

KONYA İLİ VE İLÇELERİNİN TARİHİ SÜREÇ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

I

T.C. ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI

KONYA İLİ VE İLÇELERİNİN TARİHİ SÜREÇ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

I

T.C. ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI

T.C. ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI

Konya İli ve İlçelerinin Tarihî Süreç Çerçevesinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği

Bu kitap, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nca hazırlanmıştır.

İMTİYAZ SAHİBİ

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı
Murat KURUM

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mehmet Emin BİRPINAR
Mücahit DEMİRTAŞ
Uğur İbrahim ALTAY

Genel Yayın Yönetmeni

Halil ERDOĞAN

Yayın Koordinatörü

Ömer Faruk LEKESİZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Prof. Dr. Koray ÖZCAN
Prof. Dr. Caner ARABACI
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. M. Serhat YENİCE
Prof. Dr. Barış SARIKÖSE
Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN
Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET
Doç. Dr. Cemile TEKİN
Dr. Yaşar ERDEMİR
Bekir ŞAHİN
Dr. Tuğrul ÇAMAŞ
Oğuzhan KİPOĞLU
Gökhan GÖKÇEK

Araştırmacılar

Arş. Gör. Orhun KÜSKÜ
Doktorant Ertan EMİN

Proje Koordinasyon

Engin ÖZEKİNCİ
İsmail KOÇ
Atilla İPEK

Grafik Tasarım

Mehmet ATEŞ

Kapak Tasarım

Veysel Emin ŞAHİN

Baskı

Alioğlu Matbaası
İstanbul, Nisan 2023

ISBN: 978-625-7076-45-6

©Bu kitapta yayınlanan yazı ve resimlerin tüm hakları saklıdır; tamamı ya da bir bölümü izin alınmadan fotokopi dahil optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yol ile kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz ve yayınlanamaz.

KONYA İLİ VE İLÇELERİNİN TARİHİ SÜREÇ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Editörler

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Prof. Dr. Koray ÖZCAN

Prof. Dr. Caner ARABACI

I

T.C. ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	v
Sunuş.....	vii
Ön Söz.....	ix
Kısaltmalar.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM KONYA İLİNDE ÇEVRE

Alt Bölge Planlama Deneyimi: Konya-Karaman Çevre Düzeni Planı.....	3
(Koray ÖZCAN)	
Korunan Alanlarda Planlama: Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi.....	7
(Koray ÖZCAN)	
Sürdürülebilir Kentleşme: Kentsel Yayılma ve Kent Formunun Çevresel Bileşenleri.....	11
(Hale ÖNCEL)	
Yeşil Planlama: Ekolojik Koridorlar ve Millet Bahçeleri.....	17
(Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU)	
Doğal Miras Planlama: Jeolojik Miras Kaynakları ve Kullanımı.....	23
(Nizamettin KAZANCI - Gülin GENÇOĞLU KORKMAZ)	
Yenilenebilir Enerji Projeleri: Karapınar Güneş Enerjisi Santrali.....	31
(İzzet ARI)	

İKİNCİ BÖLÜM KONYA İLİNDE ŞEHİRCİLİK

İlk İnsan Yerleşimleri.....	39
Karahüyük.....	41
(Hasan BAHAR)	
Boncukluhöyük.....	45
(Gökhan MUSTAFAOĞLU)	

Gökhöyük Bağlarhöyük.....	51
(Ramazan GÜNDÜZ)	
İmparatorluk Çağı Yerleşim Süreci.....	57
Hitit Yerleşimleri ve Kült Alanları/Anıtlar.....	59
(Hatice Gül KÜÇÜKBEZİRCİ - Didem ÇAĞLA)	
Alaeddin Tepesi (Büyük Konya Höyüğü).....	63
(Hasan BAHAR)	
Yunan-Roma Çağı Yerleşimi: Zengibar Kalesi.....	67
(Osman DOĞANAY - Emine KÖKER GÖKÇE)	
Roma Döneminde Konya Havzası: Lykaonia Bölgesinin Roma Dönemi Yerleşimleri.....	73
(Mehmet KURT)	
Bizans Çağında Anatolikon İdari Birimi: Yerleşme Biçimleri.....	83
(Bülent İŞLER - Coşkun BİLGİ)	
Türk Dönemi Yerleşim Süreci.....	93
Saltanat Şehri: Mekansal Bildirge.....	95
(Koray ÖZCAN)	
Şehrsel Gelişmeye Katkı: Konya Mevlana Külliyesi.....	101
(Yusuf KÜÇÜKDAĞ)	
Seydişehir Seyyid Harun Veli Manzumesi.....	105
(Ayşe DEĞERLİ VELET)	
Hatun Kentleri: Hatunsaray - Kadınhanı.....	113
(Bekir ŞAHİN)	
Akşehir'de Seyit Mahmud-1 Hayranî Manzumesi.....	121
(Yusuf KÜÇÜKDAĞ)	
İlgında Didiği Sultan Külliyesi.....	125
(Yusuf KÜÇÜKDAĞ)	
Bahçe Kültürü: Yazlık Tekkeler ve Dede Bahçesi.....	131
(Yusuf KÜÇÜKDAĞ)	

Osmanlı Kent Kimliğinin Oluşumu.....	135	Cumhuriyet Kenti Kimliği	249
Şehir Kurma Projesi:Sultaniye/Karapınar	137	Temsil Mekânları: Anıt-Heykeller ve	
(Yusuf KÜÇÜKDAĞ)		Meydanlar.....	251
Derbent Yerleşimleri: Arkıdhanı ve		(Tülay KARADAYI YENİCE)	
Tatlarhisarı.....	143	Konutun Evrimi: Müstakil Konuttan	
(Ayşe DEĞERLİ VELET)		Apartmanlaşmaya.....	259
İmaret Siteleri: Konya Sultan Selim İmaretini.....	149	(Yavuz ARAT)	
(Yusuf KÜÇÜKDAĞ)		Dede Bahçesi'nden Konya Fuarına:	
Kır-Kent Arasında Çok Kültürlü Yerleşim:		Kültür Park.....	267
Sille	155	(Filiz ÇELİK)	
(Barış SARIKÖSE)		Kentsel Planlama Çabaları	275
Su Temini ve Kullanımı: İçme Suyu ve		İmar Planı Deneyimleri.....	277
Sulama Projeleri.....	161	(M. Serhat YENİCE)	
(M. Sabri DOĞAN)		Raylı Sistem Projeleri.....	287
Batılılaşma Sürecinde Mimari ve Mekânsal		(Sedef ŞENDOĞDU)	
Dönüşüm/Değişim.....	167	Tarihi Kent Meydanı Projesi	293
Şehir Yönetimi ve İmar Faaliyetleri.....	169	(Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU)	
(Caner ARABACI)		Kentsel Dönüşüm Gündemi	301
Sivil Mimari, Konya Evleri	175	(Koray ÖZCAN)	
(Yavuz ARAT)			
Mekânsal Değişim ve Anıtsal-Kamusal			
Mimari	181		
(Uğur TUZTAŞI)			
Yeni Mekânsal Öge: Tren Garı ve Yakın			
Çevresindeki Mimari Biçimlenme	197		
(Pınar KOÇ)			
Kentsel Prestij Mekânı Olarak İstasyon			
Caddesi	207		
(Süheyla BÜYÜKŞAHİN)			
Yeni Kamusal Mekân Olarak Konya Millet			
Bahçesi	211		
(Filiz ÇELİK)			
Çevresel Sorunlar/Afetler ve Mücadele			
Yöntemleri	215		
Kıtlık-Kuraklık ve Mücadele Yöntemleri.....	217		
(Mehmet Yavuz ERLER)			
Yangınlar ve Etkileri.....	225		
(Hüseyin MUŞMAL)			
Su Kaynakları Kullanımı-Denetimi	229		
(İlker YİĞİT)			
Depremler ve Tahribat.....	237		
(İlker YİĞİT)			
Salgınlar ve Önlemler	243		
(Kamuran ŞİMŞEK)			

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA İLİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

İklim Değişikliğine Duyarlı Kentleşme	
Stratejileri: Konya İklim Değişikliği Eylem	
Planı.....	309
(Aysun AYGÜN OĞUR)	
İklimİN Projesi	319
(Gökşen ÇAPAR)	
Sera Gazı Azaltım Stratejileri.....	325
(Elif OKKAN - İzzet ARI)	
İklim Değişikliğinin Kentsel Alanlardaki	
Etkisi: Azaltım ve Uyum Stratejileri Esas	
Eylem Planları ve Projeler	333
(Duygu GÖKÇE)	
Çölleşme İle Mücadele Stratejileri:	
Karapınar Örneği.....	341
(Mehmet Ali ÖZDEMİR)	
İklim Değişikliğine Uyum Bağlamında	
Afet Yönetimi	347
(Nur Sinem PARTİGÖÇ)	
I. Cildin Yazarları.....	355

SUNUŞ

Bizim medeniyetimizde şehircilik sadece fiziki ve maddi imar değildir. İnsanın ihya ve inşası gibi manevi hizmetleri de kapsar. Bu yüzden Gazne, Selçuklu, Osmanlı şehirlerinde, kadı yönetiminde belediye hizmetlerini üstlenen hisbe teşkilatı vardır. Bu teşkilatın işi iyiliği emretmek, kötülüğü menetmek olmuştur. Bu anlayış şehircilikte temel kaide olurken, şehri içinde yaşayanlarıyla birlikte kuşatmaktaydı. Fatih devri İstanbul’unda, akıl ve nesli bozan tüketimlerin yasaklanmasına varıncaya kadar şehir hayatı insan ve şehir sağlığına fayda sağlayacak şekilde kontrol altına alınmıştır. Esnaf denetlenir, kurumlaşmada boşluk bırakılmazdı. Şehir çöplerinin takibinden çöplük subaşı, imardan mimarbaşı, gündüz güvenliğinden subaşı, yangınlardan tulumbacılar sorumlu tutulurdu. Vakıflarla dayanışarak insan ihtiyaçlarını gidermeye yönelik sistem, bu yolla kaldırım, yol, köprü, okul, hastaneden, gezip dinlenilecek alanlara varıncaya kadar sorun çözücü yatırımlar yapardı. Batılı belediyeçilik anlayışının aksine bizim toplumumuzda maddi eylemlerle manevi yüceltme çabaları iç içeydi. Konya bu süreçten kısmen etkilenmiş olsa da medeniyetimizin şehircilik kültürünü yaşatan şehir olma davasından asla vazgeçmedi. Konya Belediye Dairesinin kuruluş yazısı, 1868’de sokaklarda biriken durgun, kirli suların tahliyesi, sokak temizliği, yol yapımına odaklanmıştı. Elbette ki, insana hizmet ne şekilde olursa olsun takdir edilmelidir. Ama her iş ve eylemle insanın düşünce dünyasında, ruh ikliminde bir olgunlaşma ve planlamanın sonucu olduğu unutulmamalıdır. Günümüzde, caddeleri, konutları ile maddi şehir imarı; kullanımına sunulan insan unsurunu görmek zorunda kalarak kültürel hizmetler vermeyi de görev addetmektedir. Dil, kültür, değerler dünyası, insan unsurunun manevi inşasıyla ilgili ve birbiriyle kopmaz bağlara sahiptir. Artık bilim alanındaki çok disiplinli yöneliş gibi, şehircilikte de çok disiplinli kavrayışın öne çıkmasına ihtiyacımız vardır. İnsanımızın dinlenip rahatlaması için millet bahçeleri, sağlık hizmetleri için şehir hastaneleri, güvenli, hızlı ulaşım için yüksek hızlı tren hatta süper yüksek hızlı tren hatları, havaalanları, çok yönlü donanımına sahip toplu konut alanları, kentsel dönüşüm uygulamaları, akıllı şehirler yapımı ne ise, kültürel inşa da onların özü olan yönlendirici esastır. Şehri bu yönüyle kimlik sahibi bir şahsiyet, medeniyetin temsil mekânı olarak görmek gerekmektedir.

Konya da medeniyetimizi temsil eden şehircilik kültürümüzün ve birikimlerimizin en güzel örneklerini yaşatan bir şehrimiz. Bu bakımdan benim açımdan Konya, sadece İnşaat Mühendisliği bölümünü okuyup ilk mezuniyet heyecanını tattığım; bir şehir değildir. Bu ülkeye gönül veren her insan gibi, ondan bir parça, ondan bir his, bağ alıp hayata atıldığımız bir beldedir.

Selçuklu Payitahtı olarak, Türk tarihinin Malazgirt’ten sonra, kader belirleyici en büyük savaşı olan Miryokefalon Zaferini yöneten II. Kılıç Arslan’ın, şehit devlet başkanı I. Gıyasettin Keyhüsrev’in, Alaeddin Keykubad’ın, Mevlâna’nın, Sadreddin Konevi’nin ruhları ateşlediği, toprağına kan ve canlarını karıştırdığı bir ilimiz olarak Konya; ayrı bir yere sahiptir. Bu yönüyle Kayseri, Sivas, Ankara, Niğde, Aksaray, Alanya, Antalya gibi Selçuklu şehirleri ne ise, Konya o kardeş şehirlerdendir.

Bu ülkenin kökü derinlerde şehirleri ile gönül bağı kurmak, onlara sevdalanmak hizmetin ön şartıdır, yürek bağının ilk vazgeçilmezidir. Böyle olunca şehirlerimiz, ete kemiğe bürünüp gözümüze insan suretinde görünür olacaktır. Aslında şehirler; kurucu irade, inşa eden alın teri ve fedakârlık, el emeği ve kültürle değerlerin harmanlandığı, şehir silüetinde cisimleşen şahsiyetler durumundadır. Şehirler bizi, kimliğimizi, işimizi, medeniyet değerlerimizi bu yönüyle temsil eder. Her ne kadar şehirlerin ilk önce fiziki yapısını görüyor, hizmetlerimizi somut anlamda konut, yol, park-bahçe, su, çevre tasarımı tarzında sunuyor olsak da onların gerisindeki şehir kimliğini asla göz ardı etmiyoruz. Bizi biz yapan değerlerimizi, medeniyet tarihimizin eşsiz miraslarını da koruyor ve geleceğe taşıyoruz. İnsanı mutlu etmenin temelinde şehirleri mamur etmenin esas olduğu gerçeğinden hareketle kadim Türk-İslam Medeniyeti'nin çevre ve şehircilik değerlerinin günümüze yansıtılmasını ve bugün yaşatılmasını tarihi bir emanet, miras olarak kabul ediyoruz. Bu emanete ve mirasa sadakatle yaklaşıyor; son 20 yılda şehirlerimizin çehresini değiştiren, 2000 yıllık şehircilik kültürümüzü yeniden ayağa kaldıran ve Cumhuriyetimizin 100. Yılında şehirlerimiz ve doğamız için Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde 2053 net sıfır emisyon ve Yeşil Kalkınma hedeflerine emin adımlarla yürüyoruz. Bugün Türkiye tarihe vefa geçmişe saygı diyerek şehir merkezlerini ihya ediyor, "Türkiye'nin her yerinde iklim dostu kentsel dönüşüm" diyerek vatandaşlarına yeni bir şehirleşmeyi sunuyor. Ekolojik koridorları, genişletilen doğal alanları, sıfır atık, geri dönüşüm ve millet bahçesi projeleriyle çevreyi şehirle yeniden kucaklaştırıyor, geçmişle geleceği yeniden buluşturuyor, Türkiye Yüzyılı'nın muhteşem şehirlerini inşa etmek üzere şehircilik davasına ve yürüyüşüne kararlılıkla devam ediyor. Bu yürüyüşümüzde önümüze engeller de çıkmıyor değil; kadim coğrafyamızın eşsiz güzellikleri olduğu kadar coğrafyamızın bizi sınadığı afetleri de maalesef yaşıyoruz. Asrın felaketi olarak da bilinen Kahramanmaraş depremleri nedeni ile yaşadığımız büyük yıkım ve 50 bini aşkın yitirdiğimiz canın acısını yüreğimizde her zaman taşıyacağız. İmtihanımız ağır oldu. Bu afet on bir ilimizle birlikte ilçe ve köylerimize varıncaya kadar büyük yıkımlara neden oldu. Anadolu'yu yeniden ayağa kaldırmak, şehirlerimizi ihya ve inşa etmek için kolları sıvadık. Depremin ağır yükünü devlet, millet olarak, insanımızla birlikte omuzlarımızda yürek dayanışması ile taşıyoruz. Bu afet insanımızdaki güzel hasletlerin, felaket anlarında kayalar altında gizli kalmış berrak pınar suları gibi patlayıp çağlamasına vesile oldu. Felaketin aşılması, yıkıntıların mamur beldelere dönüşmesi için bütün gücümüzle çalışmaya devam ediyoruz.

Kardeşlerimizi acı, yıkım, yokluk içinde bırakmıyoruz, kimliğimizdeki Ahi tavrının, yani imar eden, üreten, veren el olma halini; zor zamanlarda ortaya çıkarıyoruz. Afet bölgelerini ve afetzede kardeşlerimizi asla yalnız bırakmıyoruz. Afetten etkilenen 11 şehrimizde ihya çalışması yapıyor; şehirlerimizi, yıkık gönüllerle birlikte yeniden diriltiyoruz. Selçuklu'nun bu vatani devlet, insan unsuru dayanışması, hizmet yarışı ile ihya ettiği gibi biz de şimdi aynı anlayış ve şevk ile afetin üstünden henüz 2 ay bile geçmeden ilk konutların teslimini yapıyoruz.

Şehirler ihya etmenin bir yönü de barınma, yeme-içme ihtiyacı ne ise; zihinlere, gönüllere hitap eden kültür hizmetini ihmal etmemektir. Bakanlığımızın, şehircilik tarihiyle ilgili değişik yayınları oldu. Konya ve İlçelerinin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Araştırma Projesi sonucu ortaya çıkan bu eser alanında ilk olmasının yanı sıra, mevcutlara yenilerini ekleme bakımından Selçuklu Payitahtı ve ilçeleriyle yola devam anlamındadır. Düşünce, bilgi birikiminin güç olduğunu çok iyi bilen bir kurum olarak, bu tür çalışmaları destekliyor ve teşvik ediyoruz. Şehirlerimiz açısından bu eserin, yenilerinin gerçekleştirilmesine öncü olmasını diliyorum. Kısa sürede gerçekleştirilen iki ciltlik kitap çalışmasını, yeni eserlerin habercisi kabul ediyor; tarihe not düşen bu eserimizin de gençlerimiz için gelecek nesillerimiz için çok kıymetli bir hazine olarak kalacağına ve onların ellerinde daha da kıymetli olacağına inanıyorum. Başta proje yürütücüsü Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ olmak üzere, kitap hazırlığında görev alan, çaba sarf eden bütün akademisyen ve yazarlarımızı tebrik ediyor, hepsine teşekkür ediyorum.

Murat KURUM

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı

ÖN SÖZ

Konya, kadim bir şehir. Tarih öncesi dönemlerden günümüze, dikkat çeken bir temsil gücü var. Onun için üzerinde değişik yönlerden ne kadar çok araştırma, yayın yapılırsa değer.

Şehir merkezinin çevresinde şekillendiği Alaeddin Tepesi ile yakın yöredeki Boncuklu Höyük, Çatalhöyük, Gökhöyük Bağlarhöyükler gibi Eski Çağ bakiyeleri Konya geçmişini, zamanımızdan on bin yıl önceye götürüyor. Burası, şehircilik ve iklim değişikliği yönünden köklü bir yerleşim yeri olduğunu, ardında bıraktığı izlerden takibe izin veriyor. Hitit, Frig, Roma, Bizans kalıntılarının yaşadığı şehir, Selçuklu devrinde başkent yapılan, Darülmülk unvanıyla taç giydirilen bir payitaht. Bu birikimi Konya'yı, şehir tipi olarak dini, eğitim, kültür, ekonomik, sosyal yapılarıyla birlikte Anadolu'nun modeli haline getirir. İki yüzyılı geçen başkentlik ardından beylikler devrinde merkezdir. Osmanlı döneminde Karaman Eyaletinin yönetim yeri olarak sancakların nahiyelerin bağlı olduğu vilayet otağı olma durumu devam eder. Bu hal, eski başkent, siyasi yapı dışında odak olmaya devam etmesi anlamına gelmektedir.

Konya'nın XVIII. yüzyıl sonrasında, terk edilmişlik atmosferini fiziki yapısında yaşaması, zihinlerdeki yerini küçültmez. Atalet atmosferinden silkinip yeniden atağa geçen Konya, 1990'larda birçok şehrin model aldığı yerdir. Çok yönlü ve hızlı büyür. AB merkezi Brüksel'den, bazı Avrupa ülkelerinden büyük bir Konya'nın; gecekondusuz, planlı şehirleşen, toplu konut alanları, üniversiteleri, sağlık kompleksleri, organize sanayi bölgeleri, gözde site ve külliyesi dikkat çeker. Çevresindeki eski köy, kasaba ve nahiyeleri de yutarak merkezin büyümesi; birçok büyükşehirde göre alternatif ulaşım, altyapı sorunları ile boğuşmasını gerektirse de şehir, cazibe merkezi olmaya devam eder. Bu gelişme seyriyle Konya'nın, kendi ile yarışması; şehircilik modeli olmayı, geliştirdiği akıllı çözümlerle sürdürmesi gerekmektedir. 1896'da demiryoluna kavuşan, 1906'da şehir içinde tramvaylı ulaşım sistemi planlanan Konya'nın; bugün metrosuz, tünel yollardan mahrum, alt geçitler, iki hatlı raylı sistem ve YHT ile yetinen bir şehir olarak kalması mümkün gözükmemektedir.

Konya, şehircilik tarihi açısından incelenmesi gereken bir kenttir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına hazırlanan "Konya İli ve İlçelerinin Tarihi Süreç Çerçevesinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği" adlı bu proje, şehircilik, çevre ve iklim açısından Konya ve ilçelerini mercek altına alarak hazırlanmıştır. İki cilt olarak yayımlanan bu eserin birinci cildi, Konya merkeze odaklanarak üç ana bölümde tüm ili değerlendirmeye alır. Her şehir, tabiatıyla kurulduğu coğrafyanın, doğal çevrenin aslında bir parçasıdır. Çevreden aldıkları ile çevreye verdiklerinin uyumu, şehri güzelleştirip, huzur duyarak yaşanabilir hale getirir. Bu anlamda ilk bölümde, Konya çevresine bakılır. Burada, bir bölge planlama tecrübesi mahiyetinde olan Konya-Karaman Çevre Düzeni Planı, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi, sürdürülebilir şehirleşmeyi mercek altına alan Kentsel Yayılma ve Kent Formunun Çevresel Bileşenleri, yeşil doku ile insan unsurunu buluşturma çabası olan Millet Bahçeleri ve Ekolojik Koridorlar, Ekolojik Turizm Kaynakları ve Kullanımı, Jeolojik Miras Kaynakları ve Kullanımı ile yenilenebilir enerji projesi olarak Karapınar Güneş Enerjisi Santrali gibi başlıklar öne çıkar.

İkinci bölüm, şehirciliğin tarihî seyrini, Eski Çağ'dan günümüze adım adım getirir. Bu seyir, insanoğlunun tecrübi birikiminin, birlikte yaşama kültürünün, Konya üstünden okunması gibidir. Onun için bu bölümde; Çatalhöyük, Boncukluhöyük, Alaeddin Tepesi, Gökhöyük Bağlarhöyük'ten başlanarak, erken imparatorluk çağı yerleşmelerinden Hitit Yerleşimleri ve Kült Alanları/Anıtlar, Yunan-Roma Çağı Metropolis Zengibar, Roma Döneminde Konya Havzası: Lykaonia Bölgesinin Roma Dönemi Yerleşimleri, Bizans Çağında Anatolikon İdari Birimi: Yerleşme Biçimleri, değerlendirilir. Bunlardan sonraki konular; şehrin İslam Medeniyeti ve Türk kültürü ile özdeşleşerek kimlik kazandığı Türkiye Selçukluları devri ve sonrasını inceler. Mekânın cihana beyannameyi güçlü vurgusunu öne çıkaran Saltanat Şehri, şehirlerin gelişmesinin özü olan kuruluşları öne çıkartan Konya; Mevlâna Külliyesi, Seydişehir Seyyid Harun Veli Manzumesi, Akşehir'de Seyit Mahmud-ı Hayranî Manzumesi, Iğında Didiği Sultan Külliyesi başlıklarını ilginç iki başlık takip eder: Hatun Kentleri: Hatunsaray, Kadınhanı. Kadını cinsel obje halinde metalaştıran Batı kültürü karşısında; yasayı, vatanı "ana" ile birleştirerek anayasa, anavatan haline getiren kültürün şehirlerdeki tavrıdır bu. Şehri gönül açıcı, yaşanılacak mekân haline getiren bağ, bahçe kültürünün öne çıktığı çalışmalardan biri, Yazlık Tekkeler ve Dede Bahçesi başlığını taşır. Bölüm içinde, Derbent Yerleşimleri: Arkıdhanı ve Tatlarhisarı, İmaret Siteleri: Konya Sultan Selim İmareti, Kır-Kent Arasında Çok Kültürlü Yerleşim: Sille, Su Temini ve Kullanımı: İçme Suyu ve Sulama Projeleri, Şehir Yönetimi ve İmar Faaliyetleri, Sivil Mimari, Konya Evleri, Mekânsal Değişim ve Anıtsal-Kamusal Mimari, Tren Garı ve Yakın Çevresindeki Mimari Biçimlenme, İstasyon Caddesi, Konya Millet Bahçesi, Kıtık-Kuraklık ve Mücadele Yöntemleri, Yangınlar ve Etkileri, Su Kaynakları Kullanımı-Denetimi, Depremler ve Tahribat, Salgınlar, Kentin Temsil Mekânları: Anıt-Heykel ve Meydanlar, Konutun Evrimi: Müstakil Konuttan Apartmanlaşmaya, Dede Bahçesi'nden Konya Fuarına: Kültür Park, İmar Planı Deneyimleri, Raylı Sistem Projeleri, Tarihi Kent Meydanı Projesi, Kentsel Dönüşüm Gündemi, diğer önemli başlıklardır.

Üçüncü Bölüm, çevre ve şehrin, daha doğrusu canlı varlık olarak insanın, asla duyarsız kalamayacağı bir konuyu işler: İklim. Bölümdeki, İklim Duyarlı Kentleşme Stratejileri: Konya İklim Değişikliği Eylem Planı, İklimIN Projesi, Sera Gazı Azaltım Stratejileri, İklim Değişikliğinin Kentsel Alanlardaki Etkisi: Azaltım ve Uyum Stratejileri Esas Eylem Planları ve Projeler, Çölleşme ile Mücadele Stratejileri: Karapınar Örneği, İklim Değişikliğine Uyum Bağlamında Afet Yönetimi başlıkları, vazgeçilmez önemdeki konuları ele almışlardır.

Kitabın ikinci cildi, Konya ve ilçelerinde çevre, şehircilik ve iklim değişikliğine hasredilmiştir. Onun için Başta Konya, Karatay, Meram, Selçuklu merkez olmak üzere bütün ilçelere ayrı başlıklar halinde yer verilir. Bütün kazaların şehir olarak yeri, adı, kısa tarihçesi, kuruluşta çekirdeğini teşkil eden unsurlar: cami ve şehrin yönetim yapıları verilmeye çalışılır. Ayrıca mahalle ve konutlar, mahallelerin oluşumunda cami ve mescitlerin etkisi, çarşı-pazar yerleri, yol şebekesi ile şehrin fiziki oluşumuna katkı sağlayan eğitim kurumları, darüşşifa, hastane, türbeler, hamam gibi unsurlar şehircilik açısından değerlendirilir. Tabii şehirdeki çevre, yani mezarlık, park ve bahçeler gibi yeşil alanlar, spor ve eğlence yerleri, şehrin iklim-coğrafya ilişkisi ile su ihtiyacının karşılanmasına yönelik altyapı durumu verilmeye çalışılır. Bu doğrultuda ilçelerin merkezleri durumundaki şehirler ele alınmış bulunmaktadır.

Proje doğrultusunda iki ciltlik eserin hazırlanmasına destek veren başta Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum olmak üzere, katkı veren bakanlık çalışanlarına; dersleri, özel araştırmaları yanında belirtilen başlıklarda incelemeler yaparak eserin vücut bulmasını sağlayan değerli akademisyen ve araştırmacılara teşekkür ediyoruz.

Editörler

KISALTMALAR

BCA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bk.	Bakınız
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BOA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GES	Güneş Enerji Santrali
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
KŞS	Konya Şer'îye Sicili
KVS	Konya Vilâyeti Salnâmesi
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
no.	Numara
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ö.	Ölüm tarihi
S.	Sayı
s.	sayfa
TKGM	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
VAD	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vr.	varak
yay. haz.	Yayına hazırlayan
yay.	Yayımlayan
YEKA	Yenilenebilir Enerji Kaynak

BİRİNCİ BÖLÜM
KONYA İLİNDE ÇEVRE

ALT BÖLGE PLANLAMA DENEYİMİ: KONYA-KARAMAN ÇEVRE DÜZENİ PLANI*

Çevre düzeni planları, “kendi içinde” mekânsal ve işlevsel ilişkiler açısından bütünlük gösteren belirli ve tanımlı bir coğrafi/idari alanda; kentsel ve kırsal yerleşmelere ilişkin mekânsal demografik ve sektörel projeksiyonların, doğal ve kültürel kaynak ve değerler ile uyum-bütünlüğünün sağlanarak, koruma-kullanma dengesi esas olmak üzere belirlenmesine ilişkin ilke ve esasları “sürdürülebilir kalkınma odaklı vizyon öngörüsü” eşliğinde belirleyen mekânsal planlama kademesi olarak tanımlanabilir¹. Bu açıdan, çevre düzeni planlarının temel önceliği, mekânsal ve işlevsel kimliğe ilişkin sürdürülebilir kalkınma odaklı vizyon öngörüsü esas olmak üzere gerek kentsel ve kırsal yerleşmeler bağlamında gerek konut sektörü gerekse tarım, sanayi, hizmet sektörlerindeki gelişmeler ile doğal ve kültürel kaynak ve değerler arasında toplum yararı esas olmak üzere koruma-kullanma dengesinin kurulması-gözetilmesidir.

Şüphesiz, iklim değişikliği/krizi etkileri esas azaltım stratejileri ile afet riskleri esas sakınım planlamasına ilişkin hedef ve stratejilerin de çevre düzeni planlarının temel öncelikleri arasında olduğu hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla, çevre düzeni planını doğal ve kültürel kaynak ve değerlerin, gerek sürdürülebilir koruma-geliştirme stratejileri, gerekse risk azaltım ve sakınım politikaları eşliğinde etkin-verimli ve yerinde kullanımına yönelik ekolojik, mekânsal, sosyo-kültürel ve ekonomik kal-

kınma ilke, hedef ve stratejilerini belirleyen plan olarak görülebilir.

Çevre düzeni planının kapsamı incelenirse²; mekânsal, sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkiler bakımından benzerlik ve bütünlük gösteren “alt bölgeler” ya da “havzalar” veya “il veya iller” düzeyinde ele alındığını söylemek mümkündür. Nitekim planlama alanlarının niteliği ve ölçeği bakımından incelendiğinde; çevre düzeni planlarının mekânsal ve işlevsel bütünlük-süreklilik ve gereklilikler yönünden 1/100.000, 1/50.000 ve 1/25.000 ölçekli olmak üzere; “il düzeyinde”, “birkaç il düzeyinde”, “havza düzeyinde” veya “planlama bölgesi-alt bölge düzeyinde” olmak üzere farklı mekânsal bağlamlarda hazırlandığı görülmektedir. Farklı olarak; turizm merkezleri veya özel çevre koruma bölgeleri olmak üzere sektörel önceliklere veya koruma önceliklerine göre hazırlandığı da görülmektedir. Bu farklı mekânsal ele alış şekli; ulusal düzeyde kalkınma odaklı mekânsal planlama çalışmalarının, planlama alanlarının sektörel önceliklerine göre alt bölgeler veya farklı statüler kapsamında yapılmasının önem ve gerekliliğine vurgu sayılmalıdır.

Çevre düzeni planlarının mekânsal planlama sistematiği içindeki yeri bakımından şu iki konunun vurgulanması önemlidir: Birincisi; ulusal planlama sistematiği kapsamında mekânsal planların “kademeli birlikteliği ilkesi” esas olmak üzere her tür ve ölçekteki imar planlarını yönlendiren

* Prof. Dr. Koray ÖZCAN, Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1221-9224. korayzocan@pau.edu.tr

¹ R. Keleş- A. Mengi, İmar Hukuku: Hukuksal, Yönetmelik ve Siyasal Boyutlarıyla, Ankara 2019, s. 75-76; M. Ersoy, “İl ve Çevre ve İl Çevre Düzeni Planı”, *Kent Planlama Ansiklopedik Sözlük*, (der. Melih Ersoy), İstanbul 2012, s. 74-76.

² *Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği*, Çevre Düzeni Planlarına dair esaslar başlıklı 18. Madde, 1. Fıkrası.

“üst kademe plan” olmasıdır. İkincisi ise kentsel sosyal ve teknik altyapı standartlarının bölge şartları ile nüfusun gereksinimleri esas olmak üzere çevre düzeni planları ile belirlenebilmesidir³.

Çevre düzeni planları yapım ve yetki-onay süreçleri incelenirse⁴, 2011 yılına dek çevre düzeni planları yapma-yaptırma ve onay konularında, planlama alanlarının kendine özgü nitelikleri ve statüsü açısından farklı kurum-kuruluşların yetkili ve sorumlu olduğu, bu durumun, “ulusal planlama sistematığı” ve “merkezi yönetim teşkilatlanması” bağlamında yetki karmaşasına neden olduğu hatırlatılmalıdır. Bu yetki karmaşası; Çevre ve Orman Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Özel İdareleri, Özel Çevre Koruma Kurumu, GAP İdaresi Başkanlığı olmak üzere farklı kurumların plan yetkisine sahip olması olarak somutlaştırılabilir. Ancak, 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın kurulması ile Çevre ve Orman Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’nın kapatılarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın kurulması ve Özel Çevre Koruma Kurumu’nun bakanlığa bağlanması ile çevre düzeni planları konusundaki yetki karmaşasının giderilerek, çevre düzeni planları konusunda eşgüdüm yetki-sorumluluk mekanizması kurulduğu ifade edilmelidir.

Bu çerçevede, Çevre Düzeni Planları yapımına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi, havza veya alt bölge bazında çevre düzeni planlarının yapımı-yaptırılması ve onaylanması konusunda mevzuat gereğince⁵ “büyükşehir belediyesi sınırları içinde” büyükşehir belediyeleri, “büyükşehir belediyesi olmayan illerde” ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın sorumlu kılındığı görülmektedir.

Çevre Düzeni Planı Deneyimleri

Çevre düzeni planı deneyimleri incelenirse; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından onaylanan Zonguldak-Bartın-Karabük, Sinop-Kastamonu-Çankırı, Samsun-Tokat-Çorum, Amasya, Yozgat-Sivas-Kayseri, Ordu-Trabzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin, Erzurum-Erzincan-Bayburt, Ardahan-Kars-Iğdır-Ağrı, Muş-Bitlis-Van, Mardin-Siirt-Batman-Şırnak, Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır, Mersin-Adana, Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli, Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray, Konya-Karaman, Antalya-Burdur-Isparta, Aydın-Muğla-Denizli, İzmir-Manisa, Balıkesir-Çanakkale, Trakya Alt Bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planları sayılabilir. Bu planlar dışında; büyükşehir belediyeleri tarafından hazırlanan Ankara, İstanbul, Eskişehir, Hatay çevre düzeni planları örnek verilebilir.

Çevre düzeni planlarının konu-kapsamı açısından planlama alanlarının niteliklerine göre farklı mekânsal bağlamlarda ele alındığı görülmektedir. Bu noktada, 2009 yılında onaylanan Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne illerini kapsayan Trakya Alt Bölgesi Ergene Havzası 1/100.000 Ölçekli Revizyon Çevre Düzeni Planı, Türkiye’de “havza düzeyinde hazırlanan plan” olması bakımından önemli görülmelidir. Devamla, 2014 yılında revize edilen Amasya İli 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile 2018 yılında onaylanan Yalova İli 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı “il düzeyinde” hazırlanan çevre düzeni planlarına, 2013 yılında onaylanan Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile 2011 yılında onaylanan Aydın-Muğla Denizli Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ise “birkaç il düzeyinde” hazırlanan çevre düzeni planlarına örnek verilebi-

³ Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, Standartlar başlıklı 11. Madde, 2. Fıkrası.

⁴ A. Akay, “Çevre Düzeni Planları Yetki Sorunsalı”, *Amme İdaresi Dergisi*, XL/3 (2007), s. 113-148; H. Yılmaz, “Çevre Düzeni Planına İlişkin Güncel Düzenlemeler ve Sorunlar”, *TBB Dergisi*, S. 72 (2007), s. 78-94; R. C. Derdiman-E. K. Tosun, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde İl Çevre Düzeni Planının Yapılması, Kabulü ve Uygulaması”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 34 (2007), s. 76-93.

⁵ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 7. Madde, 3. Fıkra.

lır. Farklı örnekler olarak; 2013 yılında onaylanan turizm sektörü odaklı İzmir-Çeşme *Altınkum Turizm Merkezi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı*, Kütahya Hisarcık Esire Turizm Merkezi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı sayılabilir.

Alt bölge planlama deneyimi: Konya-Karaman Planlama Bölgesi Çevre Düzeni Planı

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 2018 yılında onaylanan Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planının, 2043 hedef yılı olmak üzere Konya ve Karaman illeri bütününde çevresel kaynak ve değerlerin etkin-verimli kullanımı ile yaşanabilir yerleşmeler yaratılması yanısıra ulusal kalkınma hedeflerine uygun olmak üzere tarım ve turizm sektörlerinin geliştirilmesini amaçladığı görülmektedir. Bu amaç kapsamında plan bütününde mekânsal, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç başlıkta hedefler belirlendiği görülmektedir.

Mekânsal hedefler açısından⁶; çevresel kaynak ve değerlerin koruma-kullanma dengesinin sağlanmasından, sürdürülebilirlik korunmasına, tarımsal alanlar, orman ve mera alanlarının korunması-geliştirilmesinden, su kaynaklarının etkin-verimli kullanımından, toprak, hava ve su kirliliğinin önlenmesine, yerleşim alanlarında teknik altyapı hizmetlerinin geliştirilmesinden, ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ve alternatif ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi söylenebilir. Sosyal hedefler bakımından, özellikle sosyal altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi bağlamında kentsel ve kırsal yerleşmelerde eğitim, sağlık, sosyal-kültürel donanımlarının geliştirilmesinden, yerleşmeler kademelenmesi kurularak, nüfusun ve hizmetlerin dengeli dağılımına vurgu yapıldığı görülmektedir. Ekonomik hedefler bağlamında ise mevcut sektörel potansiyellerin katma değerli üretime yö-

nelik değerlendirilmesinden, tarım ve hayvancılık sektörlerinin desteklenerek, organize tarım ve hayvancılık bölgelerinin kurulmasına, sektörel uzmanlaşmanın geliştirilerek, kültürel ve tarihi potansiyellere yönelik ticaret ve turizm sektörlerinin geliştirilmesi olarak ifade edilebilir.

Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı plan felsefesi açısından bakılırsa⁷; çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik yaklaşımını esas aldığı görülmektedir. Buna göre; yapılı çevre ile doğal çevre arasında sürdürülebilirlik esas koruma-kullanma dengesinin kurulması temel öncelik olarak görülmektedir. Plan kapsamında Konya-Karaman illerinin “havza” bağlamında ele alınarak, kültürel ve doğal miras kaynak ve değerlerinin bütüncül bir bakış açısı ile ele alınarak, sürdürülebilir korunması-geliştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Çevre düzeni planı plan vizyonu incelenirse⁸; 2043 hedef yılı için “Konya ve Karaman illerinin doğal ve kültürel kimliğini; çevresel, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında koruyarak gelişen, ülke içinde rekabet gücüne sahip ve yaşam kalitesi yüksek bir bölge olması” biçiminde ifade edildiği görülür. Bu plan vizyonu kapsamında planlama bölgesi bütününe yönelik mekânsal, demografik ve sektörel projeksiyonların tanımlandığı görülmektedir.

Demografik projeksiyonlar irdelenirse; Konya için 3.182.000 kişi, Karaman için 400.000 kişi olmak üzere 2043 yılı için iller bütününde toplam 3.582.000 kişi nüfus projeksiyonu yapılmıştır. Bu nüfus projeksiyonu kapsamında 2.400.000 kişi nüfusun Karatay, Meram ve Selçuklu olmak üzere Konya metropoliten alanında; 350.000 kişi nüfusun ise Karaman kent merkezinde olacağı öngörülmüştür. Mekânsal projeksiyonlar incelendiğinde; mekânsal projeksiyon konu alanlarının kentsel ve kırsal yerleşme alanları, kentsel çalışma

⁶ Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, *Plan Açıklama Raporu*, s. 2-3.

⁷ Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, *Plan Açıklama Raporu*, s. 5-6.

⁸ Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, *Plan Açıklama Raporu*, s. 7, 25.

alanları, özel kanunlarla belirlenen alanlar, sit ve korunacak alanlar, bugünkü arazi kullanımını devam ettirilerek korunacak alanlar, yapı sınırlaması getirilerek korunacak alanlar, sosyal altyapı alanları, teknik altyapı alanları olarak sınıflandırıldığı, kentsel ve kırsal alanlarda sağlıklı ve yaşanabilir mekânsal altyapının kurulması ve geliştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Devamla, Sektörel projeksiyonlar bakımından ise özellikle organize sanayiler, tarım ve hayvancılık sektörüne yönelik besi bölgeleri ile enerji ihtisas bölgeleri (Karapınar) ile serbest bölge (Karaman) kurulmasına öncelik verildiği, lojistik altyapının geliştirilmesinin öncelendiği, yanısıra, özellikle kış turizmi, sağlık/termal turizmi ve eko-turizme yönelik gelişmeler eşliğinde turizm sektörünün desteklendiğini söylemek mümkündür.

Plan Hükümleri açısından bakıldığında⁹ ise çevre düzeni planı ile “sürdürülebilir ve yaşanabilir çevreler oluşturulması, parçacı mekânsal ve sektörel planlamanın yarattığı sorunların ortadan kaldırılması, denetimli ve planlı kentleşme ve sanayileşme sağlanması yoluyla sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal gelişmenin yönlendirilmesi” konularına vurgu yapılması, alt ölçekli planlama çalışmaları bakımından önemlidir. Dolayısıyla, Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı plan vizyonu, amaç ve hedefleri ile plan kararları/hükümleri bağlamında gerek alt ölçekli mekânsal planlama çalışmalarının yönlendirilmesi, gerekse sektörel yatırım konu ve alanlarının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi bakımından önemli görülmelidir.

Bu çerçevede, Plan Hükümleri kapsamında öngörülen amaç ve hedeflere ulaşılabilmesine yönelik plan ilkelerinin, koruma ilkeleri, geliştirme ilkeleri ve planlama ilkeleri olmak üzere üç başlıkta ele alındığı görülmektedir¹⁰.

Koruma ilkeleri incelenirse; sulak alanlar, jeolojik oluşumlar, bitki ve hayvan varlığının korunması, orman ve mera varlıkları, kültürel miras değerleri, yenilenebilir enerji kaynakları olmak üzere doğal kaynak ve değerlerin öncelikli korunması-geliştirilmesi hedeflenmiştir. Geliştirme ilkeleri açısından bakılırsa, kentsel ve kırsal yerleşmelerin sosyal ve teknik altyapı gereksinimlerinin karşılanarak, yaşam standartlarının geliştirilmesi, tarım ve sanayi sektörünün geliştirilmesi ile tarımsal üretimde ekolojik/organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ile yere özgü ürünlerin desteklenmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Planlama ilkeleri açısından ise plan vizyonu kapsamında öngörülen mekânsal, demografik ve sektörel projeksiyonlar esas olmak üzere alt kademe planlar imar planları yoluyla dengeli ve sağlıklı kentsel gelişme sağlanmasının öncelik olarak belirlendiği dikkati çekmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, çevre düzeni planlarının “il/iller düzeyinde” ya da “bölge/alt bölge/havza düzeyinde” bütüncül ve geniş kapsamlı bir bakış açısı eşliğinde vizyon kurgusu esas mekânsal, demografik ve sektörel projeksiyonlara dayanan içeriği bağlamında yerleşme deseni ve ulaşım sistemi kurgusu ile yerleşmelerin mekânsal karakteristik ve işlevsel-sektörel kimliklerinin tanımlanması bakımından alt kademe planlama çalışmaları için yönlendirici/rehber planlar olarak görülmelidir. Bu vurgu kapsamında kentsel ve kırsal düzeyde gerek mekânsal planlama içerikli alt kademe planların/imar planlarının, gerekse sosyo-ekonomik kalkınma içerikli sektörel projelerin/yatırım projelerinin yönlendirilmesi bakımından ulusal planlama sistematığının önemli bir unsuru olduğu ifade edilmelidir.

⁹ Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, *Plan Hükümleri*, s. 7.

¹⁰ Konya-Karaman Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, *Plan Hükümleri*, s. 18.

KORUNAN ALANLARDA PLANLAMA: TUZ GÖLÜ ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGESİ*

Özel Çevre Koruma Bölgesi, ulusal ve uluslararası anlamda çevresel kaynak değeri ve önemi olan, çevresel kirlenme ve bozulmaya karşı duyarlı toprak ve sulak alanların, biyolojik çeşitliliğin, doğal kaynakların ve ilgili kültürel kaynakların gelecek kuşaklara aktarılmasını ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamak amacıyla mekânsal ve işlevsel kullanımların belli ölçüde kısıtlanarak, koruma-kullanma dengesi esas koruma statüsü altına alınan hassas alanlar olarak tanımlanabilir¹.

Özel Çevre Koruma Bölgelerinin düşünsel arka planı irdelenirse; Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (1976) ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992) kapsamında biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği, gen kaynaklarının kullanımından doğacak faydaların adil şekilde paylaşımını esas alan ulusal stratejilerin, eylem planları ve programların geliştirilmesine yönelik tavsiye kararlarının etkili olduğu vurgulanmalıdır². Nitekim bu tavsiye kararları gereğince özellikle Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde doğal ve kültürel mirasın koruma-kullanma dengesi kapsamında sürdürülebilir korunması-geliştirilmesi ile biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunmasına ve ge-

lecek kuşaklara yaşanabilir, sağlıklı, temiz bir çevre bırakılması, devamlı, çevre koruma odaklı mekânsal ve işlevsel/ sektörel kararlar eşliğinde sürdürülebilir kalkınma sağlanmasına yönelik olarak Özel Çevre Koruma Bölgelerinin oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası statü geliştirme çabalarının, ulusal mevzuat üzerindeki yansımaları, 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamında "özel çevre koruma bölgelerinin kapsam ve içeriğinin tanımlanması", devamlı, 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile "Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulması" biçiminde olmuştur. Bu çerçevede, 1988-1990 döneminde ilan edilen özel çevre koruma bölgelerinin tümünün Akdeniz kıyısında olması, Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (1976) ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992) gerekliliklerinin yerine getirilmesi olarak değerlendirilmelidir. Planlama yetkisi yönünden bakılırsa, Özel Çevre Koruma Bölgeleri sınırları içinde "doğal kaynak ve değerlerin korunması" öncelikli olmak üzere "koruma ve kullanma esaslarının belirlenmesi", "imar planlarını yapma-yaptırma ve onaylama", "her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etme-onaylama" konularında Özel Çevre

* Prof. Dr. Koray ÖZCAN, Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1221-9224. korayzocan@pau.edu.tr

¹ 2872 sayılı Çevre Kanunu, Çevrenin korunması başlıklı 9. Maddesi, (d) fıkrası.

² O. Kuntay, "Özel Çevre Koruma Alanı/Bölgesi," *Kent Planlama Ansiklopedik Sözlük*, (der. Melih Ersoy), İstanbul 2012, s. 357.

Koruma Kurumu Başkanlığı yetkili ve sorumlu kılınmıştır.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı yetki-sorumluluk bakımından doğrudan Başbakanlığa bağlı özerk statüde örgütlenmiş olmakla, 1991 yılında yapılan düzenleme ile Çevre Bakanlığı'na bağlanmış, 2003 yılında yapılan düzenleme ile Çevre ve Orman Bakanlığı'na aktarılmıştır. Son olarak, 2011 yılında 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulmasını takiben yapılan Mevzuat düzenlemesi ile Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kapatılarak, Özel Çevre Koruma Bölgeleri'nde "her türlü plan yapma-yaptırma ve onama yetkisi" ile "koruma-kullanma koşulları belirleme" konularında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü yetkili-sorumlu kılınmıştır.

Özel Çevre Koruma Bölgeleri Deneyimleri

1989 yılında Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nın kurulmasını takiben Bakanlar Kurulu'nun 12.06.1988 tarih ve 88/13019 sayılı Kararı ile Fethiye-Göcek, Köyceğiz-Dalyan ve Gökova Özel Çevre Koruma Bölgeleri kurulmuş, takiben, Bakanlar Kurulu'nun 18.01.1990 tarih ve 90/77 sayılı Kararı ile Kaş-Kekova, Göksu Deltası, Patara Özel Çevre Koruma Bölgeleri, devamlı, Bakanlar Kurulu'nun 22.10.1990 tarih ve 90/1117 sayılı Kararı ile Belek, Datça-Bozburun, Foça, Gölbaşı, Ihlara, Pamukkale Özel Çevre Koruma Bölgeleri olarak ilan edilmiştir.

Süreç içinde; Bakanlar Kurulu'nun 14.09.2000 tarih ve 2000/1381 sayılı Kararı ile Tuz Gölü, Bakanlar Kurulu'nun 25.12.2003 tarih ve 2003/6692 sayılı Kararı ile Uzungöl Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmiştir. Sonrasında, Bakanlar Kurulu'nun 11.10.2010 tarih ve 2010/1089 sayılı Kararı ile Saros Körfezi, Bakanlar Kurulu'nun 22.07.2013 tarih ve 2013/5153 sayılı Kararı ile Fi-

nike Denizaltı Dağları Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak belirlenmiştir. Devamında, 14.03.2019 tarih ve 2010/823-824 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararları ile Salda Gölü ve Karaburun-Ildırı Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmiştir. Bu bölgeler, "denizel ve sulak alan" niteliğindeki koruma alanları olması bakımından önemlidir. Son olarak, 04.11.2021 tarih ve 4758 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile ilan edilen Marmara Denizi ve Adalar Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak belirlenmiştir.

Özel Çevre Koruma Bölgelerinde Planlama: Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi

Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi, yaklaşık 741 bin hektar büyüklükte, Konya, Ankara ve Aksaray il sınırları içinde yer almakta olup, bölge bütününde Ankara'nın Şerefli Koçhisar, Konya'nın Altınekin, Cihanbeyli, Kulu, Aksaray'ın Eskil ilçeleri olmak üzere beş ilçe, 26 belde ve 61 köy olmak üzere yaklaşık 450.000 nüfus barındırmaktadır³. Özel çevre koruma bölgesi, özellikle su kuşları yaşama ortamı olarak uluslararası öneme sahip sulak alanların korunmasına ilişkin ilke ve esasları tanımlayan RAMSAR Sözleşmesi ile Avrupa'nın yaban hayatı ve yaşama ortamlarının korunmasına yönelik Bern Sözleşmesi kapsamında A Sınıfı Uluslararası Sulak Alan statüsündedir. Bu niteliği ile Bakanlar Kurulu'nun 14.09.2000 tarih ve 2000/1381 sayılı Kararı ile Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmiştir.

Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi, sahip olduğu endemik bitki ve hayvan türleri ile kendine özgü biyolojik çeşitlilik ve ekosistem varlığı bakımından Birinci Derece Doğal Sit Alanı, Önemli Bitki Alanı, Önemli Doğa Alanı, Önemli Kuş Alanı gibi farklı koruma statülerine sahiptir. Özellikle kuş türlerinin göç yolları üzerinde bulunmasına dayalı olarak flamingo, toy, kerkenez, angıt, kırlangıç, suna, turna, kılıç gaga ve büyük cılbıt gibi ko-

³ Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı, Ankara 2014-2018, s. 62.

ruma altındaki ve nesli tükenme riski altındaki kuş türleri için önemli bir sülak alan niteliğindedir⁴. Bu nitelikleri ile Habitat İzleme Projesi Floristik Çeşitlilik ve Habitat Analizi, Biyolojik Çeşitliliğin Tespiti Projesi ile Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Projesi gibi biyolojik çeşitliliğin saptanması, takibi ve korunmasına yönelik bilimsel araştırmalara konu edilmiştir.

Tuz Gölü Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Projesi (2020) verilerine göre⁵; Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi bütününde 71 endemik bitki türü ile 12 endemik tür olmak toplam 241 hayvan türü tespit edilmiş olup, özellikle endemik bitki türlerinin diğer bölgelerden farklı olarak “*tuza ve kuraklığa dayanıklı ırklar içermesi*” bakımından, iklim değişikliğine dayalı susuzluk ve kuraklık koşullarına dayanıklı “*gen kaynağı*” potansiyeli bakımından önemlidir. Bu açıdan, Türkiye’nin “*endemizm merkezleri*” arasında sayılmaktadır.

Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi hidrolojik–hidrojeolojik potansiyelleri açısından değerlendirilirse⁶; yaz döneminde yaklaşık 164.000 dekar büyüklüğe ulaşan Tuz Gölü’nün yanısıra doğal sit alanı statüsündeki Bolluk ve Tersakan, Düden gölleri ile Mamasın, Eşmekaya, Cihanbeyli ve Peçenek baraj gölleri olmak üzere önemli su kaynaklarına sahip olduğu ifade edilebilir. Ancak, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Su Kaynaklarının Yönetimi Planı kapsamında özellikle yeraltı sularında kirlenme ve tuzluluk artışı ile iklim değişikliğine dayalı buharlaşmanın üst düzeyde olduğuna ilişkin tespitler⁷, su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi konusunda önlem alınması gerekliliğine işaret sayılmalıdır.

Diğer taraftan, Tuz Gölü’nün doğal ve kültürel peyzaj değerleri açısından bakıldığında, endemik bitki ve hayvan türlerinin varlığı ile arkeolojik ve mimari değerler bakımından doğa ve kültür turizmi potansiyelleri taşıdığı ifade edilmelidir. Nitekim Tuz Gölü’nün rekreasyonel turizm potansiyelleri üzerine yapılan araştırmalarda⁸, koruma odaklı rekreasyonel etkinlikler, somut olmayan kültürel miras değerleri bağlamında yöresel el sanatları ve yemek kültürü potansiyellerine dikkat çekilerek, özellikle turizm potansiyelleri konusunda tanıtım ve toplumsal bilinçlendirme çalışmalarının önem ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Bir başka açıdan ise Tuz Gölü’nün sunduğu tuz üretim potansiyellerinin “*yöre ekonomisine katkısı*” da hatırlatılmaktadır⁹.

Yukarıdaki tespitler, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi’nin doğal ve kültürel miras kaynak ve değerlerinin uygun sektörel yatırım konu ve alanları kapsamında ele alınarak, gerek yerel–bölgesel gerekse ulusal ekonominin gelişimine katkı sunacak biçimde korunması–geliştirilmesine yönelik mekânsal ve işlevsel stratejilerin önem ve gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bu çerçevede, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi’ne yönelik mekânsal ve yönetsel düzeyde planlama çalışmaları incelenirse; Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı (2014-2018) olmak üzere iki plan çalışmasının olduğu görülür.

⁴ Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi, Ankara 2020, s. 12.

⁵ Tuz Gölü Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Projesi, Ankara 2020, s. 1-4.

⁶ Konya İli 2021 Yılı Çevre Durum Raporu, Konya 2022, s. 139.

⁷ Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Su Kaynaklarının Yönetimi Planı, Ankara 2010.

⁸ A. Ç. Çanga, “Tuz Gölünde Rekreasyonel Turizm Olanaklarının Belirlenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, LI/1 (2020), s. 21-31; M. Tuncer- E. Fırat, “Tuz Gölü’nün Turizm Potansiyeli ve Bölge Ekonomisine Etkisine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Şereflikoçhisar Uygulaması”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, IX/3 (2017), s. 63-72.

⁹ M. K. Köylü, “Tuz Gölü’nün Finansal Yatırım Değeri ve Ekonomik Büyümeye Katkısı”, *International Journal of Academic Value Studies*, III/15 (2017), s. 127-137.

Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/50.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı irdelenirse, mekânsal planlama çalışmalarının mülga Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı tarafından başlatılarak, 2007 yılında Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planının onaylandığı anlaşılmaktadır. Bu plan kapsamında; Tuz Gölü özel Çevre Koruma Bölgesi'nin Hassas A Zonu (mutlak koruma alanı) ve Hassas B Zonu (tampon koruma alanı) olmak üzere iki koruma kategorisinde değerlendirildiği görülmektedir. Plan kapsamında; kentsel yerleşim alanları ve gelişme alanları ile sanayi alanları, tuz üretim sahaları, tarımsal alanlar, mera alanları, askeri alanlar ve jeotermal tesis alanları belirlenerek, özellikle turizm sektörü açısından bölgesel rekreasyon potansiyeli taşıyan alanlar tanımlanmıştır. Devamla, bu plan kararları esas alınarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2018 yılında Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin Konya il sınırları içinde kalan kesimlerine yönelik olarak Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı onaylanmıştır. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin Ankara ve Aksaray illeri içinde kalan kesimleri için 1/25.000 ölçekli nazım imar planlarının hazırlanması, bölgenin mekânsal ve işlevsel bütünlüğünün korunması ve eşgüdüm plan stratejileri geliştirilmesi bakımından önemli görülmektedir.

Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı (2014-2018) irdelenirse¹⁰; geniş katılımlı planlama yöntem yaklaşımı kapsamında mevcut sorunların ve çözüm alternatiflerinin değerlendirilmesi sonucu; “*çevre bilincine sahip, mutlu insanların yaşadığı, doğal kaynak potansiyelini koruyarak kullanan, dünyaca tanınmış bir özel çevre koruma bölgesi olmak*” ifadesi Tuz Gölü Özel Çevre

Koruma Bölgesi'nin “*Vizyonu*” olarak belirlenmiştir.

Bu vizyon kapsamında varolan sorunlar ve geleceğe dönük çözüm önerilerini esas alan çevre, tarım, ekonomik faaliyetler, yönetim olmak üzere dört başlık altında “*ideal hedefler*” belirlenmiştir. Bu ideal hedefler, biyolojik çeşitliliğin korunması, su kaynaklarının yönetimi, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülebilir kılınması, doğa ile uyumlu ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi, sürdürülebilir turizmin desteklenmesi, etkin bir yönetim mekanizması kurulması olarak sıralanabilir. Devamla, yönetim planı kapsamında öngörülen ideal hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı denetiminde olmak üzere geniş katılım ve işbirliğini esas alan mahalli idareler birliği niteliğindeki Tuz Gölü Yönetim Birliği'nin kurulması öngörülmüştür¹¹. Bu birlik, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı kapsamında öngörülen dört temel hedef esas olmak üzere Çevre Komitesi, Tarım ve Hayvancılık Komitesi, Ekonomik Faaliyet Komitesi, Yönetim Komitesi olmak üzere alt yönetim birimleri olarak örgütlenmiştir.

Sonuç itibarıyla, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin sahip olduğu doğal ve kültürel miras kaynak ve değerlerinin korunması-geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesine yönelik mekânsal ve işlevsel-sektörel stratejilerin, tüm paydaşların etkin katılımı ile belirlenmesi, sosyal ve kültürel bilincin oluşturulması ve yerel ekonomiye katkı sunulması yönündeki planlama deneyimleri, ulusal miras alanlarının geniş kapsamlı ve katılımcı planlama yaklaşımları ile ele alınması konusunda benzer koruma alanlarına önemli bir katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

¹⁰ Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı, Ankara 2014-2018, s. 120-122.

¹¹ Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı, Ankara 2014-2018, s. 163.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME: KENTSEL YAYILMA VE KENT FORMUNUN ÇEVRESEL BİLEŞENLERİ*

Sürdürülebilirlik kavramının, modern büyüme pratiklerinin dünyada yaşanan çevresel ve sosyal krizin sebebi olmasının anlaşılmasıyla beraber 1972 yılında “Büyümenin Sınırları” isimli araştırma ile küresel gündem konusu olduğu söylenebilir¹. Yeryüzünün yaşam destek sistemleri yıpranıp ekolojik yıkım işaretleri çoğaldıkça, ilerlemenin anahtarının ekonomik büyüme olduğu inancı sorgulanmaya başlamıştır. Daha fazla kaynak kullanımıyla hızlı büyümeyi kamçılamaya dayalı kapitalist sistem çevre üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Üretim ve tüketim sistemi Sanayi Devrimi’nden bu yana büyük miktarda yenilene-meyen doğal kaynağı tüketmekle beraber ekosistem ve canlıları da tehlikeli bir hızla yok etmektedir. Dolayısıyla doğal kaynakları yani “doğal sermayeyi” sömüren ve doğal dünyanın kendini yenileme ve iyileştirme kapasitesini aşan bir hızla atık üreten bir sistem oluşmuştur. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, biyosferin taşıma kapasitesini, ekosistemi ve kaynakları göz önünde bulundurarak yaşam kalitesini sağlamak olarak tanımlanmaktadır².

“Sürdürülebilirlik” ve “sürdürülebilir gelişme” kavramlarının, şehircilik bilimi ile ilişkisinin ise 2000 yılında Rio’da gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kent Konferansı’nda kurulduğu söylenebilir. Kon-

feransta, sürdürülebilirlik kavramı “kentsel alanın ve bölgesinin, toplumun arzu ettiği yaşam kalitesi düzeylerinde işlevlerini sürdürmeye devam etmesi, ancak bunu yaparken mevcut ve gelecek nesillerin seçeneklerini kısıtlamaması ve kentsel sınırlar içinde ve dışında olumsuz etkilere neden olmaması” olarak ifade edilmiştir. Devamla, 2002 yılında Kenya’da gerçekleştirilen 1. Dünya Kentsel Forumu’nda ise “sürdürülebilir kentleşme” temasının gündem konusu edildiği görülür. Buna göre, “sürdürülebilir kentleşme” sadece çevreyi değil, ekonomik, sosyal ve politik süreçleri de kapsayan çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmiştir³.

Sürdürülebilir kentleşme tartışmaları incelenirse, kentlerin kendi sınırları dışında bağımlı olduğu hammadde, kaynak, enerji, gıda gibi tüketim metaları ile ilişkisi üzerinden ve ekolojik ayak izi üzerinden ele alınarak, farklı görüşler eşliğinde kentsel sürdürülebilirlik ölçütleri geliştirildiği görülmektedir. Buna karşılık, hiçbir zaman tam anlamıyla kendine yeten “sürdürülebilir kent” oluşamayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerin arka planı, kentteki tüm üretim faaliyetlerinin ikincil üreticiler olarak ekosferde yer alan enerji ve hammadde kaynağına büyük miktarlarda ihtiyaç duyması olarak görülebilir. Başka bir ifa-

* Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖNCEL, Konya Teknik Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-8818-4550. honcel@ktun.edu.tr

¹ Donella H. Meadows-Dennis L. Meadows-Jorgen Randers-William W. Behrens, *The Limits to Growth*, III, New York 1972.

² Ozan Baysan, “Sürdürülebilirlik Kavramı ve Mimarlıkta Tasarıma Yansımaları”, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s. 1-4.

³ Barış Erdinç, “Avrupa Birliği’nde Sürdürülebilir Kentleşme: Türkiye’ye Yansımaları”, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2016, s. 5-30.

deyle, tüm ekonomik faaliyetler, doğa tarafından üretilen birincil üretimin kaynaklarını tüketmeye dayalıdır. Dolayısıyla kentlerin tüketen konumunun sürdürülebilir kent yaklaşımı açısından bir tezat oluşturduğu ifade edilmektedir⁴.

Diğer taraftan, kentlerin diğer bölgelerden kaynakları tüketiyor olmasının sürdürülebilir olmadıkları anlamını taşımadıklarını iddia eden görüşler de vardır. Bu görüşe göre, kentlerin enerji tüketim odakları olmasının, kentlerdeki nüfus yoğunlaşmasından kaynaklandığını, ancak, bunun kentlerde kişi başına düşen enerji tüketiminin fazla olduğu anlamına gelmediği kaydedilerek, kırsal alanlarda kişi başına düşen enerji, kaynak tüketiminin ve kirliliğin daha fazla olduğu vurgulanmaktadır⁵. Benzer biçimde, başka araştırmacılar ise düşünülenin aksine enerji tüketiminin kentlerde daha az olabileceğini kaydetmektedir⁶.

Buraya kadar yapılan literatür temelli açıklamalar değerlendirilirse⁷; yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve sağlıklı yaşam koşullarının iyileştirilerek, yoksulluk-yoksunluğun giderilmesi, mekânsal ayrımlaşma ve kentsel şiddetin azaltılması, güvenli gıdaya erişim ve gıda sorunlarını çözmek, doğal ve kültürel miras kaynak ve değerlerinin korunması-geliştirilmesi, doğal kaynakların etkin-verimli kullanımı, yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile geri dönüşüm sistemlerinin yaygınlaştırılması, toprak, su ve hava kirliliğinin önlenerek, temiz ve güvenilir kılınması konuları sürdürülebilir kentleşmenin öncelikli hedefleri olarak ifade edilebilir.

Sürdürülebilir Kentleşme ve Kentsel Formlar

“Kentsel binyıl” olarak ifade edilen yirminci yüzyılda kentsel yerleşmelerin nüfus artışına koşut hızlı bir mekânsal yayılma sürecine girdiğini söy-

lemek mümkündür. Bu yayılma-büyüme sürecinin çevresel kaynak ve değerler üzerindeki etkileri, mekânsal, işlevsel ve demografik gelişmeler kaynaklı olarak kentsel alanların yakın çevresindeki doğal kaynakların hızla tüketilmesi biçiminde olmaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir kentleşme için temel hedefler, doğal kaynaklar olarak orman, mera ve tarımsal alanlarının korunması, arazi kullanımında enerji ve hammadde tüketiminin azaltılarak, çevresel etkilerin sınırlandırılması, nüfusun dengelenmesi ile yaşanabilir refah düzeyi yüksek kentsel yerleşmeler oluşturulmasıdır⁸.

Bu çerçevede, kentlerin dışa bağımlı durumunu azaltabilmek ve kendi doğal sermaye stoklarını, tarım alanlarını destekleyerek bir çıkış yolu bulabilmeleri için⁹; kentsel yoğunlukların ve arazi kullanımının enerji, kaynak ve arazi tüketimini azaltacak biçimde belirlenmesi, yeşil alanlardan farklı işlevler için faydalanılması (estetik, karbon yutağı, iklim dengeleyici, gıda üretim alanı vb.), açık alan planlaması ile gıda üretimi, orman ürünleri, su tedarigi, karbon emilim alanlarının yönetimi gibi yerleşmenin kendi kendine yeter duruma gelmesini sağlayıcı politikaların entegre edilmesi, yerleşmenin küresel havuzdan ve uzak alanlardan sağlanan ekolojik yükünü azaltmak için yerel ekosistemlerin bütünlüğünün ve üretkenliğinin korunması, sıfır-etki gelişmenin sağlanması, çalışma, alışveriş ve iş alanlarına olan seyahati en aza indirmek, kentsel yapıda karma arazi kullanımı ve yoğunluklara ulaşılması, kentsel yenileme eylemleri ve karma kullanıma öncelik verilmesi, katılımı sağlayabilmek adına toplumun ilgisinin canlandırılması ve toplumsal kimliğin geliştirilmesine yönelik sürdürülebilir plan ve programların oluşturulması sırala-

⁴ William E. Rees, “Is ‘Sustainable city’ an oxymoron?”, *Local Environment*, 2/3 (1997), s. 303-310.

⁵ Diego Martino, “Sustainable cities: no oxymoron”, *Ethics Place and Environment, Ethics, Place & Environment (Merged with Philosophy and Geography)*, 12/2 (2009), s. 235-253.

⁶ Ariel Alexandre-Nicola De Michelis, “Environment and energy: lessons from the north”, *Environmental Impact Assessment Review*, 16/4-6 (1996), s. 249-257.

⁷ Matthew Carmona, “Sustainable urban place-shaping”, *Journal of Urban Design*, XXI/1 (2016), s. 31-35; Koray Özcan, “Kent Planlamada Sürdürülebilirlik Gündemi: Bir Kavramsallaştırma Denemesi”, *Avrasya Terim Dergisi*, IV/4 (2016), s. 11-12.

⁸ Wheeler, *aynı eser*, s. 53-63.

⁹ Rees, *aynı makale*, s. 307-310; Elif Karakurt Tosun, “Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri”, *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, S. 5-2 (2009), s. 7-8.

nabilir. Dolayısıyla, “sürdürülebilir kentsel gelişme” veya “sürdürülebilir kentleşme” için “kentsel büyümenin denetlenmesi” ile “kentsel yayılmanın yavaşlatılması veya durdurulması” önemli hedefler arasında sayılmaktadır. Bu hedefler, sadece kentlerin çevresindeki doğal alanların korunması için değil ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması açısından da önemlidir. Ancak, sürdürülebilirlik temelinde kentsel büyümenin sınırlandırılması çabalarına karşın, son yıllarda kentlerin baskın büyüme biçimlerinin “yayılma” ve “saçaklanma” şeklinde gerçekleştiğini, nüfus artışına koşut doğal alanları tüketerek büyüyen kentlerde teknik altyapı ve sosyal donatılar için büyük kamu harcamaları gerektiren otomobil bağımlı bir kent formu ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır.

“Kentsel yayılma”, genellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş olan ülke kentlerinde gözlemlenen, yerleşmenin yağ lekesi biçiminde genişlemesi olarak tanımlanmakta ve görülmektedir. Çoğunlukla arada boşluk bırakmayan, kimi zaman daha az, kimi zaman daha yüksek ya da aynı yoğunlukta gelişmeyi sürdüren bir büyüme biçimidir¹⁰. “Kentsel saçaklanma” ise gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde görülen kentten kopuk, düşük yoğunluklu ve sıçramalı ya da bant biçiminde plansız ve düzensiz kentsel büyüme biçimi olarak tarif edilebilir¹¹. Çevre üzerinde yıkıcı etkileri olan, kentsel yaşam kalitesini düşüren, sosyal yapı ve ekonomi üzerinde olumsuz etkiler oluşturan kentsel saçaklanma, 1980’lerden beri ciddi bir çevre problemi olarak görülmekte ve sürdürülebilirlik açısından daha sakıncalı kabul edilmektedir. Saçaklanmanın ortaya çıkardığı sonuçlar; çoğunlukla kentlerin üzerinde yer aldığı tarım alanlarının

kaybı, suyun toprak ve yer altı sularıyla buluşmasını engelleyen geçirimsiz yüzey miktarının artması, ekosistemlerin zarar görmesi, özel araç kullanımının artmasına bağlı olarak taşıt emisyonlarının artması, enerji tüketiminin artması, altyapı servislerin maliyetinin artması, mekânsal olarak sosyo-mekânsal ayrışmanın keskinleşmesi olarak özetlenebilir¹².

Buna karşılık, sürdürülebilir kentsel gelişme modelleri bağlamında bakılırsa, arazi kullanım düzeni ve ulaşım sisteminin biçimlendirdiği yerleşim deseni ile doğal kaynak ve değerlere ilişkin alanların koruma-kullanma dengesi temelinde uyumlu hale getirilmesine yönelik kentsel form arayışlarının tartışıldığı görülür. Bu tartışmaların odak noktasını “kompakt kent formu” oluşturmakta; “bitişik kent”, “bağlantılı kent” ve “karma kent” olmak üzere farklı kentsel gelişme biçimlerinden söz etmek de olanaklıdır¹³.

Kompakt kent formu, kentin içsel yapısının arazi kullanım ve ulaşım sistemi ile yoğunluk dağılımının bütünleşik bir yapıya sahip olduğu, bir yönüyle, karma arazi kullanımının esas alındığı yüksek yoğunluklu kentsel gelişme modeli olarak tanımlanabilir¹⁴. Esas itibarıyla, kompakt kent formunun, özellikle Kuzey Amerika ve Avustralya gibi düşük yoğunluklu gelişme eşliğinde kentsel saçaklanmanın-yayılmanın görüldüğü ülkelerde kent planlamanın çalışmalarının önemli gündem konusu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, kentsel yayılma ve saçaklanma sonucu kentsel alanların doğal alanları tüketerek hızla genişlemesinin önlenmesi ve gelişmenin denetim altına alınması ile erişebilirlik bağlamında maliyetlerin düşürülmesine yönelik önemli bir alternatif gelişme biçimidir. Bu yönüyle, kamu harcamalarının yeni gelişen alanlardaki ulaşım ve teknik altyapı yatırımlarına

¹⁰ Yehua Dennis Wei-Reid Ewing. “Urban expansion, sprawl and inequality”, *Landscape and urban planning*, S. 177 (2018), s. 259-265.

¹¹ Walid Oueslati-Seraphim Alvanides-Guy Garrod, “Determinants of urban sprawl in European cities”, *Urban Studies*, 52/9 (2015), s. 1594-1614; Anonymous, *Rethinking Urban Sprawl: Moving Towards Sustainable Cities*, Paris 2018, s. 5; Anonymous, *Rethinking urban sprawl: moving towards sustainable cities*, Paris 2018, s. 5.

¹² Chris Couch-Gerhard Petschel-Held, Lila Leontidou, *Urban Sprawl in Europe: Landscape, Land-use Change and Policy*, Oxford 2008, s. 3-15.

¹³ Wheeler, *aynı eser*, s. 128-130.

¹⁴ Olgu Çalışkan, “Sürdürülebilir Kent Formu: Derişik Kent”, *Planlama Dergisi*, 2004/3, (2004), s. 33-38.

Hale Öncel

harcanması yerine çevre duyarlı toplu taşıma olanaklarının geliştirilmesi ile bir taraftan karbon salınımının azaltılması, diğer taraftan, kamu maliyetlerinin azaltılması yoluyla verimliliği arttırmakta ve yaşanabilir kentler oluşturulmasına katkı sunmaktadır¹⁵.

Bitişik kent formu, yeni yerleşim alanlarının mevcut kentsel alanın hemen bitişiğinde yer alması biçiminde kentsel gelişme formu olarak tanımlanabilir. Ancak, kimi durumda; yeni yerleşim alanları mevcut kentsel alanlardan yapay ve doğal eşikler veya statüler sebebiyle kopuk biçimde gelişme gösterebilir. Bu tür gelişme biçimi, şehircilik literatüründe “sıçramalı gelişme” olarak ifade edilmektedir¹⁶. Sıçramalı gelişme, kentsel fonksiyonların sosyo-mekânsal ve teknik altyapı yönünden mevcut kentten kopuk olması sebebiyle; ciddi sosyal ve teknik altyapı yatırım maliyetlerine neden olmasının yanı sıra erişebilirlik-ulaşılabilirlik açısından otomobil bağımlılığını arttırmaktadır¹⁷.

Bağlantılı-ilişkili kent formu, görsel süreklilik ve bağlantıların kurulabildiği, insanların yönlerini bulmasını kolaylaştıran okunabilirlik ilkesini esas alan kentsel gelişme biçimi olarak ifade edilebilir. Bu gelişme biçiminde ulaşım sistemi esas erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik bağlamında yapı adaları uzunluğu ile büyüklüğünün optimizasyonunun önem ve gerekliliğine vurgu yapılmaktadır¹⁸.

Karma kent formu ise arazi kullanımının, yapı ve konut türlerinin, mimari stillerin, kira ve fiyatların karışımını içeren kent formudur. Lynch, tercihen küçük yapıların bir arada olmasının daha uygun olacağını belirtmiştir¹⁹. Farklı işlevlerin bir arada olması canlı kentsel alanların oluşmasında ilk koşullardan birini oluşturmaktadır. Ters olduğunda monoton, sosyal ayrışmanın görüldüğü bir kentsel biçim ve otomobil bağımlı, dolayısıyla hava kirliliği ile trafik sıkışıklığının yaşandığı

yerleşmeler ortaya çıkmaktadır²⁰. Kentsel yayılma ve saçaklanma karşısı tüm uygulamalarda, karma kullanım temel ilkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Karma kullanım ve yüksek yoğunluk, bir bölgede 24 saat yaşamın devam etmesi için gerekli koşullardan biri olarak kabul görmektedir. Konya kenti karma kullanımlar açısından değerlendirilecek olursa gün geçtikçe farklı işlevlerin bir arada olmadığı, tek işlevli arazi kullanımının giderek yaygınlaştığı söylenebilir. Literatürde bahsedildiği gibi, bu alanlarda özel araç kullanım oranı ise karma kullanım oranı ile ters orantılı olarak değişmektedir²¹.

Konya’da Kentsel Yayılma ve Kent Formunun Sürdürülebilirliği

Sürdürülebilir kent formu tartışmaları çerçevesinde Konya metropoliten kentsel alanı ele alındığında, kırdan kente göç hareketlerinin başladığı 1960’lardan sonra nüfus artışıyla birlikte kentsel büyümenin hız kazandığı ve kentsel alanın genişleyerek çevresindeki doğal alanlar üzerinde baskı oluşturduğu görülmektedir. 1980’lere kadar yağ lekeli biçiminde, kentsel yayılma olarak tariflenen bir kentsel büyüme biçimi görülürken, 1980’lerden sonra sıçramalı (kentten kopuk) ya da bant biçiminde çoğunlukla düşük yoğunluklu bir kentsel büyümeden söz etmek mümkündür.

Verimli tarım toprakları üzerinde yer alan Konya kentinin çeperinde tarımsal faaliyetin sürdürüldüğü mahalleler bulunmaktadır. Özellikle güney ve batı kesimlerinde sulanan alanlarda sebze ve meyve tarımı yapılırken, kuzey ve doğudaki mahallelerde ve kırsal yerleşmelerde ağırlıklı olarak kuru tarım ve hayvancılık ön plandadır. Kentte, arazi genellikle düzdür ve çevredeki tepelerden asırlardır sel ve rüzgârın taşıdığı alüvyonlardan oluşmaktadır. Kentin Meram, Aymanas, Kumköprü,

¹⁵ Wheeler, *aynı eser*, s. 128-130.

¹⁶ Wheeler, *aynı eser*, s. 128-130.

¹⁷ Kent B. Barnes vd., *Sprawl Development: its Patterns, Consequences, and Measurement*, Towson 2001, s. 24.

¹⁸ Reid Ewing-Rolf Pendall-Don Chen, *Measuring Sprawl and its Impact*, Washington DC 2002.

¹⁹ Kevin Lynch, *A Theory of Good City Form*, USA 1981.

²⁰ Wheeler, *aynı eser*, s. 128-130.

²¹ Hale Öncel, “Mekânın Tasarımı ve Kullanımına Bağlı Olarak Kentsel Yayılmayı Etkileyen Unsurlar: Konya Kenti Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2019, s. 51-84.

Mengene mahallelerinin önemli bir bölümü bağ, bahçe tarımına uygun, her türlü tarımsal ürünün yetiştiği, verimli topraklarla kaplıdır²². Türkiye'nin tarımsal üretimi açısından Konya ve Meram ilçesi önemli bir yere sahiptir. Türkiye genelinde havuç üretimi yapılan alanın %16'sı Meram'da yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'de turp üretimi yapılan alanın %5'i, kırmızı lahana üretimi yapılan alanın %4'ü, marul üretimi yapılan alanın %2'si, şalgam üretimi yapılan alanın ise %2'si yine Meram ilçesinde yer almaktadır²³. Bu yönüyle kentin çevresindeki tarım alanları hem ülke ekonomisi hem tarımsal üretim anlamında yüzölçümüyle kıyaslandığında önemli bir değere sahiptir. Konya kentinin üzerine kurulduğu verimli tarım toprakları hem beslenme ihtiyacını karşılamak hem de kentin ekolojik ayak izi tartışmaları açısından oldukça önemli bir bağlamı oluşturmaktadır. Son 50 yılda, kentsel alandaki yapılaşma büyük miktarda tarım toprağının kaybına sebep olmuştur. Bu dönemde 12607 ha birinci sınıf, 2393 ha ikinci sınıf, 55 ha üçüncü sınıf ve 2574 ha dördüncü sınıf tarım toprağı yapılaşmaya açılmıştır. Böylece kentin tarımsal üretim oranı düşmüş ve 1975-76 yıllarına kadar Konya dışına yaş meyve-sebze ihraç eden kent ve yakın çevresi, bugün yaş meyve-sebze alır duruma gelmiş ve ekolojik ayak izi genişlemiştir²⁴.

Konya metropoliten alanı kentsel gelişme süreci irdelenirse²⁵; XIX. yüzyılın başında Alâaddin Tepe Höyüğü çevresinde gelişen, “*tek merkezli/kompakt formu*” bir yapıya sahip olan kent, özellikle 1960 sonrasında gerçekleştirilen imar plan kararlarına dayalı olarak çok yönlü gelişme eğilimine girmiştir. Özellikle “*büyükşehir statüsü*” sonrası Selçuklu, Meram ve Karatay ilçelerinin kurulması, metropolitenleşme sürecinde çok merkezli kente geçişin ilk aşamaları olarak görülmelidir. Kenti sınırlandıran

doğal eşikler 1980'lere kadar kentin kompakt bir formda olmasını sağlamıştır. Bu eşikler batıda topografik, güneyde tarım alanları ve doğuda Aslım bataklık alanından oluşmaktadır. Özellikle kentin batı kısmında yer alan Meram ilçesindeki topografik eşikler günümüze kadar kentin batı yönünde gelişimini sınırlandırmıştır. Bunun yanında, Meram ilçesindeki doğal sit alanları yoğunluk kararları üzerinde belirleyici bir unsur olmuş ve kentin gelişimi diğer alanlara yönlendirilmiştir. Ancak sonraki planlarda, her ne kadar kentin gelişme yönü kuzey olarak belirlense de, güneydeki tarım alanları zamanla yapılaşmaya açılmıştır. Meram ilçesinin güney kısımlarında düşük yoğunluklu olmasına rağmen tarım alanlarının niteliğini ve üretkenliğini bozmaya yetecek nitelikte yapılaşmaların hayata geçtiği görülmektedir.

Kentin gelişme yönü olarak belirlenen kuzey kısmında ise kamu yatırımları, toplu konut alanları, eğitim, sağlık tesisleri ve özellikle Selçuk Üniversitesi kampüs alanı ve tramvay gibi toplu taşıma yatırımlarıyla birlikte çok hızlı, arada boşlukların olduğu sıçramalı bir gelişme yaşanmıştır. Selçuklu ilçesi olarak tanımlanan kentin kuzey bölgesinde kentsel toprağın etkin kullanılmadığı görülmektedir. Bu alanda sıçramalı gelişmeye bağlı olarak gerek arazi kullanım sürekliliği, gerekse teknik altyapı ve enerji yatırım maliyetlerinin olumsuz etkilediği ifade edilmelidir. Bu durum beraberinde ulaşım, erişilebilirlik sorunlarını ortaya çıkarmakta, otomobil bağımlı bir yerleşmenin olduğu bilinmektedir. Selçuklu ilçesinde yerleşmeye uygun alanların nispeten daha fazla oluşu 1980'lerden beri planlarda kentin gelişme yönünün kuzey olarak belirlenmesine sebep olmuştur. Bunun yanında hazine arazilerinin kamu yatırımları için cazip olması ve kentsel planlamada etkin etaplama yapı-

²² Hale Akseki, “Kentsel Yayılmanın Tarım Arazileri Üzerindeki Etkisi, Konya Kenti Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011, s. 75-78.

²³ Servihan Çökeliç, “İmar Uygulamalarının Tarım Arazilerine Etkilerinin İncelenmesi: Konya İli Meram İlçesi Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2023.

²⁴ Hale Akseki-M. Çağlar Meşhur, “Kentsel Yayılma Sonucu Yapılaşmaya Açılan Verimli Tarım Alanları: Konya Kenti Deneyimleri”, *Megaron*, VIII/3 (2013), s. 165-174.

²⁵ Mahmut Serhat Yenice, “Kentsel Planlama Sürecinde Konya Kent Formunun Gelişimi Üzerine Bir Araştırma”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

Hale Öncel

lamaması ile uygulama sorunlarının bir araya gelmesiyle kentsel saçaklanma daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır.

Metropolitan kentin doğu ve güney bölgelerini kapsayan Karatay ilçesinin ise, güneyde tarım toprakları, doğuda ise bataklık alanı nedeniyle 1980'lere kadar gelişme hızı daha yavaş seyretmiştir. 1980'lerden sonra planlarla öngörülen üniversite ve kamu alanları ile hızlı bir kentsel gelişmeye konu olmuş ve beraberinde dönüşüm projelerinin uygulanmasıyla konut alanları da hızla gelişmiştir. İlçenin doğu bölgeleri tarihi kent merkezi ile bitişik olmakla birlikte Konya-Adana ve Konya-Mersin yönünde uzanan karayolları boyunca kısmen bitişik, kısmen saçaklanma biçiminde “*bağlantılı-ilişkili gelişme*” göstermiştir. Güney bölgeleri ise özellikle tarımsal alanların varlığına dayalı düşük yoğunluklu parçacı konut gelişmeleri ile kentsel alanla zamanla birleşen kırsal yerleşmelerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu alanda bant biçiminde düşük yoğunluklu kentsel alanlar ve kentten kopuk sıçramalı gelişmeler nedeniyle kentsel saçaklanmadan bahsetmek mümkündür. Şüphesiz, özellikle plansız gelişmeler yoluyla kentin güneyindeki verimli tarımsal alanların kentleşme faaliyetlerine konu edilmesi, çevresel kaynaklar üzerinde en önemli risklerden biri olarak görülmelidir²⁶.

Konya metropolitan alanının kentsel nüfus yoğunluğu analiz edildiğinde, kentin özellikle güney ve doğu yönlerinde nüfus yoğunluğunu ciddi anlamda düşürecek biçimde çeper kuşaklara doğru genişlediği görülmektedir. Nitekim son 50 yıllık veriler incelenirse, kentsel alanın “*sürekli büyümekle*” birlikte, nüfus yoğunluğunun “*sürekli azalış*” eğiliminde olduğu, bu durumun, doğal kaynaklar bağlamında “*yapılı çevre-doğal çevre dengesini*” olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir. Nitekim 1973 yılında kentin nüfusu 450.000, yerleşim alanı 1.600 hektar, nüfus yoğunluğu 281

kişi/hektar iken 2023 yılında nüfusu 1.400.000, yerleşim alanı 31.700 hektar, nüfus yoğunluğu 44 kişi/ha olduğu görülmektedir²⁷. Bu veriler, son 50 yılda kentsel nüfus yoğunluk değerinin yaklaşık beş kat azaldığını ortaya koymaktadır. Özellikle güney yönündeki saçaklanmanın tarımsal alanlar bağlamında çevresel kaynak ve değerler yanı sıra tarıma dayalı ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkileri olabileceği vurgulanmalıdır. Diğer yandan, düşük yoğunluklu ve sıçramalı gelişme etkin bir toplu taşımanın hayata geçirilememesine sebep olmakta ve kent günümüzde otomobil bağımlı bir yerleşmeye dönüşmüş durumdadır.

Bütünü birlikte değerlendirildiğinde, Konya metropolitan alanının Selçuklu, Meram ve Karatay olmak üzere her biri gerek sosyo-mekânsal ve işlevsel/ sektörel yönde gerekse koruma statü ve doğal kaynaklar yönünden farklılık gösteren yerleşme deseninin, sürdürülebilir kentleşme dinamikleri esas alınarak kompakt kent formuna yönelik geliştirilmesi gerekliliği ifade edilmelidir. Bu gereklilik, bir boyutuyla, Konya metropolitan alanın yakın çevresindeki gerek tarihsel Meram bağları ve orman alanları, gerekse verimli tarımsal alanlar olmak üzere doğal kaynak ve değerlerin korunması bakımından önemlidir. Diğer boyutuyla, arazi kullanım bütünlüğü-sürekliliği esas sosyal ve teknik altyapı hizmetlerinin etki ve verimli sunumu bakımından kamu yatırım maliyetlerinin gereği olarak görülmelidir. Bu noktada 2019 yılında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Konya Büyükşehir Belediyesi eşgüdümünde başlatılan Yutak Alanlar ve Ekolojik Koridorlar oluşturma çabaları, özellikle doğal kaynakların korunması-geliştirilmesi ve kentsel gelişmenin denetim altına alınması bakımından önemli görülmelidir.

²⁶ Akseki, *aynı tez*, s. 93-95.

²⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, 2022 (www.tuik.gov.tr) verilerinden faydalanarak ve kentsel alan büyüklüğü hesaplanarak veriler edilmiştir. Kentsel alan büyüklüğü Google Earth-çokgen alan kapatma yöntemiyle hesaplanmıştır.

YEŞİL PLANLAMA: EKOLOJİK KORİDORLAR VE MİLLET BAHÇELERİ*

2050 yılında dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin şehirsiz alanlarda yaşayacağına dair tahminler¹, nüfusun artması ile birlikte, yüksek enerji ve su tüketiminin, çevre kirliliğinin, atık sorunlarının ve yapılaşma taleplerinin doğal kaynaklar üzerindeki baskıları artıracaklarını, iklim değişikliği, su kıtlığı, kuraklık, ormansızlaşma ve küresel ısınmayla ilgili sorunların yaşanabilirliği olumsuz etkileyeceği sonucunu ortaya koymaktadır. Günümüzde de olumsuz etkileri artmaya devam eden bu sorunlar, doğal kaynakların ve ekolojik değerlerin korunmasını, çevre kalitesinin iyileştirilmesini ve sürdürülebilirliğini odağına alan, uzun vadeli hazırlanan, sürdürülebilir bir ekonomik sistemin sağlanması için oluşturulan, kapsamlı çevre stratejilerini içeren yeşil planlama yaklaşımının benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Yeşil planlama stratejileri ile çevreye ve biyosfere zarar veren pek çok modern faaliyet türüne sürdürülebilir alternatifler önerilerek, türlerin ve doğal ekosistemlerin desteklenmesi ile şimdiki ve gelecekteki nesillerin sürdürülebilir bir refah sağlanması hedeflenmektedir².

Yenilikçi planlama yaklaşımı olarak değerlendirilen yeşil planlama çalışmalarında, kentsel ve kırsal yerleşimlerdeki biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlayan ekosistem servislerinin tasarımı ve yönetimi gibi stratejik olarak planlanmış yüksek kalitede doğal ve yarı-doğal alanların ve diğer çev-

resel elemanların oluşturduğu ağlar olarak tanımlanan yeşil altyapılar büyük önem taşımaktadır. Yeşil altyapılar, kentsel ve kırsal alanlar üzerinde pek çok fayda sağlamaktadır. Temiz su temini, kirlenmelerin hava ve sudan uzaklaştırılması, tozlaşmanın artırılması, toprak erozyonuna karşı koruma, yağmur suyunun kontrolü, arazi kalitesinin iyileştirilmesi ve toprak yalıtımı faydaları sağlayan yeşil altyapı, yaban hayatı için geliştirilmiş habitatlar oluşturulması, ekolojik koridorlar ve peyzaj geçirgenliği ile de biyolojik çeşitliliğe katkı sağlar. İklim değişikliğine adaptasyonda ve etkilerinin azaltılmasında büyük öneme sahip olan yeşil altyapının oluşturulması ile sel baskınlarının azaltılması, ekosistemlerin esnekliğinin ve dayanıklılığının güçlendirilmesi, karbon birikiminin azaltılması, kentsel ısı adası etkisinin hafifletilmesi ve afetlerin önlenmesi sağlanacaktır. Aynı zamanda daha yeşil şehirlerin ve daha sağlıklı yaşam koşullarının oluşması, yerel ekonominin çeşitlendirilmesi, yeni iş fırsatları yaratması, entegre ulaşım çözümleri ve rekreasyon fırsatları sunması ile de yaşam kalitesi üzerinde etkili olmaktadır³.

Doğal ekosistem değerlerini koruyan ve devamlılığını sağlayan, sağlıklı ve kaliteli yaşamın geliştirilmesine katkıda bulunan yeşil altyapı bileşenleri, çekirdek bölgeler (doğal kaynak) ve bağlantılar ağının oluşmasında etkili olan çok çeşitli doğal ve restore edilmiş ekosistemleri ve peyzaj

* Prof. Dr. Ümmügülüm DAĞLIOĞLU, Necmettin Erbakan Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-3223-0172. gulsunter@gmail.com

¹ United Nations (UN), *World Urbanization Prospects*, New York 2019, s. 9.

² Huey D. Johnson, *Green Plans: Blueprint for a Sustainable Earth*, Lincoln, Nebraska 2008, s. 14-18.

³ European Commission, *Building a Green Infrastructure for Europe*, Belgium 2013, s. 6-7.

öğelerini içermektedir. Yeşil altyapı ağlarının birbirine bağlandığı odak noktaları olan çekirdek bölgeler, habitatın en sağlıklı olduğu, doğal kaynakları koruyan, yaban hayatı ve insanlar için bir başlama noktası ya da erişim noktası olarak hizmet eden, ekolojik ağ sisteminde içerisinde korunması gereken doğal alanları, tarımsal alanları, bölgesel parkları, koruma alanlarını vb. doğal kaynakları içerir. Bağlantılar ise ekolojik bir ağ sistemindeki ilişki ve etkileşimleri sağlayan, çekirdek alanların birbirleri ve çevresiyle etkileşimlerinin kuvvetlendirilmesine yardımcı olan ekolojik koridorlar, yeşil kuşaklar, peyzaj bağlantıları (yaban hayatı rezervleri, kültürel-tarihi peyzajlar vb.) ve ekolojik kuşaklardır⁴.

Yeşil planlama kapsamında yeşil altyapı ağlarının etkin çalışmasını sağlayan bağlantılar içerisinde “*Ekolojik ağ*” ve “*yeşil yol*” kavramları ile benzer içerik ve amaçlara sahip olan ekolojik koridorlar, doğal ve kültürel çevrenin korunması, geliştirilerek sürdürülmesi amacıyla oluşturulur. Ekolojik koridorlar, çok fonksiyonlu olma özelliği ile ekolojik, rekreasyonel, kültürel ve estetik amaçlı olarak planlanan ve yönetilen, türlerin hareketliliğinde veya besin maddelerinin taşınmasında avantaj sağlayan, diğer peyzaj alanları ile bağlantılı, sürekliliği olan doğrusal elemanlar olarak nitelendirilir. Biyolojik çeşitliliğin korunması, habitatların birbirine bağlanması ve türlerin geçişine imkân sağlanmalarının yanı sıra işlevsellikleri ile önem taşıyan bağlantılar olarak ekolojik koridorlar, bölgedeki doğal kaynak potansiyeline sahip alanlarla bütünleştirildiğinde rüzgâr koridoru oluşturarak havanın temizlenmesini, kaynakların koruma-kullanma dengesi içinde değerlendirilmesini, yaban yaşamı açısından türlerin, materyalin ve besin maddelerinin dolaşımını sağlayarak ekolojik katkı oluşturmaktadır. Bağlayıcılık özelliği ile yaban yaşam alanlarının birbiriyle bağlantısını kuran⁵ ekolojik koridorlar, rekreasyonel amaçlı yeşil yollar, manzara yolları, kültürel varlıklar, tarihi yollar, görsel peyzaj değeri taşıyan alanlarla bütünleştirilmesi ve yürüyüş yollarının, bisiklet güzergâhlarının, dinlenme ve gözlem alanlarının düzenlenmesi ile kır-

kent ilişkisini güçlendirerek, halkın pasif ve aktif rekreasyonel aktivitelerine imkân tanınmaktadır.

Ekolojik Koridorlar Projesi

Ülkemizin karşı karşıya kaldığı küresel çevre sorunlarının ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, ekolojik sürekliliğin, ekosistem bütünlüğünün ve biyolojik çeşitliliğin korunması, korunan alanlar arasında bağlantının oluşturulması amacıyla Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 2019 yılında Ekolojik Koridorlar Projesi başlatılmıştır. Proje ile birbirine yakın coğrafi bölgelerdeki habitatları ekolojik olarak birbirine bağlayan, türlerin geçişine imkân sağlayan akarsu yatakları, çalı ya da ağaç çitleri, ormanlar, maki toplulukları, doğal koruluklar, dağ sıraları, doğal vadiler, biyolojik çeşitliliğe, ekosisteme, mikroklima ve hava akımlarına katkı sağlayacak step ve yeşil alanlar gibi doğal ekolojik koridorlar ile doğal sit alanı, özel çevre koruma bölgesi, milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı, yaban hayatı geliştirme sahası, sulak alan, tabiat anıtı gibi koruma statüsüne sahip yapay ekolojik koridorların birleştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda oluşturulacak ekolojik koridorların, şehirlerdeki doğal ve yapay yeşil alanlarla bütünleştirilmesi, bölgelerdeki habitatların birbirine bağlanarak türlerin geçişine imkân sağlanması için alt ekosistemler arasında sürdürülebilir sağlıklı bağlantıların oluşturulması öngörülmüştür. Bu kapsamda ekolojik koridor oluşturma çalışmalarının Ankara merkezli olması ve başkentten kuzey-güney, doğu-batısını birbirine bağlayan dört ana hat üzerinde 22 ekolojik koridorun oluşturulması amaçlanmıştır. Konya şehri, oluşturulacak ana dört hattın biri olan Orta Karadeniz Ekolojik Koridoru ve Orta Anadolu Ekolojik Koridoru için seçilen pilot şehirler arasındadır. Bu kapsamda ekolojik sürekliliğin, ekosistem bütünlüğünün ve biyolojik çeşitliliğin korunarak, birbirleri ile ve ülke ölçeğinde korunan diğer bölgelerdeki doğal alanlar arasındaki bağlantının sağlanması amacıyla Tuz Gölü, Beyşehir Gölü, Meke

⁴ Benedict-McMahon, “Green Infrastructure: Smart Conservation for the 21st Century”, *Renewable Resources Journal*, XX/3 (2002), s. 12-13.

⁵ Jack Ahern, “Greenways as a planning strategy”, *Journal of Landscape and Urban Planning*, S. 33 (1995), s. 134.

Maar Gölü, Acıgöl, Karapınar Potansiyel Jeopark Alanı arasında uzanan bir Ekolojik Koridor belirlenmiştir⁶.

Orta Anadolu Ekolojik Koridoru içerisinde Ankara, Konya ve Aksaray il sınırlarının kesişiminde yer alan Tuz Gölü stratejik bir öneme sahiptir. Birinci Derece Doğal Sit olarak tescil edilen Tuz Gölü, uluslararası kriterlere göre A sınıfı Sulak Alan statüsündedir. Toplam 7414 km² büyüklüğündeki Tuz Gölü ve çevresi, kuş varlığı yönünden biyolojik çeşitliliği ile ülkemizin en zengin göllerinden biridir. Özellikle Avrupa'da nesli tükenmekte olan flamingolar için habitat niteliğindeki gölde, tuzlu ortamlara uyum sağlayan, kılıçgaga, angıt ve benzeri kuşların yanı sıra yağmurcunlar, turnalar, yaban kazları ve yaban ördekleri büyük topluluklar halinde yaşamaktadır. Tuzcul stepler ve endemik türlerden oluşan, ekolojik açıdan hassas bitki topluluklarının bulunduğu, ekosistem bütünlüğü gösteren bölge, 14.09.2000 tarih ve 2000/1381 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi" ilan edilmiştir⁷. Tektonik kökenli olması nedeniyle ülkemizin önemli jeolojik miras alanlarından olan Tuz Gölü, doğal ve kültürel peyzaj özellikleri ile turizme yönelik faaliyetler için özgün bir destinasyon olarak görülmektedir.

Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri Korunan Alanları arasında oluşturulacak ekolojik koridor ile Orta Karadeniz ve Orta Anadolu'da oluşturulacak ekolojik koridorun sürekliliğinin sağlanmasında Beyşehir Gölü önemli bir bağlantı noktasıdır. Konya Kapalı Havzası'nın batısında yer alan ve yaklaşık 650 km² yüzey alanı ile Türkiye'nin en büyük tatlı su gölü olan Beyşehir Gölü, Konya ve Isparta illeri idari sınırları içerisinde, Anamas Dağları, Dedegöl Dağları, Sultan Dağları ve Seydişehir Dağları arasındaki çukurluk alanda yer alan tektonik bir göldür. 1988 yılında Birinci, İkinci ve Üçüncü Derece Doğal Sit Alanları olarak tescil edilen Beyşehir Gölü, özellikle çevresindeki sulak alan ekosistemi içinde yer alan biyoçeşitlilik ile Ramsar Sözleşmesi kriterlerine göre Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alan statüsüne sahiptir. Ayrıca

Önemli Kuş Alanı koruma statüsüne sahip olan Beyşehir Gölü'nde, sulak alan ekosistemi içinde yer alan habitat zenginliği nedeniyle tür çeşitliliği oldukça fazladır. Kıyı ve kum kuşları ile diğer su kuşları, ayrıca çok sayıda ötücü kuş türü için yıl boyu dinlenme ve beslenme alanı olarak kullanılan bölge, kuş göç yollarını barındırmaktadır. Batı Toroslar içinde yer alan göl havzası, yüksek dağlar, derin ve dar vadiler, göller, dolinler, polyeler, düdenler, büyük debili kaynaklar, yer altı dereleri, mağaralar vb. karst morfolojisinin en belirgin özelliklerini göstermektedir. Endemik bitki türleri açısından da zengin olan bölge, 1993 yılında Milli Park ilan edilerek koruma altına alınmıştır⁸. Ülkemizin en eski yerleşim alanlarının bulunduğu bölgede yer alan Beyşehir Gölü ve çevresi, doğal peyzaj değerleri ile birlikte, Kubadabad Sarayı, Eşrefoğlu Camii ve Külliyesi, Eflatunpınar Hitit Su Anıtı, Fasıllar Anıtı, Kız Kalesi gibi tarihi ve kültürel peyzaj değerleri ile de önemli bir destinasyon özelliği göstermektedir.

Tuz Gölü Havzası'nın güneyinde, Karapınar ilçesinde bulunan Meke Maar Gölü, Acı Göl, Meyl Gölü ve Çıralı Gölü'nü içerisinde barındıran göller bölgesi, jeolojik faaliyetler sonucu oluşmuş alanlardır. Bölge, sahip olduğu tektonik-jeolojik doğal oluşumlar ve bölgesel ve ülkesel ölçekte ender görülen karakteristiklere sahip olması nedeniyle 1989 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından I. Derece Doğal Sit olarak tescil edilmiştir. Doğal vejetasyon özelliğinin sürdüren bölgede, 27 endemik bitki türü bulunmaktadır. Geniş bir alana sahip olan bölge fauna olarak da oldukça zengindir. Farklı habitatları barındırması bakımından pek çok türe ev sahipliği yapan bölge, 33 kuş türü için yıl boyu dinlenme ve beslenme alanıdır.

Tuz ve krater gölleri ile obrukların bulunduğu bölge içerisinde Karapınar-Ereğli karayolunun güneyinde bulunan Meke Maar Gölü, sönmüş bir volkan kraterinin suyla dolmasıyla oluşan ve ortasında adacıklar bulunan bir krater gölüdür. 257.69 hektar büyüklüğünde olan ve iç içe iki krater gölünü

⁶ Konya İl Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Müdürlüğü Arşivi, 2022.

⁷ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi", <https://ockb.csb.gov.tr/tuzgolu-ozel-cevre-koruma-bolgesi-i-2756> (Erişim tarihi: 21.10.2022).

⁸ Serkan Hoşafçıoğlu, "Beyşehir Gölü Havzası'nda Noktasal ve Noktasal Olmayan Kirletici Kaynakların Değerlendirilmesi", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. 118.

barındıran ve volkanik kütlelerin yapısı nedeniyle oluşumundan günümüze fiziksel karakterini yitirmeyen Meke Maar Gölü, aynı zamanda “*Ramsar Sulak Alanlar*” statüsünde ulusal ve uluslararası ölçekte çok önemli alanlardan birisidir.

Karapınar-Ereğli Yolu'nun kuzeyinde bulunan Acı Göl ise 400 hektarlık bir alana sahip volkanik göllerden bir diğeridir. Meke Maar Gölü'nün kuzeyinde bulunan elips şeklindeki gölün çevresi dik yamaçlarla ve volkanik küllerle kaplıdır. İçinde bulundurduğu sülfatlı tuzlar nedeniyle suyu çok tuzlu ve acı karışımında olan gölde mikrobiyolojik canlılar yaşamamaktadır. Ancak göçmen kuşların uçuş yolları üzerinde bir dinlenme noktası olarak meke ve sakar meke, angıt, su çulluğu, ibibik, kaya kartalı, mısır akbabaları, kızıl şahin, kınalı keklik, yeşil karga, uzunbacak, kılkuyruklu şakrak vb. pek çok göçmen kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır⁹. Ekosistemleri, türleri barındıran sulak alan niteliğini halen koruyan göller bölgesi, sahip olduğu özellikleri ile oldukça hassas bir alandır. Oluşturulacak ekolojik koridor, ekosistem bütünlüğünün korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Çumra ilçesinin güneyindeki Tımraş (Gökhüyük) Obruğu ile hemen kuzeyinde bulunan ve dünyanın en eski yerleşim alanlarından biri olan Çatalhöyük'e ve doğuya doğru Hotamış Su Depolaması alanına kadar uzanan Karapınar Potansiyel Jeopark Alanı, ekolojik koridorun en önemli parçasıdır. Karapınar, Çumra ve Kızören Obruğu arasında belirlenen Jeopark Alanı içerisinde, irili ufaklı, sulu veya susuz çok sayıda obruk ve volkanik faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan Maarlar ve Maar Gölleri, cüruf konileri, proklastik malzemeler, kumullar gibi çok sayıda volkanik yapılar (Karapınar'ın doğu ve kuzeydoğusunda) yer almaktadır. Birçok jeolojik ve kültürel miras değerlerini kapsayan jeopark alanında Tımraş (Gökhüyük) Obruğu, Çatalhöyük, Hotamış su deposu, Yarımöğlü Obruğu, Meke Maar Gölü, Acıgöl, Çıralı Obruğu, Meyil Obruğu ve Kızören Obruğu, önemli odak noktalarıdır. Jeopark alanında ayrıca Karadağ Volkanik Kompleksi, Binbir Kilise ve Maden Şehri, yaban hayatı ve yıllık atları-

nın bulunduğu bölge, ayrıca Hotamış depolaması içinde birçok göçmen kuş sürüsüne ev sahipliği yapan adacıklar ve Neotektonik dönemde gelişmiş faylar ve obruklar, Yarımöğlü Obruğu ile birlikte kuzeyindeki Akkuyu obrukları ve Üzecek Dağı ile çevresindeki obruklar, Karapınar ilçe merkezi çevresinde erozyonla mücadele alanı, cüruf konileri ve proklastik malzemelerin olduğu Kumsivri Tepe ve çevresindeki kumullar, Meke Maar Gölü, yine bir maar olan Yılan Obruğu ve Acıgöl bulunmaktadır. Tarihi ve kültürel değerler yönünden de zengin olan bölgede bulunan, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Çatalhöyük, Obruk Gölü'nün batı sınırındaki XIII. yüzyılda Selçuklular döneminde inşa edilen Obruk Han, Çıralı Obruğu içindeki göl çevresinde bulunan Roma dönemine ait yerleşim kalıntıları ve kaya mezarları, turizm ve rekreasyonel kaynak değeri taşıyan alanlardır¹⁰.

Buraya kadar açıklanan doğal kaynak ve değerleri ile yeşil planlama stratejileri birlikte ele alındığında, özellikle Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın yürüttüğü “*Ekolojik Koridorlar Projesi*” kapsamında oluşturulan Orta Anadolu Ekolojik Koridoru Projesi, Konya Havzası doğal kaynak değerlerinin bütüncül bir bakış açısı ile süreklilik gösterecek biçimde değerlendirilmesi bakımından önemli bir çaba olarak görülmektedir. Bir diğer proje ise Millet Bahçeleri Projesi olup, ekolojik koridorların sürekliliğinin sağlanması, kentsel alanlarla bütünleştirilmesi, kamuya açık yeşil alan varlığı ile yerleşim alanlarının havalandırılması, kişi başına düşen yeşil alan miktarının artırılması ve insan-doğa arasındaki ilişkilerin güçlenerek rekreatif faaliyetlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Millet Bahçesi Projeleri

Orta Anadolu Ekolojik Koridoru Projesi ile bütünleştirilmesi amacıyla Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından 2020-2021 yıllarında Konya ilinin Çumra, Ereğli, Ilgın, Karapınar, Meram, Sarayönü, Seydişehir ve Yalılıyük ilçelerinde Millet Bahçesi yapım çalışmaları başlatılmıştır. Millet Bahçeleri Projesi kapsamında uygulama aşamasında olan yaklaşık altı hektar büyüklüğündeki Çumra Millet

⁹ Konya İl Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Müdürlüğü Arşivi, 2022.

¹⁰ Fetullah Arık, *Öneri Jeopark Alanı: Karapınar-Çumra-Karatay (Konya) Jeoparkı Araştırma Raporu*, Konya 2020.

Bahçesi, Konya-Karaman Yolu üzerinde uygulanacaktır. Rekreatif faaliyetlere yönelik fonksiyonların yer aldığı millet bahçesinde, biyolojik gölet-ahşap iskele, millet kıraathanesi ve çocuk kütüphanesi, piknik alanları, spor alanları, çocuk oyun alanları, koşu ve yürüyüş yollarına ilişkin alan kullanımları öngörülmüştür. Uygulama aşamasında olan bir diğer millet bahçesi projesi ise yaklaşık 20 hektar alanda uygulanmaya başlanan Ereğli Millet Bahçesi olarak sayılabilir. Projede, millet kıraathanesi, mescit, seyir terasları, endemik bitkiler sergi alanı, açık eğitim alanı, etkinlik çayırı, yansıma havuzu, oturma alanları, spor alanları, çocuk oyun alanları, yürüyüş, koşu, bisiklet yolları ve büfelere yer verilmiştir. Yaklaşık 12 hektar alanı kapsayan İlgın Millet Bahçesi ise Hamam Dağı eteklerinde uygulanacaktır. Millet bahçesinde, millet kıraathanesi, yöresel ürün satış alanları, amfi tiyatro, seyir terasları, şelaleli süs havuzu, renkli bitkiler bahçesi, yeşil oturma terasları, piknik alanı, spor alanları, çocuk oyun alanları, yürüyüş, koşu ve bisiklet yollarına yer verilmiştir. 2021 yılında tamamlanan ve hizmete açılan Karapınar Millet Bahçesi, yaklaşık 7,5 hektar alana sahiptir. Millet kıraathanesi, mescit, çocuk oyun alanları, piknik alanları, çim amfi, kuru havuz, tenis kortu, koşu, bisiklet ve yürüyüş yollarının bulunduğu millet bahçesinde, sosyo-kültürel etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

Konya kent merkezine 11 km mesafede yer alan ve şehrin en büyük rekreasyon alanı olan Meram Dutlukır Mesire Alanı 2018 yılında yeniden düzenlenerek Dutlu Millet Bahçesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Şehir merkezinin güney-batı yönünde bulunan millet bahçesi, yaklaşık 90 hektar alanı kaplamaktadır. Osmanlı Bahçesi, restoran, kafe, piknik alanları, çim kızı, spor alanları, yürüyüş alanları, seyir tepesi, üzüm bağı, gölet, lavanta ve gül bahçesi, yürüyüş ve bisiklet yolları, doğa okulu ve çocuk oyun alanlarının yer aldığı millet bahçesinde özellikle ilkbahar ve yaz aylarında sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Diğer taraftan, şehir merkezinde eski stadyumun yıkılması ile boşalan alanda düzenlenen Meram

Millet Bahçesi ise 2022 yılında hizmete açılmıştır. Yaklaşık sekiz hektar büyüklüğündeki millet bahçesinde, seyir kulesi, kafeteryalar, mescit, millet kıraathanesi, kütüphane, bisiklet ve yürüyüş yolları, 14.400 kişi kapasiteli cami, tematik bahçeler, çocuk oyun alanları, Türk bahçesi, kaskatlı havuz, biyolojik gölet, tenis kortu ve açık etkinlik alanları bulunmaktadır.

2022 yılında hizmete giren diğer millet bahçeleri ise Sarayönü Beşgöz Millet Bahçesi, Seydişehir Millet Bahçesi ve Yalınhüyük Millet Bahçesi olarak sayılabilir. Dokuz hektar alana sahip Sarayönü Beşgöz Millet Bahçesi'nde, çim amfi, ahşap iskele, piknik alanları, spor alanları, dinlenme alanları, çocuk oyun alanları, etkinlik alanları, bisiklet ve yürüyüş yolları düzenlenmiştir. Botanik bahçesi, tıbbi aromatik bitkiler bahçesi, çim amfi, meyve bahçeleri, seyir tepeleri, piknik alanları, yansıma havuzu, etkinlik çayırı, millet kıraathanesi, kütüphane, açık spor alanları, bin kişilik çok amaçlı sosyal tesis, çocuk oyun alanları, sera kafe, bisiklet ve yürüyüş yollarının düzenlendiği Seydişehir Millet Bahçesi 12,5 hektar alana sahiptir. 2,4 hektar alan büyüklüğündeki Yalınhüyük Millet Bahçesi'nde ise millet kıraathanesi, piknik alanları, yürüyüş ve bisiklet yolları bulunmaktadır¹¹. Sayılan millet bahçelerinin yanı sıra Beyşehir, Tuzlukçu, Kadınhanı ve Altınekin Millet Bahçeleri projelendirme aşamasındadır.

Küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması ve çevre sorunlarının çözümlenmesinde yenilikçi bir yaklaşım olarak ele alınan yeşil planlama çalışmaları kapsamında ülke ölçeğinde hazırlanacak Ekolojik Koridorlar Projesi, ekolojik sürekliliğin ve ekosistem bütünlüğünün sağlanmasında, biyolojik çeşitliliğin korunmasında önemli rol oynayacaktır. Bilimsel kriterler doğrultusunda araştırmaları devam eden proje ile ekolojik analizlerden elde edilen verilerin biyo-ekolojik, jeolojik, jeomorfolojik, hidrojeolojik ve peyzaj değerlendirmeleri kapsamında, bütüncül olarak ele alınması, habitatları birbirine bağlayacak koridorlara ilişkin haritaların oluşturularak modellenmesi¹² ile önemli bir envanter çalışması da gerçekleştirilmiş olacaktır.

¹¹ Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022.

¹² Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "Korunan alanları birbirine bağlayacak Ekolojik Koridorlar Haritalandırılacak", Bk. <https://www.csb.gov.tr/ekolojik-koridorlar-haritalandirilacak-bakanlik-faaliyetleri-32095> (Erişim tarihi: 21.10.2022).

DOĞAL MİRAS PLANLAMA: JEOLOJİK MİRAS KAYNAKLARI VE KULLANIMI*

Yaklaşık 38.873 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin en geniş alanına sahip ili olan Konya, Orta Anadolu'nun güneyinde, Torosların kuzey eteklerinde yer almakta olup zengin jeolojik miras kaynaklarına sahiptir. Bir diğer ifade ile Konya'nın "jeolojik mirası" ve "jeoçeşitliliği", ilin jeolojik özelliklerini yansıttığının ötesinde bilinenden çok daha fazla büyüklüğe ve ilginçliğe sahiptir. Bu zengin jeolojik miras ve jeoçeşitliliğin neler olduğu ve nasıl geliştiğini anlayabilmek için, genel bilgi haline gelmiş mevcut jeolojik duruma kısaca göz atmak gerekir.

Türkiye ve yakın çevresinin günümüzdeki tektonik durumu (yer kabuğu ve hareketleri) incelense; Afrika kıtası (levha) kuzeye doğru hareket etmekte ve yaklaşık 45°lik açı ile Ege Yayı boyunca, ortalama 1,2-2,5 cm/yıl hızla Avrupa ve Anadolu'nun altına (Avrasya Levhası) daldığı ifade edilmektedir. Aynı şekilde Arap Levhası, hızları bölgelere göre farklı olmakla beraber, 1,5-2 cm/yıl ile yine kuzeye doğru hareket etmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu hareketler Afrika ve Arap levhalarına özgü değildir. Global ölçekte, yer kabuğunun değişik boyutlarda kırıklı olmasına dayalı olarak birçok levha vardır ve bütün levhalar astenosfer içindeki kaynamalar nedeniyle zorunlu olarak hareket halindedir. Hareket eden levha yanındakine ya daha yakınlaşmakta, ya da yanal veya dikey yönde uzaklaşmaktadır. Levhalardaki uzaklaşma, yakınlaşma veya yanal yönde hareket, dünyanın yuvarlak oluşunun doğal neticesidir; bir kenarında uzaklaşan levha, diğer tarafında başka bir levha ile altına dal-

ma veya çarpışma ile sonuçlanacak şekilde yakınlaşma durumundadır. Levha Tektoniği diye adlandırılan bu hareketler, yer kabuğunun oluşumundan bu yana, en az üç milyar yıldır devam etmekte, zaman içinde levhalar birbirine eklenerek veya parçalanarak yenilenmekte, yeni hali ile hareketleri devam etmektedir.

Bölgemizde aktif levha hareketlerinin sonucu ve/veya karşılığı olarak, Ege ve Akdeniz içinde derin deniz hendekleri (Ege yayı, Pliny, Strabo, Kıbrıs yayı) oluşmuştur (bunlar erişime açık uydu görüntülerinde, örneğin Google Earth yardımıyla kolayca izlenebilir). Arap Levhası Afrika'ya nispetle Anadolu'yu daha fazla etkilediği için Doğu Anadolu yükselmektedir. Avrasya ile Arap Levhası arasında sıkışan Anadolu batıya hareket etmek durumunda olmuş, bu batıya kaçış ile Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ), Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) ve ÖDFZ, Ölüdeniz Fay Zonu meydana gelmiştir. Anadolu'nun batıya kaçışı Ege Hendeği ile engellendiğinden, batı Anadolu'da grabenler (Büyük Menderes, Küçük Menderes, Alaşehir, Gediz grabenleri) oluşmuştur. Halihazırda, faylarla sınırlı Anadolu, Avrasya Levhasından ayrılmış, Afrika ile Arap levhaları arasında küçük, göreceli genç, mini bir levhadır. Dolayısıyla KAFZ, Asya ve Avrupa'nın tümünü içine alan büyük Avrasya Levhası ile Anadolu arasındaki kıtasal sınırdır. DAFZ ve ÖDFZ ise Anadolu ile Arap Levhasını ayırır. Bu levha sınırları halen aktif sismik kuşaklar, aynı zamanda ülkeyi etkileyen deprem kaynaklarıdır.

* Prof. Dr. Nizamettin KAZANCI, Ankara Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-0724-2347. nkazanci@ankara.edu.tr; Dr. Gülin Gençoğlu KORKMAZ, Konya Teknik Üniversitesi. 0000-0003-0185-2806. gencoglukorkmaz@gmail.com

Afrika Levhasının kuzeye doğru hareketinin bir diğer sonucu, Anadolu içinde yaygın olarak volkanizma gelişmesidir. Doğu Anadolu'da Ağrı, Süphan, Nemrut, Orta Anadolu'da Erciyes, Hasandağ, Karadağ, Karacadağ, kuzeydoğu Anadolu'da Köroğlu Dağı, Batı Anadolu'da Kula piroklastikleri ve lavları ile belirginleşen volkanik merkezler arasında sayılabilir. Bunlar literatürde DAVS-Doğu Anadolu Volkanik Sahası, KAVS-Kapadokya Volkanik Sahası, GVS-Galatya Volkanik Sahası olarak bilinmektedir. GVS hariç diğer volkanik kayaların yaşları genel olarak son yedi milyon yıl (My) içinde kalmaktadır. GVS ise çoğunlukla 23-14 My arasındadır.

Son on beş milyon yıldır (Geç Miyosen-Günümüze) aktif olan bu tektonik çatının “neotektonik dönem” olarak adlandırılması önerilmektedir¹. Neotektonik dönemin başlangıcı, Arabistan levhasının Orta-Üst Miyosen'de (16-5,5 My arası) Anadolu'ya çarpmasıdır. Bu çarpışma Bitlis sütürü boyunca olmuş, çarpma ile Anadolu yükselmiş ve bazıları bugün ova olarak adlandırılan çok sayıda dağ arası depolanma havzası meydana gelmiştir. Özetlenirse, neotektonik dönemi başlatan bu çarpışma ve sonrasındaki olayların günümüz Türkiye coğrafyasını ve morfolojisini şekillendirdiğini söylemek mümkündür².

Neotektonik dönem öncesinde de bugünkü Anadolu'nun bulunduğu yerleri içine alan başka levha hareketleri meydana gelmiştir (o dönemde Anadolu'nun henüz olmadığı hatırlatılmalıdır). Örneğin, Akdeniz'in ve Torosların oluşumu neotektonik dönem öncesi olaylardandır. Toroslar dahil, Alpleri, Karpatları ve Zagros dağlarını içine alan, kısaca Alp-Himalaya denilen dağ zincirini üreten Alp Orojenezi, birbirlerine nispetle kuzeyde yer alan Avrasya ile güneydeki Gondwana süper kıtalarının çarpışmasının ürünüdür. Bu çarpışma ve dağ kuşağı yükseliminin, fosil verileri ve kayaçların radyometrik yöntemlerle yaşlandırılmasına dayanarak 30-23 My arasında (Orta-Geç Oligosen) gerçekleştiği belirlenmiştir. Alp Oroje-

nezi ile Anadolu'nun kara iskeleti ortaya çıkmış olup, olaylar dizisi paleotektonik, zamanı ise paleotektonik *dönem* olarak adlandırılır. Toroslar, orojenez dönemi dahil son elli milyon yıllık jeolojik geçmişi temsil eder. Bu olayların ipuçları jeolojik miras olarak elimizdedir.

Bu noktada şu konunun belirtilmesi yerinde olur: jeolojik olayların milyon yıllarla ifade edilen uzun sürelerde meydana gelmesi, örneğin, Torosların 7 milyon yıllık bir sürede yükselmesinin sebebi, levhaların yılda ortalama 0,5 ile 1,5-2 cm gibi düşük hızda hareket etmeleridir. Aslında, yer kürenin yaşı ile mukayese edildiğinde bu hızların düşük, sürelerin uzun olduğu söylenemez, tersine olağan jeolojik gelişimlerdir.

Torosları ve Alp-Himalaya kuşağını üreten olaylar dizisi, Erken Eosen'de, yaklaşık 55 milyon yıl önce başlamıştır. Verilere göre bu sırada güneyde, bugünkü Arap ve Hint yarımadaı, Avustralya, Afrika ve Latin Amerika'yı kapsayan Gondwana kıtası ile kuzeyde bugünkü kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'dan oluşan Avrasya süper kıtası (levha) ve aralarında Tethys Okyanusu vardı. Kabaca ekvatora paralel, doğu-batı yönünde uzanan büyük Tethys (Tetis) Okyanusu Mezozoik başlangıcında (yaklaşık 245 My önce) açılmış, ileride Torosları ve öteki dağları teşkil edecek tortulları biriktiriyordu (Öncesinde, 245-590 My arası -Paleozoyik- döneminde daha sınırlı alanda Paleotethys bulunuyordu). Süper Kıtalar Eosen boyunca (55-33 milyon yıl arası) birbirlerine doğru hareket etmişler, sonunda Tethys Okyanusunu ortadan kaldıracak şekilde çarpışmışlar, Alp-Himalaya dağ zinciri olarak yükselmesini sağlamışlardır. Yukarıda belirtildiği gibi, paleotektonik olarak ifade edilen çarpışma Oligosen'de meydana gelmiştir. Akdeniz, Tethys Okyanusundan geriye kalan iç denizdir. Ayrıntılı jeolojik incelemeler sayesinde bu uzun geçmişin paleocoğrafya atlasları yayınlanmıştır³.

¹ A. M. Celal Şengör, *Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları*, Ankara 1980, s. 40; A.M. Celal Şengör-Yücel Yılmaz, “Tethyan Evolution of Turkey: A Plate Tectonic Approach”, *Tectonophysics*, S. 75 (1981), s. 181-241.

² Catherine Kuzucuoğlu-Attila Çiner-Nizamettin Kazancı, “Geomorphological Regions of Turkey”, *Land Scapes and Land Forms of Turkey*, Springer, Switzerland 2019, s. 41.

³ Christopher R. Scotese, “Cenozoic Plate Tectonic, Paleogeographic, and Paleoclimatic Reconstructions, Maps”, 1-15, *PALEOMAP Project*, USA 2014, s. 16.

Genelde Anadolu ve özelde Konya civarını bugünkü haline getiren jeolojik olayların yukarıda özetlendiği kadar yalın olmadığı bilinmektedir. Çok farklı yaşlarda ve değişik litolojilerde birimlerin bulunduğu jeoloji haritası bunun göstergesidir. Her şeyden önce, Türkiye ve yakın civarında Neotektonik dönem olayları, Paleotektonik dönemde ortaya çıkan jeolojik yapıyı büyük ölçüde bozmuş ve değiştirmiştir. Kırık ve kıvrımlar oluşmuştur, hatta kırıkların birçoğu halen aktiftir.

Neotektonik dönem olaylarına ilaveten, daha yaşlı birimleri deforme eden, dokularını ve arazi durumunu değiştiren bir diğer etken, Pliyosen devresinin (5,5-2,58 My arası) yağışlı ve sıcak iklimidir. Bu tropik iklim döneminde bütün alçak alanlar göller ve bataklıklar ile kaplanmıştır. Günümüzdeki birçok linyit ve turba yatakları bu zamana aittir. Göller ekseri sığ ve fakat çok geniştir ve içlerinde karbonatlar ve karbonatça zengin killi tortullar depolanmıştır. Topografik olarak yüksek kesimlerde, özellikle Toroslarda, karbonatlı kayaların erime ve çözümleri ile kendini belli eden karst olayları gelişmiştir⁴. Bu olayların en belirginleri, polyeler, obruklar, dolinler, mağaralar ve Torosları enine kesen kanyonlar olarak görülebilir⁵.

Pliyosen'in sıcak ve yağışlı iklim döneminden sonra, Pleyistosen'de (2,58-0,01 My) kuzey yarım küre genel bir soğuma dönemine girmiş ve Buzul Çağları başlamıştır. Her biri yaklaşık 100.000 yıl süren Buzul Çağları arada 10.000 yıl kadar süren kurak dönemler (Buzularası çağlar) ile kesilmiş ve tekrarlayarak devam etmiştir. Buzul çağlarında kuzey kutbundan orta Avrupa ülkelerine kadar her yer buz ve karlar ile kaplanmış, daha güneydeki yerler örneğin Anadolu'da dağlar (genellikle 1.500 m üstü rakımlar) buzullarla kaplanırken daha al-

çak alanlarda geniş tatlı su gölleri oluşmuştur. Son Buzul Çağında en fazla buzul yayılması (Glacial Maximum) 22.000 yıl önce gerçekleşmiş, bu sırada kutuplarda kar ve buz olarak tutulan yağış nedeniyle tüm dünyada denizlerin seviyesi 130 metre kadar alçalmıştır. Bu yüzden Karadeniz ve Marmara 22.000 ile 7.500 arasında göl haline dönmüş, ancak bu tarihten sonra yeniden açık denizlerle bağlantı kurulabilmiştir⁶. Son Buzul Çağı yaklaşık 10.000 yıl önce sona ermiş ve son buzul arası dönem (Holosen) başlamıştır. Buzul Çağlarının, Dünyamızın güneş etrafındaki yörünge değişimi ile kendi dönme eksenindeki değişimlere bağlı geliştiği, Milutin Milankovitch tarafından ileri sürülmüş, bu görüş 1975-80 yılları arasında derin denizlerden alınan karotların incelenmesiyle doğrulanmıştır⁷.

Torosların Oluşumu-Gelişiminin Temsilcisi Olarak Konya Jeolojisi

Buraya kadar genel hatları verilen son 250 milyon yıllık jeolojik gelişimin neredeyse tümünü Toroslarda, Torosların özelliklerini de Konya jeolojisinin önemli bölümünü teşkil eden "Orta Toroslar"da izlemek mümkündür. Bunların tümü üzerinde durulması gereken jeolojik miras unsurlarıdır. Paleozoyikten Günümüze kadar, neredeyse bütün zaman dilimlerine ait kayaların Konya sınırlarında bulunduğunu söylemek mümkündür. Sınırlı alanda da olsa Paleotethys'e ait Paleozoyik kayaları Sultandağları'nda gözlenmektedir. Tethys Okyanusuna ait tortullar ise Triyas'tan Eosen'e kadar çok belirgin olup, Konya'nın KB-GD'sunda, Beyşehir-Güney sınır arasında yaygındır. Beyşehir-Seydişehir-Akören arasında ve Karapınar-E-mirgazi-Ereğli arasında belirgin volkanik kayalar bulunur. Genel olarak Kapadokya Volkanik Sahasına dahil edilen bu püskürük kayalar, lav akma-

⁴ İbrahim Atalay, "Toros Dağlarında Karstlaşma ve Karstik Alanların Ekolojisi", *Jeomorfoloji Dergisi*, S. 16 (1988), s. 1-12.

⁵ Lütfi Nazik-Koray Türk-K. Tuncer, vd., "Türkiye Mağaraları". *Ulusal Mağara Günleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Konya 2005, s. 31.

⁶ C. Walter, vd., "An Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf", *Marine Geology*, S. 138 (1997), s. 119; Cecilia M.G. McHugh, vd., "The last reconnection of the Marmara Sea (Turkey) to the World Ocean: A Paleocyanographic and Paleoclimatic Perspective", *Marine Geology*, S. 255 (2008), s. 64.

⁷ M. Milankovitch, "Kanon der Erdbastrahlung und seine Anwendung auf das Eiszeitenproblem", XXXII/132 (1941), p. 633. Belgrade, Royal Serbian Academy of Sciences ('Canon of Insolation and the Ice-Age Problem', translated from German by the Israel Program for Scientific Translations and published for the U.S. Department of Commerce and the National Science Foundation, Washington DC, 1969. Reprinted by Zavod za udzbenike i nastavna sredstva in cooperation with Muzej nauke i tehnike Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd 1998.

ları, patlama çukurları (Meke Gölü de bunlardan biridir), cüruf konileri başta olmak üzere çeşitli yer şekillerini oluşturmuşlardır. İlaveten, başta “*Ulusal Miras Taş*” sayılan Sille Taşı olmak üzere endüstriyel hammadde kaynaklarıdır.

Konya ilinin tümü neotektonik olaylardan etkilenmiştir. Yalnızca bir bölümü il sınırlarında kalan, bölgedeki en büyük deformasyon Isparta Büklümü adı verilen ve kendi içinde birçok tektonik çöküntüyü bulduran ters ve şekilli dağ sıralanmasıdır. Büklümün oluşum zamanı ve mekanizması hala tartışılmaktadır. Tektonik çöküntülerin içinde zaman zaman göller oluşmuştur ve bunların tortulları kalın istifler teşkil eder. Konya'nın güney-güneydoğusunda, kireçtaşı-egemen dağlık alanlarda yüzey ve yüzey altı karstlaşması belirgindir. Mağaralar, Kembos ve Suğla polyeleri, Mavi Boğaz, Pliyosen'de çok aktif olan bu olayın temsilcileridir⁸.

Konya'nın doğu ve kuzeyi, jeolojik geçmişin Geç Miyosen'den bu yana, özellikle son üç buçuk milyon yıllık kesimini temsil eden istifler, kayaçlar ve yerşekilleri bulundurur. Her şeyden önce, Konya ovası ve iç Anadolu'nun bu kesimi, Türkiye Jeolojisinin ana konu ve önemli hidrokarbon yataklarından olduğu düşünülen biri olan Tuzgölü Paleojen Havzasının kapanma dönemini temsil eder. Bir başka anlatımla yaklaşık 60 milyon yıl önce açılan Tuzgölü Havzası, jeolojik geçmişteki büyük depolanma alanlarının çok açık, yaşayan örneğidir ve havzaların kapanırken geçirdikleri evrim burada gözlenebilmektedir. Bu bölgeye ait bir başka özellik eski göllerin kalıntılarıdır. Yağışlı dönemlerde (Pliyosen) oluşan ve özellikle Cihanbeyli, Karapınar, Akören, Beyşehir bölgelerini kaplayan göllerin ürünü kayalar, şimdilerde obrukları oluşturduğu gibi, çimento hammaddeleri de olmaktadır. Buzul çağlarında ortaya çıkan ve zaman zaman kuruyup tekrar oluşan Büyük Konya Gölü'nün tabanı şimdilerin Konya Ovası, o gölün kıyıları ise kum ocakları olarak günümüze kalmıştır. Göller iklim kontrolünde gelişirler, dolayısıyla göl tortulları

jeolojik geçmişin iklim kayıtlarıdır. Göller bölgesini içine alan ve çok sayıda göl bulduran Konya, özellikle Pliyosen ve Kuvaterner zamanlarının iklimini anlamada uluslararası veri kaynakları numundadır. Göller ve göl tortulları bu bakımdan ayrıca değerlidirler ve mükemmel jeolojik miras unsurlarıdır. Holosen'in başlangıcındaki kuraklık döneminde (Younger Drayas; Günümüzden önce 12.900-11.700 yılları arası) buzullar bugünküne yakın alanlara çekilmiş, çevre şartları çok kötüleşmiştir. Bu dönemde ve devamında Ortadoğu ve Anadolu'da insan yaşamı ve yerleşmelerine en uygun alanlar Konya ve çevresinde ortaya çıkmıştır. İnsanların doğa ile mücadelesi ilk kez Beyşehir Occupation Phase-Beyşehir Yerleşim Dönemi olarak tanımlanan bu bölgede belgelenmiştir. Neolitik dönemde yerleşimciler kültür bitkileri için bölgeyi ormansızlaştırmışlardır. Bu durumun kayıtları Beyşehir gölü tortullarında tespit edilmiştir⁹.

Konya'nın Jeolojik Miras Potansiyelleri

Yukarıda ana hatları verilen Konya ve civarındaki jeolojik gelişmelerin günümüze kaya, taş-toprak, fosil, yer şekli olarak yansıyan jeolojik miras izleri, yerbilimcilerin bölge hakkında ortaya koydukları uzun ve karmaşık jeolojik araştırmaların sonucu olarak jeolojik envanter çıkarılarak, listelenmiştir.

“*Miras*” nitelemesiyle “*koruma*” gerekliliği anlatılır, çünkü bunlar yok olduğunda asla yerine konulamaz ve o bölge yer tarihinin bir belgesi elden gitmiştir. Jeolojik mirasın yer bilimlerindeki kullanım karşılığı “*jeosit/geosite*” olarak tanımlanmaktadır. Bir yerin jeosit veya jeolojik miras olarak sayılabilmesi için uzman yerbilimcilerin önermesi, uzman rapor gruplarının öneriyi yerinde incelemesi ve ilgili kurul ve makamlarca onaylanması gerekir¹⁰. Ancak, bu konuda sürece ilişkin kriterleri, kısa adı ProGEO olan “*Uluslararası Jeolojik Mirası Koruma Kurumu*” belirlemede, ilgili uluslararası kurumlara danışarak yayınlamaktadır.

⁸ Ali Koçyiğit, “Hoyran Gölü (Isparta Büklümü) Dolayının Tektoniği”, *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, S. 26 (1983), s. 1.

⁹ J. Warren Eastwood-Neil Roberts, Henry F. Lamb, “Palaeo Ecological and Archaeological Evidence for Human Occupation in southwest Turkey: The Beyşehir Occupation Phase”, *Anatolian Studies*, S. 48 (1998), s. 69, 80.

¹⁰ William A.P. Wimbledon, “National Site Election, a Stop on the Road to a European Geosite List”, *Geologica Balcanica*, S. 26 (1996), s. 15.

Konya ili bütününde jeolojik miras kaynak ve değerleri, ProGEO'nun Türkiye'deki temsilcisi Jeolojik Mirası Koruma Derneği (JEMİRKO) tarafından hazırlanan envanter esas alınarak listelenmiştir. Bu Listedeki jeolojik miras öğeleri, önce ProGEO kategorilerine göre gruplandırılmış, sonrasında, her grupta olanlar kendi içinde alfabetik sıraya konulmuştur.

Bu noktada şu bilgilendirme önemlidir: Jeolojik mirasa ilaveten doğal miras unsurları ve il sınırları içindeki tescilli doğa koruma alanları da (milli park, tabiat alanı, tabiat anıtı, sulak alan), ilin doğal zenginlikleri olduğu için listeye dahil edilmiştir. Çoğu zaman jeolojik miras karıştırılan doğal miras, oluşumunda insan tesiri olmayan canlı veya cansız, ekseri su bulunduran ve iklime bağımlı gelişen oluşumlardır. Örneğin, anıt ağaçlar, şelale veya göller. Bunlar kurak iklimde ve suları kesildiğinde bir süre sonra ortadan kalkarlar. Günümüzün varlıklarıdır. Bu nedenle jeolojik değil, doğal miraslardır. Gölü oluşturan çöküntü veya şelaleyi oluşturan yükselti jeolojik süreçlerin ürünü ise o zaman hem jeolojik, hem de doğal miras niteliklerini birlikte taşıyabilirler.

Konya ilinde olduğu gibi, dünyanın herhangi bir yerindeki jeolojik miras yerel, bölgesel, ülke veya dünya ölçeğindeki olayların temsilcisi olabilir, dolayısıyla jeosit veya jeolojik miras yerel, ulusal uluslararası olarak nitelenebilir. Aynı biçimde, jeolojik mirasın bilimsel, eğitimsel veya görsel özellikleri ön planda olabilir. Bu çerçevede, Konya ilinin doğal kaynak değerleri bilimsel, eğitimsel veya görsel nitelikler açısından ele alınarak sınıflandırılmış, her unsurun öne çıkan nitelikleri (a), (b), (c), (d) olmak üzere ifade edilmiştir. Buna göre; (a) *Uluslararası yer bilimsel değeri var*; (b) *Ulusal yer bilimsel değeri var*; (c) *Yerilimi eğitim için önemli*; (d) *Jeoturizm ve doğa fotoğrafçılığı için önemli* olmak üzere kategorize edilmiştir.

Buraya kadar aktarılanlar özetlenirse, Konya ve ilçeleri toplam 61 jeolojik miras, 22 doğal miras ve 9 tescilli alan varlığı ile Türkiye'nin en fazla tabiat

varlığına sahip illeri arasındadır. Yeni araştırma ve önerilerle bu sayıların artması tabiidir. Bu durum, salt yüzölçümü genişliğine bağlanamayacak kadar büyük bir doğal zenginlik olarak görülmele birlikte doğrudan bölge jeolojisinin ve günümüz doğasının çeşitliliğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Konya'daki jeolojik mirasın çeşitliliğini ve bilimsel değerini objektif ölçülerle ele almak için, yayınlanmış Balkan ülkeleri ve münferiden Türkiye Jeosit Çatı Listeleri ile karşılaştırmak gerekir¹¹.

Türkiye'nin jeolojisi bütün Balkan ülkelerinden daha çeşitli olduğu için, Türkiye Jeosit Çatı Listesi daha geniştir ve 105 başlık (önemli jeolojik olay adı) bulundurur. Çatı Liste'nin yarısına yakın jeolojik olayın temsilcisi Konya'da jeolojik miras olarak bulunmaktadır. Bu durum, Konya ilinin jeolojik miras potansiyelini göstermesi bakımından önemli olmakla, Konya ili jeolojik miras varlıklarının korunması-tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktararak sürdürülebilir kılınmasına yönelik çabaların gerekliliğine işaret sayılmalıdır.

Jeolojik miras ve doğal mirasın varlığı ve bolluğu şüphesiz önemlidir, ancak bunların bilimsel araştırmalar, eğitimsel aktivitelere ve turizme yönelik faaliyetlerde değerlendirilmesi, sadece jeolojik miras farkındalığının ötesinde, yerel ve kırsal kalkınma açısından önemli görülmelidir. Bunun için gerek karar vericiler, gerekse toplumsal düzeyde jeolojik miras farkındalığı ve koruma yönünde çabaların arttırılması, yere özgü jeolojik miras değerlerinin koruma-geliştirme esas olmak üzere ekonomik kalkınma sağlanmasında önemli katkı sağlayacağı ifade edilmelidir. Nitekim günümüzde çoğu ülkeler doğal varlıklarını, özellikle jeolojik mirası önemli bir kaynak değer olarak ele alarak, jeoparklar veya jeo-yollar oluşturulması yoluyla jeo-turizmi önemli bir yerel ve bölgesel kalkınma aracına dönüştürmüştür.

Bu çerçevede, Konya ilinin jeolojik miras potansiyelinin değerlendirilmesi önemli olup Kızören obruğu, Çıralı obruğu, Cihanbeyli ve Ereğli

¹¹ R. Nakov, et. al., "IUGS Geosites Project Progress-the First Attempt at a Common Framework List for south-eastern European Countries", *Natural and Cultural Land Scapes-the Geological Foundation. Proceedings of a Conference (9-11 September 2002)*, Ireland 2004, s. 81-90; Nizamettin Kazancı-Fuat Şaroğlu-Yaşar Suludere, "Türkiye Jeositleri Çatı Listesi", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, S. 151 (2015), s. 261-275.

Traverten oluşumları, Kuşça Vadisi aşınım kayaları gibi örnekler değerlendirilebilir. Özellikle Karapınar bölgesinde Maar adı verilen volkanik patlama ile oluşmuş başta Meke Maar Gölü olmak üzere volkanik çukurlar ile kumul alanları, jeolojik park potansiyeli taşımaktadır¹². Nitekim Karapınar Belediyesi ve Mevlana Kalkınma Ajansı ortaklığında Karapınar Jeopark Projesi başlatılmış, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından Bitlis Nemrut Kalderası ile birlikte Karapınar Meke Maarı ve çevresi Jeopark Alanı olarak belirlenmiştir. Devamında, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2019 yılından başlatılan Konya Karapınar Potansiyel Jeopark Alanının Tesciline Esas Araştırma Projesi kapsamında Meke Maar Gölü ile Karadağ ve Karacadağ volkanları, Acı Göl Maarı, çeşitli volkanik oluşumlar, Çıralı, Kızören, Meyil ve Timraş obrukları, peri bacaları ve kumul alanlar bütünü oluşturulan bölgenin, Jeolojik ve jeomorfolojik kaynak değerleri ile jeoloji laboratuvarı özelliği taşıdığı, kaynak değerlerinin yanı sıra arkeolojik ve tarihi yapılar yönünden de oldukça zengin olduğu ortaya konmuştur. Bu çerçevede, Karapınar Jeopark Alanı oluşturulması ile kültür, ekonomi, turizm, araştırma-egitim ve sürdürülebilir yerel kalkınma açısından bölge bütününde önemli katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Tablo. Konya'nın Jeolojik Mirası ve Doğal Varlıkları Listesi ile Nitelikleri

I. JEOLJİK MİRAS-JEOSİT (ProGEO Kategorilerine göre)		
GRUP A:Stratigrafik		
A.1. Kuvaterner (00-2,58 My arası)		
Akşehir	Dursunlu kömürleri ve <i>H. Erectus</i> bulguları	(a)
Cihanbeyli	kaynak konileri	(b), (c), (d)
Derebucak	Dedegöl Buzul Tortulları	(a), (c)
Ereğli	Akhüyük traverten sırtı	(c), (d)
Merkez	Göçü ve Konya gölü Tortulları	(b), (c)
Karapınar	Kumullar	(b), (c), (d)
Tuzlukçu	kum ocakları; Büyük Akşehir gölü taraçaları	(b), (c)
A. 2.Fanerozoik (2,58-590 My arası)		
Beşşehir	Gölsel Neojen istif	(b), (c)

Derebucak	Beydağları otoktonu	(a), (c), (d)
Doğanhisar	Hüyük Sultandağları kesiti	(b), (c), (d)
Hüyük	Çaltepe Formasyonu (Kambriyen)	(a)
Hüyük	Kırmızı çamurtaşları (Neojen)	(b), (c), (d)
İlgın	Harami Memeli Fossil Yatağı	(b)
Seydişehir	Emirkaya Memeli Fossil Yatağı	(b)
Seydişehir	Şistler (SultandedeFm) Ordovisiyen	(a)
Seydişehir	Boksitleri	(a), (c)
Tuzgölü	Tersiyer Havzası	(a), (c), (d)

GRUP B: Volkanik, Metamorfik ve Tortul Petroloji, Dokular ve Yapılar, Olaylar ve Provensler

Ereğli-Karapınar	Karacadağ ve volkanizması	(b), (c), (d)
Ereğli-Karapınar	Karacadağ Ovacık krateri	(b), (c), (d)
Karapınar	Erenler Dağı ve volkanizması	(b), (c), (d)
Karapınar	KutörenMaarı	(b), (c), (d)
Karapınar	Meke Maarı	(a), (b), (c), (d)
Karapınar	Acıgöl Maarı ve stromatolitleri	(a), (c)
Selçuklu	Takkeli domu	(b), (c), (d)
Selçuklu	Gevele domu	(b), (c), (d)

GRUP C: Mineralojik, Ekonomik

Cihanbeyli	Bolluk evaporitleri	(b), (c), (d)
Cihanbeyli	Kaynak konileri	(a), (c), (d)
Ereğli	Konyait minerali	(a), (b)
Karapınar	Turbalar	(a), (b)
Selçuklu	Sille taşı	(b), (c), (d)

GRUP D: Yapısal

Akşehir	Graben	(b), (c)
Akşehir	Sultandağı Fayı	(b), (c)
Beyşehir	Anamas-Akseki otoktonu	(a), (c)
Beyşehir	Hoyrannapları	(b), (c)
Beyşehir	Isparta bükümü	(a), (c), (d)

¹² Gonca Gürler-M. Fuat Uğuz-N. Sertan Öztan, "Türkiye'nin İlk Jeoparkı: Karapınar (Konya) Öneri Jeopark Alanı", *Mavi Gezen*, s. 14 (2009), s. 9-14.

Konya İli ve İlçelerinin Tarihi Sürec Çerçevesinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği

GRUP E:Jeomorfolojik Yapılar, Aşınma ve Depolanma Süreçleri, Yerçekilleri ve Arazi Manzaraları		
Akören-Bozkır	Maviboğaz Vadisi	(c), (d)
Beşşehir	Balatini Mağarası	(c), (d)
Beşşehir	Körükini Mağarası	(c), (d)
Beşşehir	Sığırini Mağarası	(c), (d)
Beşşehir	Suluin Mağarası	(c), (d)
Bozkır	Kaplıçı Mağarası	(c), (d)
Cihanbeyli	Karapınar Obruk Platosu ve Obruqları	(a), (c), (d)
Cihanbeyli	Kuşça Celilboğazi peribacaları	(c), (d)
Çumra	Timras Obruğu	(c), (d)
Derebucak	Dedetlarası Düdeni	(c), (d)
Güneysınır	Güvercinlik Mağarası	(c), (d)
Hadim	Arkıçça Mağarası	(c), (d)
Hadim	İnbaşıMağarası	(c), (d)
Hadim	SuçıktığıMağarası	(c), (d)
Höyük	Başpınar Mağarası	(c), (d)
Kadınhanı	Başkuyu Yeldeliği Mağarası	(c), (d)
Karapınar	Yılan maarı	(b), (c), (d)
Selçuklu	Küçükmuhsine Peribacaları	(c), (d)
Selçuklu	Altınapa strombolitleri (stromatolit kütleleri)	(a), (b), (c)
Seydişehir	Karst sahası (Toros karbonat platformu)	(a), (c), (d)
Seydişehir	Tınaztepe Mağarası	(c), (d)
Seydişehir	FerzeneMağarası	(c), (d)
Tuzlukçu	Tuzlukçu Ovası (eski göl düzlüğü)	(b), (c), (d)
Yalıhüyük	Suğlapolyesi	(a), (b), (c), (d)
Yunak	Erikçalı Mağarası	(c), (d)

GRUP F:Tarihi, Kültürel		
Selçuklu	Sille mağaraları	(b), (c), (d)

II. DOĞAL OLUŞUKLAR (Göl, şelale, kaynak suyu)		
Akşehir	Akşehir Gölü	(c), (d)
Beşşehir	Beşşehir Gölü	(c), (d)
Bozkır	Dipsiz göl	(c), (d)
Bozkır	Sülüklü göl	(c), (d)
Bozkır	Eğrigöl	(c), (d)
Bozkır	Sarıot gölü	(c), (d)
Bozkır	Ayğırdibi şelalesi	(c), (d)
Cihanbeyli	Bolluk Gölü	(a), (b), (c), (d)
Cihanbeyli	Tersakan Gölü	(a), (b), (c), (d)

Ereğli-Karapınar	Akgöl	(c), (d)
Ereğli	Hotamış bataklığı	(c), (d)
Ereğli	İvriz kaynağı	(a), (b), (c), (d)
Hadim	Yerköprü şelalesi	(c), (d)
Hüyük	Eflatunpınar kaynağı	(b), (c), (d)
İlgin	Çavuşçu Gölü	(c), (d)
Kadınhanı	Kestel Gölü	(c), (d)
Karapınar	Meke Gölü	(a), (b), (c), (d)
Kulu	Düden Gölü	(c), (d)
Kulu	Tuz Gölü	(a), (b), (c), (d)
Sarayönü	Beşgöz kaynağı	(c), (d)
Taşkent	Çetmi şelalesi	(c), (d)
Yalıhüyük	Suğla Gölü	(a), (b), (c), (d)

III. TESCİLLİ ALANLAR		
Beşşehir	Beşşehir Gölü Milli Parkı	(c), (d)
Beşşehir	Yakamaştır Tabiat Parkı	(c), (d)
Çumra (Dinek)	Yaşlı Ardıç Tabiat Anıtı	(b), (c), (d)
Derebucak	Çamlık Milli Parkı	(c), (d)
Hadim	Gürleyen Kanyon Tabiat Parkı	(c), (d)
Karatay	Bozdağ Milli Parkı	(c), (d)
Meram	Akyokuş Tabiat Parkı	(c), (d)
Seydişehir	Kocakoru Ormanı Tabiat Parkı	(c),(d)
Taşkent	Ağıl Ardıç Tabiat Anıtı	(b), (c), (d)

Bu tablo JEMİRKO envanteri esas alınarak düzenlenmiştir. Doğal miras için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü veri tabanından yararlanılmıştır.

YENİLENEBİLİR ENERJİ PROJELERİ: KARAPINAR GÜNEŞ ENERJİSİ SANTRALİ*

Yenilenebilir enerji, enerji arz güvenliği, küresel iklim değişikliğiyle mücadele ve fosil yakıtların çevreye verdiği diğer kirlilikleri azaltma adına önemli bir alternatif enerji kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca, yenilenebilir enerji, doğal kaynaklardan elde edilen enerji türleridir ve sürekli olarak yenilenebilirler, bu nedenle sınırsız bir kaynaktır. Örneğin, rüzgâr enerjisi ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları sürekli olarak var olacak ve insanların ihtiyaç duydukları enerjiyi sağlayabilecektir. Bu nedenle, yenilenebilir enerji kaynakları artan nüfusun ve gelişen ekonomilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında daha da önem kazanacaktır. Enerji arzının yanı sıra iklim değişikliğiyle mücadele için de yenilenebilir enerji kaynakları kilit rol oynamaktadır. 1988 yılında kurulan ve bilimsel araştırma raporları ve senaryo analizleriyle iklim değişikliği konusunda objektif bir yapı olan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtlardan üretilen enerjiyi ikame etmesi nedeniyle iklim değişikliğiyle mücadele etmek için en önemli araçlardan biri olduğunu göstermektedir¹.

Yenilenebilir enerji kaynakları sürdürülebilir enerji politikaları bakımından enerjiye erişim, enerji verimliliği, teknoloji transferi ve yeşil enerji için finansman konularıyla birlikte Sürdürülebi-

lir Kalkınma Amaçlarına (SKA) erişime yardımcı olmaktadır². Küresel ölçekte belirlenmiş olan sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin farklı sektör ve temalarda uygulanabilmesi ve ülkelerin kalkınma seviyesinin birbirine yakınsaması için oluşturulmuş olan Gündem 2030 altında yenilenebilir enerji konusunun ağırlığı dikkat çekicidir³. Tüm bu küresel ve ulusal fırsatlara rağmen yenilenebilir enerji potansiyelinin hayata geçirilmesi sürecinde belirleyici bazı kriterler de bulunmaktadır. Karar vericiler, politika yapıcılar ve özel sektör için yenilenebilir enerji yatırımlarında dikkate alınan belirleyici faktörler arasında, yatırımın maliyeti, yatırımın getirisi, yatırımın teknik uygunluğu ve yatırımın çevresel etkileri gibi faktörler-gelmektedir. İlk yatırım maliyeti faktörü yenilenebilir enerji yatırımları, fosil yakıtlarla karşılaştırıldığında genellikle daha yüksek maliyetli olabilmektedir. Ancak son yıllarda yenilenebilir enerji ilk yatırım maliyetlerinde önemli ölçüde düşüş meydana gelmiştir⁴. Getiri faktörü de yenilenebilir enerji yatırımları, gelecekte düşük maliyetli ve sürekli bir enerji kaynağı sağlayabileceği göz önünde bulundurulduğunda yenilenebilir enerji yatırımlarının gerçekleştirilme potansiyelinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Üçüncü faktör de teknik uygunluktur. Yenilenebilir enerji yatırımları, bölgesel ve coğrafi

* Doç. Dr. İzzet ARI, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-6117-3605. izzet.ari@asbu.edu.tr

¹ Ottmar Edenhofer vd., "Technical Summary. In: Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", içinde Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change (Cambridge 2014).

² UN, "Towards a sustainable development agenda", 2015 <<http://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>> [erişim 21 Ekim 2015].

³ İzzet; Ari, "The Interconnection between Sustainable Development Goals and the Climate Change Negotiations: The Paris Agreement Case", Alternatif Politika, Special Issue, 2017, 27-45 <<http://alternatifpolitika.com/site/cilt/9/sayi/0/2-Ari-Climate-Change.pdf>>.

⁴ REN21, Renewables 2022 Global Status Report (Paris: REN21 Secretariat, 2022).

koşullara göre değişebilmektedir. Örneğin, güneş enerjisi için radyasyonu yeterli derecede alan bir bölgeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle, yatırımın teknik uygunluğu, yenilenebilir enerji yatırımlarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğini belirleyebilmektedir. Çevresel etkiler faktörü de yenilenebilir enerji yatırımlarının hava kirletici maddelere (kükürtdioksit, partiküler madde, azot oksit vb.) neden olmaması nedeniyle insan sağlığının korunması adına önemli bir belirleyici olabilmektedir. Tüm bu kriterler dikkate alınarak destek yaklaşımı içinde hangi yenilenebilir enerji kaynağının hangi bölgede yapılmasının daha rasyonel olacağı kararı verilebilmektedir.

Yenilenebilir Enerjinin Türkiye Elektrik Üretimindeki Yeri

Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının kendi içinde alternatifleri (hidro, rüzgâr, güneş, jeotermal, biyokütle) değerlendirildiğinde her bölge ya da il için ölçeğine göre farklı kaynakların öne çıkabildiği görülmektedir. Örneğin yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş enerjisi santralleri, güneş ışınlarının enerjiye dönüştürülmesi için kullanılan tesisler olduğu için güneş ışınlarından elde edilecek enerjiyi (ışınım) azami ölçüde toplayan paneller aracılığıyla elektrik enerjisine dönüştürmektedir. Güneş enerjisi santralleri, iklim değişikliğine neden olan başta karbondioksit olmak üzere sera gazlarının salımını azaltarak iklim değişikliğine karşı mücadelede yardımcı olabilmekte ve fosil yakıtlara dayalı kömür, linyit, doğalgaz gibi santrallerden kaynaklanan hava kirleticilere neden olmamaktadır. Bu bölümde ele alınan Karapınar Güneş Enerjisi Santrali (GES) projesi sağladığı elektrik enerjisinin yanı sıra seragazı emisyon azaltım potansiyeliyle ülkemiz için ihtiyaç duyulan emisyon azaltım çabalarına önemli ölçüde katkı sağlayabilecek niteliktedir. Kurulu gücün tamamen hayata geçirilmesiyle birlikte diğer illerde ve bölgelerde de benzer ölçekte yatırım yapılabileceğini göstermektedir. Böylelikle Karapınar GES projesi bölgesel kalkınmaya da destek olabilecek özelliklere sahiptir.

Türkiye’nin, yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli incelendiğinde hidrolik, jeotermal, güneş, rüzgâr, enerji potansiyeli sırasıyla 216 milyar KWh, 31500 MWt, 500 Mtep/yıl, 400 milyar Kwh olduğu tahmin edilmektedir⁵. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun (EPDK) Eylül 2022 yılında yayınladığı son rapora göre Türkiye’nin toplam elektrik enerjisi kurulu gücü 102.280 MW’ı geçmiştir. Bu kurulu gücün içinde yenilenebilir enerji kaynakları 55.238 MW’a sahiptir⁶.

Türkiye’deki yenilenebilir enerji kurulu gücü toplam kurulu gücün %54’ünü oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları içinde en fazla katkıyı hidrolik, rüzgâr ve güneş enerjisi sağlamaktadır. Türkiye’de hidroelektrik elektrik enerjisi kurulu gücü toplam kurulu gücün %30,9’unu oluşturmaktadır. Bu oranla hidroelektrik yenilenebilir enerji kaynakları arasında en yüksek orana sahiptir. Rüzgar enerjisi %10,9 ve güneş enerjisi de %8,8’ü oranında kurulu güç oranına sahiptir. Güneş enerjisi kurulu gücü 2021 yılında %7,63’e sahipken son bir yıl içinde 1427,7 MW ilave kurulu güçle birlikte %8,8’e ulaşmıştır. Güneş enerjisi potansiyeli dikkate alındığında Türkiye’nin daha fazla kurulu güçle birlikte elektrik üretimine katkı sağlayabilmesi mümkündür. Karapınar GES 1.345 MW Kurulu gücüyle tam olarak işletmeye girdiğinde güneşin toplam kurulu güç içindeki payı daha artacaktır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik üretimi doğal ve coğrafi koşullar başta olmak üzere yenilenebilir enerji teknolojilerindeki aralıklı olma sorunu elektrik üretiminde kurulu güç kapasitesine oranla daha düşük yüzdelere üretime katkı sağladığını göstermektedir⁷. Kapasite faktörü olarak belirlenen ortalama bir yıl boyunca üretilen elektriğin, aynı dönemde tam güçte sürekli çalışma ile üretilebilecek elektriğe oranı yenilenebilir enerji kaynaklarında kömür, nükleer ve doğalgaza göre daha düşük olabilmektedir⁸. Örneğin güneş PV’nin kapasite faktörü dünyada ortalama %22,5 civarında iken nükleer için bu oran %90 ve kömür için de %72,2 olarak gözlemlenmektedir. Bu nedenle güneşin toplam elektrik üretimindeki payı %4,94’tür. Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakla-

⁵ Simla Yasemin Özkaya, “Yenilenebilir Enerji Kaynakları”, 2022 <<https://www.mfa.gov.tr/yenilenebilir-enerji-kaynaklari.tr.mfa>> [erişim 28 Aralık 2022].

⁶ EPDK, “Elektrik Piyasası Aylık Sektör Raporu Listesi”, 2022 <<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-23-3/elektrikaylik-sektor-raporlar>> [erişim 28 Aralık 2022].

⁷ Timothy G. Walmsley vd., “Energy Ratio analysis and accounting for renewable and non-renewable electricity generation: A review”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, September (2018), s. 328-345.

⁸ EIA, “Capacity Factors”, 2018 <https://www.eia.gov/electricity/monthly/epm_table_grapher.php?t=epmt_6_07_b> [erişim 23 Kasım 2018].

rının toplam elektrik üretimindeki payı ise %44,2 civarındadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek amacıyla kurulu güç ve üretim miktarını artırmak için yenilenebilir enerji destek mekanizmaları uygulanabilmektedir. Bu mekanizmalardan teknik ve finansal destek olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için teknik danışmanlık hizmetleri veya finansal krediler sağlanabilmektedir. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için vergi indirimleri veya primler sağlanabilir. Bununla beraber, standartlar ve hedefler, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek için uygulanan yöntemlerdir. Örneğin, bir ülke ya da bölge için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için standartlar ve hedefler belirlenebilmektedir. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Desteklenmesi Mekanizması (YEKDEM) yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek amacıyla uygulanan bir düzenlemedir. YEKDEM, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için teknik ve finansal destekler sağlamak ve bu kaynakların kullanımı için belirlenen standartlar ve hedefleri yerine getirmeyi teşvik etmektedir⁹. YEKDEM uygulamalarıyla 2021 yılı itibariyle 0,437 ton CO₂ / MWh olan Türkiye geneli şebeke emisyon faktörünün 0,280 ton CO₂ / MWh kadar düşürülmesi mümkün olabilecektir. Diğer bir destek mekanizması da Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alanıdır (YEKA). Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) ile açık eksiltme yöntemi kullanılarak büyük ölçekli kurulu güç kurulumun yapılması özendirilmektedir. YEKA’da YEKDEM de olduğu gibi alım garantisi verilerek yatırımcının finansal akışındaki riskler en aza indirilmektedir. 2017 yılında yapılan YEKA ihalelerinde güneşten elektrik üretimi için en düşük teklif veren üreticilere yurtiçi ekipman ve malzeme kullanımı şartının yanı sıra enerji ihtisas bölgelerinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunma gibi koşullar da getirilmiştir. Böylelikle YEKA kapsamında desteklenecek olan GES projelerinin sürdürülebilirliği de sağlanmıştır. Türkiye’nin enerjide dışa bağımlılığının hem birincil enerji kaynağı bazında hem de teknoloji bazında

azaltmanın rasyonel bir çözümü olarak bulunduğu görülmektedir.

İklim Değişikliği Politikalarında Güneş Enerjisinin Yeri ve Önemi

1992 yılında kabul edilen ve imzaya açılan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) küresel ölçekte iklim değişikliğiyle mücadeledeki ilk uluslararası anlaşmadır. BMİDÇS’de ana amaç atmosferdeki seragazı konsantrasyonu belirli bir seviyede tutarak küresel iklim sisteminin korunmasını amaçlamaktır¹⁰. Ancak artan seragazı emisyon miktarı, yutak alanların azalması ve arazi yapısındaki bozulmalar BMİDÇS’nin amacına ulaşmadaki engeller arasında yer almaktadır. Dünya nüfusunun artması ile birlikte değişen üretim ve tüketim kalıpları bu mücadeleyi daha da zor bir hale getirmektedir. Özellikle enerji talebinin karşılanması için fosil yakıtların kullanılmasında görülen artış nedeniyle düşük emisyon yapısına sahip birincil enerji kaynaklarının kullanılmasını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (*Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC*) sera gazı emisyonlarının azaltılmasında yenilenebilir enerjinin artırılmasını, enerji verimliliğinin iyileştirilmesini, karbon yakalama ve depolama teknolojilerinin desteklenmesi, yakıt dönüşümünü sağlanması ve nükleer enerji gibi kaynağında emisyonla neden olmayan teknolojilerin kullanılmasını tavsiye etmektedir¹¹. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının birincil enerji kaynağı olarak daha fazla kullanılmasıyla sürdürülebilir enerji amaçlarına ulaşılacağı da vurgulanmaktadır. Bu kaynakları kullanan teknolojilerin üretim maliyetlerinde son yıllarda görülen düşüş de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin yenilenebilir enerji kaynaklarını cazip hale getirmektedir. Bu durum son yıllarda iklim değişikliği konusunda küresel kamuoyundaki ilginin yanı sıra ülkelerin seragazı emisyon azaltım konusunda göstermiş oldukları katkı beyanlarında da göze çarpmaktadır.

BMİDÇS’de belirtilen amaca uygun strateji ve eylem planlarını hazırlamak ve uygulamak ülkelerin ulusal şartlarına uygun olarak ortak fakat farklılaş-

⁹ İzzet Ari-Ramazan Sari, “The role of feed-in tariffs in emission mitigation : Turkish case”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Issue 48 (2015), pp. 768–775.

¹⁰ UNFCCC, “UNFCCC”, 1992. <http://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf> [erişim 19 Mayıs 2018].

¹¹ IPCC, Chapter Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers, 2014 <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf> [erişim 16 Nisan 2019].

tırılmış sorumluluklar ile göreceli kabiliyetlere göre emisyon azaltım taahhüdü almalarını gerektirmiştir¹². 2015 yılında hazırlanan ve kabul edilen Paris Anlaşması bu kapsamda tüm ülkeleri içine alan kapsamlı ve uzun dönemli bir hedef belirlemektedir¹³.

Buna göre bu yüzyılın sonuna kadar küresel ortalama sıcaklık artışı sanayi devrimine göre 2 °C ve mümkünse 1,5 °C ile sınırlandırılmasını belirlemiştir. Ayrıca ülkeler tarafından sunulan Ulusal Katkı Beyanlarının (*Nationally Determined Contributions-NDCs*) Paris Anlaşmasına ana amacına uygun olarak hazırlanmasını ve BMİDÇS sekreteryasına sunulmasını gerektirmektedir. Ülkeler tarafından sunulan Ulusal Katkı Beyanlarının ilerleyici ve dinamik olması beklenmektedir. Buna göre bir ülke sunmuş olduğu Ulusal Katkı Beyanını belirli aralıklarla geliştirip güncelleyerek tekrar BMİDÇS sekreteryasına sunması Paris Anlaşmasının bir gereğidir. Ayrıca Paris Anlaşmasının 4. Maddesinin 19. Fıkrasında yer alan uzun vadeli düşük emisyonlu kalkınma stratejilerini hazırlaması da beklenmektedir¹⁴. Bu uzun dönemli stratejilerde yenilenebilir enerji kaynaklarının sağlayacağı emisyon azaltım ve net sıfır emisyon faaliyetleri ağırlıklı olarak yer almaktadır. Ayrıca ülkelerin sunacağı ulusal katkı beyanları ve uzun dönemli stratejilerin ortak hedefi Paris Anlaşması kapsamında seragazı emisyonlarını azaltmak veya sınırlamaktır. IPCC'nin bilimsel raporlarında, Uluslararası Enerji Ajansının (International Energy Agency-IEA) tavsiyelerinde ve BMİDÇS'nin azaltım ile ilgili maddelerinde yenilenebilir enerji kullanımı iklim değişikliğiyle mücadelede en fazla önem verilen husus olduğu görülmektedir¹⁵. Son yıllarda iklim değişikliği odaklı çalışmaların artmasıyla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarındaki ilk yatırım ve işletme maliyetlerindeki düşüşler ülkeler tarafından güneş, rüzgâr, hidro, jeotermal gibi kaynakları ekonomik olarak daha uygulanabilir hale getirdiğini göstermektedir.

Türkiye'nin seragazı emisyonlarının artış göstermesi ve 2030 yılı için hedeflenen Ulusal Katkı

Beyanının referans senaryodan azaltım şeklinde belirlenmesi Türkiye'nin yakın gelecekte temiz, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklara yönelmesini gerekli kılmaktadır¹⁶. Bu kapsamda, Türkiye benzer şekilde ulusal politika belgelerinde ve mevzuatta başta GES olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına destek vermektedir. BMİDÇS'ye sunulan Ulusal Bildirimler, İki Yıllık Raporlar ve Ulusal Katkı Beyanında güneş enerjisinin kullanımına ilişkin ifadeler içermektedir. Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi, İklim Değişikliği Eylem Planı ve Elektrik Enerjisi Arz Güvelliği Strateji belgesinde GES kullanımı, teşviki ve hedefi yer almaktadır. Yenilenebilir enerji ile ilgili olarak YEKDEM, YEKA ve YEK-G gibi desteklerde GES yerini bulmakta hem enerji arz güvelliği hem de iklim değişikliğiyle mücadele bağlantısı ortaya konulmaktadır.

Ulusal Seragazı Emisyon Envanterine göre Türkiye'nin emisyonları 2020 yılında 523,9 milyon ton CO₂ eşdeğer olarak gerçekleştiği görülmektedir¹⁷. Bu emisyon değerinin 1990 yılına göre yüzde 138,4 oranında artış göstermesi Türkiye'nin 1990 yılını referans yıl olarak kabul edip mutlak emisyon azaltımı yapamayacağını göstermektedir. 2020 yılındaki envantere göre seragazı emisyonları içindeki en yüksek pay 413,4 milyon ton ile CO₂ emisyonlarına aittir. Enerji sektörü bir bütün olarak (elektrik üretimi, sanayi, ulaştırma, binaların enerji kullanımı) değerlendirildiğinde toplam seragazı emisyonlarının 367,6 milyon ton olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle yakıt yanması sonucu açığa çıkan emisyon miktarı toplam emisyonların yüzde 70'inden fazlasını oluşturmaktadır. Elektrik üretimi sektörünün toplam emisyonları da 131,662 milyon ton CO₂ eşdeğer seragazı emisyonudur. 2020 yılında üretilen elektrik, kaynaklar bazında sınıflandırıldığında yüzde 34,5'in kömür ve linyitten, yüzde 25,5'in hidroelektrik santrallerinden, yüzde 23,1'inin doğalgazdan ve yüzde 16,8'in de diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından üretildiği görül-

¹² İzzet Arı, "İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye Örneği", Türk Çevre Hukuku ve Politikaları: Dünden Bugüne ve Geleceğe, (ed. Zerrin Savaşan-Hakan Ünay), 2021, s. 377-406.

¹³ UNFCCC, "The Paris Agreement", 2015 <<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>> [erişim 22 Kasım 2022].

¹⁴ UNFCCC, Paris Agreement, Adoption of the Paris Agreement. Proposal by the President., 2015, , 32 <<https://doi.org/FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1>>.

¹⁵ IEA, "Renewables - Fuels & Technologies", Renewables, 2022 <<https://www.iea.org/fuels-and-technologies/renewables>> [erişim 28 Aralık 2022].

¹⁶ UNFCCC, Republic of Turkey Intended Nationally Determined Contribution, 2015 <http://www4.unfccc.int/Submissions/INDC/Published Documents/Turkey/1/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf>.

¹⁷ UNFCCC, "Turkey 2022 National Inventory Report", 2022 <<https://unfccc.int/documents/461926>> [erişim 14 Nisan 2022].

mektedir. Bu değerler 1990 yılıyla karşılaştırıldığında diğer yenilenebilir enerji kaynakları (yüzde 0,1) olan rüzgar, güneş ve jeotermalde çok yüksek oranda artış olduğu görülmektedir. 2020 yılında üretilen toplam 306,703 milyar kWh elektriğin 177,066 milyar kWh'nin fosil yakıtlar kullanılarak gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir. Buna göre fosil yakıtların toplam oranı hala birincil enerji kaynaklardaki baskın enerji kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla önem vererek fosil yakıt kullanım payını azaltması ve seragazi emisyonlarını sınırlandırması gerekmektedir.

Konya-Karapınar Güneş Enerji Santrali Projesi

Bu açıklamalar çerçevesinde Karapınar GES Projesi incelenirse; Türkiye'nin en büyük güneşten elektrik üretim yapan tesisi olduğunu söylemek mümkündür. Konya'nın, Karapınar İlçesinde 19,2 km² bir alanda yer alan Karapınar GES toplam kurulu gücü 1.348 MW olan tesis 3,5 milyondan fazla güneş panelinin entegre edilmesiyle bu kapasiteye ulaşabilecektir¹⁸. Yaklaşık 2,5 milyon insanın elektrik ihtiyacını karşılayabilecek olan Karapınar GES Projesi kapsamında 3.000'den fazla personel istihdam edilmektedir. Yeşil Kalkınma Devrimi ile Milli Enerji ve Maden Stratejisinin bir parçası olan Karapınar GES Projesi 19,2 milyon km² alan üzerine kurulmaktadır¹⁹. 2017 yılına Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanlarına göre ihalesi yapılmış olan Karapınar GES kwh başına 6.99 ABD cent ile alıcısı tarafından 15 yıl alım garantisini de kapsamaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan analizlere göre yaklaşık olarak yılda 2,4 ila 0,95 milyon ton seragazi emisyonun açığa çıkmasına önleyecek olan Karapınar GES Projesi iklim değişikliğiyle mücadelede somut adımlar arasında en göze çarpanıdır. Konya Karapınar ilçesinin 4,5 km kuzeyinde yer alan Karapınar Enerji İhtisas Endüstri Bölgesinde faaliyet gösterecek olan tesis tamamlandığında yıllık ortalama elektrik üretimi 2.189.082 MWh olacaktır. Karapınar GES montajı yapılarak şebekeye elektrik vermeye başlanmış olup fabrikanın gerçekleştireceği üretimle her yıl yaklaşık 100 milyon ABD doları panel ithalatını önleyeceği öngörülmektedir²⁰. Böylelikle Karapınar GES enerji arzında, emisyon

azaltımında ve cari açığın düşürülmesinde fayda sağlayabilecektir.

Karapınar GES Projesinin CO₂ emisyon azaltımına katkısının hesaplanmasında izlenebilecek yol seçilirken güneşten üretilecek olan elektriğin şebekenin ortalama emisyon faktörüyle kıyaslanması ve kömürü ikame etmek suretiyle kıyaslanması şeklinde değerlendirilebilir. Bunun nedeni Karapınar ilçesinin yaklaşık 26 km güneyinde yer alan kömür rezervidir. Yaklaşık olarak 138-204 metre derinliklerinde yer alan kömürün 21 metre kalındığında olduğu ve kalorifik değerinin 1375 kcal/kg olduğu tespit edilmiştir. Bu kömür rezervinin yaklaşık olarak 1,83 milyar ton olduğu ve 5.250 MW gücünde bir termik santral için 30 yıllık bir kömür girdisi sağlayabileceği MTA tarafından tahmin edilmektedir. Ancak, kömürün yoğun seragazi emisyonları nedeniyle hem iklim değişikliğine neden olmakta hem de bölgenin hava kalitesini düşürecektir. Kömür yerine GES Projesi ile elektrik üretimi mümkün olabilmekte ve seragazi emisyonlarının azaltılmasına imkân sağlanabilmektedir. Bu nedenlerle seragazi emisyon azaltımı baz alınırken ortalama elektrik şebekesi emisyon faktörünün senaryosunun yanı sıra sadece kömür kullanılsaydı senaryosu da eklenmiştir. Ayrıca güneş ve rüzgâr santrallerinin sağladığı emisyon azaltımı hesaplaması yapılırken IPCC'nin Temiz Kalkınma Mekanizması yöntemi kullanılmakta ve bu iki kaynak özelinde faaliyet temelli marj emisyon faktörü ile gelişim temelli marj emisyon faktörleri esas alınmaktadır. Bu iki emisyon faktörü bir arada düşünüldüğü durumda da birleşik marj emisyon faktörü kullanılmaktadır. Karapınar GES Projesi'nin emisyon azaltımı tahmini için bu üç ayrı analiz de bu çalışmada yapılmıştır.

Öncelikle 1.348MW kurulu güce sahip olan Karapınar GES Projesi'nin yıllık ortalama elektrik üretiminin hesaplanması gerekmektedir. Bunun için güneş enerjisine ait kapasite faktörü bilgisine ihtiyaç duyulmuştur. Gerek literatürden gerekse ülke uygulamalarından alınan bilgilere göre Karapınar GES için kapasite faktörü 0,19 olarak belirlenmiştir²¹. Buna göre Karapınar GES Projesi'nin yıllık ortalama elektrik üretimi 2.189.082Mwh'tir. Bu üretim değerinin şebeke

¹⁸ RINA, Karapınar Güneş Enerjisi Santrali Teknik Olmayan Özet, 2021.

¹⁹ Kalyon, "Kalyon PV - Güneş Santrali", 2022 <<https://kalyonpv.com/gunes-santrali.html>> [erişim 28 Aralık 2022].

²⁰ SBB, 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, 2020.

²¹ JRC, "JRC Photovoltaic Geographical Information System (PVGIS)", 2022 <https://re.jrc.ec.europa.eu/pvg_tools/en/> [erişim 28 Aralık 2022].

ve kömür ikame durumları karşılaştırıldığında azaltılan emisyon miktarı hesaplandığında ulusal elektrik şebekesi emisyon faktörü esas alınır; Senaryo-1 kapsamında Türkiye geneli elektrik üretimi emisyon faktörleri: 0,437 ton CO₂/MWh, Senaryo-2 kapsamında kömür için emisyon faktörü: 1,095 ton CO₂/MWh, Senaryo-3 kapsamında ise birleşik marj emisyon faktörü: 0,648 ton CO₂ / MWh olarak hesaplanabilir.

Bu emisyon faktörleri göz önüne alındığında Karapınar GES Projesi'nin sağlayacağı yıllık ortalama seragazı emisyonları hesaplanırsa; Senaryo-1'e göre azaltılabilecek yıllık ortalama Seragazı Emisyonu=956.629 ton CO₂, Senaryo-2'e göre Emisyon Azaltımı=2.397.045 ton CO₂ ve Senaryo-3'e göre Emisyon Azaltımı=1.418.525 ton CO₂ olarak hesaplanmaktadır.

Buna verilere göre Karapınar GES Projesi'nin elektrik üretmesiyle ikame edilecek diğer birincil enerji kaynakları artık elektrik üretiminde kullanılmamakta ve böylelikle salımı yapılacak olan emisyon önüne geçilebilmektedir. Bu analiz neticesinde en az 0,956 milyon ton CO₂ ve en fazla 2,397 milyon ton CO₂ emisyon azaltımı yapılabilecektir.

Küresel iklim değişikliği sorununa çözüm bulmak için ülkeler başta seragazı emisyonlarını azaltmak üzere yutak alanların miktarının artırılması, yeşil ve yenilenebilir enerji teknolojilerine yapılan yatırımların genişletilmesi, iklim finansmanının iyileştirilmesi gibi konularda çalışmalar yapmaktadır. Türkiye bu kapsamda uluslararası iklim anlaşmalarına taraf olarak hem küresel çözümün bir parçası olmayı hem de yeşil dönüşümle rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir. Türkiye uluslararası çabalara destek ve çözümün bir parçası olmak adına 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine (BMİDÇS) taraf olarak ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkesine göre küresel iklim müzakerelerinde aktif yer almaktadır. BMİDÇS'ye taraf olduktan sonra Türkiye 2009 yılında Kyoto Protokolüne taraf olarak gelişmiş ülkelerin emisyon azaltımında geçmiş referans yıl yaklaşımını dayalı mutlak emisyon azaltım yapılması gerektiği argümanını benimsemiştir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, Avrupa Birliği üyelik sürecinin çevre müktesebatı altında gerek ulusal çevre mevzuatının AB'ye yakınsaması gerekse uluslararası iklim anlaşmalarında egemen

bir ülke olarak herhangi bir siyasi müzakere grubuna dahil olmaksızın BMİDÇS altındaki müzakerelerinde kendi ulusal şartlarını ortaya koymaya dayalı bir pozisyon izlemesi Türkiye'yi son yıllarda iklim değişikliği politikaları konusunda ilerlemesini sağlamıştır. Türkiye 2021 yılında Paris Anlaşmasına taraf olmuş ve 2053 yılına kadar Net Sıfır Emisyona ulaşma hedefini açıklamıştır. Böylelikle Türkiye ulusal iklim politikalarını uluslararası iklim değişikliği politikalarına daha fazla yakınsama yapmaya başlamıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın isiminin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmesi ile İklim Değişikliği Başkanlığı'nın kurulması kurumsal alanda yapılan önemli değişiklikler olmuştur. Bunu takip eden dönemde Türkiye ilk defa İklim Şurasını toplamış ve çok yoğun çalışmalar neticesinde iklim değişikliğinin tüm bileşenleri adına tarihsel tavsiye kararları alınmıştır.

Türkiye iklim politikalarını desteklemek üzere yenilenebilir enerji yatırımlarına artırmaktadır. Son yıllarda yenilenebilir enerji yatırımları yeşil dönüşüm için verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Seragazı emisyonlarının azaltımının yanı sıra enerjide arz güvenliliğinin sağlanmasında da yenilenebilir enerji yatırımları artarak devam etmektedir. Özellikle GES projelerinde yaşanan gelişmeler, güneş enerji potansiyelinin ekonomik olarak daha fazla uygulamaya geçebileceğini göstermektedir. Bu kapsamda 2017 yılında yenilenebilir enerji kaynak kullanım alanıyla (YEKA) ile birlikte hayata geçirilmeye başlanan Karapınar GES projesi toplam kurulu güç (1.345 MW) bakımından Türkiye'nin ve Avrupa'nın en büyük GES projesi olarak yer almaktadır. Yıllık üretimi 2.189.082 MWh olacağı tahmin edilen Karapınar GES projesinin seragazı emisyonlarına sağlayacağı azaltım miktarı 0,956 ila 2,397 milyon ton CO₂ arasında olacağı değerlendirilmektedir.

Karapınar GES projesinin sağladığı örnek uygulamayla birlikte gelecekte Karapınar ilçesinde GES kurulu gücünün daha da artarak 3,500 MW'a ulaşması planlanmaktadır²². Böylelikle güneş enerjisinin kurulu güç ve üretim olarak Türkiye elektrik enerjisi arzına katkı daha da artacaktır. Ayrıca, seragazı emisyonlarında ilave emisyon azaltımı sağlanarak Türkiye'nin Paris Anlaşmasını uygulaması ve 2053 Net Sıfır Emisyon hedefine ulaşması kolaylaşacaktır.

²² MEVKA, Enerji Raporu, 2020 <<https://www.mevka.org.tr/assets/upload/dosyalar/DsyMXSi2J121202121153PM.pdf>>.

İKİNCİ BÖLÜM

KONYA İLİNDE ŞEHİRCİLİK

İLK İNSAN YERLEŞİMLERİ

KARAHÜYÜK*

Tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşim gösteren ve önemli bir beylik merkezi olarak bilinen Karahüyük'ün tarihî ismi tartışmalıdır. Bu tartışmalar, M.Ö. 3. binyılın Mezopotamya yazılı kaynaklarında “*Puruşhanda*” olarak geçen; M.Ö. 2. binyılın kaynaklarında ise “*Puruşatum*” ya da “*Puruşhanda*” şeklinde anılan kent krallığıyla ilişkilendirilmektedir. İstisnai olmakla birlikte, bazıları M.Ö. 2. binyıl boyunca anılan Ussa, Hutura ve Landa gibi şehirleri de Karahüyük'le ilişkilendiren görüşler ile sürmüştür¹. Eğer Karahüyük, Puruşhanda değilse bile, krallığın önemli bir ticaret merkezi olduğu kesindir. Kazı çalışmaları sonucu elde edilen arkeolojik buluntular ve mühürler, Karahüyük'ün batıda Ege'den doğuda ise Suriye ve Mezopotamya arasında büyük bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir.

Karahüyük'te yapılan kazılarda ortaya çıkan sur duvarları, saray ve tapınak gibi yapılar, sunaklar, mühürler ve dinsel sunu kapları, bu yerin MÖ. III. ve II. bin yıllarda önemli bir beylik merkezi olduğunu göstermektedir². Aynı zamanda bölgede yapılan yüzey araştırmaları Karahüyük'ün Orta Anadolu'nun güneyinde önemli bir yol ağının merkezinde olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Karahüyük'ün ilk araştırmacısı İngiliz arkeolog J. Mellaart'tır. 1951-1956 yılları arasında nya Ova-

sı ve çevresinde çanak çömlek analizi yapmış ve Karahüyük materyallerini de incelemiştir. Ayrıca Karahüyük'te kazılara başlayan kazı eş başkanları Sedat Alp ve Ekrem Akurgal ile görüşmüştür³. Höyüğü ilk ziyaret edenlerden biri de Remzi Oğuz Arık olmuştur; İç Anadolu Bölgesi'nin en büyük höyüklerinden biri olarak söz ettiği Karahüyük'ün boyutlarını 1000 metre x 500 metre ve en yüksek tepesi hariç höyük yüksekliğini 4-6 metre olarak vermiştir⁴. Günümüzde bu ölçü 650 metre x 580 metre civarındadır.

1953 yılında başlatılan kazı çalışmaları sonuçlarına göre; höyüğün en erken tabakalarının Troya I. tabakasından biraz öncesine; Geç Kalkolitik Çağ'a ve en üst tabakasının ise Asur Ticaret Kolonileri Kültepe Karum'u I b tabakası ile çağdaş olduğu ve toplamda 27 tabakadan oluştuğu saptanmıştır⁵: Bu tabakalar; I.-IV. Tabakalar, Orta Tunç Çağı-Asur Ticaret Kolonileri Çağı; V.-VI. Tabakalar, Erken Tunç Çağı III-Orta Tunç Çağı'na geçiş; VII.-XI. Tabakalar, Erken Tunç Çağı III; XII.-XVII. Tabakalar, Erken Tunç Çağı II; XVIII.-XXVII. Tabakalar ise Erken Tunç Çağı I-Geç Kalkolitik Çağ olarak değerlendirilmiştir. Karahüyük'teki en alt tabaka Troya I'den biraz daha önceye tarihlendirilirken, en son tabaka ise MÖ II. Binyılın ikinci çeyreği olan Kültepe I b tabakası ile çağdaş olduğu değerlendirilmektedir⁶.

* Prof. Dr. Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-3456-9188. hbahar@selcuk.edu.tr

¹ Gojko Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Museum Tusulanum Press, 2011; Gojko Barjamovic, “Silver, Markets and Long-Distance Trade in the Konya Region, 2400-1700 BCE”, *9th International Anamned Annual Symposium: Crossroads-Konya Plain From Prehistory to The Byzantine Period*, (ed. Çiğdem Maner), İstanbul 2019 s. 71-81; Joost Blasweiler, “Bronze Age Karahöyük near Konya and the kingdom of Puruşhanda”, *1 Arnhem (nl) 2018 - 2 Anatolia in the Bronze Age*.

² Sedat Alp, *Konya Civarında Karahüyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Ankara 1972.

³ James Mellaart, “Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey”, *Anatolian Studies*, 4 (1954), s. 175-240. Bu ziyaretinde Mellaart Hitit İmparatorluk dönemi surlarından söz etmektedir.

⁴ Remzi Oğuz Arık, *Ankara-Konya, Eskişehir-Yazılıkaya Gezileri*, (yay. haz. Tahsin Özgüç), Ankara 1956, s. 16.

⁵ Alp, *aynı eser*, s.1-3.

⁶ Alp, *aynı eser*; P.Kuneholm'un dentrokronoloji, Boehmer'in mühür sitilleri, E.Abay'ın Beycesultan karbon analizleri üzerine aşağıda yer verilecektir.

Ancak, son yıllarda Karahüyük tabakalarının tarihlenmeleri yerleşmenin başlangıcı ve sonuçlanması ilgili yeni öneriler vardır: I. Tabaka ile ilgili görüşlerden biri R.M. Boehmer'e aittir. Karahüyük mühürlerini üslup yönünden ele alarak, Karahüyük I. Tabakanın MÖ. 1700 yıllarına tarihlenmesi gerektiğini belirtmiştir⁷. Benzer bir şekilde, A. Schachner, Boğazköy'de Yukarı Kentin batısında Karahüyük mühürlerinin benzerlerini bulduğunu, bu tarihin MÖ. 1700 tarihi öncesine çekilmesi gerektiğini belirtmektedir⁸. Bu görüşleri, Denizli Beycesultan'da yeni dönem kazı başkanlığı yapan E. Abay'ın karbon analizlerinin güçlendirdiği görülür. 2007 yılında tekrar başlatılan ve halen devam eden Beycesultan kazılarında Geç Tunç Çağ tabakaları (Tabakalar 6-4) 1400 m²'lik geniş bir alanda araştırılmıştır. Söz konusu bu tabakalarda tespit edilen keramik buluntular ve elde edilen mutlak tarihlenmeler Beycesultan'da Geç Tunç Çağ kültürünün Mellaart'ın iddia ettiğinin aksine 300 yıl daha erken, yaklaşık olarak M.Ö. 1700'lerde başladığını göstermektedir. Beycesultan'ın bu tabakalarını Konya Karahüyük I. Tabakası keramikleri ile karşılaştırarak tabakalandırması düşünülürse aynı şekilde Karahüyük Ib Tabakası da MÖ. 1700'lere gidecektir⁹.

Karahüyük'ün en son tabakası ile ilgili bu görüşlerin yanında başlangıç tabakası ile ilgili P.Kuneholm'un dentrokronolojik çalışmalarına göre XXVII. Tabakanın 200 yıl kadar daha erkene alınması gerektiği görüşü yer almaktadır¹⁰. P. Kuneholm, bu tabakadan aldığı ağaç halkalarının 200 yıl daha erkene gittiğini 2004 yılında Konya'da düzenlenen Kazı Sempozyumunda şahsıma açıklamıştır. Karahüyük'ün erken tabakasını daha erkene alan çalışmalar içinde Easton¹¹ ve J.Yakar'ın¹² bu döneme ait kronoloji çalışmalarıdır. Yakar'ın şemasında Karahüyük XXII. ile Troya Ia, Beycesultan Geç Kalkolitik 4, Kilikia ETÇ I çağdaştır.

Arkeolojik Kazılar

Karahüyük Kazıları, 1953 yılında Sedat Alp ve Ekrem Akurgal eş başkanlığında başlamış, 1994 yı-

lına kadar Sedat Alp tarafından aralıklarla yürütülmüştür. Bu süreçte, 1966 yılına kadar yapılan kazılarda, höyüğün anlaşılmasına ve tabakalanmasına yönelik değerlendirmeler yapılmış, 1967-1970 yılları arasında ise kazılara ara verilmiştir. 2022 yılında ise İstanbul Üniversitesi adına Doç. Dr. Gonca Dardeniz Arıkan başkanlığında kazılar yeniden başlatılmıştır.

Sedat Alp'in 1953 yılındaki kazılar ile ilgili ilk raporunda; höyüğün Hititler ve Bakır Çağı (Kalkolitik) dönemlerinde geniş bir yerleşmeye sahne olduğu belirtilmektedir. Kazılardaki başlıca hedef Hitit uygarlığının gelişmesi ile ilgili gelişmeler, yıkılış dönemlerinin sorunları, Konya bölgesinin Batı, Güney ve Güneydoğu ile ilişkileri anlayabilmek, hangi Hitit kenti olduğunun ortaya konulması olarak belirtilmiştir¹³.

Karahüyük kazılarının başlangıç dönemi kazıları ve yöntemleri ile ilgili Sedat Alp'in 1957 Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu'nda kazılarla ilgili verdiği bilgiler üst tabakalarda yapılan kazılarla ilgilidir¹⁴:

“...kuzey yamaçtaki C açmasındaki -29,10 metredeki derinlikte ana toprağa ulaşıldıktan sonra 1,5 metre kalınlığında milli topraktan sonra ana kayaya ulaşılmıştır. 1957-1958 yılında sur duvarının çıkarılmasına devam edilmiştir. 1956 yılında höyüğün güney kesiminde 1955 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü'nün tahsis ettiği bir ekskavatörle 20 metre x 20 metre boyutunda bir alanda sellerin getirdiği dolma toprak ilk kültür tabakasına kadar kaldırılmıştır. Burada takriben höyüğe 100 m mesafede ve tarla yüzeyinden 6.5 metre kadar derinlikte, 55 metrelik bir cephe üzerindeki şimdiye kadar bilinen en büyük kent surları ortaya çıkarılmıştır. Bu surlar, MÖ. II. Bin yıla ait Boğazköy ve Truva VI gibi savunma yapıları yanında önemli bir yer işgal edecektir. Surun kalınlığı 9,5 metreyi bulmaktadır. Surlar, birbirine bağlarla merbut iki dış duvar ile bunlara paralel ve irtibat halinde olan muhafız hücrelerinden oluşmaktadır. Dış duvarda altışar metrelik, aralıklarla tekerrür eden ve cepheleri beşer buçuk metre boyutunda olan 50 cm'lik takviye çıkıntıları vardır.

⁷ Rainer Michael Boehmer, “Nochmals zur Datierung der Glyptik von Karahöyük Schicht I”, *Ist. Mitt.*, S. 46 (1996), s. 17-22.

⁸ Andreas Schachner, “MÖ. 16. Yüzyıl: Hitit Anadolu'sunda Bir Dönüm Noktası”, *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi bildirileri*, 25-31 Ağustos 2008/Acts of the VIIth International Congress of Hittitology, August 25-31 2008, (yay. haz. Aygül Süel), Ankara 2010, s. 661-691.

⁹ E. Abay, Re-Evaluation of Late Bronze Age Chronology of Beycesultan Based on New Excavation Results, (Çiğdem Maner – Mark Weeden – Masako Omura – Kimiyoshi Matsumura (eds.) [in press], It All Began with Stratigraphy and Chronology: Archaeology in Central Anatolia –Fe stschrift Dedicated to Sachihiro Omura on his 75th Birthday, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden).

¹⁰ P. Kuneholm bu görüşünü şahsıma 2004 yılında TC. Kültür ve Turizm Bakanlığının düzenlediği “Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu esnasında bir sohbetimizde açıklamıştır. Verdiği bu bilgilerden dolayı kendisine teşekkür ederim.

¹¹ Donald Easton, “Towards a Chronology for the Anatolian Early Bronze Age”, *Anatolian Studies*, S. 26 (1976), s.145-175.

¹² Jak Yakar, “Troy and Anatolian Early Bronze Age Chronology”, *Anatolian Studies*, S. 29 (1979), s. 51-67.

¹³ Sedat Alp, “Karahüyük Hafriyatı 1953 Kazısı”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, VI/I (1956), s. 35-37.

¹⁴ S. Alp, Türk Tarih Kurumunun 1957 Yılı Genel Kurul Toplantısı.

1956'ya kadar iki takviye çıkıntısı çıkarılmıştır. Ayrıca kuzeyde dış duvara nazaran 2,5 metrelik bir çıkıntı oluşturan ve cephesi metreyi bulan bir kul yapısı ortaya çıkarılmıştır. Muhafız hücreleri altında bakır çağına ait bulgularla karşılaşmıştır. Surun Hitit yerleşmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Taş duvarlar üzerindeki kerpiç duvarların dışa doğru büyük bir yangınla çökmüş olması, bir depremle Karahüyük yerleşmesinin sona erdiği düşüncesine varılmıştır...”

Karahüyük kazılarında beklenen çivi yazılı tabletler bulunamamıştır, ancak burada yazının kullanıldığına dair sınırlı sayıda çivi yazılı ve hiyeroglif denilecek mühür baskıları bulunmuştur. 1961 yılında tepedeki çöp çukurunda çalışmalar sürdürülmüş, sınırları tam belirlenememiş çukurda bulunan mühürler Syrio-Hitit üslubunda bir sıra yüksek kaliteli silindir mühür baskıları ile damga mühür baskıları ele geçirilmiştir. Mühür baskısında ilk kez aynı üsluba ait iki ayrı baskı üzerinde çivi yazılı yazıt bulunmuştur. Aynı çöp çukurunda vücut yapısı zarif, çıplak ve kanatlı, kurşundan bir İhtar heykelciği bulunmuştur. Bu aynı sanatı oluşturan diğer heykelciklerden daha üstün düzeyde olduğu görülmektedir¹⁵.

Buluntular

Karahüyük'ün XI. Tabakasından itibaren görmeye başlayan tek renkli, geometrik bezemeli *Intermediate* (ara malı) olarak tanımlanan boyalı çanak çömlek biçimi hem el hem de çark yapımı örnekleri, V. Tabakaya kadar devam etmektedir. Bir başka keramik türü ise *Konya Ovası Boyalıları* olarak adlandırılan genellikle açık kahverengi, açık kırmızımsı kahverengi, açık kahverengi/krem veya kahverengi astarlı keramiklerdir. Bu keramiklerin, en belirgin özelliği yalın geometrik boya bezemeli, tek renkli, boyama bezemeler kırmızı, kırmızımsı kahverengi, koyu kırmızı veya gri renkli olmasıdır. Bu keramikler, Acemhöyük IX. Tabakasından da görülen bu keramik türü Kültepe'nin XII. ve XI. Tabakaları, Alishar'ın 7M ve 6M tabakalarında sıkça görülen *Intermediate* keramiği ile ilişkilendirilmiştir¹⁶.

Karahüyük VI. Tabakada ortaya çıkarılan *sepet-kulplu kapaklar*, Karahüyük'ün Troya III ile çağdaş olduğunu göstermektedir. Diğer ipuçları göz önüne alındığında VII. Tabakasından bulunan

tapınağın içinde kırmızı renk astarlı gaga ağızlı tescinin üzerine; boyun ve gövde kısmına iki sıra halinde siyah boya ile kadın göğüsleri yapılmıştır. Bu bezeme türü IX hatta X. Tabakalarda görülmektedir¹⁷. *Halka biçimli kaplar* ise sunu ritüelleri için kullanılmakla birlikte; kendileri için hazırlanmış olan altlıklara oturtulduğu veya yatık bir biçimde yerlerine konulduğu düşünülmektedir¹⁸. *Hilal biçimli kaplar* veya *ay biçimli kaplar* ise işlevi tam olarak bilinmemekle birlikte, üzerlerinde bulunan mühür baskılarından bir kişiye ya da resmi kuruma ait olduğu değerlendirilmektedir¹⁹. *Kulplu ikiz vazolar* ise 1990 yılı kazılarında bulunmuştur. Bu vazolar, birbirine yapışık olup dipleri sivridir. Bir başka ikiz vazo örneğinde ise bir yüzünde göğüs kısımlarında kabartma halinde birer kabarcığın iki yanında birer vertikal çizgi görülmektedir.

Kaplar bakımından ele alınırsa, Erken Tunç Çağı III döneminin önemli kaplarından biri “kırmızı renkli haç bezemeli” keramikler önemlidir. Bu tabakanın önemli bir başka kap türü ise Scored (Puanlı) keramik türleridir²⁰. Bu noktada, Mellaart tarafından Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen insan yüzlü kaplar da önemlidir. Karahüyük'te bu tür kaplar en alt tabakalardan en üst tabakaya kadar görülmektedir. Bu tür kaplar, Konya Ovasında erken dönemden başlayan bir geleneğin yansımaları olarak değerlendirilmektedir²¹.

Çanak-çömlek örnekleri olarak çapraz boyalı çanak-çömlekler ile dip kısmı portakal kırmızısı ve açkılı çanak-çömlekler ile gaga ağızlı çömlekler yaygındır. Bunların dışında, Karahüyük'ün L adı verilen sondaj çukurunda 3,5-5,5 metre derinlikte Kuzey Mezopotamya kökenli Habur çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Madeni eserler açısından bakıldığında ise tunç kazanlar, tunç hançerler, küpeler dikkat çekici buluntular arasındadır. 1953 yılında çıkarılan madeni eserler arasında gayet özenle ile yapılmış balta, orak, iğne, mühür, yüzük ve gümüş bantlar bulunmaktadır. Mühürlü ve markalı madeni eserler arasında birisinin üstünde mühür birisinin de üzerinde marka görülmüştür. Mühürlü olanların özel mülkiyete ait olduğu düşünülmektedir. Devamla, Karahüyük C çukuru I. Tabaka 16 No'lu odada tunçtan yapılmış

¹⁵ Sedat Alp, “Karahüyük Kazısı 1961”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XI/2 (1962), s. 1-8.

¹⁶ Yalçın Kamış, “Acemhöyük Buluntuları Işığında Erken Tunç Çağında Orta Anadolu'nun Güneyinde Çark Yapımı Seramiğin Ortaya Çıkışı”, *Adalya*, S. 21 (2018), s. 59-84.

¹⁷ Alp, “Karahüyük Kazısı 1961”, s. 8.

¹⁸ Alp, “Konya Karahüyük 1988 Kazısı”, s. 22.

¹⁹ Alp, “Silindir ve Damga Mühürler”, s. 70-71.

²⁰ James Mellaart, “Early Cultures of the South Anatolian Plateau”, *Anatolian Studies*, XI (1961), s. 159-184.

²¹ Hasan Bahar-Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları*, Kömen Yayınları, Konya 2004.

kolcuklu baltalar bulunmuştur. Bu baltalar, Karahüyük'te III. Tabakadan itibaren üst katmanlara doğru görülmektedir²². 1992 yılı kazılarında elde edilen küçük buluntular arasında 4,4 cm çapında olup iki yanında dışa bakan birer domuz başı bulunan bronz bir halka dikkat çekicidir. Son olarak, Karahüyük metalürji tarihi bağlamında I. Tabakada bulunan hançerler de not edilmelidir²³.

Mimari kalıtlar/yapım malzemesi ve tekniği

Karahüyük'te kerpiç mimari Neolitik Çağ'dan beri devam etmektedir. Kerpiç duvarlar beyaz sıva ile kaplanmış ve çatılar ahşap ve saz ile örtülmüştür. Bazı binalar iki katlıdır ve dikdörtgen ya da kare planlıdır. Çatalhöyük'ten beri görüldüğü gibi burada da evler birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir.

Karahüyük kazılarında, höyüğün tepe noktasında L çukurunda, Akropolün kuzey yamacında bulunan yapının ise saraya ait olduğu düşünülmektedir. Yapı iki katlı olup, duvar kalınlığı ortalama olarak 100 cm civarındadır. Yapıdan arta kalan sarı yeşil madeni renkli kalıntılarının, ağır yangın geçirmiş kerpiç duvarlara aittir. Yatay ve dikey kirişlerle sağlamlaştırılmış olan duvarların iç yüzeyleri beyaz toprakla badana edilmiştir. Yapının doğu kısmından, kentin kuzey kapısından Akropole doğru çıkan bir cadde bulunmaktadır. Yapının kuzey kısmı kazı öncesindeki dönemde tahrip olduğundan ortaya konamamıştır. Yapının güney kesiminde merkezi bir salon ve çevresinde küçük odalar yer almaktadır. Bu odalardan bazılarında bulunan küplerin mutfak ve kilere ait olduğu sanılmaktadır. 5 no'lu oda da iki adet fırının olması buranın bir büyük fırın olduğunu göstermektedir. 8 no'lu odanın doğu duvarında içinde sabit oturağı olan bir banyo küveti bulunmuştur. Burasının saraya ait bir banyo odası olduğu sanılmaktadır.

Karahüyük'ün zirveye yakın bir konumunda büyük bir binaya ait 1,5-3 metre kalınlığında kerpiç duvarlı yapıya ait salon ve çevreleyen odalara ilişkin kalıntılar ile ocak, sunak ve 100-111 cm boyutlarındaki mahzenin varlığına dayalı olarak yapının tapınak olduğu düşünülmektedir. Tapınak alanında, 1987-1989 dönemi kazılarında, sıvalı, badanalı ve oldukça iyi korunmuş yüksek kerpiç duvarlar ortaya çıkarılırken, 1991 yılı kazılarında elde edilen mühür ve baskılar, kapatma kapları, ritonlar/sunu kapları ile diğer mimari kalıtlar, yapının tapınak olabileceği düşüncesini güçlendirmiştir.

Netice olarak Karahüyük, Orta Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biri olarak Erken Tunç Çağı (MÖ.3000-2000) ve Orta Tunç Çağı (MÖ. 2000-1750) dönemlerinde önemli bir beylik merkezi olarak MÖ. V. bin yıl ortalarından MÖ. II. Bin yıl ortalarına kadar yaklaşık 3 bin yıllık bir döneme ışık tutmaktadır.

Karahüyük'ün gelişmesine iklimsel etkilerin belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. Konya Ovasının kurakçıl, çorak step coğrafyası ile Toros dağlarının su kaynaklarının suladığı bir yerde kurulması, Karahüyük yerleşiminin yakın çevre kültürlerine etkinlik kurmasına ve kültürel gelişimine olanak sağlamıştır. Nitekim Orta Tunç Çağı'nda Karum (pazar merkezi) olduğu anlaşılan Karahüyük, Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'nun güçlü merkezleri batıda Troya, güneyde Tarsus Gözlükule ve Mersin Yumuktepe, Orta Anadolu'da Acemhöyük, Alacahöyük ve Alishar, Batı Anadolu'da Beycesultan ile güçlü bağlar kurduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, mühür ve çanak çömlek gibi arkeolojik buluntular, ticaret bağlantılarının batıda Balkanlar, doğuda ise Mezopotamya'ya dek uzandığına işaret etmektedir. Bu kalıtlar, Anadolu ticaret tarihinin ötesinde Yakınoğu ve Ege ticaret tarihi için önemlidir. Diğer taraftan, Toroslara yakın konumu ile Akdeniz ile Orta Anadolu'yu bağlayan geçitleri kontrol etmesi askeri önemine işaret ederken, Toros Dağlarındaki maden kaynaklarına hâkim bir noktada olması ve madeni eşya buluntularının varlığı, madencilik-metalürji merkezi olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, Meram Çayı alüvyon birikim yelpazesi üzerinde yer alması, bağ-bahçe gibi tarımsal üretim faaliyetlerine olanak sunmaktadır. Nitekim yönden buğday ve yemek kalıntıları ve fırınların varlığı, tarımsal potansiyelini göstermektedir.

Gelinen noktada, 1951 yılında yüzey araştırmaları ile başlayarak, 1953 yılında arkeolojik kazılar ile devam eden süreçte, yerleşimin henüz %1 oranında kesiminin araştırılmış olması, gerek kültürel gelişmenin ve tabakalanmanın tespiti, gerekse yerleşim kökeninin tarihlendirilmesi bakımında bilimsel kazılarının sürdürülmesinin önemine işaret sayılmalıdır. Bu açıdan, 2022 yılında İstanbul Üniversitesi adına Doç. Dr. Gonca Dardeniz Arıkan başkanlığında yeniden başlatılan kazılar, Karahüyük tarihinin ayrıntıda anlaşılması ve ortaya konulması bakımından önemli ve değerli görülmektedir.

²² Alp, "Silindir ve Damga Mühürler" s. 203-204.

²³ Semih Güneri, "Three Flange hilted bronze daggers from Konya Karahüyük", *Anatolia Antiqua*, S. 21 (2013), s. 23-32.

BONCUKLUHÖYÜK*

Boncuklu Höyük, Çatalhöyük'ün 9,5 km kuzeyinde, Konya'nın Karatay ilçesine bağlı Hayıroğlu Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Boncuklu, 180x120 m boyutlarında, ova seviyesinden yüksekliği 2 m olan yaklaşık bir hektarlık alanı kaplayan bir höyük yerleşimidir. Adını yüzey araştırmaları sırasında ele geçen ve halen üzerinde görülebilen çok sayıda taş-kemik kullanılarak yapılmış boncuk buluntularından almaktadır.

Höyükte kazı çalışmaları Prof. Douglas Baird ve Doç. Dr. Gökhan Mustafaoğlu başkanlığında 2006 yılından günümüze kadar devam etmektedir¹. Höyüğün en erken seviyeleri kalibre edilmiş radyokarbon tarihlendirmesine göre MÖ. 8300-8100 ve geç seviyeleri MÖ. 8100-7800 yıllarına tarihlendirilir. Bu tarih aralığında höyükteki yerleşimin Çanak Çömleksiz Neolitiğin en erken safhalarından başlayarak geç safhalarına kadar sürdüğü görülür. Boncuklu'da kültüre alınmış buğday, bezelye ve mercimek gibi bitkiler mevcut olmakla birlikte, bunlara oldukça ender olarak rastlanır. Yaban öküzü ve yaban domuzu, Boncuklu Höyükte tüketilen başlıca büyük hayvan türleri olup, bu hayvanların da bölgedeki sulak alanlarda avlandığı düşünülmektedir. Yerleşmede tüketilen hayvan türleri arasında yer alan büyük miktarda balık, çok sayıda kurbağa ve su kuşu da sulak alanlardan maksimum seviyede yararlanıldığına

işaret etmektedir. Yerleşmede bulunan koyun, keçi ve sığır kalıntıları üzerinde, hayvanların diyetine yönelik yürütülen sabit karbon ve nitrojen izotop analizleri, koyun ve keçi gütmeye yönelik denemelerin yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Yerleşmede tespit edilen ve yakıt olarak kullanıldığı düşünülen otçul hayvan gübresi bulgusu da hayvan gütmeye dair muhtemel bir bulgu olarak değerlendirilmiştir².

Boncuklu'da çiftçilik ve hayvan yetiştiriciliği daha makul bir ölçekte ilerlemiştir. Bu bulgu, bitki yetiştiriciliğinin ve hayvancılığın Boncuklu ekonomisine küçük bir katkı yaptığı ve toplayıcılık faaliyetlerinin ekonomiyi tamamladığı düşük ölçekli bir besin üretiminin varlığını kanıtlamaktadır. Boncuklu Höyükte bitki yetiştiriciliği, yerleşmenin MÖ. yaklaşık 8.300 ila 7.800 arasındaki yaklaşık 500 yıllık iskân evresi boyunca makul bir ölçekte kalmıştır. Boncuklu'da büyük ölçekli bir tarım ekonomisine dair izlere rastlanmamıştır. Orta Anadolu'da tarımın ilk ortaya çıkışını ve Bereketli Hilal'den Avrupa'ya doğru yayılımını daha geriye götüren Boncuklu Höyüğün, bu öneminin yanı sıra Çatalhöyük'e çok yakın bir konumda bulunması, ev içi düzenlemelerindeki benzerlikler ve çok gelişmiş bir sembolizmin en erken örneklerini içeriyor olması nedeniyle, Çatalhöyük'ün “öncüsü” olarak da nitelendirilmektedir³.

* Doç. Dr. Gökhan MUSTAFAOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-9726-172X. gok-han.mustafaoglu@hbv.edu.tr

¹ Gökhan Mustafaoğlu, “Neolitik Boncuklu Höyük”, *Bilim ve Ütopya*, S. 275 (2017), s. 34-35.

² Douglas Baird-Andrew Fairbairn-Gökhan Mustafaoğlu, “Boncuklu Höyük. Konya Ovasında İlk Çiftçiler”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 60 (2019), s. 61.

³ Gökhan Mustafaoğlu, “Boncuklu Höyükte Ev İçi ve Dışı Yaşam Pratiklerine Yönelik Deneysel Çalışmalar”, *Anadolu Prehistory Araştırmaları Dergisi (APAD)*, S. 6 (2020), s. 32.

Konumsal Nitelik ve Paleoçevresel Özellikler

Boncuklu Höyüğün de içinde yer aldığı Konya Havzası daha önce son (Würm) buzul döneminde oluşan ve G.Ö. 25.000 civarında maksimum seviyesine ulaşan büyük bir göl tarafından işgal edilmiştir. G.Ö. 20.000'den sonra, göl sularını besleyen kaynakların azalması ve artan sıcaklıklar ve dolayısıyla artan buharlaşma nedeniyle Pleistosen'in sonundan itibaren göl kurumaya başlamıştır. Kuruyan göl yatağı düz-hafif dalgalı bir marn ovası oluşturmuş ve bu yüzey üzerinde, özellikle Toros Dağları'nın güneyindeki havzalarından çıkan nehirler bölge coğrafyasını şekillendirmiştir. Bu nehirler, ova boyunca alüvyon çökeltileri biriktirerek, büyük alüvyonlu yer şekillerinin oluşmasına neden olmuştur. Bunların en büyüğü, bugün ~474 km'lik bir alanı kaplayan ve Boncuklu Höyüğün yer aldığı Çarşamba alüvyon yelpazesidir. Bu yapı içerisinde Geç Pleistosen sırasında özellikle geri çekilen göl sularında tortu birikimi meydana gelmiş ve bölge tortullarla kaplanmıştır. Neolitiğin en erken evreleri ile çağdaş çok sayıda arkeolojik alan bu alüvyon tortullarının üzerindedir⁴.

Mevsimsel olarak su basmış sığ göller, karsitik obruklar, tuzlu çöküntüler, kum sırtları, kum tepeleri ve alüvyon taşkın yatakları ise Boncuklu ve yakın civarını karakterize eden coğrafik ve jeomorfolojik özelliklerdir. Palinolojik ve arkeobotanik çalışmalar, erken ve orta Holosen dönemde bölgede yarı kurak karışık ormanlık alanların iyi drene edilmiş kırmızı topraklarla kaplı düzlükler üzerinde büyüdüğünü göstermiştir. Konya Ovası ve yakın çevresi için Holosen başlarındaki iklimsel ve çevresel durum, kurak-yarı kurak bir iklimsel görünümünden, nem oranının oldukça yüksek seviyelere çıktığı iklimsel dalgalanmaların etkili olduğu göl ve sulak alanlarla çevrili bir paleo-çevreye dönüşümüyle karakterize edilmektedir⁵.

Yerleşim İzleri: Yaşam Mekânları (Evler) ve Ölüm Mekânları (Mezarlar)

Boncuklu Höyük, yol yapım çalışmaları sırasında kısmen tahribat görmüştür. Bu tahribatın bulunduğu alanlarda ve höyüğün genelinde 2006 yılında başlatılan kazılardan günümüze kadar gelen süreçte, yerleşimin genel karakteristiğini, birbirlerinden farklı olarak konumlanmış ve tekrar eden bir şekilde yenilenen oval biçimli kerpiç duvarlı evler, işlevsel, sembolik ve ritüel ev içi uygulamalar, ev içi/dışı mezarlar, taş/kemik aletler, boncuklar ve yerleşik avcı toplayıcılara ait beslenme-avlama ve zanaat pratiklerine yönelik izler oluşturmaktadır. Yerleşimin genel görünümü birbirlerinden farklı olarak konumlanmış ve tekrar eden bir şekilde yenilenen oval biçimli kerpiç duvarlı evler ve ev kümeleri arasında kalan açık alanlarla karakterizedir. Oval planlı, yaklaşık 50 cm derinliğinde temel çukurlarına sahip evlerin görüldüğü Boncuklu Höyük mimarisinde, elle yapılmış ovalimsi kerpiç tuğlalar yanında⁶ ahşap ve diğer organik kökenli hafif malzemeler de yaygın olarak kullanılmıştır. Ahşap çatıyı destekleyici bir unsur olarak kullanılmıştır. Yerleşmenin Holosen'in erken safhalarında tamamen sulak, bataklık türü bir arazide yer alıyor olması, yapı malzemesi olarak kullanılacak malzemelere kolayca erişilmesine uygun ortam sağlamış olmalıdır. Bu malzemelerin en başında, kerpiç yapımının hammaddesi olan, beyaz killi toprak olarak tanımlayabileceğimiz marn ve çatı kaplamasında da kullanılmış olan hafif saz ve kamış gibi organik malzemeler gelmektedir⁷. Boncuklu Höyük'te yapıların aynı plan pozisyonu kullanılarak birbiri üzerine inşa edildiği, bir yapı devamlılığı sağlanmıştır. Bu devamlılık, her bir evin yaşamının ötesinde hanenin insanüstülüğünün sembolik bir ifadesi, aynı zamanda hanenin sosyal ve biyolojik yeniden üretiminin başarısının da bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda evler sadece mekânın kullanımındaki şekilsel benzerlik-

⁴ Boyer vd., "Holocene environment and settlement in the Konya Plain, Turkey: Integrating geoarchaeology and field survey", *Geoarchaeology*, S. 21 (2006), s. 676.

⁵ Eleni Asouti-Ceren Kabukcu, "Holocene semi-arid oak woodlands in the Irano-Anatolian region of Southwest Asia: natural or anthropogenic?" *Quaternary Science Review*, S. 90 (2014), s. 158.

⁶ Gökhan Mustafaoğlu, "Boncuklu Höyükte Deneysel Kerpiç Ev Yapımı ve Taban Sivası Uygulamaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Seleucia*, XI (2021), s. 93.

⁷ Adnan Baysal, "Konya Ovası Neolitik Dönem Kültürel Gelişimi İçinde Boncuklu Höyük ve Önemi", *Colloquium Anatolicum*, S. 12 (2013), s. 85.

boyanması ile daha belirgin bir hale getirilmiştir. Yapıların iç duvarlarında hayvan başlarına yer verilmiştir. Hayvan başı uygulamalarının sembolik amaçları olduğu düşünülmektedir. Evlerin güneybatı kısımlarına konumlanan ve genellikle oval bir planda inşa edilen ocakların kullanımı için ayrılmış olan alanlar, bir platform ile ayrılmış olan alandan daha kirli bir dolguya sahiptir. Bu durum, platformların belki de “temiz” ve “kirli” alanları ayırmak amacıyla uygulamaya alınmış olduğunu

Boncuklu Höyük

ten çok, süreklilik göstererek aynı yerde yeniden inşa edilirler. Aynı yerde inşaatın tekrarlanması, sürekliliğin ve her bir evin yaşamının ötesinde hanenin insanüstülüğünün sembolik bir ifadesi, aynı zamanda hanenin sosyal ve biyolojik yeniden üretiminin başarısının da bir göstergesidir. Bunun ötesinde, evin bir öncekinin üzerine yerleştirilmesi yaşayanların ölümler üzerindeki eylemlerini de devam ettirmesini sağlamıştır.

Yapıların iç organizasyonuna bakıldığında, bunların içeriden, taban seviyesinde, yükseltilmiş bir platform ile ikiye ayrıldığı; bu ayrımın da bazı yapılarda platform sınırının kırmızı renkli boya ile

göstermektedir. Platform alanında tabanların beyaz plaster ile devamlı olarak yenilediğine dair izler görülür. Tekrarlanan bu işlem, Boncuklu Höyük'te açığa çıkarılan oval planlı yapı mimarisinin genel karakteristik özelliklerinden biri olarak kayıt altına alınmıştır. Bu alanların yiyecek hazırlama dışında, bilinçli bir şekilde temiz tutularak, günlük aktivitelerin, sosyalleşmenin ve uyumak için kullanıldığı düşünülmektedir⁸. Yapıların boyutları 4x3 m ile 4x5.5 m arasında değişiklik gösterir. Bu boyutlar dikkate alındığında rahatlıkla 4-6 bireyi barındıracak boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

⁸ Baird vd., “Agricultural origins on The Anatolian Plateau”, *Proceedings of the National Academy of Science, PNAS*, S. 115 (2018), s. 3078.

Bina içindeki platformlar uyuma alanı olarak değerlendirildiğinde yatar/uzanır pozisyonda 2-5 bireyin sığabileceği düşünülebilir. Evlerin güneydoğu bölümlerinde ise kapı açıklığının olabileceği bölümlerle karşılaşılmaktadır.

Boncuklu Höyük'te "kirli" alan olarak nitelenen alanlarda ocaklar kullanılmış, bunlar çoğunlukla kil benzeri plaster ile tabanın oval olarak çerçevesiyle oluşmuştur. Bazı yapılarda bu çerçeve aynı olmakla birlikte ev tabanı çukurlaştırılarak ocak haline getirilmiştir. Isıyı yansıttıkları ve muhafaza ettikleri için ocak tabanında volkanik taşlar ve çakıl taşları kullanılmıştır⁹. Ocakların işlevsellikleri bağlamında evin "kirli" alanında ocağa yakın kısımlarda genelde yiyecek hazırlama faaliyetlerinin burada olduğuna işaret eden kül ve organik kalıntılarla karakterize olan seviyelerle sıklıkla karşılaşılır. Ocakların kullanım aşamasında oluşan dumanın bir şekilde dışarı çıkması için ocağın üstüne denk gelen çatı kısmına bir çeşit baca işlevi gören bir delik açılmış olma ihtimali yüksektir¹⁰. Böyle bir yapısal özelliğin olabileceği, kazısı yapılan evlerdeki ocak alanlarını çevreleyen ve ancak üst taraftaki açıklıktan gelebilecek yağmur veya eriyen kar sularının damlaması ile oluşabilecek dairesel bir hattın varlığıyla da kanıtlanmaktadır. Buna ek olarak, bazı yapılarda ocak çevresinde, ocağı çevreler durumda bulunan ve at nalı veya "U" şeklinde sıralanan bir dizi delik bu kısımda ahşap dal çubuklar kullanılarak oluşturulan ve ocağın etrafını çevreleyen bir ayırıcının varlığını düşündürür. Bu şekilde dumanın bacaya yönlendirilmesi, ısının evin iç tarafına iletilmesi ya da üzerinde et benzeri besinlerin pişirilmesi gibi farklı işlevsel özellikleri olanaklı kılan bir yapısal unsur olduğu düşünülmektedir. Bu çıkarıma ek olarak separatör ya da ayırıcı benzeri unsurların yan ve arka bölümlerinin yakacakların istiflendiği ve kurutulduğu alanlar olarak düzenlenmesiyle ocak organizasyonuna farklı bir işlev kazandırıldığı düşünülmektedir.

Boncuklu Höyük'te mezarların sıklıkla *hocker* pozisyonunda, evlerin tabanlarına açılan çukurlar içine, genelde doğu batı doğrultusunda yapıldığı gözlemlenmiştir. Bazen aynı çukura birden fazla beden de bırakılmıştır. Mezar çukurları gömme

işleminin ardından kapatılarak üzerinin plaster ile sıvanmış ve bu uygulama sıklıkla tekrarlanmıştır. Mezarlarda az sayıda da olsa genellikle aşı boyası, obsidiyen parçaları ve çeşitli cins ve formlarda deniz kabukları gibi buluntulara rastlanmaktadır. Bu tip deniz kabuklarının varlığı buluntunun kaynağından oldukça uzakta ele geçirilmiş olması, bu tip buluntuların geniş çaplı yayılımına ve kaynağı olan bölgeyle olası ilişkilere de işaret etmektedir. Evler arasında kalan açık alanların kazıları sırasında tespit edilen kafatası parçaları, yapı içi ve dışı mezar uygulamalarını akla getirir.

Bazı bireylerin ilişkili oldukları evlerin tabanı altına gömüldüğü açık bir biçimde görülürken, evlerde ortaya çıkan gömütlerin sayısı tüm nüfusa karşılık gelmemektedir. Topluluktaki diğer bireylerin evler arasındaki açık alanlara gömüldüğü ve ölü gömme uygulamaları da bu alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu açık alanlardaki ölü gömme uygulamaları arasında, evlerin tabanı altına gömülü bireylerde olduğu gibi toprak altına gömme uygulaması yer alır. Bu uygulamaya ek olarak, vücutların eklem yerlerinden ayrılması, bazı kafataslarının bedenden ayrılması, kafatası üzerinde boya uygulamaları ve kafataslarının kamusal açıklık alanlara gömülmesi gibi uygulamalar da görülmektedir. Bu uygulamalar, toplum içindeki bazı bireylerin farklı gömme uygulamalarına maruz kaldığını göstermektedir. İnsan kalıntıları üzerinde yürütülen karbon ve nitrojen izotopu analizleri, açık alana gömülü bireylerin evlerin tabanları altına gömülü bireylerden daha farklı bir diyetle sahip olduğunu göstermiştir. Farklı sosyal grupların hem ölü gömme uygulamalarına hem de farklı bir besin dağılımına maruz kaldığı görülmektedir.

Evler ile dış mekân gömüleri arasında mezar hediyeleri açısından farklılıklar vardır. Bunların çoğu kimlik kaynaklı olabilir, bu yüzden de istikrarsız bir görüntü ve statü kontekstinin bir parçasıdır. Boncuklu Höyük'te bazı mezar gömülerinde mezar hediyesi yoktur ancak bazılarında vardır. Mezar hediyeleri birkaç küçük eşya olabileceği gibi birçok eşyanın bir arada bulunduğu birkaç birey arasında değişkenlik göstermektedir. Gömülerin

⁹ Christine Fuchs-Khakar, "A focus on the hearth: What a detailed investigation of fireplaces in Boncuklu and Çatalhöyük reveals about Neolithic household practice", *Journal of Archaeological Science*, Report 39 (2021), s. 4.

¹⁰ Gökhan Mustafaoğlu-Ofer Bar-Yosef, "Building Experimental Houses at Boncuklu Höyük", *Anadolu Prehistory Araştırmaları Dergisi (APAD)*, S. 2 (2016), s. 40-41.

bir tanesinde bireyin boynundaki bir kolyeye takılı 56 adet deniz kabuğu bulunmuştur. Ev gömülerine benzer şekilde dış mekânlardaki parçalı tekil mezarların yakınında çeşitli ek pratikler gösteren bir dizi başka gömü dolguları saptanmıştır. Dış mekânlarda kafatası sirkülasyonu ve biriktirme yaygındır. En azından evlerde eksik olan ölümlerden bazılarının yerleşim alanının ortasındaki bu açıklık alanlarda gömülmüş olması olasıdır, hatta bazıları parçalara ayrılmış olabilir. Bedenlerinden ayrılan kafataslarının ev gömülerinden alınmadığı görülmektedir. Mevcut karbon ve nitrojen izotopu analizleri, ayrılmış durumdaki kafatasları ve kafatası parçalarının evlerin altına gömülenlerden farklı bir beslenme biçimine sahip bireylere ait olduğunu ortaya koymaktadır. Atalarına ve atalarına ait evlere dayalı güçlü bir kimliğe sahip böylesi bir toplulukta kolektif gruplar ritüellerle de ifade edilen uzun süreli bağlara sahipti.

Son yapılan antik DNA çalışmaları aynı evlerin veya aynı sıradaki evlerin zeminlerinin altına gömülü olan insanların birinci dereceden genetik akraba olduğunu, anne ve oğlu, erkek kardeş ve kız kardeşin doğrudan genetik ilişkiler içinde olduğunu göstermiştir. Ara sıra genetik açıdan farklı özellikler gösteren çocuklar da aynı mezarlara gömülmüştür., Bu uygulamaların genetik olarak değil ama kurgusal akrabalık ilişkilerini göstermesi açısından farklı kültürel pratiklerin Boncuklu'da hayat bulduğunu bizlere göstermektedir. Yaşayanlar sadece zemin veya zeminlerinin hemen altındaki ölüleri ve atalarıyla yaşamakla kalmıyor, aynı zamanda altlarındaki atalarının evleriyle de yaşıyordu, bu durum kesinlikle evin devamlılığı için güçlü bir motivasyon ve evin sembolik sürekliliğini vurgulayan bir faktördü.

Buluntular: Beslenme Pratikleri ve Yaşamsal Kalıtlar

Boncuklu Höyüğün doğal çevresi, bataklık veya gölle çevrili sulak alan niteliği göstermektedir. Beslenme pratikleri de bu doğal çevre dinamikleri çerçevesinde çeşitliliğe sahiptir. Höyükte interdisipliner yöntemlerle beslenme ve geçim ekonomisi ile bağlantılı olarak bitki kalıntıları ve hayvan kemikleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. İzotop analiz-

lerinin yardımıyla Boncuklu mutfak kültüründen söz etmek mümkündür. Çok sayıda hayvan kemiğinin analizleri; inek türü büyük baş (*bos primigenius*), geyik ceylan (*dama dama*), yaban domuzu (*sus scrofa*), koyun ve keçi (*ovis/capra*) yanında çok sayıda sulak alan kuşu, anfibii, balık ve kaplumbağa kemikleri yerleşimde bulunmuştur. Boncuklu'da bulunan hayvan kemikleri üzerinde yapılan çalışmalar, bazı hayvanların avlanma suretiyle buraya getirildiğini göstermektedir.

Tarıma alınmış olan türden bitkilerin hazırlanmasında kullanılan el taşı ve öğütme taşı gibi aletlerin görülmeşi de dikkate alarak bitki ve meyvelerin genelde toplanarak yerleşmeye getirilmiş olma olasılığı üzerinde durulmaktadır. Özellikle yaygın olarak görülen çitlenbik (*Hackberry*) yanında fıstık (*Terebinth*) kazı çalışmalarında temsil edilen türler arasındadır. Bataklık ya da sulak alanlarda görülen kök bitkilerin de bir çeşit besin değeri olabileceği gözlenmektedir. Boncuklu'da avcı-toplayıcı ekonomik modelin uygulandığını görmekle birlikte botanik buluntular üzerindeki çalışmalar, tarım aktivitelerinin Yakın Doğu'dan bağımsız olarak gerçekleşmiş olduğu konusunda Boncuklu Höyüğe farklı anlamlar yüklemektedir¹¹.

Boncuklu Höyük'te sepet kullanımına yönelik olarak sepet örgülerinin mezar içlerinde bıraktığı negatif izlerden ve hasır varlığının da yapı tabanlarındaki izleri ve fitolit kalıntılarından bilinmektedir. Bu eşyaların gündelik hayatta yaygın olarak kullanıldığı ve yerleşimde yaşayan insanların bu türden becerilere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bir başka buluntu grubu ise çok sayıdaki deniz kabuklularından (*Nassarius*) ve farklı taş ve az da olsa kemik kullanılarak yapılmış olan boncuklardır. Höyüğe adını veren boncuk yapımı yerleşimde oldukça yaygın bir gelenek ve zanaat olarak ortaya çıkmaktadır. Yerleşik avcı-toplayıcı toplulukları karakterize eden temel unsurlarından yontma taş aletler Boncuklu Höyük'te de tespit edilmiştir. Baskın hammadde, yerleşimin 160 km doğusunda bulunan Kapadokya bölgesinden temin edilen obsidiyen olup, bu hammadde kullanılarak yapılmış olan mikrolitler baskın alet grubunu oluşturmaktadır. Bunlar içinde tam üçgen olmayan uzun ge-

¹¹ Douglas Baird vd, "The Boncuklu Project; the origins of sedentism, cultivation and herding in central Anatolia" (ed. M. Özdoğan-N. Başgelen), *Neolithic in Turkey New Excavations, New Discoveries*, İstanbul 2012, s. 219-244.

ometrik mikrolitler, dilgicikler ve minik yongalar yontmataş buluntuları karakterize eder. Çok miktarda ele geçen yontma artıkları, yontma işleminin yerleşim yerinde yapıldığını göstermektedir.

Dönemin karakteristik bir diğer buluntu grubunu üzeri kazıma bezemeli taşlar oluşturmaktadır. Bu taşların av ve avcılık ile bağlantılı olarak ok sapı düzleştiricisi olarak kullanılmış olabileceği üzerinde durulmakla beraber; farklı amaç ve fonksiyon özellikleri gözetilerek *-belki de kişisel bir kimlik göstergesi-* olarak kullanılmış olma ihtimali de vardır. Yapılan bezemeler her zaman dekoratif değildir ve çoğu kez birbirine paralel ince çizgilerin taşın her iki kenarına yapıldığı örnekler de mevcuttur. Bezemelerin, kullanıcının ya da yapıcısının estetik ve kimlik/aidiyet özelliklerini belirtir bir şekilde bazı sembolik anlamlar da içeriyor olması muhtemeldir. Bu buluntu grubu içinde değerlendirilebilecek örneklerin bir kısmı da Naturalistik bezemelerin yanı sıra dans eden insanı betimleyen desenlerin varlığı da dikkat çekicidir. Neolitik dönem Yakın Doğu'nun diğer bölgelerindeki örnekler ile benzer özellikler göstermektedir. Taşın yanı sıra ele geçirilen kemik aletlerin varlığı *-bunlar içinde sivri uçlu iğne benzeri formlar dikkat çekicidir-* günlük yaşam pratikleri, özellikle de sepet ve giysi yapımı sırasında kullanılmış olabileceğini düşündürür. Özellikle çöplük alanlarda ele geçen ve genellikle küçük boyutlardaki koni, disk ve küre formları gösteren kilden yapıma objeler sıklıkla karşılaşılan buluntu grubunu oluştururlar. Bir çeşit sayı sayma, oyun veya mühür olarak kullanılmış olma ihtimalleri üzerinde durulmaktadır.

Çatalhöyük'ün Öncülü Olarak Boncuklu Höyük

Son yapılan çalışmalarda Boncuklu ile Çatalhöyük'teki topluluğun büyük oranda ortak genetik mirasa sahip olduğu üzerinde durulmaktadır. Çatalhöyük toplumunun gelişmesinde Boncuklu'daki nüfusun rol oynadığıyla ilgili sürekliliklere ait birtakım güçlü kanıtlar da bulunmaktadır. Çatalhöyük'tekileri önceden şekillendiren ve Orta Anadolu'daki diğer erken Neolitik yerleşimlerinde görülmeyen pratikler, zemin alanının temiz ve kirli/mutfak alanı olarak ikiye ayrılarak temiz alanların sembolik detaylandırılması ve bu tür alanların

insan gömüsü, yaban öküzü kafatası gibi hayvan başlarının duvarlara yerleştirilmesi, yerlerin ve duvarların boyanması, kilden yapılmış kabartmalar gibi ritüel pratiklerin kullanılmasından oluşur. Yaşayan evin sürekli yeniden inşası ve evin ölümü ve yeniden doğuşunu belirleyen ritüeller yoluyla oluşturulan soyut anlamlar dünyası da iki topluluk arasında gözlemlenen ortak bir özelliktir. Bu bağlamda her iki yerleşimde yapı inşası için uygun alanlar bulunmasına karşın, yapılar sıklıkla aynı yerde birden çok kez üst üste inşa edilmiştir. Bu durum, atalardan kalma hanelerin devamlılığının önemine işaret etmektedir. Yaklaşık 2.000-6.000 bireyin yaşadığı Çatalhöyük'te son derece belirgin bir şekilde görülen bu uygulamalar, daha küçük ve seyrek bir şekilde iskân edilmiş olan ve yaklaşık 50-150 kişilik bir nüfusa sahip Boncuklu Höyük'te çok daha farklı bir bağlamda ortaya çıkar.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, Çatalhöyük'ün büyümesini, Boncuklu'daki topluluğun ve/veya Boncuklu'ya çok benzeyen topluluklar için, karma tarım uygulamalarının toplum için daha önemli olduğu ve karmaşık haneler arası dinamiklerin toplumu koruduğu çok daha yoğun bir yerleşime dönüştür. Belki de Boncuklu'nun kurumsallaşmış ortak düzenlemeleri, Çatalhöyük gibi bir ortamda daha kapsamlı ve karmaşık ev içi ağlara dönüştürülmüştür. Bütün bunlar göz önüne alındığında, Boncuklu'daki topluluk ve/veya çok benzeyen topluluklar için, karma tarım uygulamalarının önemli olduğu, haneler arası karmaşık dinamiklerin topluluk yapısını koruduğu ve bu uygulamaların belki de Çatalhöyük gibi çok daha büyük bir yerleşimin ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülebilir. Bu durumda Boncuklu'da tespit edilen kurumsallaşmış yaşam dinamiklerinin Çatalhöyük gibi bir ortamda daha kapsamlı ve sosyal açıdan daha karmaşık davranış biçimlerine dönüşmüş olabileceğini de söylemek mümkündür¹². Boncuklu Höyüğün, Çatalhöyük ile olan devamlılıkları göz önünde bulundurulduğunda, Boncuklu'daki daha küçük ölçekli ve daha erken bir toplayıcı topluluğun, etkin bir inanç ve sembolizm uygulamaları ile birlikte büyük ekonomik değişikliklere karşın varlığını kesin olarak sürdürdüğü görülmektedir.

¹² Douglas Baird-Andrew Fairbairn-Gökhan Mustafaoğlu, "Boncuklu Höyük. Orta Anadolu'nun İlk Çiftlikleri", *Arkeoatlas*, S 1 (2022), s. 125-127.

GÖKHÖYÜK BAĞLARHÖYÜK*

Gökhöyük Bağlar Höyük Konya'nın güneyinde Seydişehir ilçesine bağlı Gökhöyük Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır¹. Höyük, Konya merkeze yaklaşık 100 km Seydişehir ilçe merkezine ise sekiz km uzakta mahallenin Bağlar mevkiindedir. Yerleşim yerinin güneyi Orta Toros Dağları, kuzeyi ise Alaca Dağ ile sınırlandırılmıştır.

Gökhöyük Bağlar bu iki dağ silsilesi arasında Antik Dönemde *Trogitis*² olarak adlandırılan Suğla Gölü'nün kuzey batısında gölün çekilmesiyle oluşan tarıma elverişli araziler üzerine kurulmuştur. Söz konusu yerleşim yerinin, coğrafi özellikler açısından Prehistorik Dönem insanların yaşam alanlarını seçiminde etkili olan, su ve hammadde kaynaklarına yakın olma, tarımsal faaliyetler yanında avcı-toplayıcı geleneği sürdürebilme imkânlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır³. Yerleşim yerinin kurulduğu alanın coğrafi olarak sahip olduğu bu avantajlar yanında Prehistorik Dönem'den günümüze doğru batı yönlü bir geçiş koridoru olarak kullanılan yaklaşık 150 km uzunluğa 50 km genişliğe sahip Beyşehir-

Suğla Oluğu olarak adlandırılan doğal koridorun doğusunda Çarşamba Vadisi'nin girişinde konumlanmış olduğundan jeopolitik açıdan da önemli bir yerdedir. Yerleşim yeri çevresine hâkim bir noktada kurulmuştur. 2020 yılında başlatılan yüzey araştırmaları kapsamında yapılan ölçümlerde, Gök Höyük Bağları Höyüğü'nün ova düzleminden yaklaşık 11 metre yükseklikte olduğu anlaşılmıştır⁴. Höyük ilk tescillendiğinde 29 hektarlık⁵ bir alan içinde gösterilmişse de 2022 yılında Konya Koruma Kurulu kararıyla höyüğü'nün sit sınırları yeniden belirlenmiştir. 2022 yılında yeniden belirlenen sınırları ile Gökhöyük Bağlar Höyüğü'nün yaklaşık 5 hektarlık bir alana yayıldığı anlaşılmıştır. İncelenen binlerce eser Gökhöyük Bağlar Höyüğü'nün ilk sakinlerinin Neolitik Dönem insanları olduğunu göstermektedir⁶. Kalkolitik Dönem'de yerleşim yerinde yoğun bir iskânın olduğu, yerleşim sınırlarının bu dönemde genişlediği düşünülmektedir. Höyükte 2021 yılında gerçekleştirilen yeraltı görüntüleme (jeoradar) çalışmaları sonucunda görülen yapı yoğunluğu bu görüşü desteklemektedir.

- * Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜNDÜZ, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-4113-119X. ramazangunduz@selcuk.edu.tr
- ¹ Ramazan Gündüz, "Gökhöyük Bağları Höyükten Bir Grup MÖ II. Bin Seramiği", *Arma*, S. 56 (2022); Ramazan Gündüz, "Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması 2020 Yılı Çalışmaları", *SEFAD*, S. 46 (2021), s. 220-221.
- ² William Mitchell Ramsay, "Studies in the Roman Province Galatia: I. the Homonadeis and the Homonadensian War", *Journal of Roman Studies*, S. 7 (1917), s. 229-283. Ramsay bölgede yaşayan Homanadlar üzerine yaptığı çalışmada Suğla Gölü'nün Antik Dönem'de isminin Trogitis olduğunu belirtmektedir.
- ³ Ramazan Gündüz, "Karaman'ın Güneybatısında Yeni Bir Yerleşme, Gökhöyük Bağları Höyüğü", *Karaman Araştırmaları I*, (ed. H. Muşmal-E. Yüksel-M. A. Kapor), 2019, s. 41.
- ⁴ Ramazan Gündüz, "Yayık: Gökhöyük Bağları Höyüğü'nde Süt ve Süt Ürünleri Üretimine Dair Bir Ön Değerlendirme", *SEFAD*, S. 43 (2020), s. 325.
- ⁵ 2002 yılında Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından ilk tescillendiğinde 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenen Gökhöyük Bağlar Höyük doğusundaki Uzunkır Tepe Nekropol' alanı ile birleştirilerek, iki sit alanı bir bütün halinde belirlenmiş ve höyüğü'nün resmî sit sınırı yaklaşık olarak 29 hektarlık bir alanı kaplamıştır.
- ⁶ Ramazan Gündüz, "Gökhöyük Bağları Höyüğü Demir Çağı Seramiği", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2019.

Gökhöyük Bağlar Höyük'te kazı çalışmaları

Kazılarda açığa çıkan yüzlerce Kalkolitik Dönem seramiği de bu dönemde yoğun bir yerleşimin varlığını işaret etmektedir⁷. Tunç Çağı ve Demir Çağı yerleşimde pişmiş toprak eserlerle temsil edilmektedir. Özellikle Demir Çağı'na tarihlenen yüzlerce seramik parçası yerleşim yerinin Erken Orta ve Geç Demir Çağı'nda yoğun bir şekilde kullanıldığına işaret etmektedir. Yerleşimde gerçekleştirilen kazı ve araştırmalarda tespit edilen Antik Dönem'e tarihlenen pişmiş toprak kap parçalarından yerleşimin geç dönemlerde de iskân görmüş olabileceğini akla getirmektedir. Höyüğün doğu kısmında yüzeye yakın tabakada açığa çıkan etrafı taşlarla çevrili mezarlar yerleşim yerinin doğu kısmının en son mezarlık alanı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Gökhöyük Bağlar Höyük'te Arkeolojik Çalışmalar

1950'lere kadar Gökhöyük Bağlar Höyüğün de içinde bulunduğu Orta Anadolu'nun güneyinde Neolitik ve/veya Kalkolitik Dönemlere tarihlenebilecek herhangi bir buluntu yerinin varlığı bilinmemektedir. James Mellaart Anadolu'nun Neolitikleşme sürecini anlama amacıyla Orta Anadolu'nun güneyinin tamamında yüzey araştırmaları gerçekleştirmiş, 1950'lerde Mellaart'ın tespit ettiği birçok yerleşim yeri ile bu bölge bilim dünyası tarafından tanınmıştır⁸. Gökhöyük Bağlar Höyük adıyla tescil edilecek olan yerleşim yeri Mellaart tarafından ilk keşfedildiğinde Kanal Höyük⁹ olarak adlandırılmış ve literatüre ilk kez bu isimle girmiştir. Mellaart'ın yüzeyde tespit ettiği arkeolojik eserlerden yerleşim yerini Geç

⁷ Ramazan Gündüz, "Gökhöyük Bağları Höyüğünden Erken Demir Çağı Seramiği", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, S. 42 (2019), s. 204-222; Ramazan Gündüz-Hasan Ali Erdoğan, "Gökhöyük Bağları Höyüğünden Bir Grup Demir Çağı Seramiği; Çanak", *Turkish Studies-History*, XV/2 (2020), s. 477-498.

⁸ James Mellaart, "Preliminary report on a survey of pre-classical remains in Southern Turkey", *Anatolian Studies*, S. 4 (1954), 175-240; James Mellaart, "Early cultures of the South Anatolian Plateau", *Anatolian Studies*, S. 11 (1961), s. 159-184.

⁹ Mellaart olasılıkla höyüğün yanında bulunan toprak kanaldan dolayı burayı Kanal Höyük olarak adlandırmış olmalıdır.

Neolitik veya Erken Kalkolitik Dönem tarihlenirdiği anlaşılmaktadır. 1963 yılında Ralph Solecki tarafından Beyşehir- Suğla Oluğu olarak adlandırılan bölgede yüzey araştırmaları başlatılmıştır. Solecki, Anadolu'nun doğusunda ve/veya güney doğusunda ortaya çıkan ya da gelişen kültürlerin Batı Anadolu'ya geçişte bu bölgenin üstlendiği rolü anlama maksatlı çalışmalar yapmış, bu sırada yeni pek çok yerleşme tespit ederek Mellaart tarafından tespit edilen Kanal Höyük'te de incelemelerde bulunmuştur. 1965 yılında Gökhöyük Bağlar Höyük, Gökhöyük Bağları (Üzümlü veya Kanal) olarak adlandırılarak, Neolitik Dönem yerleşmesi olarak değerlendirilmiştir¹⁰. 1980'li yıllarda Orta Anadolu'da araştırmalar yürüten Ian Tod tarafından da yerleşme tespit edilen obsidyenler hakkında bilgi verilmiştir¹¹. Bilim insanlarının defalarca incelenip Prehistorik Dönem tarihlenen yerleşme 2002 yılına kadar resmî olarak bir prehistorik yerleşim yeri olarak tescillenmemiştir. Bu tarihte Konya Bölge Koruma Kurulu tarafından I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenen yerleşim yeri Gökhöyük Bağlar Höyük olarak adlandırılmıştır. 2002 yılında Devlet Su İşleri tarafından Beyşehir'den Çumra/Apa Barajı'na su taşıyan toprak kanalın yerine yeni beton kanal inşası sırasında höyüğün doğu kısmında arkeolojik eserlerin ortaya çıkmasıyla çalışma durdurulmuştur. Konya Müze Müdürlüğü uzmanlarınca Gökhöyük Bağlar Höyük'te yapılan incelemelerin ardından 2002 yılında burada kurtarma kazıları başlatılmış, kazılar höyüğün doğu kısmında DSİ sulama kanalı aksı üzerinde yapılmıştır. 2002-2005 yılları arasında Konya Müze Müdürlüğü uzmanlarınca yapılan kurtarma kazı sonuçları yıllık kazı raporları şeklinde tutulmuş ancak bunlar yayınlanmamıştır¹². Kazılar 2005'te tamamlandıktan sonra yaklaşık on beş yıl Gökhöyük Bağlar Höyük ile ilgili herhangi bir arkeolojik çalışma yapılmamıştır. 2020 ve 2021 yıllarında Selçuk Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üye-

si Ramazan Gündüz başkanlığında oluşturulan bir ekiple Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar kapsamında Gökhöyük Bağlar Höyük'te detaylı incelemelerde bulunulmuş ve 2022 yılında höyükte arkeolojik kazılara yeniden başlanmasına karar verilmiştir.

Gökhöyük Bağlar Höyük Mimari Yapı Gelenekleri

Yerleşmede en erken mimari yapılar Neolitik Dönem tarihlenir. Bunların inşasında kerpiç ve taş, yanında üst örtü için kamış ve ağaç dikmeler kullanılmış olmalıdır. Bu yapılardan bazıları temelden başlanarak yalnız kerpiç kullanılarak yapılmıştır ki bu yapı geleneği Çatalhöyük'ten de bilinmektedir¹³. Bazı yapıların temelleri taş kullanılarak yapılmış temel sonrası ise kerpiçle inşa edilmiştir. Neolitik Dönemde bölgede yapılarda taş temelin kullanılması Gökhöyük Bağlar Höyük dışında Erbaba Höyük'ten¹⁴ ve Akkise/Yahyalı Höyük'ten¹⁵ de bilinmektedir. Hem taş temelli yapılar hem tamamı kerpiçle inşa edilen yapılar sivil yapılar olup, Konya Ovası'nda açığa çıkarılan Neolitik Dönem yerleşmelerinin tamamında olduğu gibi birbirine bitişik düzende olasılıkla düz damlı olarak inşa edilmiştir. Yapıların üst örtülerinin, damların, ağaç dikmeler ve sazlarla kapatıldıktan sonra toprakla doldurularak inşa edildiği tahmin edilmektedir. Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla bazı yapıların yıkılmasını önlemek amacıyla dışardan destekler/payandalar kullanılmıştır. Çatalhöyük'te açığa çıkarılan yapılarda genelde içerden veya dışardan yeni bir duvar yapılarak payanda olarak kullanılırken dışardan payanda ile destekleme geleneği bilinmemektedir. Yapılar Çatalhöyük'te olduğu gibi bir merkezi oda ile bir veya iki küçük odadan oluşmaktadır. Merkez oda yaşam alanı olarak kullanılan oda olup, burada ocak ve/veya fırın bulun-

¹⁰ Ralph Solecki, "An archaeological reconnaissance in the Beyşehir-Suğla area of south western Turkey", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. 13-1 (1965), s. 129-148.

¹¹ Ian Todd, *The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period*, 1980.

¹² Bu çalışmada Konya Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından 2002-2005 yılları arasında tutulan yayınlanmamış Gökhöyük Bağları Höyüğü Kurtarma Kazısı Sonuç Raporları ve Enver Akgün tarafından bu sonuçlardan türetilerek oluşturulan yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

¹³ James Mellaart, "Excavations at Çatal Hüyük: first preliminary report, 1961", *Anatolian Studies*, S. 12 (1962), s. 41-65; Ian Hodder, *Leoparın Öyküsü*, 2006, s. 110-130.

¹⁴ Ramazan Gündüz, "Prehistorik Dönemde Beyşehir ve Çevresi", *Beyşehir Araştırmaları*, (ed. H. Muşmal), 2021, s. 45-68.

¹⁵ Ramazan Gündüz, "Akkise/Yahyalı Höyük: Suğla Gölü Kenarında Yeni bir Prehistorik Yerleşim", *Arkhaia Anatolika*, S. 3 (2020), s. 244-253.

maktadır. Küçük odalar ise depolama alanı veya diğer faaliyetler için kullanılmıştır. Evlerin bu kısmında açığa çıkarılan ezgi/öğütme taşları yanında arı peteği şeklindeki depolama alanları, silolar bu düşünceyi desteklemektedir. Mekânlar arasındaki geçişlerde yine Çatalhöyük'te olduğu gibi dar bir geçit oluşturulmuştur. Çatalhöyük'te yapı içinde yaşam alanı olarak kullanılan ve temiz alan olarak adlandırılan alanda içine ölülerin gömüldüğü tabandan yükseltilmiş sekiler (platformlar) yapının kuzeyinde bulunurken kirli alan olarak tanımlanan güney kısımda ocak ve fırın yer alır. Kazı raporlarından Gökhöyük Bağlar Höyük'te açığa çıkarılan evlerde de Çatalhöyük evlerine benzer bir ev içi uygulamasının varlığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte yapı tabanları ve duvarları üzerinde çok sayıda sıva kalıntısı tespit edilmiş, buna bağlı olarak da yapıların tamamının içinin sıvandığı tahmin edilmektedir. Açığa çıkarılan bazı yapıların duvarlarında ve tabanlarında kırmızı açıcı boyası kalıntıları yanında bazı evlerin duvarlarında siyah boya ile yapılmış bezemeler tespit edilmiştir. Bu özelliklerden Gökhöyük Bağlar Höyük yapılarının Çatalhöyük'te açığa çıkarılan yapılar ile inşa tekniği yanında ev içi kullanımı ve sembolizm açısından da benzerlikler gösterdiği düşünülmektedir¹⁶. Gökhöyük Bağlar Höyük Neolitik Dönem mimari alışkanlıkları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde hem Çatalhöyük hem Canhasan Höyük gibi Konya Ovası yerleşmeleri hem de Erbaba Höyük ve Akkise/Yahyalı Höyük gibi Beyşehir-Suğla Bölgesi'nin mimari geleneklerini yansıttığı düşünülmektedir. Yerleşmede bugüne kadar yapılan kazılarda Tunç Çağı mimari yapıları tanımlanamamıştır. Demir Çağı'na tarihlenen tabakalarda açığa çıkarılan mimari yapılarda temel seviyesinde taş kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu yapıların büyük bir kısmı tahrip edilmiş olduğundan bunların mimari özellikleri hakkında henüz detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Gökhöyük Bağlar Höyük Seramikleri

Höyükte 2002-2005 yılları arasında yapılan kurtarma kazılarında binlerce seramik kap parçası açığa çıkarılmış ve bunlar Konya Arkeoloji

Müzesi depolarında muhafaza altına alınmıştır. Müzedeki parçalar Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Gündüz tarafından incelenerek bu seramik buluntular üzerinden höyüğün olası kültürel tabakalanması oluşturulmaya çalışılmış, en erken seramiklerin Neolitik Dönem'e tarihlenebileceği düşünülmüştür. İncelemelerde Neolitik Dönem çanak-çömlek buluntular farklı grup altında değerlendirilmiştir. Bunlardan içerisinde kahverengi, devetüyü örneklerin yanı sıra koyu yüzlü, açık izli, mineral içerikli, basit dik yükselen, içe doğru daralan ağızlı çömlek parçalarının varlığı görülmüştür. Gökhöyük Bağları Höyüğü Erken Dönem seramiklerinin siyah-tan griye ve kırmızımsı kahverengiden devetüyüne değişen renklerde astarlı oldukları anlaşılmıştır. Höyüğün yaklaşık 10 km uzağında Suğla Gölü'ne yakın bir konumdaki Akkise/Yahyalı Höyük'te ve 30 km uzaklıkta Beyşehir Gölü kıyısındaki Erbaba Höyük'te de benzer örneklerin varlığı bilinmektedir. Çatalhöyük'te de açığa çıkarılan seramiklerle karşılaştırıldığında Gökhöyük Bağları Höyüğü erken dönem seramiklerinin Çatalhöyük VIII-VI. tabakalarda tespit edilenlerle benzer özellikler göstermektedir. Ayrıca Mellaart Çukurkent seramiklerini değerlendirirken Gökhöyük Bağları Höyük (Kanal höyük) seramiklerinin Alan Höyük, Çukurkent yerleşmeleri ile benzerliklerini belirtmiş, son çalışmalarda Gökhöyük Bağlar Höyük'te açığa çıkarılan Erken Kalkolitik kapların yoğunlukla kırmızı yüzeyli oldukları anlaşılmıştır. Bu kap formları arasında çok sayıda S profilli, kısa boyunlu, dışa çekik ağızlı kırmızı astarlı örnekler yanında geniş ağızlı çanaklar da bulunmaktadır. Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenebilecek kırmızı astarlı bu kaplar üzerinde bulunan stilize kulpların benzerleri 2020 yılı yüzey araştırmalarında Balıklava/Karayaka¹⁷ yerleşmesinde ve Akkise/Yahyalı Höyük seramikleri arasında da görülmüştür. Müzede korunan seramik parçalarından bazıları Tunç Çağı özelliklerini göstermektedir. İki ana grup altında değerlendirilebilecek örneklerden ilki parlak morumsu koyu kırmızı renkte olanlar oluştururken, ikinci grubu parlak gri renkte olanlar oluşturmakta-

¹⁶ Hodder, *ayn eser*, s. 110-130.

¹⁷ Ramazan Gündüz, "Seydişehir Çevresinde Tespit Edilen Yeni Yerleşmeler (2020 Yılı Yüzey Araştırmaları Kapsamında)", *Amisos*, S. 5 (2020), s. 227-240.

dır. İncelenen Demir Çağı seramiklerinin büyük bir kısmını koyu yüzü gri ve siyahın tonlarında üretilen seramiklerden oluşmaktadır. Bunlar yoğunlukla Erken ve Ota Demir Çağı'na tarihlenen örneklerdir. Bunların neredeyse tamamı çark üretimi olup, çoğunlukla kaba mallardan oluşmaktadır. Geç Demir Çağı'na gelindiğinde Gökhöyük Bağlar Höyük'te Demir Çağı boyalı seramikleri ortaya çıkmaktadır¹⁸. Yerleşmede ele geçen kapların büyük bir çoğunluğunun kili içinde kireç katkısı yanında taşçık ve kum katkı da bulunmaktadır. Gökhöyük Bağlar Höyük'te üretilen kapların yerel üretim mi yoksa ithal mallar mı olduğu konusunu aydınlatmak adına henüz bilimsel bir kil analizi yapılmamıştır. İncelenen seramiklerin büyük bir çoğunluğunun benzer kil katkı özelliklerini yansıttığı anlaşılmış olup, seramiklerin büyük bir ihtimalle höyüğe yakın kil kaynaklarından elde edilen killer ile yerel olarak üretildiği tahmin edilmektedir.

Gökhöyük Bağlar Höyük Yontmataş Aletler

Gökhöyük Bağlar Höyük'te 2002-2005 yılları arasında yapılan kurtarma kazılarında yüzlerce obsidyen ve çakmaktaşı alet ve yonga parçası açığa çıkarılmıştır. Yontma taş aletler mızrak uçları, ok uçları, kazıcı ve delici aletlerden oluşan parçalar üzerinde henüz kapsamlı bir bilimsel çalışma yapılmamış olup, bu eserler Konya Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmektedir¹⁹. 2020-2021 yıllarında Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırmalarında Gökhöyük Bağlar Höyük'te ele geçen yontmataş buluntuların ilk inceleme sonuçlarına göre alet yapımında kullanılan obsidyenlerin Kapadokya kökenli olduğu, bu aletlerin yapım teknikleri açısından ise daha çok Çatalhöyük geleneklerini yansıttıkları görülmektedir.

Gökhöyük Bağlar Höyük'te arkeolojik çalışmalar 2020 yılından itibaren Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Gündüz başkanlığında yeniden başlamış, höyük yüzeyinin detaylı bir şekilde taranması ve yer altı görüntüleme (jeoradar) çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalarda elde edilen veriler 2002-2005 yıllarında yapılan kurtarma kazılarında açığa çıkarılan ve Konya Arkeoloji Müzesi'nde koruma altı-

na alınan eserlerle birlikte değerlendirilmiş, elde edilen verilerden Gökhöyük Bağlar Höyüğün ilk sakinlerinin Neolitik Dönem insanları olduğu anlaşılmıştır. Höyük Neolitik Dönem'den başlayarak Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarında iskân görmüştür. Gökhöyük Bağlar Höyüğün Konya Ovası Neolitik Dönem yerleşmeleri ile benzer özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Gökhöyük Bağlar Höyük'te açığa çıkarılan evler Çatalhöyük'ün karakteristik yerleşim planına benzer bir şekilde birbirine bitişik tarzda inşa edilmiştir. Bununla birlikte evlerin platformları, tahıl depolama alanları, ocak ve fırın kullanımı Çatalhöyük Neolitik Dönem evleri ile bire bir uyumaktadır. Evlerin içinin düzenli sıvanması yanında bazı evlerin duvarlarında tespit edilen kırmızı açığı boyası ile yapılan bezemeler de Çatalhöyük'teki ev içi uygulamalarına benzerdir. Gökhöyük'teki yapılar da da yoğunlukla kerpiç kullanılmış, yapılar düz damlı olarak inşa edilmiştir. Çatalhöyük'ten farklı olarak burada bazı evlerin inşasında taş kullanılmıştır. Neolitik Dönem yapılarında taşın kullanımı, 1970'li yıllarda kazı yapılan Beyşehir/Erbaba Höyük'ten bilinmektedir. Mimaride görülen bölgesel benzerlikler yanında Neolitik Dönem'e tarihlenebilecek bazı pişmiş toprak kaplar ve yontma taş aletlerin üretim geleneklerinde de benzerlikler görülmektedir.

Sonuç olarak; Gökhöyük Bağlar Höyüğün Göl-ler Bölgesi'nin doğusunda kalan Beyşehir Ovası ve Konya Ovası yerleşmeleri ile yakın ilişkileri bulunan önemli bir Neolitik Dönem yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Henüz yerleşmeye ait bir C14 tarihlmesi bulunmamakla birlikte Gökhöyük Bağlar Höyüğün Relativ Kronoloji yöntemi yardımıyla MÖ. 7 bine tarihlenebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Gökhöyük Bağlar Höyük'te önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılarla açığa çıkarılacak yeni yapılar ve arkeolojik buluntular, yerleşim yerinin Prehistorik Dönem yaşam gelenekleri ve kültürel ilişkilerinin anlaşılabilmesi yanında, bölgenin Anadolu Kronolojisinde yerinin tespiti konusunda da önemli bir boşluğu dolduracaktır.

¹⁸ Ramazan Gündüz, "Gökhöyük Bağları Höyüğünden Erken Demir Çağı Seramiği", s. 204-222.

¹⁹ Enver Akgün, "Seydişehir Gökhöyük Bağları Höyüğü", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.

İMPARATORLUK ÇAĞI YERLEŞİM SÜRECİ

HİTİT YERLEŞİMLERİ VE KÜLT ALANLARI/ANITLAR*

Anadolu'da merkezi bir devlet yönetimi ilk kez Geç Tunç Çağı'nda (MÖ. XVII. yüzyıl) Hititler tarafından kurulmuştur. Hititlerin başkenti Hattuşadır (Boğazköy-Çorum) ve tarihleri Eski Krallık ve İmparatorluk dönemleri olarak ikiye ayrılır. Hititlerin devletinin çekirdeği Kızılırmak kavsini içindedir ve Hatti Ülkesi denir. Merkez bölgeye komşu ve Hititlere doğrudan bağlı çevre bölge ise yazılı kaynaklarda "Yukarı Ülke" ve "Aşağı Ülke" olarak geçmektedir. Aşağı Ülke'nin sınırları Kızılırmak'ın güneyinden Kizzuwatna'ya (Adana ve çevresi) kadardır¹. Bu çerçevede, Konya bölgesi Aşağı Ülke'de yer almakta olup Hitit Devleti'nin ortaya çıkışından itibaren Konya ve çevresinin Hitit Devleti'nin kontrolü altında olduğu düşünülmektedir. Çünkü Telepinu Fermanı olarak bilinen bir belgeden Labarna isimli Hitit kralının devletinin kuruluş aşamasında fethettiği topraklar arasında Konya Ovası ve çevresi de geçmektedir².

Hitit tarihinde Konya Bölgesi'nin en önemli olayı, MÖ. XIII. yüzyılda kral Muwattalli'nin (II. Muwattalli) başkenti Tarhuntaşşa'ya taşınmasıdır³.

Tarhuntaşşa, "Fırtına Tanrısı Tarhunda'nın kenti" demektir ve Konya Ovası'nda bir yerde olduğu düşünülmektedir. Ancak bu yerin tam olarak neresi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler arasında Hatip Kale, Kızıldağ ve Türkmen-Karahöyük gibi yerler öne çıkmaktadır⁴. Ancak Tarhuntaşşa'nın başkent statüsünün uzun sürmediği, Muwattalli'den sonra tahta geçen kardeşi Hattuşili (III. Hattuşili) döneminde başkent tekrar Hattuşa'ya taşındığı anlaşılmaktadır. Devamında, III. Hattuşili'nin yeğeni Kurunta ile yaptığı anlaşmadan, Kurunta'yı neden Tarhuntaşşa tahtına yerleştirdiği, Tarhuntaşşa'nın neden bir krallık statüsüne yükseltildiği, neden Kurunta'nın kral olarak seçildiği, krallığın coğrafi sınırları ve Hitit Devleti'ne karşı sorumlulukları gibi konular hakkında Hattuşili ve oğlu Tuthalia (IV. Tuthalia) dönemine tarihlenen belgelerden birtakım bilgiler edinilebilmektedir⁵. Ek olarak, IV. Tuthalia ve Kurunta arasında yapılan Bronz Tablet olarak bilinen antlaşma metninde, Tarhuntaşşa hakkında önemli bilgiler yer almaktadır⁶.

* Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-6936-4767. haticegul@selcuk.edu.tr;

Doktorant Didem ÇAĞLA, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-1289-6759. cagla.didemiy@hotmail.com

¹ Trevor Bryce, *The Kingdom of The Hittites*, Oxford 2005, s. 47-48.

² Bryce, *aynı eser*, s. 64-66.

³ Başkent Tarhuntaşşa'ya taşınmasındaki nedenin siyasiden ziyade dinsel olabileceği ile ilgili argümanlar için bk. Stefano de Martino, "Hatti: From Regional Polityto Empire", *Empires Through the Ages in Global Perspective, Handbook Hittite Empire*, I, Berlin 2022, s. 240-242.

⁴ Hasan Bahar, "Tarhuntaşşa Araştırmaları 1994-2002", *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 02-08 Eylül 2002*, Ankara 2005, s. 97-98; Ali M. Dinçol vd., "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntaşşa: A Geographical and Archaeological Assessment", *Anatolica*, XXXVI.

⁵ Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1996, s. 103-108, (Metin No: 18A ve 18B).

⁶ Beckman, *aynı eser*, s. 108-117, (Metin No: 18C).

Bu bilgilerden, Tarhuntaşsa'nın, Kargamış Krallığı ile birlikte Hitit Devleti'ne bağlı olan diğer vasal krallıklardan daha üst bir konumda olduğu, her ikisinin tahtında Hattuşadaki kraliyet ailesinin prenslerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Tarhuntaşsa'nın krallık statüsüne yükseltme nedeninin ise Hattuşili'nin, Kurunta ile yaptığı antlaşmada açıklandığı görülmektedir. Antlaşma metni incelenirse; metinde Kral'ın, tanrılara karşı yerine getirilmesi gereken ağır yükümlülükleri ve Tarhuntaşsadaki kültürel sorumlulukları bazı imtiyazlarla birlikte Kurunta'ya devretmeye karar verdiği⁷; Hattuşili'nin oğlu Tuthalia'nın kuzeni Kurunta'yla yaptığı antlaşmada birtakım imtiyazlardan bahsedildiği, ayrıca Tuthalia'nın babasının Tarhuntaşsa için belirlediği sınırları Kurunta lehine daha da genişlettiği ve *Ebedi Kaya Tapınağı* olarak geçen kutsal bir yerin Kurunta'nın sınırları içerisine dahil edildiği kaydedilmektedir. Buna göre, Tuthalia'nın askeri anlamda Tarhuntaşsa'ya kolaylıklar sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim Hattuşili döneminde, herhangi bir tehlikeli durumda Tarhuntaşsa'nın Hattuşaya 200 asker yollama zorunluluğu varken, Tuthalia döneminde 100 askere indirildiği ve savaş arabası gönderme zorunluluğunu kaldırılması, Tarhuntaşsa'nın kendi güvenliğinin öncelendiğine işaret sayılabilir⁸.

Tarhuntaşsa'nın Hitit coğrafyasında siyasi değil, kültürel ve dini bir öneme sahip olduğu bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle hem Hattuşili hem de oğlu Tuthalia, Kurunta ile yaptıkları antlaşmalarda Tarhuntaşsa kralının kültürel görevine öncelik vermişler; onu vergi ve askerî yükümlülüklerden azade bırakmışlar ya da kolaylık göstermişlerdir. Bu da Tarhuntaşsa'nın bir kült merkezine olarak korunmasının ne kadar önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir.

MÖ. XIII. yüzyılın sonlarına doğru, Konya ve civarında Tuthalia tarafından yaptırılan bazı anıtlar (Emirgazi, Yalburt) ile Kurunta'ya ait kabartma anıt (Hatip Anıtı), güç kaybeden merkezi bir otorite ve güçlenen kral/prens vasalları yönünde yorumlanmaktadır⁹.

Meram ilçesindeki Hatip'te yer alan Kurunta Anıtı'nda, Hattuşadaki kralın tekelinde olan "Büyük Kral" unvanının yer alması, Hattuşadaki iktidarın güç kaybettiği ve vasal kralların kendi hakimiyet bölgelerinde daha da güç kazandıklarına işaret sayılabilir. Benzer biçimde, Hattuşada bulunan ve Kurunta'ya ait olan bir mühürde "Kurunta, Büyük Kral, Labarna, Güneşim" ifadelerinin yer alması, Kurunta'nın kısa bir süreliğine de olsa Hattuşaya tahtını gasp ettiği yönünde yorumlanmaktadır¹⁰. Tüm bu ifadeler, Anadolu'da merkezi devlet otoritesinin zayıfladığını, yerine vasal krallıkların egemen olduğunu düşündürmektedir.

Tuthalia'nın ardıllarından II. Şuppiluliuma dönemi ise Hitit Devleti'nin çöküş dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde, iklim krizi kaynaklı kuraklık ve kıtlık sorunlarına koşut kitlesel göç hareketleri ile iç karışıklıkların arttığı kaydedilmektedir. Nitekim Suppiluliuma'nın Boğazköy'de bulunan bir kült kompleksindeki yazıtında, güneybatı Anadolu bölgesinde ve Hititlerin kontrolü altında olduğu sanılan Wiyanawanda, Tamina, Masa, Lukka ve Ikuna (Konya?) gibi bölgelere seferler düzenlediği, devamla Tarhuntaşsa bölgesi ve halkı ile sorunların yaşandığı kaydedilmektedir¹¹.

Hitit çağı, Anadolu'nun erken imparatorluk çağıdır. Bu çağda Konya Bölgesi'nde önemli yerleşimler, höyükler ve kült alanları bulunmaktadır. Bu yerlerin MÖ. 2. bin yılın başından itibaren kesintisiz bir şekilde iskân edildiği ve MÖ. 2. binyılın sonuna kadar (Geç Tunç Çağı) yaşamın sürdüğü görülmektedir. Geç Tunç Çağı'nda ise yerleşimler,

⁷ Beckman, *aym eser*, s. 103, (Metin No: 18A).

⁸ Beckman, *aym eser*, s. 114-115, (Metin No: 18C).

⁹ Claudia Glatz-Aimée M. Plourde, "Land scape Monuments and Political Competition in Late Bronze Age Anatolia: An Investigation of Costly Signaling Theory", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, S. 361 (2011), s. 62.

¹⁰ Bryce, *aym eser*, s. 321.

¹¹ J. David Hawkins, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Südburg)*, Wiesbaden 1995, s. 23; farklı bir yorum için bk. H. Craig Melchert, "Tarhuntaşsa in the Südburg Hieroglyphic Inscription", *Recent Developments in Hittite Archaeology and History, Papers in Memory of H. G. Güterbock*, (ed. K. A. Yener, H. A. Hoffner), Indiana 2002.

Orta Tunç Çağı'na göre daha küçüktür ve ortalama 20 hektarı geçmezler¹². Ayrıca, Erken Tunç Çağı'nda yoğun yerleşim gören Çarşamba Deltası bu dönemde daha az yerleşimlidir. Bu dönemin yerleşim alanlarının, belli bir alana kümelenme yerine dağınık ve küçük boyutlu olarak gelişme gösterdiğine ilişkin tespitler¹³, dönemin siyasal, ekonomik veya toplumsal koşulları bağlamında Hititlerin güçlü merkezi devlet yapısının, çevre yerleşmelerin fazla büyümesine olanak tanımamış olması, başka bir ifadeyle, koruma ve güvenlik gerekçeleri ile insan topluluklarının belli alanlara kümelenmesinin engellenmiş olması ile açıklanabilir. Başka bir olasılık ise yerleşmelerin nüfus kaybederek, dağınık ve küçük yerleşmelere dönüşmesinde tarımsal üretimin yanı sıra alternatif geçim kaynaklarına yöneliş ve güvenlik kaygılarına dayalı olarak kitlesel göç hareketlerinin artması olarak düşünülebilir.

Konya Bölgesi Yerleşimleri

Hitit Devleti'ne doğrudan bağlı olan Aşağı Ülke coğrafyası kapsamında Konya ve çevresindeki yerleşim alanları incelenirse; MÖ. 2. binyılın başından itibaren önem kazanmaya başlayan yerleşmeler arasında Türkmen-Karahöyük, Domuzboğazlayan Höyük, Alibey Höyük, Sırçalı Höyük, Saksak Höyük, Kısıkyayla Höyük, Alibeyhüyüğü, Çomaklı Höyük, Zoldura (Lystra) Höyük, Ortakaraviran Höyük, Bayat Höyük, Dineksaray Höyük, Akören-Karahöyük, İbrahim Dede Höyük, Konar Höyük, Ilgın Höyük, Sırnık Höyük ve Ereğli Karahöyük¹⁴ sayılabilir.

Bu höyüklerin çoğunun MÖ. 2. binyılın başlarında önem kazanmaya başladıkları ve yerleşim

yerlerindeki iskânın kesintiye uğramadan MÖ. 2. binyılın ikinci yarısında da (Geç Tunç Çağı) devam ettiği anlaşılmıştır¹⁵. Geç Tunç Çağı yerleşimlerinin Orta Tunç Çağı yerleşimlerinin aksine daha küçük boyutlu oldukları ve 20 hektarı pek aşmadıkları görülmüştür. Dikkat çeken bir başka unsur ise Erken Tunç Çağı'nda yerleşim alanı olarak popüler bir coğrafya olan Çarşamba Deltası'nın Geç Tunç Çağı'nda aynı derecede rağbet görmediği hususudur. Bu dönemin yerleşimleri belli bir alana kümelenmekten ziyade coğrafyada daha dağınık ve küçük boyutlu olarak ortaya çıkmışlardır¹⁶. Bunun sebepleri siyasal, iktisadi veya toplumsal unsurlara dayanmış olabilir. Hititlerin merkezi devlet yapısı kentlerin fazla büyümesine izin vermemiş olabileceği kadar, oluşturduğu koruma ve güvenlik duygusuyla insan topluluklarının belli alanlara yerleşmelerini dolaylı olarak engellenmiş de olabilir. Başka bir olasılık tarımın yanında yeni geçim kaynaklarının da önem kazanması, insan topluluklarını hareketlendirmesidir

Konya Bölgesi Anıtları/Kült Alanları

Konya ve yakın çevresinde Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Hitit yazıtları ve anıtları bağlamında kült alanları/anıtlar incelendiğinde Emirgazi-Karaören, Yalburt, Köylütolu, Hatip, Fasıllar ve Eflatunpınar'da siyasi mesaj ve/veya kültürel amaçlı anıtsal eserlerin varlığı görülmektedir.

Bu anıtlardan, Emirgazi İlçesi'nde bulunan dört sunak ile iki stelin, kültürel amaçlı bir yapıya ait olabileceği değerlendirilmektedir. Yapı içindeki sunaklarda ise Luvice hiyeroglif yazıları bulunması, Hitit çağına tarihlendiğine işaret etmektedir¹⁷. Bu anıtsal

¹² Alvise Matessi-B. Maria Tomassini Pieri, "South-Central: Archaeology", *Hittite Landscape and Geography*, (ed. M. Weeden, L. Z. Ullmann), Leiden 2017, s. 98.

¹³ Matessi-Pieri, *aynı makale*, s. 98.

¹⁴ Michele Massa-Christoph Bachhuber-Fatma Şahin vd., "The Konya Regional Archaeological Survey Project. The 2017 and 2018 Field Seasons", *Anatolica*, XLV (2019), s. 166-167; Michele Massa vd., "The 2019 and 2020 Seasons of the Krasp", *Anatolica*, XLVII, (2021); Semih Güneri, "Orta Anadolu Höyükleri", 4. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1987), s. 207-212; Çiğdem Maner, "Preliminary Report on the First Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2013", *Anatolia Antiqua*, XXII (2014), s. 355-356.

¹⁵ Massa vd., *aynı makale*, s. 238-239.

¹⁶ Matessi-Pieri, *aynı makale*, s. 98.

¹⁷ Hawkins, *aynı eser*, s. 89; Hasan Bahar-Hatice Gül Küçükbezci, "İlkçağ'da Emirgazi", *Konya Belediyesi Ansiklopedisi*, III, Konya 2012, s. 189; Çiğdem Maner, "From the Konya Plain to the Bolkar Mountains: The 2015-2016 Campaigns of the KEYAR SurveyProjects", *The Archaeology of the Anatolia, Recent Discoveries (2015-2016)*, II, (ed. S. R. Steadman-G. McMahon), Cambridge 2017, s. 359-360.

yapı, MÖ. XIII. yüzyıla ait olup, IV. Tuthalia tarafından kutsal dağ Sarpa'ya adandığı anlaşılmaktadır. Emirgazi İlçesi'nde Karaören mevkiinde bulunan Luvi hiyeroglifi ile yazılmış iki yazıt, IV. Tuthalia'nın askeri seferlerinden bahsetmesi bakımından Hitit askeri-siyasi tarihi açısından önemlidir¹⁸.

İlgün ilçesinde bulunan Yalburt ve Köylütolu Anıtları ise Luvi hiyeroglifi ile yazılmış olup MÖ. XIII. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir¹⁹. Yalburt Kutsal Su Havuzu'ndaki kireç taşından blokların su üzerinde kalan kısımlarındaki Luvice hiyeroglif yazıtta IV. Tuthalia'nın Anadolu'nun güneybatısına yaptığı askeri seferleri anlatılırken²⁰ Hitit dönemine ait barajla bağlantılı olduğu düşünülen Köylütolu yazıtında ise yerel bir yönetici olduğu düşünülen Sausga-Ru(wa)-tanıtılmaktadır²¹. Bu yazıtların, askeri seferler öncesi veya sonrasında bir tür tapınma yeri amaçlı olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Bir başka anıt, Hatip Kurunta Anıtı ise su kaynaklarının çıktığı kayalıkların kuzey cephesinde yer almaktadır. Kabartma anıt, yaklaşık beş metre olup yay ve mızraklı bir kral figürünü tasvir etmektedir. Hemen kral kabartmasının arkasında Luvi hiyeroglifi "Büyük Kral Kahraman [Muwa] talli'nin Oğlu, Büyük Kral, [Kahraman] Kurunta" ifadesi yer almaktadır²². Anıtın bulunduğu kayalığın üst kesiminde ise Geç Tunç Çağı'na tarihlenen kale surlarına ait kalıntılar bulunmaktadır. Kurunta Anıtının su kaynaklarının üzerine yapılması, buranın Hititler tarafından kutsal bir yer olarak kabul edilmesiyle ilgili olabileceği kadar, as-

keri ve siyasi bir anlamının olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakılırsa, Kurunta Anıtı Tarhuntaşa'nın batı sınırını belirleyen bir askeri-siyasi nirengi noktası olarak görülebilir²³.

Diğer taraftan, Beyşehir Gölü'nün kuzeydoğu kesiminde Sadıkhacı Mahallesi yakınlarındaki Eflatunpınar Anıtı ise MÖ. XIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Kutsal bir su anıtı olan Eflatunpınar Anıtı'nın boyutları 7x3.6 metredir. Anıtın kuzeye bakan tarafında 14 trakit blok kullanılmıştır. Yapıtın merkezinde Fırtına Tanrısı ile Güneş Tanrıçası bulunmaktadır. Bu çiftin etrafında ise kolları yuvarı kaldırılmış 10 tane kanatlı demon, boğa adam gibi karma yaratıklar görülmektedir. Rölyefin en üst kısmında iki kanatlı güneş kursu bulunmaktadır. Kutsal su anıtının suyla temas ettiği kısımda ise elleri göğüslerine kavuşturulmuş beş Dağ Tanrısı olabilecek figürler görülmektedir. Anıtın sağ ve sol tarafında bulunan alçak duvarlarında ise iki tanrıça kabartması bulunmaktadır²⁴.

Son olarak yine Beyşehir İlçesi sınırları içerisinde yer alan Fasillar Anıtı ise trakitten yapılmış olup yaklaşık 2,25x2,75x8.30 metre boyutlarında ve 70 ton ağırlığındadır. Diğer anıtlar gibi Fasillar Anıtı da MÖ. XIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Anıtın ön yüzünde Fırtına Tanrısı ile iki aslan arasında yer alan bir Dağ Tanrısı görülür. Fırtına Tanrısı, Dağ Tanrısının hemen üzerindedir ve daha büyükçe tasvir edilmiştir²⁵.

¹⁸ Çiğdem Maner, "New Assessments of Settlement Distribution During the Bronze and Iron Ages in Southeast Konya", *The Archaeology of the Anatolia, Recent Discoveries (2018-2020)*, IV, (ed. S. R. Steadman-G. McMahon), Cambridge 2021, s. 305; Maner vd., "Archäologische Forschungen am Karadağ und eine hieroglyphen luwische Inschrift aus Karaören", *Altorientalische Forschungen*, LXVIII/2 (2021), s. 369-374.

¹⁹ Peri Johnson-Ömür Harmanşah, "Landscape, Politics, and Water in the Hittite Borderlands: Yalburt Yaylası Archaeological Landscape Research Project 2010-2014", *The Archaeology of the Anatolia, Current Work (2013-2014)*, I, (ed. S. R. Steadman-G. McMahon), Cambridge 2015.

²⁰ Johnson-Harmanşah, *aynı makale*, s. 257; Hawkins, *aynı eser*, s. 69-71.

²¹ Johnson-Harmanşah, *aynı makale*, s. 258-259.

²² Bahar-Koçak, *aynı eser*, II, s. 18; J. David Hawkins, "Hittite Monuments and Their Sanctity", *Sacred Landscape of Hittites and Luwians: Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi: Florence, February 6th-8th 2014*, Firenze 2015, s. 6.

²³ Hawkins, *aynı makale*, s. 6.

²⁴ Hasan Bahar-Hatice Gül Küçükbezirci, "Eflatunpınar Anıtı", *Konya Belediyesi Ansiklopedisi*, III, Konya 2012, s. 164-166.

²⁵ Hasan Bahar-Hatice Gül Küçükbezirci, "Fasillar Anıtı Hitit Dönemi Eseri", *Konya Belediyesi Ansiklopedisi*, III, Konya 2012, s. 293-294; Erbil, *aynı makale*, s. 194-195.

ALAEDDİN TEPEŚİ (BÜYÜK KONYA HÖYÜĞÜ)*

Alaeddin Tepesi Höyüğü, Konya kent merkezinde tarihi bir yerdir. İlk arkeolojik kazılar 1941 yılında Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık başkanlığında Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmıştır. Kazıların sebebi, Konya İmar Müdürlüğünün tepe üzerine yeni binalar yapmayı planlamasıdır. Karaoğlan Kazı Ekibi, tepeyi yüzey araştırması yaparak bir höyük olduğunu tespit etmiş ve bunu ilgililere bildirerek kazılara başlamıştır. Bu nedenle, höyüğe “*Büyük Konya Höyüğü*” adının verilmesi uygun olur¹.

Arkeolojik Çalışmalar/Buluntular

Alaeddin Tepesi Höyüğünün batı yönündeki yamaçta İnce Minare karşısında yapılan A rumuzlu 10x45 metrelik boyutunda açılan açmada, derinlik çalışması höyük üst kodundan -5 metreden -14 metreye kadar eğimli bir arazide kazı yapılmıştır. Alaeddin Tepesinin stratigrafisini belirlemeye çalışılan bu çalışmada, açmanın doğu-batı arasında 9 metrelik bir eğim farkı görülmüştür. Burada doğuda -7 metre, batısında, -16 metre derinlikte Osmanlı dönemine ait mimari temel kalıntıları bulunmuştur. XVIII. yüzyılda terk edilmiş olan yapıların üzerine mezarlar konulmuştur. Altta ki yapı kalıntılarının çoğunlukla çamur harçlı düzenli taş örgüleri ile örüldüğü görülmüştür. Bazı kesimlerde ise düzenli döşenmiş yassı tuğlalarla yapılmış tabanlar bulunmuştur. Bu tabakanın altında Selçuklu, Bizans, Roma, Helenistik ve Phryg Tabaka-

ları tespit edilmiştir. Tabakalar içinde en kapsamlı olanının Phryg dönemine ait olan yerleşme olduğu söylenebilir.

A rumuzu ile işaretlenen açmanın mimari buluntuları höyüğün batı tarafındaki yamaçtadır. Açmasının A-III, IV karelerinde, -3 metrelik bir seviye içinde; -14.50 metreden, -17.50 metreye kadar inilmiş, iki ve üçüncü seviyede Phryg Çağı tabakası ortaya çıkarılmıştır. Burada, -18.00 metreden sonraki derinlikte kumlu ve kültür artığı bulunmayan bakir bir toprağa inilmiştir. 2010, 2015 yılı tepenin 100 metre kadar batısındaki bir sondajda insitu olarak Phryg çanak çömlekleri bulunmuştur.

Alaeddin Tepesi'nde Orta Demir Çağı (MÖ. VIII-VII. yy)'na ait bulunan çanak çömlek kültürü; Gordion merkezli “Çizgisel Hayvan Üslubu” ile Yozgat-Alişar IV türündeki “*Gölge Görüntülü Hayvan Üslubu*” ile ilişkilidir. Bölgede yapılan jeokimyasal analizler Phryglerin başkenti olan Gordion'un güçlü etkilerini ortaya koymuştur². Bölgede bu döneme ait Çumra ilçesi Cicek, Seydişehir II, Meram İlçesi Hatunsaray Zoldura H, Seydişehir ilçesi Seydişehir II Höyük, Karapınar Yağmapınar, Alitepesi ve Hüyük Çavuş Höyüğü gibi yerleşmelerde bu etkiler görülmektedir. Bu höyüklerin Konya çevresinin güneyde Akdeniz'e uzanan geçitlerde olduğu düşünülürse, Phryglerin bölgedeki siyaseti anlaşılabilir.

Alaeddin Tepesi Höyüğü'nde bulunan Phryg surları ve mimari kalıntıları, tepenin çevresini bir

* Prof. Dr. Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-3456-9188. hbahar@selcuk.edu.tr

¹ Mahmut Akok, “Konya Şehir İçindeki Alaeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları”, *Bellekten*, S. 39 (1975), s. 217-224; Mehmet Ali Çelebi, “Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, I, İstanbul 2021, s. 188-300; Hasan Bahar, *Konya'nın Kırk Höyüğü*, Konya 2015.

² Lisa Kealhofer-Peter Grave-Hasan Bahar-Ben Marsh, “Between the states: Iron Age interaction in southwestern Anatolia”, *Journal of Archaeological Science: Reports*, V/3 (2015), s. 342-357.

Alaeddin Tepesi kazı çalışmalarından bir bölüm

daire gibi çevreleyen döneme ait yerleşmelerle birlikte höyüğün jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Burası Phryg kralı Midas'ın Asur'a karşı askeri faaliyetlerinde kullanılan bir askeri üs olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Orta Anadolu'daki Geç Hitit ve Doğu Anadolu'daki Urartulu müttefikleri ile iletişimi sağladığı bir diplomasi merkezi olarak da kullanılmıştır.

Tarihsel ve Kültürel Geçmiş

Alaeddin Tepesi Höyüğü ve çevresi, Perslerin MÖ. 546'da Lidya Devletini yıkana kadar Lidyalıların egemenliği altındaydı. Fakat Lidyalıların bölgeye Phrygler gibi belirgin siyasi ve kültürel izler bıraktığına dair bir bulgu yoktur. Bu yüzden, Alaeddin Tepesi Höyüğünde Phryg kültürünün Lidyalılar zamanında da hâkim olduğu varsayılabılır. Zaten kazılarda Phryg dönemine ait kültürel devamlılığı gösteren deliller, Alaeddin Tepesi Höyüğünde Phrygli toplumların Lidyalılar döneminde de yaşadıklarını göstermektedir.

Bu tespitler, antik coğrafya kayıtları ile karşılaştırılırsa³, MÖ. 401 yılında bir taht mücadelesi için satraplık merkezi Sardes'ten İran başkenti Persepolis'e doğru yola çıkan Pers prensi Genç Kyros'un ordusunun üç gün konakladığı Konya'nın Phrygi-

anın son kenti İkonion (Ἰκόνιον; *Ikónion*) olarak kaydedilmesi, Phryg kültür varlığını doğrulaması bakımından önemlidir.

Alaeddin Tepesi Höyüğü/İkonion, MÖ. III. yüzyıldan itibaren Helen kültürünün etkisiyle dil, eğitim ve kültür bakımından değişime uğramıştır. Kendi kendini yöneten bir kent haline gelen İkonion, Helenistik dönemde tahkim edilmiştir. Yunan Akropolis'inde Roma dönemine ait taş temelli depo ve dükkânlar bulunmuştur. Bu kültürel süreklilik, inanç ve tapınım kültüründe de Minerva-Zizimene, Akhaia-Demeter, Sozon-Apollon gibi farklı tanrı ve tanrıçaların eşleştirilmesiyle yansımıştır.

Alaeddin Tepesi Höyüğü, Roma döneminde İkonion adıyla Lykaonia'nın siyasi ve dini merkezi olarak anıldı. Roma İmparatorluğu'nun Kilikya valisi Cicero, MÖ. 51 yılında İkonium'u karargâh olarak kullandı ve burayı bir Lykaonia kenti olarak tanımladı. Sonrasındaki kayıtlara bakılırsa⁴; İkonium, MÖ. 39 yılında Antonius'un Kapadokya Kralı Polemon'a verdiği bir kentti. Polemon Pamphlogonia valisi olunca, MÖ. 31 yılında Galatia Kralı Amyntas'ın yönetimine geçti. Amyntas MÖ. 27 yılında Toroslarda öldürülünce, İkonium Roma İmparatorluğu'na bağlı bir idari merkez oldu. 47 yılında ise

³ Anabasis I.19.
⁴ Strabon XII. VI.

Roma İmparatoru Cladius, İkonium'a ayrıcalıklar tanıyarak adını Cladoiconium olarak değiştirdi.

İkonium, Bizans döneminde bölgenin metropolü ve Anadolu ulaşım sisteminin önemli bir noktasıdır. Döşemeli yollar ve mil taşları, kent askeri, dini ve ticari güzergâhlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde İkonium, Hristiyanlığı benimseyen ve ilk kutsal kitap elçileri Aziz Paul ve Aziz Barnabas'ı ağırlayan bir kent olmuştur.

Kutsal Kitap Elçilerin İşleri'nde⁵, İkonium'a ilişkin kayıtlarda, "Aynı şekilde Konya'da da Yahudiler'in havrasına giren Pavlus'la Barnabas öyle etkili konuştular ki, hem Yahudiler'den hem de Grekler'den çok kişi iman etti. Ama inanmayan Yahudiler, öteki uluslardan olanları kardeşlere karşı kışkırtarak zihinlerini bulandırdılar. Orada uzunca bir süre kalan Pavlus'la Barnaba, Rab hakkında cesaretle konuşuyorlardı. Rab da onlara belirtiler ve harikalar yapma gücü vererek kendi lütfunu açıklayan bildiriye doğruladı. Kent halkı ikiye bölündü. Bazıları Yahudilerin, bazıları da elçilerin tarafını tuttu. Yahudilerle öteki uluslardan olanlar ve bunların yöneticileri, elçileri hırpalayıp taşla tutmak için düzen kurdular. Bunu öğrenen Pavlus'la Barnaba, Likaonya'nın Listra ve Derbe kentlerine ve çevre bölgeye kaçarak oralarda da müjdeyi yaydılar" ifadeleri, İkonium'da Hristiyanlığın yayılış süreci açısından önemlidir. Diğer taraftan, Aziz Paul'un İkonium'da Hristiyanlığı tebliğ ederken, ilk kadın Hristiyan kadın olarak kaydedilen Aya Thekla'nın arenada yakılmak istendiğine ilişkin kayıt, İkonium'un bir arenası olduğuna işaret etmektedir⁶.

130-138 döneminde İmparator Hadrianus tarafından kolonizasyon sürecine tabi tutulan İkonium, *Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconiensium* olarak anılmış; 295 yılında ise Galatia Eyaleti'nden ayrılarak Pisidia Eyaleti'ne bağlanmıştır⁷. Devamında, 370 yılından Lykaonia idari biriminin kurulması ile "siyasi ve dini merkez" niteliği kazanarak, "metropolis" olarak anılmıştır⁸. Bu dönem-

de, Kapadokyalı seçkin bir ailenin oğlu Hristiyan piskoposu Amphilokios'un İkonium'a atanması, Alaeddin Tepesi Höyüğünde bulunan Amphilokios/Eflatun Kilisesi ile ilişkili olmalıdır⁹. Bu kilise, Selçuklu fethi sonrasında Eflatun Mescidi adıyla anılan mescide dönüştürülmüştür¹⁰.

Selçuklu döneminde İkonium'dan etimolojik değişim ile Konya olarak anılmaya başlanan Alaeddin Tepesi Höyüğü, bir başkent olarak Dârü'l-mülk unvanı ile parlak bir dönem yaşamıştır. Selçuklu Sultanları tarafından başlatılan imar hareketlerinin odak noktası olan Alaeddin Tepesi Höyüğü, iç kale işlevini üstlenirken, çevresi surlu ve hendekler ile tahkim edilmiştir. Kuzey kesiminde ise Alaeddin Camisi, Sultan Türbeleri ve Selçuklu Köşkü gibi anıtsal yapılar inşa edilmiştir.

Koruma Çabaları ve İmar Faaliyetleri

Alaeddin Tepesi Höyüğü'ndeki ilk koruma çalışmaları, 1941 yılında Türk Tarih Kurumu adına Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık Başkanlığı'nda gerçekleştirilen arkeolojik kazılarla başlamıştır¹¹. Bu kazılarda, tepe üst yüzeyinden 5.00 metre derinlikteki yapı kalıntıları ve Türk-İslam mezarlarından oluşan Osmanlı kültürü, 5.00-8.00 metre derinlikte Selçuklu kültürü, 8.00-12.00 metre arasında Bizans, 12.00-15.00 metre arasında Roma ve Yunan kültürlerine ilişkin kalıntılar ve 15.00-18.00 metre derinlikte Phryg kültür çağına ilişkin buluntular keşfedilmiştir.

Koruma çalışmaları çerçevesinde ikinci bir çaba olarak, Türk Tarih Kurumu ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından Selçuklu dönemine ait Kılıçaslan Köşkü'nün iklim koşullarının neden olduğu zararlardan korunması için yürüttüğü çalışmalar söylenebilir. Bu kapsamda, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Şubesi'nden Yüksek Mimar İhsan Kıyığı tarafından hazırlanan bir proje ile Kılıçaslan Köşkü için betonarme bir koruyucu örtü yapılmıştır¹². Ancak koruyucu örtü üzerinde bozulmalar ve tahribatlar meydana gel-

⁵ William M. Ramsay, *St. Paul the Traveller and the Roman Citizen*, (ed. Mark Wilson), Grand Rapids 2001 [1925 genişletilmiş baskıdan 15. Baskı].

⁶ Ramsay, *aynı eser*; S. Eyice, "Konya Tarihinden Bir Yaprak, Aya Thekla Efsanesi ve Sanat Tarihinde Aya Thekla", *Anıt Dergisi*, S. 30 (1962), s. 1-24.

⁷ Cicero, *Fam.15. 4 CCXXXVII* (Fam. XV, 4).

⁸ Klaus Belke (MarcellRestle'in katkılarıyla), *GalatienundLykaonien*, Viyana 1984, s. 176.

⁹ Semavi Eyice, "Konya'nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: Eflatun Mescidi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 4. [Malazgirt Zaferinin 900. Yıldönümü Özel Sayısı], İstanbul 1971, s. 269-302.

¹⁰ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 79.

¹¹ Akok, *aynı makale*, s. 217-224; Çelebi, *aynı eser*, s. 188-300.

¹² Akok, *aynı makale*, s. 48.

Alaeddin Tepesi kazı çalışmalarından bir bölüm

mesi nedeniyle, 2008 yılında hazırlanan teknik rapor kapsamında 2010 yılında yıkılarak, çelik bir rekonstrüksiyonla koruma altına alınmıştır. 2022 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen “Konya Alaeddin Tepesi, II. Kılıçaslan Köşkü ve Kazı Alanı Mimari Fikir Projesi Yarışması” ile tarihî yapı, mümkün olan en aslına uygun şekilde yeniden inşa edilerek canlandırılmayı hedeflenmektedir.

Koruma çabalarının son aşaması ise Alaeddin Tepesi Höyüğü'nün, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)'nın 13.11.1982 tarih ve A-3861 sayılı kararı ile “*arkeolojik, tarihsel ve doğal sit alanı*” olarak koruma altına alınmasıdır. Bu karar, Alaeddin Tepesi Höyüğü üzerindeki yapılaşma baskısının azaltılması-sınırlandırılması, doğal ve kültürel çevresinin korunması bakımından önemlidir.

İmar faaliyetleri-yapılaşma açısından bakılırsa, 1946-1970 döneminde birtakım kamusal hizmet yapı faaliyetlerine konu olduğu görülmektedir. Bu yapılar arasında Rum Mektebi ve Tatbikat Sahnesi önemli bir kültür yapısı olup 1932 yılından 1951 yılına kadar Konya Halkevi olarak kullanılmış, 1951 sonrasında yıktırılmıştır. Bir başka yapı, 1927 yılında inşa edilen, 1960 yılında yenilenen Subay

Orduevi olup 2015-2016 yıllarında yıktırılmıştır. Alaeddin Keykubad Düğün Salonu ya da Torrance Gazinosu olarak bilinen yapı ise 1954 yılında gazino olarak inşa edilmiş olup nikah salonu olarak kullanılmaktadır. Bu yapılardan farklı olarak, 1936 yılında Hava Şehitleri için inşa edilen Şehitler Anıtı ise Alaeddin Tepesi Höyüğü üzerindeki simgesel anıt olarak önemlidir.

Teknik altyapı çalışmaları açısından bakılırsa, 1992 yılında Alaeddin Tepesi Höyüğü'nü çevresinde ring oluşturacak biçimde geçirilen tramvay sisteminin oluşturduğu titreşimlerin höyük zeminde kaymalara neden olması, Alaeddin Camii başta olmak üzere tepe üzerindeki yapıları olumsuz etkilemiştir.

Alaeddin Tepesi Höyüğü yaklaşık 4000 yıllık geçmişiyle Phryg, Yunan-Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kültür katmanlarını barındıran birinci derece kentsel arkeolojik sit alanıdır. Bu höyük, kent tarihinin öğrenilmesi ve deneyimlenmesi için önemli bir laboratuvar olarak görülmeli ve korunmalı; yaşatılmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır. Ayrıca, kent halkının kullanımına sunularak yaşayan bir mekân olarak korunması da önemlidir.

YUNAN-ROMA ÇAĞI YERLEŞİMİ: ZENGİBAR KALESİ*

Zengibar Kalesi/Isaura Nova/Nea; Konya İlinin güneydoğusunda Bozkır İlçe merkezinin yaklaşık 19 km doğusunda, Orta ve Batı Torosların birleştiği noktada, Torosların İç Anadolu'ya bakan kuzey kesiminde yer almakta olup yöre halkı tarafından “Asar Tepe” veya “Zengibar Kalesi” olarak anılmaktadır. Antik çağ kaynaklarında ise¹ Isauralılar ve Isuara bölgesi hakkında detaylı bilgiler olduğu görülmektedir. Bu kaynaklarda, Diodoros, *Bibliotheke Historike*'de² Büyük İskender'in komutanı Perdikkas ve askerlerinin Isaura halkına ceza seferi düzenlediğinden detaylı şekilde bahsedilmektedir. Bir başka kaynak, Strabon ise Lykonias Bölgesi içerisinde olmak üzere Isaura Palaia ve Isaura Nea olmak üzere iki Isaura olduğunu kaydetmektedir³. Benzer biçimde, Sallustus⁴ da iki Isaura olduğunu vurgulamıştır. Bu kaynaklar dışında, Ammianus Marcellinus⁵, Stephanos Byzantios⁶, Frontinus⁷ ve Hierokles⁸ eserlerinde Isaura konu edilmektedir.

Zengibar Kalesi'nde bulunan ithaf ve onurlandırma yazıtlarında “Isauraluların karar ve halk mec-

lisleri” ifadesinden, ilk araştırmacılar tarafından Isaura olarak lokalizasyonu yapılmakla birlikte, bu yerleşimin “Isaura Palaia/Vetus mu yoksa Isaura Nova/Nea mı?” olduğu konusuna kesinlik kazandırılmamıştır. Buna karşılık, güncel araştırmacılarca, antik çağ yazılı kaynakları ile kent yazıtlarından elde edilen verilere dayanarak, Isaura Palaia/Vetus Bozkır İlçe merkezi, Isaura Nova/Nea ise Zengibar Kalesi olarak değerlendirilmektedir⁹.

Modern araştırmacılar Isaura halkı üzerine farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bir kısmı Isaura (Zengibar Kalesi) ve çevresinde ele geçen yazıtlardan dolayı bölge halkının çok kültürlü bir yapıya sahip olduğunu bazıları ise bölgedeki baskın ve saldırılardan dolayı bölge halkının haydut/eşkiya/korsan olduğunu savunmaktadır.

Antik Çağ yazarlarından Diodoros, Isauraluların İskenderin satraplarından Balakros'u öldürmeleri üzerine Perdikkas'ın Isaura şehrine düzenlediği ceza seferi hakkında detaylı bilgi vermektedir¹⁰.

“...Isauraluların kenti güçlü surlarla donatılmış, şehir yürekli savaşçıların çok olduğu; bu nedenle (Perdikkas ve Filip) kent kuşatmakta çok zorluk çekilmiş ve

* Prof. Dr. Osman DOĞANAY, Aksaray Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-7095-9466. osmandoganay@hotmail.com; Dr. Öğr. Üyesi Emine KÖKER GÖKÇE, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8007-7635. eminekoker@gmail.com

¹ C. Plinii Secundi, *Naturalis Historiae*, Vol. I.II. (Libri I-XV), Berlin 1866, V.23; Mehmet Alkan-Osman Doğanay, *Zengibar Kalesi (Isaura) Araştırmaları 1-Antik Kaynaklar ve Epigrafik Buluntular*, İstanbul 2020, s. 12-13.

² Diodoros, *Bibliotheke Historike*, (ed. I. Bekker-L. Dindorf-F. Vogel-K. Th. Fischer), Vol 4-5, Leipzig 1903-1906, 22.1-8.

³ Strabon, *Geographika*, (ed. A. Meineke), Leipzig 1877, VI.2-3.

⁴ Sallustus, *Historiae*, (ed. B. Maurenbrecher), Leipzig 1893, s. 87.

⁵ Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum*, (ed. J.C. Rolfe), III, London 1986, 8.1-2.

⁶ Stephanos Byzantios, *Ethnika*, (ed. A. Meineke), Berlin 1849, s. 223; Alkan-Doğanay, *aynı eser*, s. 11.

⁷ Frontinus, *Strategemata*, (ed. Ch. E. Bennet), London 1925, s. 7.1.

⁸ Hierokles, *Synekdemos*, (ed. G. Parthey), Berlin 1866, s. 674.7-676.6.

⁹ Osman Doğanay, “Zengibar Kalesi (Isaura) 2010-2015 Yılları Yüzey Araştırmaları: İlk Sonuçlar ve Düşünceler”, *İdil*, S. 21 (2016), s. 396-397; Alkan-Doğanay, *aynı eser*, s. 12-24.

¹⁰ Diodoros, *aynı eser*, s. 18. 22.1-8.

çok sayıda asker bu kuşatma sırasında kaybedildi; halk bu saldırı ve kuşatmalara direnmiş olmalarına karşın böyle büyük bir orduya karşı gelemeyeceklerini biliyorlardı. Kent üçüncü gün, savunan askerlerin çoğunun öldürülmesine karşın halk bu kuşatmaya direndi. Kaybedeceğini anlayan halk teslim olunca maruz kalacağı cezalandırmalara karşı kendilerini öldürme yolunu seçtiler ama son gece çocuklarını, eşlerini ve ailelerini evlere kapatarak ateşe verdiler, kentin meydanına yaktıkları ateşe de kendilerini attılar. Isauralılar bu ateşe sadece kendilerini değil değerli madenlerini de attılar; Perdikkas ve askerleri bu durum karşısında şaşırды ve kenti kolayca ele geçirdiler. Kentin hemen her yerinden ateşlerin yükseldiğini gören Perdikkas kenti ateşe verenlerin kim olduğunu araştırdı. Perdikkas ve Makedonyalılar şehri terk ettiğinde Isauralılar ölü bulundu. Perdikkas şehri yağmalamaları için askerlerine teslim etti. Ordu ateşin sönmemesini bekledi ve sonra şehre girdiğinde ateşe verilmiş çok sayıda altın ve değerli eşya buldu”.

Diodoros’un verdiği bilgiden Isauralıların MÖ. 322’lerde büyük bir orduya karşı verdiği mücadeleden dolayı savaşçı bir halk olduğunu ve teslim olmak yerine kendilerini ateşe atmasını teslimiyetçi yapıya sahip olmadıklarını göstermektedir. Isaurada Perdikkas’ın askerlerinin altın ve gümüşle evlerine dönmesi kent halkının varlıklı yapısına işaret etmektedir.

Strabon da yer yer Isauradan bahsetmektedir. “...Burada aynı isimde ve Eski İsaura ve Yeni İsaura olarak bilinen, korunaklı iki yerleşim vardı. Çevredeki birçok yerleşimde bunlara bağlı ve hepsi de korsanlarla doluydu. Romalılar ve özellikle lakabı Isauricus olan Publius Servilius için sürekli kontrol altında tutulması gereken halktı. Ben Publius Servilius’la tanışmıştım. O, bu yerleri Romalılar’a tabi kıldı ve korsanlara ait olan deniz kenarındaki kalelerin çoğunu yıktı”¹¹. Isauralılarının korsan faaliyetleri hakkında bilgilere Strabon’da da rastlanmaktadır. Buradan P. Servilius’un MÖ. 78’de Isaurayı zapt ettiğini ve Isauricus unvanını aldığını öğreniyoruz.

Diodoros ve Strabon’un kaynaklarından Isauria Bölgesi’nin siyasi yapısının Hellenistik ve Roma Dönemlerinde karışık olduğu ve bu bölgede sık

sık eşkıyalık faaliyetlerinin yürütüldüğünü öğrenmekteyiz. Isauria Bölgesinde özellikle güney kısmı yüksek sıradağlar, yaylalar ve derin vadilerden oluşan engebeli arazi şekli hâkimdir¹².

Asar Tepe ve Kiremitli Tepe üzerinde yer alan kale 1803 m yükseklikte etrafı yer yer kayalıklarla çevrili yüksek bir nokta üzerine inşa edilmiştir. Akropole çıkmak oldukça yorucu ve zor olmasına karşın güçlü surlarla çevrili yapısı güvenliğin önemine işaret etmektedir.

Çağdaş araştırmacı B.D. Shaw, “Isauria’nın dağlık kesimlerinin Hitit, Akamenid, Helenistik, Roma ve Bizans İmparatorluk dönemlerinde gerçekte hiçbir zaman kontrol altına alınmadığını” ifade etmektedir¹³. Shaw, dağlık yapısı ve bereketli arazi oranının yok denecek kadar az olması burada yaşayanları eşkıyalık yapmaya zorladığını düşünmektedir. Shaw, “Sonsuz siper savaşı”nın Isauralılarının kimliği olduğunu belirtmektedir. Antik Çağ yazarlarından öğrendiğimize göre Isauria Bölgesi’ne çevre bölgelerden eşkıyalık faaliyetlerini durdurmak veya sonlandırmak üzere ceza seferleri gerçekleştirilmiştir.

N. Lenski ise Isauria Bölgesi’nin bütününde kültürel bir birlik olduğu üzerinde durmaktadır¹⁴. Lenski, Isaura kentinde yer alan tiyatro, bazilika, stoa, zafer takları, yazıtlar gibi buluntulardan Isaurialıların Roma İmparatorluğu ile özellikle I. yüzyıl sonları III. yüzyıl başlarında sıkı bağlar kurduğu ve bu bölgede Romalılarının etkin olduğunu belirtmektedir. Bunu Romalılarının bölgeye çok sayıda kabile ve klan getirerek yerleştirdiğini böylece bölgeye Roma kültürünün hâkim olduğu şeklinde açıklamaktadır. Lenski, Isaura kentindeki mimari yapıların yanı sıra Roma ordusundaki Isauralılarının yer almasının bölge ile Roma İmparatorluğu arasındaki ilişkinin kanıtı olduğunu belirtmektedir.

Hopwood ise Lenski ve Shaw’ın görüşlerine karşın Isaura halkının Greco-Roman bir kimlik gösterdiğini ancak kentte yaşayan seçkin halkın dağlarda yaşayanlar üzerinde etkin olduğunu ileri

¹¹ Strabon, aynı eser, VI.1-3.

¹² Strabon, aynı eser, V.1.

¹³ Brent D. Shaw, “Bandit highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIII/2 (1990), s. 199-233.

¹⁴ Noel Lenski, “Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, From the 1st Century BC to the 6th Century AD”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XLII/4 (1999), s. 413-465.

sürmektedir¹⁵. Seçkin kentlilerin dağlarda yaşayan eşkıya faaliyetleri yürüten gruplar üzerinde söz sahibi olduğu ancak eşkıyalar üzerinde tam kontrol sağlanamadığını ifade etmektedir. Bölgenin dağlık yapısından dolayı tarıma uygun olmaması eşkıyalık faaliyetine itmiş olduğunu vurgulamaktadır. Eşkıyalık faaliyetleri yürüten bu dağlarda yaşayan bir grup halkı kentli yöneticilerin kamu yapılarının giderlerini karşılamak için eşkıyalığa devam etmeleri konusunda zorladığını aktarmaktadır.

Isauria Bölgesi Toros Dağları ve kuzeyini içine alan dağlık ve az su kaynağına sahip bir bölgedir. Tarıma elverişli olmayan bölgede hayvan yetiştiriciliği dışında ekonomik gelir kaynağı yok denecek kadar azdır. Ekonomik açıdan fakir olan bölge halkı başka arayışlara itilmiştir. Bu arayışların başında da karada ve denizde yürütülen haydutluk ve korsanlık faaliyetleri gelmektedir.

Kentin bu kadar tahkimli yere kurulması, bölgeyi ele geçiren korsanlardan korumak olmalıdır. Bölgede kentler genellikle tahkimli dağ başlarına kurulmuştur. Bölgenin dağlık yapısı korsanların saklanmasına da imkân sağlamış olmalıdır. Hellenistik ve Roma Döneminde bölgede tam hâkimiyet sağlanamamış, bölge kendi haline bırakılmıştır. Bunun başlıca nedeni dağlarda yaşayan korsanlardan çekinmek olmalıdır. Bu durum bölge halkını korsanlara boyun eğen bir halk konumuna getirmiştir. Isauria Bölgesi uzun süre korsanların yatağı olduktan sonra Isauralılar ifadesi korsanlıkla aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Zengibar Kalesi hakkındaki ilk bilgiler, W. J. Hamilton tarafından kaydedilmiştir¹⁶. 1837 yılındaki gezi notlarında dayanan kayıtlarda, Yunanca

bir yazıttaki Isaura adına dayanarak, kentin Isaura olarak anıldığını belirtmiş, devamla, kentin mimari yapısı ve nekropol/mezarlık alanıyla ilgili bilgiler vermiştir. Sonraki kayıtlar ise D. E. Davis tarafından mimari yapılara ilişkin bilgiler ile kentin planını içeren 1879 tarihli kayıtlardır¹⁷. Takiben, 1888 yılında J. R. S. Sterrett tarafından Zengibar Kalesi ve çevresinde detaylı epigrafik araştırmalar gerçekleştirilmiştir¹⁸. Zengibar Kalesi'ne ilişkin son tarihsel kayıtlar ise 1935 yılında H. Swoboda ve J. Keil tarafından yayınlanan kent yazıtları¹⁹ ile F. Knoll tarafından mimari öğelere ilişkin çizimlerden oluşmaktadır²⁰.

Güncel araştırmalara bakılırsa, Zengibar Kalesi'ne ilişkin ilk arkeolojik çalışmaların/yüzey araştırmalarının, 2010-2019 yılları arasında Osman Doğanay tarafından gerçekleştirilen yüzey çalışmaları olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmalar kapsamında daha önce yayınlanmış eski yazıtlar ve yeni keşfedilen yazıtlar, ithaf yazıtları, adak ve kült yazıtları onurlandırma yazıtları ve mezar yazıtları, onurlandırma yazıtları, inşa/vakıf yazıtları, mezar yazıtları olmak üzere sınıflandırılarak yayınlanmıştır²¹.

Isaura, Asar Tepe ve Kiremitli Tepe üzerinde 1803 rakımında yer alır²². Çevredeki dağ zirvelerinin izlendiği tepe oldukça dik yamaçlara sahiptir. Kentin büyük kısmı sur duvarları ile çevrelenmiştir. Eğimin fazla olduğu yerde alçak, eğimin az olduğu yerlerde yüksek sur duvarları kullanılmıştır²³. Sur duvarlarını destekleyen 14 (on dört) kule tespit edilmiştir. Sur duvarları ve kuleler az hasar görmüş durumdadır. Kentte giriş sağlayan akropol kapısı ile bağlantılı sur duvarları pseudo-isodomik du-

¹⁵ K. Hopwood, "Towers, Territory, and Terror: How the East was Held", *The Defence of the Roman and Byzantine East: Proceedings of a Colloquium Held at the University of Sheffield in April 1986*, (ed. Philip Freeman-David Kennedy), Oxford 1986, s. 351-352; Ryan H. Wilkinson, "Private Armies and Personal Power in The Late Roman Empire", (Arizona Üniver-sitesi Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Tuscon 2007, s. 66-69.

¹⁶ William John Hamilton, *Research In Asia Minor, Pontus And Armenia; With Some Account Of Their Antiquities And Geology*, II, London 1842, s. 331-336.

¹⁷ Edwin John Davis, *Live in Asiatic Turkey: A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Trachea), Isauria and Parts of Lycaonia and Cappadocia*, London 1879, s. 408-419.

¹⁸ John Robert Sitlington Sterrett, *The Wolf Expedition to Asia Minor*, III, Boston 1888, s. 104-123.

¹⁹ Heinrich Swoboda-Josef Keil, *Epigraphische und Archaologische Denkmaler*, (ed. H. Swoboda-J. Keil-F. Knoll), Prag, Brünn-Prag-Leipzig-Wien 1935, s. 69-97.

²⁰ Swoboda-Keil, *aynı eser*, s. 119-143.

²¹ Mehmet Alkan-Osman Doğanay, *Zengibar Kalesi (Isaura) Araştırmaları 1-Antik Kaynaklar ve Epigrafik Buluntular*, İstanbul 2020, s. 25-133.

²² Osman Doğanay, "Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2011 Yılı Yüzey Araştırması", *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Çorum, 28 Mayıs-1 Haziran 2012*, Çorum 2013, s. 97-105.

²³ İ. Temizsoy-M. V. Uysal-K. Mertek, "Zengibar Kalesi-Isaura", *Karaman Müzesi Yıllığı*, S. 2, Karaman 1984, s. 7.

var örgü tekniğinin güzel örneklerindedir. Çoğu temel seviyesinde korunmuş sur duvarları başka yapılardan buraya getirilerek kullanıldığı düşünülmektedir²⁴. Kentte girişi sağlayan Ulupınar Köyü yönünde yer alan kent kapısıyla ilişkili sur duvarının korunan kısmından sur duvarının kalınlığının 3.20 m olduğu tespit edilmiştir. Asar Tepe ile Kiremitli Tepe'nin birleşme noktası daralmaktadır. Burada sur duvarıyla bağlantılı veya organik bağı olmayan kulelerde tespit edilmiştir. Bu kulelerin bazılarının ise bitirilemediği düşünülmektedir. Sur duvarları üzerinde kılıç-kalkan kabartmalı taş bloklarının devşirme olarak kullanılmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kentte girişi sağlayan Akropol Kapısı ve Kent Kapısı tespit edilmiştir²⁵. Baptisterium, Severus Takı, Hadrianus Takı, Marcus Aurelius Takı, bazilika, tapınak (?), sütunlu cadde, exedra, tiyatro, stoa gibi mimari yapılar yüzeyde tespit edilebilmektedir²⁶. Bu yapılar üzerine kazı çalışması veya restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmemiştir. Tiyatronun kurulu olduğu yamaçta sadece birkaç oturma sırası gözlenmiştir. Diğer kısmı toprak altındadır. Bu nedenle planı bilinmemektedir. Bu mimari yapıların dışında işlevi bilinmeyen çok sayıda yapı yer almaktadır.

Isaura kentinde üç nekropol alanı bulunmaktadır²⁷. Kentinin kurulduğu tepenin eğimli yamaçta çok sayıda anıt mezar, yeraltı tonozlu örgü mezar, lahit mezar, oygu tekne mezarlar, kaya mezarları, ostothekler, arcosolium tipi mezarlar tespit edilmiştir.

Batı, güney ve kuzey yönde gruplanan nekropol alanlarında farklı mezar tipleri bir arada kullanılmıştır. Akropol kapısı ve Büyük Hisarlık Köyüne doğru giden yol üzerinde güney nekropol alanında mezar sayısı artmaktadır. Bu durum akropole giriş çıkış sırasında ölüleri daha kolay ziyaret etmek için tasarladığı şeklinde açıklanmaktadır²⁸. Mezar tipleri mezarı yapılan kişinin statüsü ve zenginli-

ğine göre değişiklik göstermektedir. Bu çeşitli ve yoğun mezar kültürü burada yaşayan halkın zenginliğini göstermesi açısından önemlidir. Isauria Bölgesi içerisinde bu kadar yoğun ve gösterişli mezar tipinin olduğu başka bir yerleşim tespit edilememiştir. Bu nedenle özellikle Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Isaura kenti bölgeye hükmeden elit kesimin yaşadığı yerleşim olarak değerlendirilmektedir.

Kenti inşa etmek için Asar ve Kiremitli Tepe üzerinde çok sayıda taş ocağı bulunmaktadır. Mimari yapıların inşaatında bu taş ocaklarından çıkan taş blokları kullanılmıştır²⁹. Günümüzde yüzeyde bu ocaklarda taşın ana kayadan ayırmak üzere iken, yeni ayrılmış taş bloku ve yarım işlenmiş mimari parçaları gözlemek mümkün.

Seramikler, Zengibar Kalesi yüzey araştırmaları sırasında yoğun buluntu veren bir grubu oluşturmaktadır. Kentte Hellenistik ve Roma Dönemi seramikleri ağırlıkta olup Geç Demir Çağı'na tarihlenen az sayıda parça tespit edilmiştir. Isaurada Kent Kapısı çevresinde 2013 yılında yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir³⁰. Bu taramada kil ve bezeme açısından farklı dört kap parçası ele geçmiştir. Orta Anadolu'da Demir Çağı'ndan bildiğimiz üçgen ve kafes tarama motifleri ile bezeli kaplar benzerleri ile karşılaştırılarak Geç Demir Çağı içerisinde değerlendirilmiştir. Bu parçalar, üzerindeki motiflerin Zengibar Kalesi'nin Hellenistik Dönem öncesinde Kilikia Bölgesi ve Orta Anadolu seramikleriyle etkileşimini ortaya koyması açısından önemlidir.

Zengibar Kalesi Hellenistik Dönem seramikleri ise iki grup altında değerlendirilebilir. Erken ve Orta Hellenistik Dönem'de kalın cidarlı ve kaba boyalı malların yerini Orta Hellenistikten sonra ince cidarlı ve özenli boya bezemeli kaplar almıştır. Zengibar Kalesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında yoğun olarak spiral bant, az sayıda bant ve nokta bezemeli parçalar ele geçmiştir. Basit as-

²⁴ Doğanay, "Zengibar Kalesi (Isaura) 2010-2015 Yılları Yüzey Araştırmaları", s. 389-408.

²⁵ Doğanay, 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 403-423.

²⁶ Swoboda-Keil, *aynı eser*, s. 121-143.

²⁷ Savaş Altun, "Isaura Nekropoller ve Mezar Tipleri", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi), Konya 2016, s. 15-150.

²⁸ Altun, *aynı tez*, s. 151.

²⁹ Osman Doğanay-Emine Köker, "Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2012 Yılı Yüzey Araştırması", 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Muğla 27-31 Mayıs 2013, s. 97-105.

³⁰ Emine Köker Gökçe, "Zank Höyük 1991, 1996 ve 1997 Yılları Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen Hellenistik-Roma Dönemi Seramikleri", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 166 (2021), s. 139-162.

tarlı seramikler de önemli bir grubu oluşturmaktadır. Araştırmalarda ithal kaplara rastlanmamıştır.

Kentte ele geçen seramikleri bant ve spiral bant bezemeli seramiklerin Hellenistik Dönem boyunca sevilerek kullanıldığını göstermektedir³¹. Kentin yüzeyine dağılmış bu seramik parçalarının büyük çoğunluğu bant ve spiral bant bezemelidir. Bu da bu motifin ne kadar sevildiğine işarettir. Bant bezeme tondoda ikili ve ağız kısmında kalınlaşan genelde kalın uçlu fırçalarla yapılan bezeme şeklidir. Spiral bant ise kalınlıkları değişsede bant bezemeye göre ince uçlu fırçalarla yapılan tondonun ortasından başlayan ağız kısmında kalınlaşarak sonlanan bezemedir.

Spiral bant bezemeli seramikler daha çok sigillata olarak tanımlanan içe çekik ağızlı kâseler, sivri dudaklı kâseler, dışa çekik ağızlı kâseler, yivli dudaklı tabaklar ve bunlara ait kaide, gövde ve ağız parçalarından oluşmaktadır. Bu sofrta kapları genellikle ince cidarlı ve iyi derecede pişmiş seramiklerdir. Bu ince cidarlı parçaların kırılma eşiği oldukça yüksektir.

Yüzey taramaları sırasında seramiklere ait pişmeden kaynaklı şişmiş ve patlamış parçalar ele geçmiştir. Asar Tepe ile Kiremitli Tepe'nin birleşme noktasındaki bir alanda fırınlanma sırasında oluşan hatalı üretim parçalara rastlanmıştır.

Bu bezeme şekli Isaura'nın yanı sıra Sarıoğlan/Belviran (Bozkır), Tosuntaşı Yaylası (Bozkır), Cicek Höyük (Çumra), Sırnık (Karapınar), Çukurbağ Asarlık (Karaman), Dineksaray Höyük (Çumra), Astra/Bolat Yaylası (Hadim), Oduncu Kalesi (Taşkent), Akkise (Bozkır), Küçük Hisarlık Köyü/Erenler Tepesi (Bozkır), İlce, Ovakavağı-Çingene Höyük (Karatay), Dinorma/Kavak Belediyesi

(Akören), Kızıldağ (Çumra), Gökhöyük (Çumra), Aslantaşı Yaylası (Bozkır), Balcılar (Taşkent), Armutlu (Bozkır) Konya'nın büyük kısmındaki yerleşimlerde karşımıza çıkmaktadır.

Akdeniz Dünyası'nda bilinmeyen bu boya bezeme şekli Orta Anadolu'da "Galat Seramiği"³², Kızılırmak Havzası Seramiği³³, Pontus Seramiği³⁴, Kapadokya Seramiği³⁵, Orta Anadolu Seramiği³⁶ adlarla anılmaktadır. Kızılırmak Havzası Seramiği tabiriyle bilinen bu grup kaplar Isaura seramikleriyle ilişkisi sorgulanmıştır.

Isauria Bölgesi içerisinde aynı elden çıkmışçasına benzer bezeme ve formlara sahip bu seramikler bölgeye özgüdür. Burada ele geçen formlar birçok yerleşimde bilinmektedir. Ancak bu bölgede sevilerek kullanılmıştır. Orta Anadolu Bölgesi ile bezeme açısından bu bölge ile birebir benzerlik kurulamamıştır.

Bunların dışında 2010-2015 yüzey araştırmaları sırasında Isaura (Zengibar Kalesi) da baskı ve rulet bezemeli bir grup seramik öne çıkmaktadır³⁷. Bu seramikler arasında Sagalassos üretimi kırmızı astarlı seramik parçası ele geçmiştir. Sagalassos'dan ithal bu kapların Isaura ve çevresi atölyelerde yerel taklitleti üretilmiştir. Isaurada farklı baskı motifleri kullanılmıştır. Baskı bezemeli bu kaplar Isauria Bölgesi içerisinde değerlendirilen Çukurbağ Köristanı, Oduncu Kalesi, Çukurbağ Yel değirmeni Kalesi ve Astra/Tamaşalık (Bolat Yaylası) gibi yerleşimlerde de benzer üretimlerle karşılaşmıştır. Bant ve spiral bantlı seramikler gibi baskı bezemeli gri ve kırmızı astarlı bu seramikler bütün bölgeye yayılmıştır. Bu da bölgeler arasında sıkı ticaret ağını ortaya koymaktadır. Isauradan Ulupınar Köyü yönünde ve Akropol kapısından Büyük Hisarlık Köyü'ne doğru

³¹ Emine Köker Gökçe, "Yüzey Araştırmaları Işığında Isaura (Zengibar Kalesi) Seramikleri", (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İzmir 2017, s. 120-125.

³² Kurt Bittel, "Bemerkungen zur sogenannten galatischen Keramik", *Mansel'e Armağan I/Melanges Mansel I*, Ankara 1974, s. 227-237; Mehmet Özsait-Nesrin Özsait, "La Ceramique dite "galate" du bassin du Kızılırmak", *Anatolia Antiqua XI* (2003), s. 323-342.

³³ Kamil Levent Zoroğlu, "Kızılırmak Havzası Kapları", *I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu 24-27 Nisan 1984*, İzmir 1987, s. 65-70.

³⁴ Aşkıdıl Akarca "Hellenistik Çağ'da Yerli Pontus Keramiği". *V. Türk Tarih Kongresi*, 12-17 Nisan 1956, Ankara 1956, s.142-146.

³⁵ H. de Genouillac, *Ceramique Cappadocienne II*, Acquisitions du Musee Du Louvre, 1926, Paris, Lev. 11: no. 165, Lev. 12: no. 164, Lev. 13: no. 168.

³⁶ Zoroğlu, *aynı makale*, s. 65-70; Kamil Levent Zoroğlu, "Hellenistik Çağ'da Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları", (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doktora Tezi), Ankara 1978, s.12-125; Emine Köker Gökçe- Claire Barat "Porsuk-Zeyve Höyük Hellenistik Dönem Yerel Üretim ve Geleneksel Boya Bezemeli Seramikleri", *Cedrus*, X (2022), s. 140-142.

³⁷ Emine Köker Gökçe, "Isaura Antik Kenti ve Çevresi Yerleşimlerde Gri ve Kırmızı Astarlı Baskı ve Rulet Bezemeli Roma Seramikleri" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 159 (2018), s. 93-108.

devam eden yol ağları birçok noktada tarım arazileri içerisinde kalmasından dolayı takip edilemese de bölge içerisindeki kırsal yerleşimleri birbirine bağlıyor olmalıdır³⁸. Isaura'nın seramik kültürünün Roma Döneminde Çukurbağ Köristanı, Oduncu Kalesi, Çukurbağ Yel değirmeni Kalesi ve Astra/Tamaşalık (Bolat Yaylası) yerleşimleriyle benzer özellikler taşıması güçlü yol ağlarıyla açıklanabilir.

Yüzey araştırmaları sırasında kentin içinde ve Güney Nekropol alanında yaklaşık 350-400 civarında tüm veya parça halinde tezgâh ağırlığı ve çok sayıda ağırşak tespit edilmiştir. Isaura tezgâh ağırlıkları yüzey malzemesi olduğu için parçalanmış ve aşınmış durumdadır. Çoğunlukla diskoid az sayıda ise piramidal formlu tezgâh ağırlıklarının en önemli özelliği üzerlerinin baskılı olmasıdır³⁹.

Isaura'da tespit edilen tezgâh ağırlıklarında toplamda 19 farklı baskı tipinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu basit baskıların takım olarak yapıldığı çok sayıda aynı baskı/mührün kullanılmasından anlaşılmaktadır. Tezgâh ağırlıkları yüzey buluntuları arasında seramiklerden sonra en yoğun bulundu grubudur. Tarih öncesinden bu yana kullanılan mühür baskılar aitlik bildirmektedir. Mühür mülkiyetin işareti sayılmıştır.

Ağırlıkların üzerinde tercih edilen bu baskılarla basit şekilde birbirlerinden ayırt edilmesi amaçlanmış olmalıdır. Tezgâh ağırlıkları üzerindeki basit baskıların bu kadar çeşitli olması, kentte dokumacılıkla uğraşan aile veya atölyenin çeşitliliği ile ilişkili olmalıdır. Bu da bölgede ciddi bir dokumacılık faaliyetinin yürütüldüğünü kanıtlamaktadır. Bu nedenle Isaura kentinde yüzeyde rastlanan yoğun tezgâh ağırlık buluntusu, kent ve çevresinin hayvan yetiştiriciliği için uygun olması, dokumacılığın artmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Tarım alanı kısıtlı Isaura halkının, dokunan kumaşların çevre merkezlere satışının yapılmasıyla kentte ticaret hareketlenmiş olmalıdır.

Isaura, Orta ve Batı Toroslarla Konya Ovası arasında, Akdeniz ve Lykonía ile sıkı yol ağlarına sahip bir noktada yer almaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Isauria Bölgesi'nde Isaura gibi kent dokusu taşıyan yerleşim tespit edileme-

miştir. Zengibar Kalesi çevresindeki yerleşimler ise kırsal köy yerleşimlerinden öteye geçememiştir. Bu nedenle Isaura özellikle Hellenistik ve Roma Dönemlerinde bölgenin metropolü konumundadır.

Kentteki mimari yapılar (Akropol ve Kent Kapısı, cadde, exedra, stoa, tapınak, tiyatro, bazilika, zafer takları gibi) zengin bir şehir olduğunu göstermektedir. Kentin yakın çevresinde tarım yapılacak alan az bu nedenle 20-30 km mesafede yer alan ovadaki tarım alanları kentin gıda ihtiyacını karşılamak için kullanılmış olmalıdır.

Bölge coğrafyası özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için idealdir. Kentte yapılan çalışmalardan dokumacılıkta etkin oldukları bilinmektedir. Orta Hellenistik Dönem'den itibaren kırsal yerleşimlerde ele geçen seramiklerin Isaura üretimi olduğu düşünülmektedir.

Bütün bu ekonomik faaliyetler, kamu yapıları, kentin zenginlik içinde yaşaması için yeterli görünmemektedir. Isauralıların kentteki kamu yapılarının inşasını ve bakımını ise nasıl karşıladığı tartışma konusudur. Antik Çağ yazarlarının da bahsettiği gibi Isaura'da yaşayan zengin kesimin Akdeniz'de korsan faaliyetleri gerçekleştirdikleri bilgisini vermektedir.

Isaura'da ele geçen seramik buluntular yerleşimin en erken MÖ. IV. yüzyılın başından itibaren iskân edildiğini ve mimari buluntular ise Bizans Dönemi sonuna kadar yerleşim gördüğünü kanıtlamaktadır.

Kentte şu ana kadar sistemli bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. Isaura kenti üzerine yapılan tüm çalışmalar yüzey buluntularına dayalıdır. Kent üzerinde veya yakın çevresinde yerleşimi tehdit edecek modern yerleşim bulunmamaktadır. Ancak kentin korunmasız olması definecileri kendine çekmektedir.

Orta Anadolu'da Isaura gibi iyi korunmuş ve ihtişamlı çok az sayıda yerleşim bulunmaktadır. Bu nedenle burada gerçekleştirilecek kazı ve koruma çalışmaları Isaura kentinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

³⁸ Osman Doğanay, "Ancient Road Networks Reaching Central Anatolia and the Mediterranean Coast From Isaura (Zengibar Castle): A First Assessment", *9th International Anamed Annual Symposium: Crossroads-Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period*, (ed. Çiğdem Maner), İstanbul 2019, s. 223-234.

³⁹ Emine Köker-Gökçe, "Isaura Tezgâh Ağırlıkları", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 156 (2017), s. 179-188.

ROMA DÖNEMİNDE KONYA HAVZASI: LYKAONIA BÖLGESİNİN ROMA DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ*

Oldukça geniş bir alanı kaplayan Konya havzası, doğuda Bor havzası, kuzey ve kuzeydoğuda Bozdağlar ile Karacadağ, güneyde Bolkar dağları, batıda ise Erenler dağı arasında kalmaktadır¹. Bu sınırlardan da anlaşılacağı üzere Konya dışında Karaman, Niğde ve Aksaray illerinin bir kısım toprakları da havza içerisinde yer almaktadır. Havzanın daha çok Konya ilinin ovalık kesimlerini kapsayan kısmına antik dönemde Lykaonia denilmektedir².

Lykaonia, Roma yönetimi altında Toros dağlarında yaşayan savaşçı kavimlerle sık sık çatışmaya girmiş ve bu yüzden idari sınırları değişkenlik göstermiştir. Antik kaynaklarda ve konsil listelerinde Lykaonia şehirlerinin sayısının farklı olması bu durumu göstermektedir. Bu çalışmada Lykaonia'nın coğrafi sınırları temel alınmıştır³. Lykaonia'nın büyük bir kısmı ovalık bir araziye sahiptir, ancak Isauria, Kilikia, Phrygia ve Pisidia ile komşu olduğu yerlerde dağlık bölgeler bulunmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı yerleşim yerlerinin seçimi ve düzeni üzerinde önemli bir rol oynamıştır.

Lykaonia'da Augustus Kolonileri

İmparator Augustus'a (MÖ. 27-MS. 14) kadar Lykaonia'da Roma şehirleşmesi konusunda maa- lesef fazla bir şey bilinmemektedir. Bölgede Roma şehirleşme süreci öncelikle Augustus tarafından askeri kolonilerin kurulmasıyla başlamış, daha sonra gelen imparatorlar zamanında ise bunların yerine veya yakınlarına şehirler kurulmuştur⁴.

MÖ. 25 yılında *Provincia Galatia*'nın (Galatia Eyaleti) kurulmasından sonra; Pisidia Antiokhei- a'sında (Yalvaç) bir koloni kurulmuş ve bu koloni çevredeki diğer kolonilerin kuruluşuna öncülük etmiştir⁵. Söz konusu kolonilerden ikisi olan İkonium ve Lystra, Lykaonia bölgesinde yer almaktadır⁶. Augustus, topografyanın özelliklerine göre stratejik noktalara kurmuş olduğu kolonileri birbirine bağlamak için *via Sebaste*'yi (İmparator yolu) inşa ettirmiştir⁷. Söz konusu kolonilerden İkonium (Konya)⁸, Galatia'ya, Isauria'ya, Kilikia'ya ve Kapadokia'ya giden yolların kesiştiği bir noktada yer almaktadır⁹. Strabon, İkonium'dan iyi iskân edilmiş, zengin toprakları bulunan bir şehir olarak söz etmektedir¹⁰. İmparator Claudius (41-54) tarafın-

* Prof. Dr. Mehmet KURT, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-4440-9900. mehmet-kurt@kmu.edu.tr

¹ Tahsin Tapur, "Eski Konya Gölü'nün İlk Yerleşimlere Etkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 23 (2009), s. 100.

² Wolfgang Ruge, "Lykaonia", *Real Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, XIII/2 (1927), s. 2253-2265.

³ Güney Lykaonia şehirleri büyük ölçüde Karaman ili sınırları içerisinde yer aldığından çalışmaya dahil edilmemiştir.

⁴ Stephen Mitchell, *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor Volume I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*, Oxford 1993, s. 69.

⁵ Hadrien Bru, *La Phrygie Parorée et la Pisidie septentrionale aux époques hellénistique et romaine: Géographie historique et sociologie culturelle*, Brill Leiden 2017, s. 290.

⁶ Mitchell, *aynı eser*, s. 95.

⁷ Cilliers Breytenbach-Christiane Zimmermann, *Early Christianity in Lycaonia and Adjacent Areas From Paul to Amphilochius of Iconium*, Leiden/Boston 2018, s. 390.

⁸ Klaus Belke-Marcell Restle, *Tabula Imperii Byzantini 4: Galatien und Lykaonien*, Wien 1984, s. 176-178.

⁹ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 46.

¹⁰ Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000, s. XII 6.1.

dan Claudiconium adıyla şehir statüsü verilmiş¹¹ olan Ikonium, Hadrianus döneminde (117-138) *Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensium* adıyla Claudikonium şehrine dahil olmuştur¹². Valerianus'un (253-260) Sasanilere karşı yapmış olduğu sefere Lykaonluların da katılmasından dolayı I. Şapur tarafından istila edilen Anadolu şehirleri arasında Ikonium da yer almıştır¹³. Lystra ise Hattansaray yerleşimi yakınındaki Zoldera höyüğe eşitlenmektedir¹⁴. Bir yazıttan¹⁵ anlaşıldığına göre Lystra, Augustus tarafından *Colonia Iulia Felix Gemina Lystra* adıyla askeri bir üs olarak kurulmuş ve buraya *veteranlar* yerleştirilmiştir¹⁶.

Bu kolonilerin yerleri seçilirken birtakım kriterlerin arandığı anlaşılmaktadır ki bunların başında verimli tarım arazilerine sahip olmak gelmektedir. Zira hem Ikonium hem de Lystra geniş ve verimli arazilere sahiptir¹⁷. Ayrıca bu kolonilere ait bazı paralar üzerinde çift sürme tasvirlerinin yer alması, tarımsal faaliyetlerin önemine işaret etmektedir¹⁸. Diğer taraftan kolonilerin yerinin seçiminde güvenlik açısından elverişli bir konuma sahip olmanın da etkili olduğu değerlendirilmektedir¹⁹. Roma, buralara yerleştirilen lejyonlar ve yardımcı birlikler sayesinde Erken imparatorluk döneminde bölgeyi büyük ölçüde güvenli bir hale getirmiştir. Öyle ki Aziz Paulus, I. yüzyılın ortalarında Lykaoniadaki ziyaretlerine bu iki Roma kolonisinden başlamıştır²⁰.

Şehirler ve Şehirleşme

Lykaonia'nın önemli şehirlerinden birisi muhtemelen Seleukoslar kralı II. Antiokhos'un MÖ. III. yüzyılın ikinci yarısında kurarak eşi Laodike'nin adını verdiği Laodikeia Combusta'dır (Ladik kasabası)²¹. Laodikeia ve *territoriumundaki* yerleşimlerde ele geçen yazıtlarda çok sayıda Seleukos ismine rastlandığı²² gibi, bu çevredeki bazı yazıtlarda Makedonios şahıs adının geçmesi de dikkat çekicidir. Bundan dolayı Laodikeia'nın bir Seleukos askeri kuruluşu olduğu ve Makedonios isminin de Seleukos ordusunun askeri kökenine işaret ettiği değerlendirilmektedir²³. Laodicea'nın Strabon'da geçen Katakakeumene atribütü²⁴ ise yanlış anlamına gelmektedir. Bu ismin buradaki bir yangından ya da maden eritme ocaklarından kaynaklanmış olabileceği önerilmektedir²⁵. Strabon'un belirttiğine göre Laodikeia, batıda Ephesos'tan doğuda Fırat'a kadar uzanan ticaret yolu üzerinde önemli bir konumdadır²⁶. Kalıntıları ve özellikle de Roma dönemi mezar yazıtları, Laodikeia Combusta'nın yüksek refah seviyesini bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır²⁷. Muhtemelen Flavianus hanedanlığından itibaren para bastırılmış olan²⁸ şehrin Vespasianus, Titus ve Domitianus dönemlerine ait paralarına rastlanmıştır²⁹. Domitianus döneminde Laodikeia'da bir imparatorluk tapınağının varlığı

¹¹ Mitchell, *aynı eser*, s. 95.

¹² Arnold Hugh Martin Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces, at the Clarendon Press, Oxford 1971, s. 135; Mehmet Ali Kaya, Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Konya 2011, s. 214.

¹³ Karl Feld, *Barbarische Bürger: Die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin/New York 2005, s. 121.

¹⁴ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 200.

¹⁵ John Robert Sitlington Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Boston 1888, s. 142.

¹⁶ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the end of the Third Century After Christ*, II, Princeton-New Jersey 1950, s. 1324 dn. 41.

¹⁷ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 169.

¹⁸ Hans von Aulock, "Die römische Koloni Lystra und ihre münzen", *Chiron*, 2 (1972), s. 515, 516 no. 7 (Lystra); Hans von Aulock, *Münzen und Städte Lykaoniens*, İstanbul 1976, s. 297 no. 8, s. 320 no. 6, 327, 328 no. 9 (Ikonium).

¹⁹ Barbara Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford 1967, s. 52.

²⁰ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 43-44.

²¹ Getzel M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, Oxford 1995, s. 346.

²² Michael H. Ballance vd., *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Vol. XI, *Monuments From Phrygia and Lykaonia Recorded*, (ed. Peter Theonemann), London 2013, s. 273 no. 306, s. 287 no. 322, s. 306 no. 353, s. 317 no. 368.

²³ Stephen Mitchell, "Population and the Land in Roman Galatia", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) / Rise and Decline of the Roman World*, Berlin/New York 1980, s. 1066.

²⁴ Strabon, XIV. 2.29.

²⁵ William Moir Calder, "A Journey Round the Proseilemmene", *Klio*, 10 (1910), s. 242; William Mitchell Ramsay, "Mili-tary Operations on the North Front of Mount Taurus", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 40, Part 1 (1920), s. 104-105.

²⁶ Strabon, XIV. 2.29; Klaus Belke-Nobert Mersich, *Tabula Imperii Byzantini 7: Phrygien Und Pisidien*, Wien 1990, s. 327.

²⁷ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 241-242.

²⁸ Cohen, *aynı eser*, s. 347.

²⁹ Barclay Vincent Head, *A Manuel of Greek Numismatics*, Oxford 1911, s. 714.

da bilinmektedir³⁰. Şehir, Maximinus'un (235-238) imparatorluğunda *Iulia Auspicata Claudiolaodicea* adıyla bir Roma kolonisi olmuştur³¹. Bu çevrede Sarayönü ilçesine bağlı Çeşmelisebil'e eşitlenen Gdanmaa'nın ise V. yüzyılda şehir statüsünde olduğu bilinmektedir³².

Lykaonia'nın şehirleşme açısından önem arz eden kesimlerinden birisi de Karalis Gölü'nün (Beyşehir Gölü) kuzeydoğusunda, Sultan dağları ile Lykaonia arasında kalan Orondeis bölgesi olmuştur³³. Bölge, MÖ. 75-74 yıllarında Publius Servilius Vatia Isauricus tarafından ele geçirilmiş ve *ager publicus* (kamu arazisi) haline getirilmiştir³⁴. Orondeis, Iulius-Claudius sülalesi imparatorlarının politikalarında da önemli bir yere sahip olmuş, bu durum şehirleşmede de kendisini göstermiştir³⁵. Bölgenin iki önemli şehri olan Pappa-Tiberiopolis (Yunuslar) ile Claudiocaesarea (Beyşehir) Hellenistik yerleşimlerin devamı şeklinde gelişmiş olup aralarında koinon Orondeon (Orondeisliler Birliği) adıyla bir birlik de oluşturmuşlardır³⁶. Bunlardan Pappa'ya Tiberius tarafından şehir statüsü tanınarak adı Tiberiopolis'e çevrilmiş, vatandaşları da Tiberiopolitae Pappeni Orondeis olarak adlandırılmıştır³⁷. Muhtemelen via Sebaste üzerindeki konumundan kaynaklı olarak bölgenin en önemli şehri durumunda olan Tiberiopolis, bu durumunu uzun süre muhafaza etmiş olmalıdır. Zira Yunuslarda bulunmuş

bir yazıt sayesinde Pappa'nın imparator Severus Alexandros zamanında Orondeis Birliği'nin metropolisi olduğu anlaşılmaktadır³⁸. Ayrıca Pappa-Tiberiopolis şehrinin imparator Vespasianus'a bir heykel adadığı³⁹ ve şehrin boule (karar meclisi) ve demonunun (halk meclisi) imparator Traianus'a bir adakta bulunduğu yazıtlar vasıtasıyla bilinmektedir⁴⁰. Şehrin Antoninus Pius dönemine ait paralarına da rastlanmıştır⁴¹. Beyşehir'e eşitlenen Mistheia ise⁴² imparator Claudius'un kendi adını vermesi sonucu Claudiocaesarea Mistheia Orondeis adını almıştır⁴³.

Amblada ya da Amlada, Beyşehir Gölü'nün güneydoğusunda, Seydişehir ilçesine bağlı Kızılcık köyü yakınlarındaki Hisar Tepesi'ne (Asardağ) lokalize edilmiştir⁴⁴. Şehrin adına ilk olarak MÖ. 160 yılı dolaylarında Pergamon kralı II. Attalos'un Amlada'ya birtakım isteklerini bildirdiği iki mektubunda rastlanmaktadır⁴⁵. Antik coğrafyacı Strabon ise Amblada'nın tıbbi perhizlerde kullanılan şarabından söz etmektedir⁴⁶. İlk sikkesini MÖ. I. yüzyılda bastırmış olan şehrin, Commodus (176-192) ile Philippus Arabs (244-249) dönemleri arasında da sikke bastırdığı ve dolayısıyla şehir statüsünü devam ettirdiği anlaşılmaktadır⁴⁷. Bölgenin bir diğer şehri olan Vasada ise Seydişehir ilçesi sınırları içerisinde bugünkü Bostandere'ye eşitlenmektedir⁴⁸. İmparatorluk döneminde bir şehir olduğu ve burada bir imparatorluk yüksek ra-

- ³⁰ Colin Miller, "The Imperial Cult the Pauline Cities of Asia Minor and Greece", *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 72 (2010), s. 322.
- ³¹ William Mitchell Ramsay, "Laodiceia Combusta and Sinethandos", *Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts Athenische Abtheilung*, Athen 1888, s. 235.
- ³² Belke-Restle, *aynı eser*, s. 166; Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 349.
- ³³ Bru, *aynı eser*, s. 171-182; Mehmet Kurt, "Roma Döneminde Beyşehir Gölü (Karalis) Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *History Studies*, IX/4 (2017), s. 124-125.
- ³⁴ Ronald Syme, *Anatolica Studies in Strabon*, Oxford 1995, s. 211.
- ³⁵ Harry Stovell Cronin, "First Report of Journey in Pisidia, Lykaonia, and Pamphylia", *Journal of Hellenistic Studies*, S. 22 (1902), s. 108-109.
- ³⁶ William Moir Calder-James Maxwell Ross Cormack, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua, Monuments From Lycaonia, The Pisido-Phrygian Borderland, Aphrodisias*, Vol. VIII, Manchester 1962, s. 60; Louis Robert, *Hellenica: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques, Maisonneuve*, Paris 1965, s. 76.
- ³⁷ Magie, *aynı eser*, s. 500.
- ³⁸ Alan Stirling Hall, "Notes and Inscriptions from Eastern Pisidia", *Anatolian Studies*, S. 18 (1968), s. 62-63 no. 1.
- ³⁹ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 60 no. 330.
- ⁴⁰ Hall, *aynı makale*, s. 63-64 no. 2.
- ⁴¹ George Francis Hill, *Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia, and Pisidia*, London 1897, s. 233.
- ⁴² Alan Stirling Hall, "The Site of Misthia", *Anatolian Studies*, S. 9 (1959), s. 119-124.
- ⁴³ Mitchell, *aynı eser*, s. 95.
- ⁴⁴ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 122.
- ⁴⁵ Söz konusu mektupların çevirisi için bk. Mustafa Arslan, *Anadolu'da Hellenistik Dönemde Resmi Yazışmalar Kraliyet Mektupları Kent Kararnameleri Anlaşmalar*, İstanbul 2019, s. 172-173.
- ⁴⁶ Strabon, XII 7.2.
- ⁴⁷ Hill, *aynı eser*, s. 173.
- ⁴⁸ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 239.

hibinin varlığı bilinmektedir⁴⁹. Lystra kolonisinin territoriumu içerisinde yer alan Korna (Dinorna)⁵⁰ ise muhtemelen başlangıçta kırsal bir yerleşimken, Bizans döneminde kent statüsü almış olmalıdır. Zira 381 ve 451 konsillerinde temsil edildiği gibi VI. yüzyılda yaşamış olan Hierokles'in eserinde Lykaonia Eyaleti'nin on sekiz şehrinden birisi olarak geçmektedir⁵¹.

Kuzey Lykaonia'daki Laodikeia'dan Kinna'ya kadar olan bozkır sahası ise proseillemene veya Axylon olarak adlandırılmaktaydı⁵². Geniş bir platon oluşan bu sahalarda, Iulius-Caludius sülalesi döneminde köy yerleşimlerinin, II. yüzyılda ise Kinna, Savatra, Kana ve Perta'dan oluşan küçük şehirlerin varlığı bilinmektedir. Aynı coğrafyada ve muhtemelen aynı tarihlerde kurulmuş olmak gibi ortak noktaları bulunan⁵³ bu şehirler, Roma'nın I. ve II. yüzyıllarda izlemiş olduğu kentleşme politikasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Hem bu şehirlerin kurulmasında hem de şehirlerdeki imar faaliyetlerinde imparator Septimius Severus'un vergileri azaltmak başta olmak üzere şehirler lehine yapmış olduğu düzenlemelerin etkisi olmuş olmalıdır⁵⁴.

Söz konusu şehirlerden birisi Konya-Ankara yolu üzerindeki modern Karahamzalı köyüyle eşitlenen Kinna'dır⁵⁵. Karahamzalı'dan ele geçmiş ve II.-III. yüzyıllara tarihlendirilen yazıtlardan şehir statüsüne sahip olduğu anlaşılmaktadır⁵⁶. Bozdağ'ın güney kolunun doğusunda ise sırasıyla

Savatra, Kana ve Perta şehirleri yer almaktaydı⁵⁷. Bunlardan en büyüğü Savatra olup bugünkü Yağlıbayat yerleşimine eşitlenmektedir⁵⁸. Savatra'nın bu çevredeki diğer şehirlerden farklı olarak kendi parasını bastırmış olması⁵⁹, koyun yetiştiriciliği yanında Ladodikeia ve Ikonium yollarının kavşağında stratejik bir noktada bulunmasıyla açıklanmaktadır⁶⁰. I. veya II. yüzyıla tarihlendirilen ve T. Flavius Titinianus adında bir *procuratorun* Savatra halkı ve meclisi tarafından onore edildiğini gösteren Latince yazıt⁶¹ sayesinde bu tarihlerden itibaren şehir olduğu bilinmektedir. Coğrafyacı Strabon, burada suyun parayla satıldığından ve dünyanın en derin kuyularının bulunduğundan söz etmektedir⁶². Traianus'dan Philippus'a kadar olan dönemde kendi adına, Antoninus Pius döneminde ise Koinon Lykaonion (Lyklaonia Birliği) adına para bastırmıştır⁶³. Şehirde yapılan araştırmalarda Roma dönemine ait olduğu değerlendirilen bir tiyatro ve sur kalıntısı tespit edilmiştir⁶⁴.

Bozdağ'ın doğu taraflarındaki bir diğer Lykaonia şehri ise Gene/Beşağıl'a lokalize edilen Kana'dır⁶⁵. Kana köyünden Aphia adındaki kadının Zeus'a bir sunak adadığından söz eden yazıttan⁶⁶ köy statüsünde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine yazıtlardan Traianus zamanında şehir statüsünde olduğu, adı geçen imparator için bir heykel diktirildiği ve tapınak yaptırıldığı bilinmektedir⁶⁷. İmparator Probus zamanında da statüsünü devam ettirdiği Kana karar meclisi ve halk meclisinin bu

⁴⁹ Kaya, *aynı eser*, s. 203.

⁵⁰ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 194.

⁵¹ Hierokles, *Hieroclis synecdemus et notitiae Graecae episcopatum: Accedunt Nili Doxapatrui notitia patriarchatum et locorum nomina immutata*, (ed. G. Parthey), Berlin 1866, 676.1.

⁵² Proseillemene (Ptolemaios V/4.10; Axylon (Livius, 38/18.4; Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 322-323).

⁵³ Mitchell, *aynı eser*, s. 97.

⁵⁴ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 51.

⁵⁵ Ptolemaios V/4.8; Mitchell, *aynı eser*, s. 96-97.

⁵⁶ Ballance vd., *aynı eser*, s. 208-209; Stephen Mitchell, *Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor II the Ankara District the Inscription of North Galatia*, Ankara 1982, s. 21.

⁵⁷ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. XIII.

⁵⁸ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 222-223.

⁵⁹ Head, *aynı eser*, s. 174.

⁶⁰ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. XIII.

⁶¹ Ballance vd., *aynı eser*, s. 299.

⁶² Strabon, XII/6.1.

⁶³ Head, *aynı eser*, s. 714.

⁶⁴ İlker Işık, "Lykaonia Bölgesi Kuzeydoğu Kesimi Tarihi ve Yerleşim Yerleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 40 (2018), s. 195-196.

⁶⁵ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. XIII; T. Callander, "Explorations in Lycaonia And Isauria, 1904", *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire*, (ed. W. M. Ramsay), Aberden 1906, s. 161-172.

⁶⁶ William Moir Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Vol. I, London 1928, s. 3.

⁶⁷ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 38; Kaya, *aynı eser*, s. 202.

imparatoru onurlandırdığını gösteren bir yazıtın anlaşılmasıdır⁶⁸.

Bozdağ'ın kuzey ucundaki Perta şehri ise Gimir/Giymir'e eşitlenmektedir⁶⁹. Perta'daki imparatorluk kültü tapınağının yapı yazıtından imparator Hadrianus'un iyiliklerinden ötürü onurlandırıldığı anlaşılmaktadır⁷⁰. Yazıt, Hadrianus zamanında hem şehrin hem de şehirde bir imparatorluk kültürünün varlığını ortaya koymaktadır. Koçaş'tan ele geçen bir yazıt ise şehir statüsünün II. ve III. yüzyıllarda da devam ettiğine işaret etmektedir⁷¹. Perta'nın territoriumundan ele geçmiş yazıtlarda geçen Grek isimlerinden bu kültürün Roma imparatorluk döneminde de etkisini devam ettirdiği belgelenmektedir⁷².

Lykaonia bölgesindeki koloni ve şehirlerin gelişmesinde, tarıma uygun konumlar büyük rol oynamıştır. Bölgenin en gelişmiş şehirleri olan Lystra, Ikonium ve Laodikeia, geniş topraklara sahiptirler. Ayrıca su kaynakları da şehirlerin kuruluşu ve gelişiminde önemli bir faktördür. Bölgenin kuzeydoğusundaki Savatra, Kinna, Kana ve Perta gibi şehirler ise II. yüzyılda kurulmuş olup, geniş tarım alanlarına rağmen su sıkıntısı çektikleri için hayvancılıkla uğraşmışlardır. Strabon, bu bölgede Galatia kralı Amyntas'ın çok sayıda sürüsü olduğunu belirtmiştir⁷³. Toroslara yakın olan Amblada ve Vasada gibi şehirler ise dağlık bölgelerdeki Pisidia ve Isauria'nın sınırında yer alırlar. Bu şehirler muhtemelen bölge yollarının güvenliğini sağlamak ve Homonadlar ve Isaurialılar gibi savaşçı kabilelerden korunmak için tepelik alanlarda kurulmuşlardır. Ancak bu şehirlerden günümüzde sadece Konya, Ladik ve Beyşehir yerleşim olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Bilindiği gibi Augustus'un egemenliği altındaki topraklarda uygulamış olduğu Pax Romana

(Roma Barışı) politikasının öncelikli hedefi, özellikle eyaletlerde barış ve huzur ortamını sağlamak, nihai hedefi ise Roma dilini ve kültürünü buralara yerleştirmek olmuştur. Augustus ve sonra gelen imparatorlar stratejik noktalara koloniler ve şehirler kurarak bunları birbirine bağlamışlar ve şehirleri zenginleştirme adına çok önemli imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu durumun en karakteristik örneklerinden birisini de Lykaonia bölgesi oluşturmaktadır. Augustus'un kurduğu bu koloniler vasıtasıyla Roma kültürel unsurlarını bölgeye yerleştirmeyi amaçlayan Romalılaştırma politikası kısa sürede meyvelerini vermiş, Augustus'tan başlayarak Lykaonia şehirleri ve kasabaları da yavaş yavaş Romalılaşmıştır⁷⁴. Zira bu kolonilerle beraber yerleşimlerde Romalı isimler fazlaşmaya başlamış ve hatta kırsal kesimlerde bile bu isimlerle karşılaşmıştır⁷⁵. Öyle ki Laodikeia Combusta ve territoriumundaki yazıtların büyük çoğunluğu Grekçe olmasına rağmen⁷⁶, resmi ve özel yazıtlarda hatırı sayılır derecede Latince'nin kullanıldığı anlaşılmıştır⁷⁷. Azatlılar ve kölelere ait bazı yazıtlarda Aelius, Iulius, Sergius ve Flavius gibi Roma ailelerini işaret eden isimler de Romalılaştırmanın boyutu hakkında bir fikir vermektedir⁷⁸.

Lykaoniada Roma kültürel etkisinin I. yüzyıldan III. yüzyıla kadar olan dönemde kendisini hissettirdiği alanlardan birisi de hiç şüphesiz şehirleşme olmuştur. Bu bağlamda Tiberius ve Claudius'un imparatorluk dönemleri bölgenin şehirleşme sürecinde önemli bir yer tutmuştur. Nitekim bu imparatorlar zamanında Anadolu'nun Lykaonia'yı da içine alan güney kesiminde yeni şehirler kurulmuştur⁷⁹. Gerek epigrafik ve gerekse nümismatik belgelerden Roma'nın sahip olduğu toprakları Romalılaştırmak gayesine yönelik olarak uyguladığı yöntemlerden birisinin mevcut şehirlerin yeni-

⁶⁸ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 38.

⁶⁹ Işık, *aynı eser*, s. 196.

⁷⁰ Ballance vd., *aynı eser*, s. 276.

⁷¹ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 47 no. 263; Ballance vd., *aynı eser*, s. 274.

⁷² Ballance vd., *aynı eser*, s. 281, 288.

⁷³ Strabon, XII/6.1.

⁷⁴ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 50.

⁷⁵ Menekşe Bekaroğlu, "M.Ö. I. Yüzyıl Başından Hadrianus Dönemi Sonuna Roma'nın Anadolu'da Uyguladığı Yerleşim Politikası", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 2017, s. 236.

⁷⁶ Calder, *aynı eser*, s. XIII.

⁷⁷ Calder, *aynı eser*, s. 12-14, 16-17, 27, 193.

⁷⁸ Ballance vd., *aynı eser*, s. 233-236; Mitchell, *aynı eser*, s. 156; Breitenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 427; Kurt, *aynı eser*, s. 615.

⁷⁹ Mitchell, *aynı eser*, s. 94; Mehmet Kurt, "Antik Lykaoniada Yönetim ve Şehirleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28 (2010), s. 127.

den kurulmuş gibi gösterildikleri bilinmektedir⁸⁰. Lykaonia ve yakın çevresindeki Claudiolaodikeia, Claudioseleuceia, Claudioderbe, Claudeiconium hatta Claudiopolis gibi imparator Claudius'a izafeten verilen onursal ünvanlı kentler bu bağlamda değerlendirilebilir.

Ancak öyle anlaşılıyor ki şehirlere verilen bu ünvanlar, bölgedeki şehirleşme ve Romalılaştırma sürecinde başvurulmuş tek uygulama da olmamıştır. Erken İmparatorluk döneminde bu sürecin bir parçasını da şehirler için yapılan imar faaliyetleri oluşturmuştur⁸¹. Bu dönem Roma imparatorlarının Lykaonia koloni ve şehirlerinde önemli yapılar inşa ettirdikleri arkeolojik kalıntılardan ve özellikle de yazıtlardan anlaşılmalıdır. Öncelikle Augustus'tan itibaren imparatorlarının genel olarak bölgeye ve şehirleşmesine özel bir önem verdikleri, yol yapımı ve onarımı alanındaki gelişmelerle kendisini göstermektedir⁸². Bu bağlamda bölgedeki Roma koloni sistemi ve imparatorların onları birbirine bağlamak için inşa ettikleri yollar arasında bir ilişkinin varlığı dikkatlerden kaçmamaktadır⁸³. Augustus döneminde (MÖ. 27-MS. 14) verimli tarım arazilerine sahip ovaları kapsayan bu koloniler via Sebaste ile birbirine ve Pamphylia ovasına bağlanmışlardır⁸⁴. Augustus'tan sonra gelen imparatorlar sistemi daha da geliştirmişlerdir. Zira çok sayıda yazıttan anlaşıldığına göre bu imparatorlar Lykaonia şehirlerini birbirine ve diğer eyaletlere bağlayan yeni yollar inşa etmişler ya da mevcut yolların bakımını ve onarımını yaptırmışlardır. Özellikle Severuslar döneminden itibaren bu faaliyetlerde belirgin bir artış söz konusudur ki bunun temel sebebi ise imparatorluğun doğu sınırına asker sevkiyatının daha iyi yollara ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Özellikle Septimius Seve-

rus (193-211), bir yandan genel olarak eyaletlerin idaresinde birtakım iyileştirmeler yaparken, diğer taraftan da Lykaonia'yı çevre eyaletlere bağlayan yolları iyileştirmiştir⁸⁵. Septimius Severus döneminde yol yapımı ve onarımı konusundaki faaliyetlerde görülen belirgin artışın bir diğer sebebi de muhtemelen bu süreçte artan masrafları karşılamak için gönderilen memurlar vasıtasıyla vergilerin daha sağlıklı bir şekilde toplanmasını sağlamak olmalıdır. Lykaonia'nın değişik merkezlerinden tespit edilmiş mil taşları imparatorlar Nerva (96-98), Hadrianus (117-138), Antoninus Pius (138-161), Septimius Severus (193-211), Macrinus (217-218), Philippus Thrax (235-238), Carus (282-283), Iulianus (361-363), Valens (364-378) dönemlerinde yol yapım ve onarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiğini göstermektedir⁸⁶.

Yollar dışında koloni ve şehirler için bizzat imparatorlar tarafından yapıların inşa ettirildiği yazıtlar tarafından doğrulanmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse Konya'dan ele geçmiş bir yazıt, imparator Augustus'un İkonium için sahne ve alt sahne odası yaptırdığını belgelemektedir⁸⁷. Savatranın *territorium*undaki Ağsıklı'dan kopyalanmış bir yazıttan ise imparator Marcus Aurelius'un bir yapı inşa ettirdiği anlaşılmalıdır⁸⁸. İkonium, Lystra ve Loodikeia şehirleriyle bunların *territorium*larında da çeşitli imparatorlara ithaf edilen yazıtlar ele geçmiştir⁸⁹. Sayıları daha da artırılabilir olan bu ithaf yazıtları imparatorların şehirlere yapmış oldukları hizmetlere ve iyiliklere işaret etmelidir. Öte yandan sadece imparatorlar değil muhtemelen şehirlerdeki imar faaliyetlerine desteklerinden dolayı imparator yakınlarının da onore edildiği yazıtlardan anlaşılmalıdır. Bunlardan birisi Ladike'te ele geçmiş olup Claudioladieialıların karar

⁸⁰ Ramsay, *aynı makale*, s. 235; Bekaroğlu, *aynı tez*, s. 230.

⁸¹ Mitchell, *aynı eser*, s. 78.

⁸² Bru, *aynı eser*, s. 290.

⁸³ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 47.

⁸⁴ Mitchell, *aynı eser*, s. 77; Bru, *aynı eser*, s. 290-291; David H. French, *Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Vol.3 Milestones Fasc. 3.2 Galatia*, Ankara 2012, s. 15 hrt. 5.1.1-2; Mustafa Hamdi Sayar, "The Ancient Roads of Lykaonia", *9th International ANAMED Annual Symposium-Crossroads: Konya Plain from Prehistory to Byzantine Period*, İstanbul 2019, s. 235-244.

⁸⁵ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 50-51.

⁸⁶ Michael H. Ballance, "Roman Roads in Lycaonia", *Anatolian Studies*, S. 8 (1958), s. 230.

⁸⁷ René Cagnat, *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes avtoritate et impensis Adademiae inscriptionvm et litterarvm hvmaniorvm collectae et editae*, III, Paris 1906, s. 124.

⁸⁸ David H. French, "Milestones of Pontus, Galatia, Phrygia and Lycia", *Zeitschriften für Papyrologie und Epigraphik*, S. 43 (1981), s. 170.

⁸⁹ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 53 no. 299; Th. Wiegand, "Inscripfen aus der Levante", *Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung*, Band 33, Beck Und Barth, Athen 1908, s. 150 no. 2; Harry Stovell Cronin, "First Report of a Journey in Pisidia, Lykaonia, and Pamphylia. III", *The Journal of Hellenic Studies*, S. 24 (1904), s. 114 no. 151; William Moir Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Vol. VII, *Monuments From Eastern Phrygia*, Manchester 1956, s. 2, 8, 13.

meclisi ve halk meclisinin imparatoriçe Cornelia Salonin'a'yı onurlandığını belgelemektedir⁹⁰. Ennekten ele geçmiş yazıttan ise Savatra kentinin karar meclisi ve halk meclisinin Iulia Maesa Sebastey'i onurlandırdıkları anlaşılmaktadır⁹¹. Yunuslar'dan kopyalanmış bir yazıt, kentten Philippus Arabus'un eşi imparatoriçe Marcia Otacilia Severa'yı bir heykelle onurlandığını göstermektedir⁹².

Şehirleşme konusunda uygulanan bir diğer dikkate değer Roma politikası ise Augustus'tan itibaren koloni ve şehirlerin ileri gelenlerine vatandaşlık vermek olmuştur. Claudius döneminden itibaren daha çok kişiye vatandaşlık hakkı tanınmış, bununla birlikte Roma vatandaşlığı elde edebilmek için en önemlisi Latince bilmek olmak üzere bazı şartlar getirilmiştir⁹³. Başlangıçta sadece şehirlerin zengin ve nüfuzlu insanlarına vatandaşlık verilmişken, daha sonra kapsam genişletilerek alt sınıftan olanlara da bu hakkın verilmesiyle sayıları önemli ölçüde artmıştır⁹⁴. Bilindiği üzere imparator Caracalla (211-217) tarafından 212 yılında çıkartılan Constitutio Antoniniana (Vatandaşlık Yasası) ile şehirlerin tüm özgür insanlarına Roma vatandaşlığı verilmiştir⁹⁵. Söz konusu yasayla vatandaşlık hakkına sahip olanlar arasında azatlı köleler de bulunmaktadır ki imparatorun ve eşinin adından kaynaklı olarak Aurelius ve Aurelia gibi Roma gens (aile) isimlerindeki artış bu durumun en somut göstergesidir⁹⁶.

Romalılar şehirlerin ileri gelenlerine sadece vatandaşlık vermekle yetinmeyip onları şehrin yönetimine de ortak etmişlerdir⁹⁷. Uyguladıkları euergesia (hayır işleri) sistemiyle onların şehrin gelişimine katkı yapmalarını sağlamışlardır. Gerçekten de Roma şehirlerindeki imar faaliyetleriyle sosyal hayatın zenginleşmesinde euergesia'nın önemli bir yer tuttuğu ve şehir meclislerinin eu-

ergetes denilen bu insanları onore ettikleri de yazıtlardan bilinmektedir. Euergesia uygulamasının Lykaonia bölgesinde ele geçmiş çok sayıda yazıtta örneklerine rastlamak mümkündür. Bunlardan birisi olan bir İkonium yazıtından M(arcus) Antoninus Longus adındaki emekli bir askerin kendi parasıyla bir kült masası, bir stoa ve bir mutfak yaptırarak Zeus Soter'e adadığı anlaşılmaktadır⁹⁸. Konya Müzesi'nde yer alan bir yazıtta ise İkonium kolonisinin princepsi (en seçkini) ve logistesesi (hesap uzmanı) L. Calpurnius Orostes'in, hayırseverliğinden dolayı epitropos (kâhya) Iulius Publius'u onurlandığından söz edilmektedir⁹⁹. Amblada'nın (Hisar Tepesi) territoriumunda bulunan Yenice'den bir yazıtta Ambladalıların karar meclisi ve halk meclisinin Lakedaimonialı M. Aurelius Vicrius Calpurnianus'u onurlandığı kaydedilmektedir¹⁰⁰. Aynı yerden bir başka yazıttan da Amblada şehrinin söz konusu meclislerinin kararıyla kent kurucusu, yöneticisi ve hayırseveri olan ancak ne yazık ki adı okunamayan birisini onurlandığı anlaşılmaktadır¹⁰¹. Laodikeia'nın territoriumundaki Ayasama'dan bir yazıttan Claudiolaodikeialıların karar meclisi ve halk meclisinin agoranomosluk (çarşı yöneticiliği) yapan ve kıtlık durumunda iki kez kendi parasıyla buğday satın alıp halkın yararına dağıtan, masraflarını üstlenip agoradaki nymphaiōna (çeşmeye) suyun getirilmesiyle ilgilenen ve kent için faydalı işler yapan Ploution oğlu Basson'u onurlandığı belgelenmektedir¹⁰². Konya Müzesi'nden bir yazıttan ise Claudeikonium kolonisinde tanrısız imparatorların başrahipliğini yapan Quintus Eburnus Maximus'un ailesi ile beraber tiyatrunun ilk oturma sıralarını tertibatıyla birlikte kendi parasıyla yaptırdığı anlaşılmaktadır¹⁰³. Yine bir İkonium yazıtından da bir başrahibin masraflarını kendisi karşılayarak vatani

⁹⁰ Calder, *aynı makale*, s. 234.

⁹¹ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 41.

⁹² Cronin, *aynı makale*, s. 101-102 no. 6; Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 60.

⁹³ Bekaroğlu, *aynı tez*, s. 282-283.

⁹⁴ Levick, *aynı eser*, s. 76.

⁹⁵ Magie, *aynı eser*, s. 660-687.

⁹⁶ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 266.

⁹⁷ Bekaroğlu, *aynı tez*, s. 282.

⁹⁸ Jeanne Robert-Louis Robert, "Bulletin Epigraphie", *Revue des Études Grecques*, S. 63 (1950), s. 201.

⁹⁹ Cronin, *aynı makale*, s. 122-123.

¹⁰⁰ Alan Stirling Hall, "Notes and Inscriptions from Eastern Pisidia", *Anatolian Studies*, S. 18 (1968), s. 76.

¹⁰¹ Hall, *aynı makale*, s. 77.

¹⁰² Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 2-3.

¹⁰³ Gustave Mendel, "Le Musée de Konia", *Bulletin de Correspondance Hellenique*, S. 26 (1902), s. 211.

Claudeikonium için yaptırdığı yapıyı Hadrianus'a ithaf ettiği belgelenmektedir¹⁰⁴.

Son iki yazıttan da anlaşıldığı gibi imparatorluk kültürü rahipleri de *euegetes* olarak şehirdeki imar faaliyetlerine ve sosyal hayatın zenginleşmesine katkı sağlamışlardır. Bilindiği üzere imparatorların ve yakınlarının öldükten sonra tanrılaştırılması geleneği olan imparator kültürü şehirlere politik ve ekonomik manada birtakım ayrıcalıklar sağladığından dolayı şehirler için büyük öneme sahiptir¹⁰⁵. Bu nedenle şehirlerin ileri gelenleri, özellikle Roma vatandaşlığı elde edebilmek için imparatorlar adına tapınaklar inşa etmişler ve imparatorluk kültürü oluşturmuşlardır¹⁰⁶. Anadolu'nun başka yerlerinde olduğu gibi Lystra¹⁰⁷, İkonium¹⁰⁸, Savatra¹⁰⁹, Vasada¹¹⁰ ve Pappa-Tiberiopolis¹¹¹ gibi kentlerde imparatorluk yüksek rahipliğinin şehirlerdeki en önemli mevkiilerden birisi olduğu yazıtlardan anlaşılmaktadır. Bu nedenle söz konusu şehirlerde imparatorluk kültürünün mevcut olabileceği değerlendirilmektedir¹¹².

Elbette ki şehirlerin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlayan faaliyetler sonucu özellikle imparatorluğun ilk üç yüz yılı içerisinde Lykaonia'da bir barış ve refah ortamı yaşanmıştır. Bu durum ise şehirlere vergi ödemek, Roma ordusuna sağlayacakları birliklerle destek vermek gibi birtakım yükümlülükleri de beraberinde getirmiştir¹¹³.

Kırsal Yerleşimler

Bilindiği üzere Lykaonia özünde kırsal yapıda bir bölgedir. İkonium ve Laodikeia gibi birkaç istisnanın dışında şehirler küçük olup geniş bir

kırsal alana sahiptirler. Çünkü şehirlerin gelişimi, büyük ölçüde düzenli bir yol ağı yanında besin ihtiyaçlarının giderilmesine ve dolayısıyla toprağa bağlıydı¹¹⁴. Bölgedeki epigrafi araştırmaları, Lykaonia şehirlerinin territoriumlarında çok sayıda kırsal yerleşimin ve malikanelerin varlığını da ortaya koymuştur.

Nitekim yazıtlardan sözü edilen şehirlerin hinterlandlarında köy yerleşimlerinin varlığı anlaşılmaktadır. İkonion çevresinde Sızma'dan (Zizima)¹¹⁵ ele geçmiş bir yazıtta Asiokomeli Thys Gaius adında birisinin Meter Zizimene için adak sunduğundan söz edilmektedir¹¹⁶. Yazıt sayesinde bu çevrede Asioköy ya da Asiaköy adında ve muhtemelen adı geçen tanrıçanın malikanesine bağlı bir *kome* (köy) yerleşiminin varlığı anlaşılmaktadır. Bozdağ yakınlarındaki Zengicek'te (Koçkaya)¹¹⁷ ele geçmiş, Nonokomeli adı kayıp bir vatandaşın eşi Aurelia için yaptırdığı mezarın yazıtında Nonokome adı *ethnikon* olarak (*Nonokomeli*) geçmektedir¹¹⁸. *Kome* adından yerleşimin köy statüsünde olduğu anlaşılmaktadır ki büyük ihtimalle Nonokome Zengicek'in antik dönemdeki adı olmalıdır. Sarayönü'nden ele geçirilmiş ve Aurelia Maria isimli kadının eşi için yaptırmış olduğu mezarın yazıtında genellikle kırsal bir yerleşimi ifade eden *khoriion* sözcüğü geçmektedir¹¹⁹. Bununla birlikte ilk harfleri kayıp olduğundan maalesef *khoriionun* adı öğrenilememektedir. Ayrıca Konya-Aksaray yolundaki Zazadin Han'dan kopyalanmış bir mezar yazıtında geçen Quintus adlı kişinin muhtar (*protokometes*) olduğu anlaşılmaktadır¹²⁰. Laodi-

¹⁰⁴ Gertrud Laminger-Pascher, *Beiträge zu den griechischen Inschriften Lykaoniens*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1984, s. 46.

¹⁰⁵ Kaya, *aynı eser*, s. 278.

¹⁰⁶ Bekaroğlu, *aynı tez*, s. 249.

¹⁰⁷ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 2.

¹⁰⁸ Mendel, *aynı makale*, s. 119 no. 45; Cronin, *aynı makale*, s. 123-124.

¹⁰⁹ Ballance vd., *aynı eser*, s. 300-301.

¹¹⁰ Heinrich Swoboda-Josef Keil, "Epigraphische und Archäologische Denkmäler", *Denkmäler aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, Prag, Leipzig, Wien 1935, s. 26.

¹¹¹ Bru, *aynı eser*, s. 179.

¹¹² Mitchell, *aynı eser*, s. 116-117.

¹¹³ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 50.

¹¹⁴ Mitchell, *aynı makale*, s. 1068.

¹¹⁵ William Mitchell Ramsay, "Lycaonian and Phrygian Notes", *The Classical Review*, XIX/8 (1905), s. 367.

¹¹⁶ William Moir Calder, "Inscriptions d'Iconium", *Revue de Philologie, de Littérature et d'histoire anciennes*, S. 36 (1912), s. 72-73.

¹¹⁷ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 245.

¹¹⁸ William Moir Calder, "Notes on Anatolian religion", *Journal of the Manchester Egyptian and Oriental Society*, S. 11 (1924), s. 30-32.

¹¹⁹ William Moir Calder, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Vol. I, London 1928, s. 101.

¹²⁰ Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 56.

keia yakınlarındaki Sarayönü'nden kopyalanmış bir yazıtta Aurelius Frugius adındaki kişinin de muhtar olduğu belgelenmektedir¹²¹. Bu durumda Zazadin Han'ın bulunduğu yerde ve Sarayönü çevresinde birer köyün varlığından söz edilebilir.

Lykaonia bölgesinde yer alan bazı yer isimlerinde köy anlamına gelen *kome* sözcüğü geçmekle birlikte köy olup olmadıkları hakkında kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Fakat şehir olduklarına dair herhangi bir epigrafik ve numismatik bulguya rastlanmamıştır. Söz konusu yerleşimlerden Caballacome 375-378 yıllarına tarihlendirilmiş sınır yazıtlarından hareketle Kulak Murat Hanı veya Hacımurathanı ile eşleştirilmiştir¹²². II. yüzyılda bir imparatorluk malikanesine de sahip olduğu bilinen¹²³ Pillitokome ise modern İnsuyu veya yakınlarına lokalize edilmektedir¹²⁴.

Laodikeia şehrinin territoriumunda yer alan ve isimleri II.-III. yüzyıllara tarihlendirilen yazıtlarda geçen Bardatte (Dedeler köyü)¹²⁵, Kindyreou (Demiroluk)¹²⁶, Kissa (Kolukısa)¹²⁷, Pithoi (Kadınhanı)¹²⁸, Klaneos (Durgut)¹²⁹, Selmae (Kuzören)¹³⁰, Pissia (Piribeyli ?)¹³¹, Pegella (Azak/Hodoğlu Köyü)¹³², Aralleia (Atlantı)¹³³ ve Vetissos (Beşşık-

lı)¹³⁴ da birer kırsal yerleşim olmalıdır. Aynı şekilde Tuz Gölü'nün batısındaki Kinna ile Laodikeia arasında yer alan platonun güneydoğusundaki Anzaula (Oğuzeli)¹³⁵, Congusso (Zıvarık)¹³⁶, Sensuza (Toprakkale)¹³⁷, Comitannassos (Ortakuyu)¹³⁸, Ubinnaca (Malir höyük) da çok büyük ihtimalle kırsal alan yerleşimleridir.

Ayrıca ele geçmiş yazıtlardan merkezi Anadolu platosundaki tarımsal faaliyetler için son derece elverişli şartlara sahip olan arazilerde imparatorluk malikanesi ve özel malikanelerin varlığı yazıtlardan bilinmektedir¹³⁹. Söz konusu malikanelerin ise Laodikeia'dan idare edildiği düşünülmektedir¹⁴⁰. Laodikeia'nın kırsalında yer alan ve günümüzde bir Devlet Üretim çiftliğinin bulunduğu Gözlüde Roma döneminde de bir çiftliğin varlığı belgelenmiştir¹⁴¹. Bu durum ise bölgedeki geniş arazilerin devlet tarafından işletilmesine dayanan yönetim sisteminin eski çağlardan günümüze kadar çok büyük bir değişiklik göstermeden sürdürüldüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

¹²¹ Calder, *aynı eser*, s. 8. Burada köyün yeri için Dedeler önerilmektedir.

¹²² Belke-Restle, *aynı eser*, s. 149.

¹²³ Calder, *aynı eser*, s. XIV.

¹²⁴ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 179.

¹²⁵ Callander, *aynı eser*, s. 176.

¹²⁶ Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 288.

¹²⁷ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 193.

¹²⁸ Belke-Mersich, *aynı eser*, s. 362-363.

¹²⁹ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 191.

¹³⁰ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 135-136.

¹³¹ John George Clark Anderson, "Exploration in Galatia cis Halym. II", *The Journal of Hellenic Studies*, S. 19 (1899), s. 306.

¹³² Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 346. Pegella'nın Lykaoniada bir piskoposluk merkezi olduğu bilinen Psibela ile eşitlenebileceği konusunda bk. Belke-Restle, *aynı eser*, s. 212.

¹³³ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 136; Calder, *aynı eser*, s. 155, 157.

¹³⁴ Mehmet Kurt, "Antik Lykaoniada Tarımsal Üretim ve Malikaneler", *Anadolu'nun Eskiçağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, (ed. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım), İstanbul 2018, s. 616-617.

¹³⁵ Tuz Gölü'ne yakınlığından dolayı Anzulada sakinlerinin geçimlerini tuz üretmek suretiyle sağladıkları düşünülmektedir, bk. Belke-Restle, *aynı eser*, s. 131. Ayrıca Oğuzeli'nin Alibey Yayla mevkiinden kopyalanmış bir çift yazıtta Sensousialların sınırları ve Anzouladalıların sınırları ifadesi geçmektedir, bk. Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 51-52.

¹³⁶ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 153; Breytenbach-Zimmermann, *aynı eser*, s. 367.

¹³⁷ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 223. Yazıtlardan varlığı bilinen Meter Amlasenzene kültünden dolayı buraya eşitlenmiştir. Söz konusu kültün geçtiği yazıtlar için bk. Ballance vd., *aynı eser*, s. 233, 248.

¹³⁸ Belke-Restle, *aynı eser*, s. 153.

¹³⁹ Calder, *aynı eser*, s. XIII-XIV, s. 14-21; Calder-Cormack, *aynı eser*, s. 14, 25; Thomas Robert Shannon Broughton, "Roman Landholding in Asia Minor", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 65 (1934), s. 233-234; Mitchell, *aynı eser*, s. 154-158; Kaya, *aynı eser*, s. 216-217; Kurt, *aynı eser*, s. 607-617.

¹⁴⁰ Calder, *aynı eser*, s. XIV.

¹⁴¹ Hasan Bahar, "Konya ve Çevresi Yüzev Araştırmaları 1997", *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara 1999, s. 31; Thomas Drew-Bear, "Phrygia, Pisidia ve Lycaoniada Epigrafik Yüzev Araştırmaları", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, Ankara 2004, s. 107.

BİZANS ÇAĞINDA ANATOLİKON İDARİ BİRİMİ: YERLEŞME BİÇİMLERİ*

Tarihte kendilerini Bizans olarak adlandıran bir devlet yoktur. Bizans terimi, eski adı Byzantion olan İstanbul'un başkentliğini yaptığı Doğu Roma İmparatorluğu için XVI. yüzyıl ortalarında Alman Tarihçi Hieronymus Wolff tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu devletin halkı kendilerini Romalı veya Hristiyan olarak görür, imparatorluğun MÖ. 27'de Augustus tarafından kurulduğunu kabul ederdi. Bizans adı, XIX. yüzyıldan sonra Batılıların doğudaki Roma mirasını ayırt etmek için kullandıkları ve akademik çalışmalarda uluslararası bir standart haline gelen bir tabirdir. Bizans tarihinin başlangıcı ise genel olarak 11 Mayıs 330'da I. Konstantinos'un (306-337) İstanbul'u Roma'nın ikinci başkenti ilan etmesi kabul edilir. Ancak Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı diye resmen ikiye ayrılması I. Theodorus'un (379-395) 395'te ölümünden sonra gerçekleşmiştir.

Bizans İmparatorluğu, aslında Romalıdır ve VII. yüzyıla kadar Roma kültürünü ve yönetimini büyük ölçüde sürdürmüştür. Antik çağda kentlerde yaşayan, ticaret yapan ve antik yapıları kullanan nüfus, erken Bizans döneminde de varlığını korumuştur. Ancak VI. yüzyıldan itibaren Bizans'a özgü yeni bir kültür gelişmeye başlar. Erken dönemde devletin resmi dili Latince olsa da Yunanca başta olmak üzere Süryanice, Ermenice, Aramice gibi yerel diller de yaygındır. Yunanca, Helenistik dönemde Büyük İskender'in kolonileri sayesinde Ege'den Anadolu'ya ve Mısır'a kadar konuşulan bir dil haline gelmiştir. Zamanla Latince'nin yerini alan Yunanca, Bizans'ın ana diline dönüşmüştür.

Roma kültürü büyük ölçüde Paganizme dayanıyordu. Hristiyanlık yasak olmasına karşın I. yüzyıldan başlayarak Roma imparatorluğu içinde hızla yayıldı. I. Konstantinos iç savaş sırasında, olasılıkla Hristiyanların desteğini arkasına almak için 312/13 yılında yayımladığı Milano Fermanıyla Hristiyanlığı yasal hale getirdi. Hristiyanlığın serbest bırakılmasıyla IV. yüzyılda ilk kez kilise mimarisi ortaya çıktı ve Roma İmparatorluğunun tüm topraklarında devasa boyutlu kiliseler inşa edilmeye başlandı. Kiliseler, İncil konulu dini resimler ve Hristiyanlıkla ilgili sembollerle donatıldı. İlk kiliseler Hz. İsa, Hz. Meryem veya havarilerin yaşamlarını sürdürdükleri yerlerde ya da çoğu kentlerin dış mahallelerinde bulunan martır ve aziz mezarları üzerinde yükseldi. Şehir dışında inşa edilen bu kiliselerin çevresinde zamanla yerleşim dokusu oluştu. İssiz, kutsal yerlerde kurulan kiliselerin birçoğu içerdikleri rölikler sayesinde haç merkezleri haline geldi. Bu dönemde kilise merkezli küçük boyutlu yeni kentler ortaya çıktı.

Başlangıçta Hristiyan din adamları kent alanlarının paganlar tarafından kirletilmiş alanlar olarak gördüklerinden, kent merkezlerinden uzak durmayı tercih ettiler. Zira kent merkezlerinde Roma döneminin en popüler binaları olan kumarın oynandığı at yarışlarının yapıldığı hipodromlar, uygunsuz ilişkilerin olduğu hamamlar, tiyatrolar, hayvan ve gladyatör dövüşlerinin yapıldığı anfityatrolar ile pagan tanrılar için kurbanların kesildiği tapınaklar bulunmaktaydı. Geç Antik Çağ olarak adlandırılan dönemde (III.-VII. yüzyıllar)

* Doç. Dr. Bülent İŞLER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-7173-7120. bulent.isler@hbv.edu.tr; Doktorant Coşkun BİLGİ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-2711-5417. coskun.bilgi@hbv.edu.tr

Hristiyanlığın giderek daha baskın hale gelmesiyle Hristiyanlığa dayalı yeni bir kültürel yaşam ortamı ortaya çıktı. Sonuçta paganizm 392 yılında I. Theodosius tarafından yasaklansa da birçok bölgede VI. yüzyıla kadar tamamen yok olmadı. Paganizmin yasaklanmasıyla Hristiyan yerleşimlerinin kentlerde paganların boşalttığı alanlara doğru yayıldıkları, kent merkezlerinde de kiliseler yapılmaya başlandığı görülür. Piskoposlar dinsel görevlerinin yanı sıra, buldukları bölgelerin siyasi ve ekonomik faaliyetlerini de kontrol eder hale gelir.

Klasik çağdan başlayarak, Orta Anadolu'nun güneyinde, batısı Phrygia, doğusu Kapadokya, kuzeyi Galatia, güneyi de Toroslarla sınırlanan günümüzde Konya (Ikonium) ve Karaman'ı içine alan bölge Lykaonia olarak adlandırılmıştır¹. MÖ. 133 yılında Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümünden sonra Lykaonia'nın da içinde bulunduğu Anadolu topraklarının büyük kısmı, miras yoluyla Roma yönetimine geçmiştir. Roma İmparatorluğu bölgeyi idari, askeri ve sosyoekonomik olarak daha rahat yönetebilmek amacıyla *provincia* yani eyalet olarak ilan etmiştir. Böylelikle Roma Anadolu'daki ilk idari ve askeri eyaletini MÖ. 129-126 yıllarında *Asia Eyaleti* (Provincia Asia) adıyla kurmuştur². Roma Anadolu'daki hakimiyetini genişlettikçe Asia eyaletinden sonra Anadolu'nun diğer bölgelerinde de yeni eyaletler oluşturmuştur. Romalılar Anadolu'daki güvenliği sağlamak için lejyon garnizonları kurmasının yanı sıra korsanlara karşı koyabilmek için önemli noktalarda askeri koloniler ve kaleler inşa etmiş ve bu bölgelerde yardımcı birlikler bulundurmışlardır. MÖ. 25 yılında son Galatia Kralı Amyntas'ın vasiyeti üzerine İkonion ve çevresi Romalıların yeni kurulan Galatia Eyaleti'ne dahil edilmiştir. Galatia Eyaleti'nin sınırları sık sık değişmekle birlikte Lykaonia daima eyalet sınırları içinde kalmıştır³.

İkonion Roma İmparatoru Augustus zamanında inşa edilen ve "Via Sebaste" denilen İmparatorluk yolu üzerindedir. Roma döneminden başlayarak Bizans döneminde İstanbul'dan Eskişehir (Dorylaion)'e, Amorium'dan Kilikya'ya ulaşan askeri, ticari ve hac yol ağı İkonion üzerinden geçer. İkonion'dan güneye giden yol Barata, Larıda, Claudiopolis üzerinden Akdeniz'e Seleukia'ya ulaşarak sahil yoluyla birleşir. Roma döneminde oluşturulan yol düzeninde, Selçuklu başkentinin Konya'da olması gibi nedenlerle ortaya çıkan geçici durumlar dışında, günümüze kadar çok az değişiklik olmuştur⁴.

VII. yüzyıl başlarında İmparator Herakleios (610-641) döneminde Slav, Avar, Sasani ve Arap saldırılarına karşı koymak amacıyla, sivil valilerin yönetimindeki eyalet sistemi yerine *Thema* adı verilen yeni bir örgütlenmeye gidildi. Anadolu başlangıçta beş bölgeye ayrılarak Armeniakon, Anatolikon, Opsikon, Thrakesion ve Kibyrraion themaları kuruldu. Sonraki yüzyıllarda mevcut themaların sınırları daraltılarak thema sayısı artırıldı. Themalar imparator tarafından atanan *Strategos* adında olağanüstü yetkilerle donatılmış bir komutan/general tarafından yönetiliyordu. *Themanın* tüm idari ve askeri işlerden sorumlu olan *Strategos*'un görevleri arasında toprakları işleterek elde ettiği gelire asker toplamak ve yetiştirmek de bulunuyordu. Böylece zamanla themalarda hem asker hem çiftçi olan ve kaynaklarda *stratiotes* olarak geçen askeri ve toplumsal bir sınıf ortaya çıktı⁵. Strategoslar ve bağlı yöneticiler, güvenliği sağlamak amaçlı gerekli olan yerlere kastron/garnizon inşa etme, kastronu onarma, yol-köprü inşa etme gibi imar faaliyetlerinde bulunmuşlar, sefer sırasında lojistik malzemelerin güvenli bir şekilde taşınması, temin edilmesi ve bunun dışında ticaretin yapılabilmesi için yolların denetiminden sorumlu olmuşlardır⁶. Dönemin

¹ Mehmet Kurt, "Antik Lykaoniada Yönetim ve Şehirleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28 (2010), s. 125, 128.

² Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askeri ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi, VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar*, Ankara 2021, s. 2-3.

³ Kurt, *aynı makale*, s. 125.

⁴ William Mitchell Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*. London 2005, s. 81, 358.

⁵ Güneş, *aynı eser*, s. 51.

⁶ Güneş, *aynı eser*, s. 83-84.

yazarlarından Theophanes'in vermiş olduğu bilgiye göre "savaşlarda başarılarını kanıtlamış, Patrik aynı zamanda Anatolikon themasının strategos olan Leontios" ifadesi bazı strategosların patrik/patrikios unvanları taşıdığını ve thema yöneticilerinin dinsel görevlerinin de olduğunu göstermektedir⁷. Thema yöneticilerinin çok geniş tarım arazilerini ve kalabalık kırsal nüfusu kontrol altında tuttukları tahmin edilebilir. Zamanla zenginleşen thema yöneticileri buldukları bölgelerde kilise, mutfak, yemekhane, kütüphane, depo, işlik gibi birçok yaşam mekânından oluşan yapı kompleksleri ve malikaneler inşa ettirdiler.

Bizans dönemi tema sistemine göre Konya (İkonium) ve çevresi Anatolikos teması içinde yer alır. Kaynaklarda ilk kez 668/69 yılında bahsedilen Anatolikos teması, Phrygia Pakatiana, Phrygia Salutaris, Galatia Salutaris, güneye doğru Lykaonia, Isauria, Pamphylia, Pisidia ve Lykia bölgelerinin bir kısmını kapsayan geniş bir bölgede kurulmuştur. Konya'nın içinde bulunduğu Lykaonia, themanın *tourma*⁸sı statüsündedir⁹. Grekçe "Doğu" anlamına gelen ve "Anatolikos"tan türeyen Anatolikon terimine hem coğrafi hem de *thema* anlamında kaynaklarda sıkça rastlanır¹⁰. Anatolikos teması, sonradan sınırları çok daraltılsa da kuruluşundan itibaren, themaların en büyük ve en kıdemli olanıydı ve askeri yöneticileri (strategoı) güçlü bireylerdi, bunların birçoğu imparatorluk tahtına yükseldi veya tahtı ele geçirmek için başarısız isyanlar başlattılar.

VII. ve VIII. yüzyıllarda Araplar ile yapılan savaşlar sırasında, Anatolikon teması sıklıkla ya Arap istilalarının hedefiydi ya da VIII. yüzyılın ortasında başlayan Bizans'ın Arap topraklarına yönelik karşı akınlarının ön saflarıydı. Themanın başkenti Amorium da 644 yılından başlayarak Arapların sık sık hedefiydi¹¹. Arap saldırılarından Geç Antik Çağ kent dokusu ve kentleşme önemli ölçüde zarar gördü, ancak themanın iç kısımlarındaki şehirlerin çoğu, nüfus yoğunluğu azalsa da hayatta kalmayı başardı. XI. yüzyıl sonundan itibaren Anadolu'nun Türklerin eline geçmesiyle thema sistemi çöktü ve ortadan kalktı. Anatolikos temasının önemli kentlerinden biri olan İkonium 1097 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti haline gelir¹².

Konya'nın (İkonion) tarihi merkezini oluşturan Alaeddin Tepesi'nde 1941 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazılarda tepenin MÖ. 2000 yıllarından beri düzenli olarak iskân görmüş, geniş bir höyük olduğu kanıtlanmıştır. Kazılarda Frig, Hellenistik, Roma, Bizans (330-1071), Selçuklu (1105-1318) ve Osmanlı dönemi (1299-1920) yerleşmeleri belirlenmiştir¹³. Frig döneminden kalan bir yazıtta kentin ismi "Kaoania" olarak kaydedilmiştir. MÖ. IV. yüzyıla tarihlenen Antik Yunan tarihçisi Xenophon'un Anabasis adlı eserinde ise kentin ismi İkonion olarak geçmektedir¹⁴. İkonion adı Antik dönemden başlayarak Orta Çağ'da dahi kullanılmaya devam etmiştir¹⁵.

Frigler zamanında surlarla çevrilmiş Alaeddin Tepesi'nde gelişen Konya kentinin yuvarlak plan-

⁷ Leontios, 694-695 yılının Anatolikon teması için, dönem kaynaklarında adı geçen ilk "patrik" ve "strategos" unvanlı kişidir. Bk. Güneş, *aynı eser*, s. 141-142.

⁸ "Tourma" themanın altında, 2.000-3.000 askeri bulunan idari ve askeri birime verilen isimdir. Yöneticisine *tourmarkhos* denilmektedir. Bk. Güneş, *aynı eser*, s. 41.

⁹ Güneş, *aynı eser*, s. 154-155.

¹⁰ Güneş, *aynı eser*, s. 138.

¹¹ İsmail Hakkı Konyalı, Anatolikon temasının merkezi olarak Konya (İkonium)'yı gösterir. Bk. İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 36.

¹² Bazı kaynaklarda Konya'nın 1105 yılında başkent olduğu belirtilmektedir. Bk. Aynur Durukan, "Selçuklular Öncesinde Konya", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, (haz. A. Erdoğan), İstanbul 2001, s. 16.

¹³ Mahmut Akok, "Konya Şehri İçindeki Alaeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Belleten*, XXXIX/154 (1975), s. 217-224.

¹⁴ Nezih Başgelen, *Ksenophon Anabasis (Şehir İsimleri)*, İstanbul 1987, s. 28.

¹⁵ İkonion ismi ile ilgili bir efsane bulunmaktadır. Bu efsaneye göre Perseus, Lykaonia'ya geldiği bir zamanda Medusa'nın başını keserek bir direğe asar. Bu sebepten dolayı buradaki yerleşimin adı tasvir anlamına gelen "icon" kelimesinden türeyerek İkonion "Resim Ülkesi" olur. Bk. Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (çev. Ali Suat), III, Ankara 2002, s. 309.

lı olduğu, Alaeddin Tepesi'ni kuşatan surun en az dört kapısının bulunduğu, merkezden yayılan düzenli bir yol ağının olduğu, mezarlık dışındaki yapılarının Alaeddin Tepesi'nde yer aldığı bir "kale kent" olduğu anlaşılmaktadır¹⁶. Şehir bu görünümünü Roma İmparatorluğu topraklarına katılmasına kadar korumuştur. Strabon (MÖ. 64-MS. 24), İkonion'un verimli bir ülke içinde küçük ama kalabalık bir kent olduğunu yazar¹⁷. İmparator Cladius (41-54)'un İkonion'a kendi adını vermesiyle şehir bir dönem "Claudikonion" olarak anılmıştır. 130 yılında, İmparator Hadrianus zamanında (117-138) kent Roma kolonisi hâline gelmiştir¹⁸.

Romalılar zamanında Konya'nın dikdörtgen planlı bir kent olduğu, şehirde enine ve boyuna gelişmiş düzenli bir yol şebekesinin bulunduğu öne sürülmektedir¹⁹. Alman mareşali ve seyyah H. von Moltke, yuvarlak planlı bir höyük olan Alaeddin Tepesi'nin, Roma çağında önemli yapıların bulunduğu bir Akropol olabileceğini belirtir²⁰. Alaeddin Tepesi'nin güneyinde bulunan ve 1712 yılından başlayarak varlığını bildiğimiz Rum Kilisesi'nin yıkıntıları arasında açığa çıkarılan Roma dönemi sunak taşları, bu bölümde dinsel yapıların varlığını düşündürmektedir. Alaeddin Tepesi'nin batısında, İhsaniye mahallesinde de bir sunak taşı bulunmuştur²¹. 1949 yılında bulunan bir mermer kitabeden, Komutan Marcus Aurelius (121-180)'un Zeus adına Konya'da bir tapınak yaptırdığı; yapının sunağı, sütunlu galerisi (*porticus*) ve mutfağı olduğu yazılıdır, ancak yapının konumu belirlenememiştir²². A. Yasa, tapınağın Roma döneminde bir Akropol olan

Alaeddin Tepesi'nde olabileceğini belirtmektedir²³. Moltke de, eskiden Akropolis olan tepe üzerinde Hristiyan Roma döneminden bir tapınak olması gerektiğini, tapınağın yerini kiliseye, kilisenin ise camiye bıraktığını öne sürmektedir²⁴.

Şehirde, Roma döneminden bir amfiteyatro olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacılar, yeri belirlenemeyen amfiteyatronun 354 yılında önemini yitirdiğini belirtirler²⁵. Konya'daki kazılarda çok sayıda lahit, tonozlu mezar odaları ve basit mezarlar açığa çıkarılmıştır. II. yüzyılın ilk çeyreği ile III. yüzyılın son çeyreği arasına yerleştirilen bu lahithlere dayanılarak, Roma dönemi nekropolünün, Alaeddin Tepesi'nin batı tarafında, tepeyi kuşatan geniş bir yay biçiminde olduğu düşünülmüştür²⁶.

Roma İmparatorluğu döneminde, şehir alanı Alaeddin Tepesi çevresindeki surları aşarak ovaya yayılmış, muhtemelen dış kale surlarıyla kuşatılmıştır. A. Durukan dış kale surlarının en parlak dönemin yaşandığı II. yüzyılda yapılmış olabileceğini ileri sürer²⁷. K. Belke ve M. Restle ise dış kale surlarını Geç Roma Erken Bizans dönemi ile ilişkilendirmektedir²⁸. Dış surların yapılmasıyla Alaeddin Tepesi kentin iç kalesi/akropolü konumuna dönüşmüştür. Durukan, Roma döneminde kentte olduğu bilinen havra, amfiteyatro, Zeus tapınağı ile ticaret yapılarının iç kalenin dışında aranması gerektiğini; şehrin doğusundaki çarşı kesiminin ızgara planının, belki de Roma dönemi ticaret dokusunun uzantısı olabileceğini ileri sürer ve XIV. yüzyıl seyyahlarından İbn Battuta'nın bahsettiği düzenli sıralar halindeki çarşının bu erken dokuyla

¹⁶ Durukan, *aynı makale*, s. 12.

¹⁷ Strabon, *Géographie de Strabon*, Paris, 1873, s. 533; Strabon, (*Geographika*) *Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev. A. Pekman), İstanbul 2000, s. 65.

¹⁸ Richard Hartmann, *In Neuen Anatolien. Reiseindrücke*, Leipzig 1928, s. 100; William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. M. Pektaş), İstanbul 1960, s. 419-420.

¹⁹ Şehabettin Uzluk, *Konya'nın Selçukiler Zamani Şehir Mimarisi*, Konya 1935, dipnot 11, s. 16; Durukan *aynı makale*, s. 14.

²⁰ Helmuth Karl Bernhard von Moltke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus dem Jahre 1835 bis 1839*, Berlin 1911, s. 336.

²¹ Durukan *aynı makale*, s. 13.

²² Saadet Onat, "Roma Devrine ait bir Kitabe", *Anıt*, S. 5 (1949), s. 18-20.

²³ Azize Yasa, "Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri olarak Konya", (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 1996, s. 42.

²⁴ Moltke, *aynı eser*, dipnot 22, s. 336.

²⁵ Klaus Belke ve Marcell Restle, *Tabula Imperii Byzantini: Galatien-Lykaonien*, Wien 1984, s. 185.

²⁶ Osman Ermişler, "Iconium Nekropolü", *Müze*, no. 8 (1991), s. 1-16.

²⁷ Durukan, *aynı makale*, s. 14.

²⁸ Belke ve Restle, *aynı eser*, s. 185.

ilişkilendirilebileceğini ve İplikçi Camisi ile Şerafettin Camisi arasında yer alan, ticaret dokusunun merkezinde bulunan ve Selçuklu döneminde meydana olduğu anlaşılan geniş dikdörtgen alanın özgününde Roma İmparatorluk dönemi forumu olup olmadığının sorgulanması gerektiğini belirtir²⁹.

İkonion'da Hristiyanlık, Roma İmparatorluk döneminde I. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Havarı Paulus'un 46-48 ve 50-60 yıllarında bölgeye yaptığı ziyaretlerde, Yahudilerin yoğun olduğu Pisidia Antiochia'sı (Yalvaç), İkonion, Lystra ve Derbêde bulunduğu ve vaazlar verdiği bilinmektedir. Küçük Asya'ya yaptığı ilk seyahatinde Pisidia Antiochia'sında, bir sinagogda vaaz veren Havarı Paulus Yahudilerin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Burada barınamayınca Havarı Paulus ve beraberindeki Barnabas, İkonion'a gelmiş ve burada vaazlarına devam etmiştir (Kitabı Mukaddes, Havarilerin İşleri, s. 134-135, Bab 13-14). Aziz Paulus, kentteki zengin bir Roma vatandaşı olan Thekla'yı etkileyerek Hristiyan olmasını sağlamıştır. Thekla Hristiyanlığı yaymaya başlamasından dolayı çeşitli işkencelere maruz kalmış, yakılmak istenmiş ancak hepsinden mucizevi bir şekilde kurtulmuştur³⁰. Havarı Paulus ile Thekla arasında yaşanmış bir öykünün efsaneleştirilmesi de Hristiyanlığın burada yayılmasında önemli rol oynamış ve Thekla ölümünden sonra azize ilan edilerek kutsal bir kimlik kazanmıştır. Havarı Paulus'un Lystra'yı ziyareti sırasında kentte bulunan topal bir adamı mucizevi bir şekilde iyileştiren aziz, kent halkı tarafından tanrı zannedilerek; kurban kesilmek istenir. Kendisinin Tanrı olmadığını anlatan ve bu kentteki halkı da yeni dine davet eden Paulus, İkonion'dan gelen Yahudiler tarafından taşlanarak şehirden

kovulur (Kitabı Mukaddes, Havarilerin İşleri, s. 135-136, Bab 14). S. Eyice, Konya'da Hristiyanlığı yaymak için görevlendirilen Azize Thekla'nın adına bir kilise yapılmış olabileceğini öne sürmektedir³¹. Havarı Paulus'un burada bulunması ve Azize Thekla'nın yaşamı Konya'yı Hristiyanlar için önemli bir dini merkez haline getirmiştir³². Azize Thekla'nın zamanla kentin koruyucu azizesi haline geldiği anlaşıyor. Örneğin 354 yılında kentte Isauralı mahkûmların idam edilmesi sebebiyle ortaya çıkan isyandan zarar görmeyen İkonion'u inanışa göre Azize Thekla korumuştur³³.

İkonion ilk olarak Pisidia Antiochiası'na bağlı bir piskoposluk olarak karşımıza çıkar³⁴. İmparator Traianus zamanında (98-117) Rum ve Yahudiler'in meskûn olduğu bir şehir olarak uzun süre metropol merkezi konumunda kalmıştır. 230 yılında şehirde bir *synod*³⁵ yapıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir³⁶. 278 yılında Sasaniler bölgeye akınlar düzenlenmişler, başta İkonion olmak üzere Larende (Karaman) ve çevresi bu akınlardan ciddi şekilde etkilenmiştir³⁷.

İmparator I. Konstantinus'un 312/13 yılında serbest bırakmasıyla, imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Lykonion bölgesinde de kilise teşkilatı kurulmuştur. W. M. Ramsay'in yayınladığı konsil kayıtlarından 325 yılı İznik konsilinde şehrin İkonion ismiyle temsil edildiği görülür ve bu dönemde kent Pisidia'ya bağlıdır³⁸. Ramsay'in yayınladığı Meclis kayıtlarındaki 325 yılına ait listeye göre, Konya'nın bu sıradaki piskoposu Eulalius Iconiensis'tir³⁹. İmparator I. Konstantinus'un annesi Helena, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği haçı bulmak ve hacı olmak amacıyla Kudüs'e gitmiş ve

²⁹ Durukan, *aynı makale*, s. 14.

³⁰ Azize Thekla'nın yakılmak için götürüldüğü arenanın kaynaklardan bilinen, anfiteatro yapısı olabileceği düşünülmektedir. Durukan, *aynı makale*, s. 15.

³¹ Semavi Eyice, "Konya Tarihinden Bir Yaprak: Aya Thekla Efsanesi ve Sanat Tarihinde Aya Thekla", *Anıt*, S. 30 (1962), s. 18, dn. 37.

³² William John Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1842, s. 210.

³³ C.F.W. Foss, "İkonion", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, Oxford 1991, s. 985.

³⁴ Demetrius Kiminas, *The Ecumenical Patriarchate: A History of Its Metropolitans with Annotated Hierarchy Catalogs*, Rockville 2009, s. 99,

³⁵ Bölgesel dini toplantı.

³⁶ Stephen Mitchell, *Anatolia Land, Men and Gods in Asia Minor*, I-II, New York 1995, s. 24, 59.

³⁷ Mitchell, *aynı eser*, s. 238.

³⁸ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 331.

³⁹ Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 438, dipnot 15.

yolculuğu sırasında da İkonion'a da uğramıştır⁴⁰. Konstantinus Hristiyanlığı serbest bıraktığı için aziz; annesi Helena "gerçek haç"ı bulduğu için azize ilan edilmiştir.

372 yılında İkonion piskoposluğu Lykaonia'nın metropolisi seviyesine yükseltilmiş ve İkonion'un ilk metropoliti Aziz Amphilochius olmuştur⁴¹. 381-384 yıllarında Kudüs'e hacı olmaya giden ve izlenimlerini bir kitap halinde derleyen Egeria'nın seyahat ettiği Roma eyaletlerini gösteren haritada da İkonion Lykaonia'nın dinsel başkenti olarak görülmektedir⁴². Şehrin metropolitlik seviyesine yükseltilmesiyle Lykaonia'da bulunan şehirler hem politik hem dini açıdan İkonion'a bağlanır. Bu şehirler Umanada, Savatra, Lystra (Meram-Hatunsaray), Mistheia (Beyşehir), Amblada (Seydişehir-Asartepe), Vasada (Seydişehir-Bostandere), Kana, Perta, Hyde (Karapınar), Korna, Derbe (Karaman-Kerti Höyük), Posala/İsaura (İsaurapolis), Gdanmaa (Eudokias), İlistra (Karaman-Yollarbaşı), Baratha (Karaman-Karadağ), Laranda (Karaman); bu şehirlerin yanına VII. yüzyıla kadar Psibela (Berinupolis), X. yüzyıla kadar Tibassada (Thebasa) katılır⁴³. Ayrıca Hieroclis'in VI. yüzyılda yazdığı Synecdemus adlı eserinde de İkonion'un metropol olduğu belirtilir⁴⁴. 1385 sonrası Niğde'ye taşınan İkonion metropolüğü 1922 yılına kadar varlığını sürdürmüştür⁴⁵.

380 yılında Nyssa'lı Aziz Gregorius'un İkonion Piskoposu Amphilokhios'a yazdığı mektupta, mimarisini, ölçülerini ve malzemesini Aziz Gregorius'un Nyssa'da bir martyrium inşası için Konya'dan taş ustaları talep etmektedir⁴⁶. Bu veriden, IV. yüzyıl sonlarında Konya'nın yapım işlerinde önemli

bir merkez olduğu sonucuna varabiliriz. Konya piskoposu olan Amphilochius'un, Konya'da Hristiyanlığın yayılmasına önemli katkısı olmuştur. Belki de bu katkılarından dolayı Alaeddin Tepesi üzerinde onun adına bir kilise inşa edilmiştir. Amphilochius Kilisesi'nin Selçuklu hâkimiyeti altında, Selçuklu sarayındaki Hristiyanların kullanımını için bir süre özgün işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kilise daha sonraki bir dönemde Eflatun mescidi adıyla camiye çevrilmiştir⁴⁷.

Bizans döneminde Alaeddin Tepesi'nde Metamorposis Kilisesi'nin yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde, Azize Thekla ve Vaftizci Yahya'ya adanmış birer kilisenin daha olduğu öne sürülmektedir⁴⁸. İç Kale'nin kuzeyinde ve batısındaki Hristiyan ve Ermeni mahallelerinde birçok kiliseden söz edilmektedir⁴⁹.

Kentin güneyinde Sahibata (eski Gazialeşah) mahallesinde, Sırçalı Medrese'nin kuzeyindeki bir evin bahçesinde bulunan hipoje (yeraltı mezarodası), içindeki mezar kitabesine göre VI. yüzyıla aittir⁵⁰. Güneybatıdaki İhsaniye Mahallesi, Sırçalı Medrese yanında IV. yüzyıla tarihlenen bir hipoje daha açığa çıkarılmıştır⁵¹. 1935 yılında Muhacir Pazarı semtinde ortaya çıkarılan "opus sectile" tekniğindeki döşeme mozağının de bir Bizans sarayına ait olabileceği düşünülür⁵².

Alaeddin tepesi üzerindeki Bizans dönemi kalıntılarını devşirme malzeme kullanılarak inşa edilen yapılar üzerinde de görmek mümkündür. Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mesut (1116-1156) zamanında inşasına başlanılan Alaeddin Camisi duvarlarında ve içindeki sütunlarda Bizans mimarisine ait devşirme taşları görmektediriz. Caminin

⁴⁰ Adday Şer, *Siirt Vakayinamesi*, (çev. Celal Kabadayı), İstanbul 2002, s. 80.

⁴¹ Kiminas, *aynı eser*, s. 99.

⁴² John Wilkinson, *Egeria's Travels*, Liverpool 1999, s. 37.

⁴³ Belke ve Restle, *aynı eser*, s. 176.

⁴⁴ Hieroclis, *Synecdemus Et Notitiae Graecae Episcopatum*, (ed. Theodoro Mommsen), Berlin 1866.

⁴⁵ Belke ve Restle, *aynı eser*, s. 177.

⁴⁶ Cyril Mango, *Bizans Mimarisini*, (çev. M. Kadiroğlu), Ankara 2006, s. 22-23.

⁴⁷ Eyice, 1970/71, 269-303.

⁴⁸ Belke ve Restle, *aynı eser*, dipnot 28, s. 186.

⁴⁹ M. Mesut Koman, "Konya Şehrinde Selçuklulardan Evvelki Devirlere Ait Eserler Üzerine Notlar", *Konya*, S. 5 (1937), s. 310; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 86.

⁵⁰ Durukan, *aynı makale*, s. 15.

⁵¹ Mehmet Önder, "Konya'da Selçuklulardan Önceki Devirlere ait Eserler Üzerine Kısa Notlar", *Anıt*, S. 30 (1962), s. 25-30.

⁵² Semavi Eyice, "Konya'nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Âit Bir Eser: Eflatun Mescidi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 4 [Malazgirt Zaferinin 900. Yıldönümü Özel Sayısı], İstanbul 1970-1971, s. 270.

avlusunda duran ve Meram Aymanas mahallesindeki yıkılmış bir kiliseden geldiği düşünülen üzerinde Aya Mannis yazan sütun buna bir örnektir.

Konya merkezde ortaya çıkartılan kalıntılar ve kaynaklarda adı geçen kiliseler, Konya'da Bizans döneminde oldukça yoğun bir Hristiyan nüfusun yaşadığını kanıtlamaktadır. Sahibata (eski Ceditiye) Mahallesi'nin Selçuklu döneminde bile hala Rum mahallesi olarak bilinmesi bu bölgede azınlık olarak kalan Bizans kültürünün izlerini yansıtır. XII. yüzyıl sonu-XIII. yüzyıl başında Selçuklu yönetimi altındaki kentte Aziz Georgios'a adanmış bir kilisenin inşa edilmesi de Türk döneminde kentte önemli miktarda Hristiyan yaşadığını göstermektedir⁵³.

Mezar yapıları ile kiliselerin konumlarına baktığımızda, Roma İmparatorluk döneminde biraz daha dar alana sıkıştığı anlaşılan kentin Bizans döneminde çok daha geniş alana yayıldığı görülmektedir. Roma İmparatorluk dönemi yapıları daha çok Alaeddin tepesi ve yakın çevresinde yer almıştır. Bizans döneminde Alaeddin Tepesi'nde kiliseler bulunmakla birlikte yapıların daha çok merkez etrafında geniş bir alana yayıldığı görülür. İç kale olasılıkla kiliseleri, idari ve askeri yapılarıyla Roma akropolünün bir uzantısıdır. Yapıların konumları Bizans Konyası'nın bir "kale kent" olmadığını göstermektedir. Muhtemelen bu dönemde dış kale surları da bulunan şehir "kapalı kent" modeline uygun bir gelişim göstermiştir⁵⁴. Kentin sık sık saldırılara maruz kalması, kentin Bizans dönemi gelişmesini etkilemiş, bu döneme ait yapıların birçoğu dış kale surları içinde yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Konya ilçelerinde bulunan Bizans yerleşimleri

Meram ilçesi Gökyurt köyünün yaklaşık 4 km batısında, Ali Sumas Dağı'nın (Fahrettin Paşa Dağı) zirvesinin kuzeydoğu bölümünde bir kilise ve bazı duvar kalıntıları tespit edilir. Kaynaklarda Hayyat Kilisesi olarak adlandırılan kilise bir çevre duvarı içinde yer alır⁵⁵. V.-VI. yüzyıla tarihlenen kilise serbest haç plan tipindeki naosun doğusunda ap-

sis, batısında narteks bölümlerinden oluşur. Ali Sumas dağının batı yamacında Ala Kilise ismiyle bilinen bir kilise daha bulunur. Kapalı haç planlı kilise, 8.10x7.20 m ölçülerindeki naos, doğuda atnalı planlı dışa taşkın apsisi batıda dikdörtgen planlı narteks bölümünden oluşur. Oldukça harap haldeki kilisenin kuzeybatısına eklenmiş tek nefli bir mezar şapeli (paraklesion) bulunmaktadır. 2.42x3.20 m ölçülerindeki şapelin doğu duvarı ana kayaya yaslanır⁵⁶. Kilise X.-XI. yüzyıllara tarihlendirilir.

Kaynaklardan Konya ve ilçelerinde Bizans döneminden ellinin üzerinde yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Bölgede yürütülen yüzey araştırmaları henüz tamamlanmadığı ve tüm bölgeye yayılmadığı için eldeki veriler oldukça yetersizdir. Ne yazık ki oldukça önemli olan Konya'nın Bizans dönemi yeterince araştırılmamıştır. Ancak yine de bugüne kadar yapılan çalışmalarda tespit edilen seramikler, mezar stelleri, kale/kastron duvarları bölgede Bizans döneminden çok daha fazla yerleşimin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bölgede IV. yüzyılda başlayan Bizans İmparatorluğu yönetimi, XI. yüzyılda Selçukluların bölgeyi ele geçirmesiyle sonlanmış olmakla birlikte, Hristiyan Bizans halkı Selçuklu idaresi altında güvenle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Selçuklu idaresi altında XII.-XIII. yüzyılda birçok yeni kilisenin inşa edildiği ve dini resimlerle bezendiği tarihi kaynaklarda ve günümüze ulaşan yazıtlarla tespit edilmektedir. Hristiyan soylu aileleri Selçuklu ordusunda ve idaresinde önemli görevler üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde bazı Selçuklu sultanlarının Bizans sarayından evlilikler yaptıkları, bu evlilikler sonucunda birçok Bizanslı Hristiyan'ın Selçuklu sarayına geldiği bilinmektedir.

Bizans döneminde Konya dini bir merkez olarak öne çıkmakla birlikte, stratejik konumundan dolayı önemli bir askeri üst olmalıdır. Erken dönemlerden başlayarak önemli askeri yollar üzerinde yer alması ve geniş verimli topraklara sahip olması Konya'nın önemini arttırmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Roma döneminde Galatia Eyaleti içinde yer

⁵³ Durukan, *aynı makale*, s. 16.

⁵⁴ Durukan, *aynı makale*, s. 16.

⁵⁵ İlker Mete Mimiroğlu, "Konya'nın Bizans Dönemi Dini Mimarisi" (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), Konya 2015, s. 32.

⁵⁶ Lyn Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge 1985, s. 231-237; Mimiroğlu, *aynı tez*, s. 26-31.

alan Konya ve çevresi, VII. yüzyılda kurulan askerî düzene dayalı thema sisteminde Anatolikion theması sınırları içine dahil edilmiştir. Sınırları sonraki yüzyıllarda daraltılmakla birlikte Anatolikion theması XI. yüzyılda yok olmasına kadar Bizans themaları içinde en geniş topraklara sahip ve en çok asker barındıran bölge konumundadır⁵⁷. Tarım alanlarının ve yollarının güvenliğini sağlamak üzere stratejik noktalara çok sayıda kastron adı verilen kaleler inşa edilmiştir.

Bizans çağı yerleşim biçimleri açısından değerlendirilirse, Konya ve çevresinde yapılan araştırmalarda elde edilen kaya kiliseleri, keramikler, mozaikler gibi yerleşim izlerine ilişkin maddi kültür buluntularına dayanılarak, Konya ve ilçelerindeki kale iskân yerleri, kaya/mağara yerleşimleri, yeraltı şehirleri ve manastır-kilise/mağara kiliseleri olmak üzere Bizans çağı yerleşim alanlarını ve yerleşme biçimlerini tespit edebilmek olanaklıdır.

Bu çerçevede, Konya kent merkezini oluşturan Selçuklu ilçesinde Takkeli Dağ (kaya mezarı, kaya kilise, kale keramik), Sulutas (keramik ve han kalıntısı), Bilecik (kale ve sarnıç), Tatköy (mozaik eserler/Konya Arkeoloji Müzesinde), Kampüs (sarnıç ve mimari parçalar, mezar stelleri), Sızma (mezar steli), Meydan (mezar stelleri ve pitoslar), Küçük Muhsine (kaya mezarları) yerleşimler, Meram İlçesinde ise Hatip (keramik), Gödene (kale, keramik ve nişler), Botsa (kaya kilise ya da keşiş hücreleri) olmak üzere Bizans çağına tarihlenen “kale iskân yerleşimleri” tespit edilebilmektedir.

Öte yandan, mimari kalıtlar ile keramik/mozaik buluntularına göre Çumra-Alibeyhöyüğü, Karapınar-Mennnek Kalesi, Emirgazi-Arisama Kalesi olmak üzere birtakım “kale iskân yerleşimlerini” belirlemek olanaklıdır.

Diğer ilçeler incelendiğinde ise Kadınhanı ilçesinde Kestel/Beykavağı (kale), Kestel Kalesi/Beykavağı (kale), Şarören (mimari parçalar ve keramik parçaları), Beyşehir ilçesinde Mistheia (mimari

kalıtlar), Ilgın ilçesinde Beykonak/Tekke (steller ve mimari parçalar), Hadim ilçesinde Kaleönü-Avşar (kale ve sarnıç), Korualan-Yalnızkaya, Gorkluca, Ballica, Gevne ve Yarıcak (keramik parçaları), Bozkır ilçesinde Akkisse Çalı Kale (sarnıç, keramik, steller), Leontopolis, Hisarlık, Hamzalar, Armutlu/Göksu Kalesi, Sarayönü İlçesinde Lâdik-Laodicea (mimari parçalar ve steller), Bahçesaray (mezarlar ve keramik parçaları), Çeşmelisebil (steller), Başhöyük (steller ve mimari parçalar), Kurşunlu (Steller), Altınekin ilçesinde Zıvarık (keramik) yerleşimleri sayılabilir⁵⁸.

“Kaya/mağara yerleşimleri” açısından bakıldığında ise; Selçuklu ilçesinde Sille (kaya kilise ve keramikler), Meram ilçesinde Hatunsaray-Lystra (mimari kalıtlar) ve Klistra (mezar ve kaya kiliseler) olmak üzere erken Hristiyanlık dönemine tarihlenen kaya yerleşimleri olduğu ifade edilmelidir.

Devamla, Konya ve çevresinde -Ilgın, Doğanhisar, Sarayönü, Kadınhanı bölgeleri- yapılan yüzey araştırmalarında elde edilen maddi kültür kaynaklarından⁵⁹; Mahmuthisar Höyük. Kekeç Höyük, Eski Kaleköy Höyük, Lâdik Höyük, Sulutas Höyük, Çakılıçi Tepesi, Malas (Ardıçlı), Malas II, Köşk Höyük gibi eksi çağ iskân alanlarının Bizans çağında -sınırlı da olsa- varlıklarını koruduğu değerlendirilmektedir.

Kale yerleşimleri dışında, Bizans çağı yerleşim biçimlerine farklı bir örnek olarak “yeraltı şehirleri” verilebilir. Özellikle Hristiyanlığın erken dönemlerinde -Kapadokya bölgesinde yaygınlık göstermekle birlikte- kısıtlı da olsa Konya çevresinde de yeraltı şehirleri olduğu görülmektedir. Bu çerçevede bakılırsa, Karapınar, Yunak, Sarayönü ve Karatay ilçelerindeki yeraltı şehirleri/sığınak yerleşimleri önemlidir.

Karapınar ilçesindeki yeraltı şehri, Karapınar ilçesine bağlı Oymalı Mahallesi sınırları içinde bulunmakta olup Karapınar’a 30 km, Ereğli’ye 40 km, Konya’ya 125 km. uzaklıktadır. Oymalı yeraltı şehrine yönelik arkeolojik kazı çalışmaları, Ereğli

⁵⁷ VIII. yüzyılda 18.000 olan asker sayısı IX. yüzyılda 15.000’e gerilemiştir. Bk. Güneş, *aynı eser*, s. 156.

⁵⁸ Hasan Bahar, “Eskiçağda Konya”, *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, Konya 2015, s. 293-294.

⁵⁹ Hasan Bahar, “Ilgın Çevresi Höyükleri 1994”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 1995, s. 154, 157; Hasan Bahar, “Doğanhisar, Ilgın, Kadınhanı ve Sarayönü Yüzey Araştırmaları 1995”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 1996, s. 360, 364; Hasan Bahar, “1998-1999 Yılı Konya-Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 2000, s. 187-204.

Müze Müdürlüğü uzmanlarınca 1999 yılında başlatılmış olup dört kazı sezonu boyunca devam etmekle birlikte 2002 yılında tamamlanmıştır⁶⁰. Kazı sonuçlarına göre, Roma ve Bizans döneminde savunma amaçlı, Selçuklu döneminde askeri amaçlı, Osmanlı döneminde ise depo olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Oymalı yeraltı şehrinin mekânsal kuruluş gerekçesi, VIII. ve X. yüzyıllar arasındaki Arap akınları nedeniyle ovada yaşayan yerel halkın kendini korumak için Karacadağ vadilerinde yeraltı şehirleri meydana getirmesine dayanmaktadır. Yeraltı şehrinin iç mekânları; kilise, sarnıç, at tavlasi, zindanlar, odalar, galeriler ve hava bacaları gibi müştemilatlardan oluşmakta olup oda tavanlarında basıncı azaltmak için tonozlu sistem uygulandığı görülmektedir. Dış mekânları ise kiliseler, günlük yaşamın devam ettiği hayatlar ve çevrede bağ sekillerinden oluşmaktadır. Oymalı yeraltı şehrinde bulunan sırahane yapısı, üretim aşamaları (presleme, dinlendirme, akıtma, depolama) bağlamında planlı bir sisteme dayanması bakımından önemlidir.

Yunak ilçesindeki yeraltı şehri, Yunak ilçe merkezinde Karataş Mahallesi, Yeşilçam Sokak içinde ve özel mülkiyete ait müstakil bir evin altında yer almakta olup mutfağın zemininde yer alan delikten giriş sağlanmaktadır. Birbirine bağlı iki ayrı metal merdiven ile ulaşılabilen sığınağın, ana yol güzergâhı üzerinde havalandırma bacaları ve ulaşamayan galerilere açılan toplam sekiz giriş bulunmaktadır⁶¹. Mevcut durumu tek katlı bir görünüme sahip olan yeraltı şehri/sığınağının, Pleystosen taşlı yelpaze türü akarsu çökelleri içerisinde Erken Hristiyanlık döneminde yapıldığı kaydedilmektedir⁶².

Sarayönü ilçesindeki yeraltı şehri, Sarayönü ilçe merkezinde bulunmakta olup teknik altyapı çalışmalarında varlığı tespit edilerek, Konya Müze Müdürlüğü uzmanlarınca 2022 yılı itibarıyla kazı ve temizlik çalışmaları başlatılmıştır. İlk belirlemelere göre VIII. yüzyıla tarihlenmekle yaklaşık beş bin metrekare alana yayıldığı tespit edilen yeraltı

şehrinin, yerel halkın Arap-Sasânî istilalarından korunmak amaçlı olarak düzenlendiği değerlendirilmektedir. Kazı çalışmaları ile açığa çıkartılan yaşam alanlarında, su kuyuları, ocaklar, bacalar, aydınlatma için kandil yerleri, kilerler, havalandırma delikleri tespit edilmiştir.

Karatay ilçesi Ağsalkı Mahallesi sınırları içerisindeki yeraltı şehri, 2 veya 3 katlı olduğu tahmin edilmekle, mekân kurgusu ve yapım-inşa tekniklerine dayanılarak Bizans dönemine tarihlendirilmektedir. Yeraltı şehrinde giriş, Ağsalkı köyü dışındaki tarım arazisinden sağlanmakta olup sınırlarının yakındaki Savatra antik yerleşimine dek uzandığı izlenebilmektedir. Yeraltı şehri, silindirik veya kare formlu taş bloklar ile kapatılabilen tüneller ile birbirine bağlanan mekânlardan oluşmakta olup erzak depoları/kiler ve havalandırma bacaları bulunmaktadır.

Mimari-arkeolojik bulgulara dayalı olarak Konya ve yakın çevresinde Bizans çağına tarihlenen kırsal alanlardaki manastır-kilise iskân yerleri/kaya-mağara kiliseleri açısından, Meram, Selçuklu, Çumra, Derebucak, Ereğli, Sarayönü ilçelerinde birtakım kiliselerin incelenmesi yerinde olacaktır.

Meram ilçesi açısından bakıldığında; Konya kent merkezinin yaklaşık 30 km güneyindeki Hattunsaray Mahallesi'nde mimari ve yapım tekniklerine göre V-VI. yüzyıllara tarihlendirilen Lystra Kilisesi örnek verilebilir. Mimari kompozisyon açısından “duvar yapısı” niteliğindeki kilise, günümüze ulaşabilen bölümlerinde kesme taş malzeme kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. Yapıda kullanılan bu taş malzeme gri renkli bir kireç taşı cinsidir Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan kilise, üç nefli bazilikal planlı olup dikdörtgen planlı bir “naos” ile naosun doğusunda eklenmiş, içten ve dıştan yarım daire planlı bir “apsis” bölümünden oluşmaktadır. Fiili durumda, tamama yakın bir kısmı toprak altında olan kilisenin, sadece apsis duvarının bir kısmı görülmektedir⁶³.

Selçuklu ilçesinde ise Konya kent merkezinin yaklaşık 14 km batısında yer alan Tatköy Mahal-

⁶⁰ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (42.13/17 nolu Dosya).

⁶¹ Konya Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, KUDEB arşivi (Yunak-2 Dosya).

⁶² Kahraman Lütfü Nazik ve diğerleri, *Yunak Yeraltı Sığınağı (Şehri) İnceleme Raporu*, Ankara 2005.

⁶³ Mimiroğlu, *aynı tez*, s. 122-123.

lesi, Talas mevkiinde yer alan Tatköy Manastırı, Konya Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kazılar ile ortaya çıkarılmış olup bulunan İmparator Heraklius (610-641) dönemine ait altın sikkeye göre 610-641 yılları öncesinde inşa edildiği düşünülmektedir⁶⁴. Mimari kompozisyon açısından bakıldığında; bir yapı kompleksinin parçası niteliğindeki kilise, koruma duvarı ile çevrelenen avlunun doğusunda konumlandırılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan kilise, -diğer örnekler gibi- üç nefli bazilikal planlı olup dikdörtgen planlı bir “narteks”, dikdörtgen planlı bir naos ile naosun doğusuna eklenmiş içten ve dıştan yarım daire planlı bir “apsis” bölümünden oluşmaktadır. Ek olarak, kilisenin güneyinde bitişik olarak düzenlenmiş toplam on mekân bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı bu mekânların büyük bir bölümünün kesin işlevi tespit edilmemekle; iki mekânın mutfak olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Derebucak ilçesinde, ilçe merkezinin yaklaşık 10 km güneydoğusunda Suluin Mağarası yakınında yer alan Gâvur Beşiği Kilisesi, duvar bezemeleri ile donatılmış bir “mağara kilisesi” olarak düzenlenmiştir. Dekoratif düzenlemeler açısından bakıldığında; duvar bezemelerinin kireç karışımı bir astar üzerine fresk tekniği kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Mimari kompozisyon bakımından incelenirse, kuzey-güney doğrultusunda uzanan mağaraya, doğu-batı doğrultusunda eklenen yan koldan oluştuğu ifade edilebilir⁶⁵.

Ereğli ilçesinde, kent merkezinin yaklaşık 12 km güneydoğusundaki İvriz köyü yakınında Ambar Deresi doğusunda dar bir vadi içinde konumlandırılmış Ambar Dere Kilisesi, mimari planı esas alınarak yaklaşık IX-X. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Mimari kompozisyon açısından bakılırsa, kare planlı bir “naos” ile naosun doğusuna eklenmiş içten yarım daire planlı bir “apsis” bölümünden meydana gelen “kiborion” plan tipinde inşa edilmiştir⁶⁶.

ilçesi içinde Lâdik Mahallesi'nin yaklaşık 3 km güneyinde Çırakman mevkiinde tepelik bir alanda konumlandırılmış Laodicea Kilisesi, büyük bölümü toprak altında olduğundan mimari kompozisyonuna yönelik somut ve kesin herhangi bir değerlendirme olanağı bulunmamakla beraber yer üstündeki mimari izlere bakılarak, bazilikal planlı olmakla yarım daire planlı bir apsis olduğu değerlendirilmektedir⁶⁷.

Çumra ilçesinin yaklaşık 12 km güneybatısında Alibeyhöyük Mahallesi'nde Kilise mevkiinde yer almakta olup 1991-1992 yıllarında Konya Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülen kurtarma kazıları sonucu ortaya çıkarılmıştır. Mimari kompozisyon açısından bakılırsa, kurtarma kazılarından elde edilen verilere göre iki dikdörtgen planlı mekân dışında yapıya ait herhangi bir mimari unsur tespit edilememiştir. Buna karşılık, kazı alanında ortaya çıkarılan beyaz, siyah, turuncu, sarı, kahverengi ve gri renkli tesseralardan oluşan hayvan figürleri ile geometrik bezemeler içeren mozaikler, on yedi parça halinde Konya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir⁶⁸.

Bizans çağında Anatolikon adı verilen idari birimin merkezi olan Konya (Ikonium), erken Hristiyanlık tarihi ve yerleşim biçimleri bakımından farklı nitelikler göstermekle birlikte, Hristiyanlığın benimsenmesi sonrasında yerleşmelerin dinsel merkezleri olarak geliştiği söylenebilir. Bu konuda, IV. yüzyılda toplanan İznik, Kadıköy ve İstanbul Konsillerindeki “Piskoposluk Listelerine” göre süreç içinde Konya (Ikonium) “başpiskoposluk merkezi” haline getirilirken, Lystra Laranda, Derbe Vasada, Perta Amblada, Homonade Savatra (Yağlıbayat), Baratha Kanna, Isauropolis Klistra (Gökyurt), Pyrgos Hyde, Glaume Korna ve Mistheia yerleşmelerinin “piskoposluk merkezleri” olarak tanımlandığı görülmektedir. Şüphesiz bu merkezler, dini kolonizasyon merkezleri olarak Bizans çağında “Hristiyan-Bizans yerleşim sürecinin” önemli sosyal-kültürel yaşam dinamikleri olmuştur.

⁶⁴ Mimirolu aynı tez, s. 165.

⁶⁵ Mimirolu, aynı tez, s. 191-192.

⁶⁶ Mimirolu, aynı tez, s. 202-205.

⁶⁷ Mimirolu, aynı tez, s. 216.

⁶⁸ Mimirolu, aynı tez, s. 253-254.

TÜRK DÖNEMİ YERLEŞİM SÜRECİ

SALTANAT ŞEHİRİ: MEKÂNSAL BİLDİRGE*

Selçuklu çağı, siyasal bağlamda Osmanlı öncesi ilk Türk siyasal birlik dönemi olmasının ötesinde; mekânsal bağlamda Türklerin Anadolu yerleşim kültürüne eklemlediği erken Türk yerleşim süreci olarak tanımlanabilir. Bu sürecin siyasal yansıması, aşiretler konfederasyonu niteliğindeki Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması biçiminde olurken, mekânsal yansıması ise “*Türk Devlet Töresini*” esas alan “*Hakan*” merkezli yönetim sistemi kapsamında “*Saltanat Merkezi*” ile “*Meliklik Merkezleri*” olarak tanımlanan idari birim organizasyonlarının kurulması biçiminde olmuştur. Nitekim Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan döneminde ülke topraklarının, “*Darü'l-Mülk*” olarak adlandırılan Konya merkez olmak üzere on bir yönetim bölgesine ayrıldığına ilişkin kayıt¹, İslam öncesi “*Hakan merkezli kent/Orduğ*” geleneğinin², İslamlaşma sonrasında “*Sultan merkezli Saltanat Şehri*” geleneğine evrildiğine işaret sayılmalıdır. Diğer taraftan, Anadolu'da fethedilen Hristiyan-Bizans şehirlerinin, Müslüman-Türk toplumunun gereksinimlerine uyarlanması ise İslamlaşma sürecinin Türk yerleşim pratikleri üzerindeki sosyo-mekânsal yansımaları olarak görülmelidir.

Bir başka açıdan bakılırsa, Konya'nın Saltanat Şehri olarak Anadolu'da örgütlenen Selçuklu şehirselleşimi ve ulaşım ağının sosyo-ekonomik ve idari-siyasal yönden “*ağırlık merkezi*” olduğu vurgulanmalıdır. Nitekim demografi araştırmaları incelenirse³, Konya'nın yaklaşık 72.000 nüfus ile eş zamanlı başkentler *Bağdat* (125.000), *Venedik* (110.000), *Konstantinopolis* (150.000) gibi sadece birkaç özel kentin 100.000 üzeri nüfusa ulaşabildiği bir dönemde; Anadolu'nun önemli bir “*nüfus birikim merkezi*” olduğu değerlendirilmektedir.

Mekânsal Bildirge: Devralınan Miras-Aktarılan Miras Birlikteliği

Selçuklu kentlerini, Türklerin Anadolu öncesi “*Türk Devlet Töresini*” esas alan yerleşim pratikleri ile İslamlaşma süreci sonrasında değişen-dönüşen sosyo-mekânsal öncelik ve gereksinimlerin mekânsal birlikteliği olarak tarif etmek olanaklıdır. Nitekim Anadolu öncesi yerleşim pratiklerinde suni tepeler üzerine inşa edilen “*Hakan Sarayı*” ile imgelenen Türk Hakan kentinin, Hristiyan-Bizans egemenliğinden devralınan Konya'da İkonium

* Prof. Dr. Koray ÖZCAN, Denizli Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1221-9224. korayzocan@pau.edu.tr

¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fil Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Nâme)*, (çev. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996, s. 41; Cenabi, *Cenabi'ye Göre Anadolu Selçukluları*, (haz. Muharrem Kesik), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 36 (2000), s. 213-259.

² Emel Esin, “Orduğ; Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri”, *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII/10-11 (1972), s. 135-215.

³ Tertius Chandler-Gerald Fox, *3000 Years of Urban Growth*, London 1972; Gideon Sjoberg, *The Preindustrial City; Past and Present*, New York 1965, s. 323.

(bugün Alâaddin Tepe) olarak bilinen höyük (suni tepe) üzerine inşa edilen “*Sultan Sarayı*” ile imgenmesi, Anadolu öncesi yerleşim pratiklerinin, Anadolu’ya aktarılmış mirası olarak görülmelidir. Bu kurgu içinde “*Devletin Evi*” işlevini üstlenen Saltanat Sarayı ile eklentileri⁴ Devlethane, Zeredhane, Darphane ve Ulucami olmak üzere Saltanat Külliyesi/Türk Akropolü olarak yeniden biçimlendirilen Alâaddin Tepesi/Ikonium, Bizans egemenliğinden “*devralınan yerleşim mirası*” üzerinde Türklerin Anadolu öncesi yerleşim pratiklerinden “*aktarılan yerleşim mirasının*” birleştirilmiş mekânı olarak görülmelidir.

Bu noktada, Konya kentinin batısında gerek Selçuklu Sultanları gerekse Selçuklu Emirleri ve tüccarların bağ-bahçelerinin olduğu Meram yöresinde Cuma Mescidi inşa edildiğine ilişkin kayıtlar⁵, Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya aktarılmış “*yazlık-kışlık yer değiştirme geleneğinin*” Anadolu coğrafyasındaki mikro yansıması olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, Hristiyan-Bizans egemenliğinden devralınan Konya’da Amphilokios *Kilisesi’nin*, Eflatun Mescidi’ne dönüştürülmesi⁶ ise Müslüman-Türk toplumunun “*sosyo-mekânsal öncelik*” ve “*dini gerekliliklerinin*” ivedilikle karşılanması bakımından Türkleşme-İslamlaşma sürecinin etkisine yorulabilir. Dönemin askeri ve siyasal değişkenlere/el değiştirmelere koşut kendine özgü koşullarında Hristiyan-Bizans mabedinin, Müslüman-Türk ibadetgâhına dönüştürülmesi, Bizans

egemenliğinden devralınan kentte, Türklerin demografik ve dini üstünlük kurulana dek uzanan geçiş sürecinde pratik bir çözüm olarak görülmemiştir. Bu durumda, XI. yüzyıl sonlarında fethedilen Selçuklu başkenti Konya’da, ilk İslâm ibadethanesi olan Sultan Alâaddin Camisi ve Sultaniye Medresesi inşasının 1155 yılına tarihlendiği göz önüne alınırsa⁷, Müslüman-Türklerin dini ve etnik grup olarak ancak XII. yüzyıl ortasından itibaren denge kurabildiğini söylemek olanaklıdır. Kentteki, ikinci İslâm ibadethanesi olan Altuna-Aba/İplikçi Mescidive Medresesi inşasının 1202 yılına tarihlenmesi⁸ ise Müslüman-Türklerin, XIII. yüzyıl başlarında dini ve etnik üstünlük sağlayabildiğini düşündürmektedir. Bu tespitlerden, Selçuklu başkenti Konya’nın Türk-İslam kolonizasyon sürecinin Selçuklu fethinden Ulucami inşasına (1096-1155) ve Ulucami inşasından Altunaba Mescidi inşasına (1155-1202) kadar geçen zaman olmak üzere yaklaşık ellişer yıllık ardışık iki süreçte gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Mekânsal Gelişim Modeli/Tipolojik Değişim

Selçuklu kentlerini, Anadolu öncesi Türk yerleşim pratiklerinin, Hristiyan-Bizans yerleşim mirası üzerine uyarlanmış “*mekânsal modeli*” olarak ifade etmek olanaklıdır⁹. Şüphesiz, Anadolu coğrafyasının kendine özgü coğrafi alt yapısı esas olmak üzere konumsal nitelikler, askeri-stratejik öncelikler ve sosyal-ekonomik gereklilikler temel değişkenler olmak üzere Selçuklu kentlerinin “*mekânsal modeli/prototipi*” üzerinde “*tipolojik farklılıklar*” ol-

⁴ Şahabeddin Uzluk, *Konya’nın Selçukiler Zamanı Şehir Mimarisi*, Konya 1935, s. 1-38; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 121-163; Friedrich Sarre, *Konya Köşkü*, Ankara 1989, s. 1-28.

⁵ Ahmed Eflâki, *Menâkıbü’l Arifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, (çev. Tahsin Yazıcı), Ankara 1986, I, s. 262, 271, 279, II, s. 155.

⁶ Semavi Eyice, “Konya’nın Alâaddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser; Eflatun Mescidi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 4 (1970-1971), s. 269-302; Vahit Macit Tekinalp, “Palace Churches of the Anatolian Seljuks: Tolerance or Necessity?”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, XXXIII/2 (2009), s. 148-167.

⁷ Konyalı, *aynı eser*, s. 404-421.

⁸ Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri-I, Şemseddin Altunaba Vakfiyesi ve Hayatı”, *TTK Belleteni*, XI/42 (1947), s. 197-221.

⁹ Koray Özcan, “Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2005, s. 205-206.

duğu görülmelidir. Bu tipolojiler, “açık-kent”, “kale-kent”, “dış odaklı büyüme” olarak modellenilebilir. Bu noktada, Selçuklu kentleri için “örnek model” olarak Konya “kale kent” modeli göstermekle birlikte; “Saltanat Kenti” işlevine koşut olarak süreç içinde mekânsal ve demografik gelişmeler ile sur dışında gelişme göstererek, “eklemlili kale kent” tipolojisine evrildiği ifade edilmelidir. Şüphesiz bu gelişmeler, Konya kentinin Hristiyan-Bizans egemenliğinde devralınan tarihsel topografyasının gerek mekânsal örüntü gerekse görünüm-siluet açısından Türk-İslam kentine uyarlanması bakımından önemlidir.

Bu açıdan bakılırsa, Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad döneminde Konya kale kapıları ve surlarına işlenen figürlü yapıtlar, “Devlet Otoritesinin” saygınlık-güç alameti vurgusunun yanı sıra Selçuklu kent imajına katkı koyan “simgesel öğeler” olarak değerlendirilmelidir. Bir başka önemli vurgu ise; “... Tacirlerin ve işçilerin evleri, zanaat erbabının evlerinden, emirlerin sarayları, tacirlerin, Sultan ve meliklerin köşkleri ve takları hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür...” biçimindeki menakıbnâme kayıtlarıdır. Bu kayıtlar, Saltanat Şehrinin görünüm-siluetinde hiyerarşik bir düzenin/kısıtlamanın varlığına işaret sayılmalıdır.

Saltanat şehrinin mekânsal gelişiminde mekânsal ve askeri-stratejik bağlamda önemli bir eşik, Alâaddin Keykubad döneminde Selçuklu emirlerinin finansal katkısı ile inşa ettirilen sur, kule ve hendekler ile desteklenen “savunma hattı projesi” olarak görülmelidir¹⁰. Bu proje, fetih sonrasında Saltanat Külliyesi himayesi-koruması altında

açık kent modeli olarak gelişen kentin, kale-kent modeline dönüştürülmesi bakımından “mekânsal kırılma noktası” olarak değerlendirilmelidir. Bir diğer yönüyle, Anadolu dışı/Moğol tehditlere yönelik “güvenlik öncelikleri” ve “askeri gereklilikler” bakımından stratejik taktiksel pozisyon alışı olarak görülmelidir. Bu noktada, Orta Asya Türk kentlerinden Anadolu’ya aktarılmış mekânsal öğeler olarak; -iç kaleden farklı- kent savunma sisteminin kule-burçlar gibi mekânsal bileşenlerinden biri olmasının yanı sıra cephanelik ve hapishane işlevleri de üstlenen “ön savunma yapısı” niteliğindeki Ahmedek/Ehmedek not edilmelidir¹¹.

Diğer taraftan, İslami “temsil ve tebliğ mekânları” olarak Müslüman-Türk kolonizatörler tarafından kurulan “tekke ve zaviyelerin”, Selçuklu kentlerinde sosyo-mekânsal yaşamın yönlendirilmesinde ve mekânsal gelişme modellerinin tipolojik değişiminde etkili olduğu vurgulanmalıdır. Nitekim Saltanat Şehri Konya’da kent surları dışında konumlandırılan Doğuda Mevlana Külliyesi ile Batıda Sadreddin Konevi Külliyesi¹²; süreç içinde tekke-zaviyeler odaklı yeni mahalleler kurulmasında, “sur dışı” çekim/cazibe merkezi işlevi üstlenen “sosyo-mekânsal gelişme dinamikleri” olarak kabul edilmelidir.

Rekabet Mekânları: Yaratılan Katma Değer ve Ekonomik Etkinlikler

Selçuklu çağında kervansaraylar ve köprüler ile desteklenen Anadolu ulaşım sisteminin odak noktası işlevindeki Konya’nın, Selçuklu Sultanlarının himayesi ve güvencesi altında Anadolu’da yaratılan katma değerden ve doğal kaynaklardan pay alma

¹⁰ Anonim, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, (çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 29-30; İbn Bibi, *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi (Farsça Muhtasar Selçuk-Nâme)*, (çev. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941, s. 99-100.

¹¹ Vassiliev V. Barthold, “Farsça Ark-Erk, Kale-Citadel”, (çev. Abdülkadir İnan), *TTK Belleteni*, XIII/49 (1949), s. 327-330; Yusuf Küçükdağ, “Konya Kalesi’nin Ahmedek Bölümüne Dair”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11-13 Ekim 2001)*, Konya 2001, II, s. 83-91.

¹² Hasan Özönder, “Sadreddin Konevi Ma’mûresinin Mimari Teşekkülü”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, IV (1. Sadreddin Konevi Özel Sayısı), 1989, s. 129-167; Ahmet Alkan, “Mevlevilik ve Mevlana Külliyesi’nin Konya Şehrsel Gelişmeleri İçindeki Yeri”, *I. Milli Mevlana Kongresi (3-5 Mayıs 1985)*, 1985, s. 205-212.

rekabetinde “*piyasa merkezi*” olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, şap kaynaklarından pay alma rekabetinde Venedikli ve Cenevizli tüccarların koloni/konsolosluk kurduklarına ilişkin kayıtlardan, Anadolu Şap piyasasının Konya’da örgütlendiğini söylemek mümkündür. Benzer durum, Endülüslü Müslüman-Arap tüccarlar tarafından Mağribliler Mescidi inşa ettirilmesi ve Mağribliler Mahallesi kurulması için de geçerlidir¹³. Bu gelişmeler, Selçuklu Anadolu’sunda Sultanların sunduğu vergi muafiyetleri ve sermaye güvencesi eşliğinde milletlerarası ticarete dayalı yaratılan katma değer in mekânsal ve işlevsel etkileri bakımından Konya kentinin “çok uluslu milletlerarası mübadele merkezi” niteliği kazandığına işaret sayılmalıdır.

Müslüman-Türk zanaatkâr-tüccar grupları açısından bakıldığında ise; askerî-mesleki ve dinî örgütlenmeler niteliğindeki Ahilik kurumunun sosyoekonomik kent yaşamındaki önemi vurgulanmalıdır. Selçuklu çağı kaynaklarında¹⁴; “*Konya’nın ileri gelen eşrafından Ahi Ahmet Şah’ın kardeşinin cenazesine yaklaşık onbeş bin kişi katıldı*” veya “*Şeyh Şerafeddin-i Herîve öldüğünde birkaç bin kişi başını açmış ağlıyordu*” kayıtları, Ahilerin sosyo-ekonomik kent yaşamındaki etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Vakıf-name kayıtlarına bakılırsa, Selçuklu çağında Konya’da belirli mal-ürün kompozisyonların uzmanlaşmış çarşı-pazarların varlığını belirlemek mümkündür. Bu çarşı-pazarlar arasında Allâme Çarşısı, Altun Aba Çarşısı, Argaççılar Çarşısı,

Cami Çarşısı, Debbâğlar Çarşısı, Eski Çarşı, Yeni Çarşı, Gurebâ Çarşısı, Haffâflar (Kunduracılar) Çarşısı, Kassâblar (Kasaplar) Çarşısı, Uzun Çarşı, Buğday Pazarı, Odun Pazarı, Pazar-ı Suzen-gerân (*İğneciler Pazarı*) sayılabilir¹⁵. Diğer taraftan, Ermen Han, Debbâğlar Hanı, Karatay Hanı, Hoca Hasan-ı Sultânî Hanı, Kuzu Han, Zümrüt Hatun Hanı, Tebrizli Tacir Hoca Bahtiyar Hanı, Bedreddin Yalman Hanı, *Şekerfurûşân* Hanı gibi belli ürünlerin alım-satımından uzmanlaşmış “*tüccar hanları*” olduğu da kaydedilmelidir¹⁶. Bu noktada, *Vezir Ziyaeddin Hanı* örneğinde eğlenceler düzenlendiğine ilişkin tarihi kayıtlar¹⁷, -diğer tüccar hanlarından farklı olarak- birtakım hanların “*eğlence mekânları*” işlevi üstlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan, *debbâğhane*, *sabunhane*, *kârhane*, *cendere*, *kassâbhane*, *salhane* gibi “*imalâthane/üretim mekânları*” olduğu da kaydedilmelidir¹⁸. Şüphesiz, gerek uzmanlaşmış çarşı-pazarlar ve tüccar hanları, gerekse farklı üretim alanlarına yönelik imalathaneler, Selçuklu başkentinin ekonomik altyapısının örgütlenme ve gelişmişlik düzeyine işaret sayılmalıdır.

Anıtsal-Kamusal Hizmet Mekânları:

Türk Külliyesi-İmaretleri

Selçuklu çağında Hristiyan-Bizans egemenliğinden devralınan kentlerde, “*medrese-cami*” ya da “*dârü’ş-şifa-cami-türbe*” kompozisyonlarından oluşan büyük ve programlı anıtsal-kamusal yapı grupları olarak tanımlanabilecek erken dönem Türk külliyelerinin, Türk-İslam yerleşim sürecinin

¹³ Mikail Bayram, “Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu’da Endülüslüler”, İSTEM, IX/17, s. 45-48.

¹⁴ Anonim, *aynı eser*, s.65; Eflâkî, *aynı eser*, I, s. 33; Ünsî, *Selçuk Şehnâmesi* (çev. M. Mesud Koman), Konya 1942, s. 20; Faruk Sümer, “XIII. Yüzyılın En Büyük Ahilerinden Ahi Ahmed Şah”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 43 (1990), s. 3-6.

¹⁵ Özcan, *aynı tez*, s. 301-302.

¹⁶ Abdülkadir Erdoğan, “Üç Selçuk Sultanına Sadakatle Hizmet Eden Emir Celaeddin Karatay’ın Konya’daki Muhteşem Medresesine Ait Arapça Vakfiyeden Çıkarılan Hülâsa”, *Konya Dergisi*, S. 2-3 (1936), s. 127-128, 189-191; Abdülkadir Erdoğan, “Konya ile ilgili en eski bir Selçuk vakfiyesi”, *Konya Dergisi*, S. 6 (1937), s. 370-375; Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri-I”, s. 197-221; Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri-III, Celaeddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-171; M. Ferit Uğur-M. Mesud Koman, *Selçuk Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940, s. 75-87.

¹⁷ Eflâkî, *aynı eser*, I, s. 134-136, 281.

¹⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 920-924.

yönlendirilmesinde etkin olduğu ifade edilmelidir. Türk külliyelerinin, süreç içinde artan Türk nüfusa koşut sur dışı yerleşim alanları/yeni mahallelerin kurulması-gelişmesinde “çekim merkezi” işlevi üstlendiği vurgulanmalıdır.

Bu konuda, Selçuklu Emiri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından Konya Kalesi batı komşuluğunda inşa ettirilen İnce Minareli Medrese olarak bilinen *Konya İmaret*i ile kentin güney çeperinde -*Alâaddin Keykubad dönemi surları dışında*- inşa ettirilen *Sahip Ata Hanıkahı* olarak bilinen *Sahip Ata Külliyesi* örnek verilebilir¹⁹. Bir başka örnek ise; Emir Celaleddin Karatay ve Emir Kemaleddin Rumtaş tarafından Konya Kalesi kuzey komşuluğunda inşa ettirilen Karatay Külliyesidir²⁰. Bu yapılar, erken dönem Türk Külliyesi olarak Konya kentinin mekânsal, işlevsel ve demografik gelişim sürecini yönlendiren “sosyo-mekânsal gelişme dinamikleri” olarak görülmelidir. Bu örnekler dışında, Raziye Hatun (Devlet) tarafından inşa ettirildiği kaydedilen²¹ *Hatuniye İmaret*i ise anıtsal-kamusal hizmet yapı faaliyetleri bağlamında Selçuklu kentlerinin mekânsal gelişim sürecine kadın banilerin katkısını, Konya kenti örneğinde göstermesi bakımından önemlidir.

Selçuklu çağında Saltanat Şehri işlevini üstlenen Konya, özellikle Selçuklu çağı kentlerine yönelik modelleme ve tipolojik çözümler bağlamında erken/ilk örnek olması bakımından önemlidir. Selçuklu kenti prototipi olarak bakılırsa, Saltanat Sarayı ile kamusal hizmet kurumlarının konumlandığı “kent tacı” niteliğindeki Saltanat Külliyesi/ Türk Akropolü, kentin mekânsal ve işlevsel omurgası olarak tanımlanabilir. Bu omurga, çarşı-pazar ve tüccar hanlarından oluşan ticaret alanları ile

çevrelenerek, Selçuklu Emirleri tarafından örgütlenen erken Türk Külliyesi-İmaretleri yoluyla kentsel gelişme desteklenmiştir. Ancak, XIII. yüzyılda savunma gereklilikleri dayalı gerçekleştirilen Savunma Hattı Projesi, kentsel gelişme için belli bir süre eşik işlevi üstlenmiştir. Nitekim Moğol tehdidi sonrasında, kent surları dışında inşa edilmeye başlanan yeni Türk Külliyesi ile kentin sur-la tahkim edilmiş alan dışında gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Anadolu coğrafyasındaki merkezi konumu ile Saltanat Şehri, Anadolu yerleşme ve ulaşım sisteminin ağırlık merkezi olmasının sağladığı avantajlar, sosyal-kültürel yaşama ilişkin yoğun anıtsal-kamusal hizmet yapı faaliyetleri ve ekonomik yaşama ilişkin milletlerarası ticaret dayalı yaratılan katma değerden pay alma arayışları bağlamında çok uluslu mübadele şehri niteliği kazanmıştır. Şüphesiz, bu süreçte Selçuklu Sultanlarının özellikle yabancı tüccarlara sağladığı kolaylıklar ve muafiyetlerin rolü vurgulanmalıdır. Bu politikaların kentin ekonomik yaşamı üzerindeki yansımaları, Selçuklu başkentinin Anadolu’da üretilen katma değerden en fazla pay alan kent olması biçiminde olurken, mekânsal bağlamda uzmanlaşmış çarşı-pazarlar, mal-ürünlerin depolandığı-pazarlandığı tüccar hanları ve imalathaneler kurulması biçiminde olmuştur. Diğer taraftan, Selçuklu Emirleri tarafından örgütlenen erken Türk Külliyesi-İmaretler ile şeyh-dervişler tarafından inşa ettirilen Tekke-Zaviyeler ise sosyal-kültürel yaşamın gelişmesinin yanısıra, kentin mekânsal gelişim sürecinin yönlendirilmesi bakımından önemli gelişme dinamikleri olarak görülmelidir.

¹⁹ Sadi Bayram-Ahmet Hamdi Karabacak, “Sahib Ata Fahrü’d-din Ali’nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 13 (1981), s. 21-69; Alptekin Yavaş, “Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XVI/1 (2007), s. 165-179.

²⁰ Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçuklularından Osmanlı’ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 44 (2015), s. 95-103.

²¹ Zeki Atçeken, “Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 215-216; Mehmet Ali Hacıgökmen “Selçuklu-Danışmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı’na Adını Veren Raziye Devlet Hatun”, *Vakıflar Dergisi*, S. 44 (2015), s. 37-47.

ŞEHİRSEL GELİŞMEYE KATKI: KONYA MEVLANA KÜLLİYESİ*

Türkiye Selçukluları döneminde Mevlana (1207-1273) adına Konya dış surlarının Atpazarı Kapısı haricinde inşa edilen ve zamanla Mevleviliğin merkezi hâline gelen ve 300 sene etrafında yapılaşmaya gidilemeyen Mevlana Dergâhı'nın çevresinde, özellikle Osmanlı döneminde birçok kamu binası inşa edilmiş; bunlar, Atpazarı ile Türbe Mahallesi arasında şehrin yapılanmasına alt yapı oluşturmuştur. Birkaçı dışında günümüze kadar gelmeyen bu yapılar ve etrafındaki kentsel oluşum aşağıda incelenecektir.

Mevlana'nın fikirleri esas alınarak kurulan Mevleviliğin ilk tekkesi, "Âstâne" olarak da bilinen Mevlana Dergâhı'dır. Türkiye Selçuklu sultanlarının gül bahçesi üzerinde Mevlana sağ iken, babası Bahaeddin Veled'in (ö. 1231) kabri bitişiğinde yaptırılan derviş hücreleri ile Mevlana'nın ölümünden sonra, kabri üzerine yaptırılan türbe, bazı eklerle genişletilerek Mevleviliğin merkezi olmuştur¹. 1332'de Konya'yı ziyaret eden İbn Battuta'nın, Mevlana "Türbesi kurbundaki büyük bir zâviyede âyende ve revende itâm idilir" demesi², XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde türbe, tekke ve matbah ile birlikte Konya'nın en büyük ve teşkilatlı tekkesi olduğuna işaret etmektedir. Osmanlı döneminde yapılan ilavelerle kullanım alanı genişleyen Mevlana Dergâhı'nın çevresinde değişik zamanlarda inşa edilen yapılar topluluğu, Konya'nın şehir olarak bu yönde gelişimine önemli katkı sağlamıştır.

Türbe Hamamı: Mevlana Dergâhı'nın ihata duvarı dışında yapılan ilk kamu binasıdır. Osmanlı döneminde inşa edilen Süleymaniye/Selimiye Camii'nin bitişiğindeki Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin güneybatısında bulunuyordu. Karamanoğulları döneminde yaptırılan ve Mevlana Dergâhı vakfı olduğu için Türbe Hamamı adını alan bu yapıya bazı araştırmacılar, Eski PTT binasının batısında iken 1839'da yıktırılan Kürkçü Hamamı ile karıştırmışlardır.

Kadın-erkek bölümleri, keçeliği ve şadırvanı ile Konya'nın en işlek hamamlarından biri olan Türbe Hamamı'nın Fatih döneminde (1444-1446, 1451-1481) gelirinin bir kısmı Mevlana Dergâhı'nın vakfı idi. XVI. yüzyıl başlarında Mevlana Dergâhı Postnişini Cemaleddin Çelebi (ö. 1509) ile oğlu Âbid Çelebi (ö. 1497), tamamını satın alarak Dergâh'a vakfetmişlerdir. Ereğli yönüne giden ve Mevlana Türbesi ile Üçler Mezarlığı arasından geçen caddenin genişletilmesi için 1955 yılında yıktırılmıştır.

Süleymaniye/Selimiye Camii: Mevlana Dergâhı derviş hücrelerinin hemen batı bitişiğinde Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından 1550'de inşa ettirilen Süleymaniye Camii, daha sonra bu mabedin kuzeyinde II. Selim'in (1566-1574) yaptırdığı imaretten dolayı yanlışlıkla II. Selim'e mal edilmiş ve Selimiye Camii olarak anılmıştır. Vakfı bulunmadığı için görevlilerine ücretleri Mevlana Türbesi vakıf gelirlerinden karşılanması, bu tasavvuf yapısının Mevlana Dergâhı'nın cuma camisi olduğunu göstermektedir.

* Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8360-3127. yusufkucukdag@hotmail.com

¹ İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. Mehmed Şerif), I, İstanbul 1333-1335, s. 322-323.

² Aynı eser, I, s. 200, 236.

Sultan Selim İmaretı: Süleymaniye/Selimiye Camii'nin kuzeyindeki II. Selim vakfı imaretin inşa tarihine dair kitabe bulunmamaktadır. 23 Ekim 1563 tarihli Kanunı'nın hükmü ile burada ilk defa yemek çıkarılmaya başlandığına göre, en geç 1562 sonlarında bitmiş; 1563'te hizmet vermeye başlamış olduğu söylenebilir. II. Selim, 1574'te düzenlediği vakfiye ile buraya zengin vakıflar tahsis etmiş olup, bu vakfın gayrimenkullerinden elde edilen gelirlerle imarete yer alan handa Konya dışından gelip üç gün kalan misafirlere günde iki öğün yemek yedirmesini sağlamıştır. İmaretteki mutfakta pişirilen yemekten Mevlana Dergâhı'nda kalan dervişlerin bir kısmı da yiyebiliyorlardı³. Bu vakfiyedeki şartlar, imaretin Mevlana Dergâhı ile ilgisini göstermesi bakımından önemli kabul edilebilir.

Konya Sultan Selim İmaretı, gerçekleştirilen çok sık onarımlarla XX. yüzyılın ortalarına kadar

ayakta kalması sağlanmıştır. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında, İstanbul-Hicaz demiryolunun kurulması ve kent merkezinde çağdaş teknolojiye yönelik yeniden yapılanmaya gidilmesi sonucu fonksiyonunu kaybetmiş ve yıkıma terk edilmiştir. Konya Belediyesi, 1958'de büyük bir bölümünü yıktırarak yerini park haline getirmiş; ayakta kalan küçük bir bölümü ise 1965'te tamamen ortadan kaldırılmıştır⁴. Burası günümüzde Konya'nın önemli meydanlarından biridir.

Medreseler

Konya Mevlana Dergâhı'nın çevresinde iki ayrı medresenin bulunduğu bilinmektedir. Bunlar aşağıda kısaca tanıtılacaktır.

Sultan Selim/Sultan Veled Medresesi: Mevlana manzumesindeki derviş hücrelerinin batı bitişiğinde idi⁵. III. Murad (1546-1595) tarafından 1584 yılında babası II. Selim anısına inşa ettiril-

³ Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Sultan Selim İmaretı Vakıfları ve Vakfiyesi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3 (2019), s. 1-53.

⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 980; Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 239.

⁵ İbrahim Aczi Kendi, "Sultan Veled Medresesi Acaba Neresi", *Yeni Konya*, 31 Ekim 1951, s. 3.

miştir⁶. Mevlana ailesi ile ilgili Konya'da kurulan üç medreseden biridir. Aslında Mevlana sülalesi ve Mevleviler için bir eğitim müessesesi durumunda idi. XVIII. yüzyılda faal bir medrese olup⁷, zaman zaman derviş hücreleri olarak da kullanılmıştır. 1888'de Postnişin Vâhid Çelebi medrese binası tamamen ortadan kaldırmadan mektebe çevirmiş⁸; bundan sonra adı Bahaiyye Mektebi olmuştur. Cumhuriyet devrinde İnönü Mektebi denilen bu yer, 1951 yılında Dergâh'ın önündeki meydanın tanzimi sırasında yıktırılmıştır.

Yusuf Ağa/Kütüphane Medresesi: Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin güney bitişiğinde III. Selim'in (1716-1808) annesi Mihrişah Sultan'ın kethüdası Girit-Hanya asıllı Yusuf Ağa (ö. 1807) tarafından 1797 yılında yaptırılmıştır. Ege adaları ve Yunanistan'daki zengin vakıflarla desteklenen medrese, bu vatan parçalarının elden çıkması ile gelersiz kalmış; bu yüzden 1914'te kapanmış; 1940'tan sonra tamamen ortadan kaldırılmıştır⁹.

Yusuf Ağa Kütüphanesi

Yusuf Ağa Kütüphanesi, Süleymaniye/Selimiye Camii'nin batı bitişiğinde, bu mabetle bütünlük oluşturacak şekilde III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa tarafından 1796'da yaptırılıp kitaplar vakfedilmiştir¹⁰. Hâlen devlet desteğiyle işlevini sürdürmeye devam etmektedir.

Muvakkithane

Bulunduğu şehir veya kasabanın namaz vakitlerinin belirlendiği muvakkithanede vakitlerin tayin edilmesi için birkaç saat ve zaman ölçüm aleti bulundurulurdu. Sultan Selim vakfiyesinde yer almamakla birlikte XVIII. yüzyılda imarete çalışanlar arasında bir muvakkit görev yapıyordu. Ancak bu tarihlerde Konya'da muvakkithane denebilecek bir yapı mevcut değildi. Muvakkit, muhtemelen Süleymaniye Camii'nin uygun bir yerinde görevini yürütüyordu.

Konya'da ilk muvakkithane binası, Mevlana Dergâhı'nın yakınında, Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin kuzeybatısında 1873'te Sultan Abdülaziz tarafından inşa ettirilmiştir. Mevlana Dergâhı'nın batısındaki Sultan Selim İmareti yıkılarak 1951 yılında park haline getirilirken Muvakkithane de ortadan kaldırılmıştır.

Sonuç olarak; Mevlana Türbesi merkez alınarak yaptırılan tekkeye sonradan ilave edilen Türbe Hamamı, Süleymaniye Camii, Sultan Selim İmareti, Sultan Selim/Sultan Veled ve Yusuf Ağa/Kütüphane medreseleri, Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Muvakkithane ile Mevlana Dergâhı'nın çevresi bir cazibe merkezi haline getirilmiş; Konya'nın en önemli semtlerinden biri olmuştur.

Daha Türkiye Selçuklu Devleti döneminden itibaren Mevlana Türbesi'ne Konyalıların gösterdiği rağbet sonucu Türbe ve Civar mahallelerinin nüfusu artmış; XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'da başlayan Celali isyanları yüzünden vuku bulan köyden kente göçler neticesinde Mevlana Dergâhı'nın çevresindeki bağ ve bahçeler arasında birçok yeni mahalle kurulmuş; bu bölge Konya'nın en kalabalık mahallelerinin bulunduğu yer hâline gelmiştir. XVII. yüzyıl başlarında Mevlana Dergâhı'nın doğusundaki "Mevlana Türbesi Dolabı" olarak bilinen Celaliye vakfı olan geniş arazide bulunduğu yerin adından dolayı cami ve mescitleriyle birlikte "Dolab" ismi verilen mahalleler kurulmuştur. Buralardaki konutlar, genelde küçük ancak kale içindekilerden farklı olarak geniş bağ ve bahçeler içinde yapılmıştır. Konya halkının özel günlerde bir araya gelip eğlenmeleri için Osmanlı döneminde Mevlana Dergâhı'nın yakınındaki geniş alanda cirit oynanan bir meydan hizmete açılmıştır¹¹. Mevlana Türbesi'nin devamı durumundaki hazire Mevlana Dergâhı vakfı olan geniş alana zamanla yapılmış; Üçler Mezarlığı adıyla Konya'nın en büyük mezarlığı, dolayısıyla yeşil alanı durumuna gelmiştir.

⁶ Konyalı, *aynı eser*, s. 901-906.

⁷ BOA, *Karaman Ahkâm Defteri*, no.1, s. 98.

⁸ Mevlana Müzesi, Envarter, no. 1160, 1161 (Mektep Kitâbesi).

⁹ VAD, no. 2131, s. 116; KŞS, no. 111, s. 9; BOA, *İrade Evkaf*, 1311, Z. 20; *Konya Vilayet Salnâmesi*, 1300 H, s. 55; 1301 H, s. 52.

¹⁰ Önder, *Mevlana Şehri Konya*, s. 409-411.

¹¹ KŞS, no. 14, s. 171

SEYDİŞEHİR SEYYİD HARUN VELİ MANZUMESİ*

Külliyenin tanımı genel olarak “farklı işlevlere sahip çok sayıda yapının bir caminin etrafında bir araya getirildiği yapı grubu” olarak verilmektedir. Bir külliyeenin inşası birkaç yıl sürmüş olabilir ama genellikle baştan itibaren bir grup/kompleks olarak planlanır¹². XIII. yüzyılın başından itibaren birbirine bitişik bazı “devlet” yapıları yani külliyeeler Anadolu’da görülmeye başlamıştır¹³. Manzume terimi ise, Osmanlı terminolojisinde külliyeeden daha küçük bir yapı grubu için kullanılır¹⁴. Manzume, farklı dönemlerde yapılmış eklemelerle büyüyen yapı topluluğudur. Bununla birlikte, bir velinin türbesi etrafında inşa edilen yapılar topluluğu ve zamanla herhangi bir yapının etrafında inşa edilen yapılar için de kullanılır¹⁵. Günümüz Konya ilçelerinden Seydişehir’in kuruluşu hikayesi de bir manzumenin etrafının tedricen bir yerleşim yeri haline gelmesine dayanmaktadır.

Anadolu’nun Türkler tarafından yurt edinilip İslâmiyet’in yayılmasında kolonizatör dervişler başat bir rol oynamış¹⁶; onların kurduğu tekke ve zaviyeler etrafında zamanla kasabalar ve şehirler

oluşmuştur. Genellikle bir cami etrafında medrese, tekke, zaviye, türbe gibi dinî hüviyetli yapıların inşası ve onların yanlarına açılan ticarethaneler sayesinde civarda mahalleler oluşmuş; çoğu vakıflar yoluyla idare ve idame ettirilen bu yapılar topluluğu yeni kurulacak olan şehrin çekirdeğini teşkil etmiştir¹⁷. Seydişehir kent merkezinin temelini de XIV. yüzyılın ilk yarısında kurulan Seyyid Harun Veli Manzumesi ve bu manzumenin vakfına ait eserler oluşturmuştur.

Abdülkerim bin Şeyh Musa tarafından Türkçe olarak 962/1554’te yazılan *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*’un ilk bölümünde Seyyid Harun’un bir zamanlar Horasan’da sultan olduğu, her şeyi terk edip Anadolu’ya geldiği ve Seydişehir’i kurduğu anlatıldıktan sonra kerametleri ve ölümüne yer verilmektedir. İkinci bölümünde ise tarikatının adabından bahsedilmektedir¹⁸. *Makâlât*’a göre, bir rüya üzerine manevi ilhamla beraberindeki 40 kişi ile yola düşen Seyyid Harun¹⁹, ilkbaharda Seydişehir’e ulaşmıştır. Küpe Dağı’nın eteğinde kentin inşasına başlanmış ve taşlar çevreden, özellikle de

* Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET, İzmir Demokrasi Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-9035-6745. ayse.degerli@idu.edu.tr

¹² Başak İpekoğlu, “Terminology Relating to ‘Buildings That Have Combined Functions’ in Anatolian Seljuk Architecture”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2 (1993), s. 54.

¹³ Murat Katoğlu, “XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde ‘Külliye’”, *Bellekten*, XXXI/123 (1967), s. 335.

¹⁴ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1986, s. 154.

¹⁵ İpekoğlu, *aynı makale*, s. 55.

¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 279-386.

¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluşu ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2 (1963), s. 239.

¹⁸ Abdülkerim bin Şeyh Musa, *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, (haz. Cemâl Kurnaz), (Tenkitli Basım), Ankara 1991.

¹⁹ *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, s. 23-25.

Seyyid Harun Veli Cami ve Türbesi

yakın bölgede antik kent harabesi olduğu anlaşılan Vervelid denen yerleşim yerinden; evlerin ve mescitlerin ağaçları Pınarbaşı ve Ağilkaya'dan getirilmiştir. Güney tarafta Bâb-ı Muhammed/Ulu Kapı denen kısmın yapımına Akça Baba; kuzey tarafta Hızır/Pazar Kapısı'nın yapımına Nasıpli Baba ve batı taraftaki Evliya/Kiçi Kapısı'nın inşasına Haydar Baba nezaret etmiştir²⁰. Surun iç kısmına her bir kapının önünde birer mescit ve birer minare yapılmış; sonra Seyyid Harun'un özel ibadethanesi olan "savmâ" ile ailesi için kalacağı bir ev inşa edilmiştir. Akabinde ise etrafındaki kimseler için evler yapılmıştır. *Makâlât*'tan anlaşıldığı üzere şehrin ana planı, sur ve burçlarla çevrili; güney, kuzey ve batı yönlerinde giriş kapıları olan; içeride üç mescit, bir savmâ ve başta Seyyid Harun olmak üzere etrafındakilere ait evler ile bir medrese, hamam, imarethane ve bir cuma mescidinden oluşmaktadır. Bu cuma mescidi, üç mescitten biri midir

yoksa ayrıca dördüncü bir mescit midir, eserden açıkça anlaşılamamaktadır²¹. Muhtemelen daha sonra Seyyid Harun'un adıyla anılan mabet, menakıbnamede adı geçen cuma mescidi olmalıdır. Bu durumda daha başlangıçta kentin temelini oluşturmak için bir manzume inşa edilmiş olmaktadır. Daha sonra Seydişehir'de han, kapan, bezzâzistan, debbağhane, boyahane, ekmek fırını ve kasap dükânları yapılmış; birtakım yerlerin gelirleri manzume için vakfedilmiştir. Manzumeden günümüze kadar ulaşan eserler, Seyyid Harun Veli adıyla anılan bir cami ve üç kümbet ile hamamdır.

Seyyid Harun Veli Manzumesi'nin inşa tarihi tartışmalıdır. Manzumenin merkezinde yer alan Seyyid Harun Camii için Mehmet Önder 1310'u işaret ederken Uluçay, Ünal ve Faroqhi 1320 tarihini vermektedir²². Erdoğan ise Eşrefoğlu Mübarüziddin Mehmet Bey (1302-1320)'in Seyyid Harun'un

²⁰ *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, s. 37-41; Mehmet Bayrakdar, "Seyyid Hârûn Veli ve Türbesi", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri (23-27 Eylül 2002 Mersin)*, Ankara 2004, s. 280.

²¹ *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, s. 41-54; Bayrakdar, *aynı makale*, s. 281.

²² Mehmet Önder, *Seydişehir Tarihi*, Ankara 1986, s. 105; Mehmet Önder, "Seydişehir'de Seyyid Harun Manzumesi, Vakıfları ve Bânisi", *Vakıflar Dergisi*, S. 20 (1988), s. 13; M. Çağatay Uluçay, "Makâlât-ı Seyyid Harun", *Belleten*, X/40 (1946), s. 754; R. Hüseyin Ünal, "Seyid Harun Camii ve Önündeki Üç Kümbet (Seydişehir-Konya)", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 6 (1976), s. 49; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 2000, s. 58.

yaptırıldığı cami, medrese ve zaviyeye Beyşehir'deki köşkünü ve has bahçesini vakfettiği bilgisinden²³ hareketle, manzume ve vakfının Beyşehir Eşrefoğlu Camii Külliyesi vakfından kısa bir süre sonra kurulmuş olabileceğini düşünmektedir²⁴.

Seyyid Harun Veli Manzumesi yapılarından olan cami, tekke, imaret, medrese, kütüphane, hamam ve üç kümbet aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

Seyyid Harun Camii

Seyyid Harun Camii, manzumenin çekirdeği ve ana yapısıdır. İnşa tarihine dair elde herhangi bir kitabe veya kesin bir belge yoktur. *Makâlât*'tan öğrenildiğine göre bizzat Seyyid Harun tarafından yapılmıştır. Seyyid Harun, Seydişehir'i Eşrefoğlu Mübarüziddin Mehmet Bey zamanında (1302-1320) kurduğuna ve camininin bitişiğindeki türbenin kitabesinde de Seyyid Harun'un ölüm tarihi 1320 olarak verildiğine göre, camii de 1302-1320 yılları arasında yapılmış olmalıdır.

Seyyid Harun Camii, sonradan yapılan onarımlarla asıl şeklini az çok kaybetmiş olsa da caminin Anadolu'da Selçuklular ve Beylikler devrinde örnekleri çok olan düz damlı ve ahşap sütunlu camiler tipinde yapıldığı düşünülmektedir²⁵. İlk inşa edildikleri devirde çatıları toprak örtülü olan bu camilerde, topraktan sızan yağmur suları tavanı tutan hatılları çürütmüş; bu yüzden çatı çok sık tamir edilmiştir. Seydişehir'deki Seyyid Harun

Camii'nin çatısı da bu sebeple yenilenmiş olmalıdır²⁶. Nitekim 5 Cemaziyevvel 1280/18 Ekim 1863 tarihli bir iradede, Seyyid Harun Camii'nin tamire muhtaç olup keşfinin yapıldığı, onarım için 40.000 kuruş gerektiği belirtilmektedir²⁷. 1 Muharrem 1312/4 Temmuz 1894'te onarım gören Seyyid Harun Camii'nin²⁸, 1317/1899-1900'de türbesiyle birlikte harap bir halde iken Vali Ferit Paşa tarafından 22.000 kuruşa tamir ettirildiği²⁹; 8 Cemaziyevvel 1323/11 Temmuz 1905 tarihli belgede ise yine tamire muhtaç olduğu ifade edilmektedir³⁰. Ancak yeniden onarıldığına dair herhangi bir belge şimdilik tespit edilememiştir.

Günümüzde ayakta olan Seyyid Harun Camii ile ilgili olarak müteveli, nâzır, kayyım, câbi, imam, hatip, müezzin, vâiz, cüzhan, aşirhan, fetihhan, zâkir, şeyh, temcidhan, sermahfel ve türbedar gibi pek çok görevlinin 1920'li yıllara kadar çok sayıda atama kaydı mevcuttur³¹.

Seyyid Harun Veli Tekkesi

Seyyid Harun 1305'te inşa ettiği Seydişehir'de kale, mescit, medrese, hamamdan başka bir de zaviye tesis etmiştir. Bu durumda Seyyid Harun Veli Tekkesi, şehrin çekirdeğini oluşturmuştur. Ayrıca bu tekke Seydişehir kazasına bağlı köylerde Seyyid Harun'a bağlı halifelerce kurulan zaviyelerin merkezi durumunda olmuştur³².

Seyyid Harun'un şehrin kuruluşundan sonra inzivaya çekildiği, namazlarını cemaatle tekkesin-

²³ *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, s. 37-38.

²⁴ Mehmet Akif Erdoğan, "Seydişehir-Seydi Harun Külliyesi Vakıfları Üzerine Bir Araştırma", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VII., İzmir 1992, s. 83.

²⁵ Önder, *aynı makale*, s. 13-14.

²⁶ Ünal, *aynı makale*, s. 47-48; Önder, *aynı eser*, s. 106-107.

²⁷ BOA, *İ. DH.*, Dosya no. 516, Gömlek no. 35132.

²⁸ BOA, *ŞD.*, Dosya no. 131, Gömlek no. 35.

²⁹ *Konya Vilâyeti Salnâmesi*, (Kısaltma: KVS), Konya 1317, s. 151.

³⁰ BOA, *BEO*, Dosya no. 2622, Gömlek no. 196601.

³¹ Atamalarla ilgili ilk atama kaydının tarihi 29 Zilhicce 1082/27 Nisan 1672'dir (BOA, *İE. ML.* Dosya: 5, Gömlek: 355). Son atama kaydının tarihi ise 20 Zilhicce 1331/20 Kasım 1913'tür (VAD, no. 2180, s. 274, h. 575).

³² Bunlar; Seydişehir'e bağlı Kıracılar köyündeki Hacı Veysel, Karakız köyündeki Şeyh Hüseyin, Baş-Karaviran köyündeki Şeyh Gaybi bin Hacı Hamza, Taşağıl köyündeki Şeyh Âdil, Sakızarmud/Şekerarmud köyündeki Seyyid Harun/İsmail Şeyh/İbrahim Şeyh, Düden köyündeki Şeyh Mustafa, El-Mesud köyündeki Şeyh Enbiya, Dereköy'de Musa Şeyh Evlâdî Mezid Seydi Harun Veli, Yeniceköy'de Tavus Abdal, Kilisecik köyündeki Hacı Osman ve Hacı Halil Veled-i Şeyh Seydi, Hacılar köyündeki Derviş İsmail, Akkilise köyündeki Derviş Musa, yine Akkilise köyündeki Şeyh Salih, Taraşçı köyündeki Ekmek Yemez, Beyşehir'e bağlı Örtülü köyündeki Abdal Mehmed, Bozkır'a bağlı Avrana/Arvana köyündeki Abdal Mehmet ve Konya kazasına bağlı Hatunsaray-Çukurçimen köyündeki Şeyh Armağan zaviyelerdir. Ayrıntı için bk. Ayşe Değerli-Yusuf Küçükdağ, "Beylikler ve Osmanlı Döneminde Seydişehir'de Tasavvuf", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 16 (2013), s. 203-228.

de eda ettiği, hiç kimseyle konuşmayıp tefekkür içerisinde ömrünün kalan kısmını burada geçirdiği *Makâlât*'ta belirtilmektedir. Türbe kitabesinden anlaşıldığına göre Seyyid Harun 23 Rebiülevvel 720/3 Mayıs 1320 tarihinde vefat etmiştir. Türbesi muhtemelen aynı yıl içerisinde vasiyeti üzerine tekkesinin bulunduğu yere inşa edilmiştir. *Makâlât*'ta belirtildiğine göre Seyyid Hârûn'un Halife Sultan adlı bir kızı babasından sonra müritler arasında yapılan oylamayla tekkenin şeyhi olmuş ve bu görevi yaklaşık 40 yıl sürdürmüştür. Tekkenin idaresi Halife Sultan'ın ardından *Makâlât*'ın yazarı Abdülkerim'in büyük dedesi Şeyh Musa'ya geçmiştir; Şeyh Musadan sonra bu aile tarafından sürdürülmüştür. Osmanlı Devleti, Seyyid Harun'un evlatlarına büyük saygı göstermiş, Eşrefoğulları ve Karamanoğulları döneminden beri mevcut olan vakıfları geçerli kılmış ve yeni vakıflar tahsis etmiştir. Seyyid Harun Tekkesi, XV. yüzyılda Seydişehir ve Bozkır bölgesinin en zengin vakfı olmuş; Seydişehir'in merkezindeki derici, fırıncı, değirmenci ve benzeri esnafın kontrolü bu ailenin eline verilmiş; aile fertleri her türlü vergiden muaf tutulmuştur³³.

Seyyid Harun İmareti

Seyyid Harun Manzumesi'nin bir parçası olan imarethane, Seydişehir kent merkezindeki en eski ve tek imarethanedir. *Makâlât*'a göre Seyyid Harun önderliğinde kent kurulmuş; evler, cuma mescidi, medrese, hamam ve tekke ile birlikte imarethane de inşa edilmiştir³⁴.

Seyyid Harun Tekkesi'nin bir imaret gibi işlev gördüğü; misafirlere, komşulara, bölgeden gelip geçenlere, fakirlere, âlimlere, öğrencilere ve seyitlere sabah ve akşam yemek pişirilip verildiği anlaşılmaktadır. Turgutoğulları beylerinden Halil Bey

oğlu Rüstem Bey (ö. 1439), Seydişehir'e yerleşmiş ve yaşadığı sürece Seyyid Harun İmarethanesi'nde kendi mülkünden verilmek üzere yemek pişirip dağıtılmasını sağlamıştır³⁵.

Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Seyyid Harun Vakfı'nın önemli gider kalemlerinden biri, imarethanenin mutfak ve onarım masraflarıdır. 1476'da imaret aşçısının ücreti yıllık 360 akçe olup et ve buğday, misafirlere ekmek ikramı, tekkede oturan 15 derviş ile talebelerin yemek masrafları için tahsisat ayrılmıştır³⁶. 1583 yılına kadar vakıf ait tahrir kayıtlarında bu hususlar tekrarlanmıştır³⁷. Tanzimat'tan sonraki dönemde vakfın muhasebe kayıtlarında imarethane için ayrılan kalemler mevcuttur. 1866 yılında öğrenci, hademe ve fakirlerin yeme içme masrafı için 2735 ve imarethanenin onarımı için 1195 kuruş harcanmıştır. Aşçı Şeyh Ali Efendi ve kardeşlerinin yıllık ücretleri toplam 840 kuruştur³⁸. 1867'de mutfak masrafları için Seyyid Harun Vakfı'ndan 3086 kuruş harcanmıştır³⁹. 1871 yılında Seyyid Harun Camii, zaviyesi ve hamamı ile birlikte imarethane de tamir görmüş ve toplam 3367 kuruş sarf edilmiştir⁴⁰.

İmarethane binası günümüze ulaşmamıştır.

Seyyid Harun/Haruniye Medresesi

Seyyid Harun Manzumesi'nin bir parçası olan Haruniye Medresesi, Seydişehir'in en eski medresesidir. *Makâlât*'a göre Seyyid Harun önderliğinde kent kurulmuş, kentin etrafını çeviren surların iç kısmına her bir kapı hizasına birer mescit, sonra Seyyid Harun'un özel ibadethanesi olan "*savmâ*" ile ailesi için bir ev; ayrıca cuma mescidi, medrese, hamam, tekke ve imarethane inşa edilmiştir⁴¹.

Fatih Sultan Mehmet dönemi vakıf tahrir kayıtlarında (1476) Seyyid Harun Medresesi Vakfı'ndan

³³ Haşim Şahin, "Seyyid Hârûn", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, S. 58-60; Mehmet Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998, s. 98-99.

³⁴ *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, s. 41-54.

³⁵ Önder, *aynı eser*, s. 30, 110-116.

³⁶ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, (Kısaltma: *Fatih Devrinde Karaman Vakıfları*), (haz. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1958, s. 34.

³⁷ BOA, *TT.d.*, Gömlek no. 40; Gömlek no. 387; Gömlek no. 399; Gömlek no. 455; TKGM., *KK*, no. 137.

³⁸ BOA, *EV. d.*, Gömlek no. 38743, vr. 2.

³⁹ BOA, *EV. d.*, Gömlek no. 38743, vr. 9.

⁴⁰ BOA, *EV. d.*, Gömlek no. 38743, vr. 5.

⁴¹ *Makâlât-ı Seyyid Hârûn*, s. 41-54; Bayraktar, *aynı makale*, s. 281.

bahsedilmekte ve Karamanoğulları dönemindeki ayrıcalıkların bu dönemde geçerli kılındığı belirtilmektedir. Buna göre Seyyid Harun Medresesi'nde görev yapan müderrisin yıllık geliri 1.800 akçedir⁴². 1483 tahririnde pek çok arazi ve dükkândan elde edilen gelir Seyyid Harun Zaviyesi, Mescidi ve Medresesi vakfı olarak gösterilmektedir. O tarihte müderrislik görevini Seyit Mahmud ile Hacı Mehmet adlı iki kişi yürütmekte; görevleri karşılığı senelik toplam 2.520'şer akçe almaktaydılar⁴³. 1501, 1522 ve 1583 yılı tahrirleri ile 1783 yılı kayıtlarına göre müderrislerin medrese vakfından elde ettikleri yıllık gelir 7.200 akçeye ulaşmıştır⁴⁴. 1476'da günlük beş akçe alırlarken 1483'te yedi ve XVI. yüzyıldan itibaren günlük 20 akçe almaya başlamışlardır.

Seyyid Harun Medresesi'ne dair bilgilere düzenli olarak Şevval 1078/Mart-Nisan 1668'den itibaren ulaşılabilmektedir. Bu tarihte Mehmet Efendi, müderris olarak tayin edilmiştir⁴⁵. Bundan sonrakiler ise medreseye atanan müderris, danışmend, muid ve muzafarla ilgili beratlar olup 1919 yılına kadar düzenli olarak devam etmektedir⁴⁶. Medrese, günümüze ulaşmamıştır.

Haruniye Medresesi Kütüphanesi

Osmanlı döneminde medreselerin bazılarında, özellikle kentlerin önemli medreselerinde kütüphaneler bulunurdu⁴⁷. Seydişehir'in en ünlü medresesi durumundaki Seyyid Harun Medresesi bünyesinde de bir kütüphane mevcut idi. Bu kütüphanenin XVIII. yüzyıl başlarında kurulduğu

anlaşılmaktadır. Medresenin müderrisi olan Mustafa Efendi bazı kitaplarını 1138/1726'da medresenin kütüphanesine vakfetmiş, Zilkade 1139/Haziran-Temmuz 1727'de bu kitaplara hafız-ı kütüb olmak üzere de Mustafa Halife adlı birisi beratla tayin edilmiştir⁴⁸.

Konya Vilâyeti Salnâmeleri'ne göre Seydişehir kent merkezinde 1892-1906 yılları yılları iki kütüphane mevcuttur⁴⁹. Ancak isimleri kaydedilmemiştir. Bunlardan biri muhtemelen Haruniye Medresesi Kütüphanesi'dir. Kütüphane binası günümüze ulaşmamıştır.

Seyyid Harun Hamamı

Seyyid Harun Hamamı, aynı adlı caminin kuzeydoğusunda Seyyid Harun Manzumesi içindedir. Günümüzde Seyyid Harun olarak adlandırılan mahallede 1606 Sokak'tadır. İnşa tarihini belirten bir kitâbe olmamakla birlikte, *Makâlât*'a göre cami gibi XIV. yüzyıl başlarında, Seyyid Harun tarafından veya onun adına yapılmıştır.

Hamamlar köy veya şehir halkının yararlanması için tek veya çift olarak yapılmaktaydı. Tek hamamlar, günün belli saatlerinde sadece erkeklerle veya sadece kadınlara tahsis edilmişti. Çifte hamamlarda ise erkeklerin ve kadınların kendilerine ayrılmış kısımlarda aynı zamanlarda yıkanma imkânları vardı. Önce tek hamam olarak inşa edilip sonradan yanına bir kısmın ilavesiyle çifte hamama dönüşen binalar da vardı. Seyyid Harun Hamamı bu ikinci gruba girer. Başlangıçta sadece erkekler kısmı olan hamama, XV. yüzyılda kadınlar kısmı da ilave edilmiştir⁵⁰.

⁴² *Fatih Devrinde Karaman Vakıfları*, s. 33.

⁴³ Taksim Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları*, (Kısaltma: *Murad Çelebi Defteri*), no: 0-116/1, vr. 36a.

⁴⁴ 1501 yılı için bk. BOA, *TT. d.*, no. 1126; 1522 yılı için bk. BOA, *TT. d.*, no. 387; 1583 yılı için bk. *TKGM, A.*, no. 584; 1783 yılı için bk. BOA, *Karaman Ahkâm Defteri*, no. 17, s. 246.

⁴⁵ BOA, *İ. EV.*, Dosya no. 23, Gömlek no. 2704.

⁴⁶ BOA, *C. EV.*, Dosya no. 485, Gömlek no. 24550; *BEO.*, Dosya no. 1477, Gömlek no. 110745; *BEO.*, Dosya no. 1458, Gömlek no. 109277; *BEO.*, Dosya no.1458, Gömlek no. 110745; *İE. TCT.*, Dosya no. 19, Gömlek no. 2140; *AE.SAMD.III.*, Dosya no. 27, Gömlek no. 2551; *VAD.*, no. 544, vr. 13b, 14b; no. 548, vr. 59b; no. 1090, vr. 82b; no. 1122, vr. 32b, 34a; no. 1160, vr. 9b; no. 2179, s. 186, h. 514; no. 2180, s. 450, h. 988; no. 2180, s. 509, h. 1124; no. 2180, s. 399.

⁴⁷ Mesela Konya'da Zincirli ve İplikçi medreselerinin kütüphaneleri vardı. Bk. Küçükdağ, "Lale Devrinde Konya", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 1989, s. 61.

⁴⁸ *VAD.*, no. 1088, vr. 59a; no. 1128, vr. 19a.

⁴⁹ 1312-1324, s. 252-253.

⁵⁰ M. Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 13. Çarşı hamamı olarak kullanılan yapılar, tek veya çift şekilde düzenlenmekte, genellikle vakıf sistemi içinde bir külliye veya manzumeye dâhil, gelir getirici fonksiyonu bulunmaktadır. Bk. Erat Birsen "Anadolu'da Türk Hamam Mimarisi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, XII, İstanbul, s. 395.

Seyyid Harun vakfından olan Seyyid Harun Hamamı, Osmanlı döneminde kullanılır durumda idi. Seyyid Harun vakfının mütevellileri, hamamın işletilmesine ve bakımına nezaret ederlerdi. Müteveli tayinlerinde evladiyet şartı aranırdı. Bunun için babadan oğla geçecek şekilde mütevelliler tayin edilmiştir⁵¹. Evahir-i Rebiülahir 1155/25 Haziran-3 Temmuz 1742'de Mustafa ve Abdullah adlı kişiler Seyyid Harun Hamamı'nın mütevellilerinden olup hamamın 13 sehim hissesine mutasarrıf idiler. Hamamı işleten Mustafa 10 seneden fazla zamandır mütevellilere hamamdan payları olan icar bedelini vermemiş ve ayrıca hamamı tahrip edip mermerlerini kırmış, bakımsız bırakmış, içindeki kazan ve sair eşyaları alıp kendi evine götürmüştü⁵².

Seyyid Harun Hamamı, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bakımsız ve harap vaziyetteydi. Yusuf Ak-yurt, Ekim 1938'de yaptığı Seydişehir gezisi notlarında Seyyid Harun Hamamı'nın oldukça harap olduğuna işaret etmektedir⁵³. Zaman içerisinde çeşitli onarımlar gören hamam, 1970-1971 ve 1982-1988 yıllarında Vakıflar İdaresi'nce tamir edilmiştir. 1982 yılında tescil edilen hamam⁵⁴ günümüzde kullanıma açıktır.

Türbeler

Seyyid Harun Camii'nin kuzey duvarına bitişik olarak giriş kapısının solunda iki, sağında ise bir kümbet vardır. Caminin kuzey duvarındaki üç

kümbetten sağ taraftaki kümbet, camiye ismini veren Seyyid Harun'a aittir. Güney duvarı camiye bitişik olan bu kümbet, kesme taşlarla inşa edilmiştir. Kümbetin giriş kapısı kuzeye açılmaktadır. Kitabeden açık olarak anlaşıldığına göre 1320 yılında inşa edilmiştir⁵⁵. Seyyid Harun Türbesi'ne Osmanlı döneminde 1913 yılına kadar düzenli olarak cüzhan, ihlashan, duagu ve türbedar atamaları yapılmıştır⁵⁶. Ayrıca zaman zaman onarımlar da görmüştür. Nitekim 5 Cemaziyelvel 1280/18 Ekim 1863⁵⁷, Muharrem 1312/Temmuz 1894⁵⁸ ve 8 Cemaziyelvel 1323/11 Temmuz 1905 tarihlerinde türbe esaslı bir onarım geçirmiştir⁵⁹. Ulaşılan son tamirat kaydı 1914 tarihlidir⁶⁰. Hâlen tüm unsurlarıyla ayakta olan Seyyid Harun Türbesi, 1983 yılında tescil edilmiş ve 1988'de onarım görmüştür. Orijinal kapısı değiştirilip yerine sade ve ahşap kapı takılmıştır.

Seyyid Harun Camii'nin kuzey cephesi önünde sıralanan kümbetlerden ikincisi Halife Sultan Türbesi olup, caminin kuzeydoğu köşesine bitişiktir. Kitabesinde inşa tarihi olarak 10 şevval 768/9 Haziran 1367 yazmaktadır⁶¹. Seyyid Harun Türbesi'ne atanan türbedar, cüzhan ve duaguların bu türbe için de hizmet verdiği Osmanlı belgelerinden anlaşılmaktadır. Buraya Osmanlı döneminde yapılan atamalarının ilkinin tarihi Zilkade 1113/Mart-Nisan 1702'dir⁶². Son atamanın tarihi ise Cemaziyelvel 1242/Aralık 1826'dır⁶³.

⁵¹ VAD., no. 1118, vr. 70a, 72b.

⁵² BOA, *Karaman Ahkâm Defteri*, no. 1, vr. 44, s. 88/3.

⁵³ M. Yusuf Ak-yurt, "Resimli Türk Abideleri IV (Ermenak Merkez Kazasında, Ermenak-Anamur Yolunda, Ermenak-Karaman Yolunda, Konya-Beyşehir Yolunda, Beyşehirinde, Seydi Şehrinde Mevcud 26 Abidenin Tariflerini ve 53 Fotoğrafisini Havidir)", (Basılmamış Yazma Eser), Konya 1941, s. 265.

⁵⁴ *Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi*, Dosya no. 41/03.

⁵⁵ Önder, *aynı eser*, s. 108; Ünal, *aynı makale*, s. 49-50; Bayraktar, *aynı makale*, s. 284.

⁵⁶ BOA, *İ. ML.* Dosya: 5, Gömlek: 355; VAD., no. 544, vr. 13b; no. 547, vr. 7b; no. 1088, vr. 58 a, 58b, 59b, 60a; no. 1118, vr. 70a; no. 1119, vr. 50a; no.1160, vr. 8b, 9b, 10b; no. 2179, s. 55, h. 205; no. 2180, s. 217, h. 460, 461.

⁵⁷ BOA, *İ. DH.*, Dosya no. 516, Gömlek no. 35132.

⁵⁸ BOA, *İ. EV.*, Dosya no. 7, Gömlek no. 1312/M-02; BEO, Dosya no. 436, Gömlek no. 32641; ŞD, Dosya no. 131, Gömlek no. 35.

⁵⁹ BOA, *BEO.*, Dosya no. 2622, Gömlek no. 196601.

⁶⁰ KVS, 1322/1914, s. 301.

⁶¹ Önder, *aynı eser*, s. 111; Ünal, *aynı makale*, s. 53-54.

⁶² VAD, no. 1160, vr. 8b.

⁶³ VAD, no. 549, vr. 50 a.

Seyyid Harun Camii'nin kuzeyinde, Halife Sultan Türbesi'nin kuzey duvarına bitişik şekilde yer alan türbe ise Rüstem Bey ve Sultan Hatun Türbesi'dir. Cami önünde yer alan üç kümbetten en küçüğüdür. İnşa tarzı ve malzemeleri diğer ikisinden farklıdır. 3.45x3.45 m ölçülerinde kare plan üzerine kesme taş kaplamalarla yükselen bir gövdesi vardır⁶⁴. Rüstem Bey ve Sultan Hatun bint Emirşah Bey ibn Turgut Bey Türbesi'nin içinde beş mezar bulunmaktadır. Bunlardan en güneyde kalanı Sultan Hatun'a aittir. İki büyük, iki küçük olan diğer dört mezarın ise Selçuklu tipi sandukaları vardır. Sultan Hatun mezarı, üzerindeki kitabelere göre 8 Şaban 825/28 Temmuz 1422 tarihlidir. Sanduka şekilli mezarlardan soldan birincisi Rüstem Bey bin Halil Bey'e ait olup Safer 843/Temmuz-Ağustos 1439 tarihlidir. İkinci büyük sanduka şekilli mezar Ali Bey ibn Rüstem Bey'indir. Rebiyülevvel 843/Eylül-Ekim 1439 tarihlidir. Sanduka tipi küçük mezarlardan ilki Rüstem Bey kızı Dürrühan Hatun'a aittir ve Muharrem 832/Ekim-Kasım 1428 tarihlidir. Sanduka tipi küçük mezarlardan ikincisi üzerinde rakamla 999/1590 tarihi ve Yusuf bin Mustafa adı okunmaktadır⁶⁵.

Seyyid Harun manzumesine bağlı Rüstem Bey ve Sultan Hatun Türbesi'nin ne zaman yaptırıldığı bilinmemekle birlikte, türbedeki en eski mezarın Turgutoğlu Emir Şah Bey'in kızı Sultan Hatun'a ait olmasına istinaden onun 8 Şaban 825/29 Temmuz 1422'de ölümünden sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Osmanlı döneminde Zilhicce 1102/Ağustos-Eylül 1691 tarihinden başlamak üzere⁶⁶ 1319/1902 yılına kadar ücretleri Rüstem Bey vakfından karşılanmak üzere, bu iki türbe için türbedar, cüzhan, aşrhan, temcidhan ve duagu atamaları yapılmıştır⁶⁷.

Seyyid Harun, 1300 dolaylarında Seydişehir'e yerleştiğinde, burası muhtemelen meskûn bir mahal değildi. Nitekim Seyyid Harun Menakıbnamesi, onu kentin gerçek kurucusu olarak göstermektedir. Müritleriyle ve ailesiyle birlikte Küpe dağının eteklerinde sulak bir vadiye gelmiş; Selçuklular devrinde tamamen harabe durumunda olan Elite (Vervelid) şehri yakıntalarına yakın bir yerde yerleşmiştir. Etrafı sur ve burçlarla çevrili; güney, kuzey ve batı yönlerinde giriş kapıları olan; içeride üç mescit, birer medrese, hamam, imarethane ve cuma mescidi bulunan bir şehir inşa etmiştir.

Seyyid Harun Manzumesi'nin genişleyerek varlığını devam ettirebilmesi için bazı tarımsal araziler ve dükkanlar vakfedilmiştir. Zamanla medreseye bağlı bir kütüphane oluşmuş; hamam hem erkek hem de kadınlara hizmet verir hale gelmiştir. Manzumenin etrafında açılan ticarethaneler sayesinde civarda mahalleler oluşmuş ve böylece tedricen bir yerleşim yani Seydişehir doğup gelişmiştir.

Seydişehir Muallimhane Camii

⁶⁴ Önder, *aynı eser*, s. 111-116; Ünal, *aynı makale*, s. 55-56.

⁶⁵ Önder, *aynı eser*, s. 111-116; Ünal, *aynı makale*, s. 58.

⁶⁶ VAD, no. 1160, vr. 8b.

⁶⁷ VAD, no. 544, vr. 13b, 14b; no. 547, vr. 7a; no. 549, vr. 50 a; no. 1088, vr. 59b; no. 1090, vr. 81 a, 82b; no. 1118, vr. 71 a, 71b; no. 1119, vr. 50 a; no. 1122, vr. 33b; no. 2179, s. 183, h. 508; no. 2179, s. 55, h. 205; no. 2180, s. 480, h. 80; no. 2180, s. 505, h. 1113; BOA, *Şikâyet Defteri*, no. 112, s. 188; BOA, *Karaman Ahkâm Defteri*, no. 18, s. 18; *EV. d.*, Gömlek no. 31913.

HATUN KENTLERİ: HATUNSARAY - KADINHANI*

HATUNSARAY

Türk ve Moğol lehçelerinde *hatun*, *hätyn*, *hotun*, *katun*, *katyn*, *kadın* gibi çeşitli şekillerde ifade edilen “*hatun*” kelimesi, hükümdar ailesine mensup kadınlar için kullanılan bir unvandır. Nitekim kaynaklarda, “*Türk hükümdarının karısı*”, “*Türk kadını*”, “*saygın kadın*”, “*yönetici kadın*” olarak ifade edilmiştir¹.

Osmanlılar ilk zamanlarda hükümdar hanımlarına ve kızlarına hatun demişlerdir. Osman Gazi'nin hanımı Mal Hatun, Orhan Bey'in hanımı Nilüfer Hatun, Yıldırım Bayezid'in zevceleri Devlet ve Hafsa hatunlar, Fâtih Sultan Mehmet'in hanımı Sitti Mükrime Hatun gibi hanımların çeşitli yerlerde yaptırdığı hayrat binaları; eseri yaptıranın adından ziyade “*Hatuniye*” ismiyle anılmaktadır. Bu çerçevede, Hatunsaray yerleşiminin de “*Hatunlar tarafından*” veya “*Hatunlar adına*” yaptırılan anıtsal-kamusal hizmet yapılarına dayandığını söylemek mümkündür.

Hatunsaray yerleşiminin yer adına ve kuruluş kökenine ilişkin farklı söylenceler vardır. Bunlarda birisi; Selçuklu sultanlarından birinin emirlerine itaat etmeyen-söz dinlemeyen kızını Hatunsaray civarına sürmesi ve ikametgâhı için bir köşkyaptırması ile ilişkili olarak Hatun-Saray olarak anılmasıdır. Bir diğeri ise özellikle Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev

için atfedilen ele geçirdiği/fethettiği ülkelerdeki kızları Hatunsaray civarına yerleştirdiğine ilişkin söylencedir². Bu kayıtlar, arkeolojik araştırmalarda Hatunsaray'da “*Zeus Tapınağı*” bulunduğunu ilişkin kayıtlar³ ile birleştirilirse, olasılıklar Selçuklu köşkü/sarayının antik tapınak kalıntıları üzerinde inşa edildiği düşünülebilir.

Bu söylenceler, Türk dönemine ilişkin olmakla birlikte; Hatunsaray yerleşiminin esas itibarıyla antik *Lystra* yerleşimi üzerinde kurulduğunu söylemek mümkündür. *Lystra* olarak bilinen Hatunsaray'ın yakın çevresinde *Klistra* ve Roma döneminde *Psidian Antioch* (bugün Yalvaç) ile *Iconium*'u (bugün Konya) bağlayan *Kral Yolu* üzerinde stratejik bir konumda olduğu bilinmektedir. Nitekim bu stratejik konumu ile Selçuklu dönemi kervanyolu sisteminin önemli bir bileşeni olmuştur. Hatunsaray'da inşa ettirilen *Hatunsaray Kervansarayı* ve yakın çevresindeki *Seyfeddin Ferruh Kervansarayı* ile *Gömse Kervansarayı* ve *Köprüsü*, Hatunsaray'ın Selçuklu döneminde Konya-Seydişehir-Antalya kervan yolundaki önemine işaret etmesi bakımından önemlidir⁴.

Selçuklu sonrasında Karamanoğulları Beyliği dönemine ilişkin kayıtlarda Hatunsaray yakınlarındaki Şeyh Evliya Tekkesi için 1408 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından bir çiftlik

* Bekir ŞAHİN, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü, ORCID: 0009-0004-1006-5147. bekirsahi@gmail.com

¹ Abdülkadir Özcan, “*Hatun*”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 499.

² Gülenay Pınarbaşı, *Anadolu'ya Adını Veren Kadınlar*, İstanbul 2016, s.94-95.

³ Çiğdem Dürüşken, *Paulus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları*, İstanbul 2003, s. 26-27.

⁴ Ali Baş, “Konya-Hatunsaray-Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler”, *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1996, s. 141-167.

yeri vakfedildiği görülmektedir⁵. Bu vakıf kaydı, Hatunsaray ve çevresinin Türk-İslam kolonizasyon sürecinde Şeyh-Dervişler tarafından kurulan köyler yoluyla tarımsal üretimin geliştiği bölgelerden biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir⁶. Nitekim Hatunsaray çevresinde en bilineni Şeyh Şiblî Zaviyesi olmak üzere yirmi dört tekke ve zaviye inşa edildiğini ilişkin arşiv belgeleri⁷, bölgenin Türk-İslam kolonizasyon sürecindeki etkili rolüne işaret sayılmalıdır.

Hatunsaray yerleşimi için Osmanlı dönemine ilişkin ilk kayıt, XV. yüzyılda Osmanlı idari taksimatı içinde “*nahiye*” olarak örgütlenmesine ilişkindir⁸. Buna göre, Konya Sancağı'nın dört nahiyesinden biri olarak Hatunsaray, Karaman Eyaleti'ne bağlandığı kaydedilmektedir⁹. Seyahatnamelere bakılırsa, XVII. yüzyılda Karaman Eyaleti idari sınırları içinde “*kaza merkezi*” olduğu anlaşılmaktadır¹⁰. XIX. yüzyılda ise yeniden yapılandırılan idari sisteme göre, Hatunsaray'ın Sudirhemi ve Saideli ile birlikte Konya kazasına bağlı “*nahiye*” statüsünde olduğu görülmektedir.

Osmanlı döneminde bir başka önemli kayıt ise¹¹ XVI. yüzyılda Hatunsaray nahiyesine bağlı Şahne köyünde kurulan tarımsal ve hayvansal ürünlerin mübadele merkezi işlevindeki Şahne Pazarı olarak kaydedilen “*kırsal pazarın*” varlığına ilişkindir. Bu kayıtlar, Hatunsaray ve çevresinin tarımsal ve hayvansal üretim ve artı değer potansiyellerini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim XV. ve XVI. yüzyıllarda Hatunsaray'da tarımsal üretim/hububat üretim hacminin, diğer köylerden fazla

olduğuna ilişkin bilgiler, Hatunsaray'ın tarımsal verimliliğini ve artı değer üretme kapasitesini ortaya koymaktadır¹².

Cumhuriyet döneminde¹³ ise Hatunsaray'ın önce Çumra kazasında Akviran nahiyesi bağlı köy olarak belirlenmekte ve sonrasında Hatip nahiyesine bağlandığı anlaşılmaktadır. 1953 yılında ise ulusal sosyo-ekonomik kırsal kalkınma hedefleri kapsamında 11 köyden oluşan Akşehir kazasına bağlı Hatunsaray nahiyesinin merkezi olmuştur. Bu dönemde toplam 11.922 nüfuslu nahiye/bucak merkezi olarak 6.245 kişi nüfusa sahip olduğu kaydedilmektedir. Yakın dönemde ise Konya Büyükşehir Belediyesi'nin kurulması ile Konya İli, Meram İlçesi'ne bağlı mahalle olmuştur.

Hatunsaray havalisi anıtsal-kamusal yapılar incelenirse; ilk yapılış tarihi tam bilinmeyen devşirme malzeme kullanılarak inşa edildiği anlaşılan Hatunsaray Cuma Camisi'nin, 1831 yılında yenilendiği, 1886 yılında ise tamir gördüğü anlaşılmaktadır¹⁴. Bir diğer önemli yapı ise XIII. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlenen Gömse Kervansarayı ve Köprüsü olarak kaydedilmelidir¹⁵.

Sonuç olarak Hatunsaray/Lystra yöresinin antik çağlardan beri İç Anadolu-Akdeniz ve Ege bölgesi arasındaki coğrafi geçiş noktası konumuna dayalı olarak –özellikle Roma ve Selçuklu dönemi Anadolu ulaşım güzergâhlarında– stratejik öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu niteliği ile Roma-Bizans dönemlerinde gerek askeri ve ticari gerekse dini organizasyonlar için önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Zeus Ta-

⁵ Yusuf Küçükdağ-Ayşe Değerli, “Hatunsaray Nahiyesi Tekke ve Zaviyeleri”, *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (Bildiriler)*, (ed. Hasan Bahar), Konya 2012, s. 370.

⁶ Ayşe Değerli-Yusuf Küçükdağ, “Hatunsaray-Şeyh Şiblî Zaviyesi'ne Dair Yeni Bir Kaynak: Karamanoğlu Süleyman Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 54 (2020), s. 30.

⁷ Değerli-Küçükdağ, *aynı makale*, s. 29-40.

⁸ İzzet Sak, “Hatunsaray Nahiyesi ve Köylerinden Konya Mahkemesine İntikal Eden Olaylar (1690-1720 yılları arası)”, *Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (2-4 Ekim 2011)*, Konya 2012, s.281.

⁹ Cemile Haliloviç Tekin, “Türk hâkimiyetinde Hatunsaray”, *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2013, s. 211.

¹⁰ Hüseyin Muşmal, “1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20 (2006), s. 203-204.

¹¹ Doğan Yörük, “16. Yüzyılda Hatunsaray Nahiyesi'nin İktisadi Yapısı”, (ed. H. Bahar), *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu (2-4 Ekim 2011)*, s. 335-346.

¹² Zehra Odabaşı, “Karatay Vakfiyeleri”, *Konya Ansiklopedisi*, V, Konya 2013, s. 117-119.

¹³ Döndü Düşünmez, “Cumhuriyet Döneminde Hatunsaray'ın İdari Yapısı”, *Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu*, Konya 2011, s. 437-453.

¹⁴ İ. H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 105.

¹⁵ Konyalı, *aynı eser*, s.1102.

pınağına ilişkin kalıntılar ile Bizans döneminde piskoposluk merkezi olduğunu ilişkin kayıtlar, dini önemini ortaya koymaktadır. Selçuklu döneminde ise özellikle Konya-Seydişehir-Antalya kervan güzergâhı üzerindeki konumu ile önemli bir konak noktası olarak geliştiği görülür. Bu dönemde inşa edilen kervansaray, Hatunsaray'ın konaklama merkezi olarak önemine işaret sayılmalıdır. Ancak, devam eden süreçte gerek ulaşım sistemi ve teknolojisindeki gelişmeler, gerekse idari birimlerin yeniden örgütlenmesi bağlamında önemini kaybederek, süreç içinde belli bir kırsal alanın merkezi niteliğine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

KADINHANI

Malazgirt Zaferi'nden (1071) sonra Selçuklular yerleştikleri şehirleri birer birer Türk-İslam beldesine dönüştürmüşler; şehirleri kendi medeniyet tasavvurlarına göre geliştirdikleri yapılarla donatmışlardır. Bu dönemde cami, medrese, han, bedesten, kervansaray, hamam ve türbe gibi yapı türleriyle ihya edilen şehir dokuları yeni bir kimliğe kavuşmuştur. Böylece Erzurum, Sivas, Kayseri ve Konya gibi yerleşimler Selçuklu kültürünü ve İslam medeniyetini temsil eden şehirler olmuştur.

Anadolu'da şehirlerarası ticaret yollarının artması, yol ağları üzerinde kafilelerin güvenli bir şekilde seyahat etmesine imkân sağlayan hanlar ve kervansarayların yapılması, Selçuklu Devleti'nin ticarete verdiği önemle birlikte bu anlamda yakaladıkları başarıyı da göstermektedir. Anadolu'da inşa edilen hanlar ve kervansaraylar, insanların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabileceği adeta küçük bir şehri hatırlatır. Kale surları gibi beden duvarlarıyla korunan kervansaraylarda mescit, hamam, yatak odaları, mutfak ve yemek salonlarının dışında at, deve ve katır gibi hayvanların dinlenmesine elverişli geniş ahırlar da mevcuttu. Yolcuların konaklama ve yeme içme ihtiyaçlarıyla beraberindeki

hayvanlarının yemlenmesi ve bakımlarının yapılmasına kadar her şeyin temini vakıflar tarafından sağlanırdı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ülkede sağlamış olduğu güven sayesinde halk, huzur ve barış içinde hayatını sürdürür ve her türlü yöne serbest biçimde seyahat ederdi. Bu sayede çevre ülke ve beldelerden farklı maksatlarla gelenler, ticari ve sanatsal faaliyetlerini yürütmek amacıyla hayatlarını Anadolu topraklarında sürdürürlerdi. Şehirler, cami, medrese, darüşşifa, imaret, çarşı, bedesten ve pazarların etrafında kümelenen mahallelerin oluşmaya başlamasıyla gelişmelerini sürdürmüştür. Yerleşmeleri teşvik eden bu yeni mimari eserler, Anadolu şehirlerinin en belirgin anıtları olmuşlardır¹⁶.

Konya'da yönetim ve ticaretten kaynaklı bir zenginlik ve dinî referanslara bağlı infak duygusundan hareketle çok sayıda vakıf kurulmuştur. Yapılan çalışmalara göre 1650-1910 yılları arasındaki 311 vakıftan 24'ü (%7,72) XIII-XX. yüzyıl arasındaki 1538 vakıftan 57'si (%3,70) kadınlar tarafından tesis edilmiştir. Konya'da vakıf kuran kadınlar Osmanlı genelinde olduğu gibi hanedan ve ümera ailelerine mensuptular. Üst tabakaya ait gibi görünen bu özellik, zamanla tabana doğru yayılma eğilimi göstermiştir. Kadınlar başlangıçta mescit, medrese, zaviye, darülhuffaz, han, kervansaray, türbe gibi bina vakıflarına, bilhassa darülhuffazlara yönelirken, sonraki dönemlerde mevcut vakıflara akar tahsis etme yoluna gitmişlerdir.

Anadolu'daki şehirler, İslam şehirlerinin oluşumunda görüldüğü gibi cami etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla Anadolu'ya intikal eden dervişlerin yanında sultanlar ve üst düzey devlet erkânı vakıflar kurarak cami, medrese, zaviye, han, kervansaray gibi birçok yapılarla yerleşmiş oldukları şehirleri ihya ve imar etmişlerdir. Anadolu şehirlerinin kuruluşunda dervişlerin rolü olduğu¹⁷ gibi kurulan vakıfların tesis edilen yapıların ve o şehrin sakinlerinin nitelik ve nicelik da-

¹⁶ Suphi Saatçi, "Medeniyetin Simgesi Şehir", Prof. Dr. Hakkı Acun Hocanın Aziz Hatırasına: İnsan, Tarih ve Şehir, (ed. Musa Kazım Arıcan vd.), Ankara 2020, s. 42-43.

¹⁷ M. E. Şen-B. Şahin-A. Bektaş, *Vefatının 700 Yılı'nda Seyyid Harun Veli ve Makâlât-ı Seyyid Harun Veli* Seydişehir 2021; M. E. Şen, "Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Veli", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55 (2022), s. 201-213.

Raziye Hatun Kervansarayı

gılımı tarihi, kültürel, fiziki, siyasi ve ekonomik yapıyla doğrudan ilişkilidir. Bu vakıfların pek çoğunun banisi hanımlardır.

Türk tarihinde hatunlar, devletin sevk ve idaresinde, siyasi ve sosyal hayatta önemli roller üstlenmişlerdir. Hatunların özellikle siyasi yönden öne çıkmaları, sayısız eserlerin ortaya çıkmasına ve günümüze kadar gelmesine imkân sağlamıştır. Türkiye Selçukluları döneminde Raziye Devlet Hatun da bunlardan biridir. 1210 ve 1223 tarihli vakfiye kayıtlarına göre¹⁸, Konya'da günümüze kadar gelmiş imaret ve mescit ile Kadınhanı ilçesine adını veren han onun tarafından yaptırılmıştır.

Türkiye Selçukluları döneminde Konya ve Kadınhanı'nda birçok vakıf eserleri bırakan Raziye Devlet Hatun (ö. 627/1230), Nizameddin Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızıdır. Hem Kadınhanı'ndaki han hem de Konya'da Hatuniye Mescidi'nde bulunan kitabeler de bunu desteklemektedir. Mescidin minaresinin doğusundaki

açık türbede Devlet Hatun'un gömülü bulunduğu rivayet edilmektedir. Burada kardeşi *Bedreddin*'in de medfun olduğu rivayeti vardır.

Devlet Hatun o dönemde *Saideli* adıyla anılan ilçeye bir kervansaray yaptırmış, bundan sonra şehir Kadınhanı adını almıştır. Taştan yapıldığı için "*Taşhan*" olarak da bilinen bu kervansaraya gelir sağlayabilmek için Saideli, Seyrekviran, Kalamıça ve Meydanlı'daki çiftlikleriyle birlikte Konya Esediye (Hatuniye) Mahallesi'ndeki köşkünü vakfetmiştir. Hanın Devlet Hatun adına yapıldığı hem vakfiyelerinden hem de arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Ayrıca kapısında yer alan kitabesinde hanı yaptıranın "*Mahmud kızı Raziyye Hatun*" olduğu görülmektedir. Bu durumda Devlet Hatun'un adı Raziye'dir. Han, 620/1223 tarihinde yapmıştır¹⁹.

Türk geleneğine göre birçok vakfiye ve kitabelerde bilhassa hükümdar ailesine mensup kadınların isimleri yerine, sitti, devlet, hant gibi umumî kelimeler kullanılır²⁰. Raziye Hatun'un 1213 tarihli vakfiyede geçen "*Devlet Hâtun el-Arûsîmin Âl-i*

¹⁸ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Selçuklu-Danişmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun", *Vakıflar Dergisi*, S. 44 (2015), s. 38.

¹⁹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 147.

²⁰ Konyalı, *aynı eser*, s. 135.

Selçûk” ifadesinden onun Selçuklu sarayının gelini olduğunu anlıyoruz²¹. Ardında bıraktığı eserlerle Türkiye Selçukluları döneminin önemli isimlerinden olan Raziye Hatun, “Devlet” adını Selçuklu hükümdarlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211)’in hasekilerinden olması vesilesiyle almıştır.

Veliler listesinde de yer alan Devlet Raziye Hatun, Hz. Mevlana’nın müridelerindedir. 627/1230’da vefat eden Devlet Raziye Hatun, vasiyeti üzerine kendi yaptırdığı Hatuniye Mescidi’ne defnedilmiştir²².

Raziye Devlet Hatun’un babası Muzafferüddin Mahmud ile kardeşleri Zahirüddin İliğ ve Bedreddin Yusuf, çöken Danişmendli Beyliği’nin askerleri idi. Bunlar, çok büyük nüfusa sahip Danişmendli göçerleri ile Selçuklu hizmetine girmiştir²³. Raziye Devlet Hatun’un vakfiyesinden çocuklarının olduğunu biliyoruz. Ancak çok küçük olmalı ki ikinci vakfiyede mescidinin yenilenmesini kardeşi Bedreddin Biremoni yapmıştır. Ağabeyi, adını Danişmendoğullarından bir kolun idare merkezi niteliğindeki, o dönem Malatya’nın Kâhta kazasına bağlı Bireman’dan alan Bedreddin Ahmet Biremani’dir. Muzaffereddin Mahmud’un Raziye Devlet Hatun’dan başka yukarıda bahsettiğimiz bir kızı daha vardır. O da, Adsız (Etsüz) Elti Hatundur. Bu hanımı, Kayseri’de Danişmendliler döneminde inşa edilen Kölük Camii’nin 607/1210 tarihli tamir kitabesinden tanıyoruz²⁴. Raziye Hatun’un mescidin bahçesinde bulunan kabri üzerindeki 1223 tarihi sonradan, büyük ihtimalle vakfiye tarihi düşünülerek yazılmıştır. Çünkü Konyalı, kitabında mescidin bütün özelliklerini anlatır, ancak böyle bir mezar taşından bahsetmez. Bu çerçevede, Raziye Devlet Hatun’un 1230’da ölmüş olabileceği değerlendirilmektedir.

Raziye Devlet Hatun’un önemli eserlerinden birisi, 1223 (H.620) yılında Saideli Seyrekviran’daki kişlik kervansaraydır. Kervansarayın kitabesinde;

“Allah’ım, 620 yılında bu hanı yaptıran sahibesi olan Mahmut kızı Raziye Hatun’a rahmet eyle” yazılıdır²⁵. Bu handan dolayı zamanla bölge Kadınhanı ismini almıştır. Devlet Hatun, kervansaraya gelir sağlamak maksadıyla Saideli (Seyrek-viran), Kalamıça (Gelemiş), Meydanlı çiftliklerinin dışında Konya Esediye Mahallesi’ndeki sekiz odalı, iki sofa ve iki ahır ile samanlığı bulunan muazzam köşkünü vakfetmiştir²⁶. Hanın birçok yerinde devşirme antik parçalardaki süslemeler özellikle cephelerde dikkati çekmektedir²⁷. Bir başka eseri ise Alaeddin Tepesi’nin doğusunda, vakfiyede Esediye, şerhiye sicil kayıtlarında Biremonî olarak geçen, şimdiki Mihmandar Mahallesi’ndeki mesciddir. Vakfiyesinde mescidin 1213’te inşa edildiği yazılmaktadır. 10 yıl sonra yazılan vakıfnâmede Raziye Hatun’un kardeşi Bedreddin Biremonî tarafından 1230 tamir kitabesinde minarenin yenilediği, buraya imaret inşa edildiği belirtilmektedir²⁸. Ayrıca caminin yanında yer alan Hatuniye Medresesi 1936’da yıkılmıştır. Minarenin doğu tarafı bitişiğinde basit bir mezar mevcuttur. Mezarın başucuna sonradan yerleştirilen mezar taşında, Latin Alfabesiyle yazılmış “Hüvelbaki, merhume Mahmud kızı Raziye Hatun, ruhuna Fatiha 620/1223” yazısı okunmaktadır. Raziye Hatun’a ait mezar taşı da burada inşa edilen imaret gibi tahrip olmuş, mezar taşı sonradan eklenmiştir.

Kadınhanı, yerleşim yeri olarak tarih öncesi dönemlere uzanan bir geçmişe sahiptir. Şehir merkezinin çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular arasında pek çok antik çağ kalıntlarına rastlanmaktadır. İlk çağlardan günümüze kadar özellikle ticaret amaçlı İpek ve Kral yolları ve hem askerî hem de hac yolu olarak kullanılan anayollar üzerinde yer alması, Kadınhanı’nın tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Selçuklu döneminde Ana-

²¹ Hacıgökmen, *aynı makale*, s. 38-41.

²² Nezahat Bekleyiciler, *Yolu Konya’dan Geçen Ulu Hatunlar*, Konya 2007, s. 58.

²³ Tufan Gündüz, “Konar Göçer”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 161-163.

²⁴ Halil Edhem, *Kayseri Tarihi*, İstanbul 1982, s. 18-33.

²⁵ Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s. 450.

²⁶ F. Nafiz Uzluk, “Fatih Devrinde Karaman Vakıfları Fihristi”, Ankara 1958, s. 20.

²⁷ Konyalı, *aynı eser*, s. 386.

²⁸ Konyalı, *aynı eser*, s. 378.

dolu'da yol güzergâhı üzerinde bulunan hanlar, halkın rahat şekilde seyahat etmesi, aynı zamanda asayişin sağlanması amacıyla yapılmıştır. Önemli yol güzergâhında olmasından dolayı Kadınhanı da Selçuklu derbent teşkilatı içindedir. Daha sonraki dönemlerde de hac yolu üzerinde olmasından dolayı Kadınhanı'nın önemi artmıştır.

Orta Anadolu bölgesinin Konya bölümünde konumlanan ilçe, idari olarak Konya'ya bağlı olup, şehir merkezinin 58 km kuzeybatısındadır. Konya-Afyonkarahisar devlet karayolu kenarındadır. Şehir, iklim şartları bakımından cazip bir yerde bulunmayan Kadınhanı'nın en önemli özelliği, İstanbul'u Çukurova, Suriye ve Hicaz'a bağlayan yol üzerinde bulunmasıdır. İskân konusunda sıkıntılar yaşanmasına rağmen Kadınhanı, etrafında cami, hamam, aşevleri, mektep, medrese, arasta, şadırvan ve çeşmeler bulunan Raziye Hatun hanının etrafında kurulmuştur. Zamanla yeni mahallelerle gelişen şehir, günümüzde Kadınhanı ilçesinin merkezi olarak işlevini sürdürmektedir.

Kadınhanı yerleşmesinin nüvesini, Raziye Hatun'un 1223'te yaptırdığı kervansaray oluşturmuştur. Yerleşme, kervansaray etrafında 1256'dan itibaren gelişmeye başlamıştır. Türkiye Selçukluları döneminde "Saideli" adı ile anılan bölge, özellikle Selçuklulardan sonra Kadınhanı olarak anılmaya başlamıştır. Karamanoğulları Beyliği ile Osmanlı Devleti arasında farklı tarihlerde hâkimiyet kavgasına sahne olan Kadınhanı, 1467'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiş, idari taksimatta "nahiye merkezi" hâline getirilmiştir²⁹.

Osmanlı Döneminde Karaman bölgesindeki vakıflar ve mülkler aynen geçerli kılınmış, fakat vergi gelirlerinin bir kısmına devlet el koymuştur. Buna göre vergilerin öşür hisseleri vakıf ve mülklere giderken, örfi hisseler tımar sahiplerine aktarılmıştır. Hatun köyünün öşür ve örfi gelirleri 1476 tarihli vakıf defterinde: "Vakf-ı zâviye-i Hâtûnder karye-i Hâtûn tâbi'-i vilâyet-i Sa'id meşîhât be-nâm-ı Dervîş İbrâhim mukarrer be-hüküm-i

vâcibü'l-izân" şeklinde geçmektedir. Vâkırı "Ömer Beğ bin Turgud Beğ", vakfiyesinin yer aldığı deftere derkenar hâlinde yazılmıştır³⁰.

1476'da Hatun köyünün sadece vakfa aktarılan 1.420 akçelik öşür gelirleri görülmekte, örfi vergilerin miktarının ne kadar olduğu ise bilinmemektedir. 1483'te toplam 2.423; 1500'de toplam 4.817; 1518'de toplam 4.900; toplam 4.235; 1584'te toplam 5.400 akçelik bir vergi hâsılına sahiptir. Öşür hisseler vakıf, örfi hisseler de tımar gelirlerini oluşturmaktadır. 1500'de 51 nefer, 29 hanelik nüfusu olan Hatun köyünün, 1518 ve nüfusu 37 nefer, 28 haneye düşmüş; 1539'da nüfus 42 nefer ve 27 hane ile bir önceki tahrir düzeylerinde seyretmiş; 1584'te ise, 50 nefer, 28 hane ile yüzyılın başındaki nüfus değerlerini yakalamıştır. Hatun köyü veya bir başka deyişle Kadınhanı, Anadolu'nun sağ kolu üzerinde bulunması sebebiyle hac ve ticaret kervanlarının uğrak yeri olmuş, şark seferleri esnasında orduların, iaşe ve ikmal temin etmek için konakladıkları askerî menzil noktalarından biri hâline gelmiştir. Bu durum Kadınhanı'na aynı zamanda derbent olma vasfını da kazandırmıştır.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren derbentlere yeniden düzen vermek için birtakım tedbirler alınmıştır. Bir taraftan köylerini terk eden derbent reayasını eski topraklarına yerleştirmek için çalışmalar yapılırken, diğer taraftan yollar üzerindeki harap ve boş hanlar tamir ettirilerek müstahkem hâle getirilmiştir. Tamir ettirilen bu yerlere derbentçi olarak yeni ahali nakledilmiş ve böylece çevre güvenliğinin sağlanması yoluna gidilmiştir. Harap yerler, içinde oturacakların bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere cami, mektep, mahkeme binası, hamam, suyolları gibi sosyal tesislerin yapılması ile bir iskân merkezi hâline getirilmiştir³¹.

Kadınhanı ahalisinin zamanla yerlerini terk ederek dağılmaları ve perişan olmalarının yanında, bahsedilen mevkiin korkulu ve تنها olması sebebiyle, harap düşen kervansarayın, yeniden imarı için 1720'de teşebbüse geçilmiş ve bir cami ile

²⁹ Barış Sarıköse-Selma Turhan Sarıköse, *Kadınhanı (1844-1845)*, Konya 2015, s.37.

³⁰ TKGM, TK, 564/22b.

³¹ Tengez Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*, İstanbul 1990, s. 114.

hamam inşasına başlanılmıştır³². Ayrıca bölgenin şenlendirilmesine yönelik olarak çevredeki başıboş reayanın iskân edilmesi hususunda çalışmalar başlatılmıştır³³. Bu amaçla, Karaman sakini Bozulus Türkmenlerinden Karamanlı, Derbenli, Hacılı, Abdurrahmanlı, Sarılı, Kara Halilli, Çavundurlu ve Bekirli cemaatleri eski yerlerinden kaldırılıp buraya yerleştirilerek derbentçi kaydedilmişlerdir³⁴.

Kadınhanı'na bağlı köy sayısında XIX. yüzyıl sonlarında artış olduğu görülmektedir. Kadınhanı'nda 1882-1883'te nahiye merkezi dışında, 11 köyde 1625 hane olduğu anlaşılmaktadır³⁵. 1871 Konya Vilayet Salnamesi'nde Konya merkez sancağına bağlı "Saidili" ismiyle kayıtlı "nahiye merkezi" statüsünde olduğu görülür. 1880 yılında belediye teşkilatı kurulan Kadınhanı'nda 1892 yılı kayıtlarına göre bağlı köy sayısı 20 olarak kaydedilmiştir.

İlçenin farklı bir özelliği de Malazgirt Zaferi'nden sonra Oğuz ve Afşar boyları başta olmak üzere pek çok Türk boyuna iskân alanı olmasıdır. Çeşitli sebeplerle nüfusu azalan ilçenin mahalle ve köylerine 1889-90 yıllarında Rumeli ve Kafkasya muhacirleri yerleştirilmiştir. Aslında Kadınhanı köylerinin bir kısmı Osmanlı döneminde dışarıdan gelen göçlerle, bir kısmı daha önce yayla olarak kullanılan yerlerin büyüyerek köye dönüşmesiyle meydana gelmiştir.

Kadınhanı merkezli Saidili, 1844 tarihli temetuat ve nüfus defterlerinde kaza olarak geçerken, 1868-1870 tarihli Konya vilayet salnamelerinde Ilgın kazasına, 1871-1881 tarihlerinde ise Konya kazasına tabi bir nahiye olarak gösterilmiştir. Ancak 1914'ten itibaren kaza merkezi statüsüyle idare edilmeye başlanmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (1877-1878) sonra Balkanlar ve Kafkaslardan kitleler hâlinde Anadolu'ya göçmenler gelmiş, bu insanlar Anadolu'nun farklı yerlerine iskân edilmişlerdir. Bunlardan bir kısmı da Saidili'nin köy ve mahallelerine yerleştirilmişlerdir. Sarayını

köyüne 172 hane, Mesudiye köyüne 29 hane, Lâdik köyüne de üç hane Rumeli; Mahmudiye köyüne 185 hane, Çürüksu (Ertuğrul) köyüne 32 hane, Eşme köyüne ise 87 hane Kafkas muhaciri yerleştirilmiştir.

Kadınhanı'na 1891 Mayıs ayında gelen C. Huart, buranın büyük bir köyü andığından bahsetmekte ve yerleşim merkezine adını veren hanın hantal bir yapı olduğundan, binanın eski mezar taşları ve yazılar taşıyan stellerle örülü olduğunu kaydetmiştir. Friedrich Sarre ise yöredeki diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi çoğunlukla kerpiç duvarlı, alçak ve düz damlı evleriyle hazin bir manzara sergilediğini ifade etmekte ve haftalık pazar kurulmasına dayalı olarak sosyal yaşamın canlılığına dikkat çekmektedir. Ayrıca pazar hakkında birçok evin önündeki açık tezgâhlara ilaveten caminin giriş katında bile pazarcılara ait tezgâhların bulunduğunu belirtmektedir. Sarre, bir Ermeni'nin iki katlı ahşap bir evde işlettiği gösterişli bir handa konakladığını, hanın cumbası ve yüksek pencereleriyle ihtişamlı görünümünü betimlemiştir³⁶.

Kadınhanı, özellikle Anadolu'nun fethi ve Selçuklu Devleti'nin kurulması ile başkent Konya'nın kuzeyinde Konya-İstanbul güzergâhı olarak bilinen kervan yolu üzerindeki stratejik konumu ile önemli bir konaklama merkezi olmuştur. Şüphesiz bu noktada Raziye Devlet Hatun tarafından vakıf olarak inşa edilen kervansarayın rolü büyüktür. Kervansaray, Kadınhanı yerleşiminin gelişmesinde temel dinamik olurken, kervansarayın sağladığı ekonomik etkinlik-canlılık, yakın çevresindeki kırsal alanlar/köyler için çekim-cazibe alanı haline gelmesini, süreç içinde belli oranda nüfusun birikmesi ile şehirleşmesine sebep olmuştur. Nitekim stratejik konumu ve sosyal-ekonomik kapasitesi ile Osmanlı döneminde "nahiye merkezi", Cumhuriyet döneminde ise Konya İline bağlı "ilçe merkezi" olmuştur.

³² Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 68, 72.

³³ Orhonlu, *aynı eser*, 110; Halaçoğlu, *aynı eser*, s. 98; BOA, *MAD*, no. 9956/21-24.

³⁴ BOA, *A.DVN*, no. 821/4; *MAD*, no. 9956/75-76.

³⁵ Barış Sarıköse, "Kadınhanı ve Çevresinin İdari Yapısı", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1 (2018), s. 38.

³⁶ Doğan Yörük, "Kadınhanı-Osmanlı Döneminde Kadınhanı", *Konya Ansiklopedisi*, V, Konya 2013, s. 16.

AKŞEHİR'DE SEYİT MAHMUD-I HAYRANÎ MANZUMESİ*

Selçuklular, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'yu geniş çapta fethettikten sonra ele geçirilen yerleri vatan edinmek için Türkistan'dan Ahmet Yesevi'ye bağlı mutasavvıfların bu yeni topraklara gelip yerleşmelerini teşvik etmiş; bunlar, özellikle başkent Konya ve çevresinde İslam tasavvuf anlayışını yaymışlardır. Bunlardan biri Seyit Mahmud-ı Hayranî (ö. 1268) olup Akşehir'e yerleşmiştir.

Değişik kaynaklardaki menkıbelere göre, Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin Mevlana, Hacı Bektaş-ı Velî, Sarı Saltuk ve Nasreddin Hoca gibi çağdaşı bazı mutasavvıflarla görüşmüş; bunlardan Nasreddin Hoca ona intisap etmek üzere Sivrihisar'dan Akşehir'e gelmiştir¹. O, kendi görüşleri doğrultusunda bir tarikat kurmak istemiş; ancak Akşehir ve çevresinde açılan birkaç tekke² dışında tarikatını yayma imkânı bulamamış; ölümünden kısa bir süre sonra tekkesinde şeyhlik yapanlar bile onun yolunu devam ettirmemişlerdir.

Halk tarafından ulu bir kişi olarak kabul edilen Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin Osmanlı sultanları da onun azizliğine inanıyorlar; başkentten gönderilen tekkeyle ilgili yazılarda ona "Akşehir'de medfûn eizze-i kirâmdan Kutbü'l-Ârifîn es-Seyyid Mahmud-ı Hayran-ı Velî kuddise sirruhü'l-'aziz" diyorlardı³.

Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin türbesi, İstanbul'dan gelen ve Çukurova yönünde yolculuk yapanlarla hac kafilelerince Konya'daki Mevlana Türbesi'nden önce ziyaret edilen kutsal mekânlardan biri idi. Şair Nâbî'nin "İrfan dâiresinin kutbu Şeyh Mahmud-ı Hayran hazretleri" demesi⁴, Osmanlı döneminde onun Anadolu erenlerinden biri olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ancak kurduğu tarikat, geniş alanlara yayılma imkânı bulamadığından türbesi ile bunun çevresinde yapılan tekke, Akşehir'de yerel bir tasavvuf yapısı olarak dar bir alanda işlevini sürdürmüştür.

Seyit Mahmud-ı Hayranî Manzumesi

Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin sağlığında iken muhtemelen küçük bir tekkesi mevcuttu. Ölümünden hemen sonra tasavvuf yapılarında temel kabul edildiği için şeyh olarak türbesi inşa edilmiş; bunun çevresine daha sonra ihtiyaca binaen değişik işlevlere sahip yapılar eklenmiştir. Cl. Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya* adlı eserinde, türbenin etrafında birçok binanın bulunduğu dikkat çekmekte, ancak bunlardan sadece türbe ile cami hakkında bilgi vermektedir⁵. İ. Hakkı Konyalı, türbe ve mescitten başka zaviyeden de bahsetmektedir⁶. Osmanlı belgeleri de türbenin bitişiğinde zaviye başta olmak üzere birçok yapının yer aldığını göstermektedir.

* Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8360-3127. yusufkucukdag@hotmail.com

¹ Fuad Köprülü, *Nasreddin Hoca*, İstanbul 1918, s. 8.

² BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 23972, 23535.

³ VAD, no.1141, s.161.

⁴ *Hicaz Seyahatnamesi (Tuhfet'ül Harâmeyn)*, (yay. Seyfettin Ünlü), İstanbul 1996, s.16.

⁵ Clément Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, (çev. Nezh Uz), İstanbul 1978, s.79-80.

⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945, s. 440-442.

Seyit Mahmud-ı Hayranî Türbesi

Türbe: Selçuklu döneminde, Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin ölümünden sonra yaptırılan türbenin, mimari durumunu mimar ve sanat tarihçi araştırmacılar incelemiş ve yayımlamışlardır⁷.

Seyit Mahmud-ı Hayranî Türbesi, manzume-deki yapıların en önemlisi olduğu için bakım ve onarımına vakıf gelirlerinden ücret alan bir usta görevlendiriliyordu⁸. Bu hassasiyetten dolayı türbe, günümüze kadar ayakta kalmıştır.

Zaviye: Ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Fatih'in 881/1476 yılında yaptırdığı vakıf tahririnde bu zaviyenin bulunduğu bakılırsa, Karamanoğulları döneminde mevcut idi. Gelibolulu Mustafa Âli, Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin üç yüz müridiyle Hacı Bektaş-ı Velî'yi ziyarete gittiğini yazmaktadır⁹. Daha sağlığında iken çok sayıda

müntesibinin onun yanında bulunması, XIII. yüzyılda burada küçük de olsa bir tasavvuf yapısının varlığına işaret etmektedir. Öyle ise büyük tekke, türbe gibi, Selçuklu döneminde Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin ölümünden hemen sonra inşa edilmiştir. Şu anda ayakta kalmış bununla ilgili herhangi bir yapı mevcut değildir. Konyalı'ya göre, mescitle zaviye, türbenin kiblesinde idi. Girişi güney yönünde bulunan bu iki yapıdan mescit sağ, zaviye ise sol tarafta yer alıyordu.

İmaret: Tarikat yapılarının en önemli ünitelerden biri de “*matbah-ı şerif*” denilen imaret idi. Akşehir'de daha XIII. yüzyılda kalabalık bir mürit topluluğuna sahip olan Seyit Mahmud-ı Hayranî adına kurulan tekkede bir matbahın bulunması gerekir. Ancak Osmanlı dönemi belgelerinde zikredilen “*Seyyid Mahmud-ı Hayranî İmâreti*”nin¹⁰ tekkedeki yeri ile inşa tarihi şimdilik belirlenememiştir. Bir ambarı da bulunan imaretin¹¹, tekke gibi daha Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin sağlığında yani XIII. yüzyılda yapıldığı tahmin edilebilir.

Seyit Mahmud-ı Hayranî İmaret, XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar düzenli bir şekilde çalışıyor; buraya gelen yolculara yemek çıkarılıyordu¹². Şu anda bu yapıya işaret eden herhangi bir belirti mevcut değildir.

Medrese: Seyit Mahmud-ı Hayranî Zaviyesi de XVIII. yüzyılın ortalarında mescidiyle birlikte bir de medresenin bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Safer 1155/Nisan 1742 tarihli beratta “*Akşehir'de vâki merhûm Seyyid Mahmud-ı Hayranî Sultan Medresesi'ne muttasıl Seyyidî Mahallesi'nde binâ eylediği mescid-i şerif*” diyerek medresenin bitişğinde Seyit Mahmud-ı Hayranî'nin bir de mescit inşa ettirdiği söylenmek istenmiştir. Rebiyülâhır 1168/Ocak 1755 tarihli belgede bu konu biraz daha açık yazılmış; “*Akşehir'de Seyyid Mahmud-ı Hayranî Medresesi Mescidi*” şeklinde ifade edilmiş-

⁷ Rıfki Melül Meriç, “Akşehir Türbe ve Mezarları”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 5 (İstanbul 1936), s.141-212+ekler.

⁸ VAD, no.1140, s.80,82; Receb 1108/Ocak 1697; no.1069, vr. 43a, 43b.

⁹ *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr*, (haz. A. Uğur vd.), Kayseri 1997, s.96

¹⁰ VAD, no.1057, s.118, Receb 1181 / Kasım 1767; no. 1064, vr.76b, C. evvel 1197 / Nisan 1783; vr.77a, Receb 1198 / Mayıs 1784; no. 533, s.142, C. evvel 1224 / Haziran 1809.

¹¹ VAD, no.1144, s.78; VAD, no.1057, s.116; no.1065, vr.15a; VAD, no.1064, vr.75a.

¹² BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 23284.

tir. Cemaziyelâhir 1170/Aralık 1756 tarihli üçüncü belgede ise, medresenin Seyyidi Mahallesi'nde bulunduğu işaret etmek için: "Akşehir'de Seyyid Mahmud-ı Hayranî Medresesi'nde Seyyidi Mahallesi'nde mescid" denmiştir¹³.

Her ne kadar belgelerde medresenin bânisi olarak Seyit Mahmud-ı Hayranî gösteriliyorsa da bu eğitim yapısının inşa tarihi, türbe ve zaviye gibi Selçuklu dönemi eseri olmamalıdır. Çünkü tekkelemede medrese eğitimine XVIII. yüzyılın ilk yıllarında başlandığı bilinmektedir¹⁴. Seyit Mahmud-ı Hayranî Medresesi'nin de aynı şekilde XVIII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığı söylenebilir.

Seyit Mahmud-ı Hayranî Zaviyesi vakıf gelirlerinden "bâki kalan taâmiyesi için Tecvîd-i Kur'ân-ı 'Azîm eden"¹⁵; "Tecvîd-i Kur'ân-ı 'Azîmü-şân okutmak üzere mutasarrıf olan" bir eğitimci bulunuyordu. Bu kişi, medresede ders okutan hocalardan sadece biri olmalıdır.

Mescitler

Seyit Mahmud-ı Hayranî Manzumesi'nde iki adet mescidin bulunduğu Osmanlı dönemi belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri zaviyenin, diğeri yukarıda kısaca değinildiği üzere medresenin idi.

Ferruh Şah Mescidi: Büyük bir tasavvuf yapısı olduğu belgelerden anlaşılan Seyit Mahmud-ı Hayranî Zaviyesi'nin, benzer yapılardaki gibi bir de mescidi mevcut idi. Bunu I. Alaeddin Keykubat döneminde (1220-1237), 1 Rebiyülevvel 621/23 Mart 1224 yılında Ferruh Şah adlı hayırsever yaptırmıştır¹⁶. Osmanlı belgelerinde Seyyidi Mahallesi'nde gösterilen zaviyenin mabet bölümü¹⁷, aynı zamanda mahallenin mescidi olmalıdır.

Seyit Mahmud-ı Hayranî Medrese Mescidi: Zaviyenin inşası ile birlikte manzumede Ferruh Şah Mescidi'nden başka ikinci bir mescit daha

yaptırılmıştır. Seyit Mahmud-ı Hayranî Medresesi Mescidi olarak anılan bu mabet, yukarıda zikredildiği üzere, medresenin bünyesinde yer alıyordu. Medrese gibi mescit de XVIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olmalıdır. Aynı mekânda ikinci mescidin bulunması ve adının Medrese Mescidi olması¹⁸, bu mabedin sırf medrese talebelerinin vakit namazlarını kılmaları düşüncesiyle zaviyedeki mescitten ayrı olarak yaptırıldığını göstermektedir.

Hamam: Türbenin doğusunda iken zamanla yıkılan ve yeri park hâline getirilen Seyyidi/Dizdar Hamamı, manzumenin yakınında bulunuyordu. Bu da türbe ve zaviye gibi, XIII. yüzyılda bina edilmiş olmalıdır. Manzumenin yakınında yer alması, tekkede ikamet eden dervişler için inşa edildiğini düşündürmektedir.

Mezarlık: Osmanlı döneminde hemen her türbede olduğu gibi Seyit Mahmud-ı Hayranî Türbesi'nin bir haziresi mevcut idi. Zamanla sınırları genişletilerek yaklaşık üç dönüm büyüklüğüne ulaşan mezarlık 1930-1931 yılında ortadan kaldırılmış; yeri çocuk bahçesi haline getirilmiştir¹⁹.

Sonuç olarak; Seyit Mahmud-ı Hayranî, XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde Konya ve çevresine gelip yerleşen Mevlana Celaleddin-i Rumî, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahmet Fakih ve Sarı Saltuk gibi tasavvufta ün yapmış biri idi. Kurmaya çalıştığı tarikat, zamanla unutulunca etki alanı Akşehir ile sınırlı kalmış, yerini başka tarikatlar doldurmuştur. Bununla birlikte Seyit Mahmud-ı Hayranî, Osmanlı döneminde sevilen ve sayılan bir mutasavvıf olarak halk tarafından türbesi sürekli ziyaret edilmiştir. Bu manzumede zaviye, imaret, medrese, iki adet mescit ile hamam ve mezarlığın yer alması ona olan ilgiyi göstermektedir. Değişik tarihlerde inşa edildiği anlaşılan yapılardan Seyit Mahmud-ı Hayranî Türbesi, Ferruh Şah Mescidi

¹³ VAD, no. 1061, s. 215; no.1062, vr. 11b, 13a.

¹⁴ Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1992, s. 161-162.

¹⁵ VAD, 1069, vr. 44b.

¹⁶ XIX. yüzyılın başlarında Ferruh Şah Mescidi'nin bânisi olarak Sultan Alaeddin'in gösterilmesi (VAD, no.533, s.144), bu kitâbeye göre gerçeği yansıtmamaktadır.

¹⁷ VAD, no.1069, vr.43b, 44b; no.1062, vr.11b.

¹⁸ VAD, no.1061, s.215; no.1062, vr.11b, 13a.

¹⁹ Meriç, aynı makale, s.142, 144, 150.

Seyit Mahmud-ı Hayranî Manzumesi'nin çevresindeki günümüzde mevcut olmayan mezarlık

ile hamam gibi temel ünitelerin dışındakilerin yerleri bilinmemektedir.

Akşehir kent merkezinin batısında, Sultan Dağı'nın eteğinde ormanlık alanın başlangıcında geniş bir alanda kurulan Seyit Mahmut Hayranî Manzumesi, şehirle tekke arasında zamanla yeni mahallelerin oluşmasıyla eski iskân sahasına ek-

lenmiştir. 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılınca türbe dışında, burada bulunan birçok tasavvuf yapısı yıkılmış; yerleri park haline getirilmiştir. Türbenin çevresinde yapılacak kazılarla şu anda yerleri bilinmeyen binaların temelleri ortaya çıkarılarak tekrar işlevselleştirilmelidir.

ILGIN'DA DİDİĞİ SULTAN KÜLLİYESİ*

Anadolu'da XII. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan İslami tarikatların kaynağı Türkistan ve Horasan'dır. Başta Ahmet Yesevi'nin (ö. 1166) halifeleri olmak üzere Ahi Evran, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli, Seyit Mahmud-ı Hayranî gibi çok sayıda mutasavvıf, bu diyarlardan Türkiye Selçuklu Devleti'ne gelmiş; kurdukları kendi adları ile anılan tarikatları, inşa ettikleri zaviyelerde müntesiplerine öğretmişlerdir.

Daha XII. yüzyılda önemli birer kültür merkezi olan Konya ile Akşehir arasında, transit ticaret yolunun üzerinde bulunan Ilgın'da da önemli tasavvuf akımlarının yayılmış olduğu görülmektedir. Türkistan'da iken Hacı İbrahim Sultan'dan tasavvuf âdab ve erkânını alan Şeyh Didiği, Anadolu'ya gelince Ilgın çevresinde açtığı tekkelerde kendi adıyla anılan tarikatın görüşlerini benimsetmiştir. Yolunda gidenler için Karamanoğulları döneminde Turgutoğulları vakıflar kurmuş; bunlar, Osmanlıların sonuna kadar işlevlerini sürdürmüşlerdir. Şu hâlde Ilgın, Türkiye Selçuklularında Anadolu'nun en önemli kültür merkezlerinden biri olan Konya'dan bile eski tasavvuf yapılanmasının olduğu yerd.

Şeyh Didiği Tarikatı

Şeyh Didiği Sultan'a bağlı çok sayıda dervişin bulunması, tarikatının ayin şekli, bu tarikat adına kurulmuş zaviyelerin mevcudiyeti, onun tarikat kurucusu bir şeyh olduğuna işaret etmektedir. Bir düşüncenin tarikat olması için müritlerinin bulunması gerekir. Şeyh Didiği'nin Türkiye Selçuklularının başkenti Konya dolaylarına geldiğinde 350 derviş bulunuyordu. Bunları Anadolu'nun değişik yerlerine göndermiş, onlara birer zaviye açtırmıştır¹.

Didiği Sultan'ın ölümünden sonra da müritlerinin onun tarikatına bağlılığı sürmüştür. Soyundan gelenler, tarikatı canlı tutmuşlar; dervişlerin Şeyh Didiği adına yaptırılan zaviyelerde kalmalarını sağlamışlardır. II. Bayezit döneminde (1481-1512) Mahmuthisarındaki Didiği Sultan Zaviyesi'nde beş, Doğanhisar'daki zaviyede üç derviş ikamet ediyordu². Daha sonraki dönemlerde sayıları artmış; Mahmuthisarındaki zaviyede bir ara sayıları 107'yi bulmuştur³. Doğanhisar'daki Didiği Sultan Zaviyesi ise bu bölgede bir cazibe merkezi olmuş; bu tasavvuf yapısının çevresinde farklı yerlerden gelen müritler tarafından Tekke adlı köy kurulmuştur.

* Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8360-3127. yusufkucukdag@hotmail.com

¹ Anonim, *Didiği Sultan Menâkıbnâmesi*, (haz. Safa Odabaşı, "Didiği Sultan Menâkıbnâmesi'nin Konyalı Seyyid Mustafa Rüşdi Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya, I, Özel Sayı, (1998), (kısaltma: *Didiği Menâkıbnâmesi*), s. 383.

² Fahri Coşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", (İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996, (kısaltma: *Karaman Vakıf Tahriri*), s. 148, 153.

³ VAD, no. 2176, s. 120, 141, evâil-i Cemaziye'l-evvel 1153.

Didiği Sultan, şehirde kalmak istememiş تنها yerlerde kalmayı tercih etmiştir. Konya'ya davet edildiği halde bunu kabul etmemiş, dağ başında kurulan Mahmuthisarı köyünde kalmayı şehirde oturmaya tercih etmiştir⁴.

Bir örgütlenmeye tarikat denilebilmesi için kurucu şeyh ile üstatlarını gösteren tarikat silsilesinin bulunması da gerekir. Şeyh Didiği'nin tarikat şeceresi, Hz. Muhammed ve Cebrail'e kadar uzanıyordu. Ancak silsilesinin dört halifeden hangisine dayandığını söylemek, dolayısıyla izlediği yolu tespit etmek mümkün olmamaktadır. Muhtemelen akrabası Hacı Bektaş Veli gibi Şeyh Didiği'nin silsilesi Hz. Ali'ye kadar uzanıyordu.

Tarikatların, belirlenmiş adaplarının da olması gerekirdi. Şeyh Didiği Tarikatı'nın adabıyla ilgili bilgilerin 1017/1608 tarihli Postnişin Şeceresi'nde bulunduğu bilinmektedir⁵.

Tarikatların örgütlendikleri yerler, eskiden tekke ve zaviyelerdi. Bunun için bağımsız bir tarikatın kendi adına kurulmuş tekke ve zaviyelerinin bulunması gerekirdi. Şeyh Didiği'nin daha sağlığında iken türbesinin de içinde bulunduğu Mahmuthisarı'ndaki merkez tekkesi kurulmuş, arkasından buna bağlı olarak Doğanhisar'daki zaviyeyi kendisi inşa ettirmiştir. Beyşehir'e bağlı Yatağan köyünde onun adına Yatağan Mürsel de bir zaviye açmıştır. Şeyh Didiği'nin ölümünden sonra adına zaviyelerin kurulmasına devam edilmiştir. Nitekim soyundan gelen Toruncan Çelebi, Karamanoğulları döneminde Konya şehir merkezinde de Ilgın kazasına bağlı Çeşmecik köyünde birer zaviye inşa ettirmiştir⁶.

Burada verilen örnekler, Şeyh Didiği'nin kendi adı ile anılan tarikatının mevcudiyetine işaret etmektedir. Diğer taraftan "Postnişin Şeceresi"nde "Şeyh Didiği Tarikatı"ndan bahsedildiğine bakılırsa Ilgın'da hatta Orta Anadolu'da yayılan en eski tarikatın Şeyh Didiği Tarikatı olduğu söylenebilir. Şeyh Didiği, şehir hayatından uzak durmuş; içinde bulunduğu köy hayatı, kurduğu tarikatın gelişmesini engellemiştir. Bu yüzden sadece Ilgın ve Konya çevresinde kaldığı için büyük tarikatlar gibi herkes tarafından tanınmamış, bu yüzden literatüre girmemiştir.

Şeyh Didiği Tarikatı ve Bektaşilik: XIII. yüzyıldan itibaren Hacı Bektaş Veli gelenekleri çerçevesinde Anadolu'da varlığını hissettirmeye başlayan Bektaşilik, XV. yüzyılın sonlarında Balım Sultan'ın (ö. 1516?) düzenlemeleri çerçevesinde bağımsız bir tarikat haline gelmiştir⁷.

Osmanlı topraklarının hemen tamamında açılan tekke ve zaviyelerle halka inilmesi sonucu Bektaşilik, geniş alanlara yayılmış; ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nde başkentlik yapan Konya ve çevresinde fazla yer bulamamıştır⁸. Aynı şekilde Hacı Bektaş Veli'nin akrabası olduğu menakıbnâmesinden anlaşılan Didiği Sultan⁹ adına başta Ilgın kazasına bağlı Mahmuthisarı, Akşehir kazasına tâbi Doğanhisar; Beyşehir kazasına bağlı Yatağan köyünde halifesi Yatağan Mürsel'in¹⁰ Konya şehir merkezinde Toruncan Çelebi'nin¹¹ tekkelerinin bulunmasına rağmen Ilgın'da Bektaşiliğin Türkiye Selçukluları ve Karamanoğulları dönemleri ile Osmanlılar'da XVIII. yüzyılın ortalarına kadar mevcudiyetine dair şimdilik herhangi bir kayda rastlanmamıştır. 1747'de Tekke köyündeki¹², 1752'de

⁴ Didiği Menâkıbnamesi, s. 370.

⁵ M. Zeki Oral, "Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 3 (1956), s. 47.

⁶ Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, (kısaltma: *Konya Tarihi*), Konya 1964, s. 946.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, V, İstanbul, 1992, s. 17-18.

⁸ Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufi Hayatına Kısa Bir Bakış", (kısaltma: *Tasavvuf*), *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 360.

⁹ Didiği Menâkıbnamesi, s. 368-387.

¹⁰ VAD, no. 2176, s. 136.

¹¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 946.

¹² Anonim, *Vesaik-i Bektaşiyân*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, no. 80262, s. 1, 2, 3.

Mahmuthisarı'ndaki¹³ Didiği Sultan zaviyelerine Hacı Bektaş Dergâhı şeyhinin inhası ile şeyh atamalarının yapılması dikkat çekicidir. Ancak Didiği Sultan'ın soyundan gelenlerin mevcut devletin uyguladığı siyaset gereği Sünni inançta kalmaya devam ettiklerini, dolayısıyla sonradan Ilgın'daki bu iki Didiği Sultan Zaviyesi'nin Bektaşî Tekkesi olarak bilinmesine¹⁴ rağmen müntesiplerinin Bektaşî Tarikatı ilkelerinden uzak kaldıklarını göstermektedir. Çünkü 1826'da Bektaşîlik yasaklanıp tekkeleleri Nakşibendi Tarikatı'na verildiğinde¹⁵ Mahmuthisarı'ndaki zaviyenin Bektaşîler'in elinden alınıp bir başka Sünni tarikata verildiğine dair herhangi bir kayda şimdilik rastlanmaması buna işaret etmektedir¹⁶. Bu durum, Didiği Sultan zaviyelerinin Bektaşîliğe bağlılığının zoraki olduğuna, Bektaşîliğin ilgasından sonra eskiden olduğu gibi müntesiplerinin Şeyh Didiği Tarikatı'na bağlılıklarını devam ettiklerine işaret kabul edilebilir.

Didiği Sultan'a ait Mahmuthisarı köyündeki tekkenin inşa tarihinin 570/1180 olduğu bilinmektedir¹⁷. Bu durumda Didiği Sultan'ın tasavvuf anlayışı, daha Türkiye Selçukluları'nda, XII. yüzyılın ikinci yarısında o çevrede yayılmış; Turgutoğullarının desteğiyle XIV. ve XV. yüzyıllara hatta Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak; Didiği Sultan, Hacı Bektaş Velî'den önce Horasan'dan XII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya gelmiş ve Ilgın yakınlarına yerleşerek ilk tekkesini Mahmuthisarı köyünde kurmuştur. Menakıbnamesinden Sünni olduğu anlaşılan Didiği Sultan'ın kurduğu tarikatın fikir çizgisi Bektaşîlik'ten farklı olarak Osmanlı döneminde devam ettirilmiştir.

Ilgın ve Çevresinde Şeyh Didiği Zaviyeleri Mahmuthisarı Şeyh Didiği Zaviyesi

Şeyh Didiği adına Ilgın ve çevresinde inşa edilmiş üç zaviye bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Ilgın kazasına bağlı Mahmuthisarı ve Çeşmecik, üçüncüsü Doğanhisar'da gösterilen Tekke köyündedir¹⁸. Mahmuthisarı köyü yakınlarındaki Şeyh Didiği Zaviyesi, Şeyh Didiği Tarikatı'nın merkez tekkesidir. Bunun için adı geçen manzumede değişik tarihlerde inşa edildiği anlaşılan üniteler bulunmaktadır.

Türbe: Mahmuthisarı Şeyh Didiği Zaviyesi'nde en çok dikkat çeken bölüm, Didiği Sultan'a ait üstü kubbeli türbe olup bu, Selçuklu döneminde inşa edilmiştir¹⁹. Türbenin Didiği Sultan adına daha sağ iken bina edildiği menakıbnamesinden de anlaşılmaktadır²⁰. Bu konuya menakıbnamede şöyle vurgu yapılmıştır:

“Padişah idi taht-ı Konya'da

Sultan Alaeddin ve'd-dünyâda.

Ol sultan ehlinden Kadıncık Ana

Bu cânibde oldukda revâne.

.....

Hemân sâ'at inüp anda oturdu

Âdemler saluben mi'mârlar getürdi.

El kıssa kubbeyi itdiler tamâm

Kalkuben revâne oldular hemân.

Gör imdi ol hâslar hâssını

*Hayâtınca yaptırdı Hakk Türbesini.”*²¹

Şiirde, Didiği Sultan Türbesi'nin Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat'ın (1219-1236) eşi tara-

¹³ Ömer Bakırer-Suraiya Faroqhi, “Dediği Dede ve Tekkeleri”, *Beleten*, XXXIX/155 (1975), s. 464.

¹⁴ Anonim, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 1,2,3.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, *DİA*, V, s. 374.

¹⁶ Bakırer-Faroqhi, *aynı makale*, s. 447-454.

¹⁷ Oral, *aynı makale*, s. 44.

¹⁸ KŞS, no. 106, s. 86; BOA, İbnülemin *Evkaf*, no. 883; Anonim, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 1, 2, 3.

¹⁹ Bakırer- Faroqhi, *aynı makale*, s. 447-454.

²⁰ *Didiği Menakıbnâmesi*, s. 379, 382.

²¹ *Aynı eser*, s. 378, 379.

findan dönemin mimarlarına yaptırıldığı vurgulanmaktadır. Öncelikle burada verilen dönemin yanlışlığına işaret etmek gerekir. Çünkü aşağıda değinileceği üzere mescidin inşa tarihi olan 576/1180'den önce türbe yapılmıştır. Bu da II. Kılıcarslan dönemine (1156-1192) rastlanmaktadır. Öyle ise Alaeddin Keykubat'tan çok önce, 1160'lı yıllarında türbe bina edilmiş olmaktadır.

Mescit: Mahmudhisarı Şeyh Didiği Zaviyesi'ndeki ikinci önemli yapı mescittir. Yine menakıpnameye göre türbenin yapımından hemen sonra bu mekânın ziyaretgâh haline getirilmiştir. Türbe gibi mescit de Selçuklu eseri olup kitabesinde 576/1180'de II. Kılınc Arslan'ın azatlılarından Sanaşber Hatun'un inşa ettirdiği yazmaktadır²². Bu durumda mescit, türbeden sonra ihtiyaç üzerine bina edilmiştir.

Mezarlık: Türkiye Selçukluları ve onun devamı durumundaki Beylikler ve Osmanlı dönemleri tasavvuf yapılarının hemen tamamının çevresinde birer hazire bulunurdu. Şeyh Didiği Zaviyesi'nin yakınında da bir mezarlık mevcut olup²³ buraya Şeyh Didiği'nin yolunda gidenlerle sevenleri defnediliyordu.

Vakıfları: Didiği Sultan, XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın başlarında yaşamış olmasına rağmen adına düzenlenmiş eski tarihli bir vakfiye bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sağlığında bina edildiğine işaret edilen türbesinin çevresinde daha o hayatta iken bir sığır sürüsü mevcut idi. Onların sü-tünden yapılan ürünler, türbeye ziyarete gelen, me-

nakıbnamenin deyimleriyle “üçler”, “yediler”, “kırklar” başta olmak üzere ünlü mutasavvıflara ve kendisine bağlı dervişlere ikram ediliyordu²⁴.

Mahmudhisarı Didiği Sultan Zaviyesi'nin Karamanoğulları devrindeki vakıflarıyla ilgili vakfiyenin tarihi 7 Recep 824/8 Temmuz 1421 olup bunu Turgutoğlu Pir Hüseyin düzenletmiş; bununla birçok gayrimenkulü Mahmudhisarı'ndaki Şeyh Didiği Zaviyesi'ne vakfetmiştir²⁵.

Tekke Köyü Didiği Sultan Zaviyesi

Mahmudhisarı'ndakinden sonra önemli kabul edilebilecek ikinci Didiği Zaviyesi, Doğanhisar'a bağlı Tekke köyünde idi. Başlangıçta Doğanhisar yakınında gösterilen bu tarikat yapısının daha sonraki kaynaklarda Tekke köyünde bulunduğuna işaret edilmiştir²⁶. Bu durum, kurulmasından sonra zaviyenin çevresinde yeni iskân sahasının oluştuğu, buna bir süre sonra köy statüsü verildiği adına da kuruluşuna sebep olan yapıdan dolayı Tekke dendiği görülmektedir.

Tekke Köyü Didiği Sultan Zaviyesi, XV. yüzyıl arşiv kaynaklarında “*nezd-i Doğanhisar tâbi-i Akşehir*”²⁷ olarak kaydedilmiştir. Bazı belgelerde bu yapı “*Doğanhisar kurbunda*”²⁸ veya “*nefs-i Doğanhisar karyesinde*”²⁹ gösterilmektedir. Bir kısım kayıtlarda ise zaviyenin Tekke köyünde olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu şekilde tespit edilebilen ilk belgenin tarihi 1103/1692'dir³⁰. Bundan sonra çoğu kez inceleme konusu olan zaviye, bazen Doğanhisar kazasına³¹, bazen de Ilgın kazasına tâbi Tekke köyünde gösterilmektedir³². Tekke Köyü Didiği Sul-

²² Oral, *aynı makale*, s. 43-44.

²³ Oral, *aynı makale*, s. 45.

²⁴ *Didiği Menâkıbnâmesi*, s. 360, 365.

²⁵ Oral, *aynı makale*, s. 47-48. Pir Hüseyin Bey'in bu Arapça vakfiyesinin farklı defterlerde kayıtları bulunmaktadır. VAD, no. 1967, s. 328.

²⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca Şehri Akşehir, Tarihi-Turistik Kılavuz*, (baskı yeri yok), 1945, s. 596-597.

²⁷ *Karaman Vakıf Tahriri*, s. 148.

²⁸ BOA, İbnülemin *Evkaf*, no. 7046.

²⁹ KŞS, no. 96, s. 169.

³⁰ VAD, no. 1141, s. 82.

³¹ Anonim, *Vesaik-i Bektaşiyân*, s. 1, 2, 3.

³² KŞS, no. 49, s. 105; no. 92, s. 64; VAD, no. 2176, s. 118.

Mahmuthisarı Didiği Sultan Zaviyesi

tan Zaviyesi'nin Mahmuthisarı'ndaki Şeyh Didiği Zaviyesi'ne bağlı olarak kurulmuş olmasından bu karışıklığın meydana geldiği bazı belgelerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır³³. Mevcut bilgilerden, bu zaviyenin de Ilgın sınırları içinde kabul edilmesinin uygun olacağı kanısına varıldığından Ilgın kazasına bağlı olarak burada incelenecektir.

Tekke Köyü Didiği Sultan Zaviyesi'nin banisine dair kitabe mevcut değildir. Bu konuda Selçuklu dönemi kayıtları da bulunmamaktadır. Adı geçen yapıyla ilgili en eski kayıt, Fatih ve II. Bayezit dönemlerine ait vakıf tahrirleridir. Her iki arşiv belgesinde de “*Didiği Sultan kendi binâ itmiş*” şeklinde kaydedilmiştir³⁴. Öyle ise Tekke köyündeki Didiği Sultan Zaviyesi'nin Şeyh Didiği tarafından inşa ettirildiği söylenebilir. Tekke köyünün, Şeyh

Didiği Tarikatı'nın merkez tekkesi konumunda olan Mahmuthisarı'ndaki zaviyenin yakınında bulunması, bu iki kaydın doğruluğuna inanmayı zorlamaktadır.

Tekke Köyü Didiği Sultan Zaviyesi'nin, Şeyh Didiği tarafından inşa edildiği doğru kabul edildiği takdirde yukarıda değinildiği üzere merkez tekke gibi, XII. yüzyıl sonlarında yaptırıldığı düşünülebilir. Öyleyse bu zaviyenin de Selçuklu devri yapısı olduğu kabul edilebilir.

Vakıfları: Tekke Köyü Didiği Sultan Zaviyesi'nin Türkiye Selçukluları veya Karamanoğulları dönemlerinde mevcut olduğu anlaşılan vakıfları için düzenlenmiş bir vakfiyesine şimdilik rastlanmamıştır. Tekke Köyü Didiği Sultan Zaviyesi'nin vakıfları, Fatih döneminde belirlenmiş olup şimdi-

³³ VAD, no. 1141, s. 82; no. 531, vr. 81a; BOA, İbnülemin *Evkaf*, no. 7046.

³⁴ Feridun Nafiz Uzluk, *Fâtih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 49.

lik en eski kayıt durumundadır. II. Bayezit dönemi tahriri ise bunun tekrarı gibidir.

Çeşmecik Köyü Didiği Dede Zaviyesi

İlgın kazası sınırları içinde üçüncü Şeyh Didiği Zaviyesi, o zaman nahiye olan Saidili/Kadınhanı sınırları içinde bulunan Çeşmecik köyünde idi.

Çeşmecik, Didiği Sultan zaviyeleriyle ilgili vakfiyelerde geçmemektedir. Bununla birlikte Mahmut-hisarı'ndaki Şeyh Didiği Zaviyesi'nin vakıfları arasında Çeşmecik köyü de yer almaktadır. Bununla ilgili olarak ilk II. Bayezit dönemi vakıf tahririnde “*Vakf-ı Zâviye-i Sultan Didiği der mezra-ı Çeşmecük tâbî-i vilâyet-i Said...*” şeklinde bilgi verilmiştir³⁵. Öyle ise zaviyenin inşa tarihi XV. yüzyılın ikinci yarısı olarak gösterilebilir. Bu kayıt, Çeşmecik'in başlangıçta zaviye iken sonradan mezraaya daha sonra da köy haline geldiğini göstermektedir.

Çeşmecik mezraası, Çeşmecik köyündeki Didiği Dede Zaviyesi'nin vakfı idi. Zaviyenin kendi elemanları mezraada bizzat ziraat yapıyorlar; elde edilen mahsulün öşrü ile “*resm-i ganem ve kovan*” gibi vergilerini zaviyeye vakıf olarak veriyorlardı.

Sonuç olarak; İlgın, Anadolu'nun fethinden (1071) kısa bir süre sonra Türklerin eline geçmiş; çok geçmeden Orta Asya'dan gelen Türkmen derişler burayı vatan edinmişlerdir. Bunlardan biri Şeyh Didiği Sultan'dır.

Şeyh Didiği Sultan, Anadolu'ya XII. yüzyıl ortalarında gelen ilk Türk mutasavvıflardan biri olup akrabası Hacı Bektaş Velî'den önce Türkiye Selçuklularına gelmiş ve İlgın'a yerleşmiştir. Bu durumda İlgın ve çevresi, Konya'ya bağlı idari birimler içinde ilk Türkleşen ve İslamlaşan bölge olma özelliğine sahiptir.

Şeyh Didiği Sultan, kendi adıyla anılan bir tarikat kurmuş, İlgın başta olmak üzere Konya, Beyşehir, Seydişehir ve Kadınhanı'nda yayılmıştır. Söylenen

yerler dışında Şeyh Didiği Tarikatı'nın yapılanması söz konusu olmadığından geniş kitlelerce tanınmamış; dolayısı ile literatüre girmemiştir.

Şeyh Didiği Tarikatı, kurulduğu andan itibaren Sünni çerçevede kalmış; Anadolu'da XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra oldukça etkili olan Safevi Tarikatı'ndan etkilenmemiştir. 1589 tarihli vakfiyede Şeyh Didiği adına vakfın kurulduğuna vurgu yapılmış; ancak Bektaşilik'ten söz edilmemiştir. XVIII. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde kendilerine ait olmayan çok sayıda tekkeye şeyh ataması yaptırdığı gibi Mahmut-hisarı ve Tekke köylerindeki zaviyelere de Hacı Bektaş Dergâhı postnişinin onayıyla şeyh atamaları yapılmaya başlanmıştır; bu uygulama II. Mahmut dönemine (1808-1839) kadar sürmüştür; ancak Bektaşilik zikredilen köylerde hiçbir zaman yayılmamıştır. Şu hâlde Didiği zaviyelerinin bulunduğu muhit, Safeviliğin ve Bektaşiliğin etki sahasına girmemiştir.

İlgın ve çevresinde Safevi Tarikatı'nın yayılmasının temelinde Şeyh Didiği Tarikatı'nın Sünni çizgideki anlayışından ayrı olarak Osmanlı Devleti'nin temel politikasının da etkili olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere II. Bayezit'ten sonra Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetlerine engel olmak için özellikle silsilesi Hz. Ali'ye inen tarikatlar yeniden örgütlenmiş ve bunların en ücra yerlerde bile zaviye açmalarına imkân hazırlanmıştır. Aynı şekilde İlgın dolaylarında Safeviliğe karşı Osmanlı döneminde bazı tarikatlar kurulmuş; bunlar için tekke ve zaviyeler açılarak devletçe önemli destek verilmiştir. İlgın şehir merkezinde, Osmanlı tasavvuf anlayışını savunan Rifailiğin ve Zeynilik'in bulunması ile Deşdiğin köyünde Halveti meşayihinden Şeyh Habib ve Mahmut Baba adına örgütlenmeye gidilmesi, bu bölgede Safevi yapılanmasını engellemiştir. Günümüzde Mahmut-hisarı köyündeki Şeyh Didiği Zaviyesi dışında ayakta kalmış herhangi bir tasavvuf yapısı mevcut değildir.

³⁵ Karaman Vakıf Tahriri, s. 59.

BAHÇE KÜLTÜRÜ: YAZLIK TEKKELER VE DEDE BAHÇESİ*

Selçuklular, Anadolu'nun ortasında yer alan Konya'yı 1071'den kısa bir süre sonra fethederek o zamanlar etrafı surla çevrili, kurak bir alan durumundaki Alaeddin Tepesi'nde yerleşmiş; çok geçmeden bu iskân sahasının kuzeybatısında oluşturdukları bağ ve bahçelerde köşkler inşa edip yazları burada oturmuşlardır. XII. yüzyıl başlarında başkent olunca şehrin nüfusu hızla artmış; buna bağlı olarak iskân sahası surların dışına taşmıştır. Bundan sonra Meram ve şehrin çevresinde sulanan yerler, bağlık ve bahçelik haline getirilmiştir. Konyalılar, surun dışında, şehrin yakınlarındaki yeşil alanlar başta olmak üzere Meram'ı yazlık olarak kullanmaya başlamışlardır. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yeni kurulan mahalleleri koruma altına almak için 1221'de dış surlar yapılmıştır.

Fikirleriyle geniş kitleleri etkileyen Mevlana, çevresinde toplanan müritleriyle kış günlerinde Mevlana Dergâhı'nda oturuyorlar; yaz aylarında ise Konya halkı gibi Meramla geniş bağ ve bahçeler içinde inşa edilen zaviyelerde kalıyorlardı. Selçuklulardaki yazlık-kışlık alanlarda iskân geleneği Osmanlı döneminde geniş alanlara yayılmış; Mevlana'nın yolundan gidenler, eskiden olduğu gibi ya Meram bağlarında ya da Mevlana Dergâhı'nın yakınında, sur dışında veya surun içindeki bağlık ve bahçelik alanlarda yapılan Dede Bahçesi adı verilen tekkelerde yaz aylarında kalmışlardır.

Meram Bağlarındaki Yazlık Mevlevi Tekkeleri

Cemel Ali Dede/Turud Zaviyesi: Cemel Ali Dede, diğer adıyla Turud Zaviyesi, Meram'da Turud yöresindedir. Manzumenin yapıldığı tarih bilinmemekle birlikte Cemel Ali Dede'nin yaşadığı sırada Mevlana'nın, Meram Mescidi'ne yaz aylarında çok sık gittiği bilinmektedir¹. Ayrıca türbenin bitişiğinde kapısı kuzeye açılan Cemel Ali Dede Mescidi'nin mimari tarzı, Selçuklu devri eseri olduğunu göstermekte; Osmanlı arşiv kaynakları da buranın bânisinin Cemel Ali Dede olduğuna işaret etmektedir². Şu hâlde XIII. yüzyılın ilk yarısında burada bir türbe ve mescit ile birlikte Mevlevi derişlerin kaldıkları bir zaviye mevcut idi.

Zaviyeye sonradan yeni bazı bölümler de ilave edilmiştir. Bunlardan biri belgelerde çok sık adı geçen mektep, türbenin kuzey bitişiğinde mescidin yanında idi³. Doğusunda 8-10 dönüm genişliğindeki Tekke Bağı, diğer adıyla Cemel Ali Dede Bağı'nda bu tekkenin şeyhlerinin ikametleri için sonradan yaptırılmış bir de konak bulunuyordu. Bu konak, bağın batı ucunda yani mescidin doğu bitişiğinde 13 nolu Silleli Sarraf Necati Silay'ın bahçe içindeki evinin yerinde idi⁴.

Kış aylarında Mevlana Dergâhı'nda kalan dedeler, yaz aylarını burada geçirir; sonbahara doğru tekrar Konya'ya dönerlerdi⁵. Şu hâlde Mevlana'nın

* Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8360-3127. yusufkucukdag@hotmail.com

¹ Ahmed Eflâki, *Menâkıbü'l-Arifin*, I, (yay. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, s. 139, 143, 370; II, s. 717, 800.

² 15 Rebiyülâhîr 1228/17 Nisan 1813 tarihli bir berat suretine göre banisi Cemel Ali Dede'dir. *VAD*, no. 2176, s. 290.

³ Çalışmalar sırasında, bu mahallede oturan 1906 doğumlu Mehmet Er'den bilgi alınmıştır.

⁴ Mehmet Er'den alınmış bilgidir.

⁵ Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", *Belleten*, XXXI/122 (1967), s. 207, 218.

buraya yazları gelip kaldığı gibi, 1920'li yıllara kadar Mevlevi dervişleri de yaz aylarında Cemel Ali Dede Zaviyesi'nde kalarak onun anısını asırlarca yaşatmışlardır. Tekke ve zaviyeler 1925'te kapatılınca bağ açık arttırmayla satılmış; buraya yazlık evler yaptırılmış; böylece asırlarca varlığını muhafaza eden Mevlevi tekkelerinin geniş yeşil alanları ortadan kalkmıştır.

Ateşbaz Zaviyesi

Ateşbaz Zaviyesi, Meram'da Aşkan yöresinde, Meram Devlet Hastanesi'nin doğusunda, 684/1285'te inşa edilen Ateşbaz Türbesi ile birlikte bir avlu içindedir. İlk kurucusu, Sultan Veled kızı Arife Şeref oğlu Muzafferüddin Ahmet Paşa'nın torunlarından Çelebi Abdüssamed'dir. Çok sık meydana gelen seller yüzünden, inşasından kısa bir süre sonra, türbe dışındaki bölümleri harap olmuş⁶; 1315/1897'de yeniden onarılmıştır⁷.

Bugünkü avlu kapısının solunda yer alan zaviye, çatı örtülü kerpiç bir bina olup 1315/1897'de Postnişin Vahid Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir. Bodrumlu binanın biri küçük, diğeri büyük iki odası bulunmakta idi. 2000'lerin başlarında köklü bir tamirat geçirmiş; Osmanlı dönemi yapıları, geniş çapta değiştirilmiştir.

Fahrünnisa Zaviyesi: Mevlana'nın kadın müritlerinden Fahrünnisa Nizam Hatun⁸ tarafından inşa edilen Fahrünnisa Zaviyesi, türbe ve mescit ile birlikte Çaybaşı'nda, kendi adı ile bilinen mahal- lede idi.

Fahrünnisa Zaviyesi, Mevlana'nın daha sağlığında iken, Mevlevilere inşa edildiği için dervişlikle ilgisi olmayanlar, bu tarikat yapısında kalmaya başlayınca Mevlana, bu durumun önüne geçilmesi hususunda gerekli tedbirin almasını bir mektup ile

Vezir Sahip Ata Fahrettin Ali'den istemiştir⁹. Bu zaviyenin ününden olacak şimdiki Çaybaşı semti- ne XIII. yüzyılın sonlarında "Fahrünnisa havâlisi" deniyordu¹⁰.

Fahrünnisa Zaviyesi'nin mescidi bir Selçuklu dönemi eseri olup XX. yüzyıl başlarında tamamen yıkılmış¹¹, 1926'da yerine daha küçük çapta mimari değeri olmayan bir mabet yaptırılmıştır.

Fahrünnisa Zaviyesi'nin içinde bulunduğu bahçede Fahrünnisa'ya ait bir türbe¹² ile bunun çevre- sinde oluşmuş bir mezarlık mevcut idi. 1926'da yeniden inşa edilirken türbe yıkılmış; tamir edilmediğinden zamanla ortadan kalkmıştır.

Dede Bahçeleri

Mahmut Dede Bahçesi: Konya'daki yazlık Mevlevi zaviyelerinden Mahmut Dede Bahçesi, Hacı Süleyman oğlu Hacı Mustafa tarafından Konya'nın Topraklık Mahallesi'nde Mevlevi şeyhi Üveys Dede oğlu Mahmut Dede (ö. 1557) için 1540'ta yaptırılmıştır. Evail-i Şaban 947/30 Aralık-8 Ocak 1540 tarihli vakfiyesine göre, geniş bir bağ ve bahçe içinde olup dervişlerin kalacağı evlerle kütüphanesi bulunan zaviye Mevlevilere tahsis edilmiştir¹³. Kayıtlı dervişler, bu zaviyede mübarek günlerde toplanır; vakfiyede bulunan şartlar çerçevesinde yiyip içerler ve ayinlerini icra ederlerdi.

Mahmut Dede Zaviyesi'nin bahçesi 1886'da Mahmut Dede Bahçesi'nin bir kısmı ile bitişigindeki Pir Esat Vakfı'na ait yerde ulemadan Alanyalı Hüseyin Efendi oğlu Ziyaeddin Efendi, Ziyaiye adı verilen medreseyi inşa ettirmiş¹⁴; bu yüzden küçül- müştür.

Bahçenin içinde kerpiç ve kara dam örtülü Mahmut Dede ile İnel Ded'e ait türbe, yakın za- mana kadar ayakta idi. Harabe durumdaki Mah-

⁶ Sakıp Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân* I, Mısır 1283, s. 211-212.

⁷ M. Ferid vd, *Konya ve Rehberi*, İstanbul 1339, s. 93.

⁸ Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 179.

⁹ Mevlana, *Mektuplar*, (yay. F. Nafiz Uzluk), İstanbul 1937, s. 123-124.

¹⁰ Eflâki, *aynı eser*, II, 238.

¹¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 357.

¹² "... Fahrünnisa nâm mahallede medfûn Fahrünnisa...", KŞS. no. 19, s. 178.

¹³ KŞS. no. 43, s. 260; no. 66, s. 126; no. 104, s. 118.

¹⁴ VAD. no. 586, s. 141-142; KŞS. no. 104, s. 13.

mut Dede Türbesi, 1990'lı yıllarda yıktırılarak yeri belli olacak şekilde Hayra Hizmet Vakfı tarafından bir metre boyunda duvarla çevrilmiştir.

Mahmut Dede Zaviyesi'nin oturduğu alan, batısındaki Celaliye Vakfı olan bahçe ile birlikte 1990'lı yıllarda Hayra Hizmet Vakfı'nın mülkiyetine geçmiş; burada Celaliye Kur'an Kursu için bina yapılmış; burası 15 Temmuz 2016'dan önce Özel Güventaş Fen Lisesi, günümüzde ise Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Hacıveyiszade Fen ve Sosyal Bilimler Anadolu İmam-Hatip Lisesi olmuştur.

Cumhuriyetten önce türbelerin çevresinde, o türbede yatan şeyhin tarikatından olanların defnedildiği bir kabristan bulunurdu. Mahmut Dede Türbesi'nin çevresinde de bir hazire mevcuttu. Buraya Mahmut Dede'ye müntesip Mevlevi dervişleri defnedilmişlerdir. Zaviyenin yeri, 1925'ten sonra şahısların eline geçmiş; kabristan, 1950'li yıllarda ortadan kaldırılmıştır¹⁵. Şu anda eski bağ ve bahçeden herhangi bir eser kalmamıştır.

Hasan Dede Bahçesi: Belgelerde önceleri Nakibzade/Hasan Dede Bahçesi diye bilinen, sonra Hasan Dede Zaviyesi adıyla Mevlevilere tahsis edilen tasavvuf yapısını Konyalılar, kısaca Dede Bahçesi olarak bilirler. Günümüzde Konya'da Kültür Park alanı içinde kalan Binari/Tursun Fakih Mahallesi'nde, Tacülvezir Türbesi bitişiğinde idi. Nakipzade Seyit Şeyh Hasan Efendi, 1133/1721'de Mevleviler için yaptırmış ve vakıflar tahsis etmiş¹⁶; Hasan Dede, zaviyenin bahçesine büyük bir havuz yaptırarak Meram'dan şehre gelen suyun bir miktarını buraya akıtmıştır¹⁷.

Mevlevilerin yaz aylarında ikamet ettikleri Dede Bahçesi, Konya suru içinde önemli bir yeşil alandı. Bu tekkenin ayakta kalması ve işlevini rahat bir şekilde sürdürmesi için Nakipzade Hasan Efendi'den sonra da vakıf gayrimenkuller ilave edilmiş-

tir. Rebiyülevvel 1323/Mayıs 1905 tarihinde Mevlana Dergâhı Postnişini Mehmet Sait Hemdem Çelebi oğlu Abdülvahid Çelebi, düzenlediği bir Türkçe vakfiye ile Dede Bahçesi/Hasan Dede Bahçesi bitişiğinde bulunan iki dönüm ekilip dikilen bahçesini vakfederek Hasan Dede Bahçesi'yle birleştirmiştir. Vâkif Abdülvahid Çelebi'nin vakfiyeye koyduğu şarta göre; geniş alanda ekilip dikilen tarım ürünlerinden elde edilen gelir hem Hasan Dede Bahçesi'nde hem de Mevlana Dergâhı'nda kalan dervişlerin yiyeceklerinin karşılanmasına harcanacaktı¹⁸. A. Sefa Odabaşı'nın yıkılmadan önceki durumu hakkında verdiği kısa bilgiye göre¹⁹, içinde Abdülvahid Çelebi tarafından yaptırılan bir köşk bulunuyordu.

Hasan Dede Bahçesi, 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılıncaya kadar ayakta kalmış; önce park, sonra Fuar alanı haline getirilmiştir. 1959'da yıktırılan Abdülvahid Çelebi Köşkü'nün yerine 2008'de Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından aslına uygun olarak tekrar yaptırılmıştır. Bu iki vakıf bahçe, günümüzde Kültür Park sınırları içinde önemli bir yer durumundadır. Buradaki sedir ağaçlar, Osmanlı döneminin hatırasını hâlen yaşatmaktadır.

Sonuç olarak; Konya'da yazlık Mevlevi zaviyelerinin bağlık ve bahçelik alanlarda yapımına Selçuklular döneminde başlanmış, Osmanlılar'da artarak devam etmiştir. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucunda işlevleri değiştirilerek içinde buldukları araziler ya park haline getirilmiş ya da vakıfları satılarak yerine konutlar yapılmıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinde bazı vakıflara devredilen arsalar üzerine şahıslara ait konutlar veya okullar yaptırılmış; çevreci özellikleri ortadan kaldırılmıştır.

¹⁵ Konyalı, *aynı eser*, s. 620-621.

¹⁶ KŞS. no. 3, s. 65; no. 51, s. 37.

¹⁷ Önder, *aynı eser*, s. 263.

¹⁸ KŞS. no. 142, s. 111.

¹⁹ "Dede Bahçesi'nden Konya Fuarı'na", *Konya*, S. 2, s. 18-19.

OSMANLI KENT KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

ŞEHİR KURMA PROJESİ: SULTANİYE/KARAPINAR*

Karapınar, Anadolu'nun ortasında, İstanbul'u Hicaz bölgesine bağlayan yol üzerinde XVI. yüzyıl ortalarında kurulmuş bir Osmanlı kentidir. Kurak iklimi, hayatı güçleştirdiği için burada tarih boyunca iskân problemi yaşanmış; bu yüzden Konya-Ereğli arasındaki kısa güzergâh, mecbur kalmayınca kullanılmamıştır.

Konya 1071'den kısa bir süre sonra Selçukluların eline geçtiğinde Karapınar'da bir köy veya kasaba mevcut değildi. Çünkü bu yöre, Anadolu'da doğal şartların en çetin ve su probleminin en fazla yaşandığı bir yer durumunda idi. Kurulan yerleşim yerleri, çok geçmeden boşaltılıyordu. Günümüzde Karapınar'ın güney tarafında yer alan Ali Tepesi'ndeki antik kentin terk edildiğini, XVI. yüzyıl başlarına kadar burada iskânın bir daha söz konusu olmadığını göstermektedir¹. Aynı şekilde Türkiye Selçukluları, Konya'yı ticari öneme sahip yerlere bağlamak amacıyla ana yollar üzerinde kervansaraylar yaptırmış; buna karşılık Orta Anadolu'yu Çukurova ve Suriye'ye bağlayan en kısa güzergâhın üzerinde bulunmasına rağmen Karapınar'ın bulunduğu yeri iskâna açmamışlardır.

Osmanlıların kuruluş döneminde, terk edilmiş ıssız yerleri şenlendirmek için mutasavvıflar,

tekkeler kurar; alınan önlemlerle o mevkide iskânı özendirirlerdi². Bu şekilde Anadolu'nun birçok yerinde tekke merkezli köyler ve kasabalar kurulmuş; bunların bazıları kısa sürede kent haline gelmiştir. Konya'nın 100 km güneyindeki Seydişehir'in 1305'te Horosan'dan dervişleriyle gelen Seyit Harun Veli (ö. 1320) tarafından iskâna açılmış; burası kısa sürede bulunduğu bölgenin kültür ve ticaret merkezi olmuştur. Karapınar'ın şartları kuşkusuz Seydişehir'e göre oldukça çetindi. Bu yüzden tekke kurularak ihya edilecek gibi değildi. Bu durumun farkında olan, cihan devleti olma yolunda zor işleri başaran Osmanlı Devleti, Mısır'ı ilhak edince (1517) stratejik önem kazanan şimdiki Karapınar'ın bulunduğu yerin güvenliğini sağlamak; Karaman'dan dolaşan Konya-Ereğli arasındaki uzun yol yerine neredeyse yarı yarıya kısa olan Karapınar güzergâhının kullanılması için burayı iskâna açmıştır. Bu bağlamda Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Memlük seferi dönüşünde Karapınar adı verilen su kaynağının başında etrafı surla çevrili bir köy kurdurmuş³; çevrede yaşayan konar-göçerlerden bir grubu buraya derbentçi olarak yerleştirmiştir. Her zaman olduğu gibi, olumsuz tabiat şartları, sağlanan vergi muafiyetine rağmen

* Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8360-3127. yusufkucukdag@hotmail.com

¹ Yusuf Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s. 6-7.

² Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1974), s. 293-299.

³ Küçükdağ, *aynı eser*, s. 10.

derbentçileri sıkıntıya sokmuş; bunlar, kısa sürede yerlerini terk etmişlerdir. Öyle olunca bölge, tabii ki tekrar güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin süper gücü olan Osmanlı Devleti, bu yeni durum karşısında farklı bir yöntem geliştirmiş; o zamana kadar, daha çok işlek yollar üzerindeki kasaba ve şehirlerde inşa edilen imaretlerin en büyüğünü bu defa, Anadolu'nun "imâretten hâlî ve zirâatdan ârî" "Kerbela gibi bir katre su bulunmaz" bir yerinde; o günkü şartlarda bir şehir için gerekli olan sura sahip yıkık Karapınar köyünde yaptırmaya yani külliye merkezli büyük bir şehir kurmaya karar vermiştir. Yükselme döneminde büyük kamu yapıları devlet hazinesinden para harcayarak yaptırılmazdı. Böyle işler için vakıf kurulur; vâkıf, kendi imkânlarıyla hayır eserini yaptırdı. İşte bu şartlar göz önüne alınarak o sırada Konya valisi olan Şehzade Selim, 1560 yılı başlarında Karapınar İmareti'ni yaptırmak için Kanuni Sultan Süleyman'dan (1520-1566) izin istemiştir⁴. Bu talebe cevap, 14 Mayıs 1560'ta gelmiştir. Buna göre imaretin yapımına hemen başlanacak; çevre kazalardaki kadılar, inşaata başlanması için gerekli teknik alt yapıyı hemen oluşturacaklardı. İstanbul'dan gelen fermanın sonra imaretin inşasına Haziran 1560'da başlanmış; 1563 yazında hizmet verecek duruma gelmiştir⁵.

Anadolu'da daha Selçuklular'dan itibaren "buk'a" adıyla yapılmaya başlanan külliyeler, başlangıçta caminin yakınındaki medrese, hamam ve banisinin türbesinden meydana gelen sade bir yapı idi. Osmanlılar, Mimar Sinan'ın gayretleri ile daha da geliştirmiş; içinde bulunduğu şehrin veya semtin temelini oluşturmuştur.

Daha önce yıkılmış küçük bir derbent köyü iken, Karapınar'ın şehir olarak kurulması külliye şeklinde planlanmış ve kısa sürede inşa edilmiştir (1560-1563). İstanbul-Suriye-Hicaz yolu üzerinde, bir cami ve onunla bütünleşen hamam, kervansaray, imaret, tabhane, ârasta-çarşı, mektep, şadırvan ve çeşmelerden meydana gelen külliye, ticaret kervanlarının, sefer zamanında orduların, hac mevsiminde hacıların konakladıkları mekân, haberleşmek için görevlilerin kullandığı menzil olmuştur. Bundan sonra Karapınar'a Sultaniye denmiş; bu isim 1934'te eski adı olan Karapınar resmen kabul edilinceye kadar kullanılmıştır.

Karapınar Sultan Selim Külliyesi, cami, iki kervansaray, ârasta, muvakkithane, mektep, hamam, imaret, kilerler, tabhane, buğday ve arpa ambarları, buğday dingi, şadırvan, çeşme ve odun deposundan meydana gelen büyük bir yapılar topluluğu idi.

Cami: Müslümanların cuma ve bayram namazlarını kıldıkları, toplantı yaptıkları yerdir. Bunun için İslam'ın zuhurundan beri şehrin merkezi hep cami olmuştur⁶. Yeni kurulan Türk kentlerinde de cami, şehrin çekirdeğini teşkil edecek şekilde merkezde yer almıştır.

İnşa edilen şehirler, genelde Cuma Camii adı verilen ulu camilerin çevresinde genişlemiş, şehrin en işlek yeri bu mabedin çevresi olmuştur⁷. Anadolu'nun fethinden sonra (1071) bu gelenek sürdürülmüş, Türkiye Selçukluları camiyi, yakınında inşa ettikleri yapılarla birlikte kentlerin merkezi haline getirmişlerdir⁸. Osmanlılar, bu anlayışı biraz daha ileri götürerek caminin içinde bulunduğu külliye yani imaret, hamam, çarşı gibi insan hayatı için lüzumlu olan binaları yeni kurulan şehirlerin odak noktası yapmışlardır. Karapınar/Sulta-

⁴ BOA, *Mühimme*, no. 3, sıra 1106, 1107, 1108.

⁵ Küçükdağ, *aynı eser*, s. 29-31.

⁶ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 46-56.

⁷ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 92-94.

⁸ Uğur Tanyeli, "Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 YY)", İstanbul 1987, s. 86.

niye kasabasında Sultan Selim Camii eski İslam ve Türk geleneklerine uygun bir anlayışla, surun içinde şehrin merkezi olacak bir yerde kurulmuştur⁹.

Hamam: İslam ülkelerinde ilk hamamlar, Emeviler döneminde, VII. yüzyılda, Suriye'nin fethinden sonra Roma devri hamamları örnek alınarak yaptırılmıştır. Diğer İslam devletleri, özellikle Anadolu Selçukluları, hamamlara daha çok önem vermişler, onları köy ve şehirlerde halkın faydalanacağı şekilde, bir külliye veya manzumenin parçası olarak inşa etme yönüne gitmişlerdir. Bununla birlikte XVI. yüzyılda, diğer mimari eserler gibi, Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nde yer alan hamamı da diğer yapılarla birlikte II. Selim inşa ettirmiştir.

İmaret: Bina ve yapı anlamlarına gelen imaret, eskiden bazen cami, medrese gibi tek bir yapıyı, bazen de bir külliyeyi ifade ediyordu. XV. yüzyıldan itibaren daha geniş bir anlam kazanmış, aş pişirilip dağıtılan yerle birlikte külliye meydana getiren diğer yapılara da imaret denmeye başlanmıştır¹⁰.

Karapınar'da külliye'nin inşaatı sona erince burada çalışmaya başlayan ilk ünite imarettir. Kanuni Sultan Süleyman, yapı tamamlanır tamamlanmaz Konya ve çevresindeki kadınlara gönderdiği evâil-i Rebiyülevvel 971/Ekim sonları 1563 tarihli bir hükümle “*Sultâniye nâm mahalde binâ olunan imâret-i âmirem kilârına*” yani Karapınar İmaretine ihtiyaç olan şeyleri karşılamalarını onlardan istenmiştir¹¹. Şehzade Selim'in Lalasına gönderdiği 10 Zilkade 973/29 Mayıs 1566 tarihli bir hükümde ise, “*Oğlumun (yani II. Selim) Karapınar'da binâ itdüğü*

imâret...”¹² demektedir. Şu halde Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ndeki imaret, diğer yapılarla birlikte, 1563'te tamamlanmış, aynı sene içinde hizmet vermeye başlamıştır.

Tab-haneler: Tabhane kurumu Türkler'de eski olup, Selçuklular'da buna *dârü'r-râha* deniyordu¹³. Osmanlı klasik dönemi külliyelerinde, bakıma muhtaç olanlar, hastane sonrasında nekahet devresi yaşayanlar ile taşradan gelen yolcuların ilk günlerini geçirdikleri binalar topluluğudur¹⁴. Uzun yolculuktan sonra şehre gelen fakir insanlar, buralarda bir süre meccanen misafir edildikten sonra sürekli kalacakları yerleri bulup yerleşirdi.

Osmanlılar'da önceleri nekahethane denilmekte iken Fatih Külliyesi'nde tabhane adını almıştır¹⁵. XVI. yüzyıldan önce camilerin son cemaat mahalleri bu iş için kullanılmıştır. İlk defa Sinan, tabhaneyi Süleymaniye Külliyesi'nde ayrı bina olarak inşa ettirmiştir.

Karapınar Külliyesi, İstanbul'u Hicaz bölgesine bağlayan işlek yolun üzerinde yer aldığından çok sayıda insanın gelip kalabileceği büyüklükte planlanmış, bu arada yoksul yolcuların parasız kalmaları için tabhaneler de yapılmıştır.

Hanlar/Kervansaraylar: Ticaretin ve yolculuğun emniyet içinde yapılması maksadıyla yollar üzerindeki durak yerleri ile şehir veya kasaba merkezlerinde kurulan büyük yapılara han veya kervansaray denir. Han ile kervansaray, çoğu zaman aynı anlamda kullanılmakla birlikte aslında birbirinden farklı özellikler taşımakta idi. Odaları bulunanlara han, ortası avlulu ve etrafı kerevetle çevrili olanlara da kervansaray deniyordu. Hayvan

⁹ Küçükdağ, *aynı eser*, s. 42-43.

¹⁰ Osman Ergin, “*Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*”, İstanbul 1936, s. 34-45; aynı yazar, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi* (Kısaltma: *İmaret Sistemi*), İstanbul 1939, s. 5-19.

¹¹ KŞS, no. 1, s. 30.

¹² BOA, *Mühimme*, no. 5, sıra: 1730.

¹³ İsmet Kayaoğlu, “Rahatoğlu ve Vakfiyesi”, *VD*, XIII (1981), s. 1-29.

¹⁴ Celal Esad Arseven, “Tabhane”, *SA*, IV, s. 1889; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1971, s. 369.

¹⁵ Abdülkadir Erdoğan, “*Kanunî Süleyman'ın Vakfiyesi ve Kazasker Hâmid Efendi*”, *KM.*, VIII (1937), s. 503.

ahırları bulunan daha çok şehir merkezinde yer alan hanlar, odalara bölünmüş, aynı zamanda buralarda ticaret yapılmıştır. Kervansaraylar ise, şehirler arasındaki yollarda, yolcuların hayvanlarıyla birlikte kaldıkları odalara bölünmemiş yapılarıdır¹⁶. Bu tür yapılar, külliyelerin önemli bir parçası olup, ticaretin gelişmesi için ârasta ile birlikte camilerin yakınına inşa edilmişlerdir¹⁷.

Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ndeki kervansaray, büyük bir bina olup, iki katlı idi. Üst katı insanlara alt katı ise hayvanlara ayrılmıştı. İkinci katına tahta merdivenle çıkılıyordu. Bu katta büyük salonlara açılan odalar bulunmaktaydı. Öyle ise, büyük kentlerdeki hanlar gibi, Karapınar Selimiyesi'ndekiler de ticarete yönelik olarak düşünülmüş ve odalara bölünmüştür. Bunun için hem han hem de kervansaray denilmiştir.

Mektep: Mektep, müslümanların 4-7 yaş grubundaki çocuklarına dinî bilgilerin öğretildiği eğitim kurumudur. Osmanlı döneminde her külliye de küçük bir mektep bulunurdu.

Osmanlı Devleti'ndeki diğer padişah külliyelerinde olduğu gibi, Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nde de bir mektep vardı. Bu külliye inşa edilirken bir tarafında Sultaniye adlı şehir kurulmuş, bir taraftan da buraya iskân başlamıştır. İnşası ile ilgili ilk yazışmalarda mekteplerden söz edilmemekle birlikte buraya yerleştirilen ailelerin çocuklarının okutulması için külliye de bir mekân mektep olarak düşünülmüştür. XVII. yüzyılın ortalarında burada bir "mekteb-i sibyan"ın bulunduğu, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı eserinde zikredilmektedir. Dr. Nazmi de külliye deki mektebin, cami ve imaretle bir bütün teşkil ettiğini yazmaktadır. Buna göre mektep, külliye de ilk inşasından itibaren yerini almış bir yapıdır.

Ârasta: Osmanlı devrinde, şehirlerin çekirdiğini oluşturan külliyelerin çevresine, özellikle ca-

minin yakınına bir de çarşı inşa edilmiştir. Şehir halkı, her türlü ihtiyacını buradan karşılıyordu¹⁸.

Daha işin başında iken vâkıfın kafasında bir şehir kurma düşüncesi bulunduğundan Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi yapılmaya başlanmadan önce çarşısı da düşünülmüş ve çok sayıda dükkânın temeli, diğer ünitelerle birlikte atılmıştır. Devrin ihtiyacı göz önüne alınarak, Karapınar'ı birçok esnaf ve sanatkar, Niğde ve Aksaray şehirlerinden zorunlu iskana tabi tutularak getirilmiş, yapılan 39 dükkân, kendilerine verilmiştir.

Muvakkithane: Namaz vakitlerinin belirlendiği yer olduğu için Osmanlı döneminde, şehrin merkezi konumundaki hemen her külliye nin bir muvakkithanesi vardı. Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin inşa ve onarımı ile ilgili belgelerde muvakkithane adı geçmemektedir. Bununla birlikte imaretin 1251/1835 tarihli evkaf muhasebe defterinde vakıf görevlileri arasında bir de muvakkithane bulunmaktadır. Şu halde külliye de bir de muvakkithane bölümü vardı. Muvakkithane, külliye içinde başlı başına bir bina olmamalıdır. Herhalde külliye nin içinde küçük bir oda muvakkithane olarak ayrılmıştır.

Yel ve Su Değirmenleri ile Dink

Külliyelerde imarethanenin ihtiyacı olan un ve bulgurun, kendi imkânları ile yapılması amacıyla değirmenlere de yer verilmiştir. Vakfa ait değirmen, sadece imarethanenin temel gıdası durumundaki unu öğütmezdi. Vakfa gelir sağlamak için dışarıya da un öğütülürdü.

Yel Değirmeni: Karapınar yakınlarında değirmen çalıştıracak kadar su bulunmadığından, külliye nin yapımı devam ederken Ali Tepesi'nde

¹⁶ Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, X/39 (1946), s. 492-495.

¹⁷ Ergin, *İmaret Sistemi*, s. 39.

¹⁸ Ergin, *İmaret Sistemi*, s. 37.

hemen iki adet yel değirmeni bina edilmiştir. Yel Değirmeni'nin ustası, Rodoslu biri idi¹⁹.

Külliyenin Ali Tepesi üzerindeki Yel değirmenleri, fazla kullanılmamış, yapımı üzerinden daha 16 sene geçmeden 987/1579'da çalıştıracak teknik eleman sıkıntısı çekildiğinden terk edilmiştir.

Su Değirmeni: Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ne ait bir diğir değirmen su değirmenidir.

Karapınar'daki külliyeğe bağı vakıf su değirmeninin inşasına dair ilk bilgi, 987/1579'da Sultaniye İmaretine evkafı mütevellisi ile, vakıf müfettişi olan Niğde Kazası'na gönderilen bir hükümde yer almaktadır²⁰. Buna göre, Yel Değirmeni'nden randıman alınamayınca Orta Anadolu'nun klasik un öğütme yeri olan su değirmeninin yapımı yönüne gidilmiştir. Karapınar'a yaya iki günlük mesafede bulunan Kavaklıpınarı adı verilen mevzide bir değirmene yetecek kadar su tespit edilmiş; değirmen inşası için 1000 akçe harcanmıştır.

Dink: Dink, bulgurluk buğdayı kabağundan ayıran bir çeşit değirmendir. Karapınar Külliyesi'ndeki dink'in taşı, su bulunmadığı için hayvanla çevrilmiştir. Demek ki Sultan Selim İmaretine mutfağında çok tüketilen bulgur, o zamana göre gelişmiş sayılan bir teknolojinin alınmasını zaruri kılmıştır.

Karapınar'da külliye, büyük bir şehir kurmak için yapılıyordu. Öyle ise buraya insanların bir an önce yerleştirilmesi geerkiyordu. Bunun için külliyenin inşası bir taraftan sürerken diğir taraftan çevredeki konar-göçerlerin Karapınar'da yerleşmeleri durumunda avarız vergilerinden muaf tutulacakları ilan edilmiş; bunun üzerine 24 Recep 967/20 Nisan 1560 ve 18 Şaban 967/14 Mayıs 1560 tarihli iki hükümle 120 hane Karapınar'da yerleştirilmiş; bunlar avarız ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır.

Karapınar'da aşiretlerin iskânı Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) de devam etmiş böylece şehrin nüfusu artırılmıştır. Karapınar'la ilgili evkaf defterlerine kaydedilmiş mahalle adlarının birçoğunun bu çevrede bulunan göçebe Esb-keşan/Atçeken ve diğir Türkmen cemaatlerinden birine tekabül ettiğine bakılırsa, birçok Türkmen aşireti yeni kurulan bu şehre iskân ettirilmiştir.

Karapınar'ın şehir merkezine XVII. ve XVIII. yüzyıllarda artık zorunlu iskânın bulunulmaması, burada istikrarın sağlandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte devletin hedeflediği gibi gelişmiş bir şehir görünümü kazandığı da söylenemez. XVII. yüzyıl ortalarında kaleme alınmış bazı eserlere göre bir köy manzarası arz ediyordu. XIX. yüzyılın ilk yarısında da Karapınar, 400 kadar evi bulunan küçük bir kasaba durumunda idi. Seyyah Béla Horváth'a göre Karapınar, XX. yüzyıl başlarında "çevresinde yeşil dikili alanlar" bulunmayan bir mevkide kurulmuş olup, yaz aylarında halkı yaylaya taşındıkları için âdeta bir "hayalet kasaba" görünümünde idi. Seyyah, bu sessizliği, tren hattının buradan geçmemesi yüzünden meydana gelen göçe de bağlamaktadır.

Sultan Selim Külliyesi'nin yakınındaki pınar, sürekli akan bir kaynak değildi. Her sekiz-dokuz seneden sonra kesilir, bir bu kadar süre geçtikten sonra tekrar ortaya çıkardı. Seyyid Lokman, bazen bir damla bile su bulunmayan Karapınar'ı Kerbelâ Çölü'ne benzetmekte, II. Selim tarafından külliye ve su tesislerinin yaptırılmasıyla birçok şeyin burada değiştiğini söylemektedir. Gerçekten Karapınar ve buradaki Sultan Selim Külliyesi'nde su sorununu kökünden halleden II. Selim, padişahlığı sırasında Anadolu'da o güne kadar gerçekleştirilen en önemli mega projelerden birini hayata geçirmiştir. Karaca-

¹⁹ BOA, *Mühimme*, no. 40, s. 191, sıra: 427-428.

²⁰ "Rodos Beyi'ne ve kâdisına müşârun ileyh mektûb gönderüp ano bildirmeğın buyurdum ki, vardıkda bir üstâd değirmenci ta'yin idüp irsâl eylesin ki varup mahall-i mezbûrda ücret ile bir değirmen binâ eyleye" Sene 987. BOA, *Mühimme*, no. 40, s. 191, sıra: 427.

dağ'ın Ovacık Yaylağı'nda bulunan 360 memba birleştirilmiştir. Suyun külliye getirilmesi çalışmaları çok hızlı bir şekilde yürütülmüş, 43 günde 50 bin arşın su yolu yapılmıştır. Getirilen kaynak suyun bir kısmı Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nde caminin kuzeyinde yer alan şadırvana verilmiştir.

Külliye şadırvandan başka bir de çeşme vardı. Ayrıca o sırada Karapınar'ın değişik yerlerinde beş-altı çeşme daha bulunuyordu. Bu sudan onlara da verilmiş; şehirde oturanlar büyük bir sıkıntıdan kurtarılmıştır.

Külliye Vakıfları

İslam âleminde varlıklı hayırseverler, inşa ettirdiği eserlerde istenen şekilde hizmet verilmesi için gerekli vakıfları tahsis etmişlerdir. Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ne zengin gayrimenkuller vakfedilmiş; bunlardan elde edilen gelirle öncelikle vakfa ait binalar sürekli onarılmıştır.

Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ne geniş araziler vakfedilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, 970/1562'de oğlu Şehzade Selim'e, Konya ve çevresinde birçok köy, mezra ve yaylağı, Karapınar'daki imarete vakfetmek üzere temlik etmiştir. Buna ilaveten Kanuni, Karapınar'da bina ettirilen imarete "Atçeken Yurdu"nu vakfetmek üzere ihsan ettiğini 10 Zilkade 973/29 Mayıs 1566 tarihli bir hükümle Selim'e bildirmiştir. Vakfedilen köylerin şer'î ve örfi vergilerinin tamamı, Kanuni tarafından Şehzade Selim'e "temlik ve ihsân" edilmiştir.

Her şeyden önce Karapınar Selimiyesi, Anadolu'nun en ıssız yerini ihya etmek maksadıyla inşa edilmiş bir hayır kurumudur. Vakfın gelirleri harcanırken Karapınar şehrinin ekonomik ve sosyal yönden canlandırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Yani bir taraftan Karapınar'ın emin bir belde hâline gelmesi için zorunlu iskân söz konusu olmuş; diğer taraftan İstanbul-Çukurova yönüne gidip gelen tüccar, hacı ve devlet görevlileriyle

askere en iyi şekilde hizmet verilmesi istenmiştir. Külliye bu maksatla çok sayıda insan görevlendirilmiş; bunların dışında şehirde oturanlar, buradan gelip geçen yolcuların her türlü ihtiyacını sağlamaları karşılığında örfi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Karapınarlılar, yolcular için gerekli olan malzemeyi hazırlamakla yükümlü olduklarından başka İmaret'in işlerini de yapıyorlar; bunun karşılığında örfi vergilerden muaf tutuluyorlardı. Örfi vergilerden muaf olma karşılığında yapılan işlerin dışında vakfın gelirlerinden belli bir ücret alıp hizmet verenler de vardı.

İmarethane, tabhane ve hanlarında yolculara verilen hizmet, en önemli işlerden biri kabul edilirdi. Çünkü buraya gelen yolculara imareten yemek çıkarılması, hayvanlarına yem verilmesi vâkıfın şartlarından idi. Burada çalışanların ve fakirlerin de imarete çıkan yemekten yeme hakları vardı.

Sonuç olarak; Orta Anadolu'nun en kurak yerinde, buradan geçen kısa yolun aktif hale getirilmesi için şehir kurulmasına karar verilmiştir. Kanuni'nin oğlu Selim, Konya valiliği sırasında, 1560-1563 yılları arasında, babasının temlik ettiği arazileri vakfederek bir külliye yaptırmış ve buraya zengin vakıflar tahsis etmiştir.

Ardından buraya konar-göçerler iskân edilmiş; çevre kazalardan getirilen esnaflarla şehir kurulmuş; imaret yoluyla kurulan bu şehir, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin önemi kervan yolları terk edilmeye başladıktan sonra, özellikle XIX. yüzyılda azalmaya başlamış; cami dışındaki bütün bölümleri tamamen terk edilmiş; sahipsiz kalan yapının cami ve hamamı dışındakiler kısa sürede yıkılmıştır. 1990'lardan sonra orijinal şekline uygun olarak tekrar inşa edilmiştir.

DERBENT YERLEŞİMLERİ: ARKIDHANI VE TATLARHİSARI*

Şehirlerarası yol güvenliğini sağlamanın yanında yeni yerleşim birimlerinin temelini atılmasına, mevcut yerleşim birimlerinin gelişmesine alt yapı oluşturan derbent teşkilâtı, Osmanlı Devleti'nde önemli bir taşıra güvenlik örgütüdür. Bu yapılanma ile bir taraftan yol boyunca önemli bir emniyet zinciri meydana getirilmiş; diğer taraftan başıboş, yurtsuz kimseler toprak sahibi yapılmış ve boş arazi tarıma açılarak ekonomiye katkı sağlanmış; böylece derbent, iç iskân meselesinin çözümünde önemli bir unsur olmuştur.

Farsça kökenli bir kelime olan derbent, genellikle dağlık bölgelere atıf yapılmak suretiyle, geçilmesi zor hudut bölgeleri, boğazlar anlamına gelmektedir. Türkçe karşılığı “belen”dir. Osmanlı Türkçesi'nde bazan “dîdebân” kelimesi de kullanılmış olup bilhassa Filistin ve Suriye topraklarında aynı kelimenin “derek” ve “madik” sözcükleriyle karşılandığı görülür¹. Asayışı sağlamak amacıyla dağ geçitlerine kurulmuş yapılara, müstahkem karakolhane, kale ve palankalara da derbent adı verilmektedir². Türk tarih yazıcılığı, derbent yapılanmasıyla alakalı tüm geleneğin kökeninin İran Moğollarının “tutkavul”luk müessesesinden alındığı kanaatindedir³. Hâkim paradigmanın yer-

leşmesinde en büyük etkinin Osmanlı müesseseleri üzerindeki Bizans tesirinin oldukça az olduğunu iddia eden Mehmet Fuad Köprülü'nün görüşleri olduğu anlaşılmaktadır⁴.

Osmanlı tarihi ve tarihçiliği terminolojisinde derbent; taşrada faaliyet gösteren, bir çeşit klasik asayiş örgütlenmesi ve bu örgüte taalluk eden unsurlara atıf yapmak için kullanılır. Ticarî ve askerî amaçla kullanılan yolların korunması, kırsal alanda güvenliğin kapsamlı ve geniş bir ölçekte temin edilebilmesi amacıyla derbent örgütlenmesine gidilmiştir. Eşkîya baskısının yoğun olduğu zor dağ geçitleri ve köprülerde de derbentler oluşturulmuştur. Derbent olarak organize edilecek alanlar, genellikle boş, bakir, üzerinde herhangi bir yerleşimin bulunmadığı ve ziraat faaliyetlerinin gerçekleştirilmediği topraklardan seçilmiştir. Ancak bu oluşumlar köylerin yakınlarında da kurulabilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti'nde oldukça önem atfedilen zirai üretim ve dolaylı olarak zirai vergiler konusunda yaşanabilecek bir potansiyel problemin önüne geçilmiş olmalıdır. Cami, dükkân, han ve mektep gibi yapılarla desteklenerek imar edilmiş olan derbent mahalleri, biçimsel olarak küçük şehir veya kasabalara benzemekle birlikte işlevsel

* Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET, İzmir Demokrasi Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-9035-6745. ayse.degerli@idu.edu.tr

¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul, 1990, s. 9; Yusuf Halaçoğlu, “Derbent”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 162.

² Mehmet Zeki Pakalın, “Derbent”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul 1993, s. 425.

³ Halaçoğlu, *aynı madde*, s. 162.

⁴ Mehmed Fuad Köprülü, *Some Observations on the Influence of Byzantine Institutions on Ottoman Institutions* (çev. Gary Leiser), Ankara 1999.

olarak şehir ve kasabalardan ayırt edilebilmektedir⁵. Derbentleri diğer meskûn mahallerden ayıran ve farklı bir kategoriye tâbi tutulmasını sağlayan özellik, onların daha askerileştirilmiş mahaller olmalarıdır. Bazen derbent olarak adlandırılmasa dahi işlevsel olarak derbentten ayırt edilemeyecek yerleşimler ve istihkamlar kurulduğu da olmuştur. Buna örnek olarak Tuna'nın kuzeyinde, bugün Ukrayna'ya bağlı olan Romanya sınırındaki İsmail/İzmayıl Geçidi kasabası gösterilebilir⁶. Keza Osmanlı'da Balkanlarda martolos olarak bilinen ve Hristiyanlardan oluşan, derbentçilikle aynı işlevselliğe sahip bir milis oluşumunun mevcudiyeti bilinmektedir⁷.

Bir bölgenin derbent olarak organize edilebilmesi için talepte bulunan kişi, genellikle potansiyel derbent alanının sınırları içerisinde bulunduğu kazanın kadısı olurdu. Talebi alan merkez, bölgeyi vilayet muharrirleri aracılığıyla teftiş eder, bölgenin derbent olarak yapılandırılmasına gerek olup olmadığını ve bunun pragmatik bir tarafının bulunup bulunmadığını kontrol ederdi. Ayrıca derbentte kaç derbentçinin istihdam edileceği de teftişin bir başka konusuydu⁸. Bölgenin ileri gelenlerinin ve meskûn reayanın konu hakkında ne düşündüğü de merkez açısından dikkate alınmaktaydı. Örneğin XVI. yüzyılda Tırnova'da Had ve Keçideresi köylerinin arasındaki mevkinin derbent olarak teşkilatlandırılması, Müslüman ve gayrimüslim reayadan müteşekkil kalabalık bir insan topluluğunun merkeze gönderdiği şikâyet ve talep neticesinde gerçekleşmişti⁹.

Halil İnalçık, vergilendirme meselesi çerçevesinde, derbentçi olarak istihdam edilenleri yönetenler ve yönetilenler dışında bir ara sınıf olarak kavramsallaştırmıştır¹⁰. Zira sıradan reayadan farklı olarak Müslüman derbentçiler, birtakım örfi vergilerden muaf tutulmuştur¹¹. Derbenti bekleyen Hristiyan reaya ise ispençeyi 10-12 akçe daha az ödemiştir¹². Derbentçilerin istihdam edildikleri bölgede, gelip geçen kervanlardan “geçit resmi” adıyla para almaları da bir diğer ayrıcalıklarıdır¹³.

Osmanlı coğrafyasında artan eşkıyalık vakalarının etkisiyle, XVII. yüzyıldan itibaren derbent teşkilatı işlevselliğini ve etkisini yitirmeye başlamıştır. Bunun dışında, teoride vergi muafiyeti olsa da, yerel idareciler çoğu kez derbentçi ahaliden örfi vergileri ödemelerini talep etmiş; neticede derbentlerin insan kaynağını oluşturan köylüler yerlerini terk etmiş ve derbentler boş kalmıştır. Dolayısıyla merkezî hükümet, 1720 yılından itibaren tedbir alma yoluna giderek eski derbent yerlerini ıslah ve restore etmeye azami gayret göstermiştir. Derbent yerlerini daha cazip kılmak amacıyla, buraları kasaba ve şehirler gibi meskûn mahallerden farksız bir görüntü arz edecek şekilde ihya etmeye girişmiştir. Ancak Tanzimat'la beraber iç güvenlik ve asayiş meselesi, diğer tüm meselelerde olduğu gibi, yeni bir paradigma çerçevesinde ele alınmış ve zaptiye teşkilatı kurulmuştur. Derbentler kademeli olarak kaldırılmaya başlanmış; büyük şehirlerde polisler, taşra bölgelerinde de jandarma birlikleri kurularak asayişin temin görevi bunlara bırakılmıştır¹⁴.

⁵ Orhonlu, *aynı eser*, s. 11.

⁶ Mehmet Akif Erdoğan, “Tuna Sahilinde Onaltıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası”, *Vakıflar Dergisi*, 80.Yıl Özel Sayısı (2019), s. 189-208.

⁷ Robert Anhegger, “Martoloslar Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, VII (1942), s.281-320; Halaçoğlu, *aynı madde*, s. 163.

⁸ Ayşe Değerli, “Osmanlı Devleti'nde Bir Taşra Güvenlik Örgütü Olan Derbent Teşkilatı”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VII/1 (2008), s. 45.

⁹ *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) I <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>*, (haz. Hacı Osman Yıldırım vd.), Ankara 1995, s. 88-89.

¹⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, İstanbul 2018, s. 9.

¹¹ Değerli, *aynı makale*, s. 45; Halaçoğlu, *aynı madde*, s. 162.

¹² Halil İnalçık, “Osmanlılar'da Raiyyet Rüşümü”, *Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 608.

¹³ Pakalın, bu verginin miktarını yüksüz hayvanlarda 20 akçe, yüklü hayvanlarda 40 akçe ve arabalarda 80 akçe olarak vermektedir. Bk. “Derbent Resmi”, *aynı eser*, I, s. 425.

¹⁴ Halaçoğlu, *aynı madde*, s.163; Değerli, *aynı makale*, s. 51.

Belirtilen bu hususlar çerçevesinde Osmanlı döneminde Konya ili sınırları içinde yer alan Arkıdhanı ve Tatlarhisarı'nın birer derbent yeri ve yerleşimi özelliği gösterdiği dikkati çekmektedir. Bu derbentlerin tarihî süreç içinde oluşumuna dair bilgi vermek yerinde olacaktır.

Arkıdhanı Derbendi

Günümüzde Konya ilinin Ilgın ilçesine bağlı bir mahalle olan Arkıdhanı¹⁵, eski çağlarda dahi yerleşimin olduğu bir konumdadır ve antik ismi Thimbrion'dur. Roma İmparatoru Hadrianus (117-138), hükümdarlığı sırasında bu yerleşim yerini ziyaret etmiş ve onun bu ziyaretine karşılık bir jest olarak şehrin adının Hadrianapolis olarak tesmiye edildiği sanılmaktadır¹⁶.

Arkıdhanı ve civarının kontrolü, XII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'ne geçmiştir. Yesevi tarihati mensubu Derviş Arkıd Baba, bir zaviye kurarak burayı şenlendirmiş ve bu yerleşim yeri daha sonra onun adına izafeten "Arkıd" olarak anılır olmuştur¹⁷. Zaviye inşa edilirken antik yapıların kalıntılarının malzeme olarak kullanılmış olması muhtemeldir. İlerleyen yıllarda Sipehsalar Şemseddin Altunaba (ö. 1236) tarafından Konya'daki hayratına vakıf olarak Arkıd mevkiinde bir kervansaray/han yaptırılmış¹⁸; böylece burası önemli bir yerleşim merkezi haline gelmiş ve kasaba zamanla "Arkıdhanı" adını almıştır. Vakfiyeye göre, hanın yapıldığı yıllarda köy halkının çoğunluğu hâlâ Hristiyan'dır. Osmanlı dönemine geldiğinde ise, Arkıdhanı ahalisinin tamamının Müslüman ve pek çoğunun isminin de öz Türkçe olduğu XVI.

yüzyıl vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁹.

Vergi yolsuzlukları ve eşkıya saldırıları nedeniyle zamanla düzeni bozulan Arkıdhanı, 1630'lu yıllarda harap bir yerleşim yeri olarak zikredilmektedir²⁰. XVIII. yüzyıla gelindiğinde bölgede güvenlik boşluğunun arttığı anlaşılmaktadır. Arkıdhanı, hacıların ve yolcuların uğrak mahalli olmasına rağmen harabe ve tehlikeli bir hâle dönüşmüştür. Nitekim 1720 yılında Cevanşir oymağından bazı göçebe grupların Arkıdhanı'nda soygun ve fesada kalkıştıkları ve boy beylerinin bunları himaye ettikleri görülmektedir²¹. Bu bağlamda hanın tamir edilerek önceki emirler gereği etrafının iskân ile şenlendirilmesi ve firarilere engel olunması yönünde Karaman Valisi'ne hüküm gönderilmiştir²². Arkıdhanı ve civarındaki eşkıyalarla mücadelede, Konya'daki merkezi idarenin İçel mutasarrıfıyla da haberleşerek hareket etmesi uygun görülmüştür²³.

Bu arada Doğanhisar kasabasında haftada bir defa kurulan pazarın, dağ yürüklerinden bazı kimselerin fesat hareketleri nedeniyle sekteye uğramış ve yeri değiştirilerek Arkıdhanı'na taşınması kararlaştırılmıştır²⁴. Ancak han ve civarını şenlendirmek için bu tarz tedbirler yeterli olmamıştır. Nihayetinde asayiş ve güvenliği sağlayıp bölgeyi mamur hale getirmek için, 2 Eylül 1721 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1730) tarafından Arkıdhanı'da cami, mektep, medrese, mahkeme dairesi, han, dükkân, çeşme, pazar, kahvehane gibi dinî, sosyal ve ticarî eserler inşa ettirilmiştir; çevresi iskâna açılmış ve böylece kısa sürede bu ıssız mevki şenlenerek kasabaya dö-

¹⁵ Kelime, erken dönem Osmanlı kayıtlarında ق ile yazılmaktayken modern dönem arşiv evraklarında ise Ğ ile kaydedilmiştir. Bu nedenle literatürde Arkıd ve Argıd olmak üzere iki farklı yazıma da rastlanır.

¹⁶ Mehmet Ethem Küçükşahin, "Argıdhanı Kazası ve Şehir Merkezinin Sosyal ve Ekonomik Durumu", (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000, s. 1.

¹⁷ Küçükşahin, *aym tez*, s. 1.

¹⁸ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42 (1947), s. 205.

¹⁹ Semavi Eyice, "Argıt Hanı", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 354.

²⁰ İbrahim Altan, "Hacc Yolunun Konya Menzilleri", *Yeni İpek Yolu*, S. 106 (1996), s. 46.

²¹ BOA, A. {DVNSMHH.d., no. 129, s. 296, h. 1086.

²² BOA, A. {DVNSMHH.d., no. 129, s. 343, h. 1253.

²³ BOA, A. {DVNSMHH.d., no. 129, s. 308, h. 1136.

²⁴ BOA, A. {DVNSMHH.d., no. 129, s. 306, h. 1120.

nüşmüştür²⁵. İ. Hakkı Konyalı, Selçuklu dönemine ait kervansarayın zamanla harap olduğu ve bunun yapı malzemesinden faydalanılmak suretiyle İbrahim Paşa tarafından ihya edildiği görüşündedir²⁶.

Damad İbrahim Paşa'nın yatırımıyla tekrar bayındır hale getirilen Arkıdhanı'nın ilk aşamada 200-300 hanelik bir yerleşim yeri olması planlanmıştır. Bunun için Akşehir'den 100 ve Ilgın'dan ise 30-40 hanenin Arkıdhanı'na yerleşmesi emredilmiş; eskiden burada yaşayan ancak toprağını terk edip göç etmek zorunda kalan 42 hanenin tekrar buraya dönmesi istenmiştir. Buna mukabil süreç planlandığı gibi ilerlememiş ve 1721 yılının Aralık ayında Arkıdhanı'nın nüfusu ancak 60 haneye ulaşabilmiştir. Daha sonraki aşamada, yerleşim yerinin nüfusu, Akşehir kent merkezinden ve köylerinden göç ettirilenlerle birlikte 200 haneye ulaşmıştır²⁷.

Kısa bir süre sonra Arkıdhanı'nda yine emniyetin kalmadığı ve burasının bir eşkiya yatağı haline geldiği görülmektedir. Bunun üzerine Akşehir sancağında Doğanhisar kazasına bağlı Arkıd-1 Ulâ (Yukarı Arkıd) ve Arkıd-1 Süflâ (Aşağı Arkıd) köylerinin ahalileri, 7 Şubat 1723 tarihi itibarıyla Müslüman hacılar ve diğer gelip geçen yolcuların güvenliğinin sağlanması, eşkiya saldırılarının önlenmesi ve dinî, sosyal ve ticarî tesislerin korunması şartıyla derbentçi olarak kaydedilmiştir. Vakıf mütevellisine ödedikleri öşür ve raiyyet resminden başka derbentçilerden başka vergi talep edilmemesi ve her türlü tekalif-i şakkadan muaf tutulmaları da emredilmiştir²⁸. Derbent yapılanmasıyla birlikte 1763 ve 1782 tarihli menzîlnâme kayıtlarından Arkıdhanı'nda asayişin sağlandığı, dükkânları ve

çeşmeleriyle mamur bir köy haline geldiği, anlaşılmaktadır²⁹. 1845'e gelindiğinde ise burası İşkân, Ak, Argıd, Türkmen, Torun ve Azari adlı altı mahallesi ve toplam 430 hane nüfus ile bir kaza merkezidir³⁰.

Tatlarhisarı Derbendi

Bugün Konya iline bağlı ilçe merkezlerinden biri olan Derbent, adını Osmanlı Devleti'ndeki derbent teşkilatından almıştır. Arşiv belgelerinde adı "Tatlar Derbendi"³¹, "Tatlar veya diğer adıyla Çiğil Derbendi"³² ve "Tatlarhisarı Derbendi" şeklinde geçmektedir. Hakkında ulaşılabilen en erken Osmanlı kaydı 1466 tarihlidir ve burası idari yapılanma içerisinde Çimenili nahiyesine bağlı bir köydür³³. Karaman eyaletinin sınırları içerisinde Tatlarhisarı'nı da kapsayan geniş ölçekli bir alan, 1530'larda eşkiya yatağı haline gelmiş; asayıştan yoksun ve yaşanılmaz bir yere dönüşmüştü. Bu bağlamda 1539 tarihli tahrir defterindeki kayıttan anlaşıldığına göre, Tatlarhisarı köylüleri çok daha erken tarihlerde yerlerini terk etmişlerdir. Zira yol üstünde olmaları nedeniyle sıklıkla baskınlara uğrayıp zarar görmüşler; bunun üzerine yakınlardaki Hamid adlı mezraaya yerleşmişlerdi. Burada yaklaşık 50 yıl boyunca yaşamışlar; bağlar ve bahçeler tesis etmişlerdi. Ancak etrafın korunmaya muhtaç olması nedeniyle Şüca Paşa, Lütfi Paşa ve Rüstem Paşa gibi dönemin dirayetli yöneticilerinin emri üzerine köylülerin Hamid'deki evleri yıktırılmış; tekrar eski yerleri olan Tatlarhisarı köyüne getirilip yol güvenliğini sağlamak ve asayişsizliği önlemek amacıyla derbentçi olarak yerleştirilmişlerdir. Bu hizmetlerine karşılık olarak da avarızdan muaf tu-

²⁵ Ahmet Şeref Ceran, "Konya Ilgın Argıdhanı'nda Damat Nevşehirli İbrahim Paşa Vakıfları", *Yeni İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi*, S. 130 (1998), s. 35-39.

²⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 638.

²⁷ Doğan Yörük, "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Derbentlerle İlgili Düzenlemeler", *Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan: Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür*, (ed. Hasan Bahar vd.), Konya, 2013, s. 252-253.

²⁸ BOA, A.{DVN.d., Defter no. 821, s. 13-14.

²⁹ Altan, *aynı yer*.

³⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Defter no. 9777, s. 3-176.

³¹ VGM.A, Defter no. 531, s. 81; Defter no. 1055, s. 24; BOA, *EV.d.*, Gömlek no. 36931; *HAT*, no. 703/33784 ve no. 635/31318; *C. ML*, no. 519/21216; *A. MKT. MVL.*, no. 141/95.

³² BOA, *HAT*, no. 705/33883.

³³ Volkan Ertürk, "XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 79.

tolmuşlardır. Derbentin kontrol sahası, Çürük-â-şık Suvar, Tekyeçukuru, Selayun, Gürün, Cörden, Tekeceli, Aktubeylim, Kabaöyüğü ve Tilkörü isimli yerler içine almaktaydı. 1584 tahririnde, 1539'daki kayda atf yapılarak Tatlarhisarı'nın XVI. yüzyılın ilk yarısında derbent olarak yapılandırıldığı zikredilmektedir³⁴.

Tatlarhisarı'nın derbent statüsü uzun yüzyıllar devam etmiştir. Ancak yerel idareyle kimi zaman derbentçi ahali arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Nitekim avarız vergilerinden muaf olmalarına rağmen 1780'de Konya mütesellimi tarafından kanunsuz olarak vergi talep edilerek ahalinin rencide edildiği anlaşılmaktadır³⁵. Daha sonra Derbent Ağası Osman'ın 16 Kasım 1792 tarihinde gönderdiği raporda da benzer durumlardan bahsedilmekte; Tatlarhisarı ahalisinin derbentin tehlikeli mahallerini muhafaza edip hacıların selametle geçebilmelerini temin ettikleri belirtilerek vergiden muafiyetlerinin devamı etmesi talep edilmektedir³⁶.

XIX. yüzyıla gelindiğinde muafiyetlerin yeniden düzenlenmesi ihtiyacının doğduğu görülmektedir. Tatlarhisarı Derbendi köyünün ahali, için yıllık 4000 kuruş tekalif ödemekle yükümlü iken 1822 yılında vergi yükümlülüğünün hafifletilmesi gündeme gelmiştir. İçinde buldukları ekonomik zorluklar dikkate alınarak, köy halkının derbentçilik görevini layıkıyla yerine getirmeleri mukabilinde yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve Ilgın kazası tekalifi yedi sehm (hisse) olmak itibarıyla bunun bir sehminin Tatlarhisarı, altı sehminin ise diğer kaza ahali tarafından ödenmesi uygun görülmüştür. Bu durumdan memnun olmayan Ilgın kazası ahali, 1835'te merkezî idareye bir arzuhal göndermekle beraber, bu çabaları sonuçsuz kalmış ve Tatlarhisarı ahalisinin derbent hizmetini yerine getirdikleri ve tekaliften hisselerine düşeni zama-

nında ödedikleri takdirde, muafiyetlerine itina edilmesi gerektiği merkezden bildirilmiştir³⁷.

Bu arada derbentin işleyişinde de sıkıntılar yaşanmış; 1813 yılında Derbent Ağası Ahmet'in Tatlarhisarı köyünden bazı kimseler tarafından darp edilerek öldürülmesi; yapılan tahkikatta köylülerin katillerin ismini vermemekte direnmesi üzerine köye asker sevk edilmesi gündeme gelmiştir. Ancak yol üzerindeki bu derbent köyünün tamamen dağıtılıp halkın perişan edilmesi uygun görülmemiş ve sadece olaya doğrudan karışanların isminin öğrenilmesi uygun görülmüştür. 1824'e gelindiğinde meselenin açıklığa kavuştuğu, ağanın katlinden dolayı hapsedilen 18 kişiden 6'sının idam edilip geri kalanının Sivas Kalesi'ne sürüldüğü anlaşılmaktadır³⁸.

Derbentler, taşrada güvenlik ve asayiş sağlamak amacıyla kurulmuş yapılanmalardır. Ancak bu teşkilatlanmadaki gaye her zaman sadece asayiş kaygısı olmamış, bir yerin iskâna açılması için dolaylı da olsa derbent teşkilatının bir rolü olmuştur. Bir başka deyişle derbent teşkilatı, Osmanlı tarihinde çok işlevli olarak kullanılmıştır. Teşkilat, Tanzimat ile devletin kendisine referans olarak Avrupa'yı aldığı zamandan itibaren, tedrici olarak yerini modern asayiş teşkilatlanmalarına bırakmıştır. Bu bağlamda teşkilat, 1844'te zaptiye ve daha sonraki süreçte ise jandarma teşkilatlarıyla ikame edilmiştir. Argıthanı ve Tatlarhisarı derbentleri de Karaman eyaleti sınırları dâhilinde oluşturulmuş birçok derbent yapılanmasından yalnızca iki tanesidir. Her iki derbent de bölgede asayişin sağlanması için merkezî yönetimin tedbirleri sonucunda oluşturulmuş ve Osmanlı klasik dönemi boyunca ayakta kalmışlardır. Bu iki bölgenin derbent yapılmasıyla bölgenin nüfusu artmış, güvenlik ve asayiş sağlanmaya çalışılmıştır.

³⁴ Orhonlu, *aynı eser*, s. 129; Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Tatlarhisarı/Derbent", *Aladağ'ın İncisi Derbent* (ed. Ahmet Çaycı), Konya, 2020, s.77.

³⁵ BOA, *AE.SABH.I.*, no. 103/7048.

³⁶ BOA, *C..ZB.*, no. 41/2023.

³⁷ BOA, *HAT*, no. 1561/20; *C..ML.*, no. 595/24517, lef 1.

³⁸ BOA, *HAT*, no. 635/31318, no. 703/33784, no. 705/33883.

İMARET SİTELERİ: KONYA SULTAN SELİM İMARETİ*

Konya, Osmanlı döneminde de İstanbul ve Bursa'dan başlayıp Şam ve Hicaz yönüne uzanan yolun üzerinde hem ticari hem de dinî öneme sahip bir yerdi. Memlük toprakları 1517'de alınınca bu yol daha da değerlenmiş; bu nedenle Konya ile Şam arasında yeni imaretler yapılmıştır¹. Bunlardan ikisi II. Selim'in Konya valiliği sırasında Karapınar ve Konya'da yaptırdığı imaretlerdir.

Konya Sultan Selim İmaret, Konya'da Türbe-i Celaliye/Civar Mahallesi'nde, Mevlana Dergâhı, Türbe Hamamı ile bunların arasına Kanuni (1520-1566) tarafından yaptırılan ve yanlışlıkla Sultan II. Selim'e izafe edilen caminin kuzey bitişiğine inşa edilmiş, bu yapılarla âdeta bir külliye haline gelmiştir². Fakat II. Selim'in bina ettirip vakıflar tahsis ettiği kısım sadece imarettir ki, bu bölüm; mutfak, tabhane, fırın, ambar, kilerler, ahır, samanlık ve helâdan meydana geliyordu³. Bu incelemede, II. Selim tarafından inşa ettirilen imaret bölümünü meydana getiren yapılar üzerinde durulacaktır.

Konya Sultan Selim İmaret

Konya Sultan Selim İmaretinin inşa tarihine dair şimdilik bir kitabe mevcut değildir. Karapınar

Sultan Selim Külliyesi'nin 1560-1563 yılları arasında yaptırıldığı son yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır⁴. Konya Sultan Selim İmaret de aynı tarihler arasında bina edilmiş olmalıdır. Çünkü 5 Rebiyülevvel 971/23 Ekim 1563 tarihli bir hükme göre, Kanuni tarafından Şehzade II. Selim'in Konya'da yaptırdığı imarette yemek çıkarılması için Silifke Kazası dâhilinde bulunan birçok köy, mezra ve tarlanın geliri tahsis edilmiştir⁵. Belgede imaretin tamamlandığına ve hizmet verecek konumda olduğuna dair bilgilerin bulunması, buranın da Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi gibi 1559-1563 yılları arasında inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.

Konya Sultan Selim İmaret, Karapınar'daki külliye gibi, Kanuni'nin padişahlığı sırasında yaptırıldığı için bazı kaynaklarda Sultan Süleyman'ın hayratı arasında gösterilmektedir⁶. Oysa Kanuni, 5 Rebiyülevvel 971/23 Ekim 1563 tarihli bir hükümde Konya'daki imareti oğlu Selim'in yaptırdığına işaret etmektedir⁷. 1573-1574 yılları arasında düzenlenen vakfiyeye göre de bu imareti II. Selim

* Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8360-3127. yusufkucukdag@hotmail.com

¹ Sâi Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı/Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*, (yay. haz. Samih Rifat-Arzu Karamani Pekin), İstanbul 2002, s. 116-117.

² Yusuf Küçükdağ, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 516-517.

³ Bu çalışmada sunulan Konya Sultan Selim İmaret Vakfiyesi, 90-105. Bundan sonraki atıflarda vakfiye metin içinde (v) olarak kısaltılacaktır.

⁴ Yusuf Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s. 28-31.

⁵ KŞS, no.1, s. 21,78.

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, İstanbul 1314, s. 21.

⁷ KŞS, no.1, s. 78.

bina ettirmiştir. Öyle ise Konya Sultan Selim İmaret-i, Kanuni'nin padişahlığı sırasında, Konya Valisi Şehzade Selim tarafından yaptırılmıştır. Kanuni'nin hayratı arasında gösterilmesine, onun hükümdarlığı döneminde inşa edilip buraya birçok gayrimenkulün tahsis edilmesi sebep olmuştur.

II. Selim, daha önce değinildiği üzere değişik tarihlerde, farklı kişilerce bina edilmiş Mevlana Dergâhı, Türbe Hamamı ve Sultan Süleyman/Sultan Selim Camii'ni külliye şeklinde tamamlayan bir imaret inşa ettirmiştir. Karamanoğlu İbrahim Bey'e ait Konya'daki eski tarihli imarettен⁸ muhtemelen ayrı olduğunu göstermek için “*İmâret-i Cedîd*” adı verilmiştir⁹. Bu külliye; iki kubbeli mutfak, bir kubbeli fırın, iki kubbeli kiler ve iki kemerli buğday ambarı ile odunluk, ahır¹⁰, tabhane, kenef, havuzlu ve taş kemerli çeşme ve şadırvandan meydana geliyordu¹¹. Kâgir birçok binayı ihtiva eden imaret hakkında çok kısa bilgi veren Evliya Çelebi, kubbe sayısını 11 olarak göstermektedir¹². Bununla birlikte 16 Rebiyülâhir 1120/5 Temmuz 1708 tarihli tamirat keşfi ve 11 Recep 1304/5 Nisan 1887 tarihli bir belgede verilen bilgiler¹³ ile yıkılmadan önce çekilen fotoğraflara göre yedi adet kubbesi bulunuyordu.

Tabhane: Osmanlı döneminde tabhanelerin iki işlevi vardı. Birincisi, dışardan gelen yolcular belli bir süre kalır; ikincisi, hastalar, hastaneden çıktuktan sonra nekahet dönemini burada geçirirlerdi¹⁴.

Konya Sultan Selim İmaret-i'nde bir tabhane binası vardı. Bu yapı, 29 Cemaziyelevvel 1085/31

Ağustos 1674 tarihli tamir keşfinde Tabhane Hanı olarak kaydedilmiştir¹⁵. Vakfiyedeki şartlardan buranın misafirlerin kalacağı tabhane olduğu anlaşılmaktadır. Kanuni'nin imarete dair Konya Kadısı'na gönderdiği bir hükümde tabhanenin beş odadan meydana geldiğine işaret edilmiştir¹⁶. Bünyesinde yer alan üzeri kurşunla örtülü Tabhane Hanı fevkanî idi. İkinci kattaki odalara taş tırabzanlı merdivenle çıkılıyordu¹⁷. XIX. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmayacak kadar harap durumda idi¹⁸.

Mutfak: İmaretin mutfak bölümü, kurşunla kaplı iki kubbeden meydana geliyordu. Kâgir binanın değişik zamanlarda onarıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda uzun süredir harap durumdaki mutfak, 1306/1888'den önce ambarla birlikte Konya Maarif Müdürlüğüne gasp edilmiştir. Bu durumda mutfaktaki 15 parça bakır kabı, vakfın kâtibi Mehmet Efendi, muhafaza etmek üzere evine götürmüş, ancak bu sırada vefat edince varisleri bunların evde olmadığını evkaf idaresine bildirmişlerdir¹⁹. 29 Cemaziyelevvel 1085/31 Ağustos 1674'te mutfağın iç kısmı ile önündeki odaların terası onarılmış, bu iş için 2 kuruş harcanmıştır²⁰. Mutfağın iki kubbesinin kurşunları ise, 16 Rebiyülâhir 1120/5 Temmuz 1708'de değiştirilmiştir²¹.

Kiler, buğday ambarı ve odunluk: İmarette mutfakta harcanacak malzemelerin saklandığı kiler ile buğday ve arpa gibi tahıl cinsi yiyeceğin konulduğu ambar ile odunluk da vardı. Belgelerde imaretin odunlarının bulunduğu yere “*odun ambarı*”

⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 967-969.

⁹ TSM.A.E, no. 4536; KŞS, no.2, s. 188; no.9, s. 119,165; BOA, *Karaman Ahkâm Defteri*, no.13, s. 106.

¹⁰ KŞS, no.27, s.61; no.36, s. 76.

¹¹ KŞS, no. 36, s.76; no. 52, s. 42.

¹² *Seyahatnâme*, III, s. 21.

¹³ KŞS, no.36, s.76

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, “Tâbhane”, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1971, s. 369.

¹⁵ KŞS, no. 20, s. 102, 217.

¹⁶ KŞS, no. 1, s. 78.

¹⁷ KŞS, no. 20, s.102; KŞS, no. 27, s. 43.

¹⁸ KOV, dosya no. 163.

¹⁹ KOV, dosya no. 163, tarih: 12 Cemaziyelevvel 1308/24 Ocak 1890.

²⁰ KŞS, no. 20, s. 102.

²¹ KŞS, no. 36, s. 76.

XX. yüzyıl başlarında Konya Sultan Selim İmaretî

dendiğine, buğday ambarı ile kilerin kâgir olduğuna vurgu yapılmaktadır²².

Konya Sultan Selim İmaretî'nde, ambar ve kilerin çok sık onarıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Buğday ambarı XIX. yüzyılın son çeyreğinde bile ayakta olup bazı kişiler burayı buğday deposu olarak kullanıyorlardı²³.

Fırın: İmaret'te üzeri kurşunla kaplı bir de kubbeli fırın vardı. Giriş kapısının üzerindeki saçak kiremitli idi²⁴.

Ahır: Vakfiyesinde, imarette geniş bir ahırın bina edildiği kaydedilmiştir. Üzerinde sofa bulunan ahırın imaretteki diğer binalarla birlikte değişik zamanlarda tamir edildiği görülmektedir.

Şadırvan ve çeşmeler: İmaretin vakfiyesinde şadırvan ve çeşmelerden bahsedilmemektedir. Bununla birlikte vakıf muhasebe kayıtlarında ve tamir keşiflerinde tabhanede bir şadırvanla imarette iki çeşmeden söz edilmektedir. Şu halde şadırvan ve çeşmeler, imaret faaliyete geçtikten ve vakfiyesi

tescil edildikten sonra inşa edilmiştir. Ayrıca imaret vakfı mütevellisi dışında bir de “Konya'da vâkı' şadırvân evkafı”na müteveli atamaları yapıldığına²⁵ ve şadırvan evkafının iki yılda bir muhasebesinin görüldüğüne, şadırvan ve iki çeşmenin imarettten ayrı vakıf gayrimenkullerinin bulunduğuna bakılırsa²⁶ imaretin su ihtiyacını karşılamak için Sultan II. Selim, sonradan buraya vakıf tahsis etmiştir.

Çeşme ve su yollarının imaretin diğer üniteleriyle birlikte çok sık onarıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Su yapılarının onarımına dair yapılan keşiflerde çeşmenin taş kemerli ve havuzlu olduğu kaydedilmiştir²⁷.

Konya Sultan Selim İmaretî'nin yukarıda görüldüğü üzere sık sık onarılarak vakfiye şartlarına uygun olarak hizmet verilmesine çalışılmıştır. Diğer taraftan aşevinde sürekli yemek çıkması amacıyla gerekli önlemler alınmış; padişahlar zaman zaman gönderdikleri hükümlerle başta Konya Kadısı olmak üzere ilgilileri ikaz etmişlerdir²⁸.

²² KŞS, no. 27, s. 61, sene 1093/1682.

²³ KOV, dosya no. 163.

²⁴ KŞS, no. 36, s. 76.

²⁵ KŞS, no. 10, s.292; no. 16, s.175, 13 Recep 1082/15 Kasım 1671.

²⁶ TSMA. D, no. 8758; TSMA. E, no. 106/18, 1110/1698-1111/1700.

²⁷ KŞS, no. 52, s. 42.

²⁸ BOA, Mühimme, no.27, s.135, sıra: 315.

Konya Sultan Selim İmaretı Vakkı'na, kesıntısız işlemeı düşünceıyle daha II. Selım'ın hükümdarlığı sırasında, vakfa bağılı arazılerden tımar sistemi dahilinde vergılerin alınmaması için "serbest" vakıf statüsü verilmiştir. Bununla ilgili tespit edılebılen ilk hüküm-i şerıfın tarıhı 26 Zilkade 978/21 Nısan 1571 olup burada "evkâf-ı selâtin min-küllı'l-vücûh serbest olup hâricden dahl olunmak münâsib olunmadığı" belırtılmıştır²⁹. Bununla bırlıkte zaman zaman beylerbeyıler ve sancak beylerı tarafından "şurût-ı serbest-nâmelerıne muğâyır" vakfın reayasından "tekâlif-i örfiyye ve şâkka" alınmış; bu yüzden "perâkende ve perîşân olan bazı reaya" ekip biçmekte oldukları vakıf arazılerini terk etmişlerdir. Serbest statüsüne uyularak mağdur edilmemelele ve bunların tekrar eski yerlerine gönderılmelele, merkezce yerel yetkilılerden istenmiş³⁰; böylece vakıf gelirlerının düşmesi engellenmiştir.

Sultan II. Selım, Konya'da Mevlana Dergâhı yakınında bına ettirdiğı imareti fakırlere, mıskınlere, yolculara, ihtiyaç içinde olanlara, gariplere, kim ve hangi memlekette olursa olsun buraya gelen ve sığınan misafırlere hizmet vermek üzere vakfetmiştir. İmarette günde iki defa üç gün yemek hazırlanıp misafırlere burada çalışanlara yedirilecektir.

İmaretin civarındaki Mevlana Tekkesi'nin odalarında oturan Mevlevi dervişlerinin zavıyede pişirilene yemek kâfi gelmediğinden geçim sıkıntısı çektiklerini ve zikredilen dervişlerin Ramazan ayında yemek kokusunu duyup, bundan mahrum olacaklarını, Konya Kadısı İnam Efendi arz edince II. Selım, çoşarak şefkat ve merhamete gelmiş ve bu hususla ilgili olarak şöyle ferman buyurmuştur: Mevlevi dervişlerinden muhtaç olan 25 nefere de

hergün akşam-sabah iki defa bırer ekmeğ; hademeye verilecek kadar çorba ve et ikram edilecektir.

Vakıf gelirleriden Mevlana Dergâhı'nda kalan 25 derviş için tahsisat ayrılması hususuna uzun süre dikkat edilmiş; bu durum, muhasebe defterlerinde ayrı başlıklar altında gösterilmiştir³¹.

Vakfiyede imaretin sürekli açık tutulup her gün yemek çıkarılacağına da vurgu yapılmıştır. İmaretin açıldığı 1563'ten itibaren yemek çıkıp çıkmadığı vakıf muhasebe defterlerinde kayıtlıdır³². Mütevellinin ihmali yüzünden daha ilk yıllardan itibaren bazen bu şartın yerine getirilmediğı, düzenli olarak yemek pişirilmediğı belgelerden anlaşılmaktadır. 998-1002/1590-1594 yılları arasında vakıf teftiş edilmiş; 996/1588'den önceki mütevelliler vakfın gelirlerini "ekl ve bel" ettiklerinden yani yiyip yuttuklarından başka 150 bin akçe borçlanmışlar; "âyende ve revendeye" imarete yemek pişirmemişler; bu yüzden azledilmişlerdir. Mütevelliliğe yeni atanan Bevvâb-ı Sultanî Mustafa, borçları ödemiş; imarete vakfiye şartlarına uygun olarak yemek çıkarmaya başlamıştır³³. 10 Rebiyülevvel 1093/19 Mart 1682 tarihli berata göre, üç yıllığına mütevelliliğe atanan Mustafa, binaları tamir etmemiş, imareti de senede bir ay işletip fakırlere gadretmiş; bu yüzden görevden alınmış; onun yerine imareti senede altı ay işletmek şartıyla Arslan 1093/1682'de müteveli olarak tayin edilmiştir³⁴. 7 Muharrem 1131/30 Kasım 1718 tarihli bir kayda göre imaretin mütevellisi olan Seyit Dede Çelebi oğlu Seyit Ali Çelebi, Konya Şer'ıye Mahkemesi'ne başvuruda bulunarak imaretin uzun süre "muattal olup çorba dahi tabh olunmamakla ba'de'l-yevm 1131 senesi Martına varınca imâret-i mezbûrede

²⁹ KŞS, no.2, s. 33.

³⁰ KŞS, no.6, s. 112; no.12, s. 264; no. 21, s. 284; no. 37, s. 247; no. 50, s. 108, no. 57, s. 146, 148.

³¹ BOA, *Nezaret Öncesi Evkaf Defteri*, no. 1793. T SMA. D, no. 3576/2.

³² T SMA. D, no. 3686/19, 5 Cemazıyelevvel 998/12 Mart 1590; no. 1570, evâil-i Cemazıyelevvel 998/17 Mart 1590; no. 1760/20, sene 1084/1673; no. 7527/1, sene 1092/1681; T SMA. E, no. 107/131, sene 1105/1693; no.107/135, sene 1108/1697.

³³ T SMA. D, no. 1570, s. 1b-2a. Bevvâb-ı Sultanî Mustafa, 5 Cemazıyelevvel 998/12 Mart 1590'da da müteveli idi. T SMA. D, no. 3686/19.

³⁴ KŞS, no.26, s. 256.

şart-ı vâkıf üzere çorba tabh olunup...” bundan sonra imarete yemek çıkarılacağını bildirmiştir³⁵.

Vakfiyede II. Selim, buraya gelenlerin bir dine mensubiyeti üzerinde durmamış; kapının herkeşe açık olduğuna işaret etmiştir. Vakfiyenin baş tarafında “*Mevlânâ Celâleddin Hazretleri'nin türbesi civarında oraya gelip uğrayan hayırlı Müslüman fukarâsını doyurmak ve konaklamak için bir imâret binâ etmiştir*” denmesi, ilk bakışta buradan sadece Müslümanların istifade edeceği izlenimini veriyorsa da hemen bunun altında, esas şartların başında buna açıklık getirdiği görülmektedir. Nitekim vâkıf burada Konya’da bina ettirdiği “*İmâreti fakirlere, miskinlere, yolculara, her türlü muhtaç ve gariplere, kim olursa olsun, hangi memleketten bulunursa bulunsun oraya iltica eden ve gelen her misafire ait olmak üzere vakfetmiş*” olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre yolcuların kimliğine bakmaksızın buraya sığınan her misafir imaretin imkânlarından yararlanacaktır.

Anadolu’nun Türkleşmesi İslamlaşması sürecinde daha kuruluş döneminden itibaren Osmanlı padişahlarının mutasvıflara verdiği destek bilinmektedir³⁶. Onların Konya’nın 1467’de ilhakından sonra Mevlevilere özel bir ilgi duydukları görülmektedir³⁷. Kanuni, Mevlana Dergâhı’nın batısında bir cami, II. Selim de bu caminin bitişiğine imaret inşa ettirmiştir.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti’nde imaretler, bir yerin veya bölgenin imar ve iskânına alt yapı oluşturmak için padişahlar veya üst düzey yöneticiler tarafından inşa edilirdi. II. Selim, daha şehzadeligi sırasında, babasının Mevlana Dergâhı yakınında yaptırdığı caminin bitişiğinde bir imaret; Orta Anadolu’yu Hicaz bölgesine bağlayan en kısa yolu açmak amacıyla da Karapınar’da bir kül-

liye yaptırmış; böylece Konya’yı Ereğli’ye Karaman üzerinden bağlayan uzun yolu Konya-Karapınar arasına alarak yarı yarıya kısaltmıştır. Konya Sultan Selim İmaretî’nin vakfiyesi II. Selim’in son yıllarında, 1573-1574’te düzenlenip tescil ettirilmiştir; Konya, Silifke ve Mut çevresinde birçok köy, mezra ve tarla vakfedilmiştir.

Türkiye Selçukluları döneminde inşa edilen Mevlana Türbesi’nin bulunduğu alan, Osmanlılara kadar iskân sahasına dönüşmedi. Önce Süleymaniye/Selimiye Camii sonra Sultan Selim İmaretî inşa edilince bu mevzide yeni mahalleler kuruldu. Özellikle Mevlana Türbesi’nin kuzey ve doğu yönü Konya’nın en kalabalık mahallelerinin bulunduğu yer haline geldi. XVII. yüzyıl başlarında türbenin doğusundaki “*Türbe Dolabı*” denen Celaliye vakfı olan araziye “*Dolab*” ismi verilen mahalleler kuruldu. Bunların her biri için mescitler inşa edildi.

Mevlana Türbesi, Süleymaniye Camii, Türbe Hamamı gibi kent donatılarının ortasında konumlanan imaretin çevresine, dükkân, han gibi ticari yapılar ilave edilerek surun dışında, çarşı denebilecek yeni bir ticari alan oluştu. Bir taraftan Hicaz yolu üzerinde menzil özelliği diğer taraftan çarşı ve pazarıyla insanları kendisine çeken bir mekân ortaya çıktı.

Bazı aksamalara rağmen işlevselliği XIX. yüzyılın başlarına kadar sürmüştü; dünyada nakliye araçlarında meydana gelen değişimler, yolculara hizmet vermek için inşa edilmiş bu kentsel yapının öneminin azalmasına sebep olmuştur. Hele XX. yüzyılın başlarında İstanbul’dan Hicaz istikametine giden tren yolunun Konya’dan geçmesi imaretin terk edilmesine neden olmuş; bu nedenle kısa sürede yıkılmıştır. Şu anda geniş bir meydan bulunmaktadır.

³⁵ KŞS, no. 48, s. 169.

³⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri; II: Vakıfların Kullanılmasında Diğer Şekiller”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 279-386.

³⁷ Mesela, Yavuz Sultan Selim’in Konya’da Mevlevi Şeyhi Sinan Dede’ye gösterdiği ilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, *Vezîr-i Âzam Pîri Mehmed Paşa*, Konya 1994, s. 23-24, 30-31.

KIR-KENT ARASINDA ÇOK KÜLTÜRLÜ YERLEŞİM: SİLLE*

Sille, Konya'nın kuzey batısında, etrafı dağlık, Tatköy'e yakın bir yerden başlayan bir dere kenarında kurulmuş çok eski bir yerleşim birimidir. Sille çevresindeki önemli yükseltiler, Konya'nın batısında Konya'ya bir buçuk saat mesafedeki Sille Dağları adı verilen dağlar olup, Sille'nin kuzeyinde Debni Dağı, batısında Sulutas veya Kaburga, güney batısında ise Takkeli Dağ vardır. Bu dağa Konyalılar Takkeli Dağ derlerken Silleliler Gevelle veya Gevele derlerdi¹.

Sille adının, Sibel adlı Frig dininin şarap tanrısı olan Diyonizos'un nedimlerinden olan Silen'lerden gelmiş olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Silen, pınarların yarı tanrıları kabul edildiğinden, Sille ve civarında pınarların çok olduğundan, Sille adının Silenler'le ilgili olduğu ileri sürülmüştür². Sille adının Silenos'tan geldiğini iddia edenler, Silenos'un "kaynayıp coşarak köpürüp akan su" anlamında olduğunu söylerken, Sille adının, sel anlamında Arapça "Seyl" kelimesi ile ilgisi üzerinde

duran görüşler de bulunmaktadır. Sille'nin bir sel güzergâhı üzerinde olması bu görüşe önemli bir delil olarak gösterilmektedir³. Selçuklular zamanında Sille adı, İsiyle ve Silye şeklinde kullanılmış olup⁴, Silye şeklindeki kullanım 1518 yılındaki kayıtlarda da geçmektedir⁵. Selçuklular döneminde yayla olarak kullanılan Sille'nin, Sıla şeklinde söylendiği ve sonra Sille'ye dönüştüğü belirtilmiş, Sille adının Sille'de oturan bir kabile reisinin isminden geldiği yönünde görüşler de ileri sürülmüştür⁶. Osmanlı döneminde Sille adı ile birlikte "Su diremi", "Sudirhemi" adları da kullanılmıştır⁷. Arşiv belgelerinde Sudirhemi Nahiyesi'nin adı, Sille Nahiyesi olarak da geçer⁸.

Sille'nin geçmişi, tarih öncesi devirlere kadar uzanır. Sille'nin en eski tarihi ile ilgili olarak, Hitit egemenliğinin ardından, Sille ve çevresinin Frig egemenliğine girdiği bilinmektedir⁹. Sille çevresinde tespit edilen höyükler ve buradan tespit edilen buluntular¹⁰, Sille ve çevresinde Eskiçağ yerleşim

* Prof. Dr. Barış SARIKÖSE, Karabük Üniversitesi. ORCID: 0000-002-6652-0573. barissarikose@karabuk.edu.tr

¹ Konya Vilâyet Salnamesi (KVS), 1302, s. 46; KVS, 1303, s. 158; KVS, 1304, s. 71; KVS, 1305, s. 70; KVS, 1306, s. 71; KVS, 1307, s. 62; KVS, 1317, s. 110; KVS, 1322; Naci Fikret Baştaç, "Sille", *Konya Halkevi Dergisi*, S. 16-17, (I-II. Kanun 938), s. 948.

² Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, İstanbul 2005, s. 5; S. Sırrı Üçer-M. Mesud Koman, *Konya İli Yer Adları Üzerinde Bir Deneme*, S. 3, 1945, s. V.

³ Hasan Özönder, *Sille (Tarih-Kültür-Sanat)*, Konya 1998, s. 2.

⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 435, 682.

⁵ BOA, *TT.d.*, no. 63, s. 55.

⁶ Ahmet Ulusoy, *Sille*, Konya 1951, s. 10.

⁷ Üçer-Koman, *aynı eser* s. 7; Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2003, s. 145; Yusuf Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Makaleler*, I, Konya 2004, s. 181.

⁸ *Konya Şer'iyye Sicili (KŞS)*, no. 147, s. 51, 52; KVS, 1303, s. 164; KVS, 1304, s. 77; KVS, 1305, s. 75.

⁹ Baştaç, *aynı makale*, s. 950.

¹⁰ Hasan Bahar, "1988-1999 Yılı Konya Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları", *Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (22-26 Mayıs 2000, İzmir)*, Ankara 2001, s. 187-188, 191; Hasan Bahar, "Konya ve Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları 2000", *Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı (28 Mayıs-01 Haziran 2001, Ankara)*, II, Ankara 2002, s. 260.

yerlerinin olduğunu ispatlamıştır. Sille çevresinde Sızma'da yapılan kazılarda Eskiçağlara ait eserler bulunmuştur¹¹. Sille'de daha önceki dönemlerde yerleşim amaçlı kullanılan mağaralar, Bizans döneminde kilise olarak kullanılmıştır¹².

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Konya'ya gelen Havarilerden Paulos, Hristiyanlık dinini burada telkin etmiş, daha sonraki dönemlerde burası Likonya'nın metropolitlik merkezi haline gelmiştir¹³. Hristiyanlığın Anadolu'da bilinen en eski merkezlerinden biri olan Sille'deki Eflatun Manastırı ilk Hristiyanların önemli merkezlerinden biriydi¹⁴. Konya, Bizans döneminde büyük bir gelişme göstermiş, Bizans İmparatoru Heraklius (610- 641) döneminde, Anadolu Theması'nın başkenti haline gelmiştir¹⁵. Bu dönemde faal olan kilise ve katedraller, dinî bakımdan Sille'nin önemini göstermektedir¹⁶.

Bizans döneminde şehir mimarisinde Anadolu'da yüksek yerlere yapılmış kale-şehirler ön plana çıkmıştı. Halk, genelde dar ve derin aynı zamanda sarp vadi içlerine yerleşmişti. Düzlük yerler ve ovalar adeta boş bırakılmış gibiydi¹⁷. Sille ve yakınında bulunan Gevele Kalesi bu tanımlamaya uygun yerlerdendi. Aynı zamanda Sille, Hristiyanlık döneminde Roma-Kudüs güzergâhında yer alan ve kutsal "Hac Yolu" üzerinde bulunan önemli bir yerleşim yeri olup¹⁸, Sille'nin en büyük kilisesi olan Aya Eleni'nin temelleri de 327'de bu kutsal hac yollarında atılmıştır.

I. Haçlı seferi sonrasında İznik'in kaybedilmesi üzerine Konya, 1096 yılından itibaren Türkiye Selçuklularının başkenti olmuştur. Bu tarihten sonra Türkler Orta Anadolu'da toplanmaya başlamışlardır. Konya, üç Haçlı dalgasının birincisinde müthiş bir tahrip ve yağmaya uğramış; Konyalılar, Haçlıların şehre yaklaşmakta olduklarını anlayınca ka-

dınları, çocukları ve servetleriyle beraber batıdaki dağlara çekilmişlerdir. Haçlılar şehirde açlık sıkıntısı çekmişler ve buranın idaresini Bizans valisine bırakmışlardır. Konya, Selçuklu-Bizans mücadelesi esnasında 1146'da Bizans orduları tarafından, 1189-1990 yılında Frederik Barbaros tarafından yağmalanmıştır. III. Haçlı Ordusu, Konya'yı kuşattığı zaman Sultan II. Kılıçarslan, Gevele Kalesi'ne sığınmıştır. Haçlılar burayı zapt edemedikleri için barış istemişlerdi. Haçlı seferleri esnasında Konya'ya yakın olmasından dolayı Sille ve çevresinde de tahribatın yaşandığı anlaşılmaktadır. Sille ve çevresindeki dağlık alanlar, aynı zamanda bu mücadelelerde halkın önemli saklanma alanları olmuştur.

Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecinde, 1243 yılından itibaren Moğol işgali döneminde de Sille'de bulunan Gevele Kalesi önemini korumuş; bazı dönemlerde Moğol noyanları da Gevele Kalesi'ne harekette bulunmuşlardır. Selçuklular döneminde Sille'de bulunan Gevele Kalesi ve çevresi başkent Konya gibi kısa zamanda büyük bir gelişme göstermiştir. Konya şehir merkezinin çevresinde Gevele ve Meram etekleri arasındaki sahaya Sultan I. Alaeddin ve daha birçok Selçuk büyükleri, mescit, han, hamam, mektep, köşk, saray ve kervansaray inşa ettirip, meyve bahçeleri ve üzüm bağları ile donatmışlardır. Selçuklular zamanında Sille çevresi çok meşhur ve mamur bir yerleşim birimi haline gelmiştir. Bu gelişmenin temelinde Takkeli Dağ'ın üstündeki Konya savunmasının en önemli yapısı olan Gevele Kalesi; önemli bir rol oynamıştır.

Moğol komutanı Geyhatu'nun 1292'de İran'a dönmesinden sonra Karamanoğlu ve Eşrefoğlu beyleri harekete geçerek Kırkpınar ve Gevele Kalesi'ne kadar olan bölgeye akınlarda bulunup Konya üzerine yürümüşlerdir. 1320 yılında Timurtaş,

¹¹ Hasan Bahar-Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*, Konya 2004, s. 31.

¹² İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 12.

¹³ KVS, 1332, s. 258.

¹⁴ Murat Küçük, "Mevlana Sille'ye Uğradı", *Popüler Tarih*, (2001), s. 82.

¹⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 36.

¹⁶ M. Ziya Ceran, "Sille'de Kadın Kıyafetleri", *Antı*, S. 22-23 (1958), s. 19.

¹⁷ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara 2000, s. 33-34.

¹⁸ Özönder, *aynı eser*, s. 41; Küçük, *aynı makale*, s. 83.

Konya'yı Karamanoğullarından almış ve etrafını istila ettikten sonra, 1328'de Karamanoğlu Paşa Musa Bey, Gevele Kalesi'ni almış; bu tarihten sonra yaklaşık olarak 150 sene bu kale Karamanoğullarında kalmıştır.

Karamanoğulları döneminde de Gevele Kalesi önemini korumaya devam etmiştir. Karamanoğulları arasında yaşanan taht kavgalarında Karamanoğlu Pir Ahmet Bey, Gevele Kalesi'ni ele geçirmek için bu bölgeye harekette bulunmuştur. Pir Ahmet bu seferlerinde başarısız olmuş, bunun üzerine Osmanlı ordusu Gevele Kalesi'ni alarak Pir Ahmet'e teslim etmiştir. Pir Ahmet Bey'in Osmanlı'ya karşı muhalefeti üzerine 1466'da Osmanlı ordusu Gevele Kalesi ile Konya'yı Osmanlı sınırlarına katmış, daha sonra görülen lüzum üzerine Fatih Sultan Mehmet (1444-1446, 1451-1481) tarafından Gevele Kalesi yıkılmıştır¹⁹.

Tarihî süreç içinde Sille, havasının serinliği, manzarasının güzelliği, dere içinde bağları, bahçeleri ve menbâ sularıyla Konya'nın önemli mesire yerlerinden biri idi²⁰. Ancak arazisinin tüflü olmasından ve yağın yağmur suları toprak tarafından kolay emilmediğinden büyük şiddetli yağmurlarda Sille'de sular kolayca kabarır²¹, seller ve toprak kaymaları meydana gelirdi.

Sille'ye Konya'nın fethinden sonra kale içinde yaşayan gayr-i Müslimler iskân edilmiş, daha sonraki dönemlerde Beyşehir'de göl içindeki adalarda yaşayan gayr-i Müslimlerin bir kısmı da Sille'ye yerleştirilmiştir. Sille'ye Akşehir ve Niğde gibi yerlerde gayr-i Müslim göçleri devam etmiştir²². Sille'de Selçuklular döneminden itibaren yaşayan gayr-i Müslimler "Karamanlı" adı verilen "Ortodoks Hristiyan Türkler"dir²³. Bizans döneminde

Abbasiler ve Türklerle olan mücadelede Bizans sınırına yerleştirilen Peçenek, Uz, Kuman ve Bulgar gibi Türk kökenli Türkçe konuşan, Grek harfleri ile Türkçe yazan hatta Türkçe olarak ibadet eden dinî ve sosyal bir yapılanma vardı. Sille'de Karamanlı Türkleri Cumhuriyet'in ilanından sonra Mübadele'ye kadar yaşamaya devam etmiştir. Haliyle Sille bu yapısı ile Konya çevresinde Müslüman ve gayr-i Müslimlerin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yerleşim yeri²⁴.

Konya merkezden, Musalla Caddesi'nden geçerek²⁵ Sille'ye doğru giden yola "Sille Yolu" adı verilir. Bu yolun çevresinde Silleli ve Konyalıların tarla, bağ ve bahçesi bulunurdu. 1844'te Konya'nın Çelebi Sokağı Mahallesi sakinlerinin Sille'de Manastır Yolu üzerinde 20 dönüm bağı vardı²⁶. Sille bağları Konya'da Meram bağları gibi meşhur olup, günümüzde de Sille'den Konya'ya doğru alan üzerinde bağ ve bahçeler geniş yer kaplamaktadır.

Sille, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra bir dönem Sahra nahiyesi sınırları içindeyken XVI. yüzyıldan sonra Sudirhemi adıyla bilinen nahiye'nin merkezi olarak idari yapıdaki yerini almıştır. Osmanlı'nın son dönemine kadar Sille'nin nahiye olma durumu devam etmiştir. XVIII. yüzyılda nahiye sınırları içinde 60'a yakın köy varken XIX. yüzyılda köy sayısı 40'a kadar düşmüştür²⁷.

Sille'de XVII. yüzyılda iki Müslüman mahallesi, üç gayr-i Müslim mahallesi vardı. XVIII. yüzyılda gayr-i Müslim mahalle sayısı dörde yükselmiş, ancak Müslüman mahalle sayısında bir değişiklik olmamıştır. XIX. yüzyılda Müslüman mahalle sayısında çok hızlı bir artış meydana gelmiş ve mahalle sayısı 15'e yükselmiştir. Gayr-i Müslim mahalle sayısı ise bu dönemde 13'e kadar çıkmıştır. Bu

¹⁹ Sarıköse, *aynı eser*, s. 8-13.

²⁰ Kasabanın bu vasıfları ile ilgili olarak bk. KVS, 1300, s. 109; KVS, 1301, s. 97; KVS, 1302, s. 51; KVS, 1303, s. 164; KVS, 1304, s. 78; KVS, 1305, s. 75; KVS, 1306, s. 78; KVS, 1307, s. 69; KVS, 1310, s. 397; KVS, 1312, s. 397; KVS, 1314, s. 379; KVS, 1317, s. 110; KVS, 1322, s. 284; KVS, 1332, s. 337.

²¹ H. Dünner, "Konya ve Çevresinin Jeolojik Teşekkülleri", *Konya Halkevi Dergisi*, S. 10 (1937), s. 631.

²² Sarıköse, *aynı eser*, s. 54-55.

²³ Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara 2003, s. 22-23.

²⁴ Sarıköse, *aynı eser*, s. 35-39.

²⁵ KŞS, no. 112, s. 19-2, 20-1.

²⁶ KŞS, no. 79, s. 38-3.

²⁷ Sarıköse, *aynı eser*, s. 114.

Sille'den görünüm

durumun sebebi Sille'nin çevre yerleşim yerlerine göre sosyal ve ekonomik olarak bir cazibe merkezi olması, XIX. yüzyılda tımar sisteminin kaldırılması ile çevre köylerden nahiye merkezi konumunda olan Sille'ye göçlerle açıklanabilir. Bu göç dalgası Sille'nin ekonomik olarak büyümesini beraberinde getirdiği gibi Sille'de vadi boyunca yamaçlara doğru geleneksel bir yapılaşmayı da ortaya çıkarmıştır²⁸. Sille'den XIX. yüzyıl sonlarında İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük vilayetlere doğru Müslüman ve gayr-i Müslimlerin büyük bir göç hareketi söz konusudur. Bu göçler Sille'nin XX. yüzyıl başı itibarıyla sosyal ve ekonomik olarak gerilemesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu göçlerle Sille'den birçok esnaf ve zanaatkarın ayrılması Sille'de büyük bir ekonomik gerilemeyi de beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında Sille'de vadi kenarında Silleli gayr-i Müslimler tarafından tepeler üzerine gösterişli konaklar inşa edilmiştir²⁹. Sille'de yapılaşma vadiden tepelere doğru olup, genel itibarıyla evlerin birbirinin güneşini kesmemesine de dikkat edildiği bilinmektedir.

Sille'de 1882-1883'te belediye teşkilatı kurulmuştur, 1894'te bir askerî deponun ve hükümet konağının inşa edilmesi Sille'nin mimari gelişimine katkı sağlamıştır. Günümüzde Sille'de okulun karşısında park olarak kullanılan alan belediye binasının olduğu alan olup, aynı zamanda dere boyunca uzanan cadde "Hükümet Caddesi" olarak adlandırılmaktadır. Hükümet Konağı'nın da aynı bölgede olduğu bilinmektedir³⁰.

Tarihsel süreçte Aya Eleni Kilisesi ve kaya kiliseler yanında Ak, Karataş, Çay, Subaşı ve Kayabaşı camileri yanında birçok mescit, çeşme ve onlarca sıbyan mektebi, medrese, Hacı Ali Ağa ve Subaşı Hamamı gibi hamamlar Sille'de Osmanlı dönemi mimarisini yansıtan yapılardır. Bu mimari eserler Sille'de sivil mimari yanında kamu mimarisinin de çok geliştiğini göstermektedir³¹.

Sille'nin çok kültürlü yapısı 1924'te burada yaşayan gayr-i Müslimlerin mübadele edilmesine kadar devam etmiştir. Mübadele aynı zamanda Sille'de sosyal ve ekonomik çöküşte önemli basamaklardan birini oluşturmaktadır³². Sille'ye Müba-

²⁸ Sarıköse, *aynı eser*, s. 24-26.

²⁹ Sarıköse, *aynı eser*, s. 46.

³⁰ Sarıköse, *aynı eser*, s. 141, 152-153.

³¹ Sarıköse, *aynı eser*, s. 150-216.

³² Sarıköse, *aynı eser*, s. 49.

delâden sonra Yunanistan'dan Kozana ve Florina bölgelerinden muhacirler iskân edilmiş ancak buraya yerleştirilen muhacirlerin büyük kısmı Sille'ye alışamadıkları için başka yerlere göç etmişlerdir³³.

Osmanlı döneminde Sille, bağları, cehrilikleri³⁴ ve gül bahçeleri ile yeşilin sivil ve kamu mimarisi ile bütünleştiği bir alandı. Aynı zamanda Gevele ve çevresindeki tepelerin ormanlarla kaplı olduğu bilinmektedir. Sille'nin evleri, taş ev mimarisine uygun olarak iki-üç katlı, küçük ve bahçeli idi. Sille taş ocaklarından elde edilen taşlar Sille ve Konya merkezdeki binaların ana yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Konya ve Sille'de sivil ve kamu mimarisinde görülen Sille taşları Sille'de taş işçiliğinin gelişmiş olduğunu göstermektedir³⁵. Sille'deki Top Tepesi mevkiindeki taş ocaklarının 1950'li yıllarda da aktif olarak işletildiği bilinmektedir³⁶.

Sille'de ticaret mekânları daha çok derenin etrafında ve iki üç katlı evlerin altındaki dükkânlardı. Pazar alanı Hacı Ali Ağa Hamamı ve Büyük Kilise önünde kurulurdu³⁷.

Sille bir vadi içinde olduğundan yerleşim birimleri ve dükkânlar daha çok dere boyunca yoğunlaşırken, vadi etrafında bulunan tepeler üzerinde de evler inşa edilmiştir. Bu evler için en büyük tehlike tepelerde zaman zaman meydana gelen heyelanlardı. 1858'de meydana gelen bir heyelanda Sahra Kayadan yuvarlanan taşlar Müslüman ve gayr-i Müslimlere ait dokuz evin yıkılmasına neden olmuştur. Aynı heyelan bölgesinde 13'ü Müslümanlara 31'i gayr-i Müslimlere ait evler ile bir caminin tepeden yuvarlanacak taşlarla tehdit altında olduğu görülünce evlerde yaşayan aileler komşu ve akrabalarının yanına gönderilmiş, aynı zamanda cami de ibadete kapatılmıştır. Taşların düşmesini engellemek için tepenin önüne bir duvar inşa edilmesi gündeme gelmiş hatta tepeden kopan kayala-

rın bu duvarın inşaatında kullanılması istenmiştir. Ancak duvar inşa edilmiş olsa da Sille'de daha sonraki dönemlerde heyelanlar ve tepelerden yerleşim yerlerine kopan kaya parçalarının zarar vermesi tam anlamıyla engellenememiştir.

Sille'nin dere kenarında kurulmuş olması ve çevresindeki arazinin yağın yağmur sularını emecek yapıda olmamasından dolayı sağanak yağışlardan sonra tabii âfetlerle yüz yüze kalınmıştır. Bu bağlamda Sille'de XVII. ve XIX. yüzyılda önemli seller yaşanmıştır. 1677 Ağustos ayında meydana gelen selde gayr-i Müslim bir çocuk ölmüştür. Temmuz 1686'daki selde Tatköy ahalisinden ölenler olduğu gibi daha sonraki sellerde de dere çevresindeki evler ve dükkânlar ile Sille'nin girişinde olan bağ alanları ve tarım arazileri büyük zarar görmüştür. Sille'de sellerin engellenmesi amacıyla dere üzerinde bir bent yapılması 1870 yılında gündeme gelmiş ancak bu düşünce maalesef gerçekleştirilememiştir. 1905 Ağustos'unda sel suları 10 metre kadar yükselmiş, dere kenarında bulunan bazı ev ve dükkânlar hasar görmüştür. Haziran 1912'de yaşanan selde birçok köprü ve dükkân zarara uğramış, esnafın dükkânlarındaki mallar sel sularına kapılmış, büyük bir maddi kayıp yaşanmıştır. Haziran 1951'de yaşanan selde koruma duvarları, bir ev ve beş köprü yıkılmış; kanal ve yollar ile üç ev hasar görmüştür. Sille'de 1950'li yıllarda dere üzerinde Sille Barajı veya diğer adıyla Himmet Ölçmen Barajı'nın inşa edilmesi hem Sille'yi hem de Konya merkezi sel sularından kurtarmıştır³⁸. Konyalı, Sille kıyısına sel sularının aktığını ve buraların tepelerden bakıldığında adeta bir göl görünümü kazandığını ifade etmiştir³⁹.

Sille'de kış aylarının bazen çok şiddetli geçtiği bilinmektedir. Aşırı kar yağışlarından dolayı Sille'nin Konya ve çevre yerlerle ulaşım bağlantısı

³³ Sarıköse, *aynı eser*, s. 50-51.

³⁴ Cehri: kökboyaşgillerden, güzel kırmızı renk veren bir kök.

³⁵ Sarıköse, *aynı eser*, s. 245-246.

³⁶ *Yeni Konya*, S. 50 (1949), s. 2.

³⁷ Sarıköse, *aynı eser*, s. 257.

³⁸ Sarıköse, *aynı eser*, s. 527-528.

³⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 171.

kesilmekteydi. Sille'ye Aralık 1917'de yağan kardan dolayı hayvanlar ve bitkiler zarar görmüş, 10 kadar yolcu ve araba kaybolmuş, halk kaybolan kişileri aramaya çıkmış, bazı kayıplara ulaşılamadığı Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir⁴⁰.

Konya ve çevresinde Selçuklulardan itibaren kıtlıklar yaşanmıştır. Selçuklular döneminde yaşanan kuraklık döneminde üç yıl ürün alınmadığı, şiddetli soğuk ve doludan dolayı suların çekildiği, bitkilerin kuruduğu bilinmektedir. Sille'de XIX. yüzyılda yaşanan kuraklık döneminde su yollarının tamir edilerek halkın içme suyu karşılanmaya çalışılmıştır. XIX. yüzyılda kuraklıklar yaşanmış, 1882-1883'te yaşanan kıtlık döneminde su yollarının tamiri ve yeni çeşmelerin inşa edilmesi ile su ihtiyacının karşılanmasına çalışılmıştır⁴¹.

Sille'de yerleşmeyi tehdit eden önemli tehlike yangınlardı. Evlerin birbirine bitişik olması yangınların etkisini daha çok arttırmaktaydı. Ekim 1901'de Sille'de meydana gelen yangında gayr-i Müslimlere ait 61 ve Müslümanlara ait 11 olmak üzere toplam 72 ev yanmıştır. Aynı yangında Sille'de ahşap mimarinin örneklerinden biri olan Ahşap Kilise de yok olmuştur⁴².

Sille'den göçlerle zamanla eski yerleşim yerleri adeta bir harabeye dönmüş; 2000'li yıllardan itibaren Sille'de yeniden mimari bir gelişim yaşanmaya başlanmıştır. Eski Hükümet Meydanı olarak bilinen hamam ile okul arasında bulunan bölge ağaçlandırılarak park haline getirilmiştir. 2000'li yıllardan sonra Konya'nın en önemli turistik mekânlarından biri haline gelen Sille'de şehircilik anlamında büyük bir atılım meydana gelmiş ve Sille adeta küllerinden yeniden doğmuştur. Sille'nin 2000'li yıllardan sonra kültürel sit alanı olarak ilan edilmesiyle birlikte burada bulunan çoğunluğu Sille taşından inşa edilmiş, geleneksel Sille evleri restore edilmiştir. Sille'de derenin ıslah edilerek sağında ve solundaki cami ve Sille evlerinin restore edilmesi, Sille'ye çevre, şehircilik ve turizm adına

önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca son yıllarda Aya Eleni Kilisesi, Ak Camii, Karataş Camii ve Hacı Ali Ağa Hamamı gibi tarihi eserlerin restore edilmesi önemli gelişmelerdendir. Sille'nin girişinde inşa edilen otopark, taşıtların Sille içine alınmaması ve dere boyunun taşıt trafiğine kapatılarak yaya yolu haline getirilmesi, dere kenarının restoran ve kafeler tarafından kullanılması önemli gelişmelerdendir. Sille'de dere boyunca restore edilen bu yapılar günümüzde kafe ve restoran olarak turizme önemli katkılar sağlamaktadır. Sille Baraj Gölü çevresinde yapılan çevre düzenlemeleri ile Sille Baraj Parkı, Konya ve çevre kazalarda yaşayanlar için önemli bir dinlenme alanı ve Konya'nın önemli bir turizm değeri hâline gelmiştir. Son yıllarda Sille'de yüksek tepelerden yerleşim yerlerine kaya düşmeleri ve yaşanacak heyelanlarda can ve mal kaybını engellemek amacıyla tepeler üzerinde kayaların sabitlenmesi çalışması yapılmıştır.

Sille'nin içinden Tatköy'e geçen yolda özellikle hafta sonlarında Sille'ye gelen turistik tur otobüsleri ve gelen turistlerin araçları zaman zaman önemli bir trafik sorununu gündeme getirmiştir. Sille'nin merkezine girmeden şehrin girişindeki mezarlıktan Huzurevi yanından verilen yeni güzergâh trafik sorununu önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Sille, Konya'nın en önemli tarihi ve turistik merkezlerinden biridir. Yapılan restorasyon çalışmaları ile Sille geleneksel konut mimarisinin uygun işlevler ile canlandırılmasının yanı sıra mekânsal alt yapının iyileştirilmesine, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına ve sürdürülebilir kılınmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan, geleneksel tarımsal üretim alanları niteliğindeki Sille Bağlarının korunması-geliştirilmesine yönelik projeler, Konya kentinin gereksinim duyacağı güvenli ve sağlıklı gıda üretimine katkının yanı sıra kent halkının rekreasyon-piknik mesire taleplerinin karşılanması, doğa ile bütünleşmesi bakımından önemlidir.

⁴⁰ Sarıköse, *aynı eser*, s. 525.

⁴¹ Sarıköse, *aynı eser*, s. 524-525.

⁴² Sarıköse, *aynı eser*, s. 529-530.

SU TEMİNİ VE KULLANIMI: İÇME SUYU VE SULAMA PROJELERİ*

Konya bölgesi Hitit döneminde “Aşağı ül-ke-sulak ülke=Hulaya nehri ülkesi” olarak anılmaktadır. Hitit belgelerinde adı geçen “İkuwania” adlı şehrin Konya olduğu iddia edilmektedir¹. Frigler zamanında “Kawanaia”², Yunan ve Roma zamanında “İkonium” adı ile anılan Konya, İslam coğrafyacıları tarafından “Kunniye” adı ile anılmıştır. Bizans devrinde “Coniyeh”, Onbinlerin Dönüşü adlı antik kaynakta Konya Frigya’nın en son küçük ve güzel bir şehri olarak anılmaktadır. Cyrus’un bu sefer zamanında Konya’yı seçmesinin tek sebebi bol suyu olan bir konaklama yeri olmasıydı³. Strabon ise “Antik Anadolu Coğrafyası” adlı kitabında Konya’yı zengin arazileri ile tarif ederken, Romalı yazar Plinius ise Konya’dan “urbuscelebrime” yani seçkin bir şehir diye söz etmektedir⁴. Selçuklu döneminde ise Haçlı seferleri sırasında Haçlı vakanüvislerden Nichohates Konates Konya ırmaklarından bahsetmiş, Tegenonise sulama sisteminden övgüyle söz etmiştir⁵.

Müslümanlar egemen oldukları yerlerde hazır buldukları sulama tekniklerine mirasçı olmuş, eski su tesislerinin bazılarını aynen devam ettirip kullanırken, bazılarını da değiştirip geliştirmişlerdir. Hazır buldukları ve geliştirdikleri teknikleri git-

tikleri yerlerdeki yerel deneyimlerle birleştirerek mükemmel bir su medeniyeti oluşturmuşlardır. Gerçekten Konya’da da aynı oluşum gözlenebilmektedir. Yazılı kaynaklar ve efsaneler, günümüze gelebilmiş mimari parçalar Konya’nın İslam öncesi şehir dokusu ve su iletim sistemine ait bazı tahminlerde bulunmayı imkân dahilinde kılmaktadır. Bu tahminler arasında en önemlisi, Konya’da eskiden beri kanallar vasıtası ile suyun ulaştırılması sisteminin var olabileceği üzerindedir. Kaldı ki Selçukluların Konya’yı başkent seçmesinin sebeplerinden biri; XIII. yüzyılda birdenbire ortaya çıkmış gibi görünen ve Selçuklulara mal edilen sulama kanallarının varlığıdır. Anadolu’da Urartular zamanından beri iyi bilinen ve kullanılan sulama kanallarının Konya’nın İslam öncesi su iletim sisteminde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Sulama kanallarının çoğalması Selçuklular zamanında olmuştur⁶.

Selçuklular Konya’yı fethedince kendilerinden önce inşa edilmiş, kullanılır durumda hazır buldukları su kanalları sistemini ilk zamanlar aynen kullanmışlar, daha sonraları Fahrettin Ali bu sisteme kendi adıyla anılan bir kanal ekleyerek tüm sistemi belli bir esasa bağlamıştır. Bu su dağılım

* M. Sabri DOĞAN, Emekli Arkeolog. ORCID: 0009-0001-8404-5286. msabridogan@hotmail.com

¹ Hasan Bahar-Özdemir Koçak, *Eski Çağ Konya Araştırmaları 1*, İstanbul 1996, s. 50-51.

² Levent Zoroğlu, *Konya Adının Kaynağı Hakkında Dokümanlar*, Konya, (haz. Fevzi Halıcı), Ankara 1984, s. 137-138.

³ Xenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, (çev. Tanju Gökçöl), İstanbul 1998, s. 17-18.

⁴ Aynur Durukan, *İkonium’dan Konya’ya, Gez Dünyayı gör Konya’yı*, İstanbul 2001, s.12.

⁵ M. Michaud, *Bibliothèque des Crioicdes*, Paris 1829, tome II, p. 56; Ayrıca bk. Tegenon, *Historie de la Premiere Cruesades*, Paris 1925, s. 171; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, I Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu*, I, (çev. F. İşıltan), Ankara 1989, s. 145; Azize Aktaş Yasa, “Selçuklu Döneminin Yeşil Konyası”, *Yeni İpek Yolu Dergisi, Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya I, (Özel sayı), (ed. Yusuf Küçükdağ), Konya 1998, s. 325.

⁶ M. Sabri Doğan, *Konya Su Tarihi*, Konya 2007, s. 39-44.

esası Cumhuriyet devrine kadar “*Sahip Su Cetveleri*” adı ile anılmış ve kullanılmıştır.

Konya’da Selçuklular zamanında kanallar vasıtasıyla şehrin hem içme ve kullanma suyunun sağlanmasının, hem de civar bağ ve bahçelerin sulanmasının yanı sıra dağlardaki kaynaklardan getirilen sular, “*Altun Kapak*” namında var olduğu kabul edilen bir bentte toplanmış, oradan künkler vasıtasıyla “*Havuzlu Han*” gibi çok geniş hazneli depolarda biriktirilerek, künkler vasıtasıyla şehir içindeki çeşme, han, hamam, medrese ve saray gibi yapılara dağıtılmıştır⁷.

Yazılı belgelere göre Selçuklu ve Osmanlı döneminde Meram Deresi sularının dağılımını o zamanki “*Mirab*” adı verilen devlet görevlileri yapmaktadır. Osmanlı devrinde Mirablar eski önemlerini kaybetmiş, XVI. yüzyıla girerken müessesese bozulmaya yüz tutmuştur. Bu yüzden XVI. yüzyıl kanunnameleri, vazifelerini suiistimal eden Mirabların cezaya çarptırılmalarını kadınlara havale etmektedir⁸.

Çağlar boyunca Konya’nın su iletim sistemlerinde önemli bir yer tutmuş olan Meram Deresi’nin dışında içme suyu kaynağı olarak iki önemli tatlı su kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; Dutlu ve Çayırbağı pınarlarıdır. Yavuz Sultan Selim İran seferi için Konya’dan geçerken Mevlana Türbesi’ni ziyareti sırasında tekkenin ve dolayısıyla da Konya’nın sudan zahmet çektiğini görerek şehirden dört saat mesafede bulunan Dutlu Kırı’ndaki suyu getirtmiştir. “*Türbe Suyu*” da denilen bu su dergâhın ihtiyacını karşıladığı gibi⁹ fazlası da civar mahallelere satılmıştır¹⁰.

Konya’da Selimiye Camii inşasına Padişah nezinde tavassut eden Mesnevîhan Şeyh Sinan Dede Menakibnamesi’nde Mürşidü’t-Tâlibîn adlı yazma

eserinde Mevlana Dergâhı’na Yavuz Sultan Selim tarafından getirilen ve türbeye vakfedilen Dutlu Suyu’nun hikâyesini anlatmaktadır¹¹. Bu su iletim sistemi XIX. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmıştır. Daha sonraları demir borularla tekrar isale edilmiştir¹².

İçme Suyu Projeleri: Çayırbağ, Mukbil, Beypınarı, Dutlu Suları

Konya’ya Çayırbağı Suyu’nu XIX. yüzyılda Vali Ferid Paşa getirtmiştir. Yavuz Selim Suyolları’nın gerektiği gibi tamirat ve bakımının yapılmaması ve şehirdeki çeşmelerin nüfusa yeterli gelmemesi o zamanki Konya Valisi Ferid Paşa’yı harekete geçirmiştir¹³. İlk önce Konya’ya 28 km uzaklıkta Sille yakınlarındaki Bilecik ve Milas köyleri civarından çıkan ve Bilecik Suyu diye adlandırılan kaynağın şehre getirilmesi düşünülmüş, yapılan keşif sonunda 16.000 liralık bir bedel ortaya çıkmıştır. Ferid Paşa bu paranın 6.000 lirasını esnaftan, geri kalanını da Konya’ya yapılacak yollar için ayrılan paradan sağlamayı düşünmüştür. Ayrıca 140 mahallesi bulunan Konya’da her bir mahalleye ikişer çeşme, medrese, mektep, çarşı ve pazarlara bir hayli şadırvan ve Alaaddin Tepesi’nde bir depo inşası planlanmıştır¹⁴. Ferid Paşa, padişahın da olurluğunu almış, istenen paranın yapılan keşif sonunda çıkan miktardan daha düşük olması padişahı memnun etmiştir¹⁵. Paşa hemen bir su komisyonu kurdu muş¹⁶, Konya’ya getirilecek suyun en iyisi olması için bu konuda fikir ve tecrübe sahibi herkesin fikrini almıştır. Bu mevzudaki toplantılardan birinde Canbaz Deli Osman Ağa; Çayırbağı Suyu’nun Sille’deki Bilecik=Yükselen Suyu’na göre daha iyi olduğu ve Konya’ya getirilmesinin daha yerinde olacağını söyleyerek Ferid Paşa’yı razı etmiştir¹⁷.

⁷ Doğan, *aynı eser*, s. 44-48.

⁸ Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, I, (Kanunlar), İstanbul 1943, s. 43.

⁹ Muzaffer Erdoğan, “Yavuz Sultan Selim Devrinde Konya”, *Ant Dergisi*, S. 15 (1950), s. 11.

¹⁰ V. A. Gordolevski, “Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyaller”, (çev. Hasan Ortekin), *Konya Dergisi*, S. 18-19 (1938), s. 1059.

¹¹ Necati Elgin, “Konya Müzesi Yazmalarından Mürşid-il’Talibin”, *Ant Dergisi*, S. 20-21 (1957), s. 17-18.

¹² Erdoğan, *aynı makale*, s. 11.

¹³ Hasan Özönder, “Konya’nın Su Teşkilatı Tarihinde: Çayırbağı Suyu ve Canbaz Deli Osman Ağa”, *Yeni İpek yolu-Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya I, Konya 1998, s. 195-196.

¹⁴ Abdülhamit Kırmızı, *Avlonyalı Ferit Paşa Bir Ömür Devlet*, İstanbul 2014, s. 174.

¹⁵ Nurettin Rüştü Büngül, *Canbaz Deli Osman*, Konya 1944.

¹⁶ İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 988.

¹⁷ Hanefi Aytekin, *İz Birakan 100 Ünlü Konya Valisi*, Konya 1994.

Çayırbağı Suyu, 1902 yılında Belçika'dan getirilen 160 mm'lik demir borularla 22 km mesafeden Konya'ya getirilerek¹⁸, 50 çeşmeye verilmiştir¹⁹. Masrafların karşılanmasında Konyalı hayırseverlerden Canbaz Deli Osman, Akbaşlı Pala Veli'nin Hacı Ömer, Hattat Kızılviranlı Seyyid Efendi ve Koyunoğlu Mustafa Efendi'nin maddi ve manevi yardımları etkili olmuştur²⁰.

Bu dönemde ulusal basında da Çayırbağı Suyu ile ilgili haberler çıkmıştır. 28 Kasım 1902 tarihli Sabah Gazetesi'nde Çayırbağı Suyu'nun 25 güne kadar halkın istifadesine sunulacağı ifade edilmiştir²¹. Bu esnada Vali Ferid Paşa'nın tayini çıktığı için İstanbul'a gitmiştir. Böylece suyun getirilme işi sekteye uğramış, nihayetinde Çayırbağı Suyu 9 Mayıs 1903 yılında bitirilmiştir²². Sabah Gazetesi'nin 4860 numaralı sayısında konu şöyle anlatılır: “Konya'ya isale olunacak olan mâ-i leziz mecrâsına freş edilmekte olan demir boruların Alaadin Tepesi'nde inşa olunan makseme kadar ferşiyyatı hitam bulmuş ve mu'âyene-i lâzimesi ifâ edilmek üzere olup bi-mennihi te'âlâ karîben suyun makseme isâlesi mukarrer bulunmuştur.” Suyun çeşmelerden akması Temmuz ayının ortalarında²³. Ancak çeşmelerin çoğaltılmasına izin çıkması Aralık ayını bulmuş²⁴, şebekenin genişletilmesi işini Ermeni bir müteahhit yapmıştır²⁵. Tayini çıkan Vali Ferid Paşa'yı Konyalılar diğer hizmetlerinin yanı sıra, özellikle Çayırbağı Suyu konusunda her zaman şükranla anmış ve her fırsatta sadrazam olan Ferid Paşa'ya bu sudan göndermişlerdir²⁶.

Canbaz Deli Osman Ağa'nın Çayırbağı Suyu'nun getirilmesindeki maddi ve manevi katkılarından dolayı Vali Ferid Paşa onun adına Hükümet Konağı'nın güney köşesine bir çeşme yaptırmıştır. Canbaz Osman Ağa'yı bu çeşmenin başında durur-

ken gösteren fotoğraf bir Fransız tarafından çekilerek, Paris Müzesi'nde sergilenmiştir. Bu fotoğraf yerinde görülmüş ve kopyası alınarak Konya'ya getirilmiştir. Osman Ağa'nın gayret ve hizmetleri o kadar fazladır ki Ferid Paşa, onun adına Çayırbağı'na gidilirken uğranılan Hatıp Yolu üzerinde bulunan ve “Hatıp-altı” denilen Pamukçu'ya bir çeşme daha yaptırmıştır.

Vali Ferid Paşa'nın eseri olan Çayırbağı Suyu Konya Valisi Faik Bey tarafından 1905 yılında tekrar ele alınmış ve 2.000 lira sarfiyla tesis genişletilmiştir²⁷. 1906 yılında Cevad Bey'in valiliği zamanında çeşmelerin sayısı 150'ye çıkarılmıştır. Bir sene sonra 1907 yılında bu miktarın da halkın su ihtiyacına cevap veremediği, ilk müteşebbislerin daha geniş çaplı boru tercih etmemelerinin büyük bir hata olduğu anlaşılmıştır. 1908 yılında Cevad Bey'in²⁸, 1913 yılında ise Vali Hüsnü Bey'in teşebbüsleri ile²⁹ Mukbil, Bey Pınarı ve Sütlü Kaynak sularının birleştirilerek demir boru ile şehre getirilmesine karar verilmiş, I. Cihan Harbi başladığı için boru tedarik edilememiş ve iş yarım kalmıştır. Ancak 1921 yılında boruların döşenmesi tamamlanmıştır³⁰.

1923-1927 yılları arasında Konya Belediye Başkanı olan Kazım Gürel'in çalışmalarını anlattığı kitapta, Konya'nın su iletim sistemi ve sorunları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır³¹. Buna göre; şehir sularını devir aldıktan sonra belediye 1926 yılında tesisleri tekrar inceletmiş ve ıslaha karar vermiştir. Bu arada Alaaddin Tepesi üzerinde yapılan Çayırbağı su sisteminin bir parçası olarak kalın taş duvarlarla 500 metre küplük bir su deposu yapılmıştır. Büyük su deposu ihtiyaca cevap veremediği için aynı yıl içinde Nafia Vekâleti'ne bir plan ve proje hazırlanmıştır. Depoya 1927 yılında

¹⁸ Özönder, aynı makale, s. 200.

¹⁹ Afif Evren, “Konya'nın Sulama Davaları”, *Yeni Konya Gazetesi*, 21 Mayıs 1960.

²⁰ Özönder, aynı makale, s. 200.

²¹ *Sabah Gazetesi*, no. 4698-28-Novembre 1902-27 Şaban 1320. s. 3.

²² *Sabah Gazetesi*, no. 4860-9-Mai-1903-11 Safer 1321. s.3.

²³ *Sabah Gazetesi*, no. 4881-30 mai 1903-3-3-rebiulevvel 1321 s. 1.

²⁴ *Sabah Gazetesi*, no. 4930-5086.

²⁵ *Sabah Gazetesi*, no. 5255-5334.

²⁶ Özönder, aynı makale, s. 199-201.

²⁷ Özönder, aynı makale, s. 218.

²⁸ Konyalı, aynı eser, s. 989.

²⁹ Özönder, aynı makale, s. 218.

³⁰ Konyalı, aynı eser, s. 989.

³¹ Kazım Gürel, *1923-1927 Konya Belediyesi*, İstanbul 1946, s. 15-18.

250 metre küplük iki gömme su deposu ilave edilmiş, yeni inşa edilen bu depoların oturduğu zeminde çökme meydana gelip su kaybına yol açtığı için bir süre sonra her iki depo da kullanılamaz duruma gelmiştir. 18.000 liraya ihale edilen iki depo 1928 yılında tamamlanmıştır. Bu iki deponun inşası için 1927-1928 yılı bütçelerinden 29.563 lira 26 kuruş verilmiştir³². Bu ek kısımlar 1944 yılında devre dışı bırakılmış, tüm depo ise 1954 yılında tamamıyla iptal edilmiştir³³.

Çeşmelerden 80 kadarının mülkiyeti 1931 yılında 400 liraya halka satılmıştır³⁴. 1933 yılında şehrin içme suyu; Çayırbağı, Mukbil, Beypınarı membalarından şehre 30 km uzunluğunda pik boru ile gelmekte olup, 24 saatte 3800 m³ su temin etmektedir. Şehir dahilinde 20 kilometre boru ile 410 umumi çeşme ve 11 büyük havuzla binalar dahilinde 56 hususi çeşme ve küçük havuzlara tevzi edilmektedir. Bu kaynakların yıllık potansiyeli 2 milyon metre küptür. Bunlardan başka Hatip Bucağı'nda sulama suyu olarak kullanılan 27 lt/sn' lik Hatip Pınarı vardır³⁵.

Cumhuriyet döneminde şehrin gelişmesi ve nüfusun artması nedeniyle Konya'da su sıkıntısı baş göstermiş ve bu defa derin kuyular açılarak doğrudan depoya su basılmıştır. İlk defa 1936 yılında tesis edilen Su İşleri Bürosu, Dede Bahçesi'nde çalışmalara başlamış ve bir kuyu kazılmışsa da sonuç alınamamıştır. 1955 yılında Konya Belediyesi, Zindankale ve İstasyon semtinde iki kuyu açtırmıştır. Bunlardan İstasyon semtindeki sondaj netice vermiştir. 1.6.1937 tarihinde Dutlu Suyu demir borularla getirtilip Alaaddin Tepesi'ndeki depoya akıtılmıştır. 1938 yılında, Mukbil Pınarı'ndan gelen içme su mecrasından yeniden 13.500 metre uzunluğunda font boru döşenmiştir. Umumi çeşmelerden akan suların bataklık yapmaması için önlerinde kapaklı kuyular kazdırılmıştır³⁶. 03/07/1939 tarih ve 3659 sayılı Bankalar ve Devlet Müesses-

seleri Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülü Hakkında Kanununun 1. maddesinin C bendi gereğince, Konya Belediyesi bünyesinde Elektrik Su ve Otobüs İşletmeleri Müessesesi (ESO) kurulmuştur. 1926'dan 1946'ya kadar Konya Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü'nce yürütülen şehir içme suyu işleri 1946 yılında E.S.O. İşletmesi Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 1947 senesinde, su israfını önlemek mülk sularına saat takmak suretiyle yeniden 200'e yakın eve su verilmiştir³⁷.

Konya'ya 18-20 kilometre mesafedeki Dutlu, Çayırbağı ve Beypınarı mansaplarından 1950'de demir borularla isale edilen 14 mikyaslı içme suyu, Alaaddin Tepesi'ndeki depodan şebekeye tevzi edilmiştir. Membaların verimi saniyede 65 litredir. Bu miktar şehir nüfusuna göre normal ihtiyacı karşılayabilecek mahiyette ise de 50 sene evvelki ihtiyaca göre tanzim edilmiş olan şebekenin kifayetsizliği ve bu yüzden meydana gelen zayıt sebebiyle şehirde bir su darlığı ortaya çıkmıştır³⁸.

Alaaddin Tepesi üzerindeki tüm depo 1954 yılında iptal edilmiştir. 1955 yılına kadar yukarıda adları geçen dört doğal kaynak Konya'nın içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılamış ise de bu tarihten sonra memba suları ile artan ihtiyacın giderilemeyeceği anlaşıldığından, yeraltı sularından istifade esasına göre projeler düzenlenerek 1955 ila 1972 yıllarında toplam debisi 337 lt/sn olan 12 adet sondaj kuyusu şehrin muhtelif semtlerinde açtırılarak suları motopomplarla dağıtım şebekesine verilmiştir³⁹. 1962 yılında şehir içinden geçen bağ suyolları düzene alınmaya çalışılmış, Dutlu membaı kaptajının ıslahı yapılmıştır⁴⁰. Konya şehrine verilmekte olan içme suyu dört tabii kaynak ile 12 sondaj kuyusundan temin edilmektedir.

Konya'nın artan su ihtiyacını karşılamak için 1960'lı yıllardan itibaren şehir çevresinde barajlar da inşa edilmeye başlanmıştır. 1963-1964 yıllarında Altınapa Barajı'nın yapımı devam ederken⁴¹

³² Afif Evren, *aynı makale*, 21 Mayıs 1960.

³³ Mehmet Önder, *Konya Çeşme ve Şadırvanları*, Konya 1955, s. 67.

³⁴ A. Sefa Odabaşı, *20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, Konya 1998, s. 75.

³⁵ Komisyon, *T.C Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü Belediyeler*, İstanbul 1933, s. 626.

³⁶ Komisyon, *Türk İllüstrasyonu*, 23 Nisan 1938 Konya fevkalade nüshası.

³⁷ *Selçuk Gazetesi*, S. 16 (Haziran 1947).

³⁸ Komisyon, "Konya'da İmar, Konya", *L'illustration de l'Orient*, S. 23-24-25 (1950), s. 27.

³⁹ Konya Belediyesi, *Hayvancılık ve Turizm Dergisi*, Ankara 1959, s. 24.

⁴⁰ Komisyon, *Konya Vilayeti 1962 yılı Çalışma Programı*, Konya 1962, s. 32-42-43.

⁴¹ Komisyon, *1963-1964 Konya Vilayetinin İktisadi Bünyesi*, Konya 1965, s. 15-16-31.

son senelerde teşekkül etmiş, kenar semt ve mahallelerin içme suyu şebekesi daha yapılmamıştır. Şehrin içme suyu şebekesi planları mevcut değildir. Mevcut borular çapları bakımından kifayetsizdir. İçme suyu Mukbil ve Çayırbağı membaları ile D.S.İ. Bölge Müdürlüğü bahçesi, Devlet Hastanesi bahçesi ve Zindankale'de bulunan üç derin kuyudan alınmaktadır. Sular koli ve sair mikropları ihtiva etmediğinden klorlanmadan ve hiçbir tavsiyeye tabi tutulmadan şebekeye verilmektedir⁴². Mema suyunun bir kısmı 100, bir kısmı 75 kuruştan, karışık sular 50 kuruştan satılmaktadır. Sularını çeşmelerden temin eden aile sayısı bir hayli yekûn tutmaktadır. Konya'da içme suyunda bilhassa yaz aylarında bariz bir sıkıntı çekilmektedir. Bu dönemde Konya'da bir yılda 1.209112m³ su sarf edilmektedir⁴³. 1954 yılından 1994 yılına kadar Konya'nın içme suyu 70 civarındaki kuyudan sağlanmaktaydı⁴⁴. 1967 yılında Altınapa Barajı bitirilmişti⁴⁵. Su abone sayısı 1966 yılında 16.255, 1982 yılında 58.900 olmuştur. Konya şehri yıllık su sarfiyatı 1966 yılında 1.982.385 milyon m³ iken 1982 yılında 10.307.500 milyon m³e yükselmiştir.

Konya İçme Suyu Projesi

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 16 Temmuz 1968 tarihinde yürürlüğe giren 1053 sayılı yasa ile nüfusu 100.000'i aşan şehirlerin içme, kullanma ve endüstri suyunun temini için yetkili kılınmıştır. Ankara, İstanbul, İzmir, Gaziantep ve Mersin'den sonra 1981 yılında Konya'nın içme, kullanma ve endüstri suyunun temini için projelerin hazırlanmasına geçilmiş, proje 1984 yılında tamamlanmıştır. Uzun yıllar belediye bünyesinde ticari bir işletme olarak faaliyetlerini sürdüren ESO İşletmeleri Müdürlüğü, 2705 sayılı Kanunla, belediyede bulunan elektrik dağıtım hizmetlerinin 01/11/1982 tarihinde TEK'e devredilmesi neticesinde, Belediye Su ve Otobüs İşletmeleri (BESO) adını almıştır. 20/11/1981 tarih ve 2560 sayılı İSKİ Kanunu'na, 3305 sayılı kanunla, 5/6/1986 tarihinde eklenen ek 5. madde gereğince, Büyükşehir Belediyelerinde tüzel kişiliğe sahip, Su ve Kanalizasyon İdarelerinin kurulması mümkün olduğundan, bu tarihten itibaren

Konya Belediyesi'nin de Büyükşehir Belediyesi kapsamına alınması için gerekli çalışmalar başlatılmış olup, ileriye dönük bir adım olarak, BESO İşletmeleri Müessesesi'nin adı, belediye meclisinde değiştirilmek suretiyle, Belediye Su Kanalizasyon ve Ulaşım (BESKU) İşletmeleri Müessese Müdürlüğü kurulmuştur. 2560 Sayılı İSKİ Kanunu'nun ek 5 ve 10. maddeleri gereğince, 28/09/1989 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 1989/14524 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (KOSKİ) kurulmuştur. 1981 yılında 2560 sayılı yasa ile İstanbul'da İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) kurulmasına karar verilmiş, 1986 yılında İSKİ modelinin tüm Büyükşehir belediyelerinde kurulmasına karar verilmiştir. 28.09.1989 tarihinde Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve BESO son bulmuştur. BESO'nun su ile ilgili görevleri ve Fen Müdürlüğü tarafından yürütülen kanalizasyon işleri, KOSKİ'ye geçmiştir. 16.11.1988'de ihale edilen Konya İçme Suyu Arıtma Tesisi 10.04.1995'te hizmete girmiştir. Kamu tüzel kişiliğine sahip müstakil bütçeli ve ayrı ita amiri olan idare, teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra 01/01/1990 tarihinde faaliyetlerine başlamış olup, halen aynı hukuki yapı ile hizmetlerine devam etmektedir.

Bir sanayi kenti olarak hızlı bir gelişme gösteren Konya'nın nüfusu 1950 yılında 65.000, 1980 yılında 330.000, 1985 yılında 440.000 olmuş; 2000 yılında 1.000.000, 2015 yılında ise 1.300.000 olması öngörülmüştür. Bu öngörülere dayanarak, 1985 yılında 39 hm³ olan kişi başına düşen su miktarı; 2000 yılı için 89 hm³, 2015 yılı için 130 hm³ olarak belirlenmiştir. 1985 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi ile D.S.İ. arasında yapılan anlaşma gereği 20.000 m³lük Dede Korkut ve 5.000 m³lük Ak-yokuş Deposu, Altınapa Barajı-Arıtma Tesisi İsale hattı ve kent içinde yaklaşık 22 km kuşaklama boru hattı 1986 ve 1988 yılında ihale edilmiş ve tamamlanmıştır⁴⁶.

Daha önce BESO adı altında faaliyet gösteren su işletmesi, KOSKİ kurulduktan sonra Su İşleri Daire Başkanlığı olarak düzenlenmiş ve 1992 yı-

⁴² Komisyon, *Konya Şehri, İmar Komisyonu Raporu*, Konya 1963, s. 38.

⁴³ Komisyon, *1962 Konya Vilayatinin İktisadi Bünyesi*, Konya 1962, s.33.

⁴⁴ Mehmet Bildirici, *Tarihi Su Yapıları*, Ankara 1994, s. 175.

⁴⁵ Bildirici, *aynı eser*, s. 160.

⁴⁶ Bildirici, *aynı eser*, s. 190-121.

linda “abone” işlerini yürüten Abone İşleri Daire Başkanlığı ve Su İşleri ve Arıtma Tesisleri Daire Başkanlığı olarak iki ayrı birim halinde içme ve kullanma suyu ile ilgili sorunlarla ilgilenmek üzere düzenlenmiştir. Su şebekesi yapımı, yenilenmesi, su üretim kaynaklarının bulunması ve artırılması, halkın yararlanması için çeşmelerin yapımı ve su aboneleri ile ilgili her türlü işlemin yapılması bu daire başkanlığına verilmiştir. Abone işlemlerinin bilgi işlem yöntemleri ile değerlendirilmesine 1990 yılında geçilerek karışıklıkların önüne geçme, zaman kaybının önlenmesi, kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde kullanılması amaçlanmıştır. Ayrıca Büyükşehir Belediyesi, 1990 yılından itibaren “tatlı su çeşmelerini” yaygınlaştırmaya başlamıştır. Kentin birçok bölgesine yapılan bu çeşmeler, halkın tatlı su ihtiyacını karşılamada önemli işlev görmektedir. 2000 ve 2015 yılı kişi başına düşen su miktarındaki öngörülere ulaşmak için yer altı ve yer üstü sularından ve Altınapa Barajı'ndan karşılanması düşünülmüştür. Yer altı sularının bulunabileceği bölge olarak Çumra yöresi seçilmiş ve burada yapılan çalışmalarda, bölgenin yer altı su rezervi 320 hm³ olarak hesaplanmıştır. Yapılan sondajlar neticesinde kuyu verimlerinin 80 lt/sn civarında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar ışığı altında Konya'nın 2015 yılında ulaşacağı nüfusun ihtiyaç duyacağı şekilde içme, kullanma ve endüstri suyunu eldeki su kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak su depolama, arıtma ve dağıtım tesislerinin yapımına başlanmıştır.

Tarımsal Sulama Projeleri: Konya Ovası Projesi

Konya Ovasının modern sulama yöntem ve teknikleri tarımsal verimliliğinin arttırılmasına yönelik ilk çabalar Osmanlı dönemine tarihlenmektedir. Tarihi kaynaklarda, “...asrımızın en önemli toprak çalışmalarından olacaktır...” ifadesi ile anılan proje⁴⁷, Konya Ovasında kuraklık ve susuzluk riski altındaki tarımsal alanların verimli kılınması açısından hayati öneme haiz görülmüştür.

Bu çerçevede Konya Ovasının Beyşehir Gölünden beslenmesi gözönüne alınmış, Beyşehir Gölü

ile mevsimlik rejime tabi Suğla/Karaviran Gölü arasında uzanan Beyşehir Çayı kullanılmıştır. Buna göre, Beyşehir çayı ağzına 60 metre uzunlukta bir bent inşa edilerek, yaklaşık 63 kilometre kesimi kanal olarak kullanılmış, Suğla/Karaviran Gölü kurutulmuştur. Beyşehir Çayı ile Çarşamba Çayı bağlantısı kurularak, Konya Ovasının sulanması sağlanmıştır⁴⁸.

Konya Ovası Sulama Projesine yönelik ilk çalışmalar Sultan II. Abdülhamit döneminde başlatılmıştır. 1907-1913 yıllarını kapsayan projenin hedefi, Beyşehir Gölünden gelen bir kanal ile Çarşamba Çayı vasıtasıyla oluşturulacak kanallar ile Konya Ovasının sulanmasının sağlanması, Suğla/Karaviran Gölünün ıslah edilerek, sulamaya katkısının sağlanmasıdır. Projenin gerçekleştirilmesi için Anadolu Demiryolu ve Alman Philip Holzmann Şirketlerine imtiyaz verilmiştir. 1908 yılında başlatılan çalışmada, 217 kilometrelik bir kanal ile Beyşehir Gölü suyunun Konya Ovasına taşınması ile yaklaşık 53 bin hektar tarımsal alanın hedeflenmiştir. Projenin yaklaşık maliyeti 850 bin Osmanlı altını olarak kaydedilmiştir.

Buraya kadar anlatılan su kaynaklarının denetimi-kullanımı açısından içme suyu ve sulama projeleri, Konya Ovasının su ihtiyacının karşılanması konusunda yapılan teknik altyapı çalışmaları ve alternatifler açısından önemli deneyimlerdir. Bu deneyimler, İklim Değişikliği Krizine bağlı kuraklık ve susuzluk risklerinin öngörülmesi, gerekli önlemlerin alınması ve alternatif projeler üretilmesine katkı sağlayacaktır. Bu noktada, Devlet Su İşleri 4. Bölge Müdürlüğü tarafından 2016 ve 2017 yıllarında inşaatına başlanan yaklaşık 33.000 hektar alana sahip Konya Apa Hotamış Sulama Projesi ile yaklaşık 19.000 hektar alana sahip Konya Ovası Sulama Projeleri, Konya Ovasının kuraklık ile mücadelesi ve tarımsal verimliliğin arttırılması bakımından önemli-gerekli projelerdir. İçme suyu projeleri açısından ise 2013 yılında yapımına başlanan Mavi Tünel İçme Suyu İsale Hattı ve Arıtma Tesisleri Projesi, içme suyu gereksinimlerinin karşılanması ve temiz suya erişim bakımından önemlidir.

⁴⁷ Ömer Faruk Yılmaz, *Osmanlı'nın Konya Ovası Sulama Projesi*, İstanbul 2010, s. 7.

⁴⁸ Ömer Faruk Yılmaz, *Osmanlı'nın Konya Ovası Sulama Projesi*, s. 10-11.

**BATILILAŞMA SÜRECİNDE
MİMARİ VE MEKÂNSAL
DÖNÜŞÜM/DEĞİŞİM**

ŞEHİR YÖNETİMİ VE İMAR FAALİYETLERİ*

İslam medeniyetinde şehir idaresi, Batı'dan farklı bir anlayış ve kurumlaşmaya dayanır. Şehirde belediye nizamının temeli, şer'î bir kurum olan hisbe müessesesidir. Haram olanın işlenmesi, muhtesib denilen amme otoritesi tarafından önlenecektir. Selçuklu Konyası bu anlamda bir şehir yönetimine sahipti.

Osmanlı şehir yönetiminde, Selçuklunun devamı olarak, yargıyla birlikte bazı belediye hizmetleri, ilmiye sınıfından gelen kadılara bırakılırdı. Kadı, şehir yanında köy ve nahiyelerin hem mülki âmiri hem yargıci idi. Böylece o, atandığı şehir ve bunun çevresindeki kendisine bağlı yerleşim yerlerinin yargı, kolluk işleri, mali görevlerle birlikte şehrin yönetiminden sorumluydu. Aynı zamanda güvenlik âmiri ve vakıfların deneticisiydi. Bu görevleri yerine getirirken, Yeniçeri Ocağı'na mensup subaşı, böcekbaşı, çöplük subaşısı, mimarbaşı gibi görevliler yardımcı olurlardı. Subaşı, şehrin gündüz güvenliğiyle; asesbaşı gece güvenliğiyle, böcekbaşı, suçluları yakalama işiyle; çöpçü subaşısı, şehrin temizlik işiyle; tulumbacılar, yangınlarla; muhtesipler, esnaf ve narhın denetlenmesi, tartı aletleri, gıda maddelerinin kontrolü ile meşgul olurdu. Muhtesip/ihtisap ağası, şehirde dolaşır, esnafın kanuna uyup uymadığını denetlerdi. Zira,

“Allah'ın yarattığı her şeyin hukukunun görülüp gözetilmesinden” muhtesip sorumlu idi¹.

Bugünkü anlamda belediyeye ait temizlik, şehir içi yolların yapımı gibi bir kısım görevler, kadı'nın gözetimi altında yürütülürdü. Konya açısından bunlardan bazıları şunlardır: Kapu Camii'nin de adını aldığı At Pazarı Kapısı civarındaki kasaplar, atık malzemelerini yol üzerine bırakıyorlardı. Çevre sakinleri, kadılığa durumu bildirince 1670'te yola kasapların malzeme atmaları yasaklandı. Debbaghanenin, şehrin kuzeydoğusunda bugün İsmetpaşa İlkokulu'nun batı tarafındaki Kâfur Nehri'nin (Araplar) iki tarafına taşınması, aynı şehircilik anlayışının sonucuydu. 1672'de Mevlâna Türbesi yakınındaki Kiremitli Han ile Şehir Irmağı arasına kaldırım döşetildi. 1683'te, şehrin en işlek iki sur kapısı olan Ertaş ile At Pazarı kapıları arasına İshak Efendi tarafından kaldırım döşetildi. Yine aynı şekilde Konya'nın kuzey tarafındaki Musalla ile Ertaş Kapısı arasına, buradan At Pazarı Kapısı'na yakın olan Buğday Pazarı'ndan Semerciler Çarşısı'na kadar kaldırım döşendi².

Osmanlı devrinde Sultan IV. Mehmet'in (1648-1687) musahibi Vezir Damat Mustafa Paşa (ö. 1685), Konya'da pek çok hayır eseri ile önemli bir imar faaliyetinde bulundu. Atpazarı Kapısı haricinde Kanlıgöl mevkiinde bir çifte hamam, bir

* Prof. Dr. Caner ARABACI, KTO Karatay Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-9896-9052. carabaci42@gmail.com

¹ Dündar Ali Kılıç-Erdinç Şahin-Saffet Çalışkan, *Osmanlı Döneminde Şehircilik Nizamnameleri ve Faaliyetleri -Belgelerle-*, İstanbul 2021, s. 111.

² Hasan Yaşar-M. Sabri Doğan, “Konya Belediye Teşkilatı”, *Konya Ansiklopedisi*, VI, Konya 2012, s. 16.

debbağlar hamamı, Han-ı Cedit diye meşhur 57 hücreli bezirgânlar hanını, bunun yakınında altında altı dükkân bulunan Fevkani Cami'yi inşa ettirdi. Aynı şahıs Kervansaray Hanı bitişiğinde dükkânlar, kahve imalathanesi; Şekerfuruş Mahallesi'nde Fevkani Mescit ile muallimhane yaptırdı. Konya'nın on iki mahallesinde inşa ettirdiği çeşmeler; 15 hücre bir darülhadis, bunlara gelir getirecek yüz civarında dükkân ve iş yerini yaptırmıştır³. Bu imar faaliyetleri ve kurduğu vakıf dükkânlar, şehri geliştiren unsurlar olarak asırlarca yaşadı.

Lâle Devri'nde Konya'da belediye görevlerini takip açısından hem şehir kethüdası hem de şehremini görev yapıyordu. İkisi de şehrin işlerini görmek üzere halk tarafından seçiliyordu. 1730'da Konya'nın Şehremini Hacı Ali oğlu Mustafa Çelebi, 1736'da şehremini Ahi Baba, 1738'de Hacı Ali oğlu Yusuf idi. Vilayet görevlileri için gerekli binayı şehremini temin ediyor, bakım, onarım ve tefrişini şehir kethüdası yapıyordu⁴. 1798 öncesinde şehreminleri görevlerine devam ettiler⁵. Yalnız bu yıllar, şehremini yerine "şehir kethüdası" tabiri de kullanılıyordu. 2 Ocak 1800'de Konya Şehir Kethüdası, Hacı Halil'di⁶.

Şehir idaresindeki, muhtesibin temsil ettiği kamu otoritesi yönetiminden belediyeye evrilme, Batılılaşma süreciyle birlikte gerçekleşti. II. Mahmut devrinde (1808-1839) kolluk teşkilatı, yeniçerilik kaldırılınca İhtisap Nezareti oldu. 1855'te bu da kaldırılmış; belediye işleriyle daha etkin şekilde ilgilenmesi için şehremaneti kurulmuştur. Başlangıçta şehremanetin başında, hükümetçe atanan bir memur yani şehremini bulunuyordu. Onun görevleri ve bunları yerine getirme şekli, ihtisap nazırından pek farklı değildi. 1857'de İstanbul'un bir bölgesinde, Paris örneği

takip edilerek Altıncı Dâire-i Belediye kuruldu. Dairenin yazışmaları Fransızca idi. Daireye olağan dışı bazı gelirler ayrıldı. Osmanlı taşra şehirlerinde, modern belediye daireleri teşkilatlanmaya, 1864 *Vilâyet Nizamnâmesi*'yle başlandı. Buna göre, liva ve kaza merkezlerinde seçilmiş üyelerden oluşan belediye meclisleri bulunacaktı. 1877 *Dersaadet ve Vilâyet Belediye Kanunu*, belediye organlarını, belediye reisi ile daire meclisi olarak belirledi. Nüfusa göre dört yıl için altı/on iki kişilik bir belediye meclisi seçilecek, üyelerin yarısı iki yılda bir kura ile değiştirilecekti. Reis, meclis üyeleri arasından hükümet tarafından seçilip tayin edilecekti. 1930'da çıkarılan *Belediye Kanunu* ile şehremanetleri kaldırıldı. Yerini belediye başkanı ve belediye meclisi aldı⁷. Bu genel gelişmeler Konya'nın da parçası olduğu bütünü ilgilendiren durumdur.

Belediyenin Kuruluşu

Konya'da modern belediyecilik, genelde Şair Şem'i ile başlatılır. Buna göre, II. Mahmut tarafından Şem'i, Konya'da çarşı ağası/muhtesip olarak atanarak 1830-1839 arasındaki görevi sırasında belediye teşkilatını kurmuştur⁸. Şu hale göre Şem'i Ahmet, 1839'da vefatına kadar bu göreve devam eder⁹.

Konya, XVIII ve XIX. yüzyıllarda, tarihî varlığı ve zenginliği ile ününü koruyan büyük ama harap bir şehir olarak tarif edilir. Fakat imarda gayretli yöneticiler vardır. 1845-1848 arasında valilik yapan Hasan Hakkı Paşa (ö. 1855), Zindankale semtinde 1848'de Şevkabad adlı bir köşk ve bahçe yaptırarak buraya Meram suyunu getirtir. Konya'da çevre temizliğine çok dikkat eder. Yalnız paşa ve kethüdası hakkında görevden alınmasını gerektirecek suçlamalardan dolayı inceleme başlatılır¹⁰. Tabii, Hasan Hakkı Paşa halka sert davrandığı için

³ İzzet Sak, "Mustafa Paşa (Musahib-İ Şehriyâri/Vezir/Damat)", *Konya Ansiklopedisi*, VII, Konya 2014, s. 32-33.

⁴ Yusuf Küçükdağ, "Lâle Devri'nde Konya", (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 1989, s. 124-125.

⁵ BOA, *AE.SSLM.III.*, no. 361.20672.

⁶ BOA, *C.AS.*, no. 609.25714.

⁷ Ali Akyıldız, "Şehremini", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 459-461.

⁸ Hanefi Aytekin, *Tarihi Konya Rehberi 2003'ten Kuruluşuna Konya Belediye Başkanları*, Konya 2003, s. 205-206.

⁹ Nurettin Albayrak, "Konyalı Şem'i", *DİA*, XXXVIII, s. 505.

¹⁰ BOA, *MVL.*, no. 24.44. 28 Mayıs 1848; *MVL.*, no. 26.58, 18 Haziran 1848.

görevden alınır alınmaz Şevkabad yerle bir edilir¹¹.

Dönem içinde belediye gelirlerinin, maaş ve giderlere yeterli geldiği düşünülür. Tabii belediyenin doğrudan görevi görülen imar faaliyetleri ve temizlik işinin aksamaması için, hazineye devredilen gelirlerin geri belediyeye terki talep edilir¹². Konya merkezinde göçmen mahalle ve semtleri kurulur. Eski Muhacir Pazarı semti, en düzenli sokak ve evleriyle muhacirlere tahsis edilir.

Konya'da belediyenin teşkilatlanması, "Çarşı yangını"nın ardından 1868'de gerçekleştirilir. Konya Valisi'nin, sadrazama yazdığına göre, yangın ardından dükkânlar inşa edilirken, sokakların tesviyesi, şehir içinde biriken durgun suların oluşturduğu halk sağlığını ve havayı bozan ufak göllerin temizlenmesi için burada bir Belediye Meclisi oluşturulur¹³. Başlangıçta, seçilmiş meclis üyeleriyle birlikte atanan belediye başkanlarının yönettiği "Belediye Dairesi", daha sonra şehri şekillendiren hatta büyükşehir yasası ile bütün ili belediye hizmetleri yönünden idare eden kurum gücüne ulaşacaktır.

Şehir merkezinin fiziki gelişimi açısından, çarşının durumu üzerinde burada durmak gerekir. O günkü Konya Çarşısı'nın sokakları gayet dar, dükkânları birbirine bitişik vaziyette sıralıdır. Yangın anında bu yapılaşma yüzünden yeterli müdahale gerçekleşmemiştir. Yangından hemen sonra çarşı bekçisinin zaptiyelere, valiye haber vermesi, netice alıcı olmaz. Söndürmek üzere müdahale edilir. Ancak şehir içinde su şebekesi yoktur. Mevcut su ise yeterli gelmez. Diğer taraftan yangın söndürmede kullanılacak kanca, balta, küfe, emme-basma tulumba gibi alet edevat yetersizdir. Rüzgâr şiddetli, şehir halkının çoğu, Meram veya yaylalarda oturmaktadır. Yangının ulaşmadığı dükkânları boşaltma faaliyetleri, dar sokakları

tıkar. Neticede 1867 yangınında dört saatlik sürede, 827 dükkân ile Konya'nın kalbi durumundaki Kapı Camii, Aziziye yerindeki Yüksek Cami'nin çatıları yanarak çöker.

Konya'daki bu yangından hemen sonra başlatılan imar faaliyeti ile şehir merkezi yeniden şekillendirilmeye çalışılır. Bir imar komisyonu oluşturularak Konya Çarşısı'nın, planlı bir şekilde yapılması kararlaştırılır. Müslim-gayrimüslim her meslek grubunun dükkânları, kendilerine ayrılan sokakta, bir hizada şerit hâlinde, iki katlı ve taş olarak yapılacak, sokak ve yollar geniş tutulacaktır. Planlı çarşı, iki yılda inşa edilerek 1869'da hizmete açılır. Çarşıya, 55 dükkânı olan iki bedesten, bir kıraathane ile sanayihane eklenir. Attarlariçi, çarıkcılar, çıkırcılar, demirciler, dericiler, fırıncılar, kaşıkçılar, kavafiye, kebaçılar, keçeciler, kunduracılar, marangozlar¹⁴, tenekeciler, tuzcular, yağcılar, yorgancılar, mutafçılar (kılıncılar), semerciler, sikkeciler kendi sokaklarında yer alırlar. Ayrıca bir Kereste Pazarı oluşturulur. Yüksek Cami yerine Sultan Abdülaziz adına Aziziye Camii'nin inşasına başlanır. Bunun için giderleri Dersaadet'ten karşılanır¹⁵.

Yangın ardından yapılan plan doğrultusunda şehir merkezinde, birbirini dikey kesen Tefikiye, İstanbul, Mevlâna caddeleri ve sokaklar açılır. Merkezden Asmalı Cami'nin 150-200 m gün doğusuna kadar uzatılan kanalizasyon çalışmaları yapılır¹⁶.

Konya'nın idari merkezi, Tanzimat sonrasında Alaeddin Tepesi'nden şehrin doğusuna doğru kayar. Bugünkü Hükümet Konağı yerinde 1700 sonlarından beridir var olan on beş odalı vali konağı¹⁷ da yangın geçirince kullanılabilen kısımları, 1880'li yıllarda yönetim birimlerini barındırmaya yetmez hâle gelir. 1885'te yeni Hükümet Konağı'nın temeli atılır. Konya Çarşısı yanında yer alan konak, kesme

¹¹ Ömer Akdağ, "Hasan Hakkı Paşa", *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2012, s. 194.

¹² BOA, *DH.MKT.*, no. 1569.119; *DH.MKT.*, no. 1580.46; *DH.MKT.*, no. 1593.87.

¹³ BOA, *ŞD.*, no. 1701.9.

¹⁴ BOA, *BEO.*, no. 2589.194164; BOA, *BEO.*, no. 2591.194305.

¹⁵ BOA, *A.İMKT.MHM.*, no. 463.14.

¹⁶ Hüseyin Muşmal, "Çarşı Yangını", *Konya Ansiklopedisi*, II, Konya 2011, s. 298-300.

¹⁷ Tolga Bozkurt, "Vilayet (Hükümet) Konağı", *Konya Ansiklopedisi*, IX, Konya 2015, s. 67.

taştan, iki katlı, ortasında avlu bulunan kışla tipi bir bina, Konya surlarından getirilen taşlarla inşa edilir. Sütunlu ana girişinin önünde, önemli kutlama ve toplantıların yapıldığı hükümet meydanı da düzenlenir¹⁸.

Konya'nın Dışa Açılan Penceresi: Demiryolu

Hükümet Konağı'nın yapımından on yıl sonra şehrin dışa açılan yeni kapısı olan demiryolu Konya'ya ulaşır. Bu yol, şehri bir taraftan Afyon-Eskişehir üstünden İstanbul'a, diğer taraftan doğu ve güneye bağlar¹⁹. Tren yolunun gelmesi, kadim şehrin yönünü İstasyon'a doğru çevirmiştir.

Belediyede, demiryolunun ardından, şehir içi ulaşımda önemli bir yenilik ve atak durumundaki tramvay getirme düşüncesi gelişir. Önce şehir merkezini, tren garına bağlayan İstasyon Caddesi açılır. Daha sonra ağaçlandırılan, Konya insanının önemli yürüyüş-gezinti yolu olan caddeden tramvay geçirilecektir. İstasyon semtinin Tren Garı ve devamına Alman mimari üslubunda, depo, otel vb. konaklama tesisleri yapılır. Merkezi gara bağlayan cadde üzerinde karakol, Bereket Anıtı kaidesi, kamu binaları, meskenler inşa edilir. Gelişmeler, şehrin batıya doğru genişlemesini teşvik eder. Tabii gelişmelerin en önemlilerinden biri, tramvay hattının planlanmasıdır.

Atlı Tramvay

Konya'da şehir içi tramvay hattını kurma ve işletme işini Belediye Dairesi takip eder. Planlamada, eski Konya Valisi Ferit Paşa'nın Sadrazam olması, işlemi kolaylaştırır. Konya Demiryolu İstasyonu'ndan başlayan tramvay hattı, Ferid Paşa Caddesi'nden Hükümet Konağı'na ve oradan Buğday Pazarı'na ve buradan Eski Yol'daki İstasyon anbarlarına, devamında İstasyon mevkiinden Ziraat

Mektebi, hastahaneler, Alaeddin Camii, Telgrafhane ve Mevlevi Tekkesi yoluyla Hükümet Konağı'na ulaşacaktır. Diğer bir hat; İstasyon'dan Meram'a diğer bir hat da İstasyon'dan Sille'ye kadar uzanacaktır. Bu durumda yaklaşık 30 km uzunluğunda olmak üzere elektrikli bir tramvay inşası düşünülmür. Buna göre, tramvay elektrikle çalışacaktır. İşin takipçisi olan Belediye Haziran 1907'de gerekli teknik hazırlığı yaparak Ticaret ve Nafia Nezareti'ne müracaat eder²⁰. 1917'de hem yolcu hem ticari mal nakledecek iki tramvay hattı kurulur. Ancak tramvay, elektrikli değil atlıdır. Yedi yıl kadar işletilir; 1924'te kaldırılır. Belediye, kaldırılan tramvay yerine İstasyon-Konak arasında otobüs seferleri koyar. Ancak otobüs şirketi de kısa bir süre sonra iş yapamaz duruma gelir²¹. Tramvayla şehir içi ulaşım sorunu kısmen 1992'de çözülür. İki hat, belediye tarafından Alaeddin Tepesi-Selçuk Üniversitesi arasında çalıştırılmaya başlanır. 2015'te Alaeddin-Adliye arasında doğu-batı yönünde işleyen ikinci hat devreye girer. Tramvay hatları, güzergâh boyunca şehrin gelişimini teşvik eden birer cazibe alanı olur.

Kurum Olarak Belediyenin Gelişme Süreci

Başlangıçta, Belediye Dairesi, diğer devlet idari birimleri tipinde bir yapıya sahiptir. Önceleri Konya belediye başkanı, tayinle belirlenir (1873). Bir süre sonra belediye meclisi içinden biri, hükümetçe dört yıllığına reis tayin edilir²².

Osmanlı son devri Konya Belediyesi şehrin değişik problemleriyle birebir ilgilenir. Bunların başında, afetler gelir. XIX. yüzyılın sonlarında Konya ve çevresinde kıtlık ortaya çıkar²³. Kıtlık döneminde, mahsul, hayvan, insan kaybı yüksek olur. Devlet eliyle sağlanan tahıl dağıtımı sırasında bazı yolsuzluklar üzerine Konya Belediye Başkanı

¹⁸ BOA, *ML.EEM.*, no. 1078.22. 5 Mayıs 1914.

¹⁹ BOA, *DH.İD.*, no. 4.18.

²⁰ BOA, *DH.MKT.*, no. 1178.55.

²¹ Caner Arabacı, *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999*, Konya 1999, s. 19.

²² BOA, *ŞD.*, no. 1722.2.

²³ BOA, *MAD.d.*, no. 8707.

ile başkatibi suçlanınca²⁴ başkan görevden alınır²⁵. Bu durum belediyenin henüz temsil gücünün tam olarak göstermediğine işare eder.

Vali ile Belediye başkanlarının uyum içinde çalışmalarını durumunda kente büyük eserler kazandırıldığı görülmektedir. Ferit Paşa'nın valiliği döneminde (1898-1902), bu iki kurum arasında olumlu diyalog bulunduğu için şehir merkezinde, hissedilir fiziki değişim gerçekleştirilir. Konya İdadisi, Sanayi Mektebi binaları, İstasyon Caddesi, Guraba Hastanesi, Meram'da Maarif Değirmeni, yeni Buğday Pazarı, At Pazarı, Saman Pazarı inşa edilir. Su tesisleri yaptırılarak tatlı su şebekesi döşettirilir. 1901'de Müze-i Hümayun Konya Şubesi inşa edilip açılır. Eski yerleşim merkezinde yapılanlar, çoğunluğu toprak damlı geleneksel Konya evleri arasına serpiştirilir. Daha sonra önünden Atlı Tramvay geçirilen Sanayi Mektebi; dokuz kubbeli Konya Bedesteni yıktırılarak, 1901'de yerine inşa edilir. Lise ve Mekteb-i Sanayi gibi kamusal yapılar kiremit kaplı kırma çatılarıyla, yakın dönemde gelişen çatılı mesken tiplerinin şehir merkezindeki modeli olur²⁶. Mektebin, mimarisinden kullanımına varıncaya kadar geçirdiği değişim, Konya'nın fiziki, kültürel dönüşümü ile örtüşür.

Geniş Sınırlı Belediyecilik

Cumhuriyet'in kurulmasından önce Belediye, kentin hemen her problemine çözüm üreten bir yapıya sahipti. Sağlıktan eğitime kadar değişik alanlarda hizmet veriyordu. Belediye, 1900'de modern anlamda ilk hastaneyi han olarak inşa edilen bir binayı satın alarak Gureba Hastanesi'ne çevirdi²⁷.

Ahşap konutların yaygın olduğu dönemde Konya'nın en önemli sorunu yangınlardır. Onun

için Belediye bir yangın tulumbası aldı²⁸. Sebze ve meyvelerin toptan satışı için hal kurdu.

Belediye, XIX. yüzyılın son çeyreğinde eğitime de katkı sağlamıştır. 1875'te merkezdeki rüştiye ve sıbyan mekteplerinin giderleri belediye sandığına karşılanıyordu²⁹. Bu okullarda okuyan ekonomik gücü zayıf ailelerin çocuklarına Mushaf ücretsiz veriliyordu³⁰.

Cumhuriyet döneminde belediye hizmetleri geniş çapta Osmanlı uygulamalarının devamı şekildedir. Bu konuda 1980'li yıllarda inkılap denebilecek birtakım kurallar getirilmiş; adeta sahada yeniden yapılanma gerçekleştirilmiştir. Konya Belediyesi'ne, birçok büyük şehirde olduğu gibi 1987'de "büyükşehir" statüsü verilmiş; 1989'dan sonra büyükşehir statüsü ile yönetilmeye başlanmıştır. 2014'te uygulamaya konan *Büyükşehir Belediyesi Kanunu* ile bugünkü belediyecilik anlayışı başlamıştır.

Konya'da II. Meşrutiyetle birlikte yeşil alan düzenleme anlayışı gelişmiş; bunun için bazı fikirler ortaya atılmıştır. Konya merkezinde 1909'da bir Belediye Bahçesi'nin bulunması³¹; 1911'de, Beyşehir Gölü'nden Konya Ovası'na getirilen suyun, şehir merkezinin çevresindeki bağ ve bahçelerde kullanılması için birtakım çalışmaların yapılması, Selçuklu devrinde olduğu gibi yeşil bir kuşak içinde Konya düşüncesinin ortaya çıkmasına öncülük yapmıştır. Bugün de hapisane gibi kamusal yapıların şehir dışına konuşturulması fikri XX. yüzyılın başlarında ortaya atılmış ve Konya merkezindeki hapisane, şehrin dışına taşınmıştır³².

²⁴ BOA, *DH.MKT.*, no. 1646.23; *DH.MKT.*, no. 1661.45.

²⁵ BOA, *DH.MKT.*, no. 1676.49; *DH.MKT.*, no. 1680.11.

²⁶ Tolga Bozkurt, "Sanayi Mektebi Binası", *Konya Ansiklopedisi*, VII, s. 282-284.

²⁷ BOA, *DH.MKT.*, no. 2381.134.

²⁸ BOA, *BEO.*, no. 2066.1549.24.

²⁹ BOA, *MF.MKT.*, no. 28.1.

³⁰ BOA, *MF.MKT.* no. 30.45.

³¹ BOA, *MF.İBT.*, no. 280.10; *MF.İBT.*, no. 290.55.

³² BOA, *DH.MB..HPS.*, no. 4.29.

SİVİL MİMARİ, KONYA EVLERİ*

Geleneksel sivil mimari çoğunlukla yöreye özgü değerleriyle buldukları bölgede mimari kimlik oluşturan önemli folklorik kültür varlıklarıdır. Kente değer kazandıran bu yapı stoğu aslında geçmişten günümüze izler taşıyan kente özgü dokunun temelinde var olduğu bir mimari biçimlenişle ortaya çıkmaktadır. Nitekim Konya kenti de Anadolu'nun ortasında bulunması, ticaret yolları üzerinde yer alması, köklü bir yerleşim kültürünü barındırması gibi özellikleriyle geçmişten günümüze gelen bir sivil mimari anlayışına sahiptir. Konya kenti bilinen en eski ikinci uygarlık olan Çatalhöyük'ten başlamak suretiyle Hitit ve Roma döneminde önemli bir tarımsal ve ticari merkez, Anadolu Selçukluları döneminde başkent, Osmanlı İmparatorluğu döneminde eyalet merkezi olması gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, onların kültürlerini barındırmıştır. Nitekim bu durum günümüzde de benzer cazibe merkezi olarak nitelikli tarım ve sanayi dinamikleri açısından önemli bir yerleşim merkezi haline dönüşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Konya geçmişten günümüze yoğun bir geçiş ve yerleşim alanı olmuştur. Tarihsel süreçte nüfus dinamiklerinde değişiklikler yaşanmış; bazı dönemlerde surlarla çevrili kapalı kent, kimi zaman da açık kent kimliğine bürünmüştür.

Konya kenti kurulduğu ilk yıldan itibaren İç Kale ve çevresinden genişlemeye başlamış, sonrasında mahalle bazında eklenerek gelişmeye devam etmiştir¹. Kent dokusu, Cumhuriyet öncesinde Alaeddin Tepesi'nden başlayarak ovaya doğru bir

açılım gösterse de, doğu aksında Konya için önemli merkezlerden, tarihi bedesten çarşısı ve Mevlana türbe önü; batı aksında Meram bağlarına doğru gelişimini sağlamıştır. Sonrasında iç kale etrafında oluşan dokuya eklenen Türk-İslam sentezi bağlamında gelişen mahaller, çıkmaz sokaklar ve evler ile geleneksel dokuyu oluşturmuştur. Evlerin sokakla olan ilk bağı, yüksek avlu duvarları ve onun üzerinde olan ahşap kapılarla kurulmakta, bazen evin bir duvarı ile de bitirilmektedir. Genelde taş temel duvarlar üzeri yükselen toprak damlı, kerpiç saçaklı bu evler, kerpiç olarak inşa edilmişlerdir.

Günümüze ulaşan yüzüyle kent hem yeni yapılaşmaların ve yeni yolların açılmasıyla hem de parsel veya imar adası düzeyinde dönüşümlerle gelişmeye devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin başından beri yapılan imar faaliyetleri neticesinde, Konya'nın tarihi dokusu büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu süreçte Abdullah Dede Evi (XIX. yüzyıl ikinci yarısı), Araboğlu Kosti Evi (1912), Bayraktar Evi (1920-1930), Burhanzadeler Evi (1880-1883), Cimcimler Konağı (XIX. yüzyıl sonları), Koyunoğlu Evi (XIX. yüzyıl sonları), Dr. Nevzat Önkal Evi / Konya Mimarlar Odası (XX. yüzyıl başları), Ragıp Anadolu Evi (XX. yüzyıl başları), Sinanlar Evi (XIX. yüzyıl sonları), Yazarlar Birliği Evi (1930), Sarıgül Evi, Haffaflar Evi gibi geleneksel evler² korunarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Restorasyon çalışmaları tamamlanmış Şükran Mahallesi ve Mengüç Caddesindeki evler, dükkânlar ile Sille Mahallesi ve Bedesten bölgesi ise kentsel doku dü-

* Doç. Dr. Yavuz ARAT, Necmettin Erbakan Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-9145-2648. yavuzarat@gmail.com

¹ Doğan Kuban, *Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişimi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler*, İstanbul 1968, s. 54.

² Haşım Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya*, Ankara 2009, s. 708-761.

zeyinde korunarak günümüze ulaşabilmiştir.

Konya'da yaşamış gayri Müslimlerin evlerinde farklı plan tipolojilerine rastlanmaktadır. Bu evlerde kullanıcıların kendi kültürlerine göre bazı değişikliklere gittikleri görülmektedir. Tuvalet fonksiyonunun ev içine alınması, sokağa pencere, balkon açılma gibi tasarımsal farklılıklar bu yüzden ortaya çıkmıştır. Zira Konya kentinde 1900'lü yıllarda başlamak üzere günümüzde Mimar Muzaffer ismini taşıyan cadde ile İstasyona Caddesi üzerinde farklı tipolojiler de görülmeye başlamıştır. Bu kısımda görülen evlerin Osmanlı zamanında özellikle XX. yüzyılın başında katolik Hristiyan olan Maruni cemaatinin yaptığı evler olduğu, daha önce de (1901 yıllarında) iç kale içerisinde olan Fransız kilisesinin civarında kendi evlerini inşa ettikleri bilinmektedir. "Maruniler"e ait evler farklı kültürel altyapılarına ait olarak geliştirildiğinden, bu evler karakteristik Konya Evleri dışında yer almaktadır. Arap ülkelerinden olan Lübnan'dan gelen Maruniler, Mimar Muzaffer Caddesi ve İstasyon Caddesinin her iki tarafında da evler inşa etmelerinden dolayı bu alana sonradan Arapoğlu Mahallesi denilmiştir. En tanınan Marunilerden olan ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Konya'da ticaret yapan Yusuf Şar ile Avukat Arapoğlu Kostî'ye ait yapılarla diğer Marunilere ait birçok yapılar bulunmaktadır³. Ancak bu çalışma kapsamında Konya kentinde görülen ilk sivil mimari olan Konya Evlerinin geleneksel tarzda üretilmiş olan tipolojilerinden bahsedilecektir.

Buradan hareketle, Anadolu'nun ortasında yer alan kentin boz toprağından yapılmış bu evler, plan olarak birkaç biçimde şekillenmektedir. Alanın çok geniş ve genelde Sille Mahallesi hariç eğimsiz olmasından dolayı, tarım ve hayvancılıkla uğraşan ev sahiplerininin, ev bünyesinde bahçe ve ahır kullanımı da yoğun olarak görülmektedir. Alan büyüklüğüne bağlı olarak Türk Evi plan çeşitliğine sahip birçok biçimde, hayatlı ve sofasız ev tipi, mabeyinli ev tipi ve iç sofalı/tahtaboşlu ev tiplerinin, sonraları özellikle XVII. yüzyılda değişime uğradığı görülmüştür. Özellikle tek katlı plan tiplerinde görülen bu değişim hayat/avlu ile zemin katın bütünleşerek, iki odalı mabeyinli tipe

dönüştüğü, zemin katın kışlık kullanıma, üst katın da yazlık kullanıma ayrıldığı, düz toprak damın da değişmeden devam ettirildiği görülmüştür.

Geleneksel Konya Evleri, bütün plan tiplerinde genelde tek katlı veya iki katlı olarak yapılmıştır. Zemin katın dış yüzeyinde bulunan sokak duvarları ile evin kuzeye gelen cephesi genelde sağır tutulmuş ya da özellikle evin sokağa bakan cephesinde küçük pencereler açılmıştır. Hayatın/avlunun içinde kalan yüzeylerde bulunan pencereler demirli veya ahşap kafeslerle kapatılmıştır. Üst katlarda pencere sayısı ve boyutları, bulunduğu mekânı yeterince aydınlatacak şekilde yapılmış, mekân boyutlarına göre pencere düzeni yola, avluya ya da bahçeye gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Geleneksel Konya Evlerinin birinci katında yer alan çıkmaların, mekânı üç yöne hâkim, manzaraya yönelim ışığı alacak nitelikte, oda genişliğinde ve sedir derinliğinde, altlarına payanda ya da düz kirişle geçilerek yapıldığı görülmektedir. Genelde geleneksel dokuda bulunan bu evlerin odaları en olarak 3,5 m, boy olarak 5 m ve yüksekliği de 2,75 m ile 2,90 m arasında değişmektedir. Ayrıca odaların mevsimsel kullanımına uygun olarak yazlık oda kuzeye bakan yüzeyde bol pencereli olarak yapılmıştır⁴.

Geleneksel konut dokusunda bulunan Konya Evleri, genelde hayatlı ve sofalı ev biçimsel karakteristiği gösteren iki plan tipi üzerinden okunmaktadır. Hayatlı evler geleneksel yapıda gelirleri mütevazi olan muhafazakar aile hayatına mensup kişilerin, dış koşullardan ve anlayıştan etkilenmeden oluşturduğu bir tipolojide gelişmiştir. Nitekim bu plan tipleri de kendi içinde ayrıışarak farklı ancak birbirinin tekrarı nitelikte özellik göstermektedir. Hayatlı evler; tek katlı, iki katlı ve mabeyinli evler en çok görülen karakteristik evlerdir. Bu kapsamda geleneksel dokuda görülen, hayat ya da avlu genelde yaşamın geçtiği yer olarak ön planda gözüke de, sokağa açılan büyük kapının bağlı olduğu büyük duvarlarla sınırlandırılmıştır. Bu noktada aile yaşamının gizliliği çerçevesinde, hayat, avlu ya da iç bahçenin biçimlendirdiği bir zemin kat yaşamı kurgulanmıştır. Bu mekân genelde zemini düzensiz biçimli taşla döşenmiş, etrafı dışarıdan kendini sınırlamaya

³ Ahmet Çelik, *Konyada Marunilik ve Marunilerin Konya Göçü*, Konya 2019, s. 98.

⁴ Celile Berk, *Konya Evleri*, İstanbul 1951, s. 130, 134-135, 142.

yarayan yüksek duvarlarla çevrilidir. Çift ya da tek kanatlı ahşap kapı ile dışarıya açılan bölüm özellikle yaz mevsiminde yoğun kullanımlıdır. Bu alanda genellikle meyveli ya da meyvesiz ağaçlar gölgelik yapması için dikilmektedir⁵.

Konya Evi'nde, sokak kapısından girilen hayatın içinde su kuyusu, tulumba, küçük bir havuz, tandır damı, örtme ya da mutfak nişi, ahır, kiler, samanlık gibi mekânlar bulunmaktadır. Ana mekânı oluşturan asıl ev ise *izbe* adı verilen depolama alanı/bodrum ile *mabey(i)n* ve odalardan oluşmaktadır. Evin herhangi bir odasının altında yer alan depolama amaçlı bodrum kat olan izbe mekânı aslında odunluk ve kiler amaçlı kullanılan mekânlarla eşdeğer nitelikte kullanılmaktadır. Nitekim Konya'da iklimin de etkisiyle, genelde sonralardan tercih edilmiş iç sofalı/tahtaboşlu plan tipinde sofa niteliğinde kullanılan, mabeyin adı verilen bir mekândan geçilerek girilmektedir. Mabeyinli evler, genelde tek katlı iki odalı evlerden oluşmaktadır. Bu odalara evin ortasında bulunan bir mabeyin vasıtası ile girilmektedir. Mabeyinli tip, sofalı eve geçiş öncesi iklimsel açıdan sıcak havanın muhafazasına yönelik bir biçimleniş olduğu düşünülmektedir. Bazı plan tiplerinde evin giriş ve hol kısmını oluşturan bu mekâna avlu/hayattan ulaşılarak geçilmektedir. Dolayısıyla mabeyinden odalara geçiş sağlandığı için genelde bir yaşama mekânından çok geçiş mekânı olarak kullanıldığı görülür. Ancak büyük ebatlı sofa niteliği gösteren mabeyinlere sedirlerin getirilmesiyle özellikle yaz aylarında en çok kullanılan yaşama alanı bu geçiş mekânı olmaktadır⁶.

Hayatlı Evler, zamanla ve ihtiyaç kapsamında değişerek, plan olarak büyümüşler, şehrin gelişen yol ve parsellerine uyum göstermek üzere farklı biçimlerde gelişmişlerdir. Evlerin hayat ve sokak bağlantısının benzer şekillerde biçimlendiği, aynı mimari anlayış ve yapı biçiminde üretildiği görülmektedir⁷. Hayat aslında sokakla evin arasında bulunan bir geçiş mekânı olarak kullanılsa bile hayattan zemini düzensiz taşla kaplı ön avluya geçilmeden eve girilmez. Bu noktada hayat bölümü evlerin kente bağını kuran sokak dokusuyla yüksek duvarlar vasıtasıyla ayrılır. Evin zemin katta bulu-

nan donatılarıyla birlikte hayat kullanımı özellikle yaz aylarında ev sahiplerinin vazgeçilmez kullanım alanı olmaktadır. Konya Evlerinde hayatın/avlunun kullanımı birkaç şekilde görülmektedir. Bu evin konumu ve sokakla kurulan ilişkiye göre değişmektedir. Ancak ev sahiplerinin mahremiyet alanını oluşturacak şekilde yüksek duvarla sınırlandırılması, dolayısıyla günün her vakti kullanımı sağlayacak biçimleniş hemen hemen bütün evlerde görülmektedir. Evlerin biçimlenişi, odaların veya sofaların hayat kısmına bakmasından dolayı sokaktan daha çok hayatla ilişki kurma şeklindedir. Buna göre tek katlı, iki katlı ve mabeyinli olmak üzere genelde üç yaygın plan tipi gözlenmektedir. Tek katlı plan tiplerinde zemin kat altında izbeyi de oluşturacak şekilde bir, bir buçuk ya da iki metre yükseltilerek; alt kat kullanımı, izbe ve mutfak alanlarıyla bütünleşik yapılmıştır. Evin yerden yükseltilmesi taş temeller üzerinden yapılarak kerpiç duvarlara sağlam bir temel oluşturulmasının yanı sıra, nem ve rutubetten korunması sağlanmıştır. Ancak günümüzde evlerin yerden yüksekliği, buldukları çevredeki sokak dokusunun değişmesi ve yolların yükselmesiyle artık okunamamaktadır. İki katlı tiplerde farklı olarak zemin kat ve hayat/avlulu katı birlikte yer almakta, zemin kata ilave işlev yüklediği görülmektedir. Bu noktada tek katlı olanlara göre zemin kata ambar, ahır ve depo birimlerinin yanı sıra bir veya iki oturma mekânının kurgulandığı görülmüştür. Üst kata bağlantı evin içinde ya da ayrı bir şekilde evin dışında yapılmış ahşap bir merdiven ile sağlanmaktadır.

Mabeyinli evler bu biçimlenmede en basit çözüme sahip, tek katlı ve iki odalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında burada hayatın ve mabeyinin de bir mekân olarak kullanıldığı, birbirinden bağlantı kurularak yapıldığı, bu şekilde iç odalarda iklimsel kontrolün sağlandığı düşünülebilir. Zira bu tip aslında sofalı evlere geçiş formu gibi düşünüldüğünde, mabeynin hem alt kullanımı hem de üst kat kullanımının olduğundan bahsedilmektedir. Küçük ev biçimlerinden büyük ev biçimlerine geçildiğinde ortaya çıkan sofalı evlerin, geleneksel Konya ev tipolojisinde, büyük bağ ya da bahçeler

⁵ Arif Nüşhet Turgut, *Eski Konya Evleri*, Konya 2003, s. 29-31.

⁶ Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 25-28.

⁷ Berk, *aynı eser*, s. 59-72.

içinde bulunan geniş aile ve üst zengin sınıfa hizmet edecek şekilde inşa edildiği görülmektedir. Çünkü bağ ya da bahçe kullanımı açısından geniş alanlara sahip olan bu evlerde Mevlana Türbesi civar mahallelerinde yaşayan üst gelir durumuna sahip aileler oturmaktadır. Ancak ilerleyen zamanlarda evebeynlerin vefatı neticesinde aile üyeleri arasında paylaşım yapılması, evlerin ve üzerinde bulunduğu bağ ya da bahçelerin bölünerek satılmasına neden olmuştur. El değiştiren, bakımsız kalan, civar mahalleden olmayanların aldığı bu evler kullanılmamış, zamanla yıkılıp gitmiştir⁸.

Hayatlı evlerden farklı olarak görülen sofalı evlerin daha büyük yapıldığı ve kullanıcı çeşitliliği açısından da farklılaştığı görülmektedir. Nitekim sofalı evlerin hayatlı evlere göre daha büyük bağ/bahçe veya daha büyük bir arsaya sahip olduğu bilinmektedir. Sofalı evlerin plan ve hacimsel farklılığına, kullanıcı sahiplerinin değişen ekonomik yapısının etkili olduğu düşünülmektedir. Sofalı evlerde, mabeyn değişerek girişte bina boyunca uzanan bir mekân haline dönüşmüştür. Merdiven, yapılış zamanına göre giriş kapısının karşısına ya da yan tarafta konumlanmıştır. Sofanın üç tarafına konulan oda planı şekliyle karniyarık da denilen plan tipi elde edilmiştir. Bu plan tipi genelde yazlık ve kışlık kullanım olanağı ile birden fazla kalabalık ailelerin kullanımına olanak sağlamaktadır⁹. Plan olarak sofalı evler, mabeynli evlerden farklı olarak sofanın konumunun giriş yönünde olduğu, diğer odaların buna açılımına olanak sağlayacak şekilde ev boyunca yapıldığı görülmektedir. Dış merdiven sofa içine alınmış, yapı malzemesi olarak ahşap seçilmiştir. Sofanın yanında veya karşısında sofaya açılacak şekilde odalar bulunmaktadır. Bu noktada evlerin aynı ya da çok benzer nitelikte yapıldığı, farklı olarak oda büyüklüklerinin, yapıya eklenen odaların katlarının ve/veya kat yüksekliklerinin değiştiği görülmektedir. Tek katlı sofalı evlere bahçeden ulaşılan bir yolla girilmekte, eve bağlanan bu yol bahçe kapısına kadar uzamaktadır. Subasman ya da temel kotunu aşmak üzere yapılan iki ya da üç basamaklı merdivenden erişilen sofada izbeye inen merdiven harici iki ya da üç tane mekan bulunmaktadır. Bu mekanlar genelde avlu ve/veya

bahçe ile bağlantılı olarak yapılmış hariciye, yazlık oda ile mutfak, kileri de kapsamaktadır. İki katlı evler ise daha büyük bahçeli evlerden oluşmakta, ana yapıyı oluşturan yaklaşık 150-200 metrekarelik alana sahip olan evin haricinde bahçede de çeşitli mekanları bulunmaktadır. Yüksekliği birinci kata göre çoğu zaman farklılık gösterip yüksek yapılan zemin kat ile birinci katta da benzer mekanlar, sofa ve odalar bulunmaktadır. Zemin katta *hariciye* mekanı evden bağımsız ya da bağlantılı bir geçiş alanı ile çözümlenmektedir. Yine benzer bir biçimlenmeyle örtme (aşhane), kiler, samanlık, odunluk, kayıt damı, ahır, arabalık, izbe (bodrum) gibi kısımlar bulunmaktadır. Evin önünde hayat (taşlık), ocak/tandır, su kuyusu, tulumba, tulumba önünde taş havuz, evden yaklaşık 7 metre uzakta helâ ve helâ kuyusu, tavuk kümesinin yazlık kısmı ve ahırda kışlık kısmı bulunmaktadır. Bir başka plan tipi olarak görülen *tahtaboşlu* evlerde tek ya da iki katlı olarak yapıldığı görülmektedir. Tahtaboşun altının kayıt damı olarak kullanıldığı, altı izbeye ayrılmış; bir mekan olarak evin önünde, evin girişine açıldığı, üst kata çıkan merdivenin olduğu bir geçiş alanı gibi kullanılmaktadır. Evin mutfağı evin karşısında ya da yanında konumlanmış, içinde duvara bitişik bacası olan ocak, bunun yanında yer tandırı, küçük olan bahçesinin eve yakın köşesinde su kuyusu ve buna bağlı tulumbası bulunmaktadır. Helâ ayrı biçimde eve yakın ve görünmeyen bir köşede yapılmıştır¹⁰. Basit anlamda bir sınıflandırma yaptığımız zaman üç farklı plan tipinin birbirini etkilediği ve geliştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla sofalı evlerde mekan organizasyonu benzer özellikte ve değişen birkaç anlayışla şekillendiği söylenebilir. Bunun yanında sofalarda/mabeyinlerde ve odalarda çeşitli fonksiyon çeşitlenmeleri sağlayacak mekansal donatı elemanları bulunmakta, odanın işleyişine ya da ev sahibinin maddi durumuna göre bu donatılar çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda dış yüzeyi basit olarak yapılmış olsa bile iç mekan açısından zengin bir mekansal kullanım çeşitliliği bulunduğu görülmektedir. Ana fonksiyonu belirlenmiş mekânlar harici özelleşmiş odalar bulunmamakta, odalar ihtiyaca göre şekillenmektedir.

⁸ Berk, *aynı eser*, s. 95.

⁹ Eldem, *aynı eser*, s. 91.

¹⁰ Turgut, *aynı eser*, s. 16-18.

Yapı malzemesi diğer tip evlerde olduğu gibi temeli taş, üstü kerpiç tuğla olarak yığma bir şekilde yapılmış, çatı olarak toprak düz dam ve kirpi saçakla yapı bitirilmiştir. Taş malzeme genellikle zemin kotundan 0.50-0.60 metre yüksekliğinde kullanılırken, bazı Rum ve Ermeni yerleşimlerde bunun zemin katta tümüyle kullanılmış olduğu görülmektedir. Avlu, taşlık, ahır gibi mekânların zemin malzemesi olarak genelde Sille ya da Gödene taşının kullanıldığı görülmüştür. Helalarda Sille ya da Gödene taşının yanı sıra mermer malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Kerpiç malzeme çeşitli ölçülerde genel olarak tam ve yarım ya da yerel söylemle ana ve kuzu ölçülerinde kullanılmıştır. Ana isimli kerpiç tuğla 0.25 x 0.25 x 0.10 m veya 0.27 x 0.27 x 0.10 m ölçülerinde, kuzu kerpiç tuğla ise 0.25 x 0.125 x 0.10 m veya 0.27 x 0.14 x 0.10 m ölçülerindedir. Duvar örgü biçimlenmesinin iki ana bir kuzu kerpiç tuğla ya da bir ana bir kuzu kerpiç tuğla şeklinde döşendiği görülmüştür. Genellikle kerpiç evlerin bakımı, yüzeyinde bulunan toprak sıvası (kara sıva) sık sık yenilenmez ya da sıva üzerine cilası yapılmaz ise yığma duvarda kullanılan kerpiç malzemenin doğal nedenlerden dolayı dayanımı azalır. Özellikle çatısı ya da damı yıpranmış evlerde yağın yağmur ile kar, kerpiç evlerin üst kısımlardan başlayarak yıpranmasına neden olmaktadır¹¹. Ahşap, geleneksel Konya evlerinde farklı yerlerde kullanımı yaygın bir yapı malzemesidir. Malzeme temini ve kullanım yerine göre kavak, ardıç, söğüt ve nadir olarak çam ve katran ağacının kullanıldığı görülmektedir. Ahşap malzeme kerpiç ve taş duvarlarda bağlayıcı hatıl olarak, Bağdadi duvarlarda ana taşıyıcı ve sıva tutucu ara çita olarak kullanılmıştır. Döşemelerde, tavan kaplamalarında, tüm doğramalarda, pencere kafeslerinde ve cumbalarda kullanılmıştır. Ardıç, duvar hatıllarında ve karkas ahşap binalarda yoğun olarak kullanılmış, üst örtüde ise genellikle daha ucuz bir malzeme olan kavak ağacı kullanılmıştır. Söğüt ağacının genellikle dikme olarak, çam da doğramaların tümünde, katran ağacı ise merdiven ve döşeme kaplamalarında yoğunlukla kullanıldığı

görülmür. Ahşap kafeslerde daha çok kavak ve söğüt kullanılmıştır. Tuğla malzeme ise sayıca az evde sınırlı sayıda kirpi saçakların altında görülmektedir. Kiremit kullanımı toprak damlar kadar yoğundur. Demir malzeme genellikle kapı ve pencerelerde, korkuluklarda kullanılmasının yanında, yapı malzemesi olarak, bağlayıcı ve kenetleyici olarak kullanıldığı da görülmüştür¹².

Evlerin döşemelerinin de benzer şekillerde yapıldığı görülmektedir. Döşeme mazeleme özelliğine bağlı olarak, belirli aralıklarla yerleştirilmiş ahşaplar (yuvarlama şeklinde), üzerine genelde *pardî* adı verilen ince kesilmiş ağaç dalları veya ekonomik güce göre hasır, üzerine üçüncü kat olarak kamış döşenmiştir. Üstüne dördüncü kat olarak *kındıra* adı verilen, yöresel olarak Konya ve civarında yetişen boyu 50 ila 70 cm olan dikenli bir ot serilmektedir. Bu katmanın üstüne atılacak *makat* (yöresel adı pahaz), ince elekten geçirilen topraktan yapılmış çamurla ya da samanlı sıvayla kaplanarak yapılmıştır. Son kat döşemesi toprak dam yapılabırsa, makat üzerine *çorak* adı verilen eflatun veya mor renkli bir tür kil ile kaplanır. Bu killi toprak Sille-Tatköy civarından çıkarılarak kullanılmakta, bu killi toprağın bulunmadığı zamanda doymun tuzlu su emdirilmiş toprak serilmektedir. Üzerinde *loğ* (yöresel adı ile yuvak) taşıyla sıkıştırılarak sert bir yüzey elde edilir. Düz ya da toprak dam kendi içinde eğimli yapılarak yağmur suları çörtentler aracılığıyla bahçeye ya da avluya aktarılır¹³. Kış aylarına girmeden önce damların üzerinde biten otların kaldırılması yani toprak dam *çorak* hale getirilerek; damda bulunan toprağın sıklaştırılması, üzerinde bulunan toprağın su geçirgenliğini azaltmak amacıyla bir tür yalıtım sağlaması amaçlanmaktadır. Ayrıca üzerinde bulunan suların dışarı aktarılmasını sağlayan çörtentlerin temizlenmesi de gerekmektedir. Toprak damda biriken su ve kar temizliği için tahta kürekler kullanılmaktadır¹⁴.

Odaların duvarları odanın durumuna, fonksiyonuna göre niş, ağızıçık, dolap, yüklük gibi mekansal donatılarla şekillerdirilmiştir. Ağızıçıklar, açık dolap nişleri ya da yöresel ağızla takçagöz,

¹¹ A. Sefa Odabaşı, *20. Yüzyıl başlarında Konya'nın Görünümü*, Konya 1998, s. 52-53

¹² Metin Sözen-Osman Nuri Dülgerler, "Konya Evlerinden Örnekler", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, V/1 (1979), s. 80.

¹³ Sözen-Dülgerler, *aynı eser*, s. 80.

¹⁴ Odabaşı, *aynı eser*, s. 52-53.

tembel deliği gibi isimler almış olabilmektedir. Mekansal donatılar çoğunlukla birlikte ya da yanlış olarak mekan içerisinde tasarlanmış olsa da ağızlıklar genellikle boyutlarının küçük olması, kapaklarının olmaması ve raflardan oluşan yapısıyla diğer donatılarla birleştirilerek yapılmışlardır¹⁵. Yüklükler derinlik isteyen donatıların başında gelmektedir. Bu yüzden iç duvarlarda, oda kapısının açılan yüzeyinde bir düzey içerisinde, seki altında ya da seki üstünde birleşik mekansal donatı olarak kurgulandığı görülmektedir¹⁶.

Mutfağın (matbah, aşdamı ya da örtme), evin zemin katında hayat/avluyla bütünleşik, evin altında ya da dışarıda üç tarafı kerpiç duvar, bir yüzeyi de ahşap kapı ile yapıldığı görülmektedir. Mutfakta evin sahibinin ekonomik gücüne göre şekil almış ocak fonksiyonu da yer alır. Ocaklar taştan ya da kerpiçten yapıya ise genelde kırk ya da elli santimetre yüksekliğindedir. Ocağın altı ateş yakmak için boş olmakta, yanlarında odun ya da kömürün közünü koymak için boşluk bulunmaktadır. Duvarda çeşitli noktalarda depolama amaçlı nişler, oyuklar ya da gömme dolaplar bulunur. Nadiren su kuyusu çoğunlukla hayattaki tulumba ile ilişkili olan mutfaklar aynı zamanda kışlık yiyeceklerin saklandığı *izbe* denilen depolama alanlarıyla bağlantılıdır. Evin bodrum katında yer alan izbe, penceresiz ve karanlık olmasından ötürü, bahçeden elde edilen mahsüllerin depolandığı ve kışlık yiyeceklerin bozulmadan durabileceği, yazın serin kışın ılık kalabilen mekândır. Bu alan bir nevi bodrum katı niteliğinde olup yarım kat yüksekliği zemin kotunun altında yer alır. Bu mekânla bütünleşik odunluk gibi mekânlar da bulunur¹⁷.

Ahır, ahırsekisi ya da samanlık olarak yine evin altında-yakınında bulunan mekanda ev sahiplerinin bineği ve/veya evin ihtiyaçlarını karşılamak için beslenen küçük-büyükbaş hayvanlara ayrılan yer ile; bunların yiyecekleri samanın depolandığı alan bulunmaktadır. Ahır sekisi olarak belirtilmiş alan ise, ahır içinde konumlanan zeminden kırk

ya da elli santimetre yüksekliğinde etrafı alçak duvarla çevrili bir mekan parçasıdır. Hayatlı evlerin en basit olan tek odalı biçiminde ahır fonksiyonu gözlenir. Bu tip tek oda ve ahır bulunan evlere *ahırsekili* evler de denir. Burada maddi durumu yetersiz insanlar kalır¹⁸.

Nitekim bahsi geçen planlara sahip ister küçük ya da büyük, hangi şekil veya tipte olursa olsun her Konya Evi, kendi başına bir mekan kurgusu içerisinde kullanıcısı olan ev sahibinin istediği nitelikte gelişmiştir. Çevresiyle bağlantısı yüksek ve masif duvarlarla ayrılmış, içinde haremi, hariciyesi, izbesi, bağı veya bahçesi ile bir bütünsellik göstermektedir. Bu tipik karakteristikler Türk Evi niteliğinde değerlendirilmektedir¹⁹. Yapılan araştırmalar günümüze ulaşabilen geleneksel Konya Evlerine karşın birçoğunun yıkılarak yok olduğunu ortaya koymaktadır. Çoğunlukla etrafında bulunan boz toprağın kullanıldığı kerpiç, taş ve ahşap yapı malzemelerinin şekillendirdiği beyaz badanalı Konya Evlerinden pek azı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Sonuç olarak geleneksel Konya Evi, müstakil evler olarak, apartmanlaşma sürecine geçinceye değin, belirli üslup ve mekânsal organizasyonlara sahip olarak gelişmeye devam etmiştir. Ancak imar parseli veya imar adası düzeyinde dönüşümlerin günümüzde de devam etmesi nedeniyle, evler yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmuştur. Konya kentine özgü yapı malzeme ve biçimlenmesi ile gelişen evlerden günümüze kadar ulaşabilenlerin tescile konu edilip koruma altına alınmış olması önemlidir. Diğer taraftan geleneksel özellikler gösterip henüz koruma altına alınamamış yapıların da bir an önce tespit ve tescil işlemlerinin tamamlanarak koruma altına alınması gerektiğini vurgulamak gerekir. Bu sayede kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan Geleneksel Konya Evlerinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasına ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı sunulmuş olacaktır.

¹⁵ Turgut, *aynı eser*, s. 122.

¹⁶ Turgut, *aynı eser*, s. 126.

¹⁷ Berk, *aynı eser*, s. 195.

¹⁸ Berk, *aynı eser*, s. 48.

¹⁹ Berk, *aynı eser*, s. 111.

MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE ANITSAL-KAMUSAL MİMARİ*

Kentsel kimliklerini yüzyıllar içinde kazanan Anadolu kentleri, zaman içerisinde aşamalı bir mekânsal gelişim gösterse de XIX. yüzyıldan başlayarak yaşanan toplumsal değişimler ve reform uygulamaları kadar hiçbir gelişim süreci kent karakterinin hızlı ve keskin dönüşümüne sebep olmamıştır. Bunda en önemli etmen, modernleşme olgusudur. XIX. yüzyıldan başlayarak erken XX. yüzyıl boyunca ve 1930'lara kadar, zaman döngüsü farklı kırılma noktalarıyla şekillense de kentsel mekân, süreklilik arzeden bir yenilenme, değişme ve dönüşme izleği aracılığıyla karakterize olmuştur. Burada iki temel kırılma noktası bulunmaktadır: ilki, Batılılaşma hareketleri olarak da bilinen Osmanlı modernleşmesi olup diğeri, Cumhuriyet modernleşmesidir. Başlangıçta askeri reformlarla başlayan Osmanlı modernleşmesi, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'yla birlikte devletin her alanına nüfuz eden bir yenileşme ve çağı yakalama çabalarına dönüşmüştür. Cumhuriyet modernleşmesi ise benzer yanlarının yanısıra diğerinden farklı olarak bir ulus-devlet yaratma projesiyle yakından ilişkilidir. Anadolu ölçeğine bakıldığında, her iki durumda da modernleşmenin, mekânsal tahayyüllerle kente, kentliye, dolayısıyla da kentsel yaşama ve kent kültürüne dışardan aktarılan bir pratik olarak kaldığı söylenebilir. Ancak yine de temel olarak, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi arasında farklılıklar ve benzerlikler saptanacak olursa, şunlar ifade edilebilir.

Tekeli'ye göre¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun modernite projesinin etkisi altında dönüşmesi dört aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşama, devletin karşılaştığı sorunların çözümü için varolan siyasal ve sosyal sistem içindeki arayışlardan oluşmaktadır ve eski düzenin ihya edilmesi ile kurumlarda sınırlı değişikliklerin yapılması gündemdedir. İkinci aşamada, modernite projesinin geliştirildiği Avrupa ülkelerinin tanınması ve yönetici kadroların, dış temsilciliklerin etkisiyle eski kurumlar yerine modern kurumları getiren reform uygulamalarının araçsal mantığı egemendir. Üçüncü aşama, bir kamu alanı oluşturan ve modernite projesiyle yeni bir bağlantıyı öneren düşünsel ortamın gelişmesidir. Dördüncü aşama ise, imparatorluğun parçalanması ve ulus devletlere dönüşme sürecinden oluşmaktadır. Ancak bu sürecin en önemli çıktıları, ücretli devlet memurlarından oluşan bir bürokratik örgütlenmenin ortaya çıkması ve ulaşım-iletişim gibi altyapı sistemlerinin geliştirilmesi olmuştur. Dahası, 'Tanzimat bürokrati' olarak nitelendirilen reformcu bir özne kurulmuştur. Kamusal örgünün yeniden tanımlanması, Tanzimat bürokrati aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Öte yandan bu süreçte içsel bir modernite projesinin vuku bulduğunu değil, aksine, Osmanlı bürokratinin tepeden inmece tutumla uyguladığı reformlarla kavranan bir modernite projesi olduğunu söylemek gerekmektedir. Başkent İstanbul'da alınan kararlar ve çağdaşlaşma çabaları, kurumların

* Doç. Dr. Uğur TUZTAŞI, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-3668-5665. ugurtuztasi@gmail.com

¹ İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, İstanbul 2009, s.49-52.

ve/veya kent düzeninin Avrupadaki karşılıklarına benzeyen bir tavırla yeniden biçimlendirildiği bir sürece evrilmiştir. Dönemin bir başka önemli olgusu, yol ağının genişlemesi ve kısıtlı da olsa kurulan demiryolları aracılığıyla hareketliliğin artmasıdır. Ek olarak, gazete gibi basın-yayın organlarının gündelik hayata dahil olması ve telgraf gibi iletişim kanallarının gelişmesi aracılığıyla da güncel reform uygulamalarının aktarılması sağlanmıştır. Özetle, hareketliliğin artması ve telgraf gibi yeni iletişim kanalları merkez-çevre arasındaki mesafeyi kısaltarak bağlantıyı güçlendirirken Tanzimat bürokrati da reform uygulamalarının taşıyıcısı ve uygulayıcısı haline gelmiştir.

Cumhuriyet modernleşmesi kavramı ise 1923'te Cumhuriyet'in ilanının ardından ortaya çıkan yeni iklimi tanımlamak üzere kullanılabilir. 1923'ten başlayarak yaklaşık 1950'lere kadar olan ilk süreç, Erken Cumhuriyet dönemi olarak bilinirken, 1950 sonrası içinse değişen dünya konjonktürü ve toplumsal-siyasal ortam gibi dinamiklere bağlı olarak başka kronolojik tanımlamalar ve bağlamlar geliştirilmiştir. Bu metin kapsamında ise yaklaşık 1930'lara değin süregelen toplumsal ve mekânsal bağlam XIX. yüzyıl Osmanlı modernleşmesiyle birlikte ele alınacaktır. Bu zamansal akış ve süreğenlik, 1930'ların yeni kalkınma modelleri ve mimariye getirilen rasyonel-işlevsel bakış açısı ekseninde noktalanmıştır. Öyle ki, Aslanoğlu² da Erken Cumhuriyet dönemini, 1923-1932 ve 1932-1938 zaman aralığı olarak ikiye ayırmaktadır. İlk dönem, Batılı anlamda modern bir toplumun ve ulusal bilincin oluşturulmasının hedeflendiği bir süreç olarak tarif edilirken ikinci dönem, beş yıllık kalkınma planlarının hazırlandığı ve kamu iktisadi teşebbüslerinin etkinleştiği bir dönemdir. Bir başka anlatımla, 1930'lardan sonra etkin bir ekonomik ve teknik kalkınma modelleri uygulamaya koyulmuştur. Dolayısıyla, XIX. yüzyıl reformlarından başlayarak 1930'lara değin süregelen modernleşme kavrayışı, bir bakıma, hem benzer içeriklerle karakterize olan hem de anlayış ve yaklaşım ba-

kımından birbirinden farklılaşan dünya görüşleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan, Tanzimat reformlarının sadece devletin çağdaşlaşmasına dayanan bir yönelim izlediğini, Cumhuriyet modernleşmesinin ise salt devletin değil aynı zamanda toplumun ve yaşam kültürünün de çağdaşlaşmasına dayanan bir güzergâhta ilerlediğini söylemek mümkündür. Bir yandan da Kasaba³'ya göre, birçok Osmanlı, Jöntürk ve Kemalist liderin zihninde insanların dış görünümü, caddelerin temizliği ve kurumların türü gibi biçimsel unsurlar modernleşmeyle eşanlamlı olarak kabul edilmişti. Kısaca, Osmanlı modernleşmesi ve Cumhuriyet modernleşmesi değerlendirildiğinde, en azından Erken Cumhuriyet dönemi kapsamında bir önceki yüzyılın reformist tutumlarıyla ayrıksı yanları olduğu kadar bazı benzerliklerinin de olduğu söylenebilir. Kaldı ki, bu durum mimari ekseninde de bir ortaklık bulmuştur. Örneğin, 1908'den 1918'e gelindiğinde Türk milli üslubu anlamına gelmeye başlayan Birinci Ulusal Mimarlık akımı, 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde de yerleşmiş bir inşaa kültürünün pratik bir parçası olarak görülmüştür. Bozdoğan'a göre⁴, Osmanlı canlandırıcılığına dayanan bu millî üslup, Osmanlı hanedanına bağlı geleneksel halk kesiminin gözünde genç cumhuriyet rejimini meşrulaştırmak için kullanılan bir seçenek olarak da kavranmıştır. Dolayısıyla, 1930'lara kadar inşaa kültürü, bir önceki dönemle benzer üslupla devam etmiştir. Aslında bu durum kentsel ölçekte de birbirine benzeyen pratiklerle yol almıştır. Geleneksel kent morfolojisini deforme eden yeni mekansal pratikler kente eklenmiş, yeni yapı tipleri, yeni tipolojiler ve yeni mimari üsluplar kent sistemine dahil edilmiştir. Bu süreçte değişen tek olgu, kentsel mekânı dönüştüren politik gücün uygulayıcısı olarak durmaktadır. Örneğin, Aktüre⁵, Tanzimat bürokratinin başlıca isteğinin kentlerde kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi, ulaşım, su, konut, sağlık sorunlarının çözümlenmesi olduğunu ifade ederek, geliştirilen her yeni modelin ilk önce payitaht İstanbul'da ve

² İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, Ankara 2001, s. 24, 48.

³ Reşat Kasaba, "Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm", *Türkiyede Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul 1999, s. 20-21.

⁴ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul 2008, s. 48, 57.

⁵ Sevgi Aktüre, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara 1981, s. 94.

sonra diğer Anadolu kentlerinde uygulandığını, böylece İstanbul'un bir model niteliği taşıdığını belirtmektedir. Cumhuriyet'in ilanıyla yeni başkent Ankara'nın da Anadolu kentleri için model olma özelliğinin devam ettiği söylenebilir. Cumhuriyet rejiminin ülküsel ideallerini taşıyan yeni kadrolar, bu kez, teknik ve ekonomik kalkınma araçlarıyla yine yeni yapı tipleri ve yeni biçimleri kente angaje etmişlerdir. Dahası, XIX. yüzyıl reformlarının kentsel mekâna yansıyan tüm düzenlemeleri, Cumhuriyet kentleri için mekânın dönüşüm üzerinden kurgulandığı hazır bir altlık sunmuştur. Her iki dönemde de modernleşme, öncelikli alan olarak kentte kamusal örgüsünün anlamlarının değiştirildiği ve yeniden düzenlendiği bir sistem olarak var olmuştur. O nedenle, dönemde kente eklenilen önemli yapı tiplerinin çoğunluğu öncelikli olarak kamu yapılarından ve kamusal alan düzenlemelerinden oluşur. Böylece, hemen her Anadolu kentinde bulunan yönetim merkezi, ticaret merkezi gibi bölgeler, yeni yapı tipleri ve yeni bir mimari üslupla dönüşürken, kentler, ulaşım noktaları, eğitim merkezleri ya da sanayi alanları gibi daha önce kentsel mekânda var olmayan yeni işlevlerle de bir tanışıklık geliştirmeye başlar. Yenilenen kent imajı, açık kamusal alanlarla perçinlenirken, kamusal görünürlük sadece kent formunu değil aynı zamanda gündelik hayat ritmini ve toplumsal yaşam kültürünü de değiştirmiştir.

Kentsel mekân-değişim-dönüşüm

Anadolu'da yer alan tipik bir Osmanlı dönemi kenti, geleneksel morfolojisini, ticaret yollarına yakınlık, payitahta uzaklık ya da sancak merkezi olmak gibi etkenler doğrultusunda şekillenen ölçeği itibarıyla kazanır. Kent sisteminde konut dokusu ve ticari işlev temel kentsel nüveler olarak kabul edilse de bu kurguya eklenilen dini merkez ve yönetici merkez gibi başka işlevsel birimler de kentsel ölçeği değiştirir. Çoğu kaynakta mahalle kurgusunun kentlerin temel yaşam birimi olduğu ve gündelik hayat ritminin mahalle sınırlarının dışına taşmadığı da sıklıkla belirtilir. Öyle ki, Cerasi'ye göre⁶ Osmanlı kenti, genellikle, konut bölgesinin eklenen ev grupları aracılığıyla genişlediği, çarşının adacıklar

halinde büyüdüğü ve kamusal işlevlerin de birlikte düşünülmüş çok sayıdaki binada toplanma eğilimi gösterdiği bir kentsel mekândır. Ancak XIX. yüzyılın reform uygulamaları sonucunda kentlerin geleneksel morfolojisi deforme olmuştur ve aynı zamanda kamusal örgünün değişimi beraberinde gündelik hayat ritmini ve yaşam algısını değiştirmiştir. Bu eksende payitaht İstanbul, reform uygulamalarının gerçekleştirildiği bir ilk-model olarak Anadolu kentleri için referans görevi görmüştür.

Osmanlı kentinin geleneksel morfolojisini oluşturan bedesten ve çarşı gibi ticaret bölgesi ile konut-cami-hamam gibi öğelerle şekillenen mahalle kurgusu kent sistemi anlamında klasik bir görünüm sunmaktadır. Çoğunlukla mahalle sınırlarıyla şekillenen ve içedönük, kapalı bir yaşam dünyasından oluşan kentsel yaşam kültürü, XIX. yüzyıl reform uygulamalarıyla ve model olarak aldığı İstanbul'daki örneklerle çözünerek ve aşınarak yeni bir yaşam kültürü oluşturmaya başlamıştır. Elbette bunda mimarinin rolü kaçınılmazdır. Öyle ki, kentlerde eski merkezlerin etrafında daha önce kentte varolmayan işlevlerle tanımlanan bir merkezi iş alanı meydana çıkmıştır. Bu bölgelerde devletin çağdaşlaşma kapsamında gereksindiği bilgilerin, iş ve işlemlerin yürütülmesini sağlayan devlet daireleri, bankalar, sigorta şirketleri, işhanları ve oteller gibi yeni yapı tipleri peyda olmuştur. Bu merkezi iş alanının altyapı gereksinimini karşılamak üzere ise demiryolu istasyonları, limanlar, rıhtımlar, posta binaları kent sistemine dahil olmuştur. Ayrıca geleneksel morfolojinin bilinen görünümünde yaya olarak sağlanan kent içi ulaşım, tramvay, vapur gibi toplu ulaşım araçlarıyla yer değiştirmiş ve konut alanlarında da sınıf esaslı bir farklılaşma oluşmaya başlamıştır. Reform uygulamalarının kentsel mekandaki dönüşümünün diğer sonuçlarıysa kentlerin yayılarak banliyöleşmesi ve yeni arazi kullanım türlerinin ortaya çıkmasıdır⁷. Özetle, devletin çağdaşlaştırılmasından yola çıkan anlayış, değişen dünya düzeni ekseninde yönetim, ulaşım, iletişim ve ticaret gibi alanlarda gereksinen

⁶ Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul, s. 70.

⁷ Tekeli, *aynı eser*, s. 108.

yenilikleri hayata geçirmiş ve kentsel mekânda yeni düzen arayışları gündeme gelmiştir.

Bunda ilk aşama, bir belediye sisteminin kurulması olarak kabul edilebilir. Zira Ortaylı'ya göre⁸, Tanzimat bürokratinin önemle üzerinde durduğu sorunlardan biri de, iktisadi ve kültürel faaliyetlerin gelişmesine engel teşkil ettiği için Osmanlı kentlerindeki altyapısal tesislerin ve kamusal hizmetlerin düzensizliği ve örgütsüzlüğüdür. Bir başka anlatımla, yerel yönetimler, kentsel mekânın genel düzenini kapsayan öncelikli alanlarla ilgilenmek üzere kurulmuştur. Yol yapımı, posta ve telgraf gibi iletişim kanallarının düzenlenmesi, su ve kanalizasyon ağının kurulması/iyileştirilmesi, temizlik, aydınlatma gibi hizmetler ve diğer genel düzen arayışlarının yerleştirilmesi için belediye teşkilatlarının kurulması önemlidir. Kısaca, ulaşım ve iletişim ağının güçlendirilmesi ve kentte mekânsal kalitenin iyileştirilmesi, reform uygulamalarının merkez-taşra hattındaki ilk görünür imajlarıdır. Bu kapsamdaki diğer pratik, devlette bürokratik bir mekanizmanın kurulması ve devletin çağdaşlaştığını yansıtan yeni kamusal örüntülerin kentlere nakledilmesidir.

Tanzimat reformları doğrultusunda geleneksel kent morfolojisini deforme eden ilk teşebbüs, kentlerde bir yönetici merkez olgusunun ortaya çıkmasıdır. Devletin merkezîyetçi varlığını güçlendiren yönetici merkez olgusu, işlevsel ve sembolik olarak vilayetlerin payitaht İstanbul'a daha sıkı bir şekilde bağlanmaya çalışıldığını göstermektedir⁹. Aktüre'ye göre¹⁰, yönetici merkezin nüvesini hükümet konağı, belediye binası, telgraf ve postahane gibi yapılar oluşturmaktadır. Ek olarak, değişen ticaret kavrayışına koşut olarak, kentlerde otel ve banka binası gibi yapılar da yönetici merkezin çerperine eklenmiş ve geleneksel ticaret dokusun-

dan ayrışan bir görünüm sergilemiştir. Bu süreçte bir hükümet meydanının tanımlanması ve hükümet konağının da bu alanda inşa edilmesi yaygın bir uygulamadır. XIX. yüzyıl ve erken XX. yüzyıl boyunca yeni ve modern bir kent düzeneğinin öncül mekânsal bileşeni olan hükümet konakları, geleneksel mahalle dokusunun dışında, diğer kamu binalarıyla birlikte yeni bir mahalle ve meydanın oluşmasına da katkı sağlamıştır¹¹. Böylece hem devletin kamusal yüzü temsil edilmiş hem de kentsel mekânda kamusallığın anlamı değişmiştir. Bu izleğin neticesi olarak Cumhuriyet modernleşmesinin de altlık olarak kullanacağı bir mekânsal kurgu da oluşmuştur.

Yazıcı¹², Tanzimat döneminin bürokratik kurumlaşma süreci sonucunda okul, hastane, tiyatro, sergi binaları, otel, pasaj, han, elçilik binası, karakol, postane, banka binası gibi örneklerin ilk defa Osmanlı mimarlık örneklerine girdiğini ifade etmektedir. Dahası, idadiler ve hükümet konakları için tip projelerin üretimi, dönemin yapı programını kapsayan tüm binaların plan şemalarında simetrisinin hakimiyeti, planimetrik kuruluştaki tek veya karşılıklı iki dizi şeklinde yerleşen hacimlerin koridora açılması ve hacimler arasında eksenlerle köşelerin mekânsal ve kütleli olarak vurgulanması gibi dönemsel mimari özellikler öne çıkmaktadır¹³. Gültekin'e göre¹⁴ kente eklenilen bu yeni yapılar, Nizamnamelerle öngörülen yeni ya da eski dokunun değiştirildiği alanlara ya da yangın yerlerinin düzenlenmesiyle oluşturulan prestijli alanlara inşa edilmiştir.

Yol ağının genişlemesi ise hem karayolu hem de demiryolu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. XIX. yüzyılda kentler arası ulaşımında araba kullanımı yaygınlaşmış ve kırma taşlar döşenerek yapılmış olan ve şose adı verilen yollar ortaya çıkmıştır¹⁵.

⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 30.

⁹ Yasemin Avcı, *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*, İstanbul 2010, s. 202.

¹⁰ Aktüre, *aynı eser*, s. 97-98.

¹¹ Feray Koca, "Muğla'da Osmanlı'dan Cumhuriyete İdari Merkezin Sembolü: Hükümet Konakları", *Mimarlık*, S. 389 (2016).

¹² Nurcan Yazıcı, "Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı", (MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 117.

¹³ Ayşe Sıkıçakar, "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Giriş Cepheleri Analizi", (İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1991, s. 21-22.

¹⁴ Nevin Turgut Gültekin, *19. Yüzyılda Anadolu Kenti ve Konut Dokusu Ayaş ve Beypazarı*, Ankara 2010, s. 36.

¹⁵ Avcı, *aynı eser*, s. 198.

Öte yandan devletin ekonomik açıdan uluslararası ticaret döngüsüne entegrasyonunu kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla demiryolu yatırımlarına da önem verilmiştir. Demiryolu hattının geçtiği güzergâhlarda ise gar binaları odaklı alanlar da kent sistemine eklenmiştir. Dönemin gar binalarında daha çok Osmanlı canlandırmacılığına dayanan mimari bileşenlerin kullanımı öne çıkmaktadır. Plan şeması ve cephe düzeninde simetrisinin baskınlığı, orta aksın ana kütle gövdesinden taşırılarak vurgulanması, kemerli kapı ve pencere açıklıklarının yanısıra korniş ve köşe kulesi gibi bileşenler Anadolu kentlerindeki dönemin gar binaları için ortak bir mimari dil tanımlamaktadır.

Geleneksel kent morfolojisinin klasik görünümünü deforme eden bir başka etmen de mimari biçimleşme dili, yeni tipolojik kurgular ve yeni üsluplardır. Ölçeği değişmekle birlikte klasik bir Osmanlı kenti için külliye ya da cami boyutsal, biçimsel ve toplumsal olarak belirgin bir kamusal imaja sahiptir. Ancak XIX. yüzyılla birlikte bu imgesellik yerini hükümet konakları, okullar ve askeri kışlalara bırakmıştır. Üstelik bu yer değiştirmede önemli bir diğer imgesellik de yapıların kente nakledilirken beraberinde getirdiği yeni üslup düzenidir. Bu dönemde, yine payitaht İstanbul merkezli olmak üzere uygulanan ve Osmanlı'nın klasik imgelerinin canlandırmacılığına dayanan ve sonradan Birinci Ulusal Mimarlık akımı olarak adlandırılacak yeni bir biçimsel üslup geliştirilmiştir. Ayrıca Sözen'e göre¹⁶ bu dönemde izlenen seçmeci tutum, sınırlı ekonomik imkânlarla sahip Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'nın yapı teknolojisine uyum sağlayacak bir altyapı bulunmadığından biçimsel olmaktan öteye geçememiş; yabancı mimarların tekelinde olan mimarlık alanında bir yandan Türk-İslam dünyasının bir yandan neo-roman, neo-gotik, neo-Rönesans, neo-Barok gibi akımların belirgin imajları mimarların beğeni ve becerilerine göre yeni bir mimari dil meydana getirmiştir.

Cumhuriyetin 1923'te ilanı ile yeni bir döneme girilmiş ve reformcu uygulamalar, cumhuriyetçi kadroların ülküsel idealleri doğrultusunda yol almıştır. Erken Cumhuriyet kentleri için mekânsal altlık, XIX. yüzyıldan miras aldığı pek çok yapı tipi ve mimari üslupla hâlihazırda bulunmaktadır. Payitaht İstanbul'un model olma rolü, artık başkent Ankara'ya aktarılmış ve böylece mekânsal, biçimsel, toplumsal ve kültürel diğer yenilikler için Ankara yeni kaynak haline gelmiştir. Öte yandan yeni kurulan başkent de kentsel gelişim ve kurumsal yapılanma gibi kendine özgü sorunları vardı. Yeni başkent Ankara, yeniden örgütlenmekte olan devletin istatistik, haberleşme, sağlık, eğitim gibi kurumlarını oluşturup barındırmanın yanısıra eski başkent İstanbul'da bulunan kurumların ve diplomatik temsilciliklerin Ankara'ya taşınması ve bu kurumların çeperinde yer alan hizmet sektörünün varlık bulmasını sağlamak ve ek olarak, artan nüfusla birlikte barınma sorununu çözüme kavuşturmak gibi temel mekansal problemlerle baş etmek durumundaydı¹⁷. Kısıtlı olanaklara rağmen konut yapımı ve kamu yapılarının inşa edilmesi gerekiyordu. Bu süreç aynı zamanda Cumhuriyetçi kadrolar için hem mimari anlamda hem de devletin ideolojik yönelimi açısından bir tür üslup sorunu olarak kabul edilebilir. Öyle ki, Cumhuriyet ilan edildiğinde Ankara'da Kemalettin Bey, Vedat Bey, Arif Hikmet ve Giulio Mongeri gibi Osmanlı canlandırmacılığına dayanan ve Birinci Ulusal Mimarlık olarak adlandırılan üslubun temsilcileri etkin bir şekilde çeşitli kamu yapıları gerçekleştirmekteydi. Bu üslubun ilk örnekleri, İstanbul'daydı ve bu örnekler, İstanbul'un yoğun kentsel dokusu içinde göze batmayan bir duruşa sahipti. Ancak, yeni başkent Ankara'nın boşluğu içinde ortaya çıkan bu üsluptaki binalar hem tek üslup haline gelmiş hem monotonlaşmış hem de Cumhuriyeti temsil etme gücü sorgulanır hale gelmiştir¹⁸. Tam da bu eşikte Theodor Jost'un 1926-1927'de inşa edilen Sağlık Bakanlığı binası, anıtsal klasisizmi vurgulayan ön cephesi ve modern du-

¹⁶ Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*, Ankara 1984, s. 4.

¹⁷ Ali Cengizkan, "Yenişehir'in Ortaya Çıkışı: Konut Yapımında Gerilimler ve Kenti Konutla Yapmak", *Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933*, Ankara 2020, s. 143.

¹⁸ Günkut Akın, "Yeni-Osmanlı Mimarlığı, Başkent Ankara'nın Kuruluşundaki Kısa Deneyimi ve Romantizm Çağrışımları", *Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933*, Ankara 2020, s. 53.

ruşuyla Cumhuriyetçi kadroların gereksindiği/aradığı yeni dünya kavrayışını yeni başkent Ankara'ya taşımıştı. Bundan sonraki süreç ise daha radikal dönemeçlerle şekillenmiştir. Örneğin, tek parti rejiminin bütün gücüyle hissedildiği bir süreç başlamış; akademi reformuyla modernist mimarlık eğitiminin başlaması, Ankara'da Osmanlı canlandırmacılığına dayanan üsluba son verilmesi ve Batılı mimarlarla yola devam edilmesi gibi kararlar, 1930 öncesi ve sonrasını şekillendirmiştir¹⁹. Gerçi Bozdoğan'a göre²⁰, geçiş kuşağının eserlerinde, stilistik Osmanlı motifleri kullanılmasa da bazı eski duyarlılıkların varlığı kabul edilebilir. Öyle ki, 1930'ların birçok kamu binasında simetri, eksenellik kaygısı ve cephe ayrıntısı gibi klasisizm hissi uyandıran bazı özellikler bulunmaktadır. Bu, klasisizmin sadeleştirilerek ve modernleştirilerek Erken Cumhuriyetin mimari kültüründen hiçbir zaman bütünüyle kaybolmadığı anlamına gelmektedir. Bu durum doğrudan merkez-taşra arasındaki üslup aktarımlarının uzayan süreçlere yayılmasını anlamlı kılmaktadır. Nitekim, yeni başkent Ankara'da bıçakla kesilmişçesine birden terk edilen Osmanlı canlandırmacılığına dayanan üslup, 1930-1932'lere kadar sarkarak pek çok Anadolu kentinde uygulanmaya devam etmiştir. Kaldı ki bu, mimari anlamda 1930'ların sonunda başlayan ve 1940'lar boyunca da pekişen ulusalcı yaklaşımlarla güçlenmiştir. Bu süreçte kentlere bir yandan katı modernizmin kübik imgeleri nakledilirken bir yandan da süregelen mimari alışkanlıklarla inşa etkinliği gerçekleştirilmiştir.

Kısaca, Tanzimat reformları Osmanlı kent sisteminin geleneksel morfolojisini deforme etmiş ve devletin kurumsallaşma çabaları ekseninde temel mekansal öğeler anlam ve yer değiştirmiştir. XIX. yüzyıl ve erken XX. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen pek çok uygulama 1923'te Cumhuriyetin ilanının ardından bir sonraki döneme miras kalmıştır. Dönüşüm temelli mekansal pratik, cumhuriyetçi kadroların uygulamalarıyla genişlemiştir. Ana-

dolu kentleri için kentsel, toplumsal ve mekansal anlamda model olma rolü, önce İstanbul ve sonra Ankara olarak sabit bir şekilde kavranmaya devam etmiştir. Modernleşme, saptanan bir ana kaynaktan alıntılanan, aktarılan, nakledilen bir süreklilik ve reformcu bir özne aracılığıyla kurulmaya devam etmiştir. Merkez-taşra arasındaki aktarım reformcu öznelerin modernleşmeyi kavrama biçimleri, dışsal bir kaynaktan dayatılan/aktarılan araçlar ve Anadolu kentlerinin merkezle arasındaki mesafe ve kurduğu ilişkiye bağlı olarak şekillenmiştir. Konya ise Osmanlı döneminde devlet sisteminin önemli bir geçiş ve duraklama noktası olmasıyla, Cumhuriyet döneminde ise konumu itibarıyla başkent Ankara'ya yakınlığıyla dönemin reform uygulamalarından nasibini almıştır.

Konya'da kentsel müdahaleler ve kamusal alan düzenlemeleri

Konya, XIX. yüzyılı, Alaeddin Tepesi adı verilen ilk merkez ve kent surlarının dışına XIII. yüzyılda inşa edilmiş olan Mevlana Türbesi'nin oluşturduğu dini merkez arasında gelişen bir morfolojiyle karşılaşmıştır. Bu görünüm tipik bir Osmanlı kenti karakteri sunmaktadır. Mahallelerin kurulmasıyla genişleyen kent sistemi, ilk merkez ve dini merkez arasına ticari işlevlerin eklemlendiği bir organizasyona dönüşmüştür. Böylece, Osmanlı döneminde Konya'da kentsel mekânın gelişimi, XV.-XVIII. yüzyıllar arasında Alaeddin Tepesi'nin doğusuna ve XVIII.-XIX. yüzyıllar arasında ise Alaeddin Tepesi'nin güney ve güneydoğusuna doğru gerçekleşmiştir²¹. Hemen belirtilmelidir ki, Mevlevi Dergâhının kentin önemli bir sosyal-kültürel bileşeni olması sebebiyle mekânsal gelişim uzunca bir süre Mevlevi Dergâhı ve Alaeddin Tepesi arasında yoğunlaşmıştır. Öyle ki, bu alanda kentin ticari faaliyetlerinin yürütüldüğü geleneksel çarşı sistemi de bulunmaktadır. Önge'ye göre²² ise Konya'da kentsel mekânın gelişimi tek odak çevresinde gelişim aşaması (XIV. yüzyıl'a kadar), çift odaklı gelişim

¹⁹ Akın, *aynı eser*, s. 67.

²⁰ Bozdoğan, *aynı eser*, s. 69.

²¹ Ümmügülüm Ter-Oğuz Özbek, "Kent Merkezlerinin Oluşumunda Alansal Gömülülük: Konya Tarihi Kent Merkezi", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, XX/4 (2005), s. 530.

²² Mustafa Önge, "Tarihsel Süreçte Konya Kent Morfolojisinin Gelişimi", *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, 31 Ekim-2 Kasım 2018, İstanbul 2018, s. 457-462.

aşaması (XIV-XIX. yüzyıl), bölgesel müdahaleler (XIX. yüzyıl) ve sonrasında planlı gelişim aşaması olmak üzere dört aşamada gerçekleşmiştir. Bunlar arasından bölgesel müdahalelerin olduğu XIX. yüzyıl, aynı zamanda Tanzimat reformlarının uygulandığı ve zamansal süreklilikte Erken Cumhuriyet dönemiyle bağlanan bir kompozisyon sunmaktadır. Bunun yanı sıra, XIX. yüzyıl, Konya kent sistemi açısından belirgin mekânsal travmaların yaşandığı bir süreçle de ilişkilidir. Örneğin, kent surlarının kent görünümünden silinmesi, 1867 tarihli Çarşı yangını, 1896'da demiryolunun kente bağlanması ve ardından İstasyon Caddesi adı verilen yeni bir arterin açılması gibi kapsamlı müdahaleler, kent morfolojisini belirgin şekilde değiştiren etmenlerdir.

Kent surlarının durumu ve çarşı yangını gibi etmenler, yerel ölçekli dönüşüm dinamikleri olarak nitelendirilebilirken, demiryolu ve buna bağlanan yeni arterin açılması ise XIX. yüzyıl reformlarının etkisiyle gerçekleşen ve merkez-taşra arasındaki ilişkinin yansımaları olan dönüşüm temalarıdır. Bir başka deyişle, devletin çağdaşlaşması amacıyla yapılan reform uygulamalarının ya da Osmanlı modernleşmesinin öncül uygulamalarının payitaht İstanbul'dan taşraya yapılan aktarımlardır. Bu aktarımlarda önemli bir başka araç da Tanzimat bürokratıdır. Tanzimat bürokratinin görevi, payitaht İstanbul'da alınan kararların tüm ülke sathında etkin şekilde uygulanmasını sağlamak ve bu kapsamda çalışmalar gerçekleştirmektir. Bu bürokratik öznenin taşradaki karşılığı validir ve valiler sadece sancak ve yakın çevresinin yönetiminden sorumlu değil aynı zamanda çağdaş bir devlet organizasyonunun kurulması için gerekli olan donatıların ve kentsel müdahalelerin gerçekleşmesini sağlamakla da yükümlüdür. Örneğin, Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa, 27 Mart 1898-30 Kasım 1902 tarihleri arasında Konya'da valilik görevinde bulunmuş ve bu süre içinde vilayette asayiş sağlamasının yanısıra

mektepe, hükümet konağı, hapisane, şose yol, köprüler, çeşmeler yaptırmış, Çayırbağı suyunu Konya'ya getirerek Alaeddin su deposunu inşa ettirmiş, kentteki ilk yatılı sanat okulu olan Hamidiye Sanayi Mektebini ve Asar-1 Atika müzesini kurmuş ve burada ilk halı ve kilim sergisini açmıştır²³. Bir başka önemli vali ise Ahmet Muammer Bey'dir. Muammer Bey, Konya'da ilki, 9 Şubat 1911-18 Haziran 1912 ve ikincisi, 8 Şubat 1917-12 Ekim 1918 tarihleri arasında olmak üzere iki kere Konya valiliği görevinde bulunmuş ve görevi süresince Konya'da atlı tramvaylarla taşımacılığa başlanması, yeni yolların açılması, Öğretmen Okulunun temelini atılması, ziraat abidesinin yaptırılması, Konya ovasında ziraata yönelik tesislerin kurulması ve yetim/öksüz yurtlarının açılması gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur²⁴. Yine bu dönemde Konya vilayeti tarafından merkeze sunulmak üzere 1880 tarihli bir layiha düzenlenmiş ve vilayet tarafından yapılan tetkik ve teftişler sonucunda vilayete bağlı yerleşimlerdeki ihtiyaçlar tespit edilerek yapılması gereken imar ve ıslah faaliyetleri belirlenmiştir²⁵. Özetle, Osmanlı modernleşmesinin uygulayıcısı olarak taşrada görev yapan valiler, son derece etkin ve aktif bir şekilde görev yapmışlardır. Valilerin etkinlikleri kentsel mekâna bir düzen verilmesinin de ötesinde, esasen, devletin çağdaştırılması kapsamında gereksinen bilgilerin toplanmasını/erişilmesini ve iletişim kanallarının açılmasını içeriyordu. Böylece, devlete gelen vergi gelirleri artırılabilir ya da mal üretimi/tedariki gibi konular aracılığıyla ekonominin dışa açılması kolaylaşabilir ve aynı zamanda, toplumun eğitilmesi yoluyla nitelikli işgücünün ve okuryazarlığın artırılması sağlanabilirdi. Fakat tüm bunların gerçekleştirilebilmesi ve sosyo-kültürel düzlemde görünür kılınabilmesi için kentsel mekâna müdahalelerin yapılması da gerekiyordu. Bu müdahalelerin bir kısmı, halihazırda payitaht İstanbul'dan başlayan modernleşme araçları tarafından taşraya aktarıl-

²³ Hüseyin Muşmal-Esmeray Yaman, "Konya Valisi Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa'nın 1899 Yılındaki Vilayet Gezisi Raporuna Göre Karaman İzlenimleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 22 (2019), s. 174.

²⁴ Neslihan Altuncuoğlu, *Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Ahmet Muammer Bey (1874-1928)*, Kayseri 2009, s. 22-23.

²⁵ Hüseyin Muşmal, "Konya Vilayeti'nin Islahı ve İmarı Hakkında 9 Eylül 1880 Tarihli Bir Layiha", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, S. 17 (2007), s. 121.

mıydı. Bunların en belirgin olanı, bazı Anadolu kentlerine bağlanan demiryolları, karayolu sisteminin iyileştirilmesi ve telgraf hatlarının kente ulaşmasıdır. Dolayısıyla bunlar, dışsal birer etken olarak kentsel mekânda mecburi müdahalelere sebebiyet vermiştir ve bu müdahaleler, taşraya oldukça geç yansımıştır. Bu nedenle, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan zaman aralığı merkez-taşra hattındaki aktarımların görünür hale geldiği dönemlerdir. Öyle ki, valilerin etkinliği aracılığıyla kentsel altyapının iyileştirilmesi sağlanmış, özellikle hükümet konaklarının inşa edildiği kentsel dokuda kamusal alan düzenlemeleri yapılmış ve çağdaşlaşmanın gerektirdiği tüm diğer yapısal donatılar kente nakledilmiştir.

Konya'da Hükümet Konağı'nın 1882/83'te, demiryolunun ise 1896'da kente eklemeli olduğu düşünülürse mekânsal dönüşüm sürecinin ilk ve en önemli başlangıcı, 1867 tarihli Çarşı yangını olarak kabul edilebilir. Muşmal'a göre²⁶ 27 Eylül 1867 Cuma gününü 28 Eylül 1867 Cumartesi gününe bağlayan gece sabaha doğru başlayan yangın, Kapı Camii'nin bitişiğindeki bir dükkân civarında çıkmıştır. Yangının 3 gün sürdüğü ya da yılı konusunda farklı görüşler olsa da yangın, büyük bir alanı kaplayarak 872 "bab" küçük ve büyük dükkân, üç adet ev, iki adet camiye kullanılamaz hale getirmiş ve çarşının 2/3'nü yok etmiştir²⁷. Bu büyük afet, kent açısından iki temel öğretici sonuca götürmüştür. Bunlardan ilki, yangını bastırmak için yapılan müdahalenin kısıtlayıcılarının belirgin şekilde açığa çıkmış olmasıdır. Çarşı ahalisinin çoğunun yaylada ya da Meram'daki bağlarında bulunmalarının yanı sıra kentte su şebekesinin bulunmaması, dükkânlardan kurtarılan eşyalar sebebiyle çarşıdaki dar sokakların tıkanması, dükkânların çoğunun ahşap malzemeden yapılmış olması ve dükkânların birbirlerine bitişik olması sebebiyle yangının kolaylıkla yayılması gibi temel mekânsal ve altya-

pyasal öğreticiler yeni bir deneyim alanı sunmuştur²⁸. Yangının ardından Ebniye Nizamnamesine uygun olarak yeni bir çarşının inşasına başlanmış ve yeni çarşı, geniş yolları olan, dükkânların bir şerit halinde yerleştirildiği, iki katlı ve kâgır yapılar- dan oluşan bir görünümle vuku bulmuş ve ek olarak, bu süreçte şehrin kanalizasyon sistemi için de çalışmalara başlanmıştır²⁹. Böylece, Tanzimat reformlarının aktaran pozisyonu, içsel bir gelişmeyle gerekliliği kavranan bir sürece evrilmiştir. Çarşı yangınının kent açısından ikinci temel öğretici sonucu, kentte imar faaliyetlerinin önem kazanmış olmasıdır. Buna göre, 1898-1902 yılları arasında hız kazanan imar faaliyetleri, birbirini dik kesen cadde ve sokakların açılmasıyla sonuçlanmış olup bunlar arasından en önemlisi, Alaeddin Tepesi ve Mevlana Külliyesi arasında uzanan bugünkü Mevlana Caddesi'nin yeni bir aks olarak belirmesidir³⁰. Dolayısıyla, Alaeddin Tepesi ile Mevlevi Dergâhı arasında yer alan geleneksel çarşı alanı, XIX. yüzyılın sonuna doğru yenilenmiş bir görünüme kavuşmuş ve dahası, Mevlana Caddesi olarak bilinen aks kentin geniş ve yeni arteri olarak ortaya çıkmıştır.

Alaeddin Tepesi'nin doğusunu kaplayan alandaki bir başka önemli imar faaliyeti ise Hükümet Konağı'nın inşasıdır. XIX. yüzyılda inşa edilen Hükümet Konakları, kentsel mekânda yönetici merkezin varlığını görünür kılan ve çevresinde belediye binası, postahane, banka gibi diğer kamu binalarını da barındıran yeni bir çekirdek birim olarak ortaya çıkar. Bu, aynı zamanda bürokratik işleyişi çağdaştırılan devlet yapısının kentsel mekândaki tezahürüdür. Dahası, yönetici merkezi temsil eden hükümet konakları, yeni ve modern bir kent düzeneğinin öncül mekânsal bileşeni olmanın yanısıra aynı zamanda kenti meydana getiren geleneksel mahalle dokusunun dışında, diğer kamu binalarıyla birlikte yeni bir mahalle ve meydanın oluşmasına da katkı sağlamıştır³¹.

²⁶ Hüseyin Muşmal, "1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXII/1 (Mayıs 2008), s. 105.

²⁷ Muşmal, 2008, *aynı makale*, s. 107, 110.

²⁸ Muşmal, 2008, *aynı makale*, s. 106, 108.

²⁹ Muşmal, 2008, *aynı makale*, s. 108, 109.

³⁰ Ter-Özbek, *aynı makale*, s. 530-531.

³¹ Koca, *aynı makale*.

Konya Hükümet Konağı da Tanzimat reformları kapsamında taşrada merkezi devlet sistemini güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yapı, Çarşı yangını sonrası yapılan imar faaliyetleri doğrultusunda açılan ve Alaeddin Tepesi ile Mevlana Külliyesini birbirine bağlayan yeni aks üzerinde inşa edilmiştir. Hükümet Konağı'nın yapımına 1882'de Sait Paşa zamanında başlanmış ve inşa süreci, 1890'da Vali Sururi Paşa zamanında tamamlanmıştır. Yapının inşasında kent surlarının muntazam taşları da kullanılmıştır³². Oktaç'a göre³³ ise yapı, 1885'te Vali Said Paşa zamanında yapılmaya başlanmış ve 1887'de Vali Sururi Paşa zamanında tamamlanmıştır. Bu dönemde inşa edilen hükümet konakları plan şeması ve cephe düzeni açısından karakteristik bir mimari dil tanımlar. Örneğin, hükümet konakları giriş cephesi hükümet meydanına bakacak şekilde konumlandırılır ve genellikle, iki-üç katlı, dikdörtgen şemalı, yalın cephesi ve ana kütlede ileri doğru taşırılan giriş aksı ile yaygın bir tipoloji sunacak şekilde tasarlanır³⁴. Konya Hükümet Konağı binası da bu yaygın tipolojiye uygun şekilde tasarlanmıştır. Buna göre bina, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir dikdörtgen plan şemasına sahip olup mekanlar, koridorlu bir iç avlu etrafında düzenlenmiştir ve yapı, yüksek tutulmuş bodrum katıyla beraber üç katlıdır; doğu yönünde konumlanan ana giriş, cephenin orta aksındadır ve ana kütlede dışa doğru taşan revaklı bir düzenle karakterizedir³⁵. Konya Hükümet Konağı binası, simetrik cephe düzeni, kemerli kapı-pencere açıklıkları, cephe yüzeyinin silmelerle bölüntülenmesi gibi dönemin karakteristik mimari bileşenleriyle organize edilmiş olup yapı, dönemin Osmanlı canlandırıcılığına dayanan üslup özelliklerini

taşımaktadır. Hükümet Konağı, hemen önündeki geniş açıklıklı alan aracılığıyla kentte bir hükümet meydanının oluşumuna da yol vermiştir.

Çarşı yangını gibi, kentte keskin mekânsal müdahalelere yol veren bir başka uygulama ise devletin çağdaşlaşmasına yönelik yapılan reform uygulamalarının kente doğrudan yansıyan sonuçlarından gelmektedir. Bunun en önemli örneği, 1896 yılında demiryolu ağının ve bununla birlikte bir tren garının kente eklenmesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolu yapımı, XIX. yüzyılda gerçekleştirilmiş ve bu süreçte, İngiliz, Fransız ve Alman şirketlerinin faaliyetleri öne çıkmıştır. Dönemin bu kapsamdaki ilk teşebbüsü, Kahire-İskenderiye demiryolu hattıdır. 1866'da İzmir-Aydın ve İzmir-Turgutlu arasında ve 1886'da Adana-Mersin arasında demiryolu hatları yapılmış ve işletmeye açılmış, 1888'de ise İstanbul-İzmit hattının Ankara'ya uzatılması sağlanmıştır³⁶. İmparatorluk sınırları içinde gerçekleştirilen diğer önemli demiryolu projeleri ise İstanbul-Bağdat ve Hicaz demiryolu hatları olup bu demiryolu ağının geçtiği güzergahlardan biri de Konya'dır. Önce Bağdat Demiryolu ardından Hicaz Demiryolu olan demiryolu hattı üzerinde yer alan Konya'ya demiryolu, 29 Temmuz 1896 tarihinde tamamlanmıştır³⁷. Hemen belirtmelidir ki, Konya'da demiryolu ağı, o dönemin mevcut kentsel alanından oldukça uzak bir bölgeye eklenmiş ve demiryolu ağı, tren garı ve diğer servis binalarıyla birlikte kentsel mekânda yeni bir odak meydana getirmiştir. Kentsel mekâna eklenen bu yeni aksta, tren garı, lojmanlar, lokomotif deposu, işçi barakaları, santral binası, Bağdat Oteli gibi öne çıkan yapılar bulunmaktadır. Bunlar, 1888'de Anadolu Demiryollarının imti-

³² Birgül Dündar, "XIX. Yüzyılda Konya Mevlana Caddesi'nin Fiziksel Yapısı ve Kullanımı", (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 28.

³³ A. Deniz Oktaç, "Osmanlı'dan Günümüze Yaşayan Bir Yapı: Konya Hükümet Konağı (Valilik Binası)", *Mimarlar*, S. 3 (2008), s. 12-13.

³⁴ Nurcan Yazıcı, "Amasya'daki Hükümet Konağı Binaları", *Sanat Dergisi*, S. 18 (2010), s.93.

³⁵ Nurcan Yazıcı Metin, "Devlet Kapısı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi", İstanbul 2019, s. 103-104.

³⁶ Mustafa S. Akpolat, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığından bir Kesit: Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXI/1 (2004), s. 79.

³⁷ Hacı Abdullah Erdoğan, "Konya Tren İstasyonu ve Yakın Çevresinin Gelişimi", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 62.

yazını alan Almanlar tarafından inşa edilmiştir³⁸. XIX. yüzyılın sonundan itibaren gelişen bu yeni kentsel dokunun başlangıç nüvesi, elbette Konya tren garıdır. Konya tren garı, 1896'da yapımı tamamlanan istasyonla birlikte faaliyete geçmiştir. Yapı, simetrik plan şeması, giriş alanının orta aksta yer alması ve bunun, ana kütlede dışa doğru taşması, simetrik cephe düzeni ve kemerli kapı-pencere açıklıklarıyla karakterizedir. Yapı, dönemin Osmanlı canlandırmacılığına dayanan üslup özelliklerini göstermektedir. Ek olarak, tren garının yakın çevresinde inşa edilen lojmanlar da kentsel mekânda son derece karakteristik bir üslubun taşıyıcısı olarak durmaktadır. Erdoğan'a göre³⁹, lojman binalarında görülen yüksek eğimli çatılar, basık kemerler, yığma tuğlalar, abartılı saçaklar ve alın süslemeleri Alman mimari üslubunun özelliklerini sergilemektedir. Öte yandan yapının, konumu itibarıyla kentsel mekâna sunduğu bir katkı da ulaşım açısından gerçekleşmiştir. Buna göre, geleneksel çarşı bölgesi ve tren garı arasındaki mesafenin uzak olması sebebiyle, istasyondan kent merkezine ulaşmak için Selanik'ten getirilen bir atlı tramvay sistemi kurulmuştur⁴⁰. Özetle, Alaeddin Tepesi'nin batısında konumlanan tren garı ve yakın çevresindeki lojmanlar gibi diğer servis binalarıyla birlikte demiryolu ağı, kentsel sistem içerisinde yeni bir dokunun oluşmasına sebebiyet vermiş ve eski merkez ile yeni alanın birbirine bağlanması amacıyla yeni yol sistemleri geliştirilmiştir. XIX. yüzyıl sonu ve erken XX. yüzyıl arasındaki dönemde kente nakledilen bu yeni yol ağı, İstasyon Caddesi olarak bilinen arter olup, pek çok kamu binası hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde bu yeni aksta konumlanmıştır.

XIX. yüzyıl sonunda açılan İstasyon Caddesi, Konya'da kentsel gelişim açısından ilginç bir eşiği tanımlar. Zira, Anadolu kentlerinde İstasyon Caddeleri, genellikle, hükümet konağı ile tanımlı bir

hükümet meydanına bağlanır. Ancak Konya ölçeğinde hükümet konağı ile tanımlı hükümet meydanının Alaeddin Tepesi'nin doğusunda kalması ve demiryolu ağının, bu geleneksel merkeze uzak bir mesafede konumlanması sebebiyle, Konya İstasyon Caddesi, kentsel mekânda eski dokuyla temas etmeyen yeni bir arter olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, tren garı ve çevresinde otel ve lokanta gibi yeni yapı türleri ortaya çıkmış, çeşitli kentsel uygulamalarla alan düzenli bir görünüme kavuşmuştur. Cumhuriyet dönemine evrilen bir süreçte bu aks, modernleşme pratiğinin güçlü bir deney alanı haline gelmiştir. Ancak daha önemlisi, açıldığı dönem itibarıyla bakıldığında İstasyon Caddesi arteri ile ticaret ve yönetim işlevlerinin konumlandığı Alaeddin Tepesinin doğusundaki alan arasında güçlü bir bağlantının oluşturulmaya çalışılması ve bu iki doku arasında kalan alanın yapılaşmaya başlamasıdır. Kısaca, XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde kentte, Mevlana Caddesi ve İstasyon Caddesi olarak bilinen iki yeni arter belirmiş ve bu alanlarda reform uygulamaları kapsamında yeni kamu binaları inşa edilmiştir.

Konya'da yeni yapı tipleri

Tanzimat reformlarının Anadolu kentlerindeki en belirgin uygulaması, kentlere eğitim yapılarının nakledilmesidir. 1869'da İmparatorluk topraklarında eğitim sistemi Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenmiştir⁴¹. Bu düzenlemeler aracılığıyla ibtidai mektebi, rüşdiye, kız rüşdiyesi, askeri rüşdiye, idadi, sultani, sanayi mektebi, darümuallimin (kız ve erkek öğretmen okulu) gibi yeni kamusal yapılar pek çok Anadolu kentinde inşa edilmiştir. İdadi binaları için Maarif Nezareti tarafından öğrenci sayısı ve inşa edileceği arsanın özelliklerini gözetip projeler hazırlanmıştır. Binanın büyüklüğü ve programına göre plan tiplerine ayrılan çeşitli idadi binaları, plan ve cephe düzenleri açısından benzerlikler göstermektedir⁴². Konya'da da pek çok eği-

³⁸ Erdoğan, *aynı tez*, s. 72.

³⁹ Erdoğan, *aynı tez*, s. 89.

⁴⁰ Ter-Özbek, *aynı makale*, s. 531.

⁴¹ Esmâ Parmaksız, "II: Abdülhamit Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştiyeler", (YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 13-14.

⁴² Parmaksız, *aynı eser*, s. 61.

tim yapısı XIX. yüzyılın sonundan başlayarak inşa edilmiştir. Bunlar arasından en önemli olanı Konya Sanayi Mektebi'dir. İplikçi Cami ve Hükümet Konağı gibi yapılarla çevrili olan tarihi meydan alanı içerisinde konumlanan Sanayi Mektebi, Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa döneminde inşa ettirilmiş olup yapı, 1898'de yıktırılan Konya Bedesteni'nin yerine yapılmış ve 1901'de eğitime başlamıştır⁴³. Yapının inşasında vilayet baş mühendisi olan Şefik Bey görevlendirilmiştir⁴⁴. Sanayi Mektebi binası, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir plan şemasına sahip olup yapı, bodrum üzerine iki kat ve çatı katından oluşmaktadır⁴⁵. Simetrik plan şeması ve cephe düzeniyle inşa edilen yapı, giriş aksının iki yanında konumlanan ve öne taşırılarak yükseltelen kuleler, kemerli açıklıklar ve balkon gibi bileşenlerle karakterize edilmiştir. Kütle kuruluşu ve cephe özellikleri açısından yapı, Osmanlı canlandırmacılığına dayanan Birinci Ulusal Mimarlık döneminin Konya'daki erken ve önemli örneklerindedir. Sanayi mektebine 1915'te kunduracılık, terzilik, fanilacılık, çorapçılık bölümleri açılmış, 1922'de ise okula, arabacılık bölümü eklenmiş ve 1926 yılında yeni marangozhaneler yapılmıştır⁴⁶. Kısaca, yapıya tesviye atölyesi, demir atölyesi, döküm atölyesi ve ağaç işleri atölyesi gibi farklı bölümleri içeren binalar hem erken XX. yüzyıl boyunca hem de Cumhuriyet dönemi boyunca eklenmiştir⁴⁷.

Konya Darü'l-Muallimin, yani Erkek Öğretmen Okulu ise Atatürk Caddesi ve Amber Reis Caddesi arasındaki parselde konumlanmaktadır. Okulun konumlandığı bu alan, İstasyon Caddesi'nin açılmasıyla yapılaşmaya başlayan yeni kentsel parça üzerindedir. Dolayısıyla, geleneksel

dokunun oluşturduğu sıkışık yüzeylerden ayrılan ve kentsel mekânda bir boşluk olarak kavranan bir alanda Birinci Ulusal Mimarlık döneminin üslup özellikleriyle inşa edilmiştir. Bu açıdan yapı, kentte önemli bir modernleşme izliği sunmaktadır. Yapı, Mimar Muzaffer tarafından 1917'de tamamlanmıştır. Bir bahçe içerisinde yer alan okul, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir ve yapı, bodrum, zemin kat ve zemin üzeri 2 katlıdır⁴⁸. Yapıya giriş, doğu ve batı yönünde ana kütle gövdesinden dışa doğru taşan ve birkaç basamakla zemin kotundan ayrılan bir giriş nişi aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu alanlar, tek hacimli, üstü kubbe ile örtülü bir revak biçiminde düzenlenmiştir⁴⁹. Yapı, kemerli pencere açıklıkları, geniş saçaklar, kütle bitimlerinin biçimsel olarak farklılaştırılması ve köşe vurgusu gibi Birinci Ulusal Mimarlık döneminin karakteristik bileşenleriyle düzenlenmiştir. Konya'daki bir diğer önemli eğitim yapısı ise Darü'l-Muallimat, yani Kız Öğretmen Okulu'dur. Alaeddin Tepesi'nin kuzeydoğusunda ve Küçük Karatay Medresesi'nin arsasında yer almaktadır⁵⁰. Yapı Mimar Muzaffer Bey'in 1920 yılındaki vefatının ardından halefi Mimar Falih Ülkü tarafından 1924'te tamamlanmıştır. Bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan yapı, doğu-batı yönünde uzanan T planlı bir şemaya sahiptir ve 1930'larda ana kütleyle bitişik bazı eklentiler yapılmıştır⁵¹. Plan ve cephe düzeninde simetri hakimdir. Yapı, kemerli kapı-pencere açıklıkları, geniş saçaklar, cephe yüzeyinde kornişler ve köşe vurgusu gibi Birinci Ulusal Mimarlık döneminin karakteristik mimari bileşenleriyle organize edilmiştir. Yapının giriş aksı, balkon ve yüksek

⁴³ Remzi Duran vd., "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları", *Konya Kitabı IX*, Konya 2006, s. 241.

⁴⁴ Duran vd., *aynı makale*, s. 241.

⁴⁵ Nurcan İnci Fırat, "Konya'daki Eski Sanayi Mektebi", *Vakıflar Dergisi*, S. 29 (2005), s. 352.

⁴⁶ Fırat, *aynı makale*, s. 350-352.

⁴⁷ Nurullah Soruç, "Konya Sanayi Mektebi", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2016, s. 67-79.

⁴⁸ Duran vd., *aynı makale*, s. 242.

⁴⁹ Duygu İlkhan Söylemez, "Mimar Ernst Arnold Egl'inin Ankara Gazi Lisesi ve Mimar Muzaffer Bey'in Konya Gazi Lisesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, Ankara 2021, s. 132.

⁵⁰ Metin Sözen-Osman Nuri Dülgerler, "Mimar Muzaffer'in Konya Öğretmen Lisesi", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, IV/1 (1978), s. 123.

⁵¹ Duran vd., *aynı makale*, s. 243.

alınlıkla vurgulanmış ve bu alan, Mimar Muzaffer'in Konya'daki diğer yapısı olan Erkek Öğretmen Okulu'nda olduğu gibi geniş cepheden değil, dar cephe yüzeyinden verilmiştir⁵². Ayrıca Konya'da 1908 yılında Mekteb-i Hukuk adında yükseköğrenim veren bir okul açılmış ve 1919'da kapatılmıştır⁵³. Son olarak Tanzimat döneminde yapılan eğitim reformlarının devamı olarak kentte rüştiyeler de açılmıştır.

XIX. yüzyıl sonu itibariyle kentin idari işlevini yürüten yönetici merkezin yenilenmesi sonucunda bu bölgede yeni yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Hükümet Konağı'nın yakın çevresine konumlanan bu yeni yapılar sadece bürokratik işlemlere ayrılmış yapılar olmayıp bu alanın aynı zamanda geleneksel çarşı sisteminin de bir parçası olması sebebiyle yenilenen ticaret yapıları da eklenmiştir. Bunlar arasından 1913'e tarihlendirilen ve Eski Osmanlı Bankası olarak bilinen yapı, Şerafettin Cami ve Hükümet Konağı arasında yer almaktadır. Binanın üst katının bir dönem telgrafhane olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan yapı, dikdörtgen planlıdır. Yapının giriş cephesi son derece karakteristik bir şekilde düzenlenmiştir. Simetrisinin hâkim olduğu ön yüz cephe düzeninde giriş, orta aksa yerleştirilerek üzeri kemerli bir pencere açıklığı ve yüksek alınlıkla tamamlanmıştır. Kemerli pencere açıklıklarının yanı sıra, cephe yüzeyinde firuze renkli kare çiniler ve rustik tarzda kesme taş örgüler öne çıkar. XIX. yüzyılın yeni ticaret yapılarında olan Mecidiye Han, Konya Çarşısı'nın merkezinde yer almaktadır. Dikdörtgen biçimli bir avlu etrafında konumlanan dükkânlardan oluşan iki katlı han, 1886'da inşa edilmiştir. Dönemin bir başka önemli ticaret yapısı ise tarihi ticaret dokusu içerisinde konumlanan buğday pazarıdır. Vali Ferid Paşa döneminde 1900'de inşa ettirilen Buğday Pazarı, dü-

zensiz bir avlu etrafında sıralanan tek katlı dükkân ve depolardan oluşmaktadır. Yapı, üçgen alınlıklar ve saçak silmeleriyle karakterizedir. Geleneksel çarşı dokusundan kopan ve XIX. yüzyılda açılan İstasyon Caddesi aksına yerleşen yeni ticaret yapısı ise Tantavi'nin ambarıdır. Bağdat ve Augustus otellerinin bulunduğu mevkide konumlanan yapı, Tantavi Hafız Ragıp Efendi tarafından 1903 yılında yaptırılmıştır⁵⁴. Dikdörtgen planlı yapı, kaba yonu ve moloz taş örgülü beden duvarları ve söveli kapı-pencere açıklıklarıyla karakterizedir. Ayrıca bu dönemde kentte bazı hapisane yapımlarının da planlandığı bilinmektedir. Kolay'a göre⁵⁵ Konya vilayet merkezinde inşa edilmesi planlanan üç tip hapisane projesi bulunmaktadır. Bunlar, 1870, 1873 ve 1891 tarihlidir. 1870 tarihli projeye göre Hükümet Konağı'nın yanında inşa edilmesi planlanan yapı, dikdörtgen planlı ve iki avlulu bir kütle organizasyonu göstermektedir; 1873 tarihli proje de avlulu bir şemayla tasarlanmıştır; 1891 tarihli projede ise hapisane, hastane binasıyla aynı arazi içerisinde yerleştirilmiş ve bir çevre duvarıyla iki yapı birbirinden ayrılmış olup hapisane, avlu merkezli ve tek katlı olarak tasarlanmıştır⁵⁶.

Konya'ya XIX. yüzyıl reformları doğrultusunda aktarılan yeni yapı tipolojileri arasında önemli olan bir diğer yapı tipi ise hastanedir. İç hastalıkları hizmeti vermek üzere 30 yataklı bir Gureba Hastanesi'nin temeli 1901'de atılır ve bu binanın yanına, Emraz-i Cildiye ve Emraz-i Akliye hizmetlerini vermek üzere 1915'te bir yapı daha inşa edilir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Millet Hastanesi adıyla işlevini sürdüren bu yapının yanına da 1928'te Alman Lerch firması eliyle iki katlı bir hastane binası daha yapılır⁵⁷. 1915'te inşa edilen hastane binası tek katlıdır ve simetrik plan ve cephesi, kemerli pencere açıklıkları ve kat silmesiyle ayrılan subasmanı gibi mimari özellikler gösterir.

⁵² Sözen-Dülgerler, *aynı makale*, s. 124.

⁵³ Rahime Hülya Öztürk, "1923-1938 Yılları Arasında Yerel Basında Konya Ekonomisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.33 (2015), s. 98.

⁵⁴ Duran vd., *aynı makale*, s. 243-246.

⁵⁵ Emre Kolay, "Konya Vilayeti Merkez Hapishanesi İçin Hazırlanan Hapishane Projeleri", *Selçuk Türkiyat*, S. 54 (2022), s. 408.

⁵⁶ Kolay, *aynı makale*, s. 408-411.

⁵⁷ Mehmet Şener-Emre Kışalı-Faik Afşoeren, "Mimarlık Mirasını Koru(ya)mama Sorunsalı: Konya Numune Hastanesi ve Eski-Yeni Karşılaşması", *Mimarlık Dergisi*, S. 413 (2020), s. 74.

1928 tarihli iki katlı diğer yapı ise H biçimli bir plan şemasına sahip olup yalın cephesi ve dikdörtgen pencereleriyle 1930'ların kamu yapılarındaki anıtsallığa öykünen bir imaj taşımaktadır⁵⁸. Burada ifade edilmelidir ki, Osmanlı canlandırmacılığına dayanan Birinci Ulusal Mimarlık dönemi üslubunun geçerliliğinin başkent Ankara'da tartışmalı bir konuma geldiği tarihlerde inşa edilen Konya'daki iki katlı hastane binası, eski üslupta değil, Cumhuriyetçi kadroların benimsediği yeni üslupta inşa edilmiştir. Oysa yaklaşık aynı tarihlere denk gelen süreçlerde Konya'da inşa edilen diğer eğitim yapıları, halen Birinci Ulusal Mimarlık akımının etkileriyle gerçekleştirilmekteydi. Başkent Ankara'da 1926 tarihli Jost'un Sağlık Bakanlığı binası da anıtsal klasisizme öykünen cephesiyle yeni üslubu imlemekteydi. Bir Alman firması aracılığıyla inşa edilen 1928 tarihli hastane binası da başkent Ankara'nın bundan böyle tercih ettiği üslubun erken bir örneği olarak Konya'da belirdiği söylenebilir. Merkez-taşra ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, Ankara'da sağlıkla ilgili bir binada görülen ve Konya'da da yine bir sağlık binasında ortaya çıkan bu ilerici üslup, eşzamanlı bir şekilde başkent Ankara'dan hemen yakınındaki Konya'ya hızlı bir şekilde aktarılmış görünmektedir.

Batılılaşma reformlarının Konya'daki bir diğer yansıması ise Konya Asar-ı Atika Müzesi'dir. Karma İlköğretim Okulu bahçesinin güneybatı köşesinde yer alan yapı, bitişik iki bölümden oluşmaktadır. Yapının güney bölümü 1900 tarihli olup kuzey bölümü ise 1922 tarihlidir. Yüksek bir subasman üzerine inşa edilen yapı, tek katlıdır. Ayrı girişlere sahip olan kuzey ve güney bölümleri arasında bir geçiş açıklığı bulunmaktadır⁵⁹. Dönemin önemli yapılarından biri de Ziraat Abidesi'dir. Ziraat Abidesi, Atatürk Caddesi ile Amber Reis ve Ferit Paşa Caddelerinin kesiştiği kavşakta konumlanmaktadır. Abide, bu konumuyla demiryoluna ve tren garına açılan İstasyon Caddesi aksındadır

ve anıt, modernite koşullarının yaratıldığı bu arterle birlikte modernleştirici bir pratik olarak ele alınmalıdır. Ziraat Abidesi, ziraat alanına katkı sunan Konyalı kadınlara atfedilmiş ve Vali Muammer Bey'in döneminde 1915-1917 yılları arasında Mimar Muzaffer Bey tarafından tasarlanmıştır⁶⁰. Sekizgen planlı bir süs havuzunun ortasında yer alan anıtın kaide kısmı, kare tabanlıdır ve baldaken bir formda yapılan kaidenin dört cephesi de simetrik olarak düzenlenmiştir. Konya'nın bir ziraat memleketi olmasını tasvir eden buğday, başak demeti, kağnı ve benzeri imajlarla hazırlanan anıt kompozisyonu çeşitli sebeplerle yarım kalmıştır. Bunun üzerine Konya Belediye Meclisi'nde 1924'te yarım kalan abidenin tamamlanması kararı alınmıştır. Böylece Mimar Muzaffer Bey tarafından inşa edilen kaide bölümünün üzerine Heinrich Krippel tarafından 1926'da bir Atatürk heykeli yerleştirilmiştir⁶¹. Son olarak hem bu bölgede inşa edilen hem Muzaffer Bey'in tasarımı olan hem de dönemin mimari özelliklerini taşıyan Amber Reis Camisi'nden de bahsetmek gerekir. Vali Arifi Paşa döneminde 1911'de inşa edilen cami, dikdörtgen biçimlidir⁶². Cami, özellikle cephe düzeni açısından kayda değerdir. Simetrik cephe düzeni, kemerli kapı-pencere açıklıkları, geniş saçakları ve turkuaz renkli çini plakalarla kaplı yüzeyleri ile dikkat çekicidir.

XIX. yüzyıl reform uygulamaları kapsamında payitaht İstanbul'dan taşraya yansıyan pratikler, aynı zamanda Osmanlı modernleşmesine koşut bir süreci de inşa etmiştir. Dönemin öne çıkan faaliyetleri hem dış paydaşlar hem de içsel döngüler aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve bu etkinlikler, mutlaka, etkin bir Tanzimat bürokratinin katkıları ya da ilerici teşebbüsleri aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Böylece kentsel mekânda alan düzenlemeleri ve yapılaşmaya açılan yeni gelişme alanları belirmiş ve İstanbul'dan sadece yeni yapı tipleri değil fakat aynı zamanda yeni üsluplar da aktarılmıştır. Osmanlı canlandırmacılığına dayanan Birinci Ulusal

⁵⁸ Şener-Kışaltı-Afşeoğlu, *aynı makale*, s. 75.

⁵⁹ Duran vd., *aynı makale*, s. 245.

⁶⁰ Osman Nuri Dülgerler-Tülay Karadayı Yenice, "Türklerde Anıt Mimarisinin Bir Örneği; Konya Atatürk Anıtı", *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, XXIII/1 (2008), s. 70.

⁶¹ Dülgerler-Yenice, *aynı makale*, s. 71.

⁶² Duran vd., *aynı makale*, s. 240.

Mimarlık dönemi üslubu, yeni yapı tipleriyle birlikte taşraya nakledilen karakteristik üslubudur. Konya'da da bu üslupta inşa edilen eğitim, sağlık yapıları ve yönetici merkeze eklemlenen diğer binalar bu üslubun yaygın özelliklerini içermektedir. 1923'te Cumhuriyet'in ilanının ardından bir süre daha hem yeni başkent Ankara'da hem de taşra olarak kabul edilen diğer Anadolu kentlerinde bu üslup kullanılmaya devam etmiştir. Ancak Cumhuriyet modernleşmesi değişim yönündeki arayışını sonuçlandırıp daha radikal bir eşığe ulaştığında bu üsluptan vazgeçilmiş ve kübik karakterdeki yeni mimarinin yolu açılmıştır. Öte yandan, 1930'ların rasyonel mimarlığa geçiş sürecinde Birinci Ulusal Mimarlık dönemi üslubu bir yandan hazır alt-yapısal kaynak olarak durması hem de Osmanlıyla olan bağın sancılı kopuşu yerine tedrici ayrılışın benimsenmesi açısından bir süre daha kullanılmaya devam etmiştir. Konya'da da Cumhuriyet'in ilanının ardından bu üsluptaki binalar bir süre daha inşa edilmiştir. Bunlardan biri, Gazi Mustafa Kemal İlkokulu'dur. Okul, Karatay ilçesi, Şems-i Tebrizi Mahallesinde konumlanmaktadır ve Alaeddin Tepesi'nin kuzeydoğu yönünde bulunmaktadır⁶³. Gazi Mustafa Kemal İlkokulu, Vali İzzet Bey tarafından Alman Lenc (Leno) şirketine yaptırılmış ve yapı, 1926-1927 yıllarında inşa edilmiştir⁶⁴. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir plan şemasına sahip yapı, bodrum katla birlikte üç katlıdır. Giriş, doğu ve batı yönlerinde orta aks üzerine yerleştirilmiştir⁶⁵. Plan şeması ve cephe düzeninde simetrisinin hâkim olduğu yapı, kemerli pencere açıklıkları, köşe vurgusu gibi Birinci Ulusal Mimarlık dönemi üslubunun karakteristik bileşenle-

riyle organize edilmiştir. Dönemin bir diğer okul binası ise İsmet Paşa İlkokulu'dur. Okul, Karatay ilçesi İstanbul Caddesi üzerindedir ve okulun güneybatısında Alaeddin Tepesi ve güneydoğusunda ise Mevlana Türbesi bulunmaktadır⁶⁶. Dönemin valisi Mehmet İzzet Bey'in katkılarıyla 1926'da inşa edilen okul, plan şeması ve cephe düzeni açısından benzerlikler gösterdiği Gazi Mustafa Kemal İlkokulu'yla birlikte Alman Lenc (Leno) şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir⁶⁷. I biçimli plan şemasına sahip dikdörtgen bir kütlede oluşan okul, simetrisinin hâkim olduğu planimetrik kuruluşu ve cephe düzeniyle öne çıkmaktadır. Cephede yer alan kemerli pencere açıklıkları, geniş saçakları ve köşe vurgusu karakteristiktir. Bu dönemin son eğitim yapısı ise Hakimiyet-i Milliye İlkokulu'dur. Okul, Karatay ilçesi Garaj Caddesi üzerindedir ve okulun güneydoğusunda eski garaj olarak bilinen ilçe otogarı ve kuzeydoğusunda ise Karatay Belediyesi yer almaktadır⁶⁸. 1926-1927'de inşa edilen okul, simetrik plan ve cephe düzeni, dikdörtgen biçimli kütle ve I biçimli plan şeması, kemerli kapı-pencere açıklıkları, köşe vurgusu ve geniş saçaklarıyla İsmet Paşa İlkokulu ve Gazi Mustafa Kemal İlkokuluyla aynı özellikleri göstermektedir; yapı, yüksek olasılıkla aynı şirket tarafından inşa edilmiştir⁶⁹.

1930'ların eşığında inşa edilen diğer önemli kamu binalarıysa PTT binası ve Ziraat Bankası binasıdır. PTT binası, Kayalı Park mevkiinde bulunmakta olup yapı, telgraf idaresi olarak tasarlanmıştır⁷⁰. Yapı, Mimar Falih Ülkü tarafından 1926'da tasarlanmıştır⁷¹. Dikdörtgen biçimli kütle, kemerli pencere açıklıkları ve çini işlemeli cephe yüzeyi ile tamamlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki

⁶³ Özge Parlak, "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapı Tipolojileri ve Konya'daki Eğitim Yapılarının Analizi", (Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2018, s. 143.

⁶⁴ Göksu Özden Öner, "Konya Merkez ve İlçelerinde Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları", *Turkish Studies Social Sciences*, XIV/3 (2019), s. 887.

⁶⁵ Öner, *aynı makale*, s. 888.

⁶⁶ Parlak, *aynı tez*, s. 162.

⁶⁷ Öner, *aynı makale*, s. 889.

⁶⁸ Parlak, *aynı tez*, s. 153-154.

⁶⁹ Öner, *aynı makale*, s. 889-890.

⁷⁰ Kazım Küçükköroğlu, "Ulusal Mimarlık Dönemi Konya Yapılarında Türk Çini Sanatından Yansımalar", *İSTEM*, S. 23 (2014), s. 89.

⁷¹ Esra Yıldız-Özge Parlak, "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları", *Social Sciences Studies Journal*, IV/24 (2018), s. 4935.

bir tarihte Birinci Ulusal Mimarlık dönemi özellikleriyle inşa edilen bu yapının ortaya çıkışında mimarın rolünü de belirtmek gerekmektedir. Öyle ki, Falih Ülkü'nün Mimar Muzaffer tarafından yetiştirildiği bilinmektedir⁷². Dönemin bir diğer yapısı ise Ziraat Bankası binasıdır. Yapı, Alaeddin Tepesi'nin doğusunda yer alan geleneksel çarşı sistemi içerisinde konumlanmaktadır. Yapının yakın çevresinde Hükümet Konağı, eski Osmanlı Bankası ve İplikçi Camii gibi önemli yapılar bulunmaktadır. Dündar⁷³'a göre, Yağmurlu Medresesi 1923'te yıktırılmış ve yerine Ziraat Bankası binası yaptırılmıştır. Yapı, Birinci Ulusal Mimarlık döneminin üslup özelliklerini taşımaktadır. Cephe düzeninde yer alan kemerli kapı-pencere açıklıkları, silme ve kornişler, pencere önlerinde küçük balkonlar gibi detaylar karakteristiktir.

XIX. yüzyıl ve erken XX. yüzyıl boyunca kentsel mekânda ortaya çıkan yeni yapı tipleri, sadece bir kentsel gelişim ya da yenilenme rotası tayin etmemiş aynı zamanda kentsel mekânın kapalı mekânlarda gerçekleşen kamusal düzeneğini geçirgen bir şemaya da dönüştürmüştür. Bu bağlamda kamusal görünürlüğün yeni düzeneği olan parklar ve bahçeler hem Osmanlı'nın batılılaşma reformlarıyla hem de Cumhuriyet modernleşmesiyle kentsel mekâna nakledilmiştir. Batılılaşma etkileri sonucunda kentte görünürlüğün en yüksek olduğu kent merkezinde ve genellikle hükümet konaklarının karşısında millet parkları ya da bahçeleri kurulmuştur⁷⁴. Fransadaki halk bahçelerinden esinlenerek yapılan Millet Bahçeleri, toplumun sosyalleşmesi ve kontrol edilmesini hedefleyen bir içerikle tasarlanmıştır. Millet Bahçelerinde parkın ölçeğine ve yerine uygun olarak lokantalar, müzik köşkleri, sinema ve tiyatro salonu gibi yapılar

da bulunmaktadır⁷⁵. Neticede erken Cumhuriyet döneminde de parkların konumu, Cumhuriyet kentinin imajını güçlendirecek şekilde seçilmiş ve parklar, ulus-devletin iktidar sembollerini taşıyan bir sahne olarak ve gençlik, sağlık kültü kavramlarıyla birlikte yeni bir mekânsal strateji olarak belirmiştir⁷⁶. Konya'da geç Osmanlı döneminde Millet Bahçesi ile Erken Cumhuriyet döneminde Fahreddin Paşa Parkı, Kayalı Park ve Alaeddin Tepesi üzerindeki/eteğindeki parklar kentsel sisteme eklenmiştir. Bu parkların bir kısmı günümüzde ulaşamamıştır. 1912'de halkın kullanımına sunulan Konya Millet Bahçesinin konumu, Konya Lisesi ve Anıt Meydanı'nın karşısında, Konya Devlet Tiyatrosu, Meram Kız Meslek Lisesi ve Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nün bulunduğu alan olarak tariflenmektedir. Millet Bahçesine sütunlu, kemerli bir taç kapıdan girilmekte ve duvarlarla çevrili park alanında tenis kortu, dans pisti, köşkler ve kameriyeler yer almaktadır. Park alanı, zaman içerisinde küçültülmüş ve giderek ortadan kalkmıştır; parkın ana giriş kapısı ise Yüksek İslam Enstitüsü'nün ana giriş kapısı olarak değerlendirilmiştir⁷⁷. Konya Dede Bahçesi ise öncesinde Mevlevilere ait bir bahçe olarak kullanılırken 1920'lerin sonunda kamu mülkiyetine geçirilerek bir kent parkına dönüştürülmüş ve 1930'larda su elemanları, tenis kortları, eğlence tesisleri, hayvanat bahçesi, pergolalar ve ağaçlıklı alanlardan oluşan bir yeşil alan halinde düzenlenmiştir⁷⁸. Alaeddin Tepesi'nin kuzeybatısında konumlanan Dede Bahçesi, Erken Cumhuriyet döneminde içindeki köşk ve havuzun aile gazinosu olarak işlevlendirildiği, sportif ve rekreatif etkinliklerle yenilenen bir kamusal alan sahnelendiği bir kentsel açık alan olarak belirmiştir⁷⁹.

⁷² Sözen-Dülgerler, *aynı makale*, s. 122.

⁷³ Dündar, *aynı tez*, s. 107.

⁷⁴ Filiz Çelik, "Geç Osmanlı Dönemi Kentsel Mekanda Batılılaşma Etkileri: Konya Millet Bahçesi", *SUTAD*, S. 44 (2018), s. 336.

⁷⁵ Çelik, *aynı makale*, s. 336-337.

⁷⁶ Tayfun Gürkaş, "Bir Mimarlık Tarihi Alanı Olarak Türkiye'de Peyzaj Mimarlığı Tarihi ve Peyzaj Mimarlığı-Devlet İdeolojisi İlişkisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 13 (2009), s. 182-185.

⁷⁷ Çelik, *aynı makale*, s. 343-346.

⁷⁸ Feyza Topçuoğlu-Meltem Ö. Gürel, "Mekan-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü", *İdealkent*, S. 31 (2020), s. 1489.

⁷⁹ Topçuoğlu-Gürel, *aynı makale*, s. 1492-1493.

YENİ MEKÂNSAL ÖGE: TREN GARI VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ MİMARİ BİÇİMLENME*

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun demiryolu ağı ile tanışması, diğer pek çok Batılılaşma reformlarından daha başka bir içerikle karakterizedir. Sanayi devrimini kaçırmış ve Batılı modernite deneyiminden uzak bir anlayışla XIX. yüzyılı karşılayan Osmanlı devlet sistemi, aynı zamanda pek çok ekonomik zorlukla da mücadele etmek durumundaydı. Vergi ve tumar sistemindeki bozulmalar, Avrupa'nın makine gücü ile üretimine karşılık Osmanlı Devleti'nde geleneksel sistemlerin devam etmesi, tarıma dayalı üretim biçiminin çağın teknik gelişmelerini yakalayamaması, hammadde kaynaklarının zenginliğine rağmen bu kaynakların işletmesinde/işlenmesinde yetersizlik gibi pek çok sorun devletin ekonomik açıdan zayıflamasına yol açar. 1838'de Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı ekonomisinin Batı'ya tam olarak açılışı gerçekleşir¹. Uluslararası ticaret ağında Avrupa Devletleri'yle rekabet etmekte zorluk yaşayan Osmanlı Devleti, bundan sonraki süreçte bir yandan sanayi ve maden gibi faaliyet alanlarında giderek yabancı sermayeye imtiyaz verirken bir yandan da Avrupa Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında çoğu demiryollarına ayrılan yatırım amaçlı altyapı hizmetlerini gerçekleştirmeye başlar². Demiryolu, hiç kuşkusuz, metaların dolaşımını hızlandırarak uluslararası ticaretin gelişmesini sağlarken bir

yandan da yetersiz yol ağının olduğu güzergâhlar da ulaşım sorununu çözen bir etki yaratarak demiryolunun ulaştığı noktalarda yeni yapılaşmalar meydana gelir. Başlangıçta, demiryolu ağının gereksindiği depo, atölye gibi servis binaları ve gar binasıyla başlayan yapılaşma, giderek; yakın çevresinin bütüncül ve/veya parçalı şekilde planlanmasıyla sonuçlanır. Osmanlı kentleri için bunun anlamı, geleneksel kent sisteminin biçimini bozma, çözünmesini sağlama ve XIX. yüzyıl reformlarının aktarıcısı olarak yenilik hatlarının kentlere nakledilmesidir. Zira, III. Selim ve II. Mahmut'la başlayan çağdaşlaşma çabaları, askeri teşkilatların güçlendirilmesinin de ötesine geçerek devletin her alanına nüfuz eden ve toplumsal hayatı dönüştüren bir hüviyete bürünse de reformlar, sınırlı imkanlar ve buyurgan bir düzenle Osmanlı kentlerine aktarılıyordu. Ancak yine de 1839'da yayımlanan Tanzimat Fermanı'nın ardından bürokratik ve ekonomik anlamda yenileşme ve çağı yakalama çalışmaları ivme kazanmış ve reform uygulamalarının sonuçları, kentsel mekânı kapsayıcı şekilde kuşatmıştır. Devletin yeniden şekillendirildiği bu süreçte, özellikle ticari ilişkiler aracılığıyla dünya pazarına eklemelenmek, devletin gelir kaynaklarını artırmak, hammadde ve metaların dolaşımını/erişimini kolaylaştırmak ve hızlandırmak gibi gaye-

* Dr. Öğr. Üyesi Pınar KOÇ, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-8727-2655. pinarkoc85@gmail.com

¹ Mustafa S. Akpolat, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığından Bir Kesit: Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXI/1 (2004), s. 78.

² Ayşe Olgun, "Denizli İl Sınırları İçerisinde Kalan Osmanlı Demiryolu Hattı ve İstasyon Binaları" (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2019, s. 3-4.

lerle ulaşım ve iletişim altyapılarının geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolu yapımı için ilk teşebbüs, bir İngiliz subayı tarafından hazırlanan ve Hindistan'a Basra Körfezi üzerinden ulaşabilecek bir projenin tasarlanmasıyla başlar. Ancak bu proje, gemi nakliyatlarındaki elverişsizlik ve Hindistan'a giden vapur şirketinin kurulmasıyla önemini kaybeder³. İmparatorluk sınırları içinde gerçekleştirilen ilk demiryolu hattı Mısır'dadır. 1851 tarihli bu hat, 1869'da 1300 km uzunluğa erişmiştir⁴. İngilizler tarafından İskenderiye-Kahire arasında yapılan bu ilk demiryolu ağı, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla önemini kaybeder. Osmanlı Devleti'nin ikinci demiryolu hattı, Avrupa topraklarında yer alan Çernavoda-Köstence arasındaki hattır. Bu demiryolu ağı da yine İngilizler tarafından 1856'da imtiyazı alınarak yapılmıştır⁵. Osmanlı Devleti'nin Anadolu toprakları içinde gerçekleştirilen ilk demiryolu 1866'da İngilizler tarafından inşa edilen İzmir-Aydın ve İzmir-Turgutlu hatlarıdır. İngiliz şirketlerince yapılan bir başka demiryolu, 1873'te açılan Haydarpaşa-İzmit hattıdır⁶. Bunun yanı sıra, 1863'te Rusçuk-Varna arasındaki demiryolu da işletmeye açılır. Böylece, 1851-1866 yılları arasında toplam 513 km demiryolu hattı inşa edilmiş olur⁷. 1883'te ise yapım ve işletme imtiyazı İngilizlere verilen ve 1886'da tamamlanarak açılan Adana-Mersin arasında da 67 km'lik bir demiryolu hattı kurulmuştur⁸. İmparatorluk sınırları içerisinde demiryolu hatlarının gelişmesi sonucunda kurumsallaşma başlamış ve başlangıçta, Nafia Nezareti ile Turuk ve Meabir Dairesi tarafından yönetilen Osmanlı demiryolları, 1872'de

demiryolu yapım ve işletmesini gerçekleştirmek amacıyla kurulan Demiryolları İdaresine bağlanmıştır⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nda giderek artan demiryolları, kentler arasında ulaşımı güçlendirmenin ve tarıma dayalı ekonominin gelişmesine katkı sağlamanın dışında payitaht İstanbul ve taşra arasındaki bürokratik işleyişi de kolaylaştırmıştır.

Öte yandan payitaht İstanbul ve Avrupa arasında bir demiryolu hattının da inşa edilmesine karar verir. Bu kararda Avrupadaki Osmanlı topraklarında çıkabilecek olası bir isyanda hızlı asker sevkiyatının sağlanması düşüncesi yatmaktadır¹⁰. 1860 yılında hazırlanan kapsamlı demiryolu programına göre, Balkan yarımadasının bir ucundan bir ucuna ulaşım sağlanacak, İstanbul-Tuna arasındaki ulaşım ek olarak İstanbul'un Viyana ve Paris ile bağlantısı gerçekleştirilecekti¹¹. Viyana-İstanbul bağlantısının 1888'de tamamlanmasıyla Osmanlı topraklarında demiryolu yapımı hız kazanmış ve İstanbul-Bağdat ve Hicaz demiryolları planlanmış ve gerçekleştirilmiştir¹². Ayrıca 1860'ta hazırlanan demiryolu projesinde de İstanbul-Bağdat arasında bir demiryolu hattının kurulmasının öngörüldüğü bilinmektedir¹³. Kısaca, İstanbul'dan başlayarak Anadolu'ya ve oradan Bağdat'a ulaşan bir demiryolu ağı için ilk çalışmalar XIX. yüzyılın sonuna yaklaştıkça ortaya çıkmaya başlamıştır.

Anadolu-Bağdat Demiryolu ve Konya

Anadolu-Bağdat arasında bir demiryolu hattının kurulması düşüncesinin, Sultan Abdülaziz'in Asya topraklarını demiryolları ile bağlama gayesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir¹⁴. 1868-1872 yılları arasında Bağdat'ta valilik yapmış olan Mithat Paşa'ya göre, Bağdat'a uzanan bir demiryolu sayesinde Süveyş Kanalı'na erişim kolaylaşacak ve

³ Olgun, *aynı tez*, s. 13.

⁴ Akpolat, *aynı makale*, s. 79.

⁵ Olgun, *aynı tez*, s. 14.

⁶ Akpolat, *aynı makale*, s. 79.

⁷ Nesrin Kanberoğlu, "Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (2018), s. 160.

⁸ Akpolat, *aynı makale*, s. 79.

⁹ Deniz Demirarslan, "Batılılaşma/Modernleşme Dönemi Demiryolu Politikası ve İstasyon Binası Mimarisi: İzmit ve Hereke Tren İstasyonları", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, 2-4 Mayıs 2017, Kocaeli 2017, s. 1635.

¹⁰ Olgun, *aynı tez*, s. 16.

¹¹ Demirarslan, *aynı bildiri*, s. 1636.

¹² Akpolat, *aynı makale*, s. 79.

¹³ Demirarslan, *aynı bildiri*, s. 1636.

¹⁴ Olgun, *aynı tez*, s. 17.

kaybedilmiş ticari imkânlar geri kazanılacaktır¹⁵. Böylece 1871'de Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul ve Bağdat arasında bir demiryolu projesine başlanır. Başlangıçta devlet eliyle gerçekleştirilmek istenen bu hattın Haydarpaşa-İzmit arasındaki ilk kısmının kısa sürede tamamlanamaması sebebiyle bir Alman mühendis görevlendirilir. 1872'de Asya Osmanlı Demiryolları genel müdürlüğüne getirilen Alman Mühendis Pressel, tarafından hazırlanan projede demiryolu, Haydarpaşadan başlayarak Ankara-Sivas-Musul ve Bağdat üzerinden Basra'ya ulaşmaktadır¹⁶. Ancak 1875'te devletin ekonomik sıkıntıları sebebiyle bu proje yarım kalır ve 1881'de Duyun-u Umumiye İdaresi'nin aracılığıyla demiryolu yatırımları tekrar gündeme gelir. 1880'de ise Nafia Nazırı Hasan Fehmi Paşa tarafından Bağdat'a uzanacak demiryolu için güzergâh önerisi sunulur. Buna göre ana hatlar İzmit-Eskişehir-Kütahya-Afyon-Konya-Ulukışla-Halep-Bağdat iken şube hatları ise Eskişehir-Ankara, Afyon-Alaşehir, Iğın, Aydın, Konya-Kayseri-Sivas-Erzurum, Halep-Diyarbakır, Anbarlı-Basra, Trablusşam-Humus, Samsun-Diyarbakır, Halep-Hicaz, Yefa-Kudüs, Mudanya-Karaköy'dür. Sultan Abdülhamit döneminde 1888'de demiryolu imtiyazı Almanlara verilir ve 1889'da Anadolu Demiryolları Şirketi kurularak Haydarpaşa-İzmit hattı satın alınır. Demiryolu imtiyazını alan Almanlar tarafından demiryolu hattı 1893'te Ankara'ya uzatılır ve Eskişehir-Konya arasındaki bağlantının tamamlanmasıyla hat, 1896'da Konya'ya ulaşır¹⁷. 1903'te yayımlanan bir gazete haberine göre, demiryolu aracılığıyla Konya'dan her yıl 250.000 ton tahıl, 100 ton kaya tuzu ve 40 ton yün limanlara taşınmakta olup dönüş yolunda ise Anadolu içlerine 9.500 ton demir ürünü, 4.500 ton Avusturya şekeri ve 6000 ton Rus petrol ürünü taşınmaktadır¹⁸. Bunun anlamı, demiryolu aracılığıyla Konya'da ticaret ağının

genişlediği ve buna bağlı olarak yapı üretiminin otel, ambar, lokanta gibi daha önce kentsel mekânda bulunmayan yapı tipleriyle çeşitlendiğidir.

5 Mart 1903'te imzalanan bir anlaşmayla yapım ve işletme imtiyazı Deutsche Bank'a verilen Anadolu-Bağdat demiryolu hattının ise Konya'dan Basra'ya kadar 200 km'lik bölümler halinde döşenmesi ve 1911'de tamamlanması öngörülmüştür¹⁹. Öte yandan, Konya-Bulgurlu hattından sonraki kısımların inşası, birtakım sıkıntılar sebebiyle geç başlamıştır. Toros ve Amanos Dağları'nın geçite imkân vermemesi sebebiyle birbirinden kopuk hatlar ortaya çıkmış, hatları birbirine bağlayabilmek için tünel kazılmaya başlanmış ve ancak Ekim 1918'de İstanbul-Bağdat arasını kesintisiz şekilde bağlar hale gelmiştir; 10 Ocak 1928'de ise hattın Türkiye topraklarında kalan kısmı satın alınarak devletleştirilmiştir²⁰.

XIX. Yüzyılda Konya'da Mevcut Kentsel Doku ve Demiryolu

Geniş bir düzlük üzerinde yer alan Konya, Alaeddin Tepesi adı verilen doğal bir sınırlayıcı aracılığıyla kentsel mekânını şekillendirir. Alaeddin Tepesi, kentin ilk merkezidir ve Selçuklu döneminden kalan pek çok önemli eserin yanı sıra kent surlarıyla çevrelenmiş bir örüntü sunar. Kent surlarının dışına XIII. yüzyılda inşa edilen Mevlana Türbesi ve yakın çevresi ise dini merkez alanı olarak tariflenir. Kentin önemli bir sosyal-kültürel bileşeni haline gelen Mevlevi Dergâhı ve Alaeddin Tepesi arasındaki alan, yüzyıllar boyunca, mekânsal gelişimin odağı olur. Öyle ki bu alan, ticari işlevlerin eklemelendiği bir kentsel dokuya dönüşür. Böylece, doğal bir sınırlayıcı olarak Alaeddin Tepesi'nin doğusu, tipik bir Osmanlı kenti karakteri sunar. Ter ve Özbek²¹ tarafından ifade edildiği gibi, Osmanlı döneminde Konya'da kentsel mekânın

¹⁵ Kanberoğlu, *aynı makale*, s. 161.

¹⁶ Demirarslan, *aynı bildiri*, s. 1636.

¹⁷ Olgun, *aynı tez*, s. 17, 35-36.

¹⁸ Yonca Kösebay Erkan, "Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması" (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 108.

¹⁹ Kanberoğlu, *aynı makale*, s. 162-163.

²⁰ Kanberoğlu, *aynı makale*, s. 167.

²¹ Ümmügülsüm Ter-Oğuz Özbek, "Kent Merkezlerinin Oluşumunda Alansal Gömülülük: Konya Tarihi Kent Merkezi", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, XX/4 (2005), s. 530.

gelişimi, XV.-XVIII. yüzyıllar arasında Alaeddin Tepesi'nin doğusuna ve XVIII.-XIX. yüzyıllar arasında ise Alaeddin Tepesi'nin güney ve güneydoğusuna doğru gerçekleşmiştir. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın ardından yürütülen pek çok uygulama aracılığıyla kentsel mekânda kamusal alan düzenlemeleri yapılmış ve yeni yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Payitaht İstanbul'dan tüm taşraya yayılan/aktarılan bu reform uygulamaları kentsel mekânın morfolojisini belirgin şekilde dönüştürmüştür. Bu süreç, Konya'da da diğer pek çok Anadolu kentine benzer içeriklerle karakterize olmuştur. Hükümet Konağı'nın inşa edilmesi ve önünde bir meydanın düzenlenmesi, sanayi mektebi ve darü'l-muallimin gibi yeni eğitim yapılarının kent sistemine yerleşmesinin yanı sıra Ziraat Abidesi gibi yapılarla kentte bir anma mekânının oluşturulması gibi olgular XIX. yüzyılın sonu ve erken XX. yüzyılda gerçekleşen mekânsal yenilenmenin birkaç örneğidir. Diğer taraftan 1867'de gerçekleşen Çarşı Yangını'nın ardından yeni bir bedestenin inşa edilmesi ve alanın yeni nizamnamelere uygun şekilde düzenlenmesi kent sistemini morfolojik olarak organize etmiştir. Öyle ki, pek çok yapıyı kullanılmaz hale getiren büyük yangının ardından aynı alanda Ebniye Nizamnamesine uygun olarak yeni bir çarşının inşasına başlanmıştır. Yeni çarşı, geniş yolları olan, dükkânların bir şerit halinde yerleştirildiği, iki katlı ve kâgir yapılardan oluşan bir görünümle vuku bulmuştur. Diğer taraftan şehrin kanalizasyon sistemi için de çalışmalar yapılmıştır²². Bu süreçte hız kazanan imar faaliyetleri sonucunda birbirini dik kesen cadde ve sokakların açılması gerçekleşmiştir. Bunlar arasından en önemlisi, Alaeddin Tepesi ve Mevlana Külliyesi arasında uzanan Mevlana Caddesi'nin yeni bir aks olarak ortaya çıkmasıdır²³. Ancak bu kentsel yenilenmelerden hiçbiri, demiryolu kadar dramatize edilen bir süreç

evrilmemiştir. Zira ne kent surlarının kentsel görünümünden ortadan kalkması ne Tanzimatın reform uygulamalarının kente yansması ne de Çarşı Yangını'nın yol açtığı travmatik mekânsal deneyim, ötekileştirilen bir konumlanma ve biçimsel yenilenmeyle vuku bulmuştur. Aksine, tüm bu süreçler Alaeddin Tepesi ve Mevlevi Dergâhı arasındaki alanda kalıtsal bir izlek ve alışılmış bir kentsel deneyimin güzergâhında ortaya çıkmıştır. Ancak 1896'da demiryolunun kente ulaşması, bu durumu tersine çevirmiştir. Alaeddin Tepesi'nin doğusunda kentin dışındaki uzak bir alan ilk defa sistemli ve kapsamlı bir kentsel müdahaleye maruz kalmıştır.

Öte yandan, Anadolu-Bağdat demiryolu hattının güzergâhında bir ana hat olmasının öngörülmesinden ayrı olarak, Konya için 1880 yılında bir layiha hazırlanmıştır. Konya vilayeti tarafından merkeze sunulmak üzere hazırlanan bu layihada yapılan tetkik ve teftişler sonucunda vilayete bağlı yerleşimlerdeki ihtiyaçlar tespit edilerek yapılması gereken imar ve ıslah faaliyetleri belirlenmiştir²⁴. 1880 tarihli bu layihada demiryolu hattı yapılması ile ilgili bazı talepler bulunmaktadır. Örneğin, Konya-Akşehir ve Akşehir-Alaşehir arasında inşa edilecek bir demiryolu hattının Mersin ve Antalya ile bağlantıyı kolaylaştıracağı ve bu durumun da zirai üretim ve ticareti artıracığı yönünde görüş bildirilmiştir²⁵. Demiryolu istasyonunun yer seçimi konusunda çeşitli spekülasyonlar bulunmaktadır. Örneğin, Odabaşı'ndan aktaran Erdoğan²⁶, valilik göreviyle Konya'ya gelen Mehmet Tevfik Biren'in Konya garınının şehre uzaklığını sorguladığını, şehrin ileri gelenlerinin, demiryolunun Konya'ya uğramaması için İstanbul'a baskı yapıldığını, fakat bunu başaramayınca en azından kente uzak bir noktadan geçmesinin istenildiğini ve böylece, araba ve hayvanlarla nakliyat yapanların kazançlarından olmamasının düşünüldüğünü cevap olarak

²² Hüseyin Muşmal, "1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXII/1 (Mayıs 2008), s. 107-110.

²³ Ter-Özbek, *aynı makale*, s. 530-531.

²⁴ Hüseyin Muşmal, "Konya Vilayeti'nin Islahı ve İmarı Hakkında 9 Eylül 1880 Tarihli Bir Layiha", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, S. 17 (2007), s. 121.

²⁵ Muşmal, *aynı makale*, s.127.

²⁶ Hacı Abdullah Erdoğan, "Konya Tren İstasyonu ve Yakın Çevresinin Gelişimi", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 62.

verdiğini ifade etmektedir. Diğer yandan, demiryolunun kente ulaşmasının olumlu değişimlere de yol açtığı yönünde aktarımlar da bulunmaktadır. Yine Özönder'den aktaran Erdoğan²⁷, demiryolu sayesinde iç pazarın canlandığını, demiryolu güzergâhı çevresindeki bataklıkların kurutulduğunu, madenlerin işletildiğini, mevcut işyerlerinin büyüdüğünü ve ek olarak, sosyal hayatta da birtakım değişiklikler olduğunu ve İstanbul'daki moda akımların Konya'da hızlı bir şekilde uygulamaya konulduğunu belirtmektedir. Dahası, demiryolu sayesinde ithal ürünlerde artışın olduğu kentte, XIX. yüzyılın sonunda vitrinli mağazaların ortaya çıktığı bilinmektedir²⁸. Bunun dışında, demiryolunun kente en önemli katkılarından biri ulaşım altyapısını güçlendirmiş olmasıdır. Bu arada, demiryoluna karşı duyulan önyargılara rağmen kentin dışarıyla olan bağlantısını konsolide etmesi de yine önemlidir ki, kent sistemi içerisinde daha önce var olmayan ulaşım düzeneklerinin kente aktarılması da sağlanmıştır. Örneğin, demiryolu ve Alaeddin Tepesi'nin doğusunda kalan geleneksel çarşı bölgesi arasındaki mesafenin fazla olması ve bu uzaklığın at arabaları tarafından aşılmasındaki yetersizlik sebebiyle, kente bir atlı tramvay sistemi getirilmiştir. İstasyondan kent merkezine ulaşmak için kullanılan atlı tramvay sistemi, XX. yüzyıl başında Selanik'ten sökülen bir sistemin faaliyete geçirilmesiyle kullanıma açılmıştır²⁹.

Konya demiryolu istasyonunun doğusunda Anıt alanı, kuzeyinde İhsaniye Mahallesi, batısında ve güneyinde Havzan Mahallesi yer almakta olup istasyon, yaklaşık 160x22 m'lik bir alanı kaplamaktadır³⁰. Ek olarak, İstasyonun kent merkezi ile bağlantısını sağlamak amacıyla yeni bir arter açılmış ve bu yeni aks, tren garı ile Alaeddin Tepesi'nin doğusunda kalan geleneksel merkezi birbirine bağlamıştır. Ferit Paşa Caddesi, Feridiye Caddesi olarak da bilinen bu yeni arter İstasyon Caddesi

aksıdır. Bu alan, demiryolu ağının etrafının yapılaşmasına yol açmıştır. Dahası, erken XX. yüzyılda kente eklenen Ziraat Abidesi ile birlikte Cumhuriyet dönemi kent sistemi için prestijli bir meydan altlığı sunmuştur. Cumhuriyet döneminde pek çok Anadolu kentinde açılan İstasyon Caddelerinden farklı olarak Konya İstasyon Caddesi, erken bir modernleştirici pratiktir ve bu yönüyle Cumhuriyet döneminin ülküsel ideallerini taşıyan bir aks olarak değil Osmanlı modernleşmesinin çağdaşlaşma çabalarını kente nakleden bir anlayışla vuku bulmuştur. Öyle ki bu durum, İstasyon Caddesi aksının konut sunumlarıyla konsolide edilmesiyle billurlaşmıştır. Bir arteri prestijli kılan kamu yapıları ise İstasyon Caddesi aksının Ziraat Abidesi ile birleştiği alanının etrafında çevrelenmiştir. Osmanlı modernleşmesinin bir pratiği olarak demiryolunun kente eklenildiği aks, bir yandan 1912'de halkın kullanımına sunulan Millet Bahçesi³¹'ne açılırken bir yandan da Mimar Muzaffer tarafından tasarlanan 1911 tarihli Amber Reis Camisi, 1915-1917'ye tarihlenen Ziraat Abidesi ve 1917'de tamamlanan Darü'l-Muallimin'e açılmaktadır³². Hükümet Konağı gibi yapıların Alaeddin Tepesi'nin doğusundaki geleneksel merkezde konumlandığı gözetildiğinde, Alaeddin Tepesi'nin batı yönündeki bu alanda bu denli yoğun kamusal yapıların toplanmasının olası bir sebebinin demiryolunun kente kattığı yeni anlamsal içerik olduğu düşünülebilir. Böylece, Atatürk Caddesi ile Amber Reis ve Ferit Paşa Caddelerinin kesiştiği kavşak, kentte Cumhuriyet döneminin prestijli mekânını tanımlamıştır. İstasyon Caddesi aksının kendisi ise bir ucu tren garına ve bir ucu anıt alanına bağlanan, aks boyunca otel, lokanta, ambar gibi yapıların serpiştirildiği ve konut sunumlarının tedrici gelişimiyle yapılaşan bir arter haline dönüşmüştür. Bu sürecin en öne çıkan yapılarından biri Tantavi'nin Ambarı olarak bilinen yapıdır. Bağdat ve Augus-

²⁷ Erdoğan, *aynı tez*, s. 63-64.

²⁸ Kösebay Erkan, *aynı tez*, s. 107.

²⁹ Ter-Özbek, *aynı makale*, s. 531.

³⁰ Erdoğan, *aynı tez*, s. 72.

³¹ Filiz Çelik, "Geç Osmanlı Dönemi Kentsel Mekanda Batılılaşma Etkileri: Konya Millet Bahçesi", *SUTAD*, S. 44 (2018), s.344.

³² Remzi Duran vd., "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları", *Konya Kitabı IX*, Konya 2006, s. 240-246.

tus Otelleri'nin bulunduğu mevkide konumlanan yapı, Berrak Sokak ile Emir Sadrettin Sokağı'nın kesiştiği köşede yer almaktadır ve yapı, Tantavi Hafız Ragıp Efendi tarafından 1903 yılında inşa ettirilmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda boyuna uzanan dikdörtgen planlı yapı, kaba yonu ve moloz taş örgülü beden duvarları ve söveli kapı-pencere açıklıklarıyla karakterizedir. Yapıya giriş, kuzey ve güney cephe hatlarının orta aksı üzerinden gerçekleşmektedir. Yapının özgün iç mekân düzeninde bu kapılar arasında boydan boya uzanan bir koridor yer almakta ve bu koridorun iki yanında sıralanan depo bölümleri bulunmaktadır³³. Tantavi'nin Ambarı, demiryolunun ulaşmasından sonra kente eklenilen yeni bir ticaret yapısı olarak okunmalıdır. Zira yapılaşmaya açılan bu yeni alanda daha önceden geleneksel merkezde bulunan işyerleri ya taşınarak ya da şube açarak demiryolu istasyonuna uzanan aks etrafına yerleşmeye başlamıştır³⁴.

Tren Garı ve Yakın Çevresindeki Binalar

Konya'da demiryolunun kentsel mekânı biçimlendirme süreci, istasyon ve yakın çevresini etkisi altına alan bir dinamizmle gerçekleşmiştir. Anadolu-Bağdat demiryolunun Konya istasyonunda bulunan yapılar, tren garı, lokomotif deposu, işçi barakları, ambarlar, santral binası ve lojmanlar olup bu yapı grupları adeta bir yerleşke görünümündedir. Yine, demiryolunun anlamsal içeriği dolayısıyla tren garının yakın çevresinde otel ve lokanta gibi yeni yapı tipleri de belirlemiştir.

Konya tren garı, Anadolu Demiryolu Şirketi tarafından gerçekleştirilen tip proje uygulamasına göre şirketin 1. sınıf tip proje olarak inşa ettiği bir yapı olup 1895'e tarihlenmektedir³⁵. Konya tren garı, dikdörtgen planlı ve iki katlı olup, iç mekân kuruluşu ve cephe düzeninde simetri hâkimdir. Yapı, 31,40x18,65 metrelik bir alan üzerine inşa

edilmiştir. Peronlar, batı yönünde konumlanmaktadır ve giriş açıklığı, orta aksta yer almaktadır. Giriş holü, aynı zamanda yolcu bekleme alanı olarak değerlendirilmiş ve bu alanın kuzey ve güney kanatları bagaj bölümü, haremlik, I. ve II. sınıf yolcu bekleme alanı, büro alanları ve bilet gişesi gibi mekânlarla donatılmıştır. Planimetrik kuruluşta kuzeyde yer alan büro mekânlarından biri, istasyon şefi için ayrılmış olup, bu mekândan, bir merdiven aracılığıyla istasyon şefinin barındığı lojmana ulaşılmaktadır. Yapının orta aksında yer alan giriş açıklığı, ana kütlede hafifçe dışa doğru taşırılmış ve bu yüzey, alınlıklı bir duvar ile tamamlanmıştır. Giriş ve peron cephesi kapı-pencere açıklıkları ile karakterize edilmiş, zemin kattaki kemerli açıklıklar üst katta dikdörtgen biçime dönüşmüştür. Cephe yüzeyi boyunca kat ayrımlarını ifade eden silme ve kornişler bulunmakta olup yapıda köşe vurgusu ve saçak detayı gibi özelliklere rastlanmaktadır. Dar kesitli güney ve kuzey cepheleri ise birbirinden farklı şekilde düzenlenmiştir. Özgün ahşap sundurması korunamayan peron saçağını taşıyan çelik kolonlar, gövdeleri yivli ve başlıkları kıvrımlı süslemelerden oluşmaktadır. Öte yandan ihtiyacı karşılayamaması sebebiyle II. Dünya Savaşı sonrasında gar binasının güneyine yeni bir gar binası inşa edilmiş olup eski tren garının zemin katındaki bekleme holü, sonradan; restoran olarak yeniden işlevlendirilmiştir³⁶. 1956 yılında inşa edilen tren garı ise dikdörtgen biçimlidir ve simetrik bir plan şemasına sahiptir³⁷.

Demiryolunun bir servis yapısı olan lokomotif deposu ise istasyonun kuzeybatısında konumlanmaktadır. Lokomotif deposu, dairesel formda olup arka kısmına bitişik şekilde inşa edilen dikdörtgen yapılar da bulunmaktadır³⁸. Bakım atölyeleri tek katlı ve çeyrek yay biçimlidir ve merkezinde, lokomotifleri yönlendiren bir döner köprü yer almak-

³³ Duran vd., *aynı makale*, s. 244.

³⁴ Erdoğan, *aynı tez*, s. 66-67.

³⁵ Gamze Özmertyurt, "Niğde Tren Garı Kompleksinin İncelenmesi", (Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2018, s. 45.

³⁶ Erdoğan, *aynı tez*, s. 73, 81.

³⁷ Merve Özkaynak-Yelda Korkmaz, "Kimlik ve Dönüşümün İzlerini Gar Binaları Üzerinden Saptamak: Konya Gar Binaları", *Uluslararası Tasarım ve Mühendislik Sempozyumu, 10-12 Ekim 2019*, İzmir 2019, s. 220-221.

³⁸ Mehmet Uysal-Zehra Rumeysa Ersöz-İzzet Alim Fazla, "Konya Tren Garı Yerleşkesi Tarihi Lokomotif Deposu İçin Bir Yeniden Kullanım Önerisi", *Konya Sanat Dergisi*, S. 2 (2019), s. 80.

tadır. Atölye binası, 13 bölmeden oluşmaktadır. Bölmelerin arasında duvar bulunmamakta olup sadece kuzeydeki 3 bölmeli blok, diğer bloklardan daha geniştir ve bir duvarla ayrılmaktadır. Bu yapıya bitişik şekilde inşa edilen dikdörtgen planlı yapı ise tamir mekânları olarak kullanılmaktadır. Tamir mekânlarının kuzeyinde kazan dairesi, kömürlük ve soyunma mekânları yer almaktadır³⁹. Lokomotif deposu yüksek ve basık kemerli kapı açıklıkları ile karakterizedir. Yapının doğu cephesi, basık kemerli ve söveli pencereler ile organize edilirken arka ve yan cephelerdeki pencereler, basık kemerli açıklıklar halinde düzenlenmiştir. Lokomotif deposunun üst örtüsü ise çelik sistem ve ışıklıklı çatı detayı ile tamamlanmıştır. 3 bölmeden oluşan ve daha uzun lokomotifler için tasarlanan atölye kısmının çatısında şerit halinde 3 adet açıklık bulunurken 10 bölmeden oluşan atölye kısmında ise 1 adet açıklık yer almaktadır⁴⁰.

Tren garının kuzeydoğusunda yer alan lojmanlar ise istasyonda çalışanların barınmaları için inşa edilmiştir. Bir bahçe içerisinde birbirinden bağımsız olarak konumlanan lojmanlar, 3 farklı tipte tasarlanmış ve her bir tipten ikişer adet inşa edilmiştir. Birbirine yakın olarak konumlanan bu lojmanlar, yüksek eğimli çatı, basık kemer, saçak detayı, silme ve alın süslemelerinden oluşan bazı karakteristik cephe özelliklerine sahiptir. Lojmanlar, bodrum, zemin ve çatı katından oluşmaktadır. Lojmanlara giriş, zemin yüzeyinden birkaç basamakla ayrılan bir subasman kotu aracılığıyla gerçekleşmektedir. Plan şeması açısından incelendiğinde Tip1, işlevsel bir organizasyon etrafında örgütlenmiştir. Buna göre, merdivenin konumlandığı giriş holünden salon ve mutfığa ulaşılırken bu merkezi hole bağlanan ikincil bir koridor sistemi, wc-banyonun konumlandığı birime açılmaktadır. Üst katta ise merdiven, doğrudan, büyük bir boşluğa açılmakta ve bu mekân üzerinden birbirinden bağımsız iki ayrı odaya geçilmektedir. Bodrum katta ise depo ve kiler birimleri bulunmaktadır.

Zemin katta yer alan banyo bölümü, konuta sonradan ilave edilmiştir. Tip2'de ise giriş kapısı, küçük bir giriş holüne açılmakta ve bu alan üzerinden 1 adet odaya ve merdivenin bulunduğu ikinci hole geçilmektedir. Merdivenin bulunduğu geniş hol ise 1 adet odaya ve wc-banyo birimlerinin konumlandığı birime açılmaktadır. Üst katta merdivenin açıldığı hol üzerinden 1 adet odaya erişilmekte olup bu oda üzerinden ikinci bir odaya daha geçilmektedir. Bodrum katta mutfak ve kiler birimleri yer almaktadır. Mutfak ve kiler, mazgal pencereleri aracılığıyla havalandırılmaktadır. Son olarak Tip3, giriş kapısının açıldığı küçük bir rüzgârlık alanına eklenen geniş hol etrafında örgütlenmiştir. Merdivenin konumlandığı bu geniş hol, mutfak, 2 adet oda ve wc-banyo birimleri ile çevrelenmiştir. Lojmanın üst katında ise merdivenin bitiminde bir oturma alanı ve bu alana açılan 2 adet oda yer almaktadır⁴¹. Bodrum katta ise kiler ve depo alanları bulunmaktadır. Tip1, Tip2 ve Tip3'te bulunan farklı plan organizasyonlarına rağmen lojmanlar, kübik ve rasyonelize edilmiş bir görünüm sunmaktadır.

Tren garının kuzeydoğusu boyunca uzanan lojmanlardan bir diğeri ise kare planlıdır. Bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan lojman, 8,67x9,41 m boyutlarındadır ve konuta giriş, doğu cephesinden sağlanmaktadır⁴². Giriş kapısı uzun ve dar kesitli bir koridora açılmakta ve bu koridor, 3 adet oda, mutfak, wc ve merdivenin bulunduğu mekânlarla çevrelenmiştir. Üst katta ise merdivenin açıldığı bir hol ve 2 adet oda bulunmaktayken bodrum katta, 1 adet oda yer almaktadır. Cephe, söveli kapı-pencere açıklıkları ile sade bir şekilde düzenlenmiştir. Kare planlı bu lojmanın güney komşuluğunda ise ikiz ev tipolojisiyle üretilmiş, bodrum ve zemin kattan oluşan bir lojman daha bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan lojman, 21,55x8 m boyutlarında olup yapı, birbirinden bağımsız iki ayrı girişle tanımlıdır. Her iki konut ünitesinde de giriş, muhdes olarak yapılmış kısımdan gerçekleş-

³⁹ Erdoğan, *aynı tez*, s. 96-97.

⁴⁰ Uysal vd., *aynı makale*, s. 80-81.

⁴¹ Erdoğan, *aynı tez*, s. 89-93.

⁴² Seyit Ahmet Biçer-Arzu Biçer, "Konya Devlet Demiryolları İstasyon Lojmanları'nın Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerinin Değerlendirilmesi", *Mimarlar*, S. 11 (2015), s. 74.

mektedir. Ana giriş kapısı, uzun ve dar kesitli bir dikdörtgen hole açılmaktadır. Bu hol, 3 adet oda, mutfak ve wc-banyo mekânları ile çevrelenmiştir. Bodrum kata ise konut ünitesinden bağımsız olarak dışardan verilen bir merdiven aracılığıyla ulaşılmaktadır ve bodrum katta, girişleri birbirinden bağımsız olan 2 adet depo bulunmaktadır. Lojmanın cephe düzeni, söveli pencere açıklıkları ile sade bir şekilde karakterize edilmiştir. İkiz ev tipolojisiyle üretilmiş bu lojmanın güney komşuluğunda ise çok katlı-çok üniteli bir lojman bulunmaktadır. 13,23x10,10 metre boyutlarında olan lojman, özgün halinden uzaklaşmış ve sonradan yapılan müdahaleler sebebiyle iki ayrı bölüm halini almıştır⁴³. Lojman, bodrum, zemin, birinci kat ve çatı katından oluşmaktadır. Konuta giriş, doğu ve batı cephesinde yer alan birbirinden bağımsız bölümler aracılığıyla gerçekleşirken bodrum kata, kuzey yönünden verilen bağımsız bir başka giriş açıklığı ile de ulaşılmaktadır. Her bir katta yer alan konut üniteleri oda ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Lojmanın cephe düzeni, söveli kapı-pencere açıklıkları, kat ayrımını vurgulayan silme ve çatı penceresi ile düzenlenmiştir.

Tren garının kuzeydoğusunda konumlanan ve sürveyan binası olarak inşa edilen bir başka yapı ise sonradan lojman olarak işlevlendirilmiştir. Lojman, bodrum, zemin, birinci kat ve çatı katından oluşmaktadır. Giriş, merdivenin konumlandığı geniş bir hole açılmakta olup bu hol, 2 adet oda, wc ve mutfak ile kuşatılmıştır. Üst kat ise merdivenin bağlandığı hol ve bu hol üzerinden geçilen 2 adet oda, banyo ve depo biriminden oluşmaktadır. Ek olarak, merdivenin bağlandığı hol üzerinden doğrudan erişilen ve giriş açıklığının üzerine gelen bir balkon mekânı da bulunmaktadır. Ayrıca, zemin katta yer alan mutfak alanı, üst katta terasa dönüştürülmüş ve bu mekâna, oda üzerinden geçilmektedir. Cephe düzeni, basık kemerli ve söveli pencere açıklıkları ile karakterizedir. Cephede öne çıkan diğer özellikler ise balkonun metal payandalarla desteklenmesi ve mutfağın üzerindeki teras korkuluklarının mermerden yapılmış olmasıdır⁴⁴.

Tren garının hemen kuzeydoğu köşesinde konumlanan lojman, bodrum, zemin, birinci kat ve çatı katından oluşurken iç mekân düzeni, L biçimli bir plan organizasyonu ile çözümlenmiştir. Tren garının hemen güneydoğu köşesinde konumlanan lojman ise dikdörtgen planlı olup bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır⁴⁵. Bu lojman, bir süre kısım hekimliği ve sonrasında santral binası olarak kullanılmıştır. Bağdat Oteli ile Santral binasının arasında konumlanan bir başka lojman ise batısında yeni gar binası ve doğusunda İstasyon Caddesi ile çevrelenmiştir. Lojman, bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Yapının çatı katı da lojman olarak kullanılmaktadır⁴⁶. Plan şeması ve cephe kuruluşu açısından yapıda simetri hâkimdir. Lojman, yerleşkede çok katlı-çok üniteli ortak yaşam biçimini sergileyen bir konut sunumu olarak öne çıkmaktadır. Planimetrik kuruluşta giriş açıklığı ve merdiven orta aksa yerleştirilmiş olup bu alan üzerinden birbirinden bağımsız 2 adet konut birimine geçilmektedir. Böylece, zemin ve üst katta toplamda 4 adet konut ünitesi yer almaktadır. Her bir konut ünitesi, merdiven holünden ulaşılan giriş kapısının açıldığı dikdörtgen bir hol etrafında örgütlenmiştir. 3 adet oda, mutfak ve wc-banyo tarafından kuşatılan bu dikdörtgen hol, toplayıcı-dağıtıcı bir merkez alan olarak işlevlendirilmiştir. Bodrum katta ise kömürlük alanları bulunmaktadır. Lojmanın cephe düzeni, söveli kapı-pencere açıklıkları, köşe vurgusu ve kat ayrımını belirginleştiren silme ile karakterizedir.

Anadolu-Bağdat demiryolunun Konya'ya ulaşmasının ardından tren garı ile başlayan yapılaşma, demiryolunun işlevselliğini tamamlayan servis binalarıyla devam etmiştir. Lokomotif deposu ve lojmanlar gibi yapılardan oluşan bu süreç, bir yerleşke görünümüne ulaşmıştır. Yukarıda tren garının yakın çevresinde otel binalarının da yeni yapı tipi olarak kentsel mekâna eklenmesinden bahsedilmiştir. Örneğin, Bağdat Oteli, Augustus'un Oteli, İstanbul Oteli ve Hacı Efendi'nin Oteli, yolcuların konakladığı otellerden birkaçı olup ayrıca atlı tramvayla ulaşılan kent merkezindeki Osman-

⁴³ Biçer-Biçer, *aynı makale*, s. 74-75.

⁴⁴ Erdoğan, *aynı tez*, s. 101.

⁴⁵ Biçer-Biçer, *aynı makale*, s. 75-76.

⁴⁶ Erdoğan, *aynı tez*, s. 73,103.

lı Palas, Selçuklu Palas ve Vatan Oteli de yolcular tarafından tercih edilmekteydi⁴⁷. Bunlar arasından Bağdat Oteli hem tren garına olan yakınlığı hem de taşıdığı mimari değeri açısından önemlidir.

Bağdat Oteli, tren garının güneydoğusunda konumlanmakta olup otel binası, 1912'de inşa edilmiştir. Odabaşı'ndan aktaran Erdoğan, otelin bir orkestrası ve bir adet tenis kortu olduğunu ve otelin salonlarında baloların yapıldığını ifade etmektedir. Otel binası, kuzey-güney doğrultusunda boyuna uzanan 39,20x13,95 m boyutlarındaki dikdörtgen biçimli bir kütledir. Plan şeması ve cephe düzeninde simetrisinin hâkim olduğu yapının yan kanatları, 2 katlı iken giriş aksının yer aldığı orta bölüm 3 katlı olarak tasarlanmıştır. Yapıda bodrum kat, zemin yüzeyine doğru yükseltilmiş ve subasman kotu, iç mekân düzenine yansıtılmıştır. Ana giriş, batı yönünde olup bu alan, ana kütle gövdesinden hafifçe dışa doğru taşırılarak belirginleştirilmiştir. Orta aksta konumlanan giriş açıklığı, küçük bir giriş holüne açılmaktadır ve bu alandan yüksek bir merdivenle zemin kata ulaşılırken, merdivenin iki yanında bulunan daha küçük 2 adet merdivenle de bodrum kata erişilmektedir. Zemin kata ulaşan merdiven ise merkezi bir orta hole açılmakta ve bu holden yan kanatlarda bulunan mekânlara geçilmektedir. Orta hol, merdivenin karşısında konumlanan büyük bir oda ile tamamlanmaktadır. Zemin katta uzun ve dar kesitli dikdörtgen bir koridorun iki yanına sıralanan odalar, yatma mekânlarını meydana getirirken yapının güneydoğu ucunda ortak bir wc-banyo mekânı ve bodrum katı, zemin katı ve birinci katı birbirine bağlayan bir merdiven çözümlenmiştir. Yine üst katlara çıkışı sağlayan bir başka merdiven ise orta holdeki büyük odanın hemen bitişiğinde konumlanmış ve orta hole doğrudan açılan bu merdiven aracılığıyla, üçüncü kata kadar çıkış sağlanmıştır. Birinci katın planimetrik kuruluşu, zemin kata benzer şekilde planlanmış ve orta holde bir yemekhane ve dinlenme mekânı oluşturulmuştur. Zemin kattaki giriş alanının üzerine yerleşen dinlenme mekânı, doğrudan, geniş bir balkona açılmaktadır. Dinlenme mekânının

kuzey ve güney bitişiğinde bulunan ve yan kanatlarda konumlanan odalardan ise küçük boyutlu balkonlara çıkılmaktadır. Otel binasının yan kanatları birinci katta sonlanırken, kütle gövdesinin orta aksı, ikinci katı meydana getirmektedir. İkinci katta yer alan orta hol, 1 adet dinlenme odası, 4 adet yatak odası ve 2 adet wc birimleriyle çevrelenmiştir. Bu odalardan giriş cephesine bakan 2 oda, balkonlu olarak tasarlanmış olup, ikinci kattaki dinlenme odasından da geniş bir balkona çıkılmaktadır. Öte yandan bodrum kat, depo mekânlarından oluşmaktadır. Kâgir olarak inşa edilen yapıda, çelik putrelli ve putrellerin arasında tuğlalardan örülen kemerlerin olduğu volta döşeme kullanılmıştır. Yapının cephe düzeni, özellikle giriş cephesi açısından oldukça karakteristiktir. Orta aksta yer alan giriş açıklığı, ana kütle gövdesinden hafifçe öne doğru taşırılmış ve bu alan, yan kanatlardan yüksek tutulmuştur. Kemerli kapı-pencere açıklıklarıyla karakterize olan giriş açıklığının üzeri balkon düzeneği ile tamamlanmıştır. Ahşap balkonlar, ahşap payandalarla taşınmakta olup bu payandalar, bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bu halyle giriş cephesi, son derece özgün bir görünüm sunmaktadır. Diğer taraftan, yapının genel cephe düzeni ise saçak detayı, söveli pencere açıklıkları, kat ayrımlarını belirginleştiren ve cephe yüzeyi boyunca devam eden korniş ve silmeler ile oluşturulmuştur. Yapının iç mekânında da mermer basamaklı merdiven, metalden yapılmış bitkisel motifli korkuluklar, ahşap işlemeli kapı ve İtalyan işi karo mozaikler gibi kayda değer dekoratif unsurlar bulunmaktadır⁴⁸.

Son olarak, tren garının yakın çevresine eklenen bir yapı tipinden daha kısaca bahsetmek gerekmektedir. İstasyon yakınında inşa edilen bir değirmenin imtiyazının 1907'de bir Türk resmi görevlisine verildiği bilinmektedir⁴⁹. Bunun anlamı, tren garının yakın çevresinde sadece konaklama ya da depolamaya ayrılan yapıların değil aynı zamanda değirmen gibi üretime yönelik yapı tiplerinin de yerleşmeye başladığıdır.

⁴⁷ Kösebay Erkan, *aynı tez*, s. 101.

⁴⁸ Erdoğan, *aynı tez*, s. 81-85.

⁴⁹ Kösebay Erkan, *aynı tez*, s. 117.

KENTSEL PRESTİJ MEKÂNI OLARAK İSTASYON CADDESİ*

İlk olarak XIX. yüzyılda İngiltere’de başlayan demiryolu ulaşımı, sonrasında tüm dünyada etkisini göstermiştir. Demiryollarının yaygınlaşması ile birlikte kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkileri artırarak birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Modernleşmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilen demiryolunun kentsel yerleşmeler ile bağını kuran istasyon/gar ile istasyon/garın kent merkezi ile ilişkisini sağlayan cadde veya bulvarlar, kentlerin mekânsal kurgusuna eklemlenen yeni kullanımlar oluşturur. Bu süreçte, demiryolu güzergâhları üzerinde bulunan Anadolu kentlerinde İstasyon Caddeleri oluşmaya başlamış, konumu itibari ile kentler için yeni bir gelişme dinamiği olarak kentlerin modern yüzünün simgesi ve prestijli mekânı olarak somutlaşmıştır. Bu nitelikleri ile kentlerin tarihsel bağlamda mekânsal değişim ve gelişiminin gözlenebildiği, kent kimliğinin mimari kimlik üzerinden okunabildiği tarihi alanlar olarak önemli görülmelidir.

Anadolu kentlerinin mekânsal yapısı incelendiğinde; demiryollarının ortaya çıktığı XIX. yüzyıl öncesinde genellikle iç kale ve dış kale olarak ad-

landırılan iki bölümden oluştuğu görülmektedir. İç kalede yöneticilerin oturduğu ve yönetim işlerinin yer aldığı birincil kent ögeleri bulunmaktadır. İç kale dışında kalan kesimde ise zanaat faaliyetleri görülmekte ve kentin ileri gelenleri ikamet etmektedir. Kalenin dışında yer alan “kale altı” adı verilen kısımda ise daha çok pazar yerleri ve yerleşik olmayan ticari fonksiyonların sürdürüldüğü pazarlar, kente gelen yolcuların konaklaması için kervansaraylar-hanlar ile tekke ve zaviyelerin yerleştiği bilinmektedir¹.

Zaman içinde değişen ticaret fonksiyonları, üretim sistem-teknolojilerinin ve yeni ulaşım araçlarının etkisiyle kentsel mekân yapısı da etkilenerek değişmeye başlamıştır. Şüphesiz bu süreçten Anadolu kentleri de etkilenmiş ve özellikle XIX. yüzyıldan itibaren bazı değişimlere uğrayarak kentsel ve sosyal yapı karşılıklı olarak birbirini dönüştürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu’nun XIX. yüzyıl sonunda, kendi iç dinamiklerinden kaynaklı olmayan dış etmenler sonucunda kentsel arazi kullanımına eklenmiş olan demiryolu, yönetim merkezi, göçmen mahallesi, askeri kışla gibi yeni

* Doç. Dr. Süheyla BÜYÜKŞAHİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-5869-3629. suheylabuyuksahin@gmail.com

¹ İlhan Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1985, s. 880.

öğeler ile birlikte bir değişim ve büyüme süreci içine girmiş olması bu çerçevede değerlendirilebilir². O dönem için Anadolu kentine ulaşan demiryolu, bölge ölçeğinde bir pazar için üretim olanağı sağlamaktaydı. Diğer taraftan kent ölçeğinde ulaşım için yeni bir olanak ya da teknolojik bir gelişme sunduğu söylenemez. Nitekim düz-ova kesimlerinden geçen demiryolu için genellikle düzlüğün dağlık alan ile birleştiği konumda yer seçildiği için Anadolu kentleri ile mekânsal bütünlük kuramadığı kaydedilmektedir³.

XX. yüzyıl başında demiryolunun ulaştığı ana istasyonların bulunduğu Anadolu kentlerinden Afyon, Konya, Eskişehir ve Ankara incelendiğinde; demiryolunun gerçekten de kentlerinin çepelerinden geçmekle; kentlerin sosyo-mekânsal kurgusu ile bütünleşmediği görülmektedir. Bu döneme ilişkin eski haritalar incelendiğinde, demiryolu istasyonu ile kent merkezlerinin birbirine uzak ve ilişkisiz konumları dikkat çekmektedir. Bu durum, kent merkezleri ile demiryolu istasyonu arasındaki bağın güçlendirilmesi gerekliliği bağlamında İstasyon Caddesi olarak isimlendirilen güzergâhın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

İstasyon Caddesi oluşum süreci irdelenirse; modern kent ögesi olarak bir “*anıt sal cadde*” özelliğini taşımayan, at arabalarının rahatça işleyebileceği bir genişliğe sahip, bu açıdan, temel işlevi mal-ürün akımını sağlayan doğrusal bir güzergâh olduğunu söylemek mümkündür. Bu cadde Osmanlı döneminde kentin sadece demiryolu istasyonu ile ilişkisini sağlamakla beraber “*kente yabancı batılı bir öge*” olarak görülen demiryolu, Cumhuriyet döneminden itibaren çoğu kent dışına bile çıkmamış yerel halkın önce başkent İstanbul’a, sonra

da batı kentlerine bağlanmasında önemli bir araç ve kent ile bütünleşen önemli ulaşım ögesi olmuştur. Bir başka yönüyle İstasyon caddeleri özellikle 1900-1940 döneminde Cumhuriyet Hükümetlerinin modern kentsel mekânlar ile kurmaya çalıştığı yeni ve uygar hayatın erken örneklerinin, çalışma, eğlence ve yeme-içme mekânları, parklar, kutlamaların ve törenlerin yapıldığı halka hitap edilen meydanlar, spor mekanları gibi önemli kamusal alanlar ve sosyal etkinliklerin gerçekleştirildiği prestij mekânlarına dönüşmüştür.

Nitekim İstasyon caddelerinin, Cumhuriyet dönemi kentlerindeki konumuna ve kentle olan ilişkilerine bakıldığında; İstasyon ile kent merkezi arasında uzanan istasyon caddelerinin, genellikle anıtsal ögeler/heykeller –*özellikle Atatürk Anıtları*– ile biçimlenen kent meydanlarını tanımladığı yeni kent merkezleri ile sonladığı görülmektedir. Dolayısıyla, İstasyon ve kent meydanı –*genellikle Atatürk veya Cumhuriyet Meydanı*– olmak üzere iki kentsel odak/çekim noktası arasında uzanan İstasyon caddelerinin, genellikle gidiş ve dönüş olmak üzere bölünmüş bir yol yapısına sahip olduğu, yol kaplaması, ağaçlandırılmış kaldırımları ve aydınlatmasıyla geleneksel kentteki yol dokusundan farklı bir yapı ve peyzaj sergilemektedir⁴.

Konya açısından bakılırsa, kentsel yerleşim alanının tarihi çekirdeğini oluşturan Alaeddin Tepesi odak olmak üzere doğuda Mevlana Türbesi ve çevresi, batıda Meram bağları, güneyde Sahip Ata Külliyesi ve çevresi, kuzeyde ise Musalla bağları ile sınırlandırılmış söylemek mümkündür⁵. Bu güzergâhlardan; özellikle Alaeddin Tepesi ile Mevlana Türbesi arasında uzanan güzergâhın süreç içinde

² Meltem Özten, “Erken Cumhuriyet Dönemi Anadolu Kentinde Bir Modernleşme Aracı Olarak İstasyon Caddesinin İncelenmesi: Ankara Örneği”, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, s. 15

³ Sevgi Aktüre, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Çözümlemesi*, Ankara 1981, s. 65.

⁴ Özten, *aynı tez*, s. 28-29.

⁵ Yusuf Oğuzoğlu, “17. Yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar”, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1985, s. 100; Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 55.

kentin omurgası haline geldiği; anıtsal-kamusal yapılar ile çarşı-bedesten bölgesinin bu güzergâh boyunca geliştiği ifade edilmelidir⁶. Bağdat Demiryolu güzergâhının 1898 yılında kente ulaşmasıyla⁷ gerek kentsel alan kullanımlarında gerekse kentsel ulaşım ağında değişimler yaşandığı; İstasyon Caddesi'nin açılması ile Alaeddin Tepesi ve çevresi ile Mevlana Türbesi çevresindeki merkez gelişmelerine benzer olarak, İstasyon çevresinde üçüncü bir merkez oluştuğu görülmektedir⁸.

Konya kenti, İstanbul-Bağdat demiryolu hattının önemli bir istasyonu olmasına rağmen, yanlış işletme politikaları sebebiyle demiryolu bağlantısı etkin ve verimli kullanılmamıştır. Bu sebeple, demiryolunun çekim noktası olma niteliği gelişmemiş, kent merkezi ile istasyon arasında yeterli hareketlilik oluşmadığından İstasyon Caddesi, diğer Anadolu kentlerinde olduğu kadar etkin bir işlevsel rol üstlenememiştir. Buna rağmen, sınırlı da olsa bir kısım eğitim, kültür ve idari yapıların ve konaklama yapılarının-oteller ile Millet Bahçesinin yer seçiminde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Sonrasında, 1940'lı yıllarda Şehir Stadyumunun yerinin seçilmesi ile sportif etkinlikler bakımından farklı bir nitelik kazanmıştır.

İstasyon Caddesi'nin tarihsel süreçteki gelişimini mekânsal altyapı bakımından iki dönemde ele almak mümkündür: Birincisi, XIX. yüzyıl son çeyreğinde demiryolunun kente gelişi ve istasyon inşası ile kent merkezine bağlanma gerekliliği kapsamında İstasyon Caddesi'nin oluşturulmasıdır.

Devamla, Gazi Lisesinin açılması⁹, Millet Bahçesi¹⁰ kurulmasıdır. İkincisi ise günümüz Atatürk Anıtı olarak bilinen Ziraat Anıtının yapılması, sonrasında ise Stadyumun inşa edilmesinden günümüze dek uzanan süreçtir.

Osmanlı döneminde, 1900'lü yılların başında atlı tramvayın Konya'ya gelişi ile birlikte Mimar Muzaffer Caddesi ile İstasyon Caddesi¹¹ üzerinde konut ve ticaret odaklı imar faaliyetleri hızlanmıştır. İstasyonun kent merkezine uzak konumunun etkisi ile bir kısım konaklama yapılarının/otellerin geliştiği görülmektedir. Bu süreçte, özellikle posta treninin geldiği günlerde ve tatil günlerinde gençlerin gezintiye çıktığı, yolcularını karşılayan ve misafirlerini yolcu eden kentlilerin kullandığı bir gezinti mekânına dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde ise; 29 Ekim 1926 tarihinde Atatürk Anıtı inşasının tamamlanarak hizmete açılması¹² ve tören alanı niteliği kazanması, İstasyon Caddesi'nin prestijli gelişimi bakımından önemli bir kırılma noktasıdır. 1930-1949 dönemine bakıldığında ise İstasyon Caddesi ve yakın çevresinin Milli Mücadele döneminde askeri bölge olarak kullanılmasının da etkisi ile yapılaşmanın sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. 1940'lı yıllara ilişkin fotoğraflar incelenirse İstasyon Caddesi üzerinde cumbalı ve iki katlı geleneksel konutların bulunduğu görülmektedir. 1946 yılında ise ilk imar planının hazırlanması ve planlı gelişmenin başlaması ile kentin mekânsal değişim ve gelişiminde

⁶ Ahmet Alkan, "Mevlana Dergahı ve Çevresini Koruma Problemleri", *2.Ulusal Mevlana Kongresi, Konya 1982*, s. 183.

⁷ Osman Nuri Dülgerler, "Konya'nın Dünü ve Bugünü", *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 12.

⁸ Esra Yıldız vd., "Loss of City Identities in The Process of Change: The City of Konya-Turkey", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, S. 140 (2014), s. 221-233.

⁹ M. Sabri Doğan, "Millet Bahçesi", *Konya Ansiklopedisi*, VI, Konya 2015, s. 392-393.

¹⁰ A. Sefa Odabaşı, *20. Yüzyıl Başında Konya'nın Görünümü*, Konya 1998, s. 95.

¹¹ Emrah Yılmaz, "II. Abdülhamit Döneminde Konya ve Kentin Yapısal Değişimi", (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2015, s. 105.

¹² Osman Nuri Dülgerler-Tülay Karadayı Yenice, "The Example of Turkish Monument Architecture: Konya Atatürk Monument", *Selçuk University, Journal of Faculty of Engineering and Architecture*, S. 23 (2008), s. 67-78.

İstasyon ve İstasyon Caddesi'nin yeni bir anlam kazandığı söylenebilir¹³.

1950 yılı sonrasında ise; özellikle Atatürk Stadyumu, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Devlet Su İşleri (DSİ) hizmet yapıları olmak üzere kamusal yapıların inşası ile İstasyon Caddesi artan kentsel hareketliliğe koşut “*kentsel geçiş mekânına*” dönüşmüştür. Bu sürecin konut alanları bağlamında İstasyon Caddesi üzerindeki etkisi¹⁴; bir-iki katlı eski konutların yıkılıp, dört-altı katlı apartmanların yapılması biçiminde olmuştur. Bu süreçte, geleneksel Konya Evi örnekleri Ahmet Haşhaş Evi ve Şükrü Doruk Evinin yıkılması, yerine Horozluhan Apartmanı inşa edilmesi, İstasyon Caddesi'nin geçmiş mirasının yitirilmesi, yeni dönemin gelişme trendi olarak apartmanlaşma sürecinin başladığına işaret sayılmalıdır.¹⁵

İstasyon Caddesi'nin yapılaşma süreci, 1970 sonrasında 2000'li yılların başına dek incelendiğinde; güneyde Atatürk Stadyumu ve eklentilerinden oluşan spor tesis alanları olmakla; beraber kuzey yönünde zeminde ticaret üst katlarda konut işlevli çok katlı apartman türü yapılaşmanın yoğunluk kazandığı, ve devamında ise İstasyon'a kadar uzanan kesimde her iki yönde apartmanlaşmanın geliştiği görülmektedir.

Günümüzde İstasyon Alt Geçidi aracılığıyla kent merkezi ile Meram/Havzan Mahallesi arasındaki yaya sürekliliği sağlanmasının yanı sıra ağaçlı yol karakterinin ve geniş yaya alanlarının korunmuş olması, devamla, Atatürk Stadyumu yerine Millet Bahçesi'nin kurulmuş olması, alt katlarda ticaret faaliyetlerinin gelişmesi, İstasyon Caddesi'nin yaya hareketliliğini arttırdığını söylemek

mümkündür. Bu yeni gelişmeler, İstasyon Caddesi'nin merkez bölgesi ve konut alanları/mahalleler arasında süreklilik sağlayan “*geçiş mekanı*” olarak kentin önemli bir nirengi noktası ve prestij mekânı niteliği kazandığı ifade edilebilir.

İstasyon Caddesi geçmişten günümüze genel anlamda değerlendirildiğinde; demiryolu güzergâhı üzerinde bulunan Anadolu kentlerinde görülen ortak karakterleri taşıdığı, Osmanlı döneminde inşa edilen Gazi Lisesi ve Millet Bahçesi ile önemli bir çekim merkezi niteliği kazandığı, Cumhuriyet dönemi ile birlikte özellikle caddenin bitiminde inşa edilen Atatürk Anıtı ile prestijini koruduğu, sonrasında ise Horozluhan Apartmanı inşası ile başlayan apartmanlaşma sürecinde yoğunluğun arttığı görülmektedir.

Mimari kompozisyon açısından bakıldığında, Devlet Su İşleri İdari Binası, Atatürk Stadyumu, Horozluhan Apartmanı gibi kamusal ve sivil mimari yapıları, modernleşmenin temsili olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede, söz konusu mimari ürünler kütleli oluşumları, net geometriyi yansıtan plan şemaları, yalın, sade çizgileri ve ritmik cephe karakterleri ile Türkiye modernizminin Konya örneğindeki yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

Yakın dönemde, 2018'de Atatürk Stadyumu'nun yıkılması ve yerine inşaat süreci günümüzde halen devam etmekte olan Konya Merkez Camisi, kütüphane, restoran, kafe fonksiyonlarına ait binalar ile yürüyüş ve spor alanlarının bulunduğu Millet Bahçesi'nin inşa edilmesi, İstasyon Caddesi'nin yeniden yoğun kullanılan bir kentsel mekâna dönüşmesine olanak sunmuştur.

¹³ M. Serhat Yenice, “Konya Kenti Planlama Tarihi ve Mekânsal Gelişimi” *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, XXVIII/4 (2012), s.345.

¹⁴ Dicle Aydın, “Morphological Ontological Analysis of Urban Texture Changing with Dwelling Typologies”, *Open House International*, XLI/4 (2016), s. 6-14.

¹⁵ Esra Yıldız vd., “Konya İstasyon Caddesinde Modern Mimarlığın İzlerini Okumak”, *Mimarlık Bilimlerinde Güncel Akademik Çalışmalar*, Montenegro 2019, s. 157.

YENİ KAMUSAL MEKÂN OLARAK KONYA MİLLET BAHÇESİ*

Kentsel mekânlar toplumu oluşturan bireylerin yaşam biçimini, davranışlarını aktaran bir sahnedir. Bu alanlar her ne kadar kullanıcının faaliyetleri üzerinden anılsa da biçimlenmesinde belirleyici olan faktörlerden biri devlettir. Dolayısı ile bu alanların mekânsal biçimlenmeleri, kullanımları ideolojik unsurlarla şekillenmektedir¹. Kamusal mekânlar toplumsal, ekonomik ve siyasi etkilerin en fazla görünür olduğu yerlerdir. Kamusal mekânlar bir yandan devlet gücünün temsilini barındırırken diğer yandan kamusal gösterilere olanak sağlamakta, dolayısıyla toplumun taleplerini ifade etmek için kullandıkları meşru zemini de oluşturmaktadır. Bu açıdan kamusal mekânlar demokratik bir toplumun vazgeçilmez bir ögesini oluşturmaktadır². Geçmişten günümüze ideolojinin mekâna etkisini ve ideolojik mekân örneklerini tüm dünyada görmek mümkündür. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de açık-yeşil alanlara ilişkin standart, tipoloji, hedef, strateji ve ideolojiler belirlenmiştir. 2018 yılından itibaren Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na bağlı birim olan TOKİ tarafından projeleri hazırlatılan ve uygulanan millet bahçeleri de devlet ideolojisinin günümüzdeki yansımalarıdır.

Üretildikleri dönemlerin sosyo-politik, kültürel ve ekonomik özellikleri ile şekillenen kamusal

yeşil alanların geliştirilme süreçleri ve tasarım kriterleri incelendiğinde, bu kamusal alanların o dönemlerdeki iktidar ve güç sahiplerinin sosyo-politik ideolojilerini yansıtan önemli araçlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’deki kamusal yeşil alanların gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemlerine uzayan tarihsel gelişimin bir parçası olarak şekillenmiştir. Yeşil alanlar dâhil olmak üzere tüm kamusal alanlar, çeşitli dönemlerdeki ekonomik, politik ve sosyal özelliklere bağlı olarak devletin politika ve araçları olarak geliştirilmiş ve tasarlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet dönemindeki modernleşme ve “millet” yaratma girişimleri sonucu ortaya yeni tür parklar ile günümüzde oluşturulan millet bahçesi projeleri kendi zamanlarının koşullarını yansıtarak gelişmişlerdir³.

Osmanlı İmparatorluğu’nda, Tanzimat Fermanı’ndan Cumhuriyet’e kadar olan, 1839-1923 yılları arasında yaşanan modernleşme sürecini yönlendiren batılılaşma hareketi, başta devletin yönetimi olmak üzere eğitim, siyaset, sosyal, kültür, ekonomi ve yerleşimlere kadar her alanda kendini göstermiştir. Batılılaşmanın etkileri, merkez-çevre etkili olduğu için öncelikle İstanbul’da yoğun olarak ön plana çıkmış; ancak Anadolu’daki kentlerde farklı düzeylerde de olsa yansımaları gö-

* Doç. Dr. FİLİZ ÇELİK, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-4006-5947. filiz@selcuk.edu.tr

¹ Sena Işıklar Bengi, “Kentte Devletin Ayak İzi: Atatürk Kültür Merkezi Millet Bahçesi”, *IV. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi*, 16-18 Ekim 2019, Ankara, s. 783.

² Orkun Aziz Aksoy-Ebru Firidin Özgür, “Ekonomik, Siyasi, Toplumsal Çekişme Alanı ve Kamusal Bir Olgu Olarak (Kamusal) Mekân: “Halk Plajı”ndan “Millet Bahçesi”ne Ataköy Kıyı Alanı”, *Tasarım Kuram*, XVI/30 (2020), s. 37-60.

³ İpek Kastas Uzun-Fatma Şenol, “Recent “Nation Gardens” and Historical Development of Public Green Spaces in Turkey” *Art-Sanat*, S. 14 (2020), s. 212.

rülmüştür. Kentlerde mimariden sokakların fiziki yapısına; kent formundan açık-yeşil alanlara kadar kentin bütününde etkili olan değişimler yaşanmıştır. Siyasi dönüşümlerin kent mekânı üzerindeki etkileriyle yeşil alanların işlevi ve formu değişime uğramış; bu değişim ve dönüşüm yeşil alanlarda görünürlük kazanmıştır. Toplumsal dinamiklerin kent mekanına yansıdığı batılılaşma sürecinde batı tarzında yeni yeşil alanlar düzenlenmiştir. Fransadaki Halk Bahçelerinden esinlenerek halka açık park ve bahçeler yapılmış; başta İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı kentlerinde de yer alan bu bahçelere “*Millet Bahçesi*” adı verilmiştir⁴. Kamusal alan kavramı, Osmanlı’da Tanzimat Fermanı ile öne çıkmaya başlamıştır. Tanzimat dönemini kapsayan XIX. yüzyıl modernleşme ve batılılaşma çabaları ile Osmanlı’nın geleneksel yönetim anlayışı arasındaki gerilim ve çelişkiler, açık-yeşil alanların sınırlı bir kamusalılık içinde kullanılmasına neden olmuştur⁵. XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı’da kent dışında yer alan mesire alanları, gezinti yerleri ve koruluklardan kent içinde yer verilen, kamuya açık yeşil alanlarla kent halkının sosyalleşmesine imkân sağlanmıştır.

Millet Bahçesi kentlerde toplumun kaynaşma ve modernleşme mekânı olmasının yanı sıra önce tebaa, halk sonra ulus olma yolunda etkileşim sağlayan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle II. Abdülhamit döneminde yapılan okullar, askeri binalar, bahçeler, parklar, saat kuleleri devletin varlığını vurgulayan önemli merkezlerdir. Ayrıca parklar ve bahçeler, imparatorluğun diğer alanlarda olduğu gibi yeniden yapılanma ve kentsel gelişiminin birer parçasıdır. Cumhuriyet döneminde de parkların millet bahçesi adıyla tanımlanması geleneği devam etmiştir⁶.

Kamusal yeşil alanlar devletin uluslararası ve ulusal platformlarda gücünü sergilemesinde, devlet ideolojilerinin halka aktarılmasında ve yeni vatan- daş ve toplum kimlikleri oluşturmakta önemli rol oynamaktadır. Her ne kadar bu niyetler kamusal yeşil alanlarla ilgili geçmiş ve günümüz politikalarıyla örtüşse de günümüz millet bahçesinin sunumu XIX. ve XX. yüzyıldaki örneklerden farklılık göstermektedir. Batı stili modernleşme hedeflerine vurgu yapmayan resmî açıklamalar, millet bahçelerini Türkiye’nin uluslararası ve ulusal itibarını arttırmak amacıyla kullanmakta ve geçmiş dönemleri ise geleneklerin günümüze uzanmasını sağlayan kaynaklar olarak görmekte dirler⁷.

Batılılaşma sürecinde Osmanlı kentleri yeniden üretim mekânı haline gelmiş; kentsel mekândaki değişimle toplumsal değişim karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir. Modernleşme ile birlikte yaşanan toplumsal değişim, yeni yeşil alanların işlevine, formuna, benimsenmesine ve kullanılmasına da yansımıştır⁸. Mekân üzerinden devam eden modernleşme ve dönüşüm, yeşil alanlarda sosyalleşmeyi ve yeni bir tarzda kamusal birlikteliği getirmiş; ortak yaşam kültürü, batılı yaşam alışkanlıklarının gelişmesi, kadının sosyal yaşama ve ortak mekanlara girmesi gibi sonuçlarıyla farklı bir boyuta taşınmıştır⁹.

Millet bahçelerinin oluşumu Osmanlı modernleşmesi süreci ile paralel ilerlemiş; millet ifadesi başlangıçta Fransadaki kamu ya da halk kavramlarının karşılığı olarak kullanılmıştır¹⁰. Bu bağlamda millet bahçeleri, Batıdaki “*city park*”, “*jardin public*”, “*jardin municipal*”, “*municipal park*”, “*public garden*”, “*public park*” olarak adlandırılan alanların karşılığı olarak kullanılmıştır¹¹. Avrupada yönetim biçimlerinin değiştiği dönemde ortaya çıkan park

⁴ Filiz Çelik, “Geç Osmanlı Dönemi Kentsel Mekânda Batılılaşma Etkileri: Konya Millet Bahçesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 44 (2018), s. 331.

⁵ Burcu Filiz Demirci, İlknur Türkseven Doğrusoy-Özlem Arıtan, “Tanzimat Döneminden Günümüze Türkiye’de Siyasal ve Kültürel Dönüşümler Bağlamında Park Kullanımı”, *TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, S. 8 (2016), s. 51.

⁶ Ahmet Köksal “Osmanlı’dan Günümüze Önemli Bir Kent Mekânı: Millet Bahçeleri”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, Samsun 2016, s. 361.

⁷ Uzun-Şenol, *aynı makale*, s. 212.

⁸ Çelik, *aynı makale*, s. 347.

⁹ Köksal, *aynı eser*, s. 359.

¹⁰ Köksal, *aynı eser*, s. 360.

¹¹ Şenik-Uzun, *aynı makale*, s. 383.

kavramının Osmanlı'da uygulanabilmesi amacıyla Sultan Abdülaziz döneminde halka açık bahçeler yapılmış ve bu bahçelere “*Millet Bahçesi*” adı verilmiştir. Batılışmanın etkileri, merkez-çevre etkili olduğu için öncelikle İstanbul'da yoğun olarak ön plana çıkmış ancak Anadolu'daki kentlerde de farklı düzeylerde yansımaları görülmüştür¹². İstanbul'un öncülüğünde kentsel mekânda radikal dönüşümler, açık-yeşil alanlarda da başlatılmıştır. Böylece, sarayların avlu ve has bahçeleri, Boğaziçi bahçeleri ve konut bahçeleri gibi özel alanlar dışında, doğal yeşil alan olan mesire yerlerinin yanı sıra planlı bahçeler de halkın ortak kullanımına açılmıştır¹³.

İstanbul'daki ilk Millet Bahçesi, Taksim Millet Bahçesi'dir. 1866 yılında Sultan Abdülaziz döneminde açılmıştır. İlk millet bahçesinden sonra Üsküdar'da Sarıkaya Millet Bahçesi (1868-1869), Sultan Ahmet Meydanı'na yaptırılan Sultan Ahmet Millet Bahçesi (1871-1872), Tepebaşı Millet Bahçesi ve Kısıklı Millet Bahçesi tesis edilmiştir¹⁴. İstanbul dışında Adana, Ankara, Antakya, Ardahan, Aydın, Bağdat, Balıkesir, Beyrut, Bolu, Bursa, Edirne, Erzurum, Filibe, Giresun, Halep, İzmit, İzmir, Kars, Kayseri, Kerkük, Konya, Kudüs, Manastır-Laros (Makedonya), Manisa, Mersin, Selanik, Sinop ve Sivas, Şam, Trabzon, Varna, Yanya'da da Millet Bahçesi yapılmıştır¹⁵.

Ankara'da ise TBMM'nin karşısında yer alan Ulus Millet Bahçesi, Ankara'nın modernleşme serüveninde ve eğlence kültüründe özel bir yer almıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ilk döneminde Azm-i Milli örgütlenmesiyle ilgili oyunların sahnelendiği Millet Bahçesi'nde, Ahmet Hilmi Bey, Ankara'nın ilk tiyatro ve sinema salonunu açmıştır. Milli Mü-

cadele döneminde Ankara'da yazarların buluşmaları ve edebi sohbetler yaptıkları bir yer olmuştur¹⁶.

Millet Bahçelerini diğer kamusal mekanlardan daha önemli kılan özelliği, tek başına birden çok amaca hizmet etmiş olmasıdır. Millet Bahçelerinde düzenlenen etkinlikler açısından bu alanlar, sadece gezme ve açık havada dinlenme amacıyla değil aynı zamanda birçoğunun temelinde yardım etme ve hayır yapma amacı bulunan faaliyetler için de kullanılmıştır. Bunun dışında, siyasi amaçlar için de bu alanlardan yararlanılmıştır. Yurt dışından gelen önemli kişiler bu bahçelerde ağırlandıp misafir edilmiş; konser, tiyatro oyunları, müzik dinletileri, bale gösterileri, balolar, çekilişler ve yarışmalar gibi çok sayıda etkinlik Millet Bahçelerinde gerçekleşmiştir¹⁷.

Cumhuriyet'in ilanı ile II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren ve Türk milletini oluşturmaya yönelik devrimler ve modernleşme projelerinin geliştiği dönemde, kentlerin mekânsal planları ve uygulamaları kapsamında kentsel yeşil alanlar da bu hedeflere yönelik geliştirilmiştir¹⁸. Geç Osmanlı döneminde başlayan modernleşme çabaları, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Doğal yeşil alanlarla iç içe olan geç Osmanlı dönemi bahçeleri ile erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen parklar yeşil alan sistemine dahil edilmiştir. Bu bahçe ve parkların büyük bir kısmı değişerek günümüze ulaşmıştır. İşlev ve form açısından yeni bir yeşil alan tarzı olan Millet Bahçeleri, Osmanlı dönemi boyunca ve Cumhuriyetten sonra varlığını devam ettirdiği sürede toplum yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak Cumhuriyetten sonra da devam eden modernleşme çalışmaları ile köklü mekânsal dönüşümler gerçekleştirilmiş; gelenek-

¹² Çelik, *aynı makale*, s. 331.

¹³ Tayfun Gürkaş, “Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu”, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s. 18.

¹⁴ Yalçın Memlük, “Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu: Atatürk Bulvarı”, Bulvarın Yeşil Parçaları, Ankara 2009, s. 75; Elif Gürbüz, “Tarih İçerisinde İstanbul'daki Mesire Olgusu ve Mesire Alanlarının Geçirdikleri Değişimin Kağıthane Mesiresi Örneği Üzerinden İrdelenmesi”, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 29.

¹⁵ Hakan Ercan, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Kentlerinde Kent Meydanı ve Millet Bahçeleri”, (Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2018, s. 87.

¹⁶ Necati Tonga, “Cumhuriyet Ankara'sının Devraldığı Edebi Miras: Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Ankara'daki Edebiyat Hayatı ve Edebiyat Mahfilleri”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, II/2 (2014), s. 198.

¹⁷ Ercan, *aynı eser*, s. 107.

¹⁸ Uzun-Şenol, *aynı makale*, s. 213.

sel Osmanlı yerleşmelerinin özgün karakteri yok olmuştur. Geleneksel kent dokusu ve Millet Bahçeleri de zaman içinde dönüşmüş veya tamamen yok olurken Osmanlı dönemine ait kent hafızası ve kent kimliği de yok olmuştur¹⁹.

Millet Bahçesi, kültürel miras ve kültürel peyzaj değerlerimizin bir parçası olup, unutulmuş bu kavram, tarihsel süreç içindeki kimliği, kültürel birikimi ve genel karakteristiği çerçevesinde, çevresel ve ekolojik yapısı ile birlikte ele alarak kentsel mekandaki açık-yeşil alanları yeniden canlandırmak önem taşımaktadır. Yaşam biçimi ve birikimlerinin zaman boyutunda mekâna yansımalarının en güzel örneklerini oluşturacak ve ülke genelinde yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar kapsamında Millet Bahçelerinin, halkı doğa ile buluşturan, rekreasyon, aktif yaşam ve sosyalleşme gereksinimlerini karşılayan, gerektiğinde acil durum toplanma alanları olarak da kullanılabilen, içinde yer aldığı kentlerin simgesel yeşil alanları olması amaçlanmaktadır. Kentlere daha yeşil ve ferah yaşam alanları kazandırmak, yaşam ve çevre kalitesini yükseltmek, kimlikli kentler oluşturmak amacıyla başlatılan Yeşil Şehir Vizyonu Projesi'nin bir parçası olacak şekilde, Cumhurbaşkanlığı "100 Günlük İcraat Programları" içerisinde önemli eylemlerden birisi olarak Millet Bahçeleri projelendirme ve yapım çalışmaları ülke genelinde yaygınlaştırılarak yürütülmektedir. Millet Bahçeleri, ulusal imaj ve kimliğin bir simgesi, aynı zamanda milletin refahı ve canlılığını yansıtan alanlar olarak öne çıkarılmaktadır²⁰.

II. Abdülhamit döneminde başlayan modernleşme ve batılılaşma sürecinde yeşil alanların batı tarzında düzenlenmesi doğrultusunda Konya'daki ilk Millet Bahçesi yapılmıştır. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da birçok şehirde oluşturulan Millet Bahçesi, Konya'da 1912'de halkın kullanımına sunulmuş ancak yalnızca bayramlarda halkın kullanımına açılmıştır²¹. Millet Bahçesi'nin günümüzdeki yeri, Konya Lisesi (Gazi Lisesi) ve Anıt Meyda-

nı'nın karşısında yer alan Konya Devlet Tiyatrosu, Meram Kız Meslek Lisesi ve Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nün bulunduğu alandır²².

Millet bahçelerinin tasarım özelliklerine yönelik detaylı bir bilgi yoktur. Ancak, yazılı ve görsel kaynaklara göre sade ve natüralistik bir bahçe olduğu anlaşılmakta; bu yönüyle Türk bahçe özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak içinde yer alan kullanımlar, batı etkisini ortaya koymaktadır. Bahçe içerisinde tenis kortu, dans pisti, açık hava konser sahnesi, köşkler ve kameriyeler vardır. 1919-1923 yıllarında Belediye başkanı olduğu dönemde Mehmet Muhlis Koner, Iskarta adlı İtalyan mimar-mühendise Konya'nın imar planını yaptırmış; Millet Bahçesi ile İstasyon Caddesi ve Karaman Caddesi bu plana göre düzenlenmiştir. Yapılan müdahalelerle Millet Bahçesi, önce küçültülmüş daha sonra da tamamen yok olmuştur. Aynı alan içine Halkevi binasının yapımından sonra küçülen park, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nin inşasından sonra tamamen ortadan kalkmıştır²³.

Tarih ve kültür birikimi olan, özgün değerlere sahip bahçelerin korunması ve günümüze aktarılması büyük oranda mümkün olamamıştır. Günümüzde bu niteliklere sahip bahçelerin yeniden oluşturulması, millet bilincinin gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda Millet Bahçeleri, özellikle de kent merkezlerindeki atıl kalmış alanların dönüşümüyle gerçekleştirilen örnekler, bu alanların kente kazandırılması, yeniden canlandırılması, kent merkezinde büyük ve kapsamlı yeşil alanların oluşturulması, kentteki yeşil alanların bağlantı ve sürekliliğinin sağlanması açısından çok önemlidir. Bu açıdan, geçmiş dönem kültürünün mirası olarak Millet bahçelerinin, ekolojik koridor parçası olarak ele alınması ve yaygınlaştırılması, hem kent içerisindeki yeşil alanları hem de kent dışındaki ekolojik koridorları birbirine bağlayan ekolojik çekirdek niteliğinin yanısıra, sosyal ve kültürel dönüşüm mekânları işlevi üstlenmesi bakımından önemlidir.

¹⁹ Çelik, aynı makale, s. 347.

²⁰ Millet Bahçeleri Rehberi, Ankara 2020, s. 14

²¹ A. Sefa Odabaşı, 20. Yüzyıl Başında Konya'nın Görünümü, Konya 1998, s. 95.

²² Yaşar Barışık, kişisel arşiv.

²³ Çelik, aynı makale, s. 344-345.

ÇEVRESEL SORUNLAR/ AFETLER VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

KITLIK-KURAKLIK VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ*

Takvimlerin 1838-1845 ve 1869-1875 yıllarını gösterdiği bir zaman diliminde Osmanlı Anadolu topraklarında eşi benzeri görülmemiş bir dizi felaket yaşanmıştı. Anadolu'nun fay hatları üzerinde birbiri ardına yaşanan kırılmalar, 1855 Bursa Depremi'nde olduğu gibi pek çok kadim Osmanlı kentini yerle yeksan ederken gökyüzünden yağın binlerce mercimek büyüklüğünde meteorit ise 1872 yılında Lazistan Sancağı'nda Sürmene-Kutayis arasındaki alanda devasa bir orman yangınına sebebiyet vermişti¹. Diğer taraftan içme suyu şebekesinin sadece açık alanlarda bulunan çeşmeler ve akarsular üzerinden temin edildiği yerleşkelerde ise bulaşıcı hastalıklar etkili oluyordu. Yaklaşık yarım metrelik aralıklar ile inşa edilen sokaklar bulaşıcı hastalıklar için yeterli sosyal mesafeye olanak tanımamıştı. Yine de hiçbir felaket Anadolu'yu kasıp kavuran ve belirli zaman aralıkları ile bu vatani iki defa şedit bir şekilde sarsan “*kaht-u gala*” yani kuraklık ve pahalılık kadar insanlar üzerinde tahripkar bir etki oluşturamamıştı.

Kuraklık elbette salt Anadolu'ya mahsus bir problem değildi. Hindistan, Bangladeş, Çin, Orta Amerika ve Kuzey Afrika, küresel kuraklık vakalarından ziyadesiyle muzdarip olmuş coğrafyalar arasında yer almaktaydı. Yer kürenin kendi iç dinamikleri nedeniyle maruz kaldığı bazı bölgesel nitelikli kuraklık vakaları rutin zaman aralıkları ile kuraklık ve ürün rekoltesinde düşüslere se-

bebiyet vermekteydi. Okyanuslardaki soğuk ve sıcak su akıntıları ve volkanik bölgelerdeki tektonik hareketlilik benzer türlerden bölgesel afetleri tetiklemek için yeterli dinamikleri sunmaktaydı. Atlantik Okyanusu'nu kuzeyden güneye doğru Afrika ana karasının batısı boyunca yaran lav tabakası okyanus tabanında mantoyu yarararak suyla temas etmekte ve oluşan muazzam ısının kaynattığı su, kuzeyde bulunan soğuk suya doğru hareket ederek hem fırtınaların oluşumuna hem de bazı dönemlerde yerel kuraklık vakalarına sebebiyet verdiğine dair kanıtlar tespit edilmişti. Bu türden küresel okyanus bağlantılı atmosferik olaylar, bölgesel kuraklıklara sebebiyet vermişlerdir. Ancak Akdeniz ve Karadeniz gibi iç denizler bu türden felaketlerden korunmuşlardır. O halde Anadolu'yu kasıp kavuran kuraklık vakasının menşei nedir sorusunun cevabı elbette ki güneşte yönü, süresi ve süreci tahmin edilemeyen solar patlamalardır. Güneşin dünyaya bakan yönünde bir solar patlama meydana geldiğinde oluşan milyonlarca derecelik ısı uzayda aylarca seyahat ederek soğumakta ve dünyaya ulaştığında ise küremizin kavrulmasını engellemektedir. Ancak olağan dışı patlamalardan kabul edilen solar patlamalar meydana geldiğinde ne kadar uzay boşluğunda patlama sonrası ortaya çıkan ısı soğusa da dünyaya yine de olağan zamanlardan daha fazla bir ısının ulaşmasına neden olur. Bu durumda dünyanın üzerinde güneşin so-

* Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-4991-9902. myerler@omu.edu.tr

¹ Mehmet Yavuz Erler, “1870 Yılında Doğu Karadeniz’de Çıkan Yangın ve Etkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/31 (2000), s. 209-218.

lar patlamalar sonrası oluşan ısıya maruz kalan bölgelerinde muazzam ısı yükselmeleri meydana gelir. Bu durum Osmanlıca belgelerde belirtildiği üzere “ateş-i samansuz kaht” olarak tanımlanmıştır. 1844-1845 yazında ateş olmaksızın güneşten gelen ve yer yer 60-65 dereceye ulaşan yüksek ısı ekin tarlalarındaki samanı yakabilmiştir. Güneşteki solar patlamanın uzaya yaydığı ısı dalgası dünya üzerindeki etkisini birkaç yıl boyunca sürdürmek suretiyle yer üstü ve yer altı su kaynaklarının hızla buharlaşmasına neden olurken mevcut mahsulü kavurmak suretiyle gıda kaynaklarını da kurutmuştur. Güneşten çıkıp uzayı kat ederek gelen solar patlamanın yaydığı ısı dalgaları dört ya da beş sene sonra durduğunda dünya normalleşmeye başlasa da oluşan aşırı ısı farkı nedeniyle bu defa da birkaç yıl süren küresel bir küçük buzul çağına girilmektedir. Atmosferdeki 60-65 derecelerden bir anda 30-35 derecelere gerileyen ısı şiddetli hava akımlarına neden olarak kar yağışlarını artırmaktadır. Gerçekten de çalışma sahamızda 1869-1875 yılları arasında tesirini sürdüren büyük Anadolu kuraklığı sonrasında yaşanan şiddetli kış esnasında telgraf direklerinin kar altında kaldığını belirten çok sayıda belgeye ulaşmak mümkündür². Tabii olarak bu ne iltir ve ne de son olmuştur. Benzer şekilde Samuel (Sam) White tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda; daha erken devirlerde yani 1530’lu yıllarda kuraklık vakası sonrasında yaşanan ilk kış ayında da küçük buzul çağına dönüşe dair elde edilen bazı belgeler atmosfer bilimcilerinin dikkatine sunulmuştur³. Benzer şekilde Zafer Karademir de Osmanlı arşivlerinde yürüttüğü titiz çalışmalar neticesinde kuraklık sonrası küçük buzul çağı oluşumuna dair bilgilerle özgün bir kitap ortaya çıkaracak verilere ulaşmıştır⁴.

Kuraklık ve Kıtık Sahası

Kuraklık sahası kıtlık sahasına nispetle daha dar bir alanı kapsamaktaydı. Gerek 1839-1845 gerekse 1869-1875 kuraklık yıllarında afete maruz kalan bölge birbiriyle örtüşmekteydi. Bu durum

güneşteki solar patlamaların yoğunlaşması ile birlikte gelen ısı dalgalarının Anadolu üzerinde çoğunlukla hangi bölgeleri tesiri altına aldığına dair bazı veriler sunar. Buna göre Erzurum’dan başlayıp Bursa’ya kadar uzanan bir hatta yer alan bütün yerleşkeler solar patlamaların oluşturacağı tehdit alanı içerisindeydi. Elbette ki kuraklık sahası bununla sınırlı değildir. Diyarbakır’dan başlayıp İzmir’de biten kuşak üzerinde de yoğun kuraklık vakaları gözlemlenmiştir. Kabaca bir tasnif verilecek olursa Osmanlı idari taksimatı içerisinde yer alan Ankara, Konya, Kastamonu, Hüdavendigar (Bursa), Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Isparta, Çorum, Yozgat ve Çankırı güneşe ait ısı dalgalarının yoğun bir şekilde çarptığı sahayı tanımlar. Ancak ilginç olan husus, Adana, Mersin ya da İstanbul, İzmir gibi bu alana hem civar bölgelerde kuraklığın etkisinin neredeyse yok denecek kadar sınırlı olmuş olmasıdır. Dünyanın ekliptik yapısının bununla bir ilgisinin olup olmadığı henüz belirsizdir. Bununla birlikte jeolojik olarak yer altı sularının daha geçirgen bir toprak örtüsü altında kalan bu coğrafyada yer altı su kaynaklarının daha erken buharlaşması, kuraklığın şiddetinde ve dozajında etkili olup olmadığı konusu da henüz ispatlanmış değildir. Bir başka ihtimal, solar patlamalarla yayılan ısı dalgalarını çeken bir tür toryum benzeri elementin bu alanda yoğunlaşmış olması olasıdır. Daha henüz araştırılıp tespit edilebilmiş bir vakıya değildir. Kuzey, güney, doğu ve batı solar patlamaların neden hep Anadolu’yu etkilediği sorusu, titizlikle ve disiplinlerarası bir çalışma ile araştırılmalıdır. Tarihçilerin hadisenin cereyan ettiği sahayı kısmen de olsa devrin belgeleri üzerinden tespit etmekle şimdilik yetinmek durumundayız.

Kuraklık sahasının etkilediği alanda yaşanan gıda sorunları, geciken yardımlar ve buna bağlı olarak meydana gelen iç göç hadisesi, kuraklığın gıda piyasaları üzerinde oluşturduğu pahalılık ve kıtlık

² Mehmet Yavuz ERLER, “Animals during Disasters”, *Animals and people in the Ottoman Empire* (ed. Suraiya Faroqhi), İstanbul 2010, s. 335-336.

³ Samuel White, *The Climate of Rebellion in the early Modern Ottoman Empire*, Cambridge 2011.

⁴ Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani*, İstanbul 2014.

gibi olumsuzlukların daha geniş bir sahaya sirayet etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 1869-1875 yıllarında göç ederek farklı yerleşkelere geçici bir süreyle yerleşen ya da devlet eliyle yerleştirilen afetzedelerle ilgili bir listenin devrin konuyla ilgilenen birimleri tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu listeye göre; ağırlıklı olarak Kastamonu, Sivas, Bursa, Konya ve Ankara kuraklık sahasından göç eden binlerce insanın İstanbul, Edirne Vilayeti, Tuna Vilayeti, Prizren Vilayeti, Selanik Vilayeti, Cezair-i Bahr-ı Sefid Vilayeti (Rodos ve 12 Ada), Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti, Aydın Vilayeti, Konya Vilayeti, Ankara Vilayeti, Kastamonu Vilayeti, Sivas Vilayeti, Erzurum Vilayeti, Trabzon Vilayeti, Halep Vilayeti, Diyarbakır Vilayeti, Suriye Vilayeti, Adana Vilayeti, Canik Mutasarrıflığı, Zor Mutasarrıflığı, Kıbrıs Mutasarrıflığı ve nihayet İzmir Mutasarrıflığı bölgelerine göç ettikleri anlaşılmaktadır⁵.

Kuraklık sahasında yaşayan insanlar önce kıt kanaat stokladıkları sınırlı miktardaki gıdalarını tüketmişler, yardımın gelmemesi üzerine de en yakın kasaba ve kent merkezlerine doğru göç etmişlerdi. Böylelikle kırsal alandaki sorunu daha büyük yerleşkelere taşıyarak buralarda bulunan yiyecek stoklarının kısa sürede tükenmesine sebebiyet verdiler. Hükümetin hazine ya da yerel kaynaklar üzerinden afetzedelerin yoğunlaştığı mahallere yiyecek satın almaları için gönderilen “*iane parası*” nedeniyle gıda fiyatları hızla yükseldi. Gıda kaynağı olan zahire ve kısmen lahm (et) hızla azalırken bu afetin yaşandığı coğrafyada afetzedelerin kümelendiği yerleşkelerde yardım akçaları nedeniyle nakit bolluğu yaşandı. Hükümet yetkililerinin sorunun salt nakit para akışı ile çözümlenemeyeceği gerçeğini idrak etmeleri zaman aldı. Aşırı pahalılık dolayısıyla yoksul duruma düşen kuraklık sahası afetzedeleri bu defa daha uzak olan vilayet merkezlerine doğru düzensiz bir göçe başladılar. Gündüzleri bulabildikleri gölgelik alanlarda güneşin yakıcı etkisinden kurtulmaya çalışırken gecelerin

serinliğinde yol aldılar. Bazıları akrabalarının bulunduğu uzak vilayetler veya kasabalarda misafir olarak barındılar. Bazıları ise göç ederek devletin kendilerini meskûn buldukları mahallerde iskân etmesini bekledi. Devlet yetkilileri kent ve kasaba merkezlerinde uygun mahaller bulunması halinde bu muhacirleri iskân etmeye gayret etse de çoğunlukla uygun mahal bulunmadığından yerleşke merkezlerinin dışında bulunan çiftlikler iskân mahalleri olarak değerlendirildi. Ancak bu uygulama beraberinde bir başka problemi ortaya çıkardı. O da kendilerinden daha önce göç edip gelen ailelerini ya da yakınlarını bulmaya çalışan yeni göçmenlerin bu defa iskân mahallinde çiftlikten çiftliğe dolaşım ailelerini aramaya başlamalarıyla ortaya çıkan karmaşık durumdu. Bu durum göçmenlerin iskânını güçleştirdiği gibi karışıklığı da derinleştirdi. Bilhassa Sivas ve Ankara’dan Cezair-i Bahr-ı Sefid ve Suriye’ye muhaceret edenlerde sorun iyice kontrolden çıkmıştı. Göçmenlerin ailelerinin birlikteliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirdikleri kaçak iskân mahallerini terklerinin önüne geçmek üzere “*mürür tezkiresi*” ya da “*buyuruldu*” adı verilen resmi seyahat belgelerinin zabıta tarafından kontrolleri talep edildi. Muhaceret eden afetzedelere tahsis edilecek bir cüzi gündelik tahsisi ile de bu nüfus hareketliliğinin denetim altına alınarak kontrollerine çaba sarf edildi⁶.

Kuraklığın daha başlarında yöre idarecilerinden Konya Valisi Esat kendine bağlı bürokrasi ve arzuhaller üzerinden mektuplarla bilgilendirilmişti. Ancak ciddi bir krizin geldiğini fark eden valinin çözüm önerileri iyi niyetli olmakla beraber bahsini ettiğimiz piyasa enflasyonunu artıracak talepleri içermekteydi. Kuraklıktan zaruret ve sefâlet içerisindeki kırsal kesim nüfusu için Vali Esat’ın merkezi hükümetten yemeklik ve tohumluk almak için talep ettiği birkaç bin kese akça ileriki senelerde kuraklık sahasındaki piyasa fiyatlarının hızla yükselmesine neden olan önemli bir idari hata olarak belirginlik kazanır. 1872’li yıllarda bir “*di-*

⁵ BOA., A.MKT.UM., no: 1318-49, H. 03 Safer 1291.

⁶ BOA., A.MKT.UM., no: 131-8-49, H. 03 Safer 1291.

vani kese” 60.000 akçadır, bir “kise-i rumi” ise 500 esedi kuruşa denk gelir. Valinin talebindeki birkaç bin “kise” oldukça büyük bir nakit para akışının Konya piyasasını zahire alımı suretiyle istila ettiği anlamına gelir. Bu kadar külliyatlı para ile zaten sınırlı miktardaki mahsulün Konya esnafından tedariği mevcut kaynakların hızla tükenerek fiyatların artışına neden oldu. Valinin merkezi idareyi ikna etmek üzere ihtiyaç sahiplerine bu yardımın Berlin-Medine arasında yapımına daha 1872’li yıllarda başlanmış olan demiryolu raylarının en azından Konya Vilayeti sınırları içinden geçecek kısmının döşenmesinde yevmiye usulü ile afetzedelerin istihdamına yönelik teklifi de etkili olmuş olabilir⁷.

Kuraklık sahası içerisinde yer alan Osmanlı idari taksimatı bugün varlığı bilinen bu yerleşkelerin sahip olduğu idari taksimattan çok daha fazlasını içerdiğini dikkate almakta yarar vardır. Yani Osmanlı Ankarası dediğinde bu vilayete dâhil olan Kayseri, Yozgat, Çorum, bazı durumlarda Kastamonu, Eskişehir, Bolu gibi yerleşkeleri de dikkate almakta yarar vardır. Benzer şekilde Konya denilince de Niğde, Nevşehir, Isparta, Burdur ve Karaman gibi bugün farklı vilayetler olarak anılan bölgelerin Konya’nın uhdesinde olduğunu değerlendirmek gerekir. Benzer şekilde Osmanlı Sivas’ı bugün ayrı vilayetler olan Tokat ve Amasya gibi daha pek çok yerleşim yerini bünyesinde barındırır. Elbette ki yukarıda isimleri zikredilen bütün Osmanlı yerleşkeleri bugünkünden çok daha fazla yerleşkeyi ve coğrafi sahayı kontrolü altında tutmaktaydı. Bütün bu idari taksimattaki tarihi süreç içerisindeki farklılaşmaya rağmen algımızı hiç de zorlamayan yegâne konu kuraklık sahasının genişliğidir. Ancak söz konusu kuraklık sahasından önce kasaba, sonra kent merkezleri ve bilahare Osmanlı’nın farklı kentlerine yönelen tedrici iç göçün neden olduğu kıtlık olunca bu sahanın çok daha geniş bir alanı etkisi altına aldığı anlaşılır. Neredeyse Osmanlı coğrafyasının dörtte üçü kıtlık sahasının pençesi altına girmiştir ki bu durum iktisadi, demografik açıdan telafisi zor tahribatları beraberinde getirmiştir. Telafisi pek de görünme-

yen en büyük sorun ise kuraklık ve kıtlık sahasında Anadolu halkının yaşadığı psikolojik travmaydı. Bu travmanın günümüze kadar oluşan etkilerini halen müşahede etmek mümkündür. Yere düşen bir ekmek parçasını öpüp üç defa alınının üzerine koyup yüksekçe bir mevkie koyan neslimiz aslında bilinçaltında ceddinin yaşadığı o kıtlık yıllarının kodlarımıza işlenen şifresi ile hareket ettiğinin farkında değildir. İsraf elbette ki haramdır ancak bu israfı en aza indirme noktasında kırsal kesim insanımızın gayretindeki sırrın ardında salt maneviyatın ötesinde kültür hayatımızda derin izler bırakan kıtlık ve kuraklık vakalarının payı önemli olmalıdır. Artan ekmek kırıntılarını atmak yerine kemik ya da et suyu katarak yapılan tiritler ya da kırsal alanda civelek, ebeğümeci, madımak ve daha nice nebatattan yapılan lezzetli yemekler Anadolu’da yaşanan şiddetli kuraklık süreçlerinin geride bıraktığı izler olarak değerlendirilmesi gerekir.

Konya’dan Göç ve Bazı Usulsüzlükler

Gıda kaynaklarının tükenmesi, yerleşimcilerin ilk fırsatta daha bol yiyecek kaynaklarının olduğu alanlara doğru göçünü tetiklediği anlaşılmaktadır. Konya Vilayeti dâhilinde olan bazı yerleşkelerin sakinleri ve idarecileri valilik üzerinden merkezi hükümeti yaşadıkları sorunlar hakkında bilgilendirmişlerdi. Kuraklığın kıtlığa dönüşmeye başlaması ile birlikte gönderilen yardım paraları, kuraklık sahası kent merkezlerindeki stoklar kırsal alanda muzdarip olanlara sevk edildi. Ancak sorunun giderilememesi üzerine bilhassa Ocak 1874 yılının şiddetli kış aylarında açlıktan önce hayvanlar telef olmaya ve bilahare insanlar hayatlarını kaybetmeye başlamışlardır. Kuraklık sahasındaki kent merkezlerinde olan yiyecek stoklarının düzenli dağıtılamaması ve hizmet alımları başarısızlıkla sonuçlanınca insanlar sokaklara dökülmüş ve önce ev eşyalarını, bilahare üzerlerindeki esvaplarını satmak suretiyle yiyecek arar hâle düşmüştü.

Konya Vilayeti’nde de durum farklı değildi. Resmi yazışmalardan anladığımız kadarıyla kıtlığın ilk safhalarında Konya ve Niğde sancaklarında

⁷ BOA, A.MKT. UM., no: 1312-94, 19 Şubat 1289, “Konya Valisi Esat’tan Sedaretpenahiye telgraf”

bulunan devletin aşar hâsılatına ve mültezimlere ait ambarlardan afetzedelere yetecek kadar zahire, satın alım yolu ile sevk edilmişti. Bu ambarlarda bulunan önceki yıllara ait zahire stoku Konya, Niğde, Teke, Akşehir sancaklarında bulunan kaza ve köylere zaman kazandırmıştı. Ancak burada da 1874 kışında hayvanlar telef olmuş ve bu kışı takip eden hasat sezonunda mahsulat alınmamıştı. Halk kitleler halinde Konya ve Niğde merkezleri ile Akşehir kazasına yönelmişti. Artık tahıl ambarları boşalmış, fiyatlar da haylice yükselmişti. Acilen yapılan idari tespitlere dayanan verilere göre 245.000 İstanbul kilesi miktarında zahireye ihtiyaç bulunmaktaydı. Elbette ki bu miktarın bir bölümü çiftçinin ekim yapabilmesi için talep edilen tohumluk miktarıydı ve yemeklik olarak tanımlanmamıştı. Nisan 1875 sonuna kadar Konya ve Niğde kaza merkezlerine doluşan afetzedelere 15-20 gün süre yetecek kadar zahirenin miktarı 141.827,5 kile olarak hesaplanmıştı. Ancak bu zahirenin Adana ya da Kıbrıs'tan sevki yapılan 100.000 kilelik zahire sevkiyatından karşılanması amacıyla yalnızca 4.000 altın Osmanlı lirası gönderilebilmişti. Bütün bu hengâmede umutlarını yitirmeyen yöre idarecilerinin ayrıca 1876 Ekiminde ekilmek üzere 76.672 kile kadar tohum alımı yoluna gittikleri belirlenmektedir. Teke Sancağı'nda bulunan 20 kadar köy halkı için ayrıca 16.732 kile *iane* olarak yemeklik ve 10.000 keyl *tavizen* (bedeli sonradan alınmak üzere) tohumluk olarak zahire sevki gerçekleştirildi. Toplamda 245.231 kilelik zahirenin Akşehir kazasına sevki yapılan miktarı ise Rasim Paşa tarafından 51.120,5 kilesi *tavizen* ve 1.404 kilesi ise *ianeten* (bilabedel yardım olarak) verilme yoluna gidilmişti⁸.

Takvimler 22 Mayıs 1875'i gösterdiğinde bu defa yardım çağrıları Kayseri Livasına bağlı Develi ilçesinden yükselmeye başladı. Yöre sakinleri yiyecek ekmeklerinin kalmadığını merkezi idareye telgrafla bildirmekteydi.

Kuraklık yıllarında Konya Vilayeti'nde yer alan Niğde kazası için durum daha da vahim bir hal almıştı. Konya Vilayeti'ne bağlı Niğde Sancağı'nda

insani kusurlar nedeniyle 8 Nisan 1874 yılında bazı şikâyetler merkezi idareye bildirilmiştir. Bu şikâyetlere göre; Niğde Sancağı dahilinde yer alan Semendide köyü sakinlerine kuraklık nedeniyle tohumluk zahire yardımı yapıldığından bahsedilir.

Belki de Niğde, Ürgüp ya da Develi gibi taş işçiliğinde usta ve mahir bir işgücünün bulunduğu mahallerden Adana istikametinde istifçiler nedeniyle gerçekleşen kitlesel göç devletin yönlendirmesi ile gerçekleşmişti. Zira Berlin-Medine arasında yapılmakta olan Hicaz demiryolunun Adana güzergâhından geçecek mahallerinde pek çok nehir ve uçurum üzerinde inşası elzem köprü çalışmaları vardı. Ucuz ve mahir işçiler bu külfetli ve oldukça masraflı taş köprülerin inşasında muazzam fırsatlar sunmuştu. Benzer şekilde Kafkas göçmenleri de 1864 yılındaki büyük sürgün ve yıkım esnasında Osmanlı makamlarınca Samsun-Amasya arasında yapımına başlanılan şose yolun ihtiyaç duyduğu akarsular üzerine inşa edilen taş köprülerin yapımında boğaz tokluğuna istihdam edilmişlerdi. Gerçekten de yapımı oldukça meşakkatli köprü ve demiryolu güzergâhının kuraklık sahasından afetzede olarak bu bölgeye gelen muhacirler sayesinde yapılabildiğine dair Adana şeri'yye sicillerinde bazı emareler bulunur. Niğde bölgesinden neredeyse bazı günlerde sayıları binlerle ifade edilen afetzedenin Adana kent merkezine geldikleri resmi evraklarda doğrulanır. Konuya ilişkin rapor veren bir resmi evrakta, Adana Vilayeti hudutları içerisinde en az 5000 afetzede muhacirin bulunduğu belirtilmektedir. Bu afetzedeler devlet tarafından kişi başı bir ya da iki günlük gıda masrafları olan 5-10 kuruşluk bir yardım miktarı ile hayatta tutulmaya çalışılmıştı. Ayrıca göçmenlerin en az yarısının hasta, aciz ve sefalet içerisinde olmaları nedeniyle han, hamam ve hanelerde ikamete zorunlu tutularak hekimler vasıtasıyla tedavileri yapılmaya çalışılmaktaydı. Ancak işe yarar olanların rençberlik ve bilhassa yol ve köprü inşaatlarında çalışmaları uygun görülüyordu. Bu durum gündeliği beş kuruşa mucur yollar ve köprüler için taş kırma ve kesme gibi ağır işlerde çalıştırılan külliyyatlı mik-

⁸ BOA., A.MKT.UM., no: 1364-54, 15 Kanun-ı Sâni 1290.

tarda emeğin karşılığının verilememesi anlamına gelmekteydi. Merkezi idare tarafından afetzedeler için toplamda 1500 altın liranın gönderildiği belirtilmekteydi. Eğer hükümetin günlük kişi başı beş kuruş olarak belirlenmiş yardım parası 1500 altın liraya tatbik edilirse karşımıza 30.000 rakamı çıkar ki bu rakam Niğde'den kopup Adana Vilayeti'ne gelen ve en azından yarısı buradaki demiryolu hatlarının ihtiyacı olan taş köprü ve mucur taşlarının yapımında çalışan emekçilerdi. Sefalet, kuraklık, kıtlık ve uzun mesafeli takatsiz yürüyüşün ardından yorgun düşen bedenlerin bir de sığındıkları mahallerde devlet eliyle taş kırma ve taş kesme işlerine dahil edilmeleri ölümleri beraberinde getirdi. Bu bağlamda vefat edenlerin teçhiz, tekfin ve defin işlemleri için gerekli olan 61.000 kuruş Mal Sandığı üzerinden karşılandı. Ölümün büyük bölümü Adana'ya bağlı Tarsus'ta vuku bulmuştu⁹. Bilhassa Tarsus'ta hayatını kaybeden afetzedeler için oluşturulan toplu mezarlıktaki teçhiz işlemleri ve defin için ayrılan 61.000 kuruş çok sayıda insanın hayatını kaybettiği anlamına gelmekteydi. Bu tarihlere yakın bir dönemde bir mezarın kazım işi için kadınlarda 3 kuruş, erkeklerde 2 kuruş ve çocuklarda 1,5 kuruş gibi rakamlar telaffuz edilmişti¹⁰. Eğer demiryollarında çalıştırılan erkek işçileri dikkate alırsak defin işlemleri için ayrılan bu rakam yaklaşık 30.500 kişiye tekabül etmektedir.

Afet sahasının paydaş kader ortakları olan Rum tebaa da afete dair bazı kayıtlar tutmuştu. Bu tarihi hatırat niteliğindeki kayıtlar Yunanıstandaki Küçük Asya Araştırmaları merkezinde günümüze dek hıfzedilmiştir. Bu kayıtlarda yer alan bazı satırlarda kuraklık ve kuraklık sahasına dair şu bilgilere yer verilmiştir¹¹: “ 1873 Baharı susuz geçti. 1873 yazında ise, ısı dalgası o kadar şiddetli idi ki en büyük dereler dahi buharlaşıp yok oldular. Hayvanlar için hiç ot kalmadı. Pek çok toprak sahibi başka yerlerde kendilerine ziraat için uygun arazi aradılar. 1873 kışında ise o kadar sert bir kar yağışı oldu ki hiçbir nakliye hayvanı hareket edemedi. Kırsal alan-

lara kent merkezlerinden zahire sevkiyatı yapılmadı. Anadolu'nun beş büyük yerleşim yeri korkunç bir kıtlıkla yüz yüze geldi. Aydın, Adana, Ankara, Konya ve İznik topraklarında insanlar açlıktan ölmeye başladı. Mahalli hükümetler yerel sermaye sahiplerinin yatırımları ile Sivas'taki stoklardan çok sayıda buğday transferi gerçekleştirdiler. Kapadokya halkına Amerika, İngiltere ve merhamet sahibi Sultan tarafından maddi yardımlar yapıldı. Bölgede un fiyatları her batman (6 okka) için 18 kuruşa yükseldi. Ankara'daki Haymana ve Konya'daki Aksaray yerleşimcileri yurtlarını tamamen terk ettiler. Bu afetzede göçmenler yollarda açlıktan öldü. Yerleşimciler hayvan gibi ot otlayarak hayatta kalmaya çalıştılar. Ancak arazide ot bile sınırlıydı. Yük, binek ve nakliye hayvanları tamamıyla yok oldular. Kıtlığın ardından bu defada kuraklık sahasını kısa süreli bir veba salgını vurdu.”

Bu satırlar, yaşanan tabii afetler ve kuraklığın Osmanlı toplumunda ne derece felakete yol açtığını ve insan kaybının olduğunu göstermektedir.

Kuraklığa Bağlı İç Borçlanmanın Boyutu

Osmanlı merkezi idaresi, kuraklığa bağlı harcamalarını esham kâğıtları yoluyla gidermeye çalışmıştır. Kırım Savaşının yaraları daha sarılmadan karşılaşılan Kafkas göçleri ve hemen bunun akabinde yaşanan 1869-1875 kuraklığı ağır mali külfetleri de beraberinde getirmişti. 8 Kasım 1874 tarihli padişahın onayını ifade eden “irade” ile iç borçlanmaya gidilmiş ve 40.000.000 liralık “esham” kâğıdı satışa çıkarılmıştı. Bu borçlanmanın 15.000.000 liralık kısmı vadeleri dolan borçların ödenmesinde kullanılacaktı. Yine bu paranın 8.000.000'lük kısmı ise bankaya olan bazı borçların kapatılması için harcanmıştı. Muhtemelen bu kıtlık ve kuraklık yıllarında Düyun-u Umumiye üzerinden İngiltere'den 17.100.000 İngiliz altını borç alınmıştı. Bu paranın 1875 Martının 13'üne kadar ödenebilmesi için ise “esham kâğıtları” üzerinden iç borçlanma yoluna gidildiği tahmin edilmektedir¹².

⁹ BOA., A.MKT.UM., no: 1364-70, 24 Kanun-ı Evvel 1290.

¹⁰ Nevzat Erkan, “Osmanlı İstanbul'unda Cenaze ve Defin İşlemleri”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, II/4 (2019), s. 57.

¹¹ Anastasios Levidis, *The Political History of Capadocia (1873-18744)*, II, Atina 1885, s. 197-198.

¹² BOA., A.MKT.UM., no: 1103-48, 28 Ramazan 1290.

Osmanlı coğrafyasında insan hayatını derinden etkileyen kadim sorunlardan birisi elbette ki doğal afetlerdi. Deprem, sel, fırtına, dolu, tipi, çekirge, fare, karga istilaları, salgın hastalıklar ve nihayet kuraklık türünden neredeyse her yıl vatanın farklı bir mekânında can alan bu felaketlerin içerisinde en uzun süreli ve can alıcı olanı kuraklıktı. Kuraklık denilince akıllara gelen küresel ısınma ya da yaz mevsiminin biraz daha sıcak kış mevsiminin yağışsız geçmesi hali değildi. Güneşteki solar patlamaların yaydığı yoğun ısının dünyaya çarparak yer yer 60-65 hatta 80 santigrat derecelere varan kavurucu bir sıcaklığın yer küreyi kavurması durumu karşısında eskiler kuraklık (*kaht*) kavramını kullanmışlardı. Bu aşırı sıcaklık artışı güneşten gelim süre ve mesafesine göre tedrici bir şekilde birkaç yıl varlığını sürdürerek yer altı ve yer üstü su kaynakları bitki örtüsü ve nihayet insan hayatını sonlandırdı. Eğer yeterli yiyecek stoku yoksa ve insan bedenlerini bu güneşin yoğun ısısından koruyacak sıcaklığa karşı dayanıklı yapı malzemesi kullanılmamışsa insanlar kıtlık ve aşırı sıcaklık nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdi. Kuraklık sahasında en azından 1874 yılı itibariyle 250.000 insanın hayatını kaybetmesi, esasen bu tür felaketlerin görüldüğü senelerde Hindistan ve İran'daki milyonlara varan kayıplarla mukayese edildiğinde mütevazı bir kayıp sayılabilir¹³. Ancak İran ve Hindistan'daki zayıflara dair tetkik ve rapor veren yetkili merciin İngiltere olduğu dikkate alınacak olursa, daha sayının daha fazla olduğu tahmin edilebilir.

Mimari açıdan bu denli yoğun ısı artışlarının yaşandığı bu coğrafyada doğal olarak insanlar taşı yapı malzemesi olarak kullanma yolunu tercih ettiler. Zira bu tarz taş yapı malzemesi ile yapılan evlerde güneşten gelen ısı dalgaları etkili olamamakta ve evin içerisinde serin bir ortam oluşturarak ferahlamalarına olanak sunmaktaydı. Hatta biraz daha zengin konaklarında evin zemin katına yerleştirilen bir havuz sayesinde bir tür doğal nemlendirme işlevi de temin edilmiş olurdu. Böylelikle zamanla bu bölgelerde bulunan ahşap yapı

malzemesi terk edilerek taştan mamul evlerin inşasına yönelik teknik bir usul yaygınlık kazandı. Belki de aynı coğrafyanın benzer bir felaketine maruz kalan insanları, güneşten gelen bu olağan dışı kavurucu ısının etkisinden kurtulmak için Nevşehir ve Kapadokya yörelerinde olduğu gibi yerin altına bir şehir kurmak zorunda kalmışlardı. Belki de volkanik tüf toprağı içeriğinde bulunan şist ya da kuvarsitler vasıtasıyla güneşin aşırı ısı dalgalarını yansıtmak suretiyle kanatlarının altına sığınan arkaik dönem insanlarını korudu. O halde günümüzde yapı malzemesi olarak kullanılan dış cephe izolasyonlarında güneş ısı ve ışığını yansıtmak için yapı malzemelerinin kullanımının yaygınlaştırılması olası bir solar kuraklık sonrası yaşanması kuvvetle muhtemel coğrafi kuşakta pek çok insanın hayatını kurtarma imkânını önceden yakalamamıza olanak tanır. Yapı malzemelerinden tutun da giyim kuşama kadar pek çok zorunlu değişimin temelinde, Orta Anadolu coğrafyasında yaşanan büyük kuraklıkların insan psikolojisinde meydana gelen travma üzerindeki derin izlerine tesadüf etmek mümkündür.

Osmanlı kuraklık sahasında meydana gelen yer altı ve yer üstü sularındaki aşırı buharlaşmanın neden olduğu tahribatın yeniden olmayacağı yönünde bir garanti yoktur. Böylesi bir solar patlamanın akabinde meydana gelecek yüksek ısı dalgalarından korunmak için ısıyı izole edecek ve borla karıştırılmış çimento ve yapı malzemesi kullanılarak yapılacak yer altı su sarnıçlarında şimdiden tonlarca su depolanmalıdır. Özetle, neredeyse bir göl büyüklüğündeki izole sarnıcın Konya'da yer altına yerleştirilmeden solar patlamaların oluşturacağı kavurucu kuraklık afetinden yüzeyde yapılan birkaç mütevazir barajla kurtulmak olası değildir. Zira Osmanlı devletinin kuraklık yıllarında Ankara yöresinde bir dizi baraj çalışmasının varlığı bilinir ve bu barajların solar patlama ile meydana gelen kuraklık karşısında çaresiz kaldığı tarihi belgelerin yardımı ile gözlemlenebilmektedir.

¹³ Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, İstanbul 2010, s. 132.

YANGINLAR VE ETKİLERİ*

Tarihî süreçte şehir ve kasabalarda küçük veya büyük ölçeklerde çeşitli yangınların yaşandığı bilinmektedir. Bilim adamları arasında Konya Ovası'nda yaşanan büyük bir yangının Neolitik Çağ kültürlerine son verdiği ve böylece Kalolitik Çağ'a girildiği kabul edilmektedir¹. Yapılan araştırmalarda ovadaki bazı höyüklerin katmanları incelendiğinde Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Dönemi'ne geçişte bir yangın tabakasının izlerine rastlandığı ve sonrasında höyüklerin tekrar iskân edildikleri görülmektedir². Konya'da tarihî süreç içerisinde yaşanan bazı yangınlar hakkında daha detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Özellikle yakın dönemlerde gerçekleşen ve yaşam alanlarını ciddi oranda etkileyen büyük yangınlar dönemin vesikalarına da yansımıştır. Elimizdeki vesikalara göre XVIII. yüzyılda 1702 yılı Ağustos-Eylül aylarında Konya Çarşısı'nda çıkan bir yangında çeşitli esnaf kollarına ait bazı dükkânların yandığı anlaşılmaktadır³. Aynı yüzyılda 1742 yılı Ekim ayında Konya'nın ticarî faaliyetlerinin kalbi durumundaki At Pazarı Kapısı dışında bulunan dükkânlarda bir yangın gerçekleşmiş⁴ ve bu yangında esnaflara ait bazı dükkânlar yanmıştır⁵. Konya'da bilinen yangınlardan biri de 17 Aralık 1858 tarihinde yaşan-

mış olanıdır. Cuma'yı Cumartesi'ye bağlayan gece yarısında başlayan yangın, Alaca Han'da kalan Alanyalı bir tüccarın dikkatsizliğinden kaynaklanmıştır. Yangının başlamasıyla kısa sürede Alaca Han'a ulaşan zaptiyeler derhal yangına müdahale etmişlerdir. Durumu haber alan ahali de yangını söndürmek için yoğun gayret göstermiş, ancak odalarının ahşap olması ve birbirine bitişik bulunması gibi sebeplerle ateş çok kısa sürede hanı kaplamıştır. Ahalinin yoğun gayretleriyle çok fazla büyümeden söndürülen yangın neticesinde 40'a yakın dükkân zarar görmüş, ancak handaki mal ve eşyaların kurtarılması mümkün olmuştur⁶.

Konya Yangınları

XVIII. ve XIX. yüzyıla ait bu örneklerin yanı sıra Konya'da yaşanan önemli yangınlardan biri de XX. yüzyılın başlarında, 1 Eylül 1917 Cumartesi günü Konya Tren Garı önündeki hal içerisinde gerçekleşmiştir. Saat üç sıralarında başlayan yangın her türlü müdahaleye rağmen söndürme vasıtalarının eksikliği nedeniyle gece geç vakitlere kadar devam etmiştir. Yangın neticesinde, İstanbul-Bağdat Oteli'nin yanı sıra iki otel, bir fırın, bir büyük han, altı ev, 10 dükkân ve istasyon telgrafhanesi ile hat koruma kumandanına tahsis edilen

* Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-3137-0069. hmusmal@hotmail.com

¹ İlker Yiğit, "XVI-XX. yüzyıllarda Anadolu'da kaybolan yerleşmeler: Manisa-Konya örneği", (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Afyon 2018, s. 110.

² Hatice Gül Küçükbezi, "Demir Çağı'nda Konya Ovası'nda göç ve iskân", *Konya Kitabı XVII*, I, (ed. Alaattin Aköz vd.), Konya 2019, s. 110.

³ KŞS, 40/24-2, 30-1, 39-2, 40-2.

⁴ Ahmet Gökhan Kaynakçı, "18. yüzyılın ilk yarısında Konya", (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 2020, s. 113-123.

⁵ KŞS, 56/124-2.

⁶ BOA, *İ. DH.*, no. 422/27930.

bazı binalar yanmıştır⁷. XX. yüzyılda Konya’da yaşanan yangınlardan bir diğeri de 1928 yılında Kebapçılar İçinde yaşanmış, bütün çarşığı etkileyen bu hadiseden sonra aynı çarşıda büyük bir yangın daha gerçekleşmiştir⁸. Diğer taraftan 23 Mayıs 1954 tarihinde Çıkrıkçılar İçinde yaşanan bir yangın nedeniyle ikisi ecza deposu, ikisi marangoz, biri terzi, biri kunduracıya ait olmak üzere altı dükkân tamamen yanmış; neyse ki itfaiyenin yoğun gayreti neticesinde evlere sıçramadan söndürülmüştür⁹. Konya’da 1958 yılında iki büyük yangının daha gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1958 yılının Haziran ayında, Larende Caddesi üzerinde Yeni Çarşı civarında nebati yağ fabrikasından kaynaklanan yangında cadde üzerinde 11, çarşıda beş olmak üzere 16 dükkân bütünüyle yanmış ve iki dükkân da kısmen zarar görmüştür¹⁰. Aynı yılın ekim ayında Larende Caddesi’nde bulunan bir marangozhanede çıkan yangında ise 14 dükkân, üç ev, bir mescit ve bir de kereste deposu yanmıştır. Gece yarısından sonra meydana gelen yangında büyük kereste pazarı, marangozlar, hızarıcılar çarşısı ve toptancılar halinde bulunan dükkânlar içindeki makineler ve keresteler de bütünüyle yanmıştır. Yangını söndürmek amacıyla Konya itfaiyesinin yanı sıra Akşehir, Iğın ve Ankara itfaiyeleri de yoğun gayret göstermiş olup söndürme çalışmalarında 1.500 kadar askerin yanı sıra polis ve zabıtalarda çalışmış ve böylece Konya büyük bir felaketten kurtarılmıştır.¹¹

Yukarıda hakkında bilgi verilenler dışında Konya’da yaşandığı bilinen yangınlar arasında en büyüğü 1867 yılında gerçekleşmiştir¹². Söz konusu olay Konya’nın yangınları kronolojisine “*Harik-i Kebir*” (Büyük Yangın) olarak geçmiştir¹³. Konya Çarşısı’nda 30 Ağustos 1867 Cumartesi sabaha

karşı başlayan yangın, Kapı Camii’nin bitişiğinde yer alan dükkândaki bir esnafın mangal ateşini tamamıyla söndürmemiş olmasından kaynaklanmıştır¹⁴. Yangının başlamasıyla durumu haber alan vilayet yetkilileri ve zaptiyeler ateşi kontrol altına almak amacıyla derhal müdahalede bulunmuştur. Kısa süre içerisinde şehrin ileri gelenleri bir araya gelmiş, tellallar durumu halka duyurmuş ve hatta yangına müdahale için cezaevinden mahkûmlar getirtilmiştir. Yangın haberini alır almaz çarşıya gelen esnaf da dükkânlarını boşaltmaya çalışmıştır. Ancak bu mevsimde ahalinin çoğunun bağlarında bulunması, şehirde su şebekesinin olmayışı, itfaiye gereçlerinin bulunmayışı¹⁵ ve dükkânlarından eşya kurtarmak isteyen esnafın panik içerisinde çarşının dar sokaklarını tıkaması gibi sebeplerle yangını kısa sürede bastırmak mümkün olmamıştır¹⁶. Şahit olanlar tarafından alevlerin durumu, “*Cehennemî bir hararet gökyüzüne çıkmış, kesif dumanla karışık kızıl alevler şehrin semalarını sarmış, gökyüzü kızıl renkle aydınlanmış, korkunç siyah dumanlar, Sultan Selim ve Şerafeddin Camileri istikametlerine doğru dağılmıştır*” şeklinde tasvir edilmiştir. Söndürme çalışmalarında bazı dükkânlar yıktırılarak yangının önüne geçilmek istenmiş, ancak bu yöntemle de başarılı olunamamıştır. Bazı kaynaklarda rüzgârın kesilmesinden sonra alevlerin önünde artık yanacak bir şey kalmaması nedeniyle yangının sönmüş olduğu ifade edilmektedir. Yangının başladığı sabah saatlerinden itibaren dört saat süren mücadelede ateşin evlere ulaşmaması için yoğun gayret gösterilmiştir. Çarşının hemen yakınında bulunmalarına rağmen yapılan müdahaleler neticesinde Hükümet Konağı¹⁷, Şerafettin ve Sultan Selim camileri yanmaktan kurtarılmış ve ateşin evlere ulaşmasının da önüne geçilmiş-

⁷ Pembe Turgut, *Konya “Türk Sözü” Gazetesi (1917-1918)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 101.

⁸ Caner Arabacı, *Geçmişten günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999*, Konya 1999, s. 55.

⁹ *Yeni Konya Gazetesi*, 24 Mayıs 1954, s. 1.

¹⁰ *Yeni Konya Gazetesi*, 23 Haziran 1958, s. 1.

¹¹ *Yeni Meram Gazetesi*, 18 Ekim 1958, s. 1; *Yeni Konya Gazetesi*, 19 Ekim 1958, s. 1.

¹² Hüseyin Muşmal, “1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXII/1 (2008), s. 97-116.

¹³ 1867 Konya Çarşısı Yangını belgelerinde, “*Harik-i Kebir*” olarak nitelendirilmektedir. BOA, A. MKT. MHM, Nr. 406/10.

¹⁴ BOA, A. MKT. MHM, Nr. 391/66.

¹⁵ Havva Abaza, “Konya Basın Tarihine Katkı: Selçuk Es ve Dönemi Üzerine”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013, s. 75.

¹⁶ BOA, A. MKT. MHM, Nr. 391/66; Arabacı, *aynı eser*, s. 53.

¹⁷ Konya Hükümet Konağı 1888 yılında yanmıştır. BOA, Y.PRK.UM, Nr. 12-129.

tir. Ancak yangın neticesinde At Pazarı Kapısı'ndan Mevlana Dergâhı'na kadar uzanan bölgede şehrin ticarî merkezi konumunda bulunan çarşı içerisindeki 872 dükkân ile 3 hanın yanı sıra Kapı ve Yüksek camileri de kullanılamayacak duruma gelmiştir. Neredeyse bütünüyle harap olan Konya Çarşısı'nın yanında pek çok vakıf eserinin de kül olması ahali üzerinde çok büyük üzüntüye neden olmuştur¹⁸.

Yangınların Şehir Dokusu Üzerindeki Etkileri

Eski çağlardan bu tarafa yangınların iskân alanlarında bazı fiziki ve mimari değişimlerin yaşanmasına neden olduğu bilinmektedir. Bazı yangınlar yerleşimlerde maddî ve manevî anlamda büyük yıkımlara sebep olurken, aynı zamanda orta veya uzun vadelerde kentlerin fiziki dokusunun değişmesine de neden olmuşlardır¹⁹. Böylece geçmişte yaşanan acı tecrübeler neticesinde kolay inşa edilebilmesi, sağlığa elverişli ve depreme dayanıklı olması gibi özelliklerinden dolayı tercih edilen düşük bütçeli ahşap ve kerpiç yapıların yerini zamanla taş ve tuğladan yapılmış uzun ömürlü binalar almaya başlamıştır²⁰. Bu durumu teşvik etmek ve yaygınlaştırmak amacıyla Osmanlı döneminde çeşitli kararlar alınmış, 1848 yılında çıkarılan Ebniye Nizamnamesi'nden sonra 1858 Tarihli Sokaklara Dair Nizamname ve 1863 Tarihli Turuk ve Ebniye nizamnameleriyle kent planlamasının yapılması, yapıların yenileştirilmesi ve inşaat faaliyetlerinin düzenlenmesi hedeflenmiştir. Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nin 24-29. maddeleri arasında "*Harik Hakkında Tedâbir*" başlıklı kısımda yer alan maddelerde yangına sebep olabilecek unsurlar sıralanmış ve ayrıntılı olarak bunlar hakkında alınan önlem ve düzenlemelere yer verilmiştir. Nizamnamelerde yangınları kolaylaştıran ahşap binaların özellikle han, hamam, fırın, mahzen ve fabrika gibi yapıların mutlak surette kâgîr olarak inşa edilmesi,

yangınların kontrol altına alınmasına engel oluşturarak dar sokakların ve yolların genişletilmesi ve bu amaçla binaların cephelerinden geri çekilmesine dair hususlar belirli kurallara bağlanmıştı²¹. Ayrıca ahşaba göre daha pahalı olan taş ve tuğla gibi yapı malzemelerinden vergi alınmamasına karar verilerek bu muafiyet ülke genelini kapsayacak şekilde genişletilmiştir²².

1867 Konya Çarşısı Yangını'nın kapladığı alanın oldukça geniş ve verdiği tahribatın büyük olmasının şehirle ilgili yeni kararların alınmasında önemli bir milat olduğu söylenebilir. Literatüre Büyük Yangın olarak geçen bu olay Konya Çarşısı başta olmak üzere kent merkezinin genişletilerek yeniden inşa edilmesine vesile olmuştur. Konya'nın kalbi sayılan çarşısı büyük oranda kül eden bu elim olaydan yaklaşık bir hafta sonra 5 Eylül 1867 tarihinde Konya Valisi Ahmet Tevfik tarafından İstanbul'a gönderilen bir mazbatada, devlet merkezi yangın hakkında detaylı bir şekilde bilgilendirilmiştir. İstanbul'dan Konya'ya gönderilen cevabî yazılarda, başkaca hususların yanı sıra özellikle yangın sonrasında yeniden inşa edilecek olan yapıların Ebniye Nizamnamesi'ne uygun olarak yapılması buyrulmuştur. Böylece vakit kaybetmeden meydana gelen hasar ve zararları tespit; yanan dükkânların yeniden inşası için gerekli malzemeleri temin etmek ve binaların "*Ebniye Nizamnamesi'ne uygun olarak*" inşa edilmesini sağlamak maksadıyla hususi bir imar komisyonu teşkil edilmiştir²³. Kurulan İmar Komisyonu'nun görevleri arasında, yapıların ahşap yerine kâgîr olarak inşa edilmesi, yolların genişletilmesi ve yangın yerinin yeniden düzenlenmesi gibi konular bulunuyordu. Nitekim yeni çarşının inşa faaliyetlerine başlamadan evvel, yangından geriye kalan kalıntılar, günümüz Kızılay Hastanesi'nin bulunduğu yerin doğusuna taşınmış ve daha sonra imar komisyonunun yaptığı plana

¹⁸ Hüseyin Muşmal-Mustafa Çetinaslan, "Bir Keşif Defteri Işığında Konya Kapı Camii'nin İnşa Süreci ve Mimari Özellikleri", *Journal of International Social Research*, II/6 (2009), s. 446-480.

¹⁹ Cem Doğan, *İtfâiyye-i Hümâyûn: Osmanlı İstanbul'unda Yangın, Modernleşme ve Kent Toplumu (1871-1921)*, İstanbul 2019, s. 142.

²⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı başkenti İstanbul*, İstanbul 2002, s. 354-356; Şerif Korkmaz, "Çanakkale'de Yangınlar (1836-1866)", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX/48 (2010), s. 52.

²¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri V: Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, V/4 (1996), s. 69, 71, 75-76.

²² Cengiz Göncü, "Abdülaziz Döneminde Yayınlanan Bir Yangın Tenbihnamesi Üzerine Bazı Tespitler", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, S. 7 (2018), s. 160.

²³ BOA, A. MKT. MHM, no. 391/66.

göre Konya Çarşısı'nın inşasına başlanmıştır. Böylece, çarşıdaki dar sokak ve yollar genişletilmiş, her meslek grubu kendi sokağında ve bir hizada olacak şekilde dükkânların şerit halinde iki katlı ve kâgir olarak yapılması planlanmıştır. Bazı kaynaklarda yeni çarşının planının, bu tarihte Konya Vilayeti Nafia Müdürü olan bir gayrimüslim mühendis tarafından çizildiği ifade edilmektedir²⁴. Nihayetinde Konya Çarşısı, Konya Valisi Burdurlu Ahmet Tevfik, Belediye Reisi Hacı Fasih Efendi, Mevlevî Postnişini Sadreddin Çelebi gibi şehrin üst düzey yöneticilerinin gayretleriyle iki yıl gibi kısa sürede tamamlanmıştır²⁵. Yeniden imar edilen Konya çarşısında büyük ve küçük olmak üzere iki ayrı beestenle bir kıraathane yapılmıştır²⁶. Konya Valisi Ahmet Tevfik Paşa'nın Konya çarşısının yapılmasındaki yardımları üzerine yeni çarşıya "Tevfikiye Çarşısı" adı verilmiş ve burası 1869 yılında hizmete açılmıştır. Çarşının hizmete açıldığı yıla ait Konya Vilayet Salnamesi'nde Konya'da 1220 dükkân bulunduğu ve yarısından fazlasının kâgir olarak yeniden yapıldığı belirtilmektedir²⁷.

Anadolu şehirlerinde son yüzyıllarda benzerleri yaşanmış olan yangınların kent formunun ve dokusunun değişiminde etkili olduğu söylenmektedir²⁸. Yangın sonrasında Konya Çarşısı'ndaki dükkânların 3/2'si kâgir olarak yapıldığından Konya'daki ticarî mekânlar öncelikle yapı malzemeleri açısından da bir dönüşüm geçirmiştir. Yeni çarşıda kesme taştan yapılan dükkânların üst örtülerinin tonozla tamamlandığı bilinmektedir²⁹. Kâgir olarak yaptırılan dükkân ve mağazaların ikinci kat-

larının yüzeyleri de çinko saca kaplanmıştır³⁰. Konya Çarşısı'nın yenilediği bu dönemde, şehirde bazı alt yapı çalışmalarının da yapıldığı görülmektedir. Nitekim bu süreçte şehrin kanalizasyon teşkilatı 2 m boyunda ve 1 m genişliğinde olmak üzere kale taşlarının kalıntılarında yapılmış ve yeni çarşının lağımları da bu kanalizasyona bağlanmıştır³¹. Anadolu'da pek çok kentin modernleşme süreçlerini, geçirmiş oldukları afetlere borçlu oldukları bilinmektedir³². Konya Çarşısı'nda yaşanan bu dönüşüm, sokakları ve yerleşim özellikleri açısından bazı düzensizliklere sahip olan eski Konya'nın da yeni bir düzene kavuşmasında başlangıç oluşturmuştur. Yaşanan büyük yangının acı tecrübesi nedeniyle kent içerisinde eski yapıların bazılarının yıkılıp yeniden yapıldığı veya daha dayanıklı hale getirildiği anlaşılmaktadır³³. Bu tarihten itibaren kentte yavaş, fakat sürekli imar faaliyetleri görülmeye başlanmış, zamanla kent merkezinde birbirini dik olarak kesen yeni cadde ve sokaklar da açılmıştır³⁴. Bu durumun kentin mevcut alanı içerisinde bazı değişikliklere ve yeni yerleşim alanlarının ortaya çıkmasına neden olduğu anlaşılmaktadır³⁵. Neticede 1867 yılında yaşanan Büyük Konya Yangını, Konya'nın mekânsal ve fiziksel açıdan dönüşüm geçirmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yangın vesilesiyle neredeyse bütünüyle yenilenen tarihi kent merkezinin yanı sıra Kapı Camii yeniden inşa edilmiş ve şehir Aziziye Camii adında çok önemli bir eseri de kazanmıştır.

²⁴ Es, aynı makale, s. 2.

²⁵ Arabacı, aynı eser, s. 54.

²⁶ Mehmet Uysal, "Tarihi Merkezlerde Ticaret Mekânlarının Değişim/Dönüşüm Analiz Yaklaşımı; Konya, Kayseri, Sivas Örneği", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004, s. 91.

²⁷ H. 1286 Konya Vilayet Salnamesi, s. 87.

²⁸ Mustafa Önge, "Tarihsel Süreçte Konya Kent Morfolojisinin Gelişimi", II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı (31 Ekim-2 Kasım 2018), (ed. Ayşe Sema Kubat vd.), Taşkılla 2018, s. 461-466.

²⁹ Şenol Aydın, "Geleneksel Konya Çarşısının Karakteristik Özellikleri", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 1989, s. 80-81.

³⁰ Zehra Uslu, "Alışveriş Merkezlerinin Gelişimi: Konya Örneği", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, s. 58.

³¹ Es, aynı makale, s. 2.

³² Rivka Geron Schild, "19. Yüzyılda Kentsel Dönüşümün Meşruiyeti Olarak Yangın", *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Şehir Yazıları*, II/68 (2014), s. 127-144.

³³ Aydın, aynı tez, s. 67.

³⁴ Ümmügülüm Ter-Oğuz Özbek, "Kent Merkezlerinin Oluşumunda Alansal Gömülülük", *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Dergisi*, XX/4 (2005), s. 530.

³⁵ Önge, aynı makale, s. 461-466.

SU KAYNAKLARI KULLANIMI-DENETİMİ*

Konya ve çevresi kurak, yarı kurak karasal iklim özelliklerine sahip olması nedeniyle sahadaki su kaynaklarının kullanımı da büyük ölçüde bu duruma koşut olarak gerçekleşmiştir. Sahanın ortalama toplam yıllık yağış miktarının Konya havzasında 377,1 mm'dir. Yıl boyunca en fazla yağış miktarı 769,2 mm ile Seydişehir istasyonu, en az yağış alan istasyon ise 291,6 mm ile Karapınar'dır¹. Yaz döneminde şiddetli kuraklığa bağlı olarak yüzeysel akış gösteren akarsuların büyük ölçüde ortadan kalkması nedeniyle su ihtiyacının karşılanmasında sarnıçlar, kuyular ve pınarlar önemli yere sahip olmuştur.

Özellikle tarihi süreçten günümüzde bir kısmı kurumuş ya da kuruma tehlikesi ile karşı karşıya kalsa da Konya çevresinde birçok göl ve sulak alandan söz edilebilir. Bunlar arasında Tuz Gölü, Beyşehir Gölü, Suğla Gölü, Samsam Gölü, Kozanlı Gölü, Kulu Gölü, Bolluk Gölü ve Tersekan Gölü ile Ereğli Akgöl, Eşmekaya ve Hotamış sazlığı sulak alanları sayılabilir. Ayrıca sahada bulunan Akşehir, Beyşehir, Seydişehir tatlı su gölleri burada belirtilmelidir. Zira bu tatlı su gölleri hem içme ve kullanma hem de tarımda sulama amaçlı kullanılması açısından önemlidir².

Beyşehir Gölü, Tuz Gölü, Çavuşçu Gölü, Karaviran Gölü, Akgöl, Hotamış Gölü gibi Konya ve çevresinde bulunan göllere bahse konu sahadaki dağlık ve tepelik alanlardan kaynağını alan akarsular suyunu ulaştırmaktadır. Bu çerçevede, Konya çevresindeki Çarşamba Suyu, Meram Çayı, Hattunsaray Deresi, Gödene Deresi, Meramşah Deresi, Kiçili Deresi Sille Deresi gibi başlıca akarsular, yağışlı dönemde ve bu dönemi takiben belirli bir zaman aktıktan sonra yaz kuraklığı ile taşıdığı su miktarı azalmakta, büyük çoğunluğunda akış durmakta ya da bataklık, sazlık alanlarda akarsular son bulmaktadır³.

Konya çevresi sahip olduğu iklim özelliklerinin bir sonucu olarak belirgin bir yaz kuraklığının yaşanması saha için suyun önemini bir kat daha artırmaktadır. Geçmişten günümüze bu sahada yaşayan insanlar, gerek içme, kullanma suyu ve gerekse tarımda sulama için farklı çözümler üretmeye gayret göstermişlerdir.

Nitekim Anadolu sathında daha Türkiye Selçukluları döneminde su vakıfları tesis edilerek şehirde ve kırsal alanda çeşmeler, sarnıçlar yapıldığı bilinmektedir. Anadolu coğrafyasında bilinen vakıf su yapılarının en eskilerinden birisi Kon-

* Doç. Dr. İlker YİĞİT, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1473-3438. iyigithg@gmail.com

¹ Furkan Gedik, "Konya Kapalı Havzası'nda Yeraltı Suyunun Değişimi ve Kuraklık Analizi", (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2021, s. 50.

² Mehmet Akif Erdoğan, "Onaltıncı Yüzyılda Karaman Coğrafyasında Su Kaynakları ve Tarımsal Sulama Üzerine", *Su Medeniyeti Sempozyumu*, Konya 2009, s. 228.

³ Düzay Özdemir, "Konya İçme ve kullanma Suyu", *Tarihi Su Yolları Bildirileri (1961-2007)*, İstanbul 2008, s. 3.

ya-Beyşehir yolu üzerindeki 1204 tarihli Kızılören kervansarayının yanında bulunan çeşmedir. Ayrıca Konya şehrinde 1285 tarihli Konya Sâhib Ata Câmî'nin portalindeki sebil ve 1299 tarihli Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Câmî'nin kuzey portalı yanındaki sebil de öncüler arasında belirtilebilir⁴.

Selçuklular döneminde I. Alaeddin Keykubad ve daha sonraki süreçte Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilen su yolu, havuz, çeşme, sebil ve buzhânelerle Konya'nın su ihtiyacının karşılanması noktasında önemli faaliyetler olarak dikkati çekmektedir. Karamanoğlu II. İbrahim Bey² de Konya'nın su ihtiyacına yönelik çeşitli girişimlerde bulunarak şehre birçok çeşme yaptırmıştır. II. İbrahim Bey dışında devlet adamı ve hayırsever olarak Server Ağa, Sâdun Ağa, Yusuf Ağa ve Ömer Bey de yaptırdıkları çeşmeler ile ön plana çıkmıştır⁵.

I. Alaeddin Keykubad şehrin su ihtiyacının karşılanması, suya herhangi bir müdahaleyi önlemek ve olası problemlerin önüne geçmek için Meram Deresi'ni vakfa dönüştürmüştür. Meram suyu hem içme suyu temini hem de bağ ve bostanların sulanması için yaz aylarındaki su oranı göz önünde bulundurularak on iki okkaya ayrılmıştır. Taksim edilen her bir okka su, bir değirmen taşını çevirebilecek miktarı ifade etmektedir. Meram suyunun dört okkası Şehir Irmağı, iki okkası Yaka Irmağı, dört okkası Karahüyük ve Lalebahçe güzergâhındaki ırmağa, iki okkası şehir bağlarına ve iki okkası da Sahip Ata Irmağı'na ayrılmıştır⁶.

Türkiye Selçukluları zamanında Konya şehrinin su ihtiyacı günümüzde Altınapa Barajı'nın üzerinde kurulduğu Başara Köyü tarafından gelen akarsudan temin edilmiş olup Dere ve Meram'dan Havzan'daki üstü kubbeli havuzlara arklar marifetiyle ulaştırılmıştır. Havzan'daki havuzlarda depolanan ve dinlendirilen su, pişmiş topraktan ya-

pılmış borular (künk) içinde Konevi Zaviyesi ile şimdiki Gedavet Parkı arasındaki Çeşme Kapısı'na getirilmiş, oradan da içme ve kullanma suyu olarak şehrin muhtelif yerlerine ulaştırılmıştır⁷.

Tarımda sulama için ihtiyaç duyulan su ise Meram'da taksim edilmiş, arklar vasıtasıyla Konya'nın batı, güney ve doğusundaki bağ ve bahçelere dağıtılmıştır. Arazi yapısındaki farklılıklara bağlı olarak yüksek yerlere suyun ulaştırılması için su dolapları kullanılmıştır. Bu bağlamda, Mevlana Türbesi'nin doğusunda yer alan yüksek araziye suyun aktarılması için yapılan dolap örnek verilebilir. Bu su yapısından dolayı sahaya "Mevlana Türbesi Dolabı" ismi de verilmiştir. Konya şehrinin kuzeyinde bulunan bağ ve bahçeler ise Sille Deresi'nin sularından yararlanılarak sulanmıştır⁸.

İnsanların bir sahada yerleşerek hayatlarını ekonomik bağlamda sürdürebilmeleri için başlıca gereksinim hiç şüphesiz ilgili mekânda suyun mevcudiyeti ve o suyun kullanılabilirliğidir. İnsanlık tarihine bakıldığında insanların yaşadığı, yerleşik hayata geçtiği ve sonrasında da çeşitli medeniyetleri inşa ettikleri sahalarda, genelde su kaynağı ve verimli tarım alanının mevcut olduğu dikkati çeker. Mısır medeniyetini oluşturan Nil Nehri, Mezopotamya medeniyetini oluşturan Fırat ve Dicle nehirleri ve bu akarsuların oluşturduğu verimli ovalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Konya Ovası'nda Noelitik dönem yerleşmelerinin ortaya çıktığı sahalarda da Konya Plüvyal Gölü'nün etrafı, kabaca bahse konu gölün güney kıyılarıdır. Dördüncü Jeolojik zamanın son buzularası döneminde (Würm Plüvial) Konya-Ereğli havzası 20-25 metre derinliğinde bir göl tarafından kaplanmıştır. Konya Gölü, son plüvialde 1017 metrelilik seviyeye erişmiş ve plüvial devrenin sonlarına doğru 1010 metreye çekilmiş, iklimdeki ilk

⁴ Hatice Çelik, "Selçuklu-Beylikler Dönemi Konya Çeşme ve Su Vakıfları", *Konya Kitabı*, XVIII, Konya 2021, s. 304.

⁵ Hatice Çelik, *aynı makale*, s. 308, 311, 321.

⁶ Hatice Çelik, *aynı makale*, s. 306-307.

⁷ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı- M. S. Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5 (2020), s. 21.

⁸ Küçükdağ- Arabacı-Yenice, *aynı makale*, s. 21.

yumuşama belirtilerini takip eden süreçte, Mezolitik dönem insanları gölün kıyılarına gelerek yaşamaya başlamışlardır. Holosen başlarına gelindiğinde güneyden esen rüzgârların etkisiyle gölün çekilmesi hız kazanmış, göl 1006, 1002 ve 1000 metrelerde daha uzun duraklayarak bugünkü durum ortaya çıkmıştır⁹. Konya Ovası'ndaki bu göl ve ona kavuşan çeşitli büyüklük ve nitelikteki akarsular marifetiyle bu saha her daim önemli olmuştur. Bu noktada, suyun iskân için önemi en eski devirlerden bugüne aynı kalmış olup özellikle Konya Plüvial Gölü'nün oluşumu ve kuruma süreci, bölgede iskânı birinci dereceden etkileyen unsurlar arasında belirtilebilir¹⁰.

Türkiye Selçukluları döneminde Konya şehri ve çevresinde pek çok çeşme yapıldığı bilirse de günümüze ulaşan pek bir şey yoktur. Vezir Sahip Ata, XIII. yüzyıl ortalarında Konya şehrinde birçok çeşme yaptırmış olup ayrıca Sadreddin-i Konevî de bir çeşme vakfetmiştir¹¹.

Yapılan çalışmalar neticesinde Konya ve çevresinde Türkiye Selçukluları ve Geç Osmanlı dönemine ait olmak üzere çok sayıda sarnıç tespit edilmiştir. Bahse konu sarnıçlardan özellikle Türkiye Selçukluları dönemine tarihlenen sarnıçların çoğu günümüze ulaşmamıştır. Konya-Beyşehir yolunda bulunan ve oldukça büyük bir yapıya sahip olan Türkiye Selçuklularına ait Hoca Fakih Sarnıcı, İbrahim Hakkı Konyalı tarafından tespit edilmiştir¹².

Özellikle Konya'da içme, kullanma ve tarımsal faaliyetler için ihtiyaç duyulan sular; pınarlar, kuyular, sarnıçlar ovanın batı kesiminde gelen çeşitli akarsulardan temin edilmiştir. Dağlık alanlardan inerek ova tabanında eğimin azalması ve uygun arazi şartlarına bağlı olarak suyun önüne bentler

yapılmak suretiyle oluşturulan suğlalar, ova tabanının iskân ve zirai özelliklerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Belgelerin günümüze ulaşması nedeniyle ayrıntılarına sahip olabildiğimiz Osmanlı döneminde de üretim ve vergi sisteminde ayrıcalıklı bir yere sahip olan suğla oluşan sahalar (suğlalar) dönem belgelerine yansımıştır. Mısır medeniyeti için Nil Nehri ne anlam ifade ediyorsa karasal iklim özelliklerinin görüldüğü, akarsuların büyük ölçüde mevsimlik olduğu bu sahada suğlalara aynı derece önem atfedilmiştir. Nitekim bu durum arşiv belgelerine “*Nil-i Mısır'dan hâsıl olan gallât gibi bundan dahi vâfir*”¹³ ifadeleri yansımıştır. Sahadaki su kaynakları ve Osmanlı devrinde de suğlalar Konya çevresi için oldukça önem arz ettiğinden suğla meselesinin biraz daha detaylandırılmasında fayda görülmektedir.

Sahadaki suğlalar Karaman Vilayet Kanunnamesi'nde şöyle geçmektedir: “*Seydişehir Gölü ayağından bahar mevsiminde çıkan su Çarşamba'dan Dedeli adlı mahalle oradan da Alemdar'a gelmekte ve burada suğla olduktan sonra ikiye ayrılmaktadır. Biri Kayseroğlanı, Gödeneçukuru, Karaöyik, Alayer, Virancık, Firuz, Ortaviran, Sırnık suğlasına varır. Diğeri Karkın üzerinden Katırgölü, Beşkilise, Kiçigöllü, Samuk, Ismil ve Ağca suğlalarında tamamlanır. Buralar sulandıktan sonra yine Alemdar'dan bent tutulup Ilgın ve Balıklısu suğlalarına su verilir.*” Bu alanın dışında Eskiil kazasında Ağcaşehir, Larende kazasında da Dinek ve Çuğlu suğlalarının varlığı zikredilmektedir¹⁴. Ayrıca, “*Nil-i Mısır'dan hâsıl olan gallât gibi bundan dahi vâfir mahsûlât husûli mukarrerdir*” ifadesi¹⁵ ile suğla olan yerlerin, Nil Nehri'nin suladığı havzadaki topraklar gibi çok verimli olduğu vurgulanmış, mahsulatının mirî ve reaya arasında

⁹ Oğuz Erol, “Konya, Tuzgölü ve Burdur Havzalarındaki Pluvial Göllerin Çekilme Safhalarının Jeomorfolojik Delilleri”, 1971, s. 28-29.

¹⁰ Osman Gümüşçü-İlker Yiğit, “Karaman'ın Kuruluş Yeri Seçimine Etki Eden Faktörler”, *Karaman Ulusal Kültür ve İnanç Turizmi Sempozyumu Bildirileri*, Karaman 2012, s. 265.

¹¹ Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu Şehri Su Yapıları*, Ankara 2013, s. 45.

¹² Bektaşoğlu, *aynı eser*, s. 99.

¹³ Mehmet Akif Erdoğan, “Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri”, *OTAM*, S.4 (1993), s. 513; Bayram Ürekli-Doğan Yörük, “Karaman Eyaletine ait Bir Kanunnâme Sureti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8 (2002), s. 352.

¹⁴ Erdoğan, “Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri”, s. 491-492, 512-513; Ürekli-Yörük, *aynı makale*, s. 352.

¹⁵ Ürekli-Yörük, *aynı makale*, s. 352.

yarı yarıya bölüşülmesinin âdet olduğu ve bundan başka reayanın öşür adı altında vergi ödemediği konuları üzerinde de durulmuştur¹⁶.

Konya kazasında 1584 yılına ait tahrir defterinde suğla bulunan 10 köy belirtilmiştir. Bunlar; Karakaya, Balıklağı, Rumdiğın, Gödeçukuru-Kayseroğlanı, Alasarayöyüğü, Ilgın, Akça, Ağızlu-Sadeddin, Gümülöyüğü ve İsmil köyleridir. Adı geçen köylerde bazen tarım yapılıp bazen de yapılmadığı “Suğlahâ-i kazâ-i Konya kâh ziraat olunur kâh olunmaz” cümlesi¹⁷ ile belirtilmiştir. Bu on köyün dışında Çumra, Karkın, İrvad, Mahmudlar, Genlik, Yenice, Beşkilise, Perbil, İkizce, Salurcuk ve Kayacuk köylerinde¹⁸ de suğla olduğu anlaşılmaktadır¹⁹.

Konya Ovası dışında Beyşehir’de de suğlanın mevcudiyeti dönem belgelerinde yer almaktadır²⁰: “... Vilayet-i Beyşehri livasına tabi Seydişehri kazasında Göküyük ve Suberde nam karyeler ki her biri kırküşer binden ziyade ile Defter-i Atıkde ortakçı kayd olunup her bir raiyyet bir mikdar-ı muayyen tohum ekmek takdir kılındıktan sonra mahsul-ı miri ve raiyyet beyninde munasafa olunmak mahud iken reaya ihmal ve tasir edüip kadr-i muayyen tohumun rub’unu dahi ekmeyüp ve mahsulü dahi kendü reyleriyle sülüs ve sülüsân üzere vermeğin karyenin mahsulü tamam tedenni etdiğinden gayri resm-i ganem ve çift ve sair rüsüm dahi vermezlermiş. Ortakçılıkları ref olunup kemakan rüsüm ve avarız verüp mahsul-ı gallatdan suğla olmadığı yıl öşr ve salariyye ve suğla olıcak munasafa verilmek enfa olduğu der-i devlete arz olunup makbul buyrulmağın munbad vech-i meşruh üzere olması Defter-i Cedid’e kayd olundu...”

Devamla, Bulgar Dağı’ndan gelen akarsular üzerinde bentler yapılarak suğlalar oluşturulduğu

kanunnamelerde yer almıştır. Nitekim Karaman Vilayet Kanunnamesi’nde “Der beyan-ı Suğla-i Ağçaşehir tabi-i kaza-i Eskiil der liva-i Konya” başlığından sonra şu bilgilere yer verilmiştir²¹: *Bulgardağı’ndan su gelüp Ağçaşehir karyesinin önünde Bayramgazi ve Ağcağöl ve Sadıköyüğü suğla olup ve mai-i mezbureden sene-i ahirde Kalburcu suğlası olup olgelen adet-i marufe üzere reaya-yı etraf bendlerin tutulageldiği ol diyar ayanının malumudur...*”

Diğer taraftan, yağmur ve kar sularının sarnıç ve çeşitli depolarda ya da çeşitli akarsular üzerine bentler yapılarak suların toplanması ve ihtiyaç duyulan sahalara aktararak, çeşme ve şadırvanlar ile havzanelerden kullanıma sunulması, Anadolu topraklarında kadim bir gelenek olduğu vurgulanmalıdır²². Nitekim Konya çevresinde Hititler dönemine kadar uzanan su anıtlarının (İvriz Anıtı ve Eflatun Pınar Su Havuzu Anıtı gibi) mevcudiyeti, bu geleneği ortaya koyması bakımından önemlidir²³. Türk dönemi açısından bakılırsa; Selçuklu, Karamanoğlu ve Osmanlı dönemlerinde Konya şehrinin içme suyu bakımından oldukça zengin bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle Türk iskân sürecinde şehrin su ihtiyacının karşılanması kurulan vakıflar marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Şehrin muhtelif noktalarında bugün dahi kültürel bir devamlılık olarak yer yer görülen çeşmeler kadim geleneğin, hayrât kültürünün bir nişanesi durumundadır²⁴.

Geçmiş dönemlerde Konya şehrinin batısından kaynağını alarak bir takım kıvrımlar yaparak kaba batıdan güneydoğu istikametine uzanım gösteren Meram Çayı, Konya şehrinin su ihtiyacının temin edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Zira Meram Çayı’ndan gelen su günümüzdeki Havzan Mahal-

¹⁶ Erdoğan, “Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri”, s. 492,513.

¹⁷ TK 104, vr. 30b.

¹⁸ BOA, TT40, s. 38-54, 120-121; BOA, TT415, s.28-55; TK104, vr.30b-55b.

¹⁹ Doğan Yörük, “16-17. Yüzyıllarda Konya ve Çevresindeki Su Kaynaklarının Kullanımına Dair Gözlemler”, *Osmanlı Devleti’nde Nehirler ve Göller 2 Bildirileri*, Kayseri 2013, s. 678-679.

²⁰ Erdoğan, “Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri”, s. 487.

²¹ Erdoğan, “Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri”, s. 492.

²² Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997, s. 1.

²³ Hasan Bahar, “Hititlerde Su ve Konya Su Anıtları”, *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, 2017, s. 862.

²⁴ Yörük, *aynı bildiri*, s. 680.

lesindeki havuzlarda toplanıp buradan su künkleri aracılığı ile İstasyon ve Sadreddin Konevi mahallerinden şehre ulaştırılarak çeşme, hamam, şadırvan, bağ ve bahçelere dağıtımı gerçekleştiriliyordu. Selçuklular ve Karamanoğulları devrindeki su tasarruf durumlarında birtakım düzenlemeler yapılarak Osmanlı döneminde de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu zamanında Konya'da su kullanımı ile ilgili olarak Mevlana Vildan (Muhiddin), Mevlana Hacı Ali ve Mevlana Şüca bin Süleyman ve su konusunda ehliyetli kimselerden oluşan bir heyet ile düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı hukuk sistemine uygun olmayan eski vergi ve uygulamalar Karaman eyaletine müfettiş olarak gönderilen Mevlana Vildan tarafından kaldırılmıştır. Örneğin Ereğli'de vergileri Medine-i Münevvere vakfına aktarılan köylerde her çift toprak biriminden "*resm-i mirabiye*" adı altında alınan ve köylüye zarar verdiği değerlendirilen vergi uygulamasına son verilmiştir. Ayrıca Mevlana Vildan ve diğer Konya kadılarının Konya şehrinde suyun adil bir şekilde dağıtımı hususunda özen gösterdiği dikkati çeker. Nitekim Kavak Değirmeni'nden çıkan su ikiye bölünerek birisi Meram'a oradan da şehre aktarılmıştır. Diğer taraftan Karagöz Değirmeni'nden çıkan suyun da 2/3'ü şehre yönlendirilmiştir. Böylece hem şehrin ihtiyacı olan su hem de şehrin etrafında tarımsal üretim sahalarında da suyun sağlıklı kullanımını temin edilmiştir. Suyun kullanımının doğru bir şekilde ilerlemesi için "*mîr-i âb*" veya "*su ağası*" olarak isimlendirilen bir kişi görevlendirilmiştir. Bu kişinin mirabiye vergisi karşılığında görevi herkesin tarlasına suyun düzenli, adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Herkes tarlasının büyüklüğüne ve su sarfiyatına göre adil bir şekilde vergisini ödemesi için kanunnamelerde bu konuya yer verildiği görülmektedir²⁵.

Konya il sınırları dâhilinde su mimarisine ilişkin yapılan bir çalışmada 20'nin üzerinde hamam (altı hamam XIII. yüzyıla tarihlenmiştir), dört çamaşırhane, 350'den fazla çeşme (220'den fazlası

Konya şehrinde, Beyşehir ilçesinde 21, Bozkır ilçesinde 18, Seydişehir ilçesinde 14, Ahırlı ve Sarayönü ilçelerinde ise 11'er çeşme), iki buzthane (XIII. yüzyıla tarihlenmiş), 50'yi aşkın sarnıç, Selçuklular devrinden kalma üç sebil, iki su kemeri tespit edilmiştir²⁶.

Özellikle Meram yöresinin bağları ve bahçeleri ile meşhur bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, bostan ve bitkileri 2700 su kuyusundan sulanarak yetiştiği, Osmanlı ülkesinde yeşilliği ile ön plana çıkan şehirlerin Konya şehri mesireleri yanında bir çimenlik bile olamayacağı, Konya şehrinin 9.000 civarında bağ ve bahçesinin mevcut olduğu dile getirilmiştir. Meram bağları olarak ifade edilen bu sahanın mülk satışlarında "*bir tarafı nehr-i cari*", "*su basar*" şeklinde ifadelerle betimlenmesi sahadaki suyun mevcudiyetini, tasarrufunu ve önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Meram Deresi dışında Konya'da Dutlu ve Çayırbağı isimli su kaynakları da bulunmaktadır. Şehrin 10 kilometre batısında bulunan Dutlupınar'ın suyu I. Selim tarafından XVI. yüzyılda şehre ulaştırılıp çeşmeler yapılırken Çayırbağı'nın suyunun şehre ulaştırılması için ise XIX. yüzyıl sonu beklenmek durumunda kalmıştır. Tüm bu girişimler, vakıf eserler marifetiyle Konya'nın su ihtiyacı karşılanmıştır. Sahadaki çeşmelere ilişkin Evliya Çelebi 300 civarında, H. Karpuz 100'ün üzerinde olduğunu belirtirken İ. Hakkı Konyalı 1925 yılı için 404 çeşme, 3 havuz ve 5 şadırvanın varlığından söz etmiştir. Ayrıca şehirde künkler marifetiyle getirilen ve çeşmelerden akan suların yanı sıra ihtiyaca binaen açılan kuyular da bulunmaktaydı. Hoca Fakih Türbesi Kuyusu, Ateşbaz Veli Türbesi yanındaki kuyu ve Kovanağzı semtindeki kuyu bunlardandır. Tabi bunların dışında ihtiyaca binaen evlerin bahçelerinde de açılan kuyular, halkın su ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olmuştur²⁷.

²⁵ Yörük, *aynı bildiri*, s. 681-682.

²⁶ Mehmet Mutlu, "Konya'da Su Mimarisi", (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Van 2014.

²⁷ Yörük, *aynı bildiri*, s. 682-684.

Konya çevresinin özellikle de Konya Ovası'nın suya duyduğu ihtiyaca bağlı olarak geçmiş dönemlerde farklı girişimlerin de yapıldığı görülmektedir. Bunların güzel bir örneğini XIX. yüzyılda gündeme gelen Konya Ovası Sulama Projesi oluşturmaktadır. Beyşehir Gölü'nün suları suyun yükselmesine bağlı olarak doğal kanallar marifetiyle Karaviran Gölü'ne, oranın yükselmesine bağlı olarak da yine doğal kanallarla Çarşamba Suyu'na dâhil olarak Konya Ovası'na eski zamanlardan beri ulaşmaktaydı. Konya Ovası'na dahil olduktan sonra arazinin yapısına uygun olarak farklı kollara ayrılan Çarşamba Suyu üzerinde yöre ahali bentler yaparak tarımsal sulamada kullandıklarına dair bilgilerimiz XVI. yüzyıla değin uzanmaktadır. Nitekim bu durum XVI. yüzyıl Karaman Kanunnameleri'nde de yer almıştır²⁸.

Beyşehir Gölü ve Karaviran Gölü'nün sularının dönem dönem yükselmesi, göllerin alansal olarak genişlemesi bahse konu sahalarda yerleşen ve iktisadi faaliyet yapan insanların ciddi manada zarar görmesine yol açmıştır. Ancak projede gündeme alınan husus kontrolsüz bir şekilde yükselen suların açılacak kanallar, oluşturulacak bentler sayesinde yerleşme alanlarını ve tarımsal arazileri tehdit etmesinin önüne geçmek, zamansız ve kontrolsüz bir şekilde ortaya çıkan suya bağlı olarak tarımsal faaliyetlerin engellemesini ortadan kaldırmak ve su basan sahalarda meydana gelebilecek sağlık problemlerini gidermektir. Ayrıca doğal nüfus artışının yanı sıra XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nin önemli gündemlerinden birisini oluşturan muhacirlerin iskânı ve onların ihtiyaçlarının karşılanması meselesi de konunun hassasiyetini bir kat daha artırmıştır. Beyşehir Gölü'nden başlayarak, Karaviran Gölü'ne oradan da Çarşamba Suyu'nun ana mecrasını takip ederek Konya Ovası'na ve ova içerisinde gerekli yerlerde

bentler ve kanallar yapılarak su kontrollü bir şekilde kullanıma hazır hale gelecektir.

XIX. yüzyılda Çarşamba Suyu'nun suları kontrolsüz bir şekilde ulaştığı için zaman zaman taşkınlara yol açması, bazı senelerde ise kuraklığa bağlı olarak Konya Ovası'nda ekonominin çok kırılgan bir hal alması, kıtlıkların yaşanması konunun ciddiyetle gündeme alınmasına yol açmıştır²⁹. Suların kontrolsüz bir şekilde yükselmesinin ahali üzerinde oluşturduğu tehdit ve rahatsızlığa bağlı olarak yerel yöneticilere ve oradan da başkente durum bildirilmiştir. 1853, 1866 ve 1880 yıllarında gündeme alınan Konya Ovası Sulama Projesi'nin ihalesi Avlonyalı Ferid Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1898-1902) gerçekleştirilmiştir. Taraflar arasında 10 Kasım 1907 tarihinde sözleşme imzalanmış ve sözleşme 30 Nisan 1908'de Sultan II. Abdülhamit tarafından onaylanmıştır. Proje 1908-1914 yılları arasında tamamlanmış ve Beyşehir Gölü'nün suları bir isale kanalıyla Konya Ovası'na ulaştırılarak üç ana kanal ile tarımsal sulamada kullanılabilir hale getirilmiştir³⁰.

Su kullanımı bakımından bir başka önemli unsur ise su kaynaklarının gıda üretimine/un-ekmek üretiminde kullanımına olanak sunan su değirmenleridir. Konya çevresinde de yazılı belgelerin Osmanlı devrine değin uzanması sayesinde değirmenler ve değirmen işletmesine dair bilgilere arşivler marifetiyle ulaşmak mümkündür. Özellikle yerleşme bazında tutulan tahrir defterleri sayesinde değirmen sayısı, değirmenin kaç bab (taş sayısı) olduğu, çalışma süresi, ödenen vergi ve verginin nerelere tahsis edildiği gibi hususlara ulaşmak mümkündür. Hatta su, rüzgâr ve hayvan gücü ile çalıştığına dair bilgiler de defterlerde yer alabilmektedir. Ayrıca eyalet kanunnamelerinde değirmenlerin işletme usulleri ve vergilendirme durumları da açıklanmıştır. 12 ay işletilen bir değirmenden (ay başına 5 akçe) 60 akçe, 6 ay işletilenden ise 30 akçe vergi alınmıştır. Değirmene

²⁸ Erdoğan, "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri", s. 513.

²⁹ Güler Yarcı, "Beyşehir Gölü'nden Su Getirilerek Konya Ovasını Sulama Projesi ve Finansmanı", *Su Medeniyeti Sempozyumu*, Konya 2009, s. 258-259, 296.

³⁰ Hüseyin Muşmal, "Konya Ovası Sulama Projesi Fikrinin Ortaya Çıkışı Ve Projeye İlgili İlk Çalışmalar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 33 (2015), s. 11-28.

gelerek zahiresini öğütmeye gelenlerden ise 30 kilede 1 kile öğütme işlemi mukabili zahire (hak) alınmıştır. Konya çevresinde yer alan değirmenlerin daimi ya da dönemlik akış gösteren akarsuların kenarında kurulduğu tespit edilmiştir. Değirmenlerin kuruluş yeri seçimi ise bazen yerleşmenin içinde bazen de yerleşmelerin uzağında olabilmektedir. Ancak asıl mesele su kaynağının mevcudiyeti olduğu için çoğunlukla yerleşme noktalarına nispeten uzak akarsu boylarında değirmenlerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Yıl boyu akış gösteren akarsuların yanı sıra dönemsel akış gösteren (6-8 ay gibi) akarsular üzerinde de değirmenler kurularak işletilmiştir. Hatta yüzeyde akış gösteren akarsudan mahrum bulunan alanlarda, Kızılören'de olduğu gibi, yöre halkı tarafından inşa edilen ve böget ismi verilen havuzlarda sular toplanmış ve bu su değirmenlerin ihtiyaç duyduğu enerjinin temin edilmesinde kullanılmıştır. Konya çevresinde tespit edilen değirmenlerin neredeyse tamamı türbin tipli yani dikey milli-yatay çarklı özelliğe sahiptir. Bunun dışında engebeli olmayan düz arazilere sahip alanlarda az da olsa dolaplı değirmenlere de rastlanmıştır. Çevreden temin edilebilen doğal yapı malzemesi ile Konya çevresinde inşa edilmiş olan değirmenler, geçen zaman, değişen teknolojik imkânların da baskısı ile ortadan kalkmıştır. Sürec içerisinde işlevini kaybeden değirmenler harap olmuş ve kahir ekseriyeti tamamen yok olmuştur. Günümüze ulaşan örnekleri ise son 150-200 yıllık süreçte inşa edilmiş değirmenler olduğu değerlendirilmektedir. Yapılan arşiv ve arazi çalışmaları neticesinde ortadan kalkanlar dışında Akören ilçesinde 3, Akşehir ilçesinde 4, Beyşehir ilçesinde 17, Bozkır ilçesinde 12, Cihanbeyli ilçesinde 4, Çeltik ilçesinde 1, Çumra ilçesinde 1, Derebucak ilçesinde 3, Doğanhisar ilçesinde 3, Ereğli ilçesinde 1, Hadim ilçesinde 8, Halkapınar ilçesinde 3, Hüyük ilçesinde 5, Ilgın ilçesinde 3, Kadınhamı ilçesinde 3, Meram ilçesinde 13 değirmen tespit edilmiştir³¹.

Konya ve çevresinin uzak ve yakın geçmişinde ve günümüzde su önemli bir husus olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Zira suyun ve su kaynaklarının mevcudiyeti sahanın iskânından iktisadına varıncaya değin belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. Sahanın su ihtiyacının karşılanmasında göl, akarsu, pınar gibi kaynaklardan yararlanılmış bunlar dönemin teknolojisi ile bağlantılı olarak kırsal ve şehirseldaki insanların hizmetine sunulmuştur.

Hititler devrine değin su ve su kullanımına dair çeşitli girişimlerin yapıldığı, gerçekleştirilen araştırmalar ile ortaya çıkarılmıştır. Özellikle Türkiye Selçukluları, Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde suyun temini ve kullanımına ilişkin çeşitli çalışmalar gerçekleştirilerek ihtiyaç duyulan suyun en verimli şekilde tasarrufuna yönelik girişimler gerçekleştirilmiş ve bu durumlar hukuki zeminde karara bağlanmıştır. Konya şehrinin su ihtiyacının karşılanması noktasında Türkiye Selçukluları zamanında başlatılan uygulamalar sonraki dönemde korunarak, geliştirilerek ve gerekli dönüşümler sağlanarak sürdürülmüştür.

Osmanlı dönemi kanun-nâmelerine de yansıdığı üzere bölgedeki suğuların tasarruf durumları ve buralardaki üretimin yüksek olması onlara ilişkin hukuki düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın son döneminde, XIX. yüzyıl sonunda gündeme alınan Konya Ovası Sulama Projesi ile iskânı ve ekonomiyi tehdit eden durumlar ortadan kaldırılarak tarımda sulamaya yönelik önemli girişimler gerçekleştirilmiştir.

Sahada su kaynağının kullanımının başka bir boyutunu oluşturan değirmenler ise hem şehir hem de kırsalında üretim ve vergilendirme açısından önemli olmuş özellikle Osmanlı dönemi arşiv belgelerine bu hususlar yansımıştır. Günümüze sınırlı da olsa gerek değirmen ve gerekse diğer su yapılarına ilişkin bazı kültürel unsurlar ulaşmıştır. Bahse konu unsurların bilimsel yönünün açığa çıkarılması, somut ve somut olmayan kültürel miras bağlamında geleceğe aktarılması önem arz etmektedir.

³¹ Remzi Duran-Ali Baş-Ruhi Özcan, "Konya SU Değirmenleri", Konya 2016, s. 19-153; 237-241.

DEPREMLER VE TAHRİBAT*

Yerkabuğunun doğal faktörlere bağlı olarak uğradığı kısa süreli sarsıntılar deprem olarak isimlendirilir¹. Kısa sürede etkili olan ve genelde çok ciddi sıkıntılara yol açan depremler, verdiği zarar ve etki alanı itibarıyla doğal afetler arasında ilk sırada yer alır. Neredeyse bütün Türkiye toprakları III. Jeolojik zamanda kara haline gelmiş genç bir arazi olduğundan, depremler bu sahada oldukça sık ve güçlü bir şekilde geçmişte etkili olduğu gibi gelecekte de etkili olmaya devam edecektir².

Yer kabuğundaki sıkışma ve genişleme kuvvetlerine bağlı olarak yer kabuğu (litosfer) kırık hatları boyunca hareket eder. Yer kabuğundaki kırıklar boyunca kaya kütleleri hareket ettiremediği zaman bazı bölümlerde yoğun bir enerji birikimi gerçekleşir. Yerin derinliklerinde biriken enerjinin bir şekilde boşalması gerekir. İşte bu enerjinin boşalması sırasında da yer sarsıntıları (depremler) meydana gelir³. Depremlerin çoğu yer kabuğunun 20-35 km derinliğindeki elastik kısmı içerisinde oluşur. Fakat okyanusal kabuğun kırılarak yerin içerisine daldığı sahalarda 350-400 km ye kadar olan derinliklerde de deprem odağı meydana gelebilir⁴.

Depremler oluş mekanizmasına bağlı olarak tektonik, volkanik ve çökme depremleri olmak üzere üçe ayrılır⁵. Tektonik depremler yer kabuğundaki kırıklar boyunca meydana gelen depremlerdir. Yeryüzünde görülen depremlerin % 90'ını tektonik depremler oluşturmaktadır. Türkiye'de meydana gelen depremlerin de büyük çoğunluğu fay hatlarına bağlı olarak meydana gelen tektonik depremlerdir. Volkanik depremler, volkanik faaliyetlere bağlı olarak meydana gelen depremlerdir. Yerin derinliklerinde ergimiş halde bulunan magma fiziksel ve kimyasal olaylar neticesinde patlamalara ve yer sarsıntılarına yol açar. Özellikle aktif volkanik faaliyetlerin olduğu sahalarda bu tür depremler daha yoğun olarak görülür. Çökme depremleri ise yer kabuğundaki mağaraların tavan kısımlarının çökmesi sonucu meydana gelen depremlerdir. Karstik (suda eriyebilen kireç, tuz ve alçı taşı gibi kayaların bulunduğu) sahalarda yer altında erimeye bağlı olarak boşluklar, mağaralar meydana gelir. Zaman içerisinde bu mağaraların tavan kısımları çöker ve böylece de çöküntü depremleri ortaya çıkar⁶. Bahsedilen bu deprem tür-

* Doç. Dr. İlker YİĞİT, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1473-3438. iyigithg@gmail.com

¹ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Ankara 2007, s. 33-35.

² İlker Yiğit, "XVI-XX. Yüzyıllarda Anadolu'da Kaybolan Yerleşmeler: Manisa-Konya Örneği", (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2018, s. 219.

³ Eşref Atabey, *Deprem*, Ankara 2000, s. 15.

⁴ Atabey, *aynı eser*, s. 17.

⁵ Özdoğan Sür, "Türkiye'nin Deprem Bölgeleri", A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 2 (1993), s. 53.

⁶ Coşkun İçi, "Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?", *Yaşar Üniversitesi E-Dergi*, IX/3 (2008), s. 961.

leri içerisinde volkanik ve çökme depremleri yerel etkiye sahiptir.

Türkiye, dünya üzerinde yer alan deprem kuşakları arasında Akdeniz Alpin Deprem Kuşağı'nda bulunur. Bu deprem kuşağında sığ, orta ve derin odaklı depremler meydana gelmektedir. Özellikle Türkiye topraklarında meydana gelen depremler sığ depremlerdir⁷. Türkiye'de meydana gelen depremleri üreten ana aktörler ise Kuzey Anadolu Fay Kuşağı (KAF), Doğu Anadolu Fay Kuşağı (DAF) ve Batı Anadolu Fay Kuşağı (BAF)'dir:

1500 kilometre uzunluğa sahip Kuzey Anadolu Fay Kuşağı sağ yanal atımlı, yatay hareket gösteren doğrultu atımlı ve diri fay topluluğunu barındıran bir kuşaktır. Doğuda Karlıova'dan başlayarak Erzincan, Suşehri, Reşadiye, Erbaa, Niksar, Taşova, Lâdik, Havza, Vezirköprü, Kargı, Tosya, Ilgaz, Kurşunlu, Çerkeş, Gerede, Bolu'ya değin uzanmaktadır. Bolu batısında ise KAF'ın iki ana kola ayrıldığı görülür. Birisi Biga Yarımadası'ndan başlayarak Yenice, Gönen, Manyas'tan geçerek Bursa ve Yenişehir üzerinden Sakarya Nehri'ne ulaşır. Kuzeyde kalan diğer kol ise Saros Körfezi'nden başlayarak Tekirdağ, Mürefte, Şarköy üzerinden Marmara Denizi'nin kuzey kesiminden İzmit Körfezi, Sakarya Nehri çevresinden KAF'ın güney Marmara'daki diğer kolu ile birleşir⁸.

Doğu Anadolu Fay Kuşağı, Karlıova'dan başlayarak Kahramanmaraş üzerinden Akdeniz'e değin uzanım gösterir. Yaklaşık 500 kilometre uzunluğunda olan bu fay zonu sol yönlü bir hareket gösterir⁹. Batı Anadolu'da ise Ege Denizi sahasının çöküşüne bağlı olarak meydana gelen dikey atımlı kırıklar, Batı Anadolu'daki grabenlerin ve fay hatlarının oluşmasına yol açmıştır. Kuzeyden güneye doğru Edremit, Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes graben sahaları olarak sıralanabilir¹⁰.

Türkiye'de meydana gelen yıkıcı depremler, üç Neotektonik bölgede meydana gelmektedir. Bunlar; (1) Doğu Anadolu Sıkışma Bölgesi, bu sahayı Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı (DAF) sınırlar. (2) Batı Anadolu Açılma Bölgesi, bu saha kuzey güney yönlü gerilmeye maruz kalmış olup günümüzde de bu durum devam etmektedir. (3) Orta Anadolu Sıkışma Bölgesi, bu saha kuzeyde Kuzey Anadolu Fay Zonu, güneyde ise Toros sıradağları ile sınırlanmıştır. Bu sahanın en belirgin özelliği yer şekilleri bakımından Konya ve Tuz Gölü Havzaları'nın Batı Anadolu Açılma Bölgesine (graben sistemine) aşamalı geçiş göstermesidir. Sahada tespit edilen yapısal unsurların kabaca kuzeydoğu-güneybatı ve kuzeybatı-güneydoğu yönlü büyük fayların (Tuz Gölü fayı, Ecemiş Fayı gibi) mevcudiyetidir. Cumhuriyet'ten günümüze az hasar yapıcı depremlerden birkaçı Tuz Gölü Fayı'na bağlı olarak meydana gelmiştir. Bunun dışında ise sahada deprem tehlikesini artıracak herhangi bir sismik aktiviteye rastlanmamıştır¹¹.

Günümüzde Konya ili, 1996 yılında T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü (BİB-AİGM) tarafından yayınlanan deprem bölgelerinin gösteren haritaya göre I.- V. Derece deprem bölgesi içerisinde bulunmaktadır. Bahse konu harita AFAD Deprem Dairesi Başkanlığı tarafından yenilenmiş (18 Mart 2018 tarih ve 30364 sayılı [mükerrer] Resmi Gazete) olup Türkiye Deprem Tehlike Haritası olarak ile 1 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni harita 1996 yılında hazırlanan haritadan farklı olarak deprem bölgeleri yerine en büyük yer ivmesi (Peak Ground Acceleration/PGA) değerlerine yer verilmiştir. Türkiye Deprem Tehlike Haritası'na göre Konya ili PGA 475(yıl) maksimum ivme değeri 0.1-0.4g arasında değiştiği görülmektedir. Bu da Konya ilinde deprem tehlikesinin genel olarak düşük olduğu, il sı-

⁷ Ahmet Tabban, "Türkiye'nin Sismisitesi ve Deprem Bölgeleri Haritasının Geliştirilmesi", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, XIII/2 (1970), s. 38.

⁸ Haluk Eyidoğan, "Türkiye'nin Diri Fay Yapısı ve Depremsellik Özellikleri", *Bilim ve Gelecek*, S. 93 (2011), s. 31.

⁹ Eyidoğan, *aynı makale*, s. 34.

¹⁰ Sür, *aynı makale*, s. 56.

¹¹ Eyidoğan, *aynı makale*, s. 28-30

nırının batı-kuzeybatısının ise (Akşehir çevresi) nispeten yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Soysal vd. yaptığı çalışmaya¹² göre; MÖ. 1800-MS. 1900 arasında Konya şehri kuzeybatısında Afyon-Akşehir Graben Sistemi'nin geçtiği hat boyunca VIII-IX şiddet değerine sahip depremler meydana gelmiştir. 1900-2020 yılları arasında il sınırları içerisinde meydana gelen depremlerin büyüklüğü 5,0-5,9 arasındadır. Büyüklüğü 6 ve üzerinde olan depremler ise genel olarak Afyon-Akşehir Graben Sistemi'nde, Göller Yöresi'nde, kuzeydoğuda Kırşehir ve güneydoğuda ise Niğde-Adana çevrelerinde meydana gelmiştir. Konya şehrine en yakın (135 km. uzaklıkta olan) deprem, 2002 Taşköprü-Sultandağı'nda (Afyonkarahisar) gerçekleşen 6,1 büyüklüğündeki depremdir¹³.

Konya ili açısından bakılırsa; tektonik açıdan nispeten sakin bir alan olmakla birlikte yer yer depremlerin meydana geldiği bir saha olduğunu söylemek mümkündür. Konya ilinin büyük ölçüde içinde kaldığı saha Neotektonik dönem açısından yapılan çalışmalarda "Orta Anadolu Ovalar Bölgesi" olarak ifade edilmektedir. Sahanın ana yer şekillerini dağlık kesimler ve bunlar arasına yerleşmiş olan ovalar oluşturmaktadır. Ovaları sınırlayan farklı gidişlere sahip çoğunlukla yanal atımlı normal faylardır. Blok faylanmaların bir neticesi olarak yükselen kesimler dağları, çöken kesimler ise ovaları meydana getirmiştir. Bölgede Akşehir fayı, Tuz Gölü fayı, Beyşehir fayı ve Emirdağ fayı yükseltileri sınırlayan en önemli faylardır. Bunların dışında İnsuyu fayı, Ilgın fayı, Eldes fayı, Güvenç fayı, Altınekin fayı ve Konya Ovası'nı sınırlayan Konya fay zonu, Abazdağı fayı, Karaömerler fayı, Divanlar fayı ve Göçü fayı yörenin diğer önemli Neotektonik unsurlarını meydana getirmektedir. Sözü edilen faylarının dışında gerek dağlık alanlar, gerekse ovalar içinde farklı uzunluk ve gidişler-

de çok sayıda faydan söz etmek mümkündür. Bu fayların büyük kısmı günümüzden 15 milyon yıl öncesinden itibaren etkin olan Neotektonik rejime bağlı olarak oluşmuş, büyük çoğunluğu da günümüze değin aktifliğini korumuş ya da süreç içerisinde aktif olabilecek faylardır. Bölgenin en önemli fayı olan KB-GD gidişli Akşehir fayı olup bu kısım "Argıthanı sismik boşluğu" olarak tanımlanmıştır. Akşehir fayının gelecekte önemli depremler üretebileceği düşünülmektedir¹⁴.

Konya ve çevresinin ana fay hatlarında uzak oluşu nedeniyle Anadolu'nun batı, güney, güneydoğusu ve Marmara çevrelerinde olduğu gibi sık ve şiddetli depremler yaşanmamıştır. Güney kesimde Güneydoğu Anadolu Fay Hattı ya da Doğu Anadolu Fay Hattı olarak isimlendirilen ve Antakya oluşunu takiben güneybatı-kuzeydoğu istikametinde uzanım göstererek Van Gölü'ne doğru devam eden ana fay zonuna bağlı olarak İskenderun Körfezi başta olmak üzere çeşitli depremler meydana gelmiştir. Antakya, Adana, Maraş, Malatya, Amid, Ahlat'ta meydana gelen depremler tarihi kaynaklara yansımıştır. Ancak bahse konu sahalarda yaşanan depremler Orta Anadolu şehirlerinde ve tabii ki Konya çevresinde de zaman zaman hissedilmiştir.

1040 ve 1072 yılları arasında kayda geçen depremlerin Diyarbakır, Erzincan ve Antakya'da meydana geldiği ve daha çok bu şehirler ve çevresinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tebriz'de meydana gelen deprem ise Anadolu'nun güneydoğu ve doğusunda hissedilmiştir. 1040/1041 (iki kez deprem yaşanmış) Diyarbakır, 1045/1046 Erzincan, 1072 Antakya'da depremler meydana gelmiştir¹⁵.

Türkiye Selçukluları zamanında meydana gelen depremlere bakıldığında İstanbul, Erzurum, Erzincan, Konya, Antakya, Maraş ve bugünkü Türkiye toprakları dışında Halep ve Filistin'de de dep-

¹² H. Sosyal-S. Sipahioğlu vd., *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu*, (M.Ö. 2100 - M.S. 1900), İstanbul 1981.

¹³ *Mevlütli-Tuzlukçu (Konya) Depremi Basın Bülteni*, 09 Şubat 2021, s. 4.

¹⁴ S. S. Durduran-Y. Eren-G. Kansun-F. Sarı, "Geçmişten Günümüze Konya Depremlerinin Coğrafi Bilgi Sistemi ile İrdelenmesi", III. *Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu*, 11-13 Ekim 2010, Gebze-Kocaeli, s. 558-559.

¹⁵ Emine Akarsu, "Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar", (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2022, s. 35-36.

remlerin gerçekleştiği görülür. 1081/1082 Doğu Akdeniz sahili, 1085 İstanbul, 1097 Antakya, 30 Aralık 1103 birçok yerde (Doğu Akdeniz), 1108 Ceyhan, 1111 Van, 29 Kasım 1114 Maraş, 1114 el-Cezire, Suriye, 1118 Irak, el-Cezire vd. sahalarında, 1122/1123 Antakya çevresi, 1129/1130 el-Cezire, 29 Kasım 1131 Maraş, 1135 Erzurum, 1135 Irak, Musul ve Anadolu, 1137 Suriye, el-Cezire, Diyarbakır, Musul, Irak, 1138 Erzincan, 29 Ekim 1141 Malatya, 1143'te Kilikya ve Suriye, 26 Kasım 1144 Bursa, 1145 Erzurum, 29 Aralık 1150 Anadolu, 3 Nisan 1157 Suriye (Antakya'yı harap etmiş), 12 Haziran 1165 Erzincan, 29 Haziran 1169 Suriye, Temmuz 1170 Şam (Antakya etkilenmiş), 29 Haziran 1170 Suriye (el-Cezire'yi etkilemiş), 1194 el-Cezire, Irak vd. sahalar, 1199/1200 yılında Musul, el-Cezire, Suriye, Mısır vd., 20 Mayıs 1202 Mısır, Suriye, el-Cezire, Anadolu, Sicilya ve Kıbrıs vs., 29-30 Ocak 1202 Anadolu sahilinde etkili, 15 Şubat 1208 Musul, 4 Mart 1225 Musul, 1236 Erzincan, 11 Ekim 1254 Erzincan (Sivas ve çevre sahalarda etkili), 1246 Ahlat, 1268/1269 Sis, Kilikya ve Adana, 1275-1276 yılı Ahlat, 1290 Erzincan, 1308 Erzincanda depremler meydana gelmiştir. Konya'da ise 22 Ocak 1320 yılında Eflakî'nin naklettiğine göre bir deprem meydana gelmiş ve binalar zarar görmüştür¹⁶.

Selçuklu devrinden sonra Osmanlı döneminde Konya çevresindeki depremlere bakılırsa, Osmanlı döneminde meydana gelen depremlere ilişkin çalışma yapan Ambraseys ve Finkel, tarihi kaynaklardan hareketle 1500 ile 1800 yılları arasındaki deprem kayıtlarını tespit ederek kitap halinde yayınlamışlardır. Bahse konu çalışmada muhtemel ki kayıtların çoğunun İstanbul'a ait olması nedeniyle, çoğu İstanbul depreminden ibaret olmak üzere, 255 deprem kaydına yer verilmiştir. İlgili eserde

Konya'ya ilişkin bir tarama yapıldığında, Konya'ya ait hiçbir deprem kaydının olmadığı görülmektedir¹⁷. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1866 ve 1892 yıllarına ilişkin Konya ve Ilgın'da meydana gelen depremlerin yer aldığı görülmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya ve çevresine ilişkin deprem bilgisinin olduğu sahalardan birisini Ilgın kazası oluşturmaktadır. Ilgın kazasında deprem meydana gelmeden önce sahada bir takım dikkat çekici durumların ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak da halkın tedirgin olduğu anlaşılmaktadır. Ilgın'da 27 Ocak 1866 tarihinden itibaren devamlılık arz eden çeşitli sarsıntılar yaşanmış, Ilgın kaplıcasının suları azalmaya başlamış ve bu durum da halk tarafından depremin habercisi olarak değerlendirilmiştir. Kasabada bulunan ılıcanın etrafında yeni kuyular kazılmış, yapılan kazı çalışmaları neticesinde su bulunsa da depreme ilişkin tedirginlik dinmemiştir¹⁸.

1866 yılı Ramazanının onuncu gününden itibaren Ilgın'da aralıklarla sarsıntılar meydana gelmiştir. Yöre ahali, Şevval ayının on dördüncü gecesi (2 Mart 1866) sabaha kadar beş, on beşinci gecesi dört, gündüzü ise bir ve on yedinci gecesi (4 Mart 1866) on defa sarsıntı yaşamışlardır. Bir gün sonra (5 Mart 1866) sabah saat sekiz sularında Ilgın'da şiddetli bir deprem olmuştur. Arşiv belgesinde, yaşanan depremin şiddetinin "...adeta beş on top birden atılmış râddede gürüldeyüb sarsılmış olduğundan..."¹⁹ sözleri ile vurgulandığı görülmektedir. Deprem karşısında halkın meskenlerinden çıkıp bağ ve bahçelere sığınma durumu ise şöyle izah edilmiştir: "...kâffe-i ahali-i sekene ol anda hanelerinden dışarı hurûc ile bağçelere ikamet etmiş olduğundan derhal kasaba-i mezkurede bulunan 'ulemâ ve ahali tecemmu' iderek du'â ve istiğfâra mübâşeret kılınmıştır..."²⁰. Deprem karşısında bahçelere çı-

¹⁶ Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI/27 (1992), s. 17-31.

¹⁷ N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, Ankara 2006.

¹⁸ Hüseyin Muşmal, "Konya Eyaleti Ilgın Kazası'nda Yaşanan 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20 (2008), s. 519.

¹⁹ BOA, A.MKT. MHM, no. 354/43 lef 2.

²⁰ BOA, A.MKT. MHM, no. 354/43 lef 2.

kan ve toplanan halk, âlimlerin ve din adamlarının önderliğinde dua ve istiğfarda bulunmuşlardır.

Deprem neticesinde kasabada ciddi maddi zararlar ortaya çıkmıştır. İlgin kasabası Huşî, Turâbî, Kasap Ali, Behlülbey, Balı Fakih, Uçarı, Şeyh Bedreddin, Zincirli, Şeyh Carullah, Ahi Evran, Köşk, Çavuş ve Şeyh Vefa mahallelerinde bulunan bazı evler tamamen yıkılmıştır. Ayrıca Pir Hüseyin Bey Camii'nin minaresi ve Behlülbey Mahallesi'ndeki medrese ile Posta Caddesi üzerinde bulunan Bulasan Köprüsü ciddi hasara uğramıştır. Evleri yıkılan, kullanılamaz hale gelen ahali ise bağ, bahçe ve sokaklarda yaptıkları çadırlarda barınmışlardır. Depremin ardından devlet tarafından görevlendirilen Konya eyaleti yöneticileri ve İlgin kaza müdürlüğü tarafından hasar tespit çalışmalarına başlanmıştır. Kasabadaki cami, medrese, köprü, mescidin yanı sıra hasar gören evler (toplamda 33 ev yıkılmış ya da hasar görmüştür) ve müstemilatı rapora işlenmiştir. Yapılan keşif ve hazırlanan rapor neticesinde Bulasan Köprüsü'nün 5000 kuruş, medrese ve mescit duvarlarının 1300 kuruş, yıkılan ve zarar gören evlerin ise 22.800 kuruş olmak üzere toplam 29.100 kuruşa tamir edilebileceği ortaya konulmuştur²¹.

Konya şehrinde Ağustos 1892'de bir depremin meydana geldiği, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeden anlaşılmaktadır. Konya'da meydana gelen deprem sonrası başkente çekilen telgrafa deprem hadisesinin yansıdığı görülmektedir²². 23 Ağustos 1892 yılı Salı günü saat 4:00'te başlayan ve aralıklarla saat 7:30'a kadar devam eden bir deprem meydana gelmiştir. Belgeye yansıdığı kadarıyla telgrafın çekildiği saatte de depremin devam ettiği, "*halen aralık aralık şedid ve hafif suretle devam itmekte olan hareket-i arzdan*" anlaşılmaktadır. Depremin ardından harekete geçen belediye ve zabıta teşkilatının yaptığı incelemeler neticesinde herhangi bir can kaybı olmadığı belirtilmiş ve maddi hasarlar; şehrin etrafında beş yüz kadar bağ, bahçe duvarının ve kapılarının yıkıldığı, şehre

yarım saat mesafede olan yarım dönüm (eğimli bir sahada bulunması ve deprem nedeniyle göçtüğü anlaşılıyor) bağın yarılarak aşağı indiği, mahallelerde 37 adet ev duvarının yıkıldığı, yarıldığı veya zedelendiği, iki cami minaresi ve bir sıbyan mektebinin zarar görerek tehlike arz ettiği, kadın ve erkek hapishane binalarının çatısının ayrıldığı ve duvarlarının da yıkılma noktasına geldiği, Hükümet Konağı sandık odasının bir duvarının yarılmış olduğu belirtilmiştir. Ek olarak, arşiv belgesinde Belediye tarafından tehlike arz eden binaların yıktırıldığı bilgisine de yer verilmiştir.

Konya şehri ve ilçeleri şiddetli deprem üreten ana fay hatlarının uzağında kalmasının bir sonucu olarak deprem olayının (ana fay hatlarının geçtiği mekânlara nispetle) daha az görüldüğü bir saha olagelmıştır. Nitekim Türkiye Selçukluları zamanında Doğu Anadolu Fay Zonu boyunca ya da daha güney noktalardan etkili olan depremlerin Orta Anadolu şehirlerinde ciddi bir etkisi söz konusu olmamıştır. 22 Ocak 1320 Konya şehrinde görülen bir deprem neticesinde ise sadece maddi hasar meydana gelmiştir. Osmanlı'nın son döneminde, iki deprem bilgisine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılabilmektedir. Bunlardan birisi, 5 Mart 1866 İlgin depremi, diğeri ise 23 Ağustos 1892 Konya depremidir. Her iki depremde de halk arasında birtakım tedirginlikler yaşansa ve maddi anlamda birtakım hasarlar meydana gelse de can kaybı yaşanmamıştır. Devlet yetkilileri tarafından depremin oluş süreci, sonrasında ortaya çıkan maddi hasar ve ahalinin deprem karşısında sergilediği tavra ilişkin bilgiler, yazışmalar ile başkente raporlanmıştır. Tarihi süreçte elimizdeki belge ve bilgiler ciddi manada can ve mal kaybına yol açan depremlerin Konya çevresinde meydana gelmediğini ancak zaman zaman depremlerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum hiç şüphesiz Konya çevresinin ana deprem kuşaklarına uzak olması ile yakından ilgilidir.

²¹ Muşmal, *aynı makale*, s. 520-522.

²² BOA, Y. PRK.SRN, no. 3/50.

SALGINLAR VE ÖNLEMLER*

Çok eski bir yerleşim yeri olan Konya şehrinin adının Frig dilindeki Kawaniadan geldiği ve Konion şekline dönüştüğü, Roma ve Bizans döneminde ise İkonion/İkonium olarak söylendiği bilinmektedir. İslam coğrafyacılarının eserlerinde kentin ismi Kûniye şeklinde yer almıştır. Bu yazılış tarzı Türkler tarafından da benimsenmiş ve Konya olarak söylenmiştir¹. Osmanlı döneminde ana yol ağı üzerinde bulunan şehirlerden olan Konya, İstanbul, Eskişehir, Çay, Akşehir, Ilgın, Lâdik, Karapınar, Ulukışla, Adana, Misis, Payas, İskenderun, Belen, Antakya, Halep ve Şam'a uzanan yol güzergâhı üzerinde yer alan önemli bir kent konumundaydı². Konya, kadim bir kent olmasının yanı sıra Anadolu'nun ortasında bir ovanın üzerinde kurulmuş ve Beyşehir, Eğirdir, Burdur gibi sulak alanlar ile Torosları da içine alarak deniz sahiline kadar uzanan bir yerde bulunmuştur. Konya vilayeti, Adana, Ankara, Hüdavendigar ve İzmir vilayetlerine komşu olmakla birlikte Kastamonu, Sivas, Mamuretülaziz ve Halep vilayetlerine de yakın bir konumda yer alması gibi faktörlerden dolayı tarihsel süreçte salgınların sık görüldüğü bir yer olmuştur³.

Tarih boyunca salgın hastalıklar dünyanın hemen her bölgesinde devletleri ve toplumları derinden etkileyen olaylardan olmuştur. Salgın has-

talıkların sebep olduğu kitlesel ölümler karşısında uzun bir süre çaresiz kalınmıştır. Salgınlar sadece insanları değil aynı zamanda toplumu, doğayı ve diğer canlı türlerini de derinden sarsmıştır. Tarihsel süreç içerisinde görülen veba, kolera, sıtma, çiçek, tifüs, grip gibi salgınlar gerek insan gerekse de diğer canlı türleri arasında etkili olmuştur.

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Anadolu'da da birçok dönemde büyük veba salgınları meydana gelmiştir. Selçuklu Sultanı Mesut döneminde 1154'te Konya ve Kilikya bölgesinde çıkan veba salgını Selçuklu ordusunu derinden etkilemiş ve çok sayıda asker hastalıktan dolayı yaşamını yitirmiştir. Hastalığın nedeni tam olarak bilinmemesine rağmen Konya'da kurulmuş olan hastanelerde hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştır⁴. 1492-1503 yılları arasında da Anadolu'nun pek çok şehrinde veba salgını görülmüştür⁵. Konya ve çevresi de Anadolu'daki geçici veba odakları içerisinde kabul edilmiştir. Sürekli veba odakları kadar olmasa da Konya ve çevresi de Osmanlı dönemi ile öncesinde bazı veba salgınlarına maruz kalmıştır⁶.

İlk çağlardan itibaren bilinen veba salgınları özellikle XIV. yüzyılda Avrupa'nın demografik yapısı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. 1347'de

* Doç. Dr. Kamuran ŞİMŞEK, Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-3741-471X. ksimsek@pau.edu.tr

¹ Tuncer Baykara, "Konya", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 182.

² Selma Turhan Sarıköse, "XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2013, s. 11.

³ Esra Semiz, "XIX. Yüzyılda Konya Vilayeti'nde Meydana Gelen Salgın Hastalıklar ve Etkileri", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 2.

⁴ Sevda Ağır, "Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)", (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2020, s. 55.

⁵ Sarıköse, *aynı tez*, s. 38.

⁶ Orhan Kılıç, "Osmanlı Döneminde Konya ve Çevresinde Yaşanan Salgın Hastalıkların Göç Hareketlerine Etkisi", *Konya Kitabı XVII Geçmişten Günümüze Göçler*, (ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük-Haşim Karpuz), I, Konya 2019, s. 335.

Hindistan ve güneybatı Rusya'dan batıya doğru hızla yayılan ve Avrupa'da "kara ölüm" olarak anılan hastalık sebebiyle Avrupa nüfusunun dörtte biri yaşamını yitirmiştir⁷. Bubonik (hıyarcıklı), akciğer ve septisemi vebası gibi çeşitleri bulunan hastalığın en bilineni ve kara ölümü ifade eden türü hıyarcıklı vebadır. Hastalığın insandan insana tek bulaşma yolu akciğer komplikasyonudur. Vebalı kişi hastalığı karşısındakine öksürük yolu ile bulaştırırdı. Hıyarcıklı vebaya ise insan piresi ile farelerin insanlara bulaştırdığı bir bakteri yol açardı. Bakteri vücuda girdikten sonra üç ila sekiz gün içinde tesirini gösterirdi. Hastalığın belirtileri yüksek ateş, üşüme, baş ağrısı ve ishal ile birlikte koltukaltı, kasık ve boyun bölgesinde şişlikler görülmesiydi. Deri altında ve iç organlarda kanama başladığında ciltte siyah noktalar oluşurdu ve hastanın teri, idrarı ve ağız dayanılmaz derecede kötü kokardı⁸.

İletişim ve ticari münasebetlerin artış gösterdiği dönemde veba salgınlarında da tırmanışlar yaşanmıştır. Anadolu'da XVI. yüzyılda görülen vebanın uğradığı kentler arasında Konya da yer almaktadır⁹. Konya ve çevresinde XVIII. yüzyılda görülen iki veba salgınından ilki 1742 diğeri ise 1764 yılında yaşanmıştır¹⁰. Kentte XIX. yüzyılda da veba salgınları devam etmiştir. 1831'de Karaman eyaletinin iç kısımlarında şiddetli bir veba salgını baş göstermiş ve bu salgın Konya'nın kuzeyinde Ilgın'a doğru ve Beyşehir Gölü'nün kuzeyinde hüküm sürmüştür. Ertesi yıl Konya ve Karaman'da benzer şekilde veba devam etmiştir¹¹. Daha sonraki dönemde bulaşıcı hastalıklara karşı alınan etkin önlemler ve hastalığın yayılma hızının kesilmesiyle birlikte veba salgınlarında bir duraklama yaşanmıştır.

Karantina usulü ve koruyucu önlemler neticesinde XIX. yüzyıldan itibaren veba hastalığı büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır. Ancak yüzyılın ortalarından itibaren bütün dünyada kolera salgınları etkili olmaya başlamıştır. İnsanda akut başlan-

gıçlı bulantısız kusma, karın ağrısız şiddetli ishal, kısa zamanda su ve elektrolit kaybına bağlı olarak gelişen ve kısa sürede müdahale edilmezse oldukça öldürücü bir hastalık olan kolera, 1883'te Koch tarafından bulunan *vibrio cholera*'nın kirli içme suları ve yiyeceklerle ağız yoluyla alındıktan iki üç gün sonra belirtileri başlayan bir hastalık olduğu anlaşılmıştır. Hastalık, virüsün mideden geçerek bağırsaklara yerleşip çoğalmasından oluşur ve hasta dışkı ile dışkı bulaşmış bölgenin sularında bulunurdu¹². Çeşitli yollarla yayılabilen kolera düşük sıcaklıklarda yaşayabilirdi. Özellikle ılık ve nemli ortamlarda kolayca yayılım gösterirdi. Su vasıtasıyla bulaşan hastalık sebze ve meyve gibi yiyeceklerin bulaşık suyla yıkanması neticesinde de yayılırdı. Bulaşık bir gıdanın yenilmesi veya mikroplu bir şeye dokunup ellerin ağza götürülmesi neticesinde kolera insanın sindirim sistemine ulaşırdı. Ayrıca hasta birisinin kıyafetlerini giymek, onun kullandığı banyo ve tuvalete girmek ile de hastalık sağlıklı kimselere bulaşabilirdi¹³.

Konya vilayetinde ilk defa 1865 yılında kolera salgını görülmüştür. Şam'da ortaya çıkan kolera salgını ilk önce İzmir'e ardından da Konya'ya ulaşmıştır. 1865 yılındaki kolera salgını sebebiyle civar yerleşim yerlerinde bazı ölümler meydana gelmiştir¹⁴. O tarihlerde 10.000 hane ve toplam 50.000 nüfuslu olan Konya şehrinde hastaları tedavi edecek bir doktorun bulunmamasından dolayı başkentten bir tabip isteğinde bulunulmuştur. Vilayetin bazı yerlerinde kolera hastalığının baş gösterdiği ve hastalıktan dolayı ölümlerin yaşandığı haberlerinin geldiği vurgulanmıştır. Konya merkezinde şimdiye kadar hastalık görülmemişse de sirayet edebileceği gerçeği bulunmaktadır. Hastalığın merkeze bulaşmadan evvel gerekli bazı sıhhi tedbirlerin alınması ve bölgede hastalık görülmesi durumunda halkı tedavi edecek işinde ehil bir doktorun acilen Konya'ya gönderilmesi talep

⁷ Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, Ankara 2010, s. 20-21.

⁸ Mesut Ayar-Tarık Özçelik, "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, (ed. İbrahim Başağaoğlu-Ahmet Uçar-Osman Doğan), İstanbul 2015, s. 48.

⁹ Nükhet Varlık, "Osmanlı İmparatorluğunda Fetih, Kentleşme ve Veba Ağları (1453-1600)", *Osmanlı Dünyası*, (ed. Christine Woodhead), İstanbul 2018, s. 336.

¹⁰ Kılıç, *aynı makale*, s. 339.

¹¹ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, İstanbul 1997, s. 57.

¹² Mesut Ayar, "Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)", (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2005, s. 3.

¹³ Mesut Ayar, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgınları", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s. 79-80.

¹⁴ Hüseyin Muşmal-Esra Semiz, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Konya Vilayetinde Kolera Salgınları", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kolera*, (ed. Fevzi Çakmak vd.), Ankara 2020, s. 91.

edilmiştir¹⁵. 1866 yılında havaların ısınması ve alınan önlemlerin yeterli gelmemesi üzerine Konya vilayetine bağlı Ereğli, Bor ve Aksaray kazalarında kolera hastalığı görülmüştür. Hastalığın daha geniş alanlara yayılmasının önlenmesi amacıyla harekete geçilmiş ve hastalığın hüküm sürdüğü kazalar karantinaya alınmıştır. Kolera bulaşan hastaların tedavisi için kullanılmak üzere memleket tabibinin gönderdiği evrakta yer alan ilaçların bir an evvel bölgeye gönderilmesi istenmiştir¹⁶. Hastalık bulaşan yerlerin karantina altına alınması ve verilen sağlık hizmetleri neticesinde kolera hastalığı kentte büyük çaplı ölümlere sebebiyet vermeden ortadan kalkmıştır.

1890'lı yıllarda ise başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun tamamında kolera salgını görülmüştür. İzmir, Bursa, Kütahya, Ankara, Antalya, Çankırı, Konya, Yozgat, Kayseri, Sivas ve Malatya'daki salgınlar ise oldukça etkili olmuştur. Koleranın daha fazla yayılmasını istemeyen Osmanlı yetkilileri başkentten Anadolu'ya doktor ve eczacılar sevk etmiştir. 1890 yılında Adana'da ortaya çıkan koleranın Konya'ya sirayet etmesini engellemek amacıyla iki şehir arasında bir tahaffuzhanenin kurulması ve buradan geçecek yolcuların karantinaya alınması gerektiği bildirilmiştir. 29 Aralık 1891'de Adana'daki hastalığın Konya'ya yayılmasını engellemek amacıyla Gülek Boğazı'nda da bir kordon teşkil edilmiştir¹⁷.

XIX. yüzyılda ortaya çıkan salgınlar arasında en geniş çaplı olan 1894 salgınının Konya vilayetine ulaşması, Eskişehir'de yaşanan salgına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Eskişehir'de çıkan salgının Konya'ya sirayet etmemesi için birtakım önlemler alınmasına rağmen bu konuda istenilen başarı elde edilememiştir. Eskişehir'e yakın olmasından dolayı Akşehir'de bir tahaffuzhane kurulmuştur. Eskişehir'den Konya'ya gidecek olan yolcular burada muayene edilmiş ve karantinaya alınmışlardır. Alınan bu önlemlere rağmen hastalığın Konya'ya bu-

laşmasına engel olunamamıştır. Hastalık 6 Kasım 1893'te Argıthanı kasabasına ulaşmış ve yetmiş dört kişiye hastalık bulaşmıştır. Kasabada hastalık bulaşan kişilerden otuz sekizi yaşamını yitirmiştir. 1894 yılının ilk ayında hastalık Ilgın'a bulaşmış ama salgına dönüşmeden ortadan kalkmıştır. Ancak yaz aylarının başlamasıyla tekrar kendisini gösteren hastalık vilayetin çeşitli yerlerinde etkili olmaya başlamıştır. Bunun üzerine bazı tedbirler alınmıştır¹⁸ ve kolera ile mücadele etmek amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur¹⁹.

Konya'da yaşanan salgından dolayı çevre bölgelerde harekete geçilerek hastalığa karşı bazı önlemler alma yoluna gidilmiştir. Bolvadin kazasının bazı kasaba ve köylerinin Akşehir ile sınır olması hasebiyle burada bir kordon oluşturulmuştur. Kordonların korunması için gerekli olan zaptiye kuvvetinin yeterli olmaması nedeniyle bölgeye otuz kişiden oluşan bir kuvvetin gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca hastaların tedavisi için 1 tabibin de yollanması ve bunların giderleri için kullanılmak üzere 100.000 kuruşun vilayet tarafından karşılanması gerekli görülmüştür²⁰. Kolera hastalığının Meram ve Konya merkezinde de ortaya çıkmasıyla birlikte bölge karantina altına alınmıştır. Ancak vilayetin geniş bir alanda yer almasından dolayı karantina hattının genişletilmesi yoluna gidilmesi talep edilmiştir²¹. Bölgedeki kolera vakalarının merkeze daha hızlı bildirilmesi amacıyla Meram'da geçici bir telgraf hattı kurulmuştur²². Kolera salgınının İstanbul'a sirayet etmesinin önüne geçmek amacıyla kente hayvan götüren çobanların da karantinaya alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ankara ve Konya vilayetleri dahilinde zuhur eden koleradan dolayı Dersaadete götürülmekte olan hayvanların sahiplerinin 11 gün karantinaya alınmasından dolayı hayvanlar yollarda sahipsiz bir şekilde gezmektedir. Bu duruma son vermek amacıyla koleranın hüküm sürdüğü yerlerden çıkarılacak hayvanların kolera bulaşmamış yerlerdeki çobanlara teslim edildikten sonra geçişlerine izin verilmiştir²³.

¹⁵ BOA, MVL., 711/119.

¹⁶ BOA, A. MKT. MHM. 360/78.

¹⁷ Sarıköse, *aynı tez*, s. 43.

¹⁸ Koleranın yayılmasını istemeyen yerel idareciler derhal harekete geçmiş ve bazı önlemler almışlardır. Konya Maarif Müdürü Kamil Bey Akşehir, Ürgüp, Nevşehir ve Arapsun kazalarında görülen kolera salgını nedeniyle rüştiye mektebi sınavlarının bir an evvel yapılmasını ve okulların tatil edilmesini Maarif Nezareti'ne bildirmiştir. BOA, MF. İBT. 37/107.

¹⁹ Semiz, *aynı tez*, s. 19.

²⁰ BOA, DH. MKT. 254/63.

²¹ BOA, DH. MKT. 264/25.

²² BOA, BEO. 433/32470.

²³ BOA, İ. HUS. 29/29.

Alınan önlemlerin etkisini göstermesi ve Konya'daki kolera illetinin şiddetini azaltması sonucunda İskenderun, Marmaris ve Karaman sahilinde uygulanan karantinanın sadece Konya vilayeti sınırlarında uygulanması uygun görülmüştür. Sıhhiyeden Dahiliye Nezaretine yazılan yazıda, Konya merkezi ile vilayetin bazı bölgelerinde hüküm süren kolera hastalığının zamanla şiddetini azalttığı, bölgeden her gün alınan resmi bilgilerden anlaşılmıştır. İskenderun, Marmaris ile Karaman sınırlarında uygulanan beş günlük karantina süresinin sadece Konya için uygulanmasına ve söz konusu sahilde bulunan limanlardan yolcu ile çıkan gemilerin Klazomen ve Beyrut tahaffuzhanelerinin birinde beş gün karantinaya tabi tutulmasına, vilayetten çıkacak olanlara ise bir kat daha dikkat edilerek tıbbi önlemlerin eksiksiz yapılmasına karar verilmiştir²⁴. Alınan önlemler işe yarayacak olacağı Konya'da kolera hastalığının azaldığı resmi kaynaklar tarafından bir kez daha teyit edilmiştir²⁵. 1895 yılında da etkisini sürdüren hastalık neticesinde Diyarbakır, Halep, Mamuretülaziz, Konya, Hüdavendigâr ve Adana vilayetlerinde altmış iki kişiye kolera bulaştığı ve otuz altı kişinin salgından dolayı yaşamını yitirdiği sıhhiye jurnallerinde yer almıştır²⁶.

Sağlık alanında yapılan yenilikler ve alınan önlemler neticesinde bir iyileşme sağlanmışsa da XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Türk Kurtuluş Savaşı ile son bulan zaman aralığında hastalıkların salgın düzeyine çıkmasına engel olunamamıştır²⁷. Konya'daki kolera salgınları XX. yüzyılda da devam etmiştir. 1910 yazında Rusya'da görülen kolera hastalığı, ilk önce Doğu Anadolu'ya ardından Karadeniz'e ve en son olarak da Anadolu'nun iç kısımlarına ulaşmıştır²⁸. Konya, Adana, Halep, Diyarbakır, Hüdavendigâr vilayetlerinde çıkan ve civardaki bölgelere de sıçrayan hastalığın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına çalışılmıştır²⁹. Hastalığın İstanbul'a sirayetinin engellenerek devam eden Balkan

Savaşı'na sevk edilecek askerlerin sağlıklı bir biçimde gönderilmesi için Tuzla'daki mevcut tahaffuzhane odalarının düzenlenmesi ve Konya'da bir hastanenin inşa edilmesi gerekli görülmüştür. Hastane ile tahaffuzhane bölümlerinin toplam 465.660 kuruş ile inşalarının mümkün olabileceği keşif heyetinin raporları doğrultusunda belirlenmiştir. Durumun acil olması göz önünde bulundurularak derhal harekete geçilmesi istenmiştir³⁰. Koleranın diğer illere yayılmaması için elzem olan masrafların bütçede açık olmasına rağmen geciktirilmeden ödenmesi gerekli görülmüştür³¹. Adana ve Konya'daki salgına müdahale etmek ve buradaki sıhhi tedbirleri gerçekleştirmek ve nezaret etmek amacıyla Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye azasından Dr. Tefik Rüştü Bey görevlendirilmiştir³². Kurulan kordonların muhafazası ve köylere giden teftiş heyeti seçimleri için görevlendirilen jandarmalar nedeniyle Konya'da bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Jandarmanın bu işler için görevlendirilmesi nedeniyle hapishaneler muhafazasız kalmıştır. Mevcut olan jandarmanın ihtiyacı bu sebeple bir kat daha artmıştır. Hem hapishanelerin güvenliği hem de icap eden diğer işlerde kullanılmak üzere Konya, Ilgın ve Karaman taburlarına otuzar ihtiyat neferinin istihdam edilmesi Harbiye Nezaretinden talep edilmiştir³³.

Karahisar mutasarrıflığı da Konya'dan çıkıp Karahisar üzerinden Bursa'ya gelecek yolcuların bulaşık veya temiz olduklarını ve her gün meydana gelen kolera vukuatlarının kendilerine bildirilmesini talep etmiştir. Kolera ile bulaşık olan Konya vilayetinden gelen trenle birçok şimendifer ameleli Karahisar, Tire ve Eskişehir'e gittikleri halde bunlara karşı müşahededen başka hiçbir fenni muamelede bulunulmadığı anlaşılmıştır. İzmir'e sevk olunan redif taburlarında da gerek amele gerek tabur efradından bulaşık veya temiz olup olmadıklarına dair bir bilgi olmadığı bildirilmiştir. Eğer önlem alınmazsa hastalığın bu bölgede de yayılacağı konusunda yetkililer uyarılmıştır³⁴. Konya ve

²⁴ BOA, Y.A.HUS. 305/65.

²⁵ BOA, Y.A.HUS. 306/56; BOA, DH. MKT. 324/77.

²⁶ BOA, Y. PRK. BŞK. 42/86.

²⁷ Atakan Esen, "Sıhhi-i İctimâi Coğrafya Kitaplarına Göre İç Anadolu'da Görülen Salgın Hastalıklar (1922-1926)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60 (2017), s. 76

²⁸ Ayar, *aynı makale*, s. 93.

²⁹ BOA, DH. İD. 142/8.

³⁰ BOA, MV. 154/90; BEO, 3919/29390; BOA, DH. MUI. 161/71.

³¹ BOA, MV. 165/44.

³² BOA, DH. İD. 50/68.

³³ BOA, DH. İD. 19/22.

³⁴ BOA, DH. İD. 50/64.

Adana'da etkili olan koleranın daha da genişlemesinin önüne geçebilmek amacıyla İskenderun'a iki adet tahaffuzhane inşa edilmesinin yanı sıra bu işle ilgili olacak memurların maaşları ve diğer giderleri için ödenek ayrılması ve zamanında ödemeler yapılmaması durumunda hastalığın daha da şiddetleneceği uyarısında bulunulmuştur³⁵.

Kolera ve veba gibi salgın hastalıklardan korunmak amacıyla belediyelerin de çok dikkatli olması ve temizlik işlerine özen göstermesi konusunda bazı uyarılar yapılmıştır. Belediyenin bazı temizlik konularında müsamaha göstermesi ve hijyen konularına önem vermemesi nedeniyle hastalıklar çoğalmıştır. Kasapların çarşıda dükkân önlerinde kesmiş oldukları hayvanların kanı ve iç organlarını olduğu gibi bırakmaları nedeniyle etrafa kötü kokular yayılmaktadır. Mahalle aralarındaki çöpler de çevre ve hava kirliliğine sebep olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı kasapların hayvanları mezbalarda kesmeleri, dükkânların yıkanması ve su mecralarının temiz tutulması hususunda tüm belediyeler uyarılmıştır. Osmanlı ülkesinin kolera gibi öldürücü bir illetin tehdidi altında bulunduğu bir zamanda belediyelerin ve yerel memurların sıhhiye işlerine önem göstermemesi hayret vericidir. İnsanîyet ve İslamiyet'in temel şartlarından olan temizlik ve hijyen hususuna bütün vilayetlerin özen göstermesi gerektiği vurgulanmıştır³⁶.

Konya'da yaygın olarak görülen bir diğer salgın hastalık da sıtma³⁷. Plazmodium adı verilen tek hücreli ve hücre içi parazit ile meydana gelen bulaşıcı bir hastalık olan sıtma, sivrisinekler aracılığı ile insanlara bulaşmaktadır. Hastalık sivrisineklerin bol olduğu bataklıklarda ve kıyı kesimlerde varlığını göstermektedir³⁸. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bölgeyi olumsuz yönden etkileyen sıtma salgınları özellikle Beyşehir gölü civarında odaklanmaktaydı³⁹. Gölün belli aralıklarla yükselmesi ve alçalması neticesinde oluşan bataklıklar sivrisinek yatağı haline gelerek sıtmaya sebebiyet ver-

mekteydi. Osmanlı devrinde göl çevresinde oluşan yerleşimlerde bu hastalığa yakalanan ve hastalık nedeniyle yaşamını yitirenler olmuştur⁴⁰. 1868 yılında Konya ve bağlı yerleşim yerlerinde görülen sıtma hastalığına karşı harekete geçilmiştir. Hastalığın bölgede yayılmaması için sıtma ilacı olarak kullanılan yarım kıyve sulfatonun Tıbbiye Nezareti tarafından gönderilmesi istenmiştir. 23 Kasım'da istenilen ilaç 30 Kasım'da bölgeye gönderilmiştir⁴¹.

1879 yılında bir kez daha Konya'da sıtma hastalığı baş göstermiştir. Vilayet dahilinde salgınla mücadele edecek tabibin bulunmamasından dolayı durum merkeze bildirilmiştir. Maaş ve masrafları geçici olarak belediye bütçesinden karşılanmak üzere Maltepe hastanesinde görevli Hacı Mehmet Bey ile bir tabibin yeterli miktarda eczacı ile bölgeye gitmesine karar verilmiştir. Ancak o esnadaki askeri harekât nedeniyle askeri doktor verilememiştir. Onların yerine aylık yüzlük kaime maaş ile Doktor Ali Rıza Efendi ve yirmi yüzlük kaime ile Eczacı Paul Alanyan Efendi görevlendirilmişlerdir⁴².

1893 yılında Konya şehri koleranın yanı sıra sıtma ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Konya Valisi Hüseyin Hilmi Paşa, Sıhhiye'ye yazdığı yazıda geçen kış da pek çok yağmur ve kar yağmasından dolayı çoğu ova köylerini suyun istila ettiğini ve halen çekilmemesinden dolayı vefat değilse de köylerde ekseriyetle sıtma ve bazen tifo illetlerinin hüküm sürdüğünü ifade etmiştir. Mevcut doktorların tedaviye yetişemediklerinden yol masrafları, maaş ve ecza ücretleri belediyeler tarafından karşılanmak üzere Konya için iki, Ilgın, Beyşehir ve Aksaray kazaları için birer olmak üzere toplam beş tabibin 1000'er kuruş maaşla gönderilmesini rica etmiştir. Valinin istekleri tam olarak olmasa da bölgeye Sarkis Tomasyan ile Müennes Behar Efendi isimli iki doktor gönderilmiştir⁴³.

1892 yılında Eğirdir ve Aksaray'daki salgın ve diğer hastalıklar hakkında verilen bilgilerde Eğirdir'de

³⁵ BOA, BEO. 4042/303078; 4049/303643; 4054/303995.

³⁶ BOA, DH. İD. 46/3.

³⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, Fatma Yıldız, "19. Yüzyılda Anadolu'da Sıtmanın Görüldüğü Yerler ve Alınan Önlemler", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, (ed. Şükran Köse vd.), Ankara 2017, s. 229.

³⁸ Semiz, *aynı tez*, s. 37.

³⁹ Kılıç, *aynı makale*, s. 340.

⁴⁰ Hüseyin Muşmal-Berna Korucu Üçüncü, "XIX. ve XX. Yüzyılda Beyşehir Gölü Çevresinde Görülen Sıtma Hastalığı ve Hastalığa Karşı Alınan Bazı Önlemler", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, s. 517.

⁴¹ BOA, A. MKT. MHM. 427/37; 428/16.

⁴² BOA, İ. ŞD. 43/2292.

⁴³ BOA, DH. MKT. 119/5.

ortaya çıktığı bildirilen sıtma, mide ve beyin hastalıklarının çoğunun humma, bir kısmının ise tifo olduğunu ve bunun da halkın kendilerini muhafaza edememelerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Aksaray kazasında hüküm süren kızılçık hastalığının etkisini yitirdiğini, humma hastalığının da ileri boyutta olmayıp vefatın vuku bulmadığı ve merkezden bölgeye bir tabip gönderildiği bildirilmiştir⁴⁴.

XX. yüzyılda salgın hastalıklarla mücadele etmek konusunda bulunan yenilikler ile alınan önlemler neticesinde hastalıkların öldürücü olma özellikleri de azalmaya başlamıştır. Ancak özellikle savaş zamanlarında yaşanan salgınlarda çok sayıda kişi yaşamını yitirmiştir. Vilayetlerde ortaya çıkan kolera, difteri ve tifo gibi salgınları bertaraf etmek amacıyla yurt dışında kullanılan etüv ve pülverizatör makineleri Paris'ten alınmıştır⁴⁵. Konya'da çocuklar arasında görülen difteri hastalığının önlenmesi için gerekli olan birer adet etüv ve pülverizatör makinesinin bir an evvel tedarik edilmesi ve ücretinin ödenmesi istenmiştir⁴⁶.

Salgın hastalıklarla mücadele etmek için kullanılan bir diğer yöntem de aşıdır. Özellikle çocuklar arasında yaygın olarak görülen çiçek hastalığı nedeniyle bazı ölümler yaşanmıştır. Çiçek aşısı bulduktan sonra ise salgın görülen vilayet, kaza ve köylere aşı memurları yollanmış ve hastalık ile mücadele edilmiştir. Konya'da bulunan sıhhiye müfettişi Cevdet Bey bir rapor kaleme alarak merkezdeki aşı memurlarının maaş ve yol giderleri ödenmediği için aşılama faaliyetlerinin bölgedeki kaza ve köylerde etkin bir şekilde yapılmadığını tespit etmiştir. Bu durumun çiçek vakalarının büyük bir alana yayılmasına sebebiyet vererek gelecekte önü alınamayacak pek çok zararı da beraberinde getireceğini bildirerek bu konuda daha hassas davranılması gerektiğini vurgulamıştır⁴⁷.

I. Dünya Savaşı yıllarında da bölgede salgın hastalıklar etkili olmuş ve bunlara karşı bazı önlemler alınmıştır. Hapishanelerdeki sıhhi koşulların iyileştirilmesi için birtakım önlemler alınmıştır. Konya Merkez Hapishanesi'nin dar ve kalabalık olmasından dolayı sağlık şartlarına uygun olmadığı anlaşılmıştır. Tutsakların humma, sıtma ve

tifo gibi hastalıkları taşıdıkları ve bu sebeple de günde üç dört kişiye hastalığın bulaşıp ölümlerin meydana gelmesinden ötürü hapishanenin fiziki durumunun düzeltilmesi gerekli görülmüştür. Çünkü hapishanenin koşullarının bir kısmının zemini toprak olup içeridekilerin hasır üzerinde oturmaya mecbur oldukları ve her koşunun kapısı önünde abdestlik ve bulaşık yıkamaya mahsus açık bir çukur bulunmasından dolayı buralarının sağlık açısından son derece yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Tevkifhanenin gayet dar, karanlık ve havasız bir yer olmasından dolayı hapishane ve tevkifhanenin yeniden inşası veya hiç olmazsa şimdilik bulaşık mecralarının tamiriyle çukurların üstünün kapatılması suretiyle tutukluların sağlık ve sıhhatlerinin muhafaza edilmesi istenmiştir⁴⁸.

Orta Anadolu'nun önemli bir kenti olan Konya'da Osmanlı dönemi ve öncesinde çok sayıda salgın hastalık baş göstermiştir. Stratejik bir konumda yer alması, şehirde ticari, iktisadi, siyasi ve sosyal etkileşimin fazla olması da hastalıkların sık görülmesine yol açmıştır. Bu hastalıkların etki alanı ve öldürücülüğü salgının mahiyetine göre değişiklik göstermiştir. Osmanlı döneminde Konya merkez ve vilayet dahilindeki yerlerde veba, kolera, sıtma, çiçek, dizanteri, kızamık, humma, tifo gibi salgın hastalıklar görülmüştür. Bu hastalıkların bir kısmı çocuklar, bir kısmı ise yetişkinler arasında etkili olmuştur.

Osmanlı yetkilileri İstanbul'a giden önemli bir yol güzergâhında yer almasından dolayı hastalıkların başkente sirayet etmesini engellemek amacıyla bazı önlemler alma yoluna gitmişlerdir. Salgın hastalıkları tedavi edecek olan hekimlerin yanı sıra ilaçlar da tedarik edilmeye çalışılmıştır. Salgın hastalıklarla mücadele etmek için Avrupada icat edilen bazı aletler Osmanlı Devleti tarafından satın alınarak bu iş için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra hastalıkların yayılmasına sebep olan ortamların fiziksel özelliklerinin iyileştirilmesi ve hapishanelerdeki insan yoğunluğunun azaltılması amacıyla da adımlar atılmıştır.

⁴⁴ BOA, DH. MKT. 2018/57.

⁴⁵ BOA, DH. MKT. 718/11.

⁴⁶ BOA, DH. MKT. 702/65.

⁴⁷ BOA, DH. UMVM. 80/38.

⁴⁸ BOA, DH. MB. HPS. 4/29; 57/52; 11/24.

CUMHURİYET KENTİ KİMLİĞİ

TEMSİL MEKÂN LARI: ANIT-HEYKELLER VE MEYDANLAR*

Meydanlar, kentlerin halka açık toplanma alanlarıdır. Sosyalleşme ihtiyacının karşılandığı, karar alma, tartışma, ticaret yapma gibi işlevlere sahip olan meydan, arapça kökenli bir kelime olup sözlük anlamı alan anlamına gelmekle beraber yarışma, eğlence ve karşılama yeri olarak da tanımlanmaktadır¹. Bunun nedeni ise yüzyıllar boyunca medeniyetlerin bu alanları bir tür sosyal aktivitelerin karşılanması için kullanmasıdır. Günümüzde ise meydanlar, insanların eylemleri sırasında, onları çevreleyen, saran ve aidiyet duygusunu yaratan, yatayda ve düşeyde sınırlandırılmış alan olma özelliği ile öne çıkmaktadır². Favole, meydanı yapıllı çevresiyle tanımlanan ve yayalaştırılmış boş alanlar olarak ifade eder. Meydan tasarımı temel amacının da, tasarlandığı bölgeye nitelik kazandırması olduğunu önemle vurgular³. Kevin Lynch'e göre ise meydanlar, kentsel mekânlarda yoğun insan aktiviteleri için tasarlanmış kentsel alanlardır. Kentin yoğunluğu içerisinde insanların buluşmasını ve aktiviteler yapabilmesini sağlamalıdır⁴. Önder ise meydanı, her kültürdeki her kentin, kendi doğal, kültürel ve sosyo-ekonomik farklı içerik ve fonksiyonlara sahip kentsel mekânları olarak tanımlamaktadır⁵.

İlk Yunan kentlerinde “*agora*” olarak isimlendirilen meydanlar, Roma döneminde “*forum*” olarak adlandırılmıştır. Zaman içerisinde forumların çeşitli yapı grupları ile çevrelenip tanımlı alanlara dönüşmeleri sağlanmıştır. Eski Türk kentlerine bakıldığında ise kentler Pazar yeri ve aktivite alanı olarak kullanılan sosyal merkezler etrafında gelişmişlerdir. İlk İslam kentlerinde olduğu gibi önce dinsel kuruluşlar, daha sonra kent oluşumu ilkesine yüzyıllar boyu uyularak cami bütünleşme modeli ile bir ticaret merkezi çevresinde biçimlendirilmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte, Osmanlı kentlerinde de merkezi ulu cami ve caminin avlusu meydanların işlevlerini görmüştür. Avlu kullanımını destekleyen Pazar yerleri de oldukça önemlidir. Camilerin avlusunda toplanma, görüşme, karar verme gibi meydan aktiviteleri yapılabildiği için bu kentlerde ayrıca bir meydan oluşturma gereği duyulmamıştır⁶.

Kamuya açık alanlara anıt-heykel dikme geleneği ise Yunan uygarlığının klasik döneminde başlamıştır. Klasik Yunan döneminde ve Helenistik dönemde agoralar, tapınaklar, tiyatrolar gibi alanlara konan anıt heykeller, dini, sosyal ya da politik işlevlere sahip objeler olmuşlardır. Roma döne-

* Doç. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE, Hasan Kalyoncu Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-7063-6520. tulay.yenice@hku.edu.tr

¹ Türk Dil Kurumu, “Sözlük”, (12.08.2022), <https://sozluk.gov.tr/>.

² Yüksel Öztan, “Kentler ve Meydanlar”, *Maison Française Dergisi*, S. 33 (1998), s. 154-157.

³ Paolo Favole, *Squares in Contemporary Architecture*, Amsterdam 1995, s. 207.

⁴ Clare Cooper Marcus-Carolyn Francis, *People Places: Design Guidelines for Urban Open Space*, New York 1998, s. 367.

⁵ Serpil Önder-Filiz Aklanoğlu, “Konya Kenti Meydanlarının Planlama ve Tasarım Yönünden Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, XVI/30 (2002) s. 102.

⁶ Önder-Aklanoğlu, aynı makale, s. 97-102.

minde ise imparatoru sütun üzerinde, ayakta veya at üzerinde gösteren heykeller kamu alanlarına dikilmiş ve onun gücü halka gösterilmek istenmiştir. Bizans dönemine gelindiğinde, Roma geleneğinin devamı olarak imparator anıt heykelleri forumlara dikilmeye devam etmiştir. Avrupada Rönesans ile birlikte atlı heykeller yeniden ortaya çıkmıştır. Bu dönemde önemli kişilerin heykellerinin yapılmasına başlanılmıştır. Bu anıtlar, resmi ya da kamusal yararlılıklar gösteren önemli kişilerin anısına dikilmişlerdir. Donatello'nun yaptığı "Gattamelata" bu dönemin ilk kamu anıt heykeli olarak bilinir⁷.

XVI. yüzyıl ortalarından itibaren anıt heykeller, anıtlar için düzenlenen meydanlara dikilmeye başlanmıştır. Atlı anıt heykeller, Rönesans'ta da otoritenin ve kalıcılığın simgesi olarak devam eder⁸. Rönesans'tan sonra bu atlı anıt heykel anlayışı tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Barok döneminde Fransa kralları kendi heykellerini yaptırmışlardır⁹. XIX. yüzyıl ortalarından itibaren tarihi, ünlü kişilerin anısına anıtlar yapılmaya başlanmıştır. Fransada ihtilalle birlikte özgürlük, kardeşlik, eşitlik gibi kavramlar kamu heykellerinin konusunu oluşturmuştur¹⁰.

Türklerde ise anıt geleneğinin başlangıcı Gök-türkler dönemine kadar uzanmaktadır. Orhun Vadisi'nde Türk dili, tarihi ve sanatı açısından büyük önem taşıyan, üzerinde yazıtların yer aldığı taşanıtlar ve mezar taşları ile karşılaşmaktadır. Gök-türkleri izleyen, 745 yılında kurulan Uygurlarda da anıt kavramı güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Uygurlar daha çok Budizm etkisinde kalmışlar ve Hint, Çin, Yunan sanatından etkilenmişlerdir. VIII. ve IX. yüzyıla ait anıt örneklerinin günlük yaşamdan simgesel değerlere kadar çeşitli amaçlar için yapıldığı görülmektedir. Türkler Karahanlılar döneminde gruplar halinde Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bu süreçten sonra X. yüzyıldan itiba-

ren Müslümanlığın Türkler arasında güçlenmesi, kişilerin mezarlarını anıtlarlaştırma geleneğini değiştirmemiş, aksine başka biçimlere büründürmüştür. Kişilerin mezarlarını simgeleştirme arzusu, Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklular döneminde yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde birbirinden farklı mimari karakterde çeşitli mezar anıtları inşa edilmiştir¹¹.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde anıtsal mezarlarda karşılaşılan insan, hayvan ve kuş gibi figürlü kabartmalarla yapılan süslemeler, Osmanlı döneminde yerini soyut bir anlatım olan taş işçiliğine bırakmıştır. Geometrik ve bitkisel motifler alçak kabartma olarak mimari yüzeylerde kullanılmıştır. Ancak Osmanlı mezar taşları aynı zamanda kişinin sosyal durumunu gösteren bir anıt niteliğine bürünmüşlerdir. Diğer taraftan Osmanlı döneminde anıt niteliği de değişmeye başlamıştır. Devrin büyüklüğü, önemi, bir olayın ardından o olayı toplumun belleğine sindirecek olan simgesel değerler, daha çok işlevsel nitelik taşıyan anıtsal yapılarla sağlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ı simgeleyen, anıt türbesi kadar yaptırdığı Süleymaniye Camii'dir¹².

XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl ilk çeyreği içinde İstanbul ve diğer Osmanlı kentlerinde bazı anıtların yükseldiği görülmektedir. Bunlar içinde 31 Mart Olayı ardından İstanbul'da 1909 yılında düzenlenen Abide-i Hürriyet proje yarışması yer alır. Bu yarışmaya devrin ünlü mimarları Kemalettin, Vedat, Konstantin Kiryaki; ve Muzaffer Beyler katılmıştır. Bunlardan Mimar Muzaffer Bey'in projesi birinciliği kazanarak uygulanmıştır. Abide-i Hürriyet büyük şehirde yapılmış ilk milli anıt olması sebebiyle de ayrıca önem kazanmıştır. Daha sonra yine İstanbul Fatih'te 1912 yılında mimar Vedat'ın yaptığı Hava Şehitleri Abidesi, Mimar Muzaffer'in

⁷ Kıvanç Osma, "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)", (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Ankara 1998.

⁸ Bernard Ceysson, "Sculpture: From the Renaissance to the Present Day, From the Fifteenth to the Twentieth Century", Köln 1996, s. 607.

⁹ Osma, aynı tez.

¹⁰ Ceysson, aynı eser.

¹¹ Metin Sözen, "Türklerde Anıt", *Mimarlık*, (1973), s. 9.

¹² Tansuğ Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul 1986, s. 414.

Konya'da Ziraat Abidesi, Konya Alaeddin Tepesi'nde ve diğer kentlerdeki anıtlar sıralanabilir. Bu süreci daha sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (Güzel Sanatlar Akademisi) heykel derslerinin başlanması ve kentlerde açılan meydanlara anıtların dikilmesi izlemiştir¹³. Ancak batılı anlamda anıt yapımı Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlar. Kent meydanlarına Abide-i Hürriyet ve Konya Ziraat Abidesi gibi mimari elemanlardan oluşan anıtların yanı sıra, anıt heykeller dikilmeye başlanmıştır. Bu anıtların büyük bir kısmı Atatürk'ü, Kurtuluşu ve halkın gösterdiği kahramanlığı simgelemeyi amaçlayan eserler olmuştur¹⁴.

Konya, yapılan araştırma ve kazı çalışmalarına göre MÖ. 6000 yılına kadar uzanan tarihi bir şehirdir¹⁵. Bu kadar köklü bir tarihi olan kentte de tarihi süreç içerisinde halkın ihtiyaçları doğrultusunda birçok geniş ve ünlü meydan var olmuştur¹⁶. Bu meydanlardan varlığını sürdürebilenlere ise Osmanlı'nın Batılılaşma ve sonrasında Erken Cumhuriyet döneminde anıtlar dikilmiştir.

Konya Kenti Meydanları ve Anıtları

Helenistik dönemde agoralarla başlayan merkezi meydan anlayışı, İslam kentlerinde kendine özgü bir mekâna dönüşmüştür. Konya gibi Ortaçağ Anadolu kentlerinde ise arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklardan bu alanlara dair bilgi edinilmekteyiz. Bu kaynaklarda Konya gibi Selçuklu kentlerinde meydanın tanımı, herhangi bir sınırı olmayan ve kente dıştan eklenen açık alanlar olarak belirtilmiştir¹⁷. İbrahim Hakkı Konyalı'nın Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi kitabında birçok tarihi eserin içerisinde yer aldığı meydan-

lardan bahseder. "Kışla Meydanı", "Cirit Meydanı", "Çukur Meydan", "Vefa Meydanı", "Sultan Meydanı" ve "Meydan-ı Şerif" olmak üzere altı meydan adı kaydedilmiştir¹⁸. Yusuf Küçükdağ bu meydanlara ilave olarak "Hali Meydanı" ve "At Pazarı Meydanı" olmak üzere iki meydanın varlığından daha bahsetmektedir¹⁹.

Selçuklular döneminde Alaeddin Sarayı'nın kuzeyinde, Ertaş/Halkabegüş Kapısı yakınında, o zamanki Debbağhane'nin bitişiğinde şehrin en büyük ve ilk şehir meydanı yer almaktaydı. Bu meydan günümüz Merkez İmam Hatip lisesinin bulunduğu yer ve yakın çevresidir. Daha sonraları ise bu meydan yerini dış surun Ertaş Kapısı dışındaki Parsana mezarlığının bulunduğu bölgeye taşınmış ve "Sultan Meydanı" olarak adlandırılmıştır²⁰.

"Sultan Meydanı" olarak isimlendirilen alan Konya'da bilinen en eski ve tarihi meydanlardan biridir. Selçuklular dönemine bakıldığında her kentte "Sultan Meydanı" olarak adlandırılan meydanların varlığı bilinmektedir. Sultan meydanlarında, toplu namaz kılınır, bayramlaşılır, ordu sefere uğurlanır ve halk ile bilgilendirme, istişare toplantıları yapılırdı. Konya Sultan Meydanı da aynı işlevler için kullanılmıştır. Bu meydanın yerini ise Selçuklu vakfiyelerinden ve bir Osmanlı kitabesinden anlayabilmekteyiz. Bu kitabe Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan Konya'daki namazgâhın giriş kapısına beyaz mermerden yerleştirmiştir. Üstünde bozukça bir sülüs ile iki satır halinde şunlar okunur:

عید ایچون یادی حسین پاشا مصلا بر اصول
یزدوم اولدی دیو بو تاریخنی خیر قبول سنه 948

¹³ Sözen, *aynı makale*, s. 10-11.

¹⁴ Osman Nuri Dülgerler-Tülay Karadayı Yenice, "Türklerde Anıt Mimarısının Bir Örneği; Konya Atatürk Anıtı", *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, XXIII/1 (2008), s. 69.

¹⁵ Koray Özcan-M. Serhat Yenice, "Arkeolojik Mirasın Sürdürülebilirliği: Koruma-Geliştirme Stratejileri İçin Bir Yöntem Önerisi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, V/1 (2008), s. 2.

¹⁶ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı-M. Serhat Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5 (2020), s. 12.

¹⁷ Tolga Bozkurt, "Konya Sultan Meydanı'na Dair Kayıp Bir Kitabenin Değeri", *DTCF Dergisi*, LIX/1(2019), s. 323.

¹⁸ Konya 2007, s. 164-165, 189, 204, 207, 416.

¹⁹ "Lâle Devri'nde Konya" (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 1989, s. 15.

²⁰ Küçükdağ vd., *aynı makale*, s. 12.

Bu kitabeye göre Kanunî zamanında 948/1541 yılında Hüseyin Paşa eski Sultan Meydanı'na bu yeni Bayram Yeri'ni çevirtmiştir²¹.

Namazgâh, açık havada namaz kılınan yerdir. İslamiyet'in ilk yıllarında açık alanlar, sonraları kibleyi belirten bir mihrap ve minber eklenmiştir. Bu alanlarda genellikle önceleri şehirlerde bayram namazı kılınırdı. Kervan yolları üstünde ise ordular için yapılmış namazgâhlar bulunurdu. Namazgâhın Arapçadaki kelime karşılığı musalla'dır²². Bu nedenle Osmanlı zamanında namazgâhlar musalla olarak da adlandırılmıştır. Bütün bu verilere bakıldığında Konya Musalla Mezarlığı'nda XVI. yüzyıldan günümüze kalan 73x85m ölçülerindeki namazgâhın, Selçuklu "Sultan Meydanı" olduğunu söylemek mümkündür²³. Bu meydan Osmanlı'da da işlevini sürdürerek "Bayram Yeri" ya da "Musalla" diye tanımlanmıştır. Osmanlı devrinde askeri birlikler burada toplanarak, dualarla yolcu edilirdi. Şehre gelen devlet adamları burada karşılanırdı. XVIII yüzyılda ise Konya valileri buraya geçici yazlıklar yaptırmış ve konaklamıştır. Divan toplantıları burada yapılmış, eğlenceler burada düzenlenmiştir. Son yüzyılda bile yağmur duasına yine burada çıkmıştır. Tüm bu eylemler Sultan Meydanı'nın yüzyıllar boyunca Konya'nın idari ve siyasi hayatındaki önemini koruduğunu göstermektedir.

Osmanlı döneminde iki meydanda daha söz etmek mümkündür. Alaeddin Tepesi'nde XIII yüzyılda halkın çeşitli nedenlerle toplandığı "Hali Meydanı" bunlardan biridir. Bu alan Eflatun mescidinin önüne 1902 yılında inşa edilen su deposunun bulunduğu alandır²⁴. Kaynaklarda adı geçen

"At Pazarı Meydanı" da halkın yine çeşitli maksatlarla toplandığı mekânlardan birisidir²⁵. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu meydanlar kaybolmuş ve Konya da yeni meydanlar şekillenmeye başlamıştır.

Konya kentinde ilk imar planı 1946'da yapılmıştır. Sonrasında ise 1966 yılında imar planı yenilenmiş ve 1980-2000 yıllarında bu plana bağlı Çevre düzeni nazım imar planları ortaya konmuştur²⁶. Bu planlara bakıldığında tarihi doku içerisinde meydan olarak adlandırılabilen üç mekân bulunmaktadır. Bunlar Anıt, Kültür Park ve Hükümet meydanlarıdır. Kentin stratejik noktalarında yer alan bu meydanlar, zamanla toplum için önemli mekânlara dönüşerek, meydan kimliği kazanmışlardır²⁷.

Anıt Meydanı ve Konya Atatürk Anıtı

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülkede gerek yeni düzen yerleştirilmesi, gerekse ulusal bilincin uyandırılıp güçlendirilmesi düşüncesiyle büyük kentlerin istasyon caddeleri üzerinde meydanlar açılmıştır. Bu meydanlara da kurtuluş sonrası Cumhuriyet ve ilkelerini konu alan anıtların yapılmasına ideolojik olarak gereksinim duyulmuştur. Bu çerçevede Konya kentinin batısında istasyon ile kent merkezini bağlayan kent girişi niteliğine sahip istasyon caddesi üzerinde Anıt Meydanı yapımı uygun bulunmuştur²⁸.

Atatürk heykelinin 1924 yılında Konya Belediye Meclisi tarafından Mimar Muzaffer Bey tarafından 1915-1917 yılları arasında yapılan Ziraat Abidesinin üzerine yerleştirilmesine karar verilmiştir²⁹. Anıt üzerindeki Atatürk Heykeli Avusturyalı heykeltıraş H. Krippel'e yaptırılmış ve 29 Ekim 1926'da

²¹ Konyalı, *aynı eser*, s. 208.

²² Nebi Bozkurt, "Namazgâh", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 357-358.

²³ Bozkurt, *aynı makale*, s. 333.

²⁴ Küçükdağ-Arabacı-Yenice, *aynı makale*, s. 12-13.

²⁵ Küçükdağ, *aynı tez*, s. 15.

²⁶ M. Serhat Yenice, "Konya Kentinin Planlama Tarihi ve Mekânsal Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, S. 28 (2012), s. 350.

²⁷ Önder-Aklanoğlu, *aynı makale*, s. 105.

²⁸ Dülgerler-Yenice, *aynı makale*, s. 70.

²⁹ Anonim, *Konya 1973 İl Yıllığı*, Konya 1973.

görmekle bir törenle açılmıştır³⁰. Konya Atatürk Anıtı; Amber Reis Camii'nin güneyinde, Konya Lisesinin güneybatısında, Devlet Su İşleri Müdürlüğü'nün kuzeyindeki alanda yer almaktadır. Anıt 650 cm yüksekliğindeki taş kaide ve 280 cm boyundaki bronz heykel olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır³¹.

Kaide olarak kullanılan Ziraat Anıtı sekizgen planlı havuzun içerisinde oluşturulan, 96 cm yüksekliğinde bir platformun üzerine yapılmıştır. Bu sekizgen platformun yüzeylerine, 48,5 cm derinliğinde, 98,5 cm eninde ve 68 cm yüksekliğinde nişler yerleştirilmiştir. Platformun birinci basamak seviyesinde köşelerde; küçük havuzcuklar bulunmaktadır. Dört cephede taç kapı şeklinde tasarlanmış anıta; her yönden altı basamaklı merdivenlerle ulaşılmaktadır. Taç Kapıların birleştiği köşelerin alt bölümlerine alemlerle kubbecikler ve üst kısımlarına aslan başlı fiskiyeler konulmuştur. Çeşitli motiflerle süslü, köşe kubbecikler bir mimari yapının kubbesi gibi ele alınmıştır. Üzerinde Selçuklu ve Osmanlı dönemi mimarisi taş işçiliğinde kullanılan salbekli şemse, ucunda lale (palmet) motifi ile bitirilmiştir. Bu motifte Mimar Muzaffer Bey, klasik dönem motiflerini stilize etmiştir. Üst kotalarda yer alan aslan başlı fiskiyeler ise Antik Roma döneminde görülen bir süs öğesidir. Bu fiskiyeler anıta Mimar Muzaffer Bey tarafından yapılmıştır. Eski resimlerinde de, Ziraat Abidesi'nin köşelerinde bu aslan başları görülmemekte, 1926 yılında Atatürk Anıtı kaidesine dönüştürüldükten sonra kaideye eklendiği anlaşılmaktadır. Yapının taç kapılarına bakıldığında ise, Rumi motiflerin yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir. Taç kapıların giriş kısımlarında sütunçelerde, altta ve üstte vazolar, aralarda hançer biçimli palmetler bulunmaktadır. Taç kapılarda sütunçelerin üzerlerinde ise mukarnaslı bir kemer yer almaktadır. Taç kapıların alınlıkları büyük Rumi motifler ve motiflerle birlikte alınlıkta iki adet de çini kabara bulunur.

Bu kabara lacivert seramikten düz yapılmıştır. Taç kapılar üzeri üç sıra mukarnaslı silme ile sonlandırılmıştır. Osmanlı mukarnaslı silmelerin üzerinde, kavisli üçgen alınlık gelmektedir. Alınlığın üst kısmında iki Rumi motifin birleşmesiyle oluşan palmet motifleri yer almaktadır. Kaidedeki taç kapıların üzerinde ise Osmanlı Mukarnasları ve Rumi motiflerle bezeli kasnak bulunmaktadır. Kasnağın üzerinde Selçuklular döneminde külahların üzerinde kullanılan ters palmetlerle bezenmiş yalancı kubbe ile abide sonlanmaktadır.

Abidenin üzerinde ayakta, askeri kıyafet içerisinde tasvir edilen Atatürk heykeli, üç bölümlü silindirik bir platform üzerinde yapılmıştır. Heykeltıraş Krippel, bu silindirik platformun üzerine abide ile uyum sağlaması için Rumi motifler işlemiştir. Atatürk, heykel kompozisyonunda mareşal üniformasıyla ve onu saran bir pelerin içerisinde ayakta durmaktadır. Atatürk, sağ eliyle ileriye uzanmış ve yerden çıkmakta olan buğday başaklarına dokunmakta, sol eli ile yay şeklinde ucu yere değen kılıcın kabzasını kavramış biçimde tasvir edilmiştir. Buradaki buğday başakları abidenin ilk fikrine uygun olarak Konya'nın ziraat memleketi olmasından dolayı tercih edilmiştir.

Anıt Meydanı adını aldığı Atatürk Heykeli ile birlikte, etrafında taşıt yolları ile sarmalanmaktadır. Günün her saatinde taşıt ve yaya trafiği açısından yoğun olmasına karşın, araç trafiğinin alanda öncelikle olmasından dolayı meydana yayaların bir araya gelme imkânı olamamaktadır. Diğer bir ifade ile insanların birlikte etkinlik yapılabilmesi, uzun süre vakit geçirebilmesi, alanın sıkışıklığından ve donatıların yetersizliğinden ileri gelmektedir. Bu nedenle meydan özel günlerde, Atatürk Anıtı önündeki törenlerin yapıldığı bir alan dışında kullanıma sahip olamamaktadır.

Kültürpark Meydanı

Konya Kültürpark Meydanı; Alaeddin Tepesi'nin kuzeydoğusunda, Haciveyiszade Camii ile

³⁰ Osma, aynı tez.

³¹ Dülgerler-Yenice, aynı makale, s. 72.

tepe arasında bulunmaktadır. Meydanın tarihi Selçuklu dönemine kadar gitmektedir. O dönemde meydanın sınırları içerisinde Selçuklu veziri Taceddin Ahmet'in yaptırmış olduğu Hankâh, medrese ve türbesi bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. XVII. yüzyılın ortalarında ise bölge Şeyh Hasan Efendi tarafından bahçenin ilk düzenlemesi yapılmış, Mevlana Dergâhı Şeyhi II. Bostan Çelebi'ye hediye edilmiştir. Hankâh, medrese ve türbenin ise bu düzenlemede mi yoksa öncesinde mi alandan kaldırıldığı bilinmemektedir. Mevlana Dergâhı alanı kullanmaya başladıktan sonrada bölge Dede Bahçesi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu süreçten sonra bahçe uzun yıllar Mevleviler tarafından yazlık olarak kullanılmıştır. XIX. yüzyılda ise alana Abdülvahit Çelebi tarafından bir köşk ve havuz da eklenmiştir. Köşk zaman içerisinde yıkılsa da havuz günümüze ulaşabilmiştir³².

Tekke ve zaviyelerin 1926 yılında kapatılmasından sonra, bahçe belediye tarafından halka açık bir alana dönüştürülmüştür. Sonrasında 1927'de dans pisti olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte alana tenis kortları, kuş bahçeleri ve aile gazinoları eklenmiştir³³. Parkın 1950'lere kadar halk tarafından sosyal hayatın içinde aktif olarak kullanılmasına devam edilmiş, Belediyenin 1950'de parkın etrafını açması ve yol çalışmaları ile birlikte bölgeye erişebilirlik daha da artmıştır. Bu sayede özellikle yaz aylarında ve hafta sonlarında halk için bölge vazgeçilmez eğlence, dinlenme ve aktivite merkezi haline gelmiştir. 1960'lı yılların başında artık bölge eski ve yeni şehrin buluştuğu önemli bir yeşil alan ve eğlence merkezidir. Bu nedenle Yavuz Taşçı 1966 imar planında bölgeyi Kültürpark olarak projelendirmeyi uygun görmüştür. Bu plan doğrultusunda 1968 yılında bölgeye yapay göl, su oyunları havuzu, amfi tiyatro ve park duvarları eklenmiştir. Fuar alanı olarak da kullanılacak olan bu bölge 1970'te

açılışı gerçekleştirilerek halkın kullanımına sunulmuştur. Bölge 1970'lerde de içindeki fonksiyonları ile birlikte sosyo-kültürel ve eğlence hayatının önemli bir parçası olmuştur³⁴. 1980'lerde değişen sosyo-kültürel hayat ile birlikte bölge popüleritesini yitirmiştir. Devam eden 1980-1990'lı yıllarda park alanı küçültülmüş, etrafına yapılar inşa edilmiştir. Atıl şekilde 2008 yılına kadar bekleyen alan bu yılda belediye tarafından yeniden tasarlanmak üzere yıkılmıştır. Bu düzenleme sırasında parkın etrafındaki duvarlar kaldırılmış, alana amfi-tiyatro, çocuk parkı, kafeterya, kütüphane, karakol, sergi salonu, oturma alanları, havuzlar ve Dede çay bahçesi yapılmıştır. Düzenlemelerin ardından alan kent halkı tarafından büyük bir meydan ve sirkülasyon alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de aynı işlev ile kullanımına devam etmektedir.

Hükümet Meydanı ve Hava Şehitleri Anıtı

Meydan adını 1887 yılında yapımı tamamlanan Hükümet binasından almıştır. Meydan Cumhuriyetin ilanından sonra 1940'lı yıllarda yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede meydanın ortasına bir havuz ve yanına bir kır kahvesi yapılmıştır³⁵. Meydan tasarlanırken hükümet konağında çalışanların ve konaktaki işleri için gelen halkın ihtiyaçlarının bu meydanda karşılanması düşünülmüştür. Bu nedenle meydan tasarımında meydana açılan çarşılar, hanlar, bankalar, postane, lokantalar ve oteller inşa edilmiştir. Bu meydan Cumhuriyet döneminde aynı zamanda miting alanı olarak da kullanılmıştır.

Hükümet Meydanı, konumu itibarıyla Alaeddin Camii'nden Mevlana Müzesi'ne bağlanan ana yol üzerindedir. Mevlana Caddesi olarak adlandırılan bu yol Konya tarihi kent merkezi için oldukça önemlidir. Kentin tarihî yapıları, tarihî bedesteni ve çekirdeği bu yol etrafında yer almaktadır. En

³² Önder-Aklanoğlu, aynı makale, s.106.

³³ Yusuf Küçükdağ, *Konya Alaeddin Darüşşifası*, Konya 2020, s. 55-56.

³⁴ Feyza Topçuoğlu-Meltem Ö. Gürel, "Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü", *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, XXXI/11 (2020), s. 1495.

³⁵ A. Sefa Odabasi, *20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, Konya 1998, s. 222.

önemlisi bu yolun doğusunda Mevlana Türbesi, batısında ise Alaeddin Tepesi gibi kentin iki önemli merkezi bulunmaktadır. Ticaret alanlarının yanı sıra hükümet konağının da burada yer alması, Mevlana Caddesi'ni kent için en önemli ana artere dönüştürmüştür. Bu nedenle caddenin Alaeddin Tepesi bölümüne, tepenin doğusuna gelecek şekilde 1 Ocak 1936'da Hava Şehitleri Anıtı dikilmiştir. Bu anıt İstiklal Savaşı şehitleri anısına, dönemin Korgenerali Cahit Toydemir tarafından yaptırılmıştır³⁶. Cumhuriyet dönemi yapısı olan anıt dikdörtgen bir kaide üzerine dört yuvarlak sütun ile yükseltilmiş büyük bir sütundan oluşmaktadır. Anıtın yapımında bölgenin önemli iki taş ocağından getirilen Gödene ve Sille taşları kullanılmıştır. Anıtın her iki yüzünde de “*Türk çocuğu senin ve yurdun için can veren ulu şehitlerini unutma*” yazılıdır³⁷. Bu ana caddenin diğer ucunda ise Onuncu Yıl Anıtı bulunmaktadır³⁸. Bu anıt Cumhuriyetin Onuncu Yıl kutlamaları kapsamında yapılmıştır. Dikdörtgen bir kaide üzerine iki sütunlu ve kemerli olarak tasarlanmıştır. Kitabesinde “*Konya halkı onuncu cumhuriyet bayramını candan coşkunlukla bu alanda kutladı. 29.10.1933*” yazılı olan anıt 1950 tarihinde yerinden kaldırılmıştır³⁹.

2009 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi'nin koruma amaçlı imar planı kapsamında Hükümet Meydanı'nın da bulunduğu geniş bir alan tekrar planlanmıştır. Bu planlama sırasında Konya Mevlana Müzesi ve Sultan Selim Cami önündeki alan meydan olarak tasarlanmıştır. Mevlana Meydanı olarak isimlendirilen bu alanın tasarımında, daha önce bölgede bulunan süs havuzları ve ağaçlar kaldırılmış, ortaya çıkan geniş alanda farklı peyzaj düzenlemeleri oluşturulmuştur. Bu tasarım sonrasında Hükümet Meydanı özellikle toplantı, miting alanı işlevlerini kaybederek yerini Mevlana Meydanı'na bırakmıştır.

Konya kenti tarihi itibarı ile bakıldığında birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir Selçuklu başkentidir. Bu nedenle kentte yüzyıllar boyunca birçok alanlar halkın sosyalleşmesi, duyuruların yapılması, tören ve merasimlerinin düzenlenmesi, toplantıların yapılabilmesi için çok sayıda meydan kullanılmıştır. Bu meydanlara, kullanıldıkları dönemin sosyo-politik yapısına göre de anıtlar dikilmiştir. Özellikle Selçuklu döneminde, bir başkent olmasının da etkisiyle birçok meydanın varlığına kaynaklarda rastlanmaktadır. Osmanlı dönemine gelindiğinde bu meydanlar nispeten azalsa da varlığını devam ettirmiş ve kentin gelişimine bağlı olarak yeni meydanlar eklenmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Selçuklu'dan bu yana varlığı devam ettiren Kültür Park, Osmanlı'dan beri varlığını sürdüren Hükümet Meydanı ve buna yeni rejim ile eklenen Anıt Meydanı kentte önem kazanmıştır. Bu da göstermektedir ki Konya kentinde meydanlar ve kullanımları hep halk için önemli alanlar olmuşlardır. Tarih boyunca kimi zaman asker uğurlama, kimi zaman kutlama, kimi zaman tören alanı, kimi zaman ise sosyalleşme alanları olarak kullanılmışlardır. Sürekliliğini koruyabilen bu alanlar kent belleği için oldukça önemli alanlara dönüşmüşlerdir. Bu nedenle dönemin gerekliliğinde, batıdaki akımlardan da etkilenerek, amaca uygun anıtlar da bu meydanlara ya da bağlantılarına dikilmiştir. 2009 sonrasında ise yine Selçuklu döneminde Mevlana Dergâhı'nın kullandığı, Osmanlı döneminde ise Sultan Selim Camii meydanı olarak kullanılan Mevlana Meydanı kent halkının kullanımına açılmıştır. Anadolu'nun en önemli tarihi başkentlerinden biri olan kentte önümüzdeki yüzyıllarda da mevcut meydanların varlığının korunacağı ve bu sürekliliğe uygun birçok meydan, meydan düzenlemesi ve kullanımı yapılacağını varsaymak mümkündür.

³⁶ Haşim Karpuz, “Hava Şehitleri Anıtı”, *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2012, s. 212.

³⁷ Karpuz, *aynı madde*, s. 212

³⁸ Küçükdağ-Arabacı-Yenice, *aynı makale*, s. 14.

³⁹ Serdar Ceylan, “Konyada Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları Özel Sayısı Üzerine”, *Akademik Sayfalar*, XIV/27, s. 418.

KONUTUN EVRİMİ: MÜSTAKİL KONUTTAN APARTMANLAŞMAYA*

Cumhuriyet döneminden itibaren yaşanan değişim Türkiye'deki iskân sürecini de etkilemiştir. Kurulan yeni devletin yenilenen yapı stoğunun başında konut ve barınma odaklı yapıların inşası gelmektedir. Yeni kurulan cumhuriyetin gerekliliği olarak sunulan çağdaş aile yapısı ve onun benimsediği yeni yaşam biçimi, mekânın ve onun donatısının değişmesini sağlamıştır. Aslında burada benimsenen ortak görüş Osmanlı mimarisinde geliştirilen anlayışın hızlı bir şekilde terk edilerek batılı tarz ve modernizmin etkisi altına girmiş olduğudur. Oysa Osmanlı varlığını sürdürdüğü topraklarda herhangi bir yıkıcı tavır göstermediği gibi, yapıların işlevini sürdürdüğü süre varlıklarının devam ettirildiği ve genelde tamir edilerek koruyucu bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir¹. Ancak bu tavır özellikle Osmanlı'nın son döneminde başlayarak etkisini kaybetmiş, özellikle batılılaşma hareketiyle yansıtılan modernlik anlayışı ile batı kültürlerinden devşirilen bir mimari üzerinden konuta ve onun mekânsal düzeni üzerine etkili olmuştur. Nitekim bu batılılaşma hareketi, imparatorluğun son döneminde her anlamda hissedilmeye başlanmış olsa da tam olarak değişim Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanmıştır. Yeni rejim kendini Osmanlı devletinin bağlı bulunluğu değerler siteminden farklı bir noktada konumlandırmış, demokratik kamuoyu kaygısı taşımadığı için de Batılılaşma noktasında daha ra-

dikal adımlar attığı görülmüştür. Son devirde yaşanan tanzimatın ikili yapılar tesisi fikri tamamıyla terkedilmiş, her alanda batılılaşma çabası başlatılmıştır².

Süreç batılılaşma hareketi ile başlayan bir dönüşüm herketliliği olsa da bulunulan bağlamda yaşanan kültürden geçmişle bağımlı olarak değişime uğratılmıştır. Ekonomik yapının öngördüğü ölçüde yeni ulus devletin inşa faaliyetlerinde bir artış gözlenirse de konutun inşasına kadar bir değişiklik yaşandığı söylenemez. Öte yandan kültürün sürekliliği, geçmişten bu yana süregelen barınma pratikleri kapsamında devamlılık göstermiş olsa da yeni oluşan ulus devletin inşasında ise keskin bir geçiş yaşanmıştır.

Bu noktada öncelikle müstakil konutlar kentsel dönüşümün de etkisiyle değişmiş, toplumsal yapının batı kültürüne özendirilmesiyle günlük yaşantının ve konutun değişmesinde önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla büyük kentlerde müstakil konuttan yeni uygulanan apartman yapılarına geçiş yaşanmıştır. Sonrasında diğer Anadolu kentlerinde de yavaş yavaş dönüşüm başlamış, modernleşme olarak tanımlanan sürecin neticesi olarak apartman konutları Anadolu'da da üretilmeye başlanmıştır. Bu anlamda apartmanların prestij yapıları gibi gösterilmesiyle apartman konutlarına geçiş hızlanmış, apartmanda oturmak maddi bir güç ve statü göstergesi olarak kabul görmüştür³.

* Doç. Dr. Yavuz ARAT, Necmettin Erbakan Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-9145-2648. yavuzarat@gmail.com

¹ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, İstanbul 1996, s. 55.

² Necdet Sakaoğlu, "Aile Hayatımızda Avrupalılaşmanın Tesiri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1993, s. 140-144.

³ Kemal Ahmet Arü, *Türk Kenti*, İstanbul 1998, s. 56-87.

Geleneksel Türk Evi'nin bağlamsal kodlarının kültürle değişiminin niteliklerini yeni yapılaşan apartman ya da müstakil konutlarda da yansımalarının ne şekilde olduğunun tartışılması gerekmektedir. Nitekim geleneksel Türk Evi'nin oluşumunun seyrinde, kültürel kimliğinin tasarımın alt dinamiklerini temsil eden mekânsal kodların, apartmanlaşan konutlarda da aynı şekilde geliştiği öngörüldüğünde, kültürel sürekliliğin mekâna ve/veya konuta yansımalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak müstakil konuttan apartman konutuna geçişin kopuk olduğu bölgelerde de apartmanlaşan konutun dayatmacı mekânsal örgütlenmesinin, kullanıcı açısından sancılı olduğunu vurgulamak gerekir. Bu bağlamda kullanıcıların mekânı, kendi koşulları ölçüsünde yeniden değiştirdiği görülmüştür. Dolayısıyla ilk apartmanlaşan konutlardaki mekânsal örgütlenme niteliklerinin müstakil konutlardan gelen kültürel kodların etkileşimiyle ortaya konulması, bu kültürel zenginliğin içerisinde bölgesel olarak “*geleneksel konut*” ve “*apartman*” olgularının tanımlarını da yapılmasını sağlayacaktır. Bir başka ifadeyle ilk olarak müstakil evlerin tanımında bulunan sadece ev olgusundan öte, bağlamsal alt dinamiklerindeki heterojen yapıyı da algılamak gerekmektedir. Buna bağlı olarak, müstakil konutlardan apartmanlaşan konutlarla geçiş sürecinin ve bu süreçte kültürel kodların devamlılığı öngörüldüğünde, aynı plan şemanın belli bir süre devam ederek apartman planlarına kısmen yansıdığı sonrasında modernleşme endişeleri sebebiyle terk edildiği tespit edilmiştir.

Geleneksel konutun yapıldığı döneme ait yaşantıyı yansıttığı düşünüldüğünde, mekânsal örgütlenmenin de ait olduğu çevresel özelliklere göre biçimlenmiş olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu kapsamda çevresel uyum ile birlikte düzenlenmiş/yapılmış geleneksel konutun, etkin bir biçimde fiziksel yaşamın etkisinde oluştuğunu düşünmek gerekmektedir. Sonuçta fiziksel şartların farklılaştığı kentlerde dönüşüm, farklı şekillerde oluşan plan şemalarıyla mümkün olmuştur. Ancak kentlerdeki değişimler, büyük kentlerde yaşanan göç, adaptasyon ve uyum noktasında çeşitli sentezler türetilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla gelenek-

sel konutun modern yaşama adaptasyonu noktasında yaşanan değişimler neticesinde, apartmanlaşan konutlar için müstakil konuttan farklı olarak yeni plan düzenleri geliştirilmiştir. Süreçte yaşanan değişimler ile geleneksel konutun ulus devletlerin inşasında yaklaşık XX. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir şekilde geçilmesi, toplumların yaşadıkları çevreye karşı yabancılaşmasına ve toplumsal kimliğin kaybolmasına neden olmuştur.

Bu kapsamda geleneksel konutun kavramsal altyapısı, Türk evinin alt dinamikleri üzerinden sorgulandığında yeni oluşturulan kimlik inşası, apartman tipi konutlarda başkalaşan hayatın öz niteliklerini yansıtmadığını düşündürmektedir. Bunun nedeni Cumhuriyet sonrası yapılan apartman yapılarının kademeli olarak mekânsal örgütlenmesinin değiştirilmesinin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim mekânsal örgütlenmenin apartmanlaşan konutlarda farklı şekillerde görüldüğü plan tiplerinin türetildiği görülmüştür. Ulus devletlerin gelişim aşaması olarak öngörülen barınma mekânlarının dolayısıyla geleneksel konutun evrimi, çok hızlı bir geçişle yapılmaya başlanmıştır. İlk apartmanlaşma döneminde, apartman yapılarının maliyetinin yüksek olması ve mülkiyet sorununu çözecek yasal altyapının kurulmamış olmasından dolayı apartmanda konut sahibi olmak ekonomik bir güç ve statü göstergesi haline gelmiştir. Sonraki dönemlerde konut sahibi olmayı kolaylaştıran çeşitli imar düzenlemelerinin ve yasaların çıkmasıyla, apartman tipi konutların yaygınlaşması sağlanmıştır. 1950'li yıllarda yeni iş kollarının doğması ve kadının da çalışma hayatına dahil olmasıyla eve ayrılan zaman azalmış, bu da mekân organizasyonu küçülüp kompaktlaşan apartman tipi konutların daha çok tercih nedeni haline gelmesini sağlamıştır⁴.

Aslında geleneksel konut, yaşam biçimine bağlı olarak yüzyıllar boyunca kendiliğinden ortaya çıkan kavram, üslup ve düzenler oluşturmuştur. Bu nedenle Türk Evi niteliğinde ortaya çıkmış yerel mimari özelliklerin bağlama göre gerçekleştirilmiş halidir. Bu bakış açısıyla, Türk Evi'nin kavramsal özellikleriyle ortaya çıkmış geleneksel konut mimarisinin mekânları arasında; değişebilirlik,

⁴ Yavuz Arat-Ayşegül Kaçar, “1950-2000 Yılları Arası Apartmanlarda Barınma Kültürü ve İç Mekânın Dönüşümü: Konya Örneği”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, XVI/32 (2021), s. 445.

esneklik ve uyarlanabilirlik kavramlarının bulunarak yapılan örnekler üzerinde ustaca kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada geleneksel konutta mekânın aslında çok yönlü olduğunu söylemek mümkündür. Oda, avlu-hayat, sofa, izbe bu mekânların başında gelir. Müstakil konuttan sonra yapılan apartman tipi konutlarda bu çok yönlülük değiştirilmiş ve salt eylemlere yönelik mekânlar yapılmıştır. Bu mekânları oturma odası, salon, yatak odası gibi örneklendirmek mümkündür.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*birkaç katlı ve her katında bir veya daha fazla daire içeren çok katlı yapı*” anlamına gelen “*apartman*” kelimesinin, İtalyanca “*appartamento*” sözcüğünden türettiği görülmektedir. Bu sözcüğün kökü Latince “*a parte*” (ayrılmış, bölünmüş) kelimesinden türettiği bilinmektedir. Bu kelime Türkçeye, bağımsız bir birim oluşturan bir konut binasında bölmelerle diğerlerinden ayrılan odalar kümesi anlamına gelen İtalyanca ve Fransızca “*appart(e)ment*” kelimesinden geçmiştir. Bazı dillerde apartman sözcüğü sadece bir daireyi belirtmekte, binanın tamamı için apartman bloğu tabiri kullanılmaktadır⁵.

Genel olarak apartman tipi konutlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmeye paralel olarak ortaya çıkan ve tipoloji açısından Türkiye’ye gelişinin eş zamanlı olduğu kentsel yapılar grubundan oluşmaktadır⁶. Tarihsel süreçte geleneksel konut gibi üretilen apartmanlar da hem biçim hem de toplumsal olgu açısından aynı geleneksel evler gibi Türk kültürünün en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Ulus devletin inşası noktasından sonra yeni kentleşen Türk toplumunun bir anlamda Batı toplumunun ürettiği bu konut tipiyle buluşması, geleneksel konutun evrilerek apartman tipi konutlara dönüşmesi ile başlamıştır⁷.

Konya kentinde de benzer bir aşama seyretmiş olsa da tüm Türkiye’de yapılmış konutların değişimi/dönüşümü benzer özellikte seyretmemiştir. Bu noktada Konya Evleri, apartman dönüşümü noktasında bir örnek niteliği teşkil etmektedir. Nitekim Türk Evi noktasında yapılmış araştırmalar sonucu

geleneksel Konya Evlerinin Türk Evi özelliklerini taşıyarak yapılan evlerin biçimlenmeye esas tipolojiler içerisinde yer aldığından mekânsal değişime/dönüşüme örnekendirilmesi mümkündür. Konutun biçimlenmesinde ve mekânsal örgütlenmesinde bulunan kültürel kodların apartmanlaşan Konya kentinde bulunan müstakil konutların da değişiminin hızlı/keskin bir biçimde seyrettiğinden bahsetmek gerekmektedir.

Konya tarihsel süreçte birçok değişime/dönüşüme uğramış ve günümüzde de gelişime ve değişime açık olması nedeniyle önemli bir kent odağı olarak öne çıkmaktadır. Geçmişten günümüze kadar önemli ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle Anadolu’da bir çekim merkezi olan Konya, Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde de önemli bir eyalet merkezi olmuştur. Geçmişinde Haçlı ordularını, Mogol süvarilerini görmüş, bazen yanmış, bazen yıkılmış ancak hiçbir zaman karakterini yitirmemiş bir kent olma özelliğini yansıtmaktadır⁸. Bu nedenle Konya, Anadolu’nun merkezinde bulunması, ticaret yolları üzerinde olması, köklü bir yerleşim kültürünü barındırması gibi özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Hitit ve Roma döneminden başlayarak önemli bir tarımsal ve ticaret merkezi, Anadolu Selçukluları döneminde başkent, Osmanlı İmparatorluğu döneminde eyalet merkezi olması, günümüzde de karşılığını bularak nitelikli tarım ve sanayi dinamikleri açısından önemli bir yerleşim merkezi haline dönüşmesini sağlamıştır. Bu kadar yoğun bir geçiş ve yerleşim alanı olan Konya, tarihsel süreçte bahsi geçen olaylar neticesinde nüfus dinamiklerinde değişiklikler yaşanmasıyla da bazı dönemlerde surlarla çevrili kapalı kent, kimi zaman da açık kent kimliğine bürünmüş yapısıyla günümüzde hala gelişmeye devam etmektedir.

Osmanlı döneminde 1830’lu yıllarda başlayan modernleşme hareketinin bir tezahürü olarak demiryolları hatlarının inşa edilmesi, önce İngilizlerin yaptığı demiryolu hatları sonrasında Alman bankaları aracılığıyla kurulan Anadolu demiryolu hatlarının 1889 yılında kurulmasıyla ulaşım-

⁵ TDK sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.08.2021); Metin Sözen- Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1992, s.24; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 46.

⁶ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 654.

⁷ Doğan Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul 1998, s. 54-62.

⁸ Metin Sözen, *Anadolu Kentleri*, İstanbul 1971, s. 197.

da değişimler yaşanmıştır⁹. İzmit'ten Ankara'ya 1892'de ulaşan demiryolu hattının Konya'ya ulaştırılma fikri kentin köklü bir değişiklik yaşamasına neden olmuştur. Nitekim Anadolu Demiryolu Şirketi 1893'te demiryolu hattının imtiyazını alarak Eskişehir-Konya şirketini kurmuş, üç buçuk yıl sonra da hizmete açmıştır¹⁰. Hattın ilk önce Akşehir ve Iğın'a ulaşmasından sonra 1896'da Konya merkeze kadar ulaştırılmış, böylece kent merkezine ulaşan bir demiryolu hattı kurulmuştur. Anadolu demiryolu hattının Konya kent merkezine kadar ulaştırılmış olması, tarihi kent merkezinden sonra tren garının ikincil bir kentsel odak olmasını sağlamıştır. Konya ovasında üretilen tahılın başkent İstanbul gibi büyük şehirlere aktarımı ile zirai aletler gibi makinaların oradan gelişi de kolaylaşmıştır. Dolayısıyla kent üzerinde bir dizi ekonomik gelişmeye sebep olmuş, bu durum da kent içi ulaşım sistemini etkilemiştir¹¹.

Cumhuriyet sonrasında başkent Ankara'ya yakın olan konumu ve demiryolu kullanım alışkanlığının artması, Konya'nın bu dönemde de önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini sürdürmesini sağlamıştır. Konya ovasının bereketli toprakları üzerine kurulan kentte, en eski yerleşiminden başlayarak tarım ve hayvancılıkla uğraşı geleneği ve 1950'li yıllara kadar Selçuklu devletinden gelen Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelişen barınma alışkanlıkları da devam etmiştir. Bu noktada özellikle Türk kentlerinde görülen sokak dokusu ve mekânsal organizasyonlar ölçeğinde geçmişten gelen fiziksel özellikler korunmuştur. Ancak 1950'li yıllarda yaşanan hızlı kentleşme süreci Konya kentinin fiziki yapısını değiştirmiştir. Kente göçlerle birlikte eklenilen nüfusun barınma ih-

tiyacının karşılanmasına odaklanan imar planları hazırlanmıştır. Konya kentinin ilk imar planı kent nüfusu 58000 olarak alındığı, 1946 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından yapılmış plandır¹². Bu ilk kentsel planlama döneminde kentin, tek merkezli kompakt kent modeline uygun olarak tarihi merkez ve batı yönünde ulaşım ağı odaklı (tren yolu-istasyon) gelişme göstereceği öngörülmüştür¹³. Düzensiz göç dalgası ve sanayileşme hamlesi sürecinde ortaya çıkan konut ihtiyacı sonucu, Konya kenti ikinci imar planı olan, 1954 yılında uygulamaya giren Ferzan Baydar ve Leyla Baydar tarafından yapılmış plandır¹⁴. Sonrasında kentin hızla değişmesi ve ihtiyaç duyulan üniversite yerleşkesiyle, kentin yeni gelişme alanlarının planlanması ihtiyacı gereği düzenlenen yarışma sonucu elde edilen 1966 Haluk Berksan ve Yavuz Taşçı imar planı; tek merkezli batıya doğru gelişim öngörüsüne rağmen güneye doğru yayılmış ve ışınsal yollar üzerine dağınık bir yerleşme görünümüne ulaşması istenen kent için yapılmıştır. Bu planda üniversite alanının demiryolunun batısında yer alacağı öngörülmüş, ancak bu alan sonraki süreçlerde konut alanlarına dönüştürülmüştür¹⁵. Haluk Berksan ve Yavuz Taşçı 1974 yılında organize sanayi bölgesi ve 4. gecekondu önleme bölgeleri ile ilgili ilave bir plan hazırlamıştır. Kentin güneyinde ve doğusunda yer alan tarım toprakları ve sanayi alanlarına ayrılan yer seçiminden dolayı gelişim batıya ve kuzeye doğru yönlendirilmiştir. Burada tek merkezli kompakt yerleşimden kuzeye doğru lineer bir yerleşime geçildiği görülmektedir¹⁶. 1975 yılında imar planının ihtiyacı karşılamaması ve mücavir alan genişletilmesi sonucu 1983 çevre düzeni planı Yavuz Taşçı tarafından yapılmıştır¹⁷. Kent, izi ve kalıntıları ile

⁹ Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul 1988, s. 66-67; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu (9. baskı)*, İstanbul 2006, s. 120-121; Yağub N. Karkar, "Railway Development in the Ottoman Empire 1856-1914, An Economic Interpretation", (Indiana University in the department of Economics, Ph.D.), Indiana 1964, s. 136.

¹⁰ Lothar Rathmann, *Berlin-Bağdat: Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, (çev. Rağıp Zarakolu), İstanbul 1982, s. 47-48.

¹¹ Emrah Yılmaz, "Anadolu Demiryolları'nın Konya Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", II, Konya 2018, s. 19-36.

¹² Asım Kömürcüoğlu, *Konya İmar Planlı İzah Raporu*, Ankara 1946.

¹³ M. Serhat Yenice, "Kentsel Planlama Sürecinde Konya Kent Formunun Gelişimi Üzerine Bir Araştırma", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 52.

¹⁴ Ferzan Baydar- Leyla Baydar, *Konya İmar Planı İzah Raporu*, Ankara 1954.

¹⁵ Yavuz Arat-Mehmet Uysal, "Symbiotic Relationship Between University and The City: The Case of Alaeddin Keykubat Campus of Selçuk University-Konya", *Journal of Human Sciences*, XVI/2 (2019), s. 583.

¹⁶ Yenice, *aynı eser*, s. 58-70.

¹⁷ Yavuz Taşçı, "Konya 2000 Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu", Ankara 1983; Yavuz Taşçı, "Konya 2020 Nazım Planının Revizyonu Açıklama Raporu", Ankara 1999.

bilinen dış surların içinde, zorunlu olarak geleneksel doku üzerine yapılan imar planı ile sıkışık bir dokuda biçimlenmiş ve bu bölgeler için özellikle XX. yüzyıl son çeyreğinde ve XXI. yüzyılın başlarından itibaren kent içi değişimler ve dönüşümler başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm geçmişten günümüze kadar müstakil konutun değiştir(il)diği mahallelerden oluşmakta, yapılan apartmanlar uzun süre kent belleğinde yerini korumaktadır.

Geleneksel ev Konya kentinde yapılan planlama çalışmalarından önce belirli özellikleri yansıtmaktadır. Bu noktada plan tiplerini ve mekânsal organizasyonun apartman konutlarına geçişte benzer ya da farklılık gösterdiği düşünüldüğünde, plan tipleri açısından şu şekilde özetlenebilir. Geleneksel Konya Evleri plan tiplerinde, konuta genellikle yüksek dış duvarla ayrılmış sokaktan alınan girişle avlu/hayat kısmından erişildiği görülmektedir. Zemin katta bulunan servis kısımları olan; mutfak, hela (wc), ahır ve izbe gibi mekânlara erişim sağlanmakta, yazlık veya hariciye odaları da zemin katta ya da birkaç basamakla zemin kottan ayrılmış bir şekilde konumlanmaktadır. Bahçeye genelde bir avludan ya da hayattan geçilerek ulaşmakta, avlu/hayatin ortasında tulumba (çeşme) ve küçük bir havuz bulunmaktadır. Evin ana girişinde yer alan merdivenle üst katlara erişim bulunmakta, genelde sofaya açılan merdivenden, diğer odalara ve başodaya ulaşılmaktadır. Alt kat kullanımı çoğunlukla servis ve hizmet birimleri işlevlerini taşıırken, üst katta sofadan odalara dağılım gösteren bir mekânsal organizasyon bulunmaktadır.

Konya'da görülen apartman mimarisi için geleneksel bir altyapıyla yapılan konutların temelinde kültürel kodların etkisi özellikle ilk yapılan yapılarda gözlenmiştir. Modernleşme endişesiyle kimsen de olsa mekânsal organizasyon sistemlerinde yozlaşma görülse de, kültürel yansıma sonraları devam ettirilmiştir. Başka bir deyişle, Kuban'ın ifadesiyle apartmanlaşmanın ilk yıllarında yeni-modern- Türk mimarisi çağdaş Batı teknikleriyle gerçekleştirilmiş örnekler vermiş olsa bile yine

de kültürel mirastan modern bir üslup üretmeye yönelik yenilikçi arayışla Türk kültürüne özgü ara kesitte ürünler ortaya koyulmuştur¹⁸.

Nitekim Konya'da 1912 yılından başlamak üzere Mimar Muzaffer Caddesi'nden (Arapoğlu semti) başlayarak İstasyon Caddesi'ne uzanan yol üzerinde, aslında bilinen konut dokusundan farklı bir tipolojiyle gelişmiş bir takım evler de yapılmıştır. Bu evlerin "Maruniler"e ait evler olduğu ve farklı kültürel altyapılarına ait olarak geliştirildiği düşünülmektedir. Sonrasında ise 1938 yılından başlayan apartmanlaşma ve imar haketi ile kent kimliği değişmeye başlamıştır¹⁹.

Konya'da apartmanlaşma olgusu kronolojik açıdan değerlendirildiğinde, apartman tipi konut anlayışının ilk örneğinin 1937'de inşa edilen Hayat Apartmanı olduğu görülmektedir. Nitekim bu apartman Konya'da 1950'lere kadar tek apartman olma özelliğini devam ettirmiş, inşa tarihinden yaklaşık 14 sene sonra, 1950'lerden itibaren özellikle Alaeddin Tepesi ve İstasyon Caddesi üzerinde pek çok apartman tipi konut inşa edilmiştir. Kibrit (1951), Ağabeyli (1952), Altıoklar (1953) ve San (1953) apartmanları bu yapılardan bazıları olarak sayılmaktadır²⁰.

Geleneksel konuttan geçişte Konya kentinde yapılan ilk apartman binasından (Hayat Apartmanı-1937) yaklaşık ondört yıl sonra ikinci apartmanın (Kibrit Apartmanı-1951) yapıldığı düşünüldüğünde bile apartmanlaşan konutun mekânsal değişimini okumak mümkündür. Bu değişim/dönüşüm kapsamında müstakil konutu hemen terk etmek mümkün olmasa da, Konya'da zamanla mekânsal anlamda yaşanan bu değişim, apartman yapılarının artmasıyla daha çok yaşamı da etkilemiştir. Bahçeli geleneksel konuttan oluşan sokak dokusunda yatay ve mesafeli komşuluktan apartman konuta geçişte yaşanan çoklu dikey ve yatay komşuluğun yaşantıyı da etkilediği açıktır. Nitekim bahçe komşuluğu kapı komşuluğuna dönüşmüş olsa da alt ve üst katlardaki düşey komşuluğun

¹⁸ Kuban, *aym eser*, 1998, s. 65-70.

¹⁹ A. Sefa Odabaşı, *20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, Konya 1998, s. 54.

²⁰ Mine Ulusoy, *Konya'da Apartman Yapılarının Tarihsel Gelişimi*, Konya 1999, s. 99-125.

niteliği yeni öngörülen yaşantının farklılıklarından ilkidir. Ancak bağımsız konutta yaşanan plansal farklılık burada esas olarak ele alınmaktadır.

Bu kapsamda bahsi geçen apartman konutlarının planlarından; Hayat Apartmanında geleneksel konuttan etkilenen bir plan anlayışıyla holden/sofadan dağılan oda tipleri görülmüştür. Konuta girişten sonra kurgulanan geniş bir hol, sofa görevini görerek mekânlara dağılımı sağlamaktadır. Bağımsız bölümlerin her birinde plan tipi değişse bile benzer mekânsal kurguda yapıldığı görülmüştür. Buna göre katta simetrik olmayan iki daire planlanmış olsa da dairelerin planlarında genel olarak mekânsal organizasyonlarında bir değişim gözlemlenmez. Bu apartmandan sonra yapılan Kibrit Apartmanında da aynı biçimlenme kurgusu gözlemlenir. Farklı olarak binanın köşesinde biçimsel olarak yuvarlak tercih edilmesine karşın, Hayat Apartmanına göre daha belirgin sofa anlayışı hâkimdir. Bu apartman konutunda da orta hol olarak kurgulanan mekândan geçiş yapılarak diğer mekânlara dağılım sağlanır. Kibrit Apartmanından bir yıl sonra yapılan Ağabeyli Apartmanında ise simetrik yaklaşımla bir katta iki bağımsız konut çözümlenmiştir. Bu apartman aslında apartman konutu anlayışında çözümlenmiş ilk yapı olduğu izlenimini, mekânın dağılımını sağlayan orta holün küçülmesiyle gösterir. Bunun yerine sofa mekânı salon anlayışıyla çözümlenerek içe alınmış, bu şekilde iç sofa olarak ele alınmıştır. Bunun yanında salona/iç sofaya açılan mekânlar kurgulanmış bu mekân parçası da yemek odası şeklinde düzenlenmiştir. Bu apartman örneğinde geleneksel konuta atıf olarak mekân içi depolamanın yapıldığı mekânsal donatının sandık odası gibi bir mekâna (ç)evrildiği bir mekân kurgulandığı dikkat çekmektedir. Bu apartmandan bir yıl sonra yapıldığı tarihlenen Altıoklar Apartmanında ise diğer apartman konutlarından farklı olarak her katta tek konut görülmektedir. Bu konutta da Ağabeyli apartmanında olduğu gibi giriş antresinin küçüldüğü, buradan bir dağılım holü kurgulanarak yapıldığı, bunun da sofa mantığında çözüldüğü görülmüştür. Ancak bu konutta dikkat çekilen gece

holünün fonksiyonunun kullanıldığı apartman konut plan sisteminin geliştiğidir. Burada bulunan fonksiyon yani gece holü banyo sandık odası ve yatak odalarına açılmaktadır. Bununla birlikte konutun giriş antresi sadece mutfak, tuvalet ve günlük odaya açıldığı böylelikle fonksiyon ayrımının yapıldığı görülmüştür. Altıoklar Apartmanından bir yıl sonra yapılan San Apartmanında da, her katta iki konut bulunmaktadır. Bu konutlar yine simetrik planlama ilkesiyle tasarlanmışlardır. Bu apartmanda da dağılım holü/sofa daha içe alınarak gece holüne açılan bir mekâna dönüştürülmüştür. Giriş holünden bağlanan odalardan sonra sofaya açılan bir kapı bulunarak mekânsal ayırım sağlanmaktadır.

Konya kentinde dönüşüm kentsel düzeyde devam etmekte, açılan yeni yollar ve parselasyon düzenlerindeki değişimle geleneksel konutun dönüşümü devam etmektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Konya kenti için 1945, 1954, 1967'li yıllarda yapılan imar planları ile kent içi geleneksel konutların bulunduğu sokak dokuları aynı kalacak şekilde parsel düzeni değiştirilmemiş, kat yükseklikleri dört ya da beş kat olarak artırılarak geleneksel dokuda revizyon yapılmıştır. Bununla birlikte aynı doku içinde geleneksel yöntemlerle kendiliğinden oluşan konut mimarisinin yanında artırılan konut gabarisi sonrasında doku bazında yapısal değişikliklere uğramış, yol mesafesi aynı kaldığı için yoğun-sıkışık bir doku haline gelmiştir. Sonuçta geçmişten günümüze bir düzen içerisinde gelmiş bu biçimleniş önceleri bir veya iki katlı olan konut dokularına göre oluşmuş yapılar arasındaki boşluk ve bahçelerin kaybolmasına, mahallelerin sıkışık ölçekte, güneş gör(e)meyen katlara sahip olmasına, dolayısıyla nitelsiz ve insan ölçeğini aşan sokak dokularının oluşmasına neden olmuştur. Buradaki geleneksel konutlarda yaşayan Konya yerli halkı da yeni yapılan mahallelerdeki yeni apartmanlara göç etmişler, müstakil konutlarını terk ederek hızla apartmanlaşan yeni dokularda yer edinmişlerdir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra kentin büyüme ekseninde olmak üzere başlayan

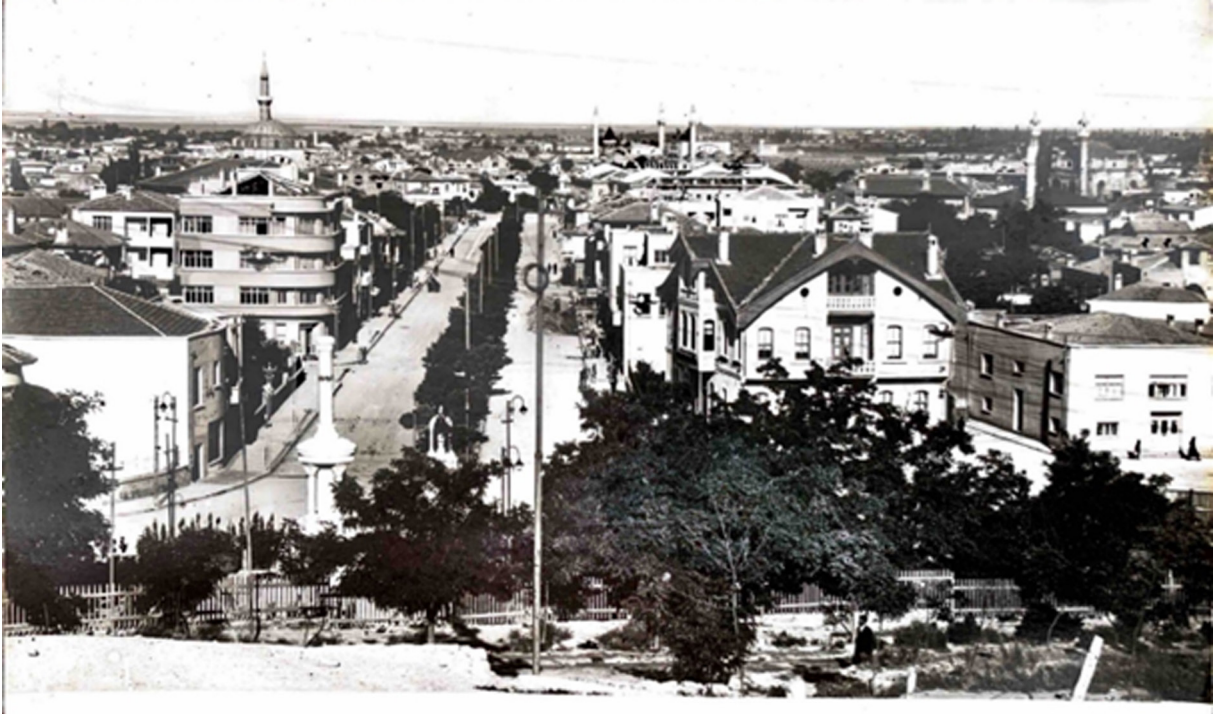

bu yer değiştirmeden dolayı, 1990'lı yılların başlarında geleneksel dokular yerli halkını kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanında Konya kent merkezinin geçmişte ticaret aksına (bedesten) yakınlığı, artık önemli bir veri olmanın ötesinde, konutların sıkışık dokuda olması ve mahalle anlayışının yitirilmesi, alanın cazibesinin kaybedilmesine neden olmuştur. Bu nedenle bu alanlar tarihi dokuya ve bedesten tarafına geçiş alanı olma kimliği ile niteliksiz bir kentsel alan olarak dönüşmeye başlamıştır.

1990'lı yılların başında geleneksel dokuda bulunan konutların terkedilmesi neticesinde geleneksel dokuda kısmen de olsa işlevsel dönüşüm yaşanmıştır. Süreçte özellikle iş hanlarının yetersiz olduğu bölgelerde geleneksel konutların iş hanlarına/merkezlerine ve bağımsız bölüm olarak ofislere dönüştürülmesi, dolayısıyla konutların tica-

birçok alanda kültürel sosyal ve fiziksel bir kopma oluşmamıştır. Dolayısıyla kent merkezinde yenilenen mahallelere taşınan yerli halk eski dokudaki geleneksel konutlarını yeni sahiplerine bırakmıştır.

Günümüzde ise halen süregelen kentsel dönüşüm ile Konya yerli halkı eski mahallelerini terk ederek yeni dönüşen alanlardaki, dışa kapalı apartman konutlarının oluşturduğu ortamlara taşınma eğilimindedir. Bu nedenle eski kent merkezleri ya da mahalleleri cazibesini daha fazla yitirmiş durumdadır. Bunun yanında 2005 yılında Suriye'de çıkan savaş nedeniyle ortaya çıkan göçten Konya kenti de etkilenmiş, Konya'nın eski evlerine Suriyeli sığınmacılar yerleşmiştir. Bu durum sivil mimari örneklerinde hızlı yapısal karakteristik ve özgün değerlerinde bozulmalara neden olmaktadır.

XX.yüzyılın ortalarında Konya Panoramasi-Alaaddin Mevlana Aksı

ret alanları olarak kullanılması başlamıştır. Artık işlevsel değişikliğe uğrayan geleneksel konutların bir kısmı ticari işlevlere dönüştürülmüş olsa da, konut işlevi giderek azalan oranda devam etmiştir. Bunun yanında Konya kentinin çevre ilçelerinden göç alması nedeni ile sürekli yenilenen nüfusla,

Bakımsız, yıpranmış veya doku içerisinde yıkılmaya yüz tutmuş evler yeni işlevler yüklenerek restore edilmekte, yerine yeni yapılar yapılarak dönüşüme uğramakta veya birden fazla apartman yapısının bir arada tasarlandığı kapalı siteler olarak karşımıza çıkmaktadır.

DEDE BAHÇESİ'NDEN KONYA FUARINA: KÜLTÜR PARK*

Kültür, insan yaşamını şekillendiren ve insanları bir arada tutan bir olgudur. Ortak bir yaşam tarzına sahip insanlar toplumu oluştururken toplumlar da sahip oldukları ortak kültürle birlikte yaşam alanlarını meydana getirmişlerdir. Bu süreç yapılanmayı beraberinde getirmiş ve toplumun mekâna yansımaları olarak kentler ortaya çıkmıştır. İnsan ürünü olan kültür, insan ürünü olan kenti ve kentsel mekanları çok fazla etkilemekte ve bu etkileşim karşılıklı olarak devam etmektedir. İnsan, toplum, kültür ve kent arasında dönüşümlü olarak yaşanan ilişki, eş zamanlı olarak kentsel mekanları şekillendirmektedir¹. Kültür, yaşamdaki değerleri fiziksel çevredeki biçimlere dönüştürerek yaşam biçimini etkilemekte ve insan davranışlarını belirlemektedir. Her kültürel uzantı, mekânın kavranmasını, anlayışı ve mekân kullanımını yakından etkilemektedir. Mekân kullanımında fiziksel çevre, içinde yaşayanların değerlerini, yargılarını, hayat görüşlerini ileten bir ortamdır. İçinde barındırdığı anlamları kapsayan semboller kullanan mimari dil, gücünü gelenek ve kültürden almaktadır². Kültürün insan yaşamı üzerindeki düşünsel ve eylemsel belirleyiciliği, insanın varlığını ve eylemlerini sürdürdüğü mekân kavramı için de geçerlidir. İnsan

tarafından oluşturulan mekânın içeriğini, insanın davranışlarını, yaşam biçimini, değer yargılarını, inançlarını, sanat üretimini örgütlenme yetisine sahip olan kültürel değerler belirlemektedir. Zaman içerisinde mekân anlayışı kültürün değişimi ve gelişimiyle birlikte dönüşmektedir³.

Kentler, kuruldukları günden itibaren politik, coğrafi, beşerî, ekonomik ve kültürel değişkenlerin etkisiyle biçimlenen dinamik oluşumlardır⁴. Kent mekânı daimî bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde. Bu süreç küresel ve yerel ölçekte çeşitli ekonomik, kültürel, politik, sosyal dinamiklerde gerçekleşen değişim ve dönüşüm, kent mekânını şekillendiren kentli, yerel yönetimler ve yükleniciler gibi aktörlerin bu değişim karşısındaki tavırları ile şekillenmektedir⁵. Kültürel dönüşümlere önemli bir altlık oluşturan siyasal gelişmeler ile mekânı kullanma ve tasarlama pratikleri arasındaki girift ilişkiyi her tür tasarım ürünü üzerinden okuyabilmek mümkündür. Toplumu biçimlendiren kültür ve yaşam alışkanlıkları, açık-yeşil alanlardaki tasarım ve kullanım biçimlerini de doğrudan etkilemektedir⁶. Kültür ve mekân etkileşimi doğrultusunda kentsel mekanlar değişirken tarihi süreç

* Doç. Dr. Filiz ÇELİK, Selçuk Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-4006-5947. filiz@selcuk.edu.tr

¹ Elif Atıcı, "Kültürün Kent ve Mekâna Etkilerinin, Doktora Tezleri Üzerinden İncelenmesi", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, VI/1 (2021), s. 2.

² M. Ebru Erdönmez-Altan Akı, "Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri", *Megaron*, S. I/1 (2005), s. 69.

³ Ürün Anıl Özdemir, "Kültür Bağlamında Kent ve Mekânsal Örgütlenme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2 (2011), s. 63.

⁴ Seda Sakar Atçeken, "Kentsel Mekânın Değişimi ve Gelişme Döngüleri; Eski Keresteciler Çarşısı (İzmir) Örneği", *Planlama*, S. XXXII/1 (2022), s. 77.

⁵ Burcu Arıkan "Kentsel Mekânın Değişimi ve Konut Dokusunda Katmanlaşma: Feneryolu Mahallesi Örneği", (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013, s. 1.

⁶ Burcu Filiz Demirci-İlknur Türkseven Doğrusoy-Özlem Arıtan, "Tanzimat Döneminden Günümüze Türkiye'de Siyasal ve Kültürel Dönüşümler Bağlamında Park Kullanımı", *TAC Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, S. 8 (2016), s. 51.

içerisinde dini, siyasi, politik, ideolojik, sosyal ve ekonomik faktörler de kentsel mekanları etkilemiştir. Bu bağlamda yeşil alanlar da kentle birlikte evrilmektedir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde devlet eliyle yürütülen modernleşme projesi, Türkiye'nin hemen her kentinde, kamusal mekânda karşılığını bulmuştur. Yeni bir ulus devletinin doğmasına kaynaklık eden cumhuriyet rejimi ile Türkiye'de modernleşme projesinin doğrudan devlet eliyle uygulamaya koyulduğu bilinen bir gerçektir. Üstelik etkin biçimde işletilmesi hedeflenen modernleşme projesi kamusal mekânın da baştan aşağı dönüş/türül/düğü yeni bir devlet düzeninin ortaya konmasını gerekli kılmıştır⁷.

Kentlerin önemli unsurları olan yeşil alanlar, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber modern ve medeni kentler yaratma ilkelere hizmet etmiş ve bu bağlamda birçok kentte hayata geçirilmiştir. Sosyal hayatın yeniden üretilen dinamikleriyle planlanan Cumhuriyet dönemi parkları, barındırdıkları yapılar, yeni kamusal mekânlar ve açık-yeşil alanlarıyla kentlinin hem eğlenmesini hem de öğrenmesini hedefleyerek modernleşmenin önemli projelerinden biri olmuştur⁸.

Cumhuriyet dönemi ile gündeme gelen kültür park, Türkiye'ye özgü ve Türkiye'deki planlı kent parklarının ilk modelleridir. Türk toplumu, Cumhuriyet döneminde planlı park kavramıyla tanışmış, bu dönemde kültür parklar kent merkezinde tasarlanan, sosyal, kültürel ve rekreasyonel hizmetler sunan yeşil alanlar olarak ortaya çıkmıştır. Kültür parklar, kent merkezinde konumlandırılarak Cumhuriyet döneminde kentlerin tarihsel gelişimlerine tanıklık etmiş ve zaman içinde kentin gelişimini yönlendirmişlerdir. Günümüzde ise kültür parklar, Cumhuriyet tarihinden kalan miras olarak kavramsal, kültürel ve mekânsal olarak önemli yeşil alanlardır.

Kültür parkın amacı, dünya ülkeleri ile sosyal, diplomatik, kültürel ve ekonomik bağlamda ilişki

kurulmasını sağlamak ve kenti dünyaya tanıtmaktır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet kentini yaratma çabaları kapsamında mimari yapılanma ile kent bütünü içinde yerini almış özel işlevlere sahip yeşil alanlardır. Kültür parklar, kendini modern dünyaya kabul ettirme çabasında olan bir ülkenin, kentlerine yeni bir imaj ve kentliye rekreasyon bilinci kazandırma çalışmalarıdır. Bu da birçok farklı kullanımın kültür parklar bünyesinde yer almasına neden olmuştur. Kültür parklar temalı parklardır ve adından gelen kültür fonksiyonu, tasarımcıyı kullanıcıyı bilgilendirmek, parkta eğitsel ve eğlendirici aktiviteler bulundurmak için yönlendirmiştir. Fuar alanları, hayvanat bahçesi, lunapark, tiyatro, spor alanı, büyük göletler ve yeme-içme mekânları kültür park içinde bulunan standart kullanımlar olarak nitelendirilebilir⁹.

Erken Cumhuriyet döneminin en önemli modernizasyon projelerinden biri olarak kültür parklar, barındırdıkları eğlence tesisleri ve rekreasyonel faaliyetleri ile çağdaş yaşam modelini kentsel yeşil alanlarda temsil etmişlerdir. Halkı eğitmek ve aydınlatmak için ulusal idealleri ve Cumhuriyet modernitesini sembolize eden kültür parklar, serbest zaman aktivitelerinin sosyal ve kültürel pratiklerle içselleştirildiği yeni mekânsal arayışların ürünüdür. Türkiye'de 1930'larla birlikte modernitenin yansıması olarak pek çok kentte yaygınlaşan kültür park fikri, kültürel normların ve sosyal davranışların batılı yaşam tarzını inşa ettiği kamusal alan olarak süregelmiştir¹⁰.

Her sahadan çeşitli ürünlerin sergilendiği bir buluşma alanı olarak tanımlanabilen ve açık veya kapalı alanlarda kurulabilen fuar, sergi, pazar ve panayır bir kültürün tanıtıldığı veya kültürlerin buluştuğu en önemli sosyal, kültürel ve ekonomik buluşma merkezlerinden biridir. Fuarlar, devletlerin kendilerini dünyaya tanıtmaları için seçilen etkili yollardan biridir¹¹. XIX. yüzyılın ikinci yarısı hem batıda sanayi devriminin yaşandığı hem de

⁷ Özlem Arıtan, "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri", *Mimarlık*, S. 342 (2008), s. 49.

⁸ Feyza Topçuoğlu-Meltem Ö. Gürel, "Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültür Park'ın Dönüşümü", *İdealkent*, S. XXXI/11 (2020), s. 1490.

⁹ Sevinç Gündoğdu, "Tarihi Süreç İçinde Kültürparklar ve Bursa Örneği", (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003, s. 1.

¹⁰ Topçuoğlu-Gürel, *aynı makale*, s. 1487.

¹¹ Evrim Şencan Gürtunca, "Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD'de Biraktığı İz: 1939 New York Dünya Fuarı ve Türk Stantları", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VIII/24 (2020), s. 114.

dünyada fuarcılık kültürünün başladığı ve yaygınlaştığı dönem olmuştur¹².

Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan batılılaşma ve modernleşme çabaları kapsamında ilk olarak 1851 Londra Evrensel Fuarı'na daha sonra da Cumhuriyete kadar ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya ve İtalya'da düzenlenen fuarlara katılım sağlanmıştır. Katıldığı evrensel sergilerden edindiği tecrübeyle Osmanlı döneminde, 1863 yılında ilk sergi olan Sergi-i Umumi-i Osmanî ve 1897'de Yıldız Sergisi düzenlenmiştir. XX. yüzyıl başında ise imparatorluk coğrafyasında bölgesel sergiler düzenlenmiştir. Millî Mücadele dönemi (1919-1922) başarıyla sonuçlanıp Türkiye Cumhuriyeti dünya sahnesine çıktığında (1923), bazı kültür öğeleri İmparatorluktan Cumhuriyete, yeni rejimin ihtiyacı ve politikasına uygun şekilde aktarılmıştır. Fuar ve sergiler de bu aktarım doğrultusunda Cumhuriyet döneminde de yaygınlaştırılarak devam ettirilmiştir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de erken Cumhuriyet döneminde, kendini tanıtmak ve ülkeler arası ilişkileri geliştirmek için fuar ve sergilerin düzenlenmesi tercih edilmiştir¹³.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kamusal açık mekân olarak fuarlar, özellikle modernleşme sürecinde tüm yaş, cinsiyet ve kültürel özellikteki kent halkına hitap edebilen, eşit olanaklar sunan toplumsal iletişim noktaları olmuşlardır. Bu mekânlar aynı zamanda batılılaşma ile birlikte eğlence kültürünün de gelişimini, sosyal ve kültürel yaşamda yenilikleri dolayısıyla kamusal açık mekânlarda yeni bir kimlik oluşumunu da sağlamıştır¹⁴.

1936 yılında İzmir Kültür Parkı ve Enternasyonal Fuarı, 1955 yılında Bursa Kültür Parkı, 1982 yılında Antalya Kültür Park ve Fuar Alanı, 1997 yılında ise Gaziantep 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı hizmete sunulmuştur¹⁵. Konya Kültür Park ise varlığı Selçuklu dönemine kadar uzanan Dede Bahçe-

si'nin önce Kültür Park sonra Konya Fuarı günümüzde ise tekrar Kültür Park olarak evrilmesinin sonucudur.

Dede Bahçesi, her dönemde, Konya için bir rengi noktası olan Alaeddin Tepesi'nin kuzeybatısında, İç Kale ile Dış Kale arasında yer almaktadır. Selçuklu döneminden itibaren günümüze gelinceye kadar genişletilip değiştirilerek orijinalliğini yitirmiş ama ismiyle varlığını sürdüren ve kent belleğinde kalan Selçuklu dönemine ait bahçelerden biridir¹⁶. Dede Bahçesi, Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın vakfı olan bir arazide yer alan bahçedir. Selçuklu sultanları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktidarının tek temsilcileri olarak vakıf kurucuları arasında yer almışlardır. Anadolu Selçukluları, genellikle vakıf kurumunu kentleşmenin kaynağı olarak kullanmışlardır. Anadolu Selçukluları, Anadolu'da kendilerine has bir sosyo-ekonomik yapı oluştururken İslam devletlerinden aldıkları vakıf kurma anlayışını geliştirerek iyi bir vakıf sistemi meydana getirmişler ve bunu Osmanlı vakıf anlayışına da temel olarak aktarmışlardır. Vakıf kurumu, Anadolu şehirlerinde Anadolu Selçuklularından itibaren belediye hizmetleri başta olmak üzere yerel yönetimlerin bütün idaresini üstlenmiştir. Bu gelişim içinde şehirlerdeki yerel idare yetkileri vakıflar tarafından geliştirilerek birçok kamu hizmeti gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple kentleşmede, kentlerin imarında ve düzenli bir şekilde gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca kentlerde kamu hizmeti gören vakıf mütevellî heyetlerinin güçlenmesi ile sivil toplum örgütlerine benzer örgütlenmeler gerçekleştirilmiştir¹⁷. Osmanlı Döneminde Konya'da vakıfların belediyelerin görevlerini üstlendiği görülmektedir¹⁸. Selçuklu döneminde vakıf olan Dede Bahçesi'nin, Osmanlı döneminde de bu işlevi devam ettirilmiştir. İlk dönemlerde Dede Bahçesi, sebze-meyve yetiştirilen bir üretim alanıdır. Bu yönüyle Dede Bahçesi görsel değil işlevsel bir bahçedir. Dede Bahçesi'nde

¹² Haluk Kanca, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Uluslararası Osmanlı Fuarı: 1863-Sergi-i Umumi-i Osmanî", *III. Balkanlar ve Ortadoğu Ülkeleri Muhasebe ve Muhasebe Tarihi Konferansı*, 19-22 Haziran 2013, İstanbul, s. 159.

¹³ Kanca, *aynı makale*, s. 181.

¹⁴ İrem Dinçler-İlknur Türkseven Doğrusoy, "Kamusal Açık Mekânlarda Dönüşümün Kimlik ve Anlama Olan Etkileri, Samsun Milli Fuar Alanı Örneği", *Online Journal of Art and Design*, XI/1 (2023), s. 71-87.

¹⁵ Ayçe Ezgi Kızıldere, "Sanat Akımları Açısından Türkiye ve Diğer Ülkelerdeki Başlıca Parklar 19. Yüzyıl-21. Yüzyıl Arası", (İstanbul Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 79.

¹⁶ Filiz Çelik, "Tarihi Dede Bahçesi", *Türkiye Peyzajları I. Ulusal Konferansı-Türk Bahçeleri*, 23-25 Mayıs 2016, İstanbul, s. 32.

¹⁷ Mustafa Demir, "Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmaret Kurumları ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. 27 (1998), s. 43.

¹⁸ Mehmet Sabri Doğan-Hasan Yaşar (2020), "Belediye Teşkilatı-Konya'da Mahalli Yönetimin Tarihçesi", (erişim tarihi 28.12.2022), <https://www.konyapedia.com/makale/696/belediye-teskilati>

Türk bahçesinin işlevsellik, yaşama mekânı olması ve düzende yalınlığı ile karakterize edilen özellikleri hakimdir¹⁹.

Selçuklu döneminde bahçe, Mevlevi Dergâhı'na bağlanarak geliri de dergâh mensuplarının yararına sunulmuştur. Böylece bahçe, Konya Mevlevihanesi'nin idaresine geçmiş ve Dergâhın yazlık semahanesi olmuştur. Zamanla bahçe, Mevlevi dedelerinin gezinti ve dinlenme yeri olmuş ve bu nedenle "Dede Bahçesi" diye anılmaya başlanmıştır. Dede Bahçesi adını alması Osmanlı dönemine rastlamaktadır. Bahçe her yıl ekilmiş, bakımı yapılmış; meyve, sebze ve çeşitli ürünler yetiştirilmiştir. Dede Bahçesi'nde sebze-meyve yetiştirilerek üretim yapılmasının yanı sıra Mevlevi Dergâhı mensupları oturma, dinlenme, yeme-içme ve gezinti yapma gibi aktiviteleri de yapmışlardır. Ayrıca Konya'ya gelen yabancı misafirler bu bahçede ağırlanmış ve yaz mevsiminde sema törenleri Dede Bahçesi'nde yapılmıştır²⁰.

1920'lerde Konya'ya ilk defa yıldız çiçeği (*Dahlia sp.*) getirilerek her rengi yetiştirilmiş; Dede Bahçesi'nde "Yıldız Çiçeği Yarışması" yapılmıştır. Bu anlamda Dede Bahçesi, Konya'da süs bitkilerinin ilk defa yetiştirildiği ve sergilendiği bahçe niteliğini kazanmıştır. Dede Bahçesi içerisinde özel olarak bir "Gül Bahçesi" oluşturulmuş; her renk gülün yanı sıra mor ve siyah renkte çok özel güller yetiştirilmiştir. İlk olarak 1952 yılında başlayıp 1960 yılına kadar devam eden "Gül Yarışması" da Dede Bahçesi'nde yapılmıştır²¹. Güllerini satmak veya teşhir etmek isteyenler için de Dede Bahçesi'nde özel yerler ayrılmıştır. Aslında bu dönemde Dede Bahçesi güllerin sergilendiği bir mekân olmuştur.

1926 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla Dede Bahçesi, önce hazinenin daha sonra da Konya Belediyesi'nin mülkiyetine geçmiştir. 1923-1927 yılları arasında Konya Belediyesi'nin yaptığı çalışmalar arasında Dede Bahçesi'ne, diğer parklara ve kent için yollara dikilecek ağaç ihtiyacını karşılamak için fidanlık haline getirildiği ve bahçeyi çevreleyen duvarların tamir edildiği yer almaktadır.

dır. Yakın çevredeki Baltacıoğlu'nun Bahçesi de fidanlığa dahil edilmiş ve böylece Dede Bahçesi ilk defa genişletilmiştir. 1927 yılında köşkün önüne bir tünel ve kayalı fiskiye ilave edilmiştir²². Fidanlık yapılırken hayvanat bahçesi ile tenis kortları kaldırılmıştır. 1935 yılında Belediye bahçeyi bir süre kapatmış fakat yaz aylarında tekrar hizmete açmış ve bahçeye çiçek serası ilave etmiştir. Daha sonra çiçek serası belediyede kalmak üzere havuz, köşk ve meşe ağaçlarının altı kiraya verilmiştir. "Dede Aile Gazinosu" adıyla Konya halkına hizmet vermeye devam etmiştir. Yaz akşamları Konyalı müzisyenlerin yanı sıra zaman zaman İstanbul'dan gelen tanınmış sanatçılar burada konserler vermişlerdir. 1959 yılında ise köşk ve havuz yıktırılmıştır.

Dede Bahçesi, ilk düzenlemeden sonra sadece dergâh mensuplarının kullanımına yönelik bir bahçe iken daha sonraları Konya halkının kullanımına açılmış; I. Dünya Savaşı yıllarında halkın da bahçeden yararlanması sağlanmıştır. Dede Bahçesi'nin halkının kullanımına açılması, Avrupa'da saray ve villa bahçelerinin halkının kullanımına açıldığı döneme rastlamaktadır. Bu dönemde "Dede Aile Bahçesi" olarak anılmıştır. Bahçede, saz heyetleri ikindiden sonra hava kararınca kadar müzik programları yapmışlar; gelen halk çay ve kahve içmiştir. Bahçede yetiştirilen sebze ve meyveler cüzi bir bedel karşılığında bahçeye gelen ziyaretçilere satılmıştır. Elde edilen gelirle I. Dünya Savaşı yıllarında cephelede bulunan askerlere silah, malzeme, yiyecek-içecek, giyecek ve para yardımlarının bir kısmı karşılanmıştır. O dönemde aydınlatma olmadığı için hava kararınca bahçe kapanmıştır.

Cumhuriyetin ilk zamanlarındaki modernleşme çalışmaları kapsamında meşe ağaçlarının altına geniş bir dans pisti eklenmiştir. Daha sonraları dans pistinde düğün ve sünnet törenleri yapılmıştır. Bahçenin güneydoğu kapısından girince sağ tarafa küçük bir hayvanat bahçesi ilave edilmiş; tavus kuşları, ördekler, ceylan, kurt, tilki ve güvercinlere yer verilmiştir. Hayvanat bahçesi ile havuz arasına o dönemin en modern tenis kortu inşa edilmiştir. Ayrıca havuzda küçük bir sandalla halkın gezinti yapması sağlanmıştır²³.

¹⁹ Çelik, *aynı bildiri*, s. 34.

²⁰ Ali Işık, "Güller Şehri Konya'da Gül Bayramları", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya II Özel Sayı 1999, s. 18.

²¹ Çelik, *aynı bildiri*, s. 36.

²² Doğan-Yaşar, *aynı yer*.

²³ Çelik, *aynı bildiri*, s. 34-35.

Cumhuriyet döneminde öne çıkan uygulamalardan biri de bazı şehirlerde spor alanları ile parkların birbirine yakın konumlandırılmasıdır. Ankara (Gençlik Parkı-Stadyum), Antalya, Balıkesir ve Çorum şehirlerinde de parka yakın konumda stadyum vb. spor alanları bulunmaktadır. Dede Bahçesi'nin yakın çevresi ile kurduğu ilişki incelendiğinde, Alaeddin Tepesi ve Atatürk Şehir Stadyumu ile yakın konumdadır. Bu durum parkların Cumhuriyet ideolojisini, Cumhuriyet'in kamusal yapılarıyla ilişki kurması kadar spor alanlarıyla da ilişkilendirerek yansıttığı söylenebilir. Cumhuriyetin sağlıklı ve modern bir devlet inşa etme söyleminde parkların spor alanlarıyla birlikte kurgulanması sağlıklı ve genç bir ulus oluşturma söylemini destekler niteliktedir.

Konya'da fuar kurulmasına yönelik ilk fikirler, 1960'lı yılların başında ortaya çıkmıştır. Kurulacak fuarın, gelecekte Orta Anadolu Fuarı'na temel teşkil etmesi gibi büyük hedefler ortaya konulmuş; ilk somut adım, fuar alanının 1965 yılında imar planına işlenmesiyle atılmıştır. 1967 yılında Dede Bahçesi ile çevresinde Konya Belediyesi tarafından istimlak edilen yerlerin Kültür Park olarak düzenlenmesine yönelik bir proje hazırlanmıştır. Konya Fuarı projesi daha önce Bursa Fuarı'nın projesini de yapan Yüksek Mimar Mühendis Yavuz Taşçı tarafından hazırlanmıştır. Kültür Park, 2 Mayıs 1967 tarihli imar planında yer alan fuarın başlangıcı olarak tasarlanmıştır. Alaeddin Tepesi'nin kuzeybatısındaki çocuk bahçesinden başlayarak tarihî Dede Bahçesi'ni de içine alacak şekilde planlanan Kültür Park, yaklaşık 42.000 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Fuarın kurulduğu alan, Yıkık Mahalle (Ferhuniye Mahallesi) olarak bilinmektedir. O dönemde Haziran 1968 tarihinde hizmete girmesi öngörülen Kültür Park projesinde büyük bir gölet, su oyunu havuzları, açık hava tiyatrosu, kafeterya ve gazinolar, çay bahçeleri, büyük bir akvaryum, muhtelif bitkileri kapsayan tabiat müzesi, lunapark, dinlenme ve eğlenmeye yönelik bölümler tasarlanmıştır. Ayrıca Alaeddin Tepesi'ndeki sosyal tesislerle yapılacak parklara kolayca ulaşabilmek ve şehri yukarıdan seyredabilmek amacıyla Alaeddin Tepesi ile Kültür Park arasında bir de teleferik yapılması da planlanmıştır²⁴.

İzmir Kültür Park ve Enternasyonal Fuarı ile Bursa Kültür Park'ta olduğu gibi birbirine bağlı park ve fuar konsepti arasındaki ikili ilişki Konya Kültür Park ve Konya Fuarı kapsamında da düşünülmüştür. Ticari faaliyetler için kurulan fuar tesislerinin mekânsal organizasyonuna sergi salonu, teşhir mekânları ve işletmeler de dahil edilmiştir. Cumhuriyetin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma hedefi ve sergileme fikri doğrultusunda öngörülen fuarın, İzmir Kültür Park ve Enternasyonal Fuarı'nda olduğu gibi yerel ekonomiye katkı sağlaması amaçlanmıştır. Sergi salonu, teşhir mekânları ve pavyonlarında beton ve cam kullanımının yanı sıra geometrik çatı formlarının öne çıktığı tasarım, dönemin mimari yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Fuarın açılması ile belediye başkanının hedefleri doğrultusunda, ticari etkinliklerle daha geniş kitlelere hitap eden Kültür Park, ulusal birlik ve beraberliğin sağlandığı, kültürel ve ticari faaliyetlerin sergilenmediği ve rekreasyonel faaliyetler sunduğu için bir çekim merkezi haline gelmiştir²⁵.

1970-1977 yılları arasında Konya Belediyesi, Dede Bahçesini genişletmiş ve yeniden düzenlemiştir. 1970 yılında Kültür Park, 1971 yılında ise Konya Fuarı hizmete açılmıştır. Konya Fuarının her yıl düzenli bir şekilde açılması ve geniş bir kitlenin ziyaret etmesi nedeniyle 1977-1980 yılları arasında Kültür Park ve Konya Fuarı iki kat genişletilerek yeni fuar yapıları eklenmiştir. Kültür Park kent halkı tarafından İzmir Kültür Park ve Fuarı'nda olduğu gibi sadece Konya Fuarı olarak adlandırılmıştır. 1980 yılı itibariyle Konya Belediyesi bünyesinde Park ve Bahçeler Müdürlüğü ile Fuar Müdürlüğü kurulmuştur. 1970'li yıllardan itibaren Kültür Park ve Konya Fuarı, Dede Bahçesi'nde köklü değişikliklere neden olmuştur. Havuzun yeri değiştirilmiş ve iki ayrı yerde daha geniş havuzlar yapılmış; amfi tiyatro eklenmiş, köşk ve kameriyeler yıkılmış, tenis kortu, hayvanat bahçesi ve dans pisti de kaldırılmıştır²⁶.

Konya Fuarı, kent kimliğini ve belleğini yansıtan, döneminin kamusal açık mekânları arasında sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda önemli bir

²⁴ Ahmet Kuş-Mehmet Emin Özdamar, "Konya Fuarı", *Konya Ansiklopedisi*, VI, Konya 2014, s. 46.

²⁵ Topçuoğlu-Gürel, *aynı makale*, s. 1499-1500.

²⁶ Doğan-Yaşar (2020), *aynı makale*.

Konya Fuarı (Kuş-Özdamar)

yere sahip olmuştur. 1971-2002 yılları arasında, 20 Temmuz-15 Ağustos tarihleri arasında 25. kez düzenlenen Konya Millî Fuarı kapsamında Altınbaşak Kültür ve Sanat Etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Sergiler, sinema günleri, tiyatro gösterileri, konserler, paneller, şiir dinletileri, sema gösterileri ve aşık şöleni düzenlenmiştir²⁷. Bu kapsamda fuar, yakın çevredeki kentler ve kent halkı için de önemli bir odak noktası olmuştur. Konya Fuarın aktif olduğu dönemde kullanıcılar için buluşma ve sosyalleşme mekânı olarak dinlenme, yeme-içme, eğlenme, gezme ve alış-veriş yapma gibi eylemler gerçekleştirilmiştir.

Kültür Park, Konya Fuarı'nın kullanıma açıldığı 1971 yılından itibaren özellikle yaz mevsiminde aktif olan lunaparkla birlikte yoğun ilgi görmüş ancak dünyada fuarlarla ilgili yaşanan değişim ve gelişmeler doğrultusunda zamanla çekiciliğini yitirmeye başlamıştır. Kültür Park, fuar işlevinin kentin dışına taşınması ile zamanla kent halkının çok az kullandığı, satıcıların faaliyet gösterdiği ve güvenlik açısından sıkıntılarının ortaya çıktığı bir yer haline gelmiştir. Koşulların değişmesi ve fuarın

dönemlik açılması, Kültür Park'ı kent merkezinde etkinliğini ve işlevini yitirmiş, çevresine katkısı olmayan, kentteki yaşamı kesintiye uğratan ve kayıp bir mekân haline dönüşmüştür. Kültür Park'ta yaşanan bu mekânsal çöküntü sonucunda park yenileme sürecine girmiştir.

Kültür Park ve Konya Fuar alanı, 2008 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından Mevlana Kültür Vadisi Projesi kapsamında yeniden düzenlenmiş; Dede Bahçesi Köşkü aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiş ve meşe ağaçları altında çay bahçelerine tekrar yer verilmiştir. Hacı Veyiszade Camii ve Konya İl Müftülüğünün duvarları yıkılarak bahçeleri Kültür Park'a dâhil edilmiştir. Havuzlar küçültülmüş ve su gösterileri eklenmiş; siyah ve beyaz renkteki kuğular için havuzun ortasında barınak yapılmıştır. Amfi tiyatronun yeri değiştirilmiştir. Ayrıca otopark ve çocuk oyun alanı, pergola, oturma elemanları, çeşmeler, süs havuzu ve gül bahçesinin yanı sıra Konya İl Halk Kütüphanesi ve KOMEK (Konya Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme Kursları) Sergi Salonu, restoran ve Saraybosna Sebili gibi yeni birimler de parka dahil edilmiştir. Eskisine göre yeşil alan miktarı arttırılmış ve 2009 yılında tamamlanan çalışmalar sonucunda "Kültür Park" adıyla tekrar hizmete açılmıştır²⁸.

Konya İl Halk Kütüphanesi, önce Milli Kütüphane adıyla ve farklı mekanlarda 1910 yılından bu yana hizmet vermektedir. 2009 yılında Kültür Park içerisine yeni bir kütüphane yapılması kararı alınmış ve 2011 yılında Kültür Park içinde bulunan yeni binasına taşınmış olup park içerisinde hizmet vermeye devam etmektedir²⁹. Konya İl Halk Kütüphanesi'nin yanı sıra 2018 yılında hizmete açılan Millet Kiraathanesi ise Kültür Park'ın merkezinde konumlandırılmış ve 5.000 kitap ile kent halkına hizmet vermektedir.

Sonuç olarak; Konya Fuarı, zamanla kentteki anlamını yitirmiş ancak Kültür Park, mekân kimliği ve belleği zayıflamış olsa da bellek katmanı olarak günümüzde işlevlerini hala devam ettirmektedir. Kültür Park'ta yeşil alan varlığının artırılması kent halkı için mekânın kimliğini, anlamını ve önemini güçlendiren bir etki yaratmıştır.

²⁷ Kuş-Özdamar, *aynı makale*, s. 46-47.

²⁸ Çelik, *aynı bildiri*, s. 38.

²⁹ Bekir Şahin, "Konya İl Halk Kütüphanesi", *Konya Ansiklopedisi*, VI, Konya 2014, s. 53.

Kültür Park

Konya Fuarı'nın Kültür Park'tan ayrılması ile parka adını veren kültür işlevi kütüphane, kiraathane ve kurs merkezi gibi binaların yanı sıra yıl boyunca gerçekleştirilen konser ve tiyatro gösterileri; ramazan akşamları, kandiller, resmi ve dini bayramlar, nevruz, Hıdırellez gibi özel günlerdeki etkinlikler ve sergilerle devam ettirilmektedir. Kılıçarslan Kent Meydanı'nda ise mitingler, festivaller (Konya Mistik Müzik Festivali, bisiklet festivali, mimarlık festivali vb.), konserler ve spor etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Geçmişte Kültür Park'ın Konya Fuarı ile günümüzde ise Kılıçarslan Kent Meydanı ile bağlantısı kurulmuş; düzenlenen etkinliklerle birlikte anılan ve birbirinin devamı niteliğindeki mekanlara dönüşmektedir.

Kültür Park ve Fuar, Konya için ortak bir kimlik ve bellek oluşturmakta hem Konya'nın modernleşme sürecine hem de yeşil alan tasarımı, kullanımı, rekreasyonel etkinlikler, fuar, sergileme ve eğlence kültüründeki dönüşüme ilişkin önemli bilgiler

çermektedir. Kültür Park'ta yapılan düzenlemeler, kent kimliği ve kent belleğinde önemli bir yeri olan Konya Fuarı'nın kendine özgün dokusunu, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur. Tarih ve kültür birikiminin günümüze ulaşmasını sağlayan ve özgün değerlere sahip olan Kültür Park'ın geçmişten gelen değerlerinin korunması, kent kültürü ve kent belleğinin gelecek kuşaklara aktarılması için mekânsal izler okunarak yenileme ve dönüşüm yapılması sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından temel şarttır. Ayrıca bu yaklaşım mekân kimliğinin ve belleğinin devamlılığı ile anlam kayıplarının önüne geçilmesi açısından da çok önemlidir.

Geçmişte Kültür Park ve Konya Fuarı; günümüzde ise Kültür Park ve Kılıçarslan Kent Meydanı birbiriyle bağlantılı olup her iki kamusal mekân düzenlenen etkinlikler ve kent halkının kullanımı açısından birbirini tamamlayan mekânlar halini almaktadır.

KENTSEL PLANLAMA ÇABALARI

İMAR PLANI DENEYİMLERİ*

Milli mücadelenin henüz tamamlandığı yıllarda Konya kentinin nüfusu yaklaşık kırk bin civarındadır. Kent bu dönemde aynı zamanda bir höyük olan Alaeddin Tepesi ve Mevlana Külliyesi çevresinde yayılmış fiziksel bir dokuya sahipti. XIX. yüzyıl sonlarına doğru kente ulaşan demiryolu ile birlikte inşa edilen istasyon binası, konaklama yapıları ve depolama alanları, kentin batısında yeni bir çekim noktası oluşturmuştu. Kentin doğusunda bulunan Mevlana Külliyesi her zaman bir odak noktasıydı. Kentin güney-doğu ve kuzey-doğu kısımlarında ise kent merkezine ışınsal olarak bağlanan yollar üzerinde dağınık ve kırsal karakterli konut gruplarına rastlanmaktaydı. Cumhuriyetin ilanı ve yeni kurulan rejim ile gerçekleştirilen devrimler, diğer kentlerde olduğu gibi Konya kentinin mekânsal gelişimini ve fiziki yapısını etkileyecekti. Her alanda yeni ve modern bir toplum yaratma arzusu, ülke kentlerinin modern kentli toplumun yeni yaşam biçimlerini destekleyecek çağdaş şehircilik ilkelerine uygun olarak yeniden kurgulanması fikrini ortaya çıkarmıştır¹.

1930 yılında Umum Hıfzıssıhha Kanunu ve 1933 yılında Yapı ve Yollar Kanununun yürürlüğe girmesiyle belediyelere imar planlarını hazırlamaları konusunda görev ve yetki verilmişti. Bu kapsamda Anadolu'daki birçok kent ve kasaba için 1930'lu yılların ortalarından itibaren imar planları hazırlanmaya başlamıştı. Edirne, Erzurum, Bursa,

Adana, İzmir, Mersin gibi kentlerin imar planları 1930'lu yıllar ile yabancı mimar ve şehirciler tarafından hazırlanırken Konya kentinin ilk imar planı ancak 1946 yılında hazırlanabilmişti. Ancak bu dönemden önce yerel ölçekte Konya kenti için odak noktalar oluşturan İstasyon bölgesi, Anıt meydanı ve Alaeddin Tepesi için eskiz düzeyinde bazı çalışmaların yapılarak yayınlandığı² dikkatleri çekmektedir. Ancak gerçek değişim ve dönüşümün etkileri, özellikle 1940'lı yıllardan itibaren kendini hissettirecekti.

Konya kentinin fiziki gelişimi 1940'lı yılların ortalarından itibaren şehir planları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. Şehrin ilk imar planının hazırlanmasından önce 1941 tarihli şehir haritası ve su projeleri, kentin fiziki dokusunun anlaşılması için önemli ipuçları sunmaktadır. Söz konusu haritalarda yerleşmenin Alaeddin Tepesi, Mevlana Türbesi ve bu iki odağı birleştiren aksın kuzey ve güneyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde kentin ticaret bölgeleri Mevlana Türbesi batısında ve Hükümet Konağı güneyinde yer alan tarihî kent merkezinde yoğunlaşmıştır. Konut alanları ise tarihî kent merkezini çevrelemektedir. Bununla birlikte kent merkezinden dışarı doğru gidildikçe, merkeze yönelmiş ışınsal yol aksları üzerinde yer alan konut bölgelerinin varlığı da göze çarpmaktadır. Cumhuriyetin ilanından 1940'lara kadar olan dönemde kentsel yerleşme bölgelerinin özellikle

* Prof. Dr. M. Serhat YENİCE, Hasan Kalyoncu Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-4256-2215. serhat.yenice@hku.edu.tr

¹ M. Serhat Yenice, "Konya Kentinin Planlama Tarihi ve Mekânsal Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, XXVIII/4 (2012), s. 344.

² Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerinde Etütler", *Arkitekt*, S. 36, (1933), s. 363-364; Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerinde Etütler", *Arkitekt*, S. 38, (1933), s. 46-47; Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerinde Etütler", *Arkitekt*, S. 40, (1934), s. 121-122; Şahabettin, "Konya Şehir Planı Üzerinde Etütler", *Arkitekt*, S. 41, (1934), s. 145-146.

şehrin doğu, güney ve güneydoğu bölgelerine doğru gelişme eğilimi gösterdiği tespit edilmektedir³. Bu eğilimin temel nedeni, verimli ve sulanabilir tarım arazilerinin şehrin özellikle güney, güneydoğu bölgelerinde yer almasıdır. Bu sayede çoğunlukla kerpiç yapılardan meydana gelen yarı kırsal karakterli yerleşme dokuları bir araya gelerek kentin bu yönlerde yayılmasını sağlamıştır.

1946 Konya Nazım İmar Planı

Konya kentinin ilk bütüncül kent planı 1946'da hazırlanmıştır. Asım Kömürçüoğlu'nun tarafından hazırlanan Konya şehir planında, kentsel gelişme yönü olarak İstasyon'un bulunduğu şehrin batı yönü seçilmiştir. Planının öncelikli hedefleri, sağlıklı ve denetimsiz biçimde oluşmuş kentsel düzenin denetim altına alınması, kent içi boşlukların düzenlenmesi, anıt eserlerin ve yakın çevrelerinin yapılardan temizlenerek yeniden düzenlenmesi ile sosyal-tekniik altyapı eksikliklerinin giderilmesidir⁴. Kentsel gelişme alanında demiryolu ile bütünleşik sanayi bölgesinin varlığı dikkat çekicidir. Kentin kuzeyinde İstanbul ve Ankara, doğusunda Ereğli-Adana ile güneyinde Karaman ve Mersin karayollarını kentin batısında sanayi ve istasyon bölgesine bağlayan bir çevre yolu ile planlanmıştır. Diğer taraftan kentin tarihsel ticaret bölgelerini oluşturan geleneksel Konya çarşısı ve yakın çevresi ile Alaeddin Tepesi ve Mevlana Müzesini birbirine bağlayan Mevlana Bulvarı kentsel yönetim ve hizmet merkezi olarak tanımlanmıştır. Şehrin en önemli rekreasyon alanı Alaeddin Tepesi ve tarihî Dede Bahçesi'dir. Bununla birlikte Alaeddin Tepesi'nin kuzeybatı kesiminde günümüz kültürparkı oluşturan Fuar alanı önerisi yer almaktadır. İstasyon Caddesi üzerinde uzun yıllar Konya Atatürk Stadyumu olarak hizmet veren ve günümüzde Millet Bahçesinin bir parçası olan stadyum alanı ile birlikte üç adet spor alanı önerilmiştir. Ticaret ve yönetim bölgelerinin ise Alaeddin Tepesi-Mevlana Müzesi aksında sürdürüleceği öngörülmektedir⁵.

Kömürçüoğlu planı kentsel mekânda kendini bulvarlar, kent meydanları, büyük parklar, stadyum, resmî geçit alanları ile kendini göstermekteydi. Geçit ve tören alanı, Alaeddin Tepesi'nin doğu yönündeki meydan seçilmekte ve bu alana bir Cumhuriyet abidesinin yapılması öngörülmekteydi. Diğer taraftan anıt niteliğindeki mimari yapıların yakın çevreleri yıkılarak ortaya çıkarılmasını önemsemekteydi. Yakın dönemde Alman şehirci H. Jansen'in Ankara Planında kendini gösteren bahçeşehir çözümleri, Konya şehir planını da etkilemiştir. Kentin yeni ve modern yerleşim alanı olarak tanımlanan İstasyon bölgesinde, 'Numune Mahallesi' ismiyle bahçeli evlerden oluşan bir şehir dokusu oluşturulmuştur⁶. Kentin batısında demiryoluna yakın kısımlarda 1954-1955'te Şeker Fabrikası ile Karacığın Kiremit ve Tuğla Fabrikası gibi dönemin büyük ölçekli sanayi ve üretim alanları kurulmuştur. 1958'de Konya Yem Fabrikası ve 1963'te kurulan Konya Çimento Fabrikası kentin kuzeyinde İstanbul ve Ankara karayolları arasına eklenmiştir. Böylelikle kent orta ölçekli ve ekonomisi tarıma dayalı bir kent modelinden sanayi modeline doğru gelişim göstermeye başlamıştır.

1954 Konya Planı

Sanayileşme ile birlikte kentin hızla artan nüfusu, barınma alanlarını yetersiz kılmıştır. Bu sorunu çözüme isteği, yeni bir plan aracılığı ile gündeme gelecekti. Nitekim 1954 ve 1957 yıllarında Leyla ve Ferzan Baydar tarafından hazırlanan bu planlarda⁷ demiryolu ve yerleşik konut alanları arasında kalan kısımlarda yeni ilave konut bölgeleri planlanmış, 1946 Konya planındaki stadyum alanı dışında spor alanı olarak planlı diğer bölgelerin kullanımı ise konuta alanına dönüştürülmüştür. Henüz on yıl geçmesine rağmen bu değişiklikler, kentin öncelikli sorununun barınma ihtiyacının karşılanması olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde tarihî çarşının güneyinde şehirlerarası otobüs terminalinin (Eski Garaj) yapılması, Alaeddin Tepesi-Mevlana Müzesi arasında doğu-batı aksın-

³ M.Serhat Yenice, "Kentsel Planlama Sürecinde Konya Kent Formunun Gelişimi", (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 42.

⁴ Yenice, *aynı makale*, s. 345.

⁵ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı-M. Serhat Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5 (2020), s. 25.

⁶ Küçükdağ-Arabacı-Yenice, *aynı makale*, s. 25-26.

⁷ Yenice, *aynı makale*, s. 346.

da gelişen ticaret dokusunun güneye doğru sarkmasına neden olmuştur.

1965 Konya İmar Planı

Konya 1960'lı yılların başlarında 120 bin nüfusa sahip orta ölçekli bir kent görünümündedir. Kentin nüfusu son 10 yılda neredeyse iki kat artmıştır. Dönemin anakentleri dikkate alındığında Konya; İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra Türkiye'nin nüfus artış hızı en yüksek dördüncü kenti olarak dikkat çekmektedir. Bu değer ülke nüfus artış hızının ortalamasının da yaklaşık üç katıdır⁸. Bu dönemde kurulan çimento, şeker ve yem fabrikalarının da etkisiyle Konya orta ölçekli bir tarım kentinden sanayi kenti modeline doğru evrilmeye başlamıştır.

1960'lı yılların başında demiryolunun batısında yer yer düzensiz yerleşmeler olduğu dikkat çekmektedir. Kentin demiryolu batısına sıçramasında, şeker fabrikasının bu bölgede kurulu olması etkili olmuştur. Fabrikanın hemen kuzey kesimlerinde günümüzde kentsel dönüşüme konu edilen ve sekiz mahalle olarak bilinen bölge, dönemin yasadışı konut odaklı yapılaşma baskısı altında kalmıştır. Kentin güney kesimlerindeki verimli tarım arazileri üzerinde ise kırsal karakterde düzensiz konut alanları varlığını sürdürmekteydi. Bu bölgelerin kentsel gelişme baskısı altında kalması kentsel büyümede önemli bir risk olarak kabul edilmiş ve dönemin belediyesince kentin kuzey ve batı yönlerinde geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Nitekim planlama çalışması öncesi kente ilişkin yapılan analizlerde, kentin doğu kısmında yer alan Aslım bataklığı ve güney kesimlerinde nitelikli tarım arazilerinin varlığı doğal bir eşik olarak kabul edilmiş ve kentin batı ve kuzeye doğru geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir⁹.

Bu dönemde yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Kanunu etkisiyle şehrin merkezî bölgelerindeki az katlı evlerin yıkılıp yeniden yapılması suretiyle apartman tip konutlara dönüşmeye başlamıştır. Kentin doğusunda bulunan konut sahipleri, ko-

nutlarını kente göçle gelen kırsal karakterli nüfusa bırakarak, şehrin batısındaki Meram bölgesine ve şehir merkezine yakın bölgelerde yerleşme eğilimi göstermiştir¹⁰. Bu gelişmelere paralel olarak, şehrin doğu ve güneydoğu yönlerinde kırsal karaktere sahip yeni konut gruplarının eklenmesine yol açmıştır. Şehrin batı bölgesi ise, özellikle kent merkezine yakın bölgeler ve Meram yolu üzerinde, memur kooperatifleri aracılığı ve varlıklı nüfusun inşa ettiği konutlar ile modern kentsel bölgelere dönüşecekti. Bu dönemde şehrin kuzeyinde sanayi alanlarının gelişmesine rağmen, konut gelişmesine rastlanmamaktadır.

Kent nüfusu ve barınma alanı ihtiyacı, 1960'lardan itibaren imar planının sınırlarını aşmış, yeni konut alanları ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. 1963'te belediye başkanlığına seçilen Ahmet Hilmi Nalçacı'nın sahip olduğu çağdaş görünümlü bir kent oluşturma arzusu, O'nu öncelikli olarak kentin alt yapı probleminin çözülmesine ve geleceğe dönük kentsel projelerinin belirlenmesine yöneltmiştir. Bunu sağlayacak olan ilk adım ise yeni bir imar planının hazırlanması olarak kabul edilmiştir¹¹. Bu çerçevede İller Bankası yetkili kılınarak yarışma yoluyla 1965'te kentin üçüncü imar planı elde edilmiştir.

Konya 1965 planı, şehrin güney çeperlerindeki kırsal nitelikli tarımsal alanlar üzerinde oluşan kentsel baskıların azaltılması, şehrin çeper bölgelerindeki sosyal-tekniik altyapı donatı eksikliğinin giderilerek kaçak yapılaşmanın önlenmesi ve şehrin yeşil alan gereksiniminin karşılanması olmay üzere temelde üç hedef üzerine odaklanmaktadır. Şehrin güneyindeki tarım toprakları ve doğusunda Aslım olarak adlandırılan bataklık bölge, kenti batı ve kuzey yönlerinde geliştirilmesini zorunlu kılmıştır¹².

Planın makroform düzeyinde benimsediği temel yaklaşım, kentin batı ve kuzeybatıya doğru geliştirilmesidir. Arazi kullanım deseninin oluşturulmasında özellikle de konut alanlarının tasarlanmasında

⁸ Orhan Göçer, "Konya İmar Plânı Proje Müsabakası Sergisinin Düşündürdükleri", *Mimarlık*, S. 7 (1965), s. 20-23.

⁹ Yenice, *aynı tez*, s. 59.

¹⁰ Göçer, *aynı makale*, s. 20-23.

¹¹ Nurtop Çopur, "Konyada Belediyecilik Anlayışının Gelişiminde Öncü Bir Kişi Olarak Ahmet Hilmi Nalçacı" (Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 53.

¹² Komisyon, *Konya İmar Planı Yarışmasında Birinciliği Kazanan Müsabıkın İzah Raporu*, 1965; Yavuz Taşçı-Haluk Berksan, *1/5000 ve 1/1000 Ölçekli İmar Planı İzah Raporu*. 1968.

kent, demiryolunun doğusu ve batısı olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Genellikle mevcut yerleşik dokunun bulunduğu demiryolunun doğusundaki bölgede konut alanlarının yoğunlukları korunmuştur. Kentin batı kesiminde ise dört büyük şehir yapısı planlanmıştır. Bunlar tarihi Sille yerleşmesine uzanan yolunun kuzey ve güneyindeki alanlar, demiryolunun batısında yer alan kısım ile yeşil doku ve bağ kültürü ile bilinen Meram bölgesini kentle bağlayan yol üzerindeki bölgelerdir¹³.

Hazırlanan 1965 planı, kentin ekonomik yapısını sanayi sektörüne geçiş-başlangıç olarak tanımlamakta ve organize-organize olmayan sanayi bölgeleri oluşumunu desteklemektedir¹⁴. Nitekim belediye öncülüğünde 1965'te başlayan birinci organize sanayi bölgesi yatırımını, 1976'da ikinci organize sanayi bölgesi izleyecektir¹⁵. Şehrin kuzey bölgesinde Ankara-İstanbul yolunun kesiştiği bir bölgede tasarlanan bu yeni üretim alanlarının yer seçiminde şehirlerarası karayolu-demiryolu varlığı etkili olmuştur.

Gecekondu Önleme Bölgeleri ve Sanayi Alanları Planlaması

1970'lerden itibaren planlanan yeni sanayi ve gecekondu önleme bölgeleri, şehrin fiziki yapısını yönlendiren önemli bir unsur haline gelmiştir. 1965 imar planının getirdiği, şehrin fiziki karakterini şekillendirecek bir diğer büyük değişiklik, geleneksel şehir merkezine alternatif yeni bir merkez oluşturma kararıdır. Bu karar, tarihi doku üzerindeki baskıyı azaltmada önemli bir rol oynayacaktır. Bu kapsamda geleneksel şehir merkezinin kuzey batısında kültür, ticaret ve yönetim birimlerinden meydana gelen ve günümüzde Büyükşehir Belediyesi ve yakın çevresini tanımlayan bu alanda, yeni bir şehir merkezi planlanmıştır. Yeni kent merkezini, tarihi kent merkezi, Alaeddin Tepesi ve eski Fuar alanını da içine alan bir yeşil koridor-yaya aksı bütünleştirmeye dönük plan yapısı dikkat çekicidir¹⁶.

Kentin kuzeyinde yer alan İstanbul ve Ankara karayollarının girişlerinin bulunduğu kesimde bir toptan ticaret bölgesi planlanmıştı. Bu alanın hemen kuzeyinde, Ankara ve İstanbul karayollarını birbirine bağlayan yolun kuzeyi ve demiryolunun doğusunda tahıl (buğday) pazarı alanı yer almaktaydı. Hububat alanında kentin bir toplama ve pazar işlevinin geliştirilmesini amaçlayan bu bölge 1969'ta belediye öncülüğünde Odalar Birliği aracılığı ile hayata geçirilecekti. Söz konusu alan günümüzde hızlı tren istasyon alanı içerisinde kalmakta olup kentsel dönüşümüne konu edilerek işlevsel değişim yaşamıştır.

Konya kentinin mekânsal gelişimi üzerinde 1966'da yürürlüğe giren 775 sayılı Gecekondu Yasası'nın etkili olduğu görülmektedir. Yasanın yürürlüğe girdiği dönemden 1980'li yıllara dek beş gecekondu önleme bölgesi planlanmıştır¹⁷. Bunlardan birincisi İstanbul Yolu batısında yer alan ve günümüzde Aydınlikevler Mahallesi olarak bilinen alandır. Ortalama 250 m² büyüklükteki arsalar içerisinde 100 m²'lik tek tip ikiz bahçeli evler olarak tasarlanıp inşa edilen 1 nolu gecekondu önleme bölgesi için 1973 ve 1976 yıllarında yapılan ilave planları ile süreç tamamlanmıştır¹⁸. Günümüzde varlığını koruyan bu konutlar hem fiziksel açıdan hem de sosyal açıdan bütünlük arz etmekte ve kullanılmaya devam etmektedir.

Günümüzde Nalçacı Caddesi olarak bilinen bölge ise 2 nolu gecekondu önleme bölgesi oluşturur. Bu alan için 1970 yılında plan yapım kararı alınmıştır. Kooperatifleşme yolu ile fiziki çevrenin inşası amaçlanan bölge için en çok 100 m² olmak koşuluyla çok katlı yapılaşma süreci başlatılmıştır. 2 nolu gecekondu önleme bölgesini değerli kılan iki unsurdan biri yeni şehirlerarası otobüs terminali (Otogar), diğeri ise Devlet Hastanesi olmuştur. Bölgede zaman içerisinde tekli veya çoklu apartman tipi yapılar çevre oluşmuştur. Nalçacı Caddesi aynı zamanda eşzamanlı olarak Türk mimarisinde etkili olan modernizmin kendisini gösterdiği bir

¹³ Yenice, *aynı tez*, s. 59-60.

¹⁴ Yavuz Taşçı-Haluk Berksan, *Nazım İmar Planı İzah Notu*, 1966.

¹⁵ Mahmut Özdemir, *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri*, Ankara 1990.

¹⁶ Yenice, *aynı tez*, s. 61-62.

¹⁷ Yenice, *aynı makale*, s. 347.

¹⁸ Sami Kalfaoglu, "Konut Çevrelerinin Üretimi Açısından Örnek Bir Model Olarak Konya'da Cumhuriyet ve Binkonut Mahalleleri", (Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2022, s. 127.

yere dönüşmeye başlamıştır. Konya'nın ilk kooperatif örneklerinden olan, 1956 yılında mimar Şevki Vanlı tarafından tasarlanan ve 1967 yılında tamamlanan 96 dairesi Yeşil Meram Kooperatifi bu bölge içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle Nalçacı Caddesi, bir gecekondu önleme bölgesinden ziyade dönemin çağdaş yerleşme örneği olarak kentlilerin belleğinde yer edinmiştir¹⁹.

Kentin 3 nolu gecekondu önleme bölgesi ise günümüz Selçuk ve Konya Teknik Üniversitelerinin doğusunda kalan ve Bosna Hersek Mahallesi olarak bilinen Aşağıpınarbaşı bölgesidir. Kooperatifler aracılığı ile geliştirilmesi öngörülen bu bölge, kent merkezine yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta bulunması nedeniyle ancak 1990'lı yıllardan itibaren yapılaşma sürecine girmiştir. 1992'de kent merkezi ile Selçuk Üniversitesi arasında inşa edilen tramvay hattı ile bölgenin erişebilirliği artmış ve gelişimi hızlanmıştır. Zamanla üniversite öğrencileri ve personelinin bu bölgeyi barınma alanı olarak tercih etmesiyle Bosna Hersek Mahallesi kentin en büyük mahallelerinden biri haline gelmiştir

Günümüz Şehirlerarası Otobüs Terminalinin güneyinde, Binkonut ve Cumhuriyet mahalleleri olarak bilinen alan, kentin 4 nolu gecekondu önleme bölgesini oluşturmaktadır. 1970 yılında plan yapım kararı alınan bu bölge için 1980'de ilave imar planı üretilmiştir. Bu bölgede de kooperatifler konut üretiminde anahtar rol üstlenmişlerdir. Bu alanın hemen kuzeydoğusunda, Ankara-İstanbul karayolunun arasında, çimento fabrikasının kuzeyinde kalan kısım ise 5 nolu gecekondu önleme bölgesi olarak tanımlanmıştır²⁰. Bu alanlar günümüzde çoğunlukla kooperatifler aracılığı ile inşa edilmiş çok katlı konut bölgeleri olarak varlığını sürdürmektedir.

Ucuz arsa ve konut üretimi ile yasadışı konut alanlarının oluşumunu engellemeyi amaçlayan bu planların kentte başarılı bir biçimde uygulandığı ve amacına ulaştığı söylenebilir. Bu sayede Konya uzun dönem boyunca gecekondu olmayan şehir unvanı ile anılacaktır.

Yavuz Taşçı tarafından 1967-1983 yılları arasında mevzi ve ilave imar planları aracılığıyla üretilen planlar sadece barınma alanı ihtiyacının karşılanmasına dönük değil aynı zamanda yeni sanayi alanlarının planlanmasına odaklanmaktadır. Bu alanlar kentin kuzey aksında İstanbul ve Ankara karayolları arasında kalan kısımları içermektedir. Yeni ve parçalı olarak planlanan yeni sanayi alanları, 1966 imar planında kuzey gelişme aksında yer alan mevcut sanayi bölgesinin devamı niteliindedir²¹. Bu dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetleri temelde küçük etaplar biçiminde ele alınarak planlı bir biçimde mevcut kente eklenen yeni bölgeler biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, genellikle planlama ilkeleri açısından imar planlarının bütüncüllük ilkesine aykırı müdahaleler olarak değerlendirilse de Konya kenti için yaşanan bu süreç diğer örneklerinden farklılık gösterir. Bunun temel nedeni mevzii ve ilave imar planlarının, 1966 imar planında benimsenen kuzey aksında lineer bir gelişme aksı ilkesine uygun olarak geliştirilmesidir²².

Konya'nın 1970'li yılların sonlarına doğru mekânsal gelişimini derinden etkileyecek bir diğer değişiklik, Selçuk Üniversitesi için 1979'da İstanbul yolu üzerinde, şehir merkezine 20 km uzaklıktaki yerin seçilmiş olmasıdır. Bu kararlar kent, iki parçalı bir büyüme deseni gösterecek ve ancak 20 yıl sonra anakent ile üniversite bütünleşebilecekti.

1984 Konya Çevre Düzeni Planı - İlk Anakent Planı

1967 ve 1983 yılları arasında sanayi alanları planlaması ile gecekondu önleme bölgeleri aracılığıyla bir dizi yeni konut alanları planlaması yapılmış olsa da; kent nüfusunun hızla artmasına koşut olarak mevcut konut stoku yetersiz kalmıştır. 1990 hedef yılı için 700 bin nüfus tahmini yapılırken 1980'lerin başında kent nüfusu 550 bini aşmıştı. Artan konut talebinin yanı sıra üniversite alanı ve organize sanayi bölgelerinin kent çeperi dışında yer seçimi ile yeni çekim merkezleri ortaya çıkarması kaçak yapılaşma baskılarını artırmıştır²³. Aynı dönem içerisinde kentin yakın komşuluğun-

¹⁹ Kalfaoğlu, *aynı tez*, s. 127-131.

²⁰ Yenice, *aynı makale*, s. 347.

²¹ Yavuz Taşçı-Haluk Berksan, "Organize Sanayi Bölgesi 2. Etap İmar Planı İzah Notu", 1978.

²² Yenice, *aynı tez*, s. 68-69.

²³ Yenice, *aynı tez*, s. 71.

da plansız gelişmeleri kontrol altına alma isteği ve belediyenin mücavir alan sınırının genişletilmesi, yeni bir plan gereksiniminin gündeme gelmesinde etkili olmuştur²⁴.

Bu gelişmeler ışığında Yavuz Taşçı tarafından çalışmalarına 1983'te başlanan Konya Çevre Düzeni Planı 1984'te yürürlüğe girmiştir. Yeni tanımlanan şehir yapısı artık bir sanayi kenti modelini yansıtmaktadır. Şehri kuzey yönünde geliştirme isteği, yeni sanayi alanları ve yeni konut bölgeleri ile kendini göstermektedir. Bu planın, şehrin kuzeyinde yeni bir kent merkezi inşa etme kararı, şehrin yakın gelecekte çok merkezli bir yapıya ulaşacağına işaret etmekteydi. Kent içinde kalan şehirlerarası otobüs terminalinin kuzey gelişme alanına taşınması, büyük alışveriş merkezleri ve yönetim binalarının bu bölgede inşası, bu sürecin büyük ölçüde hayata geçirildiğine işaret eder. Nitekim aynı bölgede 2014'te inşası tamamlanan yeni Stadyum, bu alanın cazibesini daha da artıracaktı. Diğer taraftan şehrin kuzeyinde, Aksaray ve Ankara yolları arasında 1985'te TÜMOSAN. 1990'lı yılların ortalarında ise özel sektör girişimcilerinin bir araya gelerek oluşturdukları BÜSAN özel organize sanayi alanı, Konya'nın sanayi kentine dönüşümünü hızlandıran önemli yatırımlar olmuştur.

Planda, kuzey kesiminde yer alan yatırımları destekleyen gelişmelerin devamlılığını sağlamak üzere kuzey-kuzeybatı yönünde "lineer koridor" bir makroform kararı alınmış, buna ilişkin olarak bölgede yer alan geniş arazi rezervlerinin bunu destekleyeceği öngörülmüştür. 1983 planı temelde Büyükşehir modeli öncesi durumu yansıtan bir plânlama anlayışına sahiptir. Bunun ise en belirgin özelliği yeni bir alt merkez oluşturma çabası gösterilebilir. Kentin kuzey gelişme koridoru üzerinde, 4 nolu gecekondü önleme bölgesinin kuzeyi ve İstanbul yolunun batı kısmında yeni kent merkezi olarak tanımlanan bir bölge tasarlanmıştır. Bu alan günümüz otogar ve Real alışveriş merkezi civarındadır. Plan, merkezi iş alanının da benimsenmiş olan kentsel gelişme yönüne paralel olarak kuzeye doğru gelişeceği öngörmüştür²⁵. Kuzeyde İstanbul ve Ankara, doğuda Ereğli-Adana, güneyde Kara-

man-Mersin ve güneydoğuda Seydişehir-Antalya karayolları yeni bir çevre yolu bağlantısı ile yeniden kurgulanmıştır. Kent içerisinde kalmış olan şehirlerarası otobüs terminaline ilişkin, kentin kuzey gelişme aksını oluşturan İstanbul yolu üzerinde ve yeni kentsel alt merkez bölgesinin batısında yerseçimi kararı alınmıştır²⁶.

İmar Afları Dönemi - İslah ve İlave-Revizyon İmar Planları [1990-1998]

Konya'nın 1990-1998 döneminde kaçak yapılaşma bölgeleri için hazırlanan ıslah imar planları dikkat çekicidir. 1960 planından itibaren şehri kuzeye doğru geliştirme ilkesi ve güney kesimlerinde verimli tarım topraklarının parçalanma riskini azaltması için geliştirilen yapılaşma şartları, yarı kırsal karaktere sahip bu alanların ihtiyacına karşılık verememiştir. Bu durum bubölgelerde kaçak yapılaşma eğilimini artırmıştı. 1984'ten itibaren birçok kez gündeme gelen İmar Affı Kanunu'nun da etkisi ile özellikle şehrin güney çeperlerinde ortaya çıkan kaçak yapılaşmaların önlenmesi ve denetim altına alınması amaçlanmaktaydı. Temel hedef; hisseli ifraz yoluyla oluşmuş arsa-arazi sorunlarının çözülmesi ve kaçak yapılaşma baskısı altındaki bölgelerin sosyal-teknik altyapı gereksiniminin karşılanmasıydı. Bu planlar arasında; kentin batı ve güneybatı bölgelerini kapsayan Meram İlçesinde Hadimi İslah İmar Planı (1990), Arif Bilge Mahallesi İslah İmar Planı, Harmancık Revizyon İmar Planı (1995), Alparslan Revizyon İmar Planı(1996), Kovanağzı-Topraksarnıç-Lalebahçe, Osmangazi Mahalleleri Revizyon İmar Planı (1996), Büyük Aymanas-Küçük Aymanas İslah İmar Planı (1998) Ekmekkoçu İlave İmar Planı (1998); Selçuklu ilçesinde Sekiz Mahalle Revizyon İmar Planı (1998) ile Karatay ilçesinde Saraçoğlu ve Karaaslan İslah İmar Planları sayılabilir²⁷. Bu sayede bir taraftan mevcut durumdaki kaçak yapılaşma ile oluşan fiziki çevre yasal hale getirilip kentsel hizmetlerden faydalanması sağlanırken diğer taraftan verimli tarım arazileri yavaş yavaş daha yoğun kentsel alana dönüştürülmesi için yeni talepler oluşturmaya başlayacaktı.

²⁴ Yavuz Taşçı, "Kon-Plan 2020; Konya 2020 Nazım Plan Revizyonu Raporu (Birinci Kısım)", Ankara 1998.

²⁵ Yenice, *aynı tez*, s. 74.

²⁶ Yenice, *aynı makale*, s. 348.

²⁷ Yenice, *aynı makale*. s. 348.

1999 Konya Nazım İmar Planı

1984'te çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında, Konya 1989'da Büyükşehir statüsüne ulaşmıştı. Büyükşehir olması ile birlikte yerel yönetimin yetki, sınır ve sorumlulukları değişmişti. Bunun yanı sıra mevcut organize sanayi bölgelerinin arsa arzını karşılayamaması, kentin kuzey koridorunda mevzi planlar ile yapılan müdahalelerin nazım plan kurgusunu değiştirmesi, yeni bir bütüncül plan gerektirmekteydi. Diğer taraftan şehrin ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğinin artırılması ve turizm olanaklarından faydalanması için uluslararası sivil bir havaalanı, şehirlerarası demiryolu, nitelikli otel ve kongre alanlarına ihtiyaç duyulmaktaydı²⁸. Bu gereksinimler çerçevesinde 1999'da Kon-Plan 2020 ismiyle yeni bir şehir planı hazırlanarak 2000'li yıllarda Konya'nın mekânsal gelişimi yönlendirilmeye çalışılacaktı.

1999 Konya planı, yerleşme çeperlerindeki köy ve kasabaların kente eklemlenmesini öngören gelişme desenine sahiptir. Kentin gelişme yönleri için üç alt bölge belirlenmiştir. Birincisi Selçuk Üniversitesi ve yakın çevresini içeren İstanbul karayolu üzerindeki kuzey-kuzeybatı koridorudur. Günümüzde Bosna Hersek Mahallesi olarak bilinen bu bölgede büyük ölçüde yapılaşma ve plan hedeflerine ulaşıldığı görülmektedir. Bir diğer gelişme aksı, Konya-Ereğli ve Konya-Karaman karayolları boyunca öngörülen güney koridorudur. Bu alanlarda yapılaşma izleri sürmektedir. 2000'li yıllardan itibaren yeni Adliye Binası ve Karatay Üniversitesi'nin kentin güneydoğu bölgesinde yer seçmesi, diğer taraftan Konya Şehir Hastanesi'nin de bu bölgeye yakın konumu, güney koridorundaki yeni yapılaşma taleplerini artırmıştır. Şehrin gelişimindeki üçüncü gelişme bölgesi, planda teknopol bölgesi olarak tanımlanan Ankara ve Aksaray karayolları üzerinde geliştirilen kuzeydoğu koridorudur. Bu alanın ileri teknoloji üretim alanı olması ve konut alanları ile bütünleştirilmesi hedeflenmektedir. Günümüzde işaret edilen yer üzerinde henüz bir yapılaşma bulunmamaktadır.

2020 planında ileri teknoloji ile üretim faaliyetlerinin hâkim olduğu konut alanları, hizmet alanlar, servis ağları ile entegre bir biçimde plânlanmış ve Konya sanayisi için bir sıçrama yaparak gelişimini sağlayacak teknopol ve serbest bölge oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu sayede sanayi toplumundan sanayi sonrası toplum modeline geçişi sağlanacağı düşünülmüştür. 2020 yılı Konya Teknopol alanı için Tömek alt merkezi seçilmiş ve teknopol projesi ile bütünleşecek bir teknik üniversite yapılmasına karar verilmiştir. Teknopol serbest bölge, depolama alanları, iki yeni OSB ve konut alanlarını içermektedir²⁹.

Kentin güney ve doğu kısımları ise daha önce yapılmış plan çalışmalarında tarım topraklarının korunması ve zemin yapısı gibi doğal yapı koşulları sebebi ile konut kullanımına açılmaması ilkesinin bu dönemde değişikliğe uğradığı görülmektedir. Her ne kadar düşük yoğunluklu olarak tasarlansa da Ereğli ve Karaman karayolları boyunca uzanan kısım yeni gelişme konut alanları olarak planlıdır. Bu bölge içerisinde daha sonra hayata geçirilecek olan adliye, şehir hastanesi, üniversite gibi büyük ölçekli yatırımlar, gelişme sürecini hızlandırıcı etki oluşturmuştur.

2020 yılı Konya kenti için yeni çevre yollarının önerilmiş olması dikkati çekmektedir. Kentin kuzeyinden başlayarak; İstanbul, Ankara, Aksaray, Ereğli ve güneyde Karaman yollarını birbirine bağlayan yeni bir çevre yolu önerisi ile kentin kuzeyinden başlayarak İstanbul yolu ile batıda Beyşehir ve güney batıdaki Antalya yollarını birbirine bağlayan yeni bir çevre yolu önerisi yer almaktadır. Bu ulaşım yapısı, yıldız şeklinde büyüyen kentin, ana ulaşım akslarını birbirine bağlayarak örümcek ağı şeklinde gelişiminin devam ettireceğini öngörmektedir. Bununla birlikte kentte uluslararası havaalanı yapımına kararı yer almaktadır. Bu alan için ise kentin doğusunda, planda önerilen çevre yolu ile Ereğli yolu kesişim noktaları seçilmiştir.

Kon-Plan 2020'nin, ticaret alanlarının planlanmasına dönük ele alış biçimi incelendiğinde, çok merkezli kent yapısına ulaşmaya dönük hiyerarşik bir kurgu tanımlandığı dikkat çekmektedir. Bu

²⁸ Yavuz Taşçı, *Kon-Plan 2020; Konya 2020 Nazım Plan Revizyonu Raporu* (Birinci Kısım), Ankara 1998; *Kon-Plan 2020; Konya 2020 Nazım Plan Revizyonu Raporu* (İkinci Kısım), Ankara-İzmir 1999.

²⁹ Yenice, *aynı tez*, s. 82.

hiyerarşik kurgu içerisinde ticaret alanları; çekirdek merkez (merkezi iş alanı), büyük alt merkez, küçük alt merkez ve semt merkezlerinden meydana gelmektedir. Selçuk Üniversitesi kampüsü, Tömek-Ortakonak kırsal yerleşmeleri ve kuzey gelişme merkezlerinde olmak üzere üç büyük alt merkez oluşturulması hedeflenmektedir. Bununla birlikte güneyde Ereğli ve Karaman karayolları boyunca ve kuzeybatı gibi gelişme bölgelerinde ikinci, üçüncü ve dördüncü derecede sınıflandırılmış küçük alt merkezler yer alacağı öngörülmektedir³⁰. Kentin merkezi iş alanının kuzeye doğru gelişeceği öngörüsü bu planda da sürdürülmektedir. Ticaret alanları kuzeybatı yönündeki Ankara yolu boyunca parabolik bir gelişme göstermektedir. 1966 ve 1984 planlarındaki küçük sanayi sitesi, toptancı hali ve yakın çevresi, bu dönem içerisinde merkezi iş alanının bir parçası olacağı tasarlanmaktadır. Söz konusu alanda 2020 yılında hizmete giren Konya Selçuklu Yüksek Hızlı Tren İstasyonu ile bu sürecin başladığı söylenebilir.

Planda kentin en önemli yeşil alanı, bir önceki plân dönemi kararları içerisinde de yer alan kentin doğusunda yer alan aslım bataklık bölgesi ile yine bu alanın doğusunda yer alan bölgenin Konya Orman Çiftliği'dir. 1984 Konya planından itibaren aynı işlevle tanımlı olan bu bölge henüz hayata geçirilememiştir. Kentin kuzey, doğu ve güney yönlerinde çevreleyen yeni çevre yolu boyunca yeşil bir kuşak planlanmış, kentin kuzey kesimlerinde de yerleşme içerisinde yer yer yeşil kuşaklar ayrılmıştır. Üniversite alanının kuzey ve doğusu da ağaçlandırılacak alanlar içerisinde yer almaktadır.

Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Projeleri

Konya şehri bütününe dönük 1999 ana plan sürecinin tamamlanmasının ardından, şehrin mekânsal gelişiminde kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin giderek artan etkinliği dikkat çekmektedir. 1999 Marmara Depremi sonrasında ülke gündeminde riskli konut bölgelerinin yeniden geliştirilmesine öncelikli konu başlığı olmuştur. Ancak başlangıçta kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamaları, genelde şehir içerisinde işlevini yitirmiş alanların konut ve ticaret odaklı yeniden

geliştirilmesi üzerine odaklanmaktaydı. 2000 yılında şehirlerarası otobüs terminalinin kentin kuzey gelişme koridoru bölgesine taşınmasıyla eski Otogar bölgesinin, günümüzde Kule Site olarak bilinen alışveriş merkezi, büro hizmetleri ve konut kullanımlarına dönüştürülmesi; diğer taraftan Meram Belediyesi mülkiyetine devredilen Et-Balık Kurumu alanının, konut ve ticaret kullanımlarına dönüştürülmesini öngören proje çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir³¹. Kentsel dönüşüm uygulamalarının bir diğer konusu ise nitelsiz konut bölgelerinin, açık ve yeşil alanları içeren, çağın gerekli sosyal donatı ve konfor şartlarına sahip nitelikli konut üretimi için yıkılarak yeniden yapılmasıdır.

Bu kapsamda belediyeler ve TOKİ arasında yapılan ortaklıklar ile şehrin birçok mahallesi yeniden geliştirilmiştir. Meram Belediyesi'nin Çaybaşı Kentsel Dönüşüm Projesi, Akçeşme Tarihi Konya Sokağı Projesi, şehir merkezindeki Şükran Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, TOKİ ve Meram Belediyesi iş birliği ile yürütülmekte olan Yenice-Hacı İsa Efendi mahalleleri kentsel dönüşüm projesi, Karatay Belediyesi'nin TOKİ ile işbirliği ve belediyeye öncülüğünde kurulan kooperatifler aracılığı ile yürüttüğü Kayacık-Araplar Mahallesi ve Büyüksinan Mahallesi kentsel dönüşüm projeleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Diğer taraftan 2004'ten itibaren TOKİ tarafından şehrin yeni gelişme bölgeleri olan Selçuklu ilçe sınırları içerisinde Yazır Mahallesi'nde Maliye Toplu Konut Projesi, Selçuk Üniversitesi'nin güneyinde Üniversite Toplu Konut Alanı ve Hastaneler bölgesi olarak da bilinen Beyhekim bölgesinde Beyhekim Toplu Konut Projesi; Meram ilçe sınırları içerisinde ve kentin güneybatı yönünde bulunan Gödene Toplu Konut Projesi ile şehrin konut taleplerinin önemli bir kısmına cevap verilmiştir. TOKİ'nin öncülüğünde başlayan bu yatırımlar, zikredilen bölgeleri kentin gelişiminde yeni çekim merkezlerine dönüştürmüştür. En son 2019 yılında Karatay ilçe sınırlarında yer alan ve Mevlana Türbesinin doğusunda bulunan yaklaşık 7 ha bölge, kentsel yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. Bölgenin, tarihi şehir dokusuna uygun ticaret, konaklama kültür ve sanat merkezi kullanım-

³⁰ Yavuz Taşçı, "Kon-Plan 2020; Konya 2020 Nazım Plan Revizyonu Raporu (İkinci Kısım)", Ankara-İzmir: Taşçı Mimarlık ve Planlama Atölyesi, 1999.

³¹ Yenice, *aynı makale*, s. 349

ları ile kentin turizm olanaklarının artırılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Dikkat çeken bir diğer gelişme, büyüklükleri yaklaşık 10 ile 30 ha arasında değişen kentsel yeşil alanların şehir hayatına kazandırılması olmuştur. Karatay ilçe sınırlarında Şehir Parkı, Olimpiyat Parkı, Adliye Parkı; Meram ilçe sınırlarında Karaaslan Parkı, Selçuklu ilçe sınırlarında Ecdad Bahçesi, Kelebekler Vadisi Çiçek Bahçesi, Huzur Bahçeleri ve Ankara Yolu üzerinde bulunan Türk Yıldızları Parkı, bu dönemde yapılan büyük kentsel yeşil alan düzenlemeleri içerisinde sayılabilir.

Konya-Karaman Çevre Düzeni Planı

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı onayı ile 2013'te Konya-Karaman alt bölgesini kapsayan 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, yürürlüğe girmiştir. Bu plan doğrultusunda 2016'da 1/25000 ölçekli Konya nazım imar planı yapılmıştır. Planda daha önceki planlarda yer alan genel arazi kullanım kararları büyük ölçüde devam ettirilmektedir. Konut gelişme alanlarının önemli bir kısmı, kentin batı ve kuzey yönlerinde kenti çevreleyen öneri çevre yolu ile mevcut kentsel alan arasında çözülmektedir. Bununla birlikte şehrin güney yönlerinde de konut gelişim deseni gözlemlenmektedir. Üretim alanları şehrin kuzeydoğu ve doğu yönlerinde Ankara, Aksaray ve Adana karayolları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Karaman yolu koridorunda ise organize tarım ve hayvancılık alanı dikkat çekmektedir.

İçinde bulunduğumuz dönemde büyük kamu yatırımları, Konya kentinin gelişimi ve fiziki çehresinin değişiminde önemli rol oynamaktadır. Konya kent merkezinde kalan eski Stadyum alanının Millet Bahçesi yapılmasına dönük çalışmalar, şehrin güneydoğu kesiminde inşası tamamlanan Şehir Hastanesi, yeni kurulan devlet ve vakıf üniversiteleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim şehrin kuzey, güneydoğu ve güneybatı yönlerinde sürdürülen bu yatırımlar, bulunduğu alanlarda şehir için yeni gelişme ve çekim odakları meydana getirmektedir. Bu yeni odaklar kent makroformunda üç kutuplu bir kentsel gelişme deseni ortaya çıkarmaktadır. TOKİ ile birlikte yürütülen projeler, kentin kuzey, kuzeydoğu ve güney çeper bölgelerini, alt ve orta gelir grubu için yeni konut gelişme alanlarına dönüştürmüştür.

Son beş yıl içerisinde ise “Yeni Türkiye Vizyonu” ve bunun kentsel alanlardaki etkisi olarak büyük kamu yatırımları, şehirlerin fiziki yapısının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Şehir Hastaneleri ve Millet Bahçeleri adıyla tanımlanan büyük kentsel yeşil alanlar, stadyumlar ve sosyal-kültürel tesisler bu kapsamda değerlendirilebilir. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan ve hızlı kentleşme sürecinde sekteye uğrayan şehirlerin güzelleştirilmesi ve çağdaş kent görünümü kazandırma arzusu, günümüz yönetiminin kentsel politikaları ile büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Hükümet ve belediyeler tarafından kentsel alanlarda yürütülen kamu odaklı yatırımlar ve büyük ölçekli projelerin, cumhuriyetin yarım kalan şehirleri modern görünüme ulaştırma hedefini tamamlamaya dönük müdahaleler olduğu söylenebilir.

Ancak günümüzde kentlerin planlanması ve mekansal gelişiminde bir diğer unsur olarak iklim değişikliği öne çıkmaktadır. Kentler doğal yapının değiştirildiği ve iklim değişikliğine neden olan karbon salınımının en yoğun üretildiği bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Bu etkilerin ortadan kaldırılması için temelde iki yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi karbon salınımının azaltılması, ikincisi ise açık-yeşil alan miktarının artırılarak karbon dönüşümünün sağlanmasıdır. Bu çerçevede sanayi-üretim alanlarında geleneksel yöntemlerden sıyrılarak ileri teknolojinin kullanıldığı çevre duyarlı sanayi odaklarına geçilmelidir. Diğer taraftan karbon salınımının en önemli kaynaklarından biri kentiçi ulaşımdan kaynaklanmaktadır. Yolculuk talebi oluşturan kullanımlar karma arazi kullanım yapısı içerisinde dağıtılarak mesafeler kısaltılmalı, kentiçi hareketlilikte bisiklet, toplu taşıma olanakları artırılmalıdır. İklim değişikliği üzerine olumsuz etkiyi azaltacak bir diğer yaklaşım, kent ormanlarının oluşturulmasıdır. Son zamanlarda kent çeperlerinde ve karayolu kenarında yürütülen ağaçlandırma çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Diğer taraftan 1980’li yılların ortalarından itibaren zaman zaman gündeme gelen kentin doğusundaki Aslım Bataklığı bölgesi, kent için önemli bir orman alanına dönüştürülebileceği düşünülmektedir.

RAYLI SİSTEM PROJELERİ*

Kentler, toplumsal hayatın ihtisaslaşma-ya ve iş bölümüne göre organize edildiği, ekonomisinin çoğunlukla sanayi, ticaret ve hizmet sektörüne dayandığı ve insanların karmaşık ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş mekânlar olarak tanımlanmaktadır³². Tarihsel süreçte, kentler kimi zaman ihtiyaçlara kimi zaman da coğrafi koşullara göre farklı formlar olarak değişime uğramışlardır. Bu süreçte, kent biçimini etkileyen faktörlerin nüfus hareketleri, ekonomi, toplumsal yapı, politika, çevre, teknoloji, afet, ulaşım, kaynak dağılımı ve altyapılar etrafında toplandığı görülmektedir³³. XVIII. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte gelişen fordist üretim biçimi ve teknolojideki hızlı gelişmeler, kentsel alanlara doğru yoğun göç ve kent sınırlarının genişlemesinin yanı sıra sektörel desen, kültürel yapı, arazi kullanımı ve ulaşım ağları gibi birçok alanda önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. Bu değişim sürecinde, kentin bütün fonksiyonları arasında iletişimi ve etkileşimi sağlayan “ulaşım sistemleri”, insan eliyle oluşturulan yapı çevrenin şekillenmesi ve büyümesinde hayati bir işleve sahip olurken kentlerde gerçekleşen yük, yolcu, araç ve yaya hareketlerini kapsamaktadır³⁴.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı hızlı nüfus artışı ve yoğun kentleşme sorunu, arazinin kontrolsüz gelişmesine, hava kirliliğine, kaynakların hızla tükenmesine ve enerjiye olan talebin her geçen gün artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle; günümüzde pek çok aktivitenin bulunduğu kentler, sürdürülebilir kalkınma konusundaki politikaların odağında yer almaktadır. Yerleşmeler ile çeşitli bölgeler arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla kişi veya eşyanın ekonomik, hızlı ve güvenli şekilde yer değişimini sağlayan ulaşım sistemleri, güçlü kentlerin en önemli ayırt edici özelliklerinden birisi olduğu gibi toplumsal yapılanma ve sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanmasına doğrudan katkıda bulunan önemli bir unsurdur³⁵.

Bu doğrultuda kentsel alan ile ulaşım arasında dönüşümlü bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Yer değiştirme işlemi organize edilirken ulaşım sistemlerinin etkin, verimli ve sağlıklı bir şekilde planlanması yapılmalıdır. Ancak günümüz kentleri sürekli büyümekteyken, ulaşım planlarında talep duyarlı yaklaşımlara ağırlık verilmesi, bu planla-

* Doç. Dr. Sedef ŞENDOĞDU, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-8021-306X. sedef_sendogdu@hotmail.com

³² Keleş Ruşen, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1998.

³³ Aktan Esin Özlem, “Kent Biçimi- Ulaşım Etkileşimine İlişkin (Tarihsel ve Güncel) Yaklaşımlar ve İstanbul Örneği”, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 2006, s. 13.

³⁴ Vuchic Vukan, “Urban Public Transportation; Systems And Technology”, *Transportation Research Board of The National Academies*, S. 1 (1981), s. 560; Akbulut Fatih, “Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri” *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.11 (2016), s. 337.

³⁵ Tümertekin Erol, *Ulaşım Coğrafyası*, İstanbul 1987, s. 85.

rı insan odaklı olmaktan ziyade taşıt odaklı hale getirmektedir³⁶. Ulaşımı hareketlilik temeline dayandırarak, yalnızca taşıt trafiği hızını artırmaya odaklanan bu yaklaşımlar, doğanın tahrip olması, trafik sıkışıklığı ve işlem maliyetleri gibi etkenlerle kenti çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan zarara uğratarak sürdürülebilir gelişme için engel teşkil etmektedir³⁷. Bu nedenle, kentlerde ulaşımdan kaynaklı sorunların azaltılması ve kentlerimizde sürdürülebilir gelişmenin sağlanabilmesi için ulaşım planlamasında da sürdürülebilirlik temelli yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir³⁸. Sürdürülebilir ulaşım politikalarının temel amacı kentlilerin yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Bu nedenle kentlerimizde ulaşım ihtiyacının sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda karşılanmasında, toplu taşıma türleri her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Toplu taşıma sistemleri belirli bir ücret karşılığında, belirli bir zaman tarifesine göre belirli güzergâhta işletilen ve toplumda yaşayan her bireye eşit hizmet veren sistemler olarak tanımlanmaktadır³⁹.

Genel olarak; kent içi toplu taşıma sistemleri su yolu, lastik tekerlekli ve raylı sistemler olarak üç grupta değerlendirilmektedir. Türkiye’de ulaşım sorununun çözümünde, nüfusu bir milyonun altında olan şehirlerde lastik tekerlekli sistemler tercih edilirken, nüfusu bir milyonun üzerindeki kentlerde ise taşıma kapasitesinin yüksek olması nedeniyle raylı sistemler tercih edilmektedir⁴⁰.

Günümüzde kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artmasıyla birlikte oluşan ulaşım talebine karayollarının cevap verememesi, toplu taşıma araçlarının içerisinde raylı ulaşım sistemlerine geçişi zorunlu hale getirmiştir. Özellikle sürdürülebilir ulaşım politikaları kapsamında birçok kentin tercih ettiği raylı sistemler, taşıma kapasitesinin yüksek olması, hızı, tarifeye bağımlılığı, konforlu ve güvenli yolculuk imkânı sağlaması, kentsel alanlarda verimliliği artırması, trafik tıkanıklıklarının azaltılmasında etkin rol üstlenmesi, çevre dostu olması, yapım maliyetinin yüksek olmasına karşın işletme maliyetinin düşük olması, gürültü kirliliğine sebebiyet vermemesi ve kitle taşımacılığı sayesinde sosyal bütünleşmeye imkân tanınması nedeniyle diğer toplu taşıma seçenekleri arasında öne çıkmaktadır⁴¹. Bu çalışmada; Konya kentinde kentiçi ulaşım hizmet eden raylı sistemler değerlendirilecektir.

1. Kent içi raylı sistemler

Günümüzde şehir içi ve şehirlerarası ulaşım sorununun sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda çözülmesinde ve toplumlara güvenilir toplu taşımacılık sistemlerinin oluşturulmasında en önemli ulaşım türü raylı sistemler olmaktadır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan raylı sistemle konulu çalışmalar günümüzde de artan önemde devam etmektedir. Özellikle 1970’li yıllarda dünya üzerinde yaşanan petrol kriziyle birlikte enerjinin rasyonel kullanımına verilen önemin artması ve 1990’lı yıllardan itibaren hızlı kentleşmenin kentlerdeki olumsuz yansımalarıyla çevre duyarlılığın

³⁶ OECD, “Environmental Criteria for Sustainable Transport”, *OECD Environmental Directorate’s Task Force in Transport*, (1996), s. 136; Litman Todd-Burwell David, “Issues In Sustainable Transportation”, *International Journal of Global Environmental Issues*, VI/4 (2006), s. 331-347; Shepherd Andrew, *Sustainable Rural Development*, North Amerika 1998, s. 243.

³⁷ Eryiğit Sedef, “Sürdürülebilir Ulaşımın Sosyal Boyutunda Bisikletin Yeri”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2012, s. 26.

³⁸ E. Abbasgil, “İstanbul’daki Toplu Taşımacılık Kapsamında Raylı Sistemlerin Değerlendirmesi (Esenler- Aksaray Hızlı Tramvay Örneği)”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

³⁹ Acar İsmail Hakkı, “Kentiçi Ulaşım Sorunları ve Çözümleri”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, S. 429 (2004), s. 34.

⁴⁰ G. Baştürk, “Kent içi Raylı Toplu Taşıma Sistemleri İncelemesi ve Dünya Örnekleri ile Karşılaştırılması”, (Ulaştırma ve Haberleşme Uzmanlığı Tezi), Ankara 2014.

⁴¹ Kürşat Çubuk, Mutlu Türkmen-Mehmet Erdem, “Ankara’da Yapılan Ulaşım Planlaması Çalışmalarının Raylı Sistemler Bazında Değerlendirilmesi”, *1. Uluslararası Trafik ve Yol Güvenliği Kongresi*, Gazi Üniversitesi Ankara 2002, s. 166-179; Ali Yılmaz Gündüz-Mehmet Kaya- Cahit Aydemir, “Kentiçi Ulaşımında Karayolu Ulaşımına Alternatif Sistem: Raylı Ulaşım Sistemi”, *İnönü Üniversitesi Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, II/1 (2011), s. 134- 151.

önem kazanmasıyla birlikte raylı sistem çalışmaları da hızlanmıştır⁴².

Ülkemizde özellikle büyükşehirlerimizde trafik sıkışıklığı önemli bir soruna dönüşmesiyle birlikte trafik sorunlarının sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda değerlendirilerek azaltılmasına yönelik çalışmalar önem kazanmıştır. Bu önem Onuncu Beş Yıllık Kalkınma planında yer alan sürdürülebilir ulaşım vurgusu ile kendini göstermektedir. Onuncu kalkınma planında; kent içi ulaşımın mekânsal planlamayla uyumun güçlendirilmesi yaya ve toplu taşıma ağırlıklı geliştirilmesi ve dönüştürülmesi, çevreye duyarlı, akıllı, verimli ve maliyet etkin uygulamaların yaygınlaştırılmasının önemi belirtilmiştir⁴³. Nüfus ve trafikteki araç sayısının hızla artması neticesinde ulaşımında karşılaşılan sorunlara en etkili çözüm yolu, diğer taşıma sistemleri ile entegre olmuş bir raylı sistem ağının oluşturulmasıdır⁴⁴. Raylı toplu taşıma sistemleri, lastik tekerlekli toplu ulaşım sistemlerine göre hızlı, güvenli, konforlu, ekonomik ve çevre kirliliği bakımından daha avantajlı hizmet sunmaktadır. Özellikle elektrik ile çalışan modern raylı sistemler, yapım maliyetinin yüksek olmasına karşın, işletme maliyetleri bakımından lastik tekerlekli ulaşım sistemlerine göre daha avantajlı olmaktadır⁴⁵. Ayrıca lastik tekerlekli toplu taşıma türlerinin yetersiz kaldığı koridorlarda; işletme ortamları farklı olan raylı sistemler, getirdikleri konfor ile özel otomobil kullanıcılarını kendine çekebilme bu sayede trafik sıkışıklığının azaltılmasına da katkı sağlamaktadır. Raylı sistemler sunmuş olduğu hizmet kalitesi, belirtilen avantajları, kentlere ve kentlilere olumlu katkıları bakımından sürdürülebilir ulaşımın sağlanmasında itici güçlerden kabul edilmektedir.

Günümüzde raylı sistemlere olan taleplerin farklılaşmasıyla birlikte raylı sistem kavramı da sunmuş olduğu hizmet, teknolojik özellikler ve

kapasiteleri bakımından değişmiştir. Bu kapsamda kent içi ulaşımında yer alan raylı sistem türleri; tramvay, hafif raylı sistem, metro ve banliyö sistemi olarak gruplandırılmıştır. Kent içi toplu taşımacılıkta kullanılan en eski sistemlerden olan tramvaylar, karayolu ulaşım araçları ile aynı alanı kullanan, kavşaklarda ve trafikte geçiş üstünlüğü bulunan, yol ve trafik durumuna göre bir sürücü tarafından kumanda edilen, elektrik enerjisi ile işletilen, taşıma kapasitesi en düşük raylı sistemlerdir⁴⁶.

2. Konya Kenti Raylı Sistemler

2.1. Mevcut raylı sistemler

Günümüzde Konya kent içi ulaşımına hizmet eden ve önemli yolculuk çekim noktalarına erişim sağlayan iki adet tramvay hattı bulunmaktadır. Kentte işletilmeye başlanılan ilk tramvay hattı 1996 yılında hizmet girmiş olup Alaeddin Tepesi'nden başlayarak Selçuk Üniversitesi Kampüsüne kadar erişim sağlamaktadır. Hat toplamda çift yol 18,9 km ve Kampüs içi tek yol 3,5 km. uzunluğunda olup, 36 adet istasyon ile hizmet vermektedir. Yolculuk süresi yaklaşık 57 dakika olan tramvay hattında gün içerisinde ortalama 97.474 kişi taşınmaktadır⁴⁷. Kentte 2015 yılında hizmete giren ikinci tramvay hattı (Alaeddin Tepesi-Adliye Sarayı Tramvay hattı), toplamda çift yol 7 km'lik hat uzunluğu ve 9 adet istasyon ile hizmet vermektedir. Alaeddin Tepesi ile Adliye Sarayı hattında hizmet veren tramvay hattında ortalama günlük 4912 kişi taşınmakta ve yolculuğun tek yönde ortalama süresi 25 dakika olmaktadır⁴⁸.

Kent genelinde işletilmekte olan tramvaylar 24 saat süresince kentliye hizmet vermektedir. Yolculuk taleplerine bağlı olarak sefer sıklığı belirlenmiş olan tramvayların, sefer sıklığı sabah ve akşam zirve saatlerde 2-3 dakikada bir, gün içerisinde diğer zaman dilimlerinde 6-7 dakikada bir, gece 23:45 sonrasında ise saatte bir olmaktadır⁴⁹.

⁴² İbrahim Ocak-Ekrem Manısalı, "Kentsel Raylı Taşıma Üzerine bir İnceleme (İstanbul Örneği)", *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, X/2 (2006), s. 51-59.

⁴³ Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018", Ankara 2013, s. 130.

⁴⁴ Remzi Toprak-Nizami Aktürk, "Raylı Ulaşım Sistemlerinin Neden Olduğu Gürültü ve Çevresel Etkileri", *TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Türkiye Mühendislik Haberleri*, I/417 (2002), s. 33-38.

⁴⁵ Atmaca İlker, "Demiryolu Ulaşımının Kentsel Gelişim Üzerindeki Etkileri ve Isparta Kenti Örnekleme", (Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2009, s. 97.

⁴⁶ Wright Alan Armstrong, "Urban Transit Systems", *Guidelines for Examining Options*, Washington 1986, s. 25.

⁴⁷ Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Ulaşım Ana Planı 2030 Sonuç Raporu", Konya 2020.

⁴⁸ Konya Büyükşehir Belediyesi Raylı Sistem Şube Müdürlüğü Raporu (2021).

⁴⁹ Konya Büyükşehir Belediyesi, *aynı rapor*, (2020).

Konya kentinde Türkiye'de ilk dünyada bu şekilde örneği bulunmayan bisiklet tramvayı hizmet vermektedir. Tramvay kapıları ile senkronize bir şekilde çalışan rampa düzeneği, kapı açıldıktan kısa bir süre sonra açılarak, istasyon platformuna temas etmektedir. Bu sayede tramvay istasyonunda bekleyen bisiklet kullanıcıları bu rampa üzerinden bisikletini geçirek tramvaya kolayca binebilmekte ve aynı şekilde inebilmektedir. Taşıma kapasitesi 21 adet olan bisiklet tramvayı bisikletli yolcularını taşımalarının yanında ayrıca önemli bir farkındalık projesidir. Dış kısmı kırmızı renkle kaplanan ve üzerinde bisiklet figürleri yer alan böyle bir tramvayın şehirde dolaşması, hem şehirde yaşayanlar hem de şehre gelen turistler açısından bisiklet kültürünün oluşması ve yaygınlaşmasında oldukça önemli bir katkı sunmaktadır.

Konya Bisiklet Tramvayı Alaeddin-Kampüs hattında hizmet vermekte olup, gün içerisinde Kampüs ve Alaeddin çıkışlı olmak üzere toplamda 12 sefer sayısına sahiptir. Bisiklet tramvayı 21 bisikletli yolcu kapasitesine sahip olup günlük ortalama yolcu sayısının 35 bisikletli yolcudur. Kapasitesine göre günlük ortalama yolcu sayısının düşük olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Konya kenti raylı sistem projeleri

Konya Büyükşehir Belediyesi 2000 yılında Konya Büyükşehir Alanı Kentiçi ve Yakın Çevre Ulaşım Master Planı Çalışması yaptırmıştır. Bu planın

Konya bisikletli tramvay

ana kararlarında; Raylı sistemler hedef ve politikalar başlığı altında;

- Konya Tramvay Sistemi iki aşamada gerçekleştirilmesi; 1. aşamada mevcut tramvay hattı Mevlana Caddesi-Aksaray Caddesinde Fetih Caddesine kadar uzatılması, 2. aşama-

da Fetih Caddesi üzerindeki hat ile Selçuk Üniversitesi Doğu Kampüsüne uzanan hattın inşa edilmesi,

- Konya Hafif Raylı Sistem Hattı (HRS) üç aşamada gerçekleştirilmesi; 1. aşamada hattın Konya Merkez Gar ile Marşandiz Garı arasındaki kısmı, ikinci aşamada Konya Merkez Gar ile güneyde Hadimi istasyonu arası ile Marşandiz Garı ile Yüksek Teknoloji istasyonları arası işletmeye eklenmesi, 3. aşamada ise Teknopol içindeki kesimi 2020 yılından sonra bu alandaki gelişmenin hızına bağlı olarak inşa edilmesi hedeflenmektedir. Bu son aşamada Yeni Tren Garı, Yeni Otobüs Terminali ve Mevlana Uluslararası Hava Limanının yer aldığı Şehirlerarası Ulaşım Kompleksine HRS uzatılması planlanmaktadır.
- Ayrıca; raylı toplu taşıma sistemleri geliştirilirken diğer ulaşım sistemleri ile bütünleştirilmesine, tüm ulaşım ve toplu taşıma sistemlerinin bir bütünün parçaları olarak uyum içinde işletilmesine ve kentsel çevrenin olumsuz etkilenmemesine özen gösterilmesi hedeflenmektedir⁵⁰.

Planın HRS Yapım Etapları başlığı altında;

- İlk etapta, 2010 yılı yolculuk talepleri hedeflenerek sistem tasarımı yapılan ve Gar istasyonu ile Marşandiz istasyonu dâhil olmak üzere yaklaşık 16.5 km uzunluğunda olan hat kesiminin ve Marşandiz istasyonu yakınında yer alması planlanan depolama alanının yapımının 2003-2005 yılları arasında tamamlanarak sistemin işletmeye alınması öngörülmüştür.

- Ayrıca, 2020 yılı yolculuk talepleri hedeflenerek sistem tasarımı yapılan ve ilk etapta işletmeye alınacak hattın, bir uçta Yüksek

⁵⁰ Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Alanı Kentiçi ve Yakın Çevre Ulaşım Master Planı Çalışması, Final Rapor: Bölüm-4", Konya 2016, s. 170-181.

Teknoloji istasyonu, diğer uçta ise Hadimi istasyonu dâhil olmak üzere genişletilmesi sureti ile oluşturulacak toplam uzunluğu yaklaşık 27 km. olan hattın ve Hadimi İstasyonu yakınında çevre yolunun diğer tarafında oluşturulması planlanan ilave depolama alanının yapımının 2010-2012 yılları arasında tamamlanarak sistemin işletmeye alınması öngörülmüştür.

Planın Tramvay Sistemi Yapım Etapları başlığı altında ise;

- Tramvay sistemlerinin yolculuk talepleri doğrultusunda üç etap halinde yapımı öngörülmüştür. İlk etapta, 2010 yılı yolculuk talepleri hedeflenerek, mevcut tramvay hattına Alaeddin Tepesi noktasında bağlanarak Fetih Caddesinde son bulan, toplam uzunluğu yaklaşık 3 km olan ve üzerinde 6 adet durak yer alacak hat kesiminin yapımının 2003-2004 yılları arasında tamamlanarak sistemin işletmeye alınması,
- İkinci etapta, 2020 yılı yolculuk talepleri hedeflenerek, Fetih Caddesi üzerinde uzanarak Çevre Yolu önünde son bulan, toplam uzunluğu yaklaşık 9 km olan üzerinde 16 adet durak yer alacak hat kesiminin ve Çevre Yolu kenarında oluşturulacak olan depo sahasının yapımının 2012-2013 yılları arasında tamamlanarak sistemin işletmeye alınması planlanmıştır⁵¹.

Konya kenti ulaşımına ilişkin 2013 yılında Konya Büyükşehir Alanı Kentiçi ve Yakın Çevre Ulaşım Master Planı revizyonu yapılmıştır. Yapılan ulaşım revizyon planında; 2030 hedef yılı için planlanan HRS, Tramvay ve Metrobüs hatlarının gösterildiği; Yeni YHT Gar, Konya Gar, Mevcut Otogar ve Alaeddin Tepesi bu hatların kesiştiği birer ana transfer merkezi konumuna gelmiştir. Özellikle büyük dönüşüm projesi ile hayata geçirilmesi planlanan Yeni MİA alanı ve içerisindeki Yeni YHT Garı, ülke genelinde örnek olabilecek donanımda bir ana transfer merkezi yapılması için olanak sağlamaktadır. Toplu taşıma hatlarının işletme tiplerine karar verilirken yoğun yolculuk taleplerinin olduğu koridorlarda tramvaya nazaran daha yüksek

kapasitede ve daha hızlı erişim sağlayan HRS sistemi önerilirken, talebin rahatlıkla karşılanabileceği ve güzergâhın cadde tramvayına uygun olduğu koridorlarda ise tramvay önerisi getirilmiştir. 2030 hedef yılı için planın önerdiği raylı sistem hatları toplam işletme uzunluklarına göre;

- 131,7 km HRS Hattı (Konya Gar-OSB, Saraçoğlu-B.Kumköprü-Fetih-Yeni YHT Gar, Gödene-Hatıp-Alaeddin, Yeni Stadyum-OSB, Konya Gar-Pınarbaşı, Kaşınhanı-Yeni YHT Gar, B.Kumköprü-Furkan Dede Cd.-Alaeddin ve Fetih-Furkan Dede Cd.-Alaeddin),
- 33,2 km Hızlandırılmış Tramvay Hattı (Kampus-Konya Gar ve Beyhekim-Yeni YHT Gar),
- 54,2 km Tramvay Hattı (Adliye-Alaeddin-Konya Gar, Beyhekim-Barış Cd.-Alaeddin, Ereğli Cd-Alaeddin- Konya Gar ve N.E.Ü.-Beyşehir-Alaeddin) ve
- 19 km Metrobüs Hattı (Kampus-Sancak-Otogar ve Yeni Meram-Alaaddin) olarak önerilmiştir⁵².

Konya kenti tramvay hatlarının değerlendirilmesi neticesinde, mevcutta işletilmekte olan Alaeddin-Kampus tramvay hattının ulaşım talebini karşılayamaması neticesinde lastik tekerlekli ulaşım türlerine olan talebin her geçen gün arttığı görülmektedir. Kente ilişkin raylı sistem projelerinde ise; tramvayın gelişme aşamalarına göre 2004 ve 2011 yıllarında ve HRS hatlarının 1. Aşamasının 2006, 2. aşamasının 2013 yılında işletmeye alınması öngörülmesine karşın bu sistemler günümüze kadar hizmete girmemiştir. Kentte otomobile olan bağımlılığın azaltılması, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için önemli ulaşım arterlerinde, yolculuk çekim noktalarına hizmet edecek raylı sistem projelerinin hizmete girmesi gerekmektedir. Kentte kullanılmakta olan bisikletli tramvayların gün içerisinde sefer sayılarının azlığından ötürü kullanım oranı düşüktür. Bu kapsamda; tüm tramvay araçlarının dışına bisiklet koymaya uygun aparatlar yerleştirilerek, bisikletleri ile tramvayları kullanacak kişilerin kullanım oranları arttırılmalıdır.

⁵¹ Konya Büyükşehir Belediyesi, *aynı rapor*, (2016).

⁵² Konya Büyükşehir Belediyesi, *aynı rapor*, (2020).

TARİHÎ KENT MEYDANI PROJESİ*

Tarihi, kültürel ve sosyal değerleri ile yerel kimliği tanımlayan en önemli odak noktaları olan tarihi kent meydanları, toplumun kültürel birikimlerinin fiziki mekâna yansıdığı kamusal alanlardır. Bu özellikleri ile meydanlar, bellek-anı ilişkisinin oluşumunda ve toplumsal kimliğin biçimlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Tarihi kent meydanları, sembolik anlamları ve özgün değerleri ile kente karakter kazandıran kentsel mekânlardır. Kentin toplumsal yapısı üzerinde bütünleştirici bir etkiye sahip olan meydanlar, bireylerin bir araya geldiği, aidiyet hissinin olduğu ortak kullanım alanlarıdır.

lana Meydanı, kentin doğu koridorunda yer alan Üçler Mezarlığı, İstiklal Harbi Şehitliği, Panorama Müzesi, Mevlana Kültür Merkezi ile kent merkezi arasında bağlantı kurması açısından önemli bir geçiş bölgesi niteliğindedir. Mevlana Meydanı, doğusunda günümüzde müze olarak hizmet veren Mevlana Külliyesi, güneyinde Sultan Selim Camii ve cami bitişiğindeki Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, batısında Altın Çarşı, kuzeyinde ise turizm ve ticari fonksiyonların yer aldığı yapı adaları ile sınırlanan bir alana sahiptir.

Mevlana Meydanı

Konya kentinin en önemli inanç, turizm, ticaret, sosyo-kültürel odak noktasında bulunan Mev-

Konya kentinin ikinci büyük meydanı olan Mevlana Meydanı, Mevlana Celâleddîn-i Rumî'nin

* Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU, Necmettin Erbakan Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-3223-0172. gulsunter@gmail.com

türbesinin bulunduğu Mevlana Müzesi ile bütünleşen konumu itibarıyla simgesel bir kimliğe sahiptir. 2007 yılının Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından 'Uluslararası Mevlana Yılı' olarak ilan edilmesi, ilmiyle ve eserleriyle bir tasavvuf âlimi olan Mevlana Celâleddîn-i Rumî'nin sadece ülkemizde değil tüm dünyada önem ve değer taşıdığını göstermektedir. Her yıl Mevlana Celâleddîn-i Rumî'nin vefat ettiği 17 Aralık gününün yer aldığı haftada anma etkinlikleri düzenlenmekte, etkinlikler 17 Aralık günü Şeb-i Arûs (Vuslat Gecesi) töreni ile sonlanmaktadır. Bu dönemde yoğun olarak kullanılan Mevlana Meydanı, 2012 yılında yapılan düzenlemeler ile alansal olarak genişletilmiş, Sultan Selim Camiinin son cemaat alanı işlevini görmesi ile şehir halkının kandil, bayram geceleri ve cuma namazı gibi İslam dini açısından önem taşıyan günlerde ibadet etmek amacıyla tercih ettiği önemli bir kentsel açık alan olmuştur. Mevlana Meydanı'nda özellikle Ramazan aylarında iklim koşullarına göre iftar saati, Teravîh namazı-sahur vakti arasında sosyal etkinlikler gerçekleştirilmekte, böylece işlevselliği artan meydan, canlı, yaşayan bir kentsel dış mekân özelliği kazanmaktadır. Ayrıca 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan kalkışma girişimi sonrası, şehir halkının "Demokrasi Nöbetleri" tuttuğu meydan, milli birlik ve beraberlik ruhunun yansıtıldığı, simgesel anlam taşıyan bir toplanma alanı olarak nitelik kazanmıştır.

Topkapı Sarayı'ndan sonra ülkemizin yerli ve yabancı ziyaretçi oranı en yüksek müzesi olan Mevlana Müzesi'nin önemli bir kültür turizmi destinasyonu olması, meydan çevresinde geleneksel el sanatlarına (halı, kilim, keçe, ahşap oyma, kuyumcu, deri giyim vb.) yönelik hediyelik eşyaların satıldığı ticaret birimlerinin, konaklama yerlerinin ve sosyo-kültürel amaçlı kullanım alanlarının bulunmasında etkili olmuştur. Ayrıca bölge halkının Mevlana Külliyesi'ni hac vazifesi öncesi ve dönüşü ziyaret etmeleri nedeniyle Mevlana Caddesi ve

Türbe Caddesi'nde dini hediyelik eşya satan dükkanlar yoğun olarak görülmektedir.

Konya kent kimliğinin oluşmasında önem taşıyan ve toplum yaşamında önemli bir çekim noktası olan Mevlana Külliyesi'nin bulunduğu alan, 1097 yılında Konya kentinin Selçuklu Devletinin başkenti olduğu dönemde şehrin dış surlarının At pazarı ve Aksaray Kapısı dışında¹ bulunan, Selçuklu sarayının gül bahçesidir. Selçuklu sultanının gül bahçesini, 1228 yılında Karaman (Larende)'dan Konya'ya oğlu Mevlana Celâleddin Rûmî ile birlikte göç eden Sultânü'l-Ulemâ Bâhaeddin Veled'e bağışlaması ve 1231 yılında vefat eden Bahaeddin Veled'in isteği üzerine buraya defnedilmesi² ile birlikte sur dışında yeni bir yerleşim alanı oluşmaya başlamıştır. 1273 yılında vefat eden Mevlana'nın, babasının yanına defnedilmesinin ardından Mevlana Türbe'sinin yapımına başlanmıştır. Karamanoğlu Alaeddin Bey zamanında (1361-1398) türbenin üzerine yıldız tonozlu bir kubbe, kubbenin üzerine de on altı dilimli bir yüksek gövde ile konik külâh yerleştirilerek turkuaz renkli çinilerle kaplanmıştır. Kubbe-i Hadrâ (Yeşil Türbe) ismini alan türbe, zaman içinde yapılan eklemelerle bir dergâha dönüşmüştür³. Dergâhın batısına medrese, cami, imaret gibi Türk-İslam şehir merkezinin temel yapılarının yapılması ve ticaret birimlerinin yer seçmesi ile dergâh ve çevresi şehrin surlarının dışında ziyaret edilen manevi-sosyal bir merkez olarak gelişme göstermiştir. Hz. Mevlana'nın düşüncelerinin vefatından sonra Mevlevilik adı altında geniş çevrelere yayılması, şehrin *Mevlana Şehri* olarak kimlik kazanmasında etkili olmuştur. Mevlevilerin, dergâh çevresine yerleşmesi ile yeni mahallelerin oluşması, şehrin önemli yollarının dergâha açılması, sur içindeki ticari fonksiyonların sur kapısı dışında gelişme göstermesi, bölgenin merkezi niteliği artırmıştır⁴.

XV. ve XVI. yüzyılda Osmanlı döneminde şehirdeki tüccar ve memurların yerleşmesi ile tercih edilen bir yerleşim alanına dönüşen Mevlana

¹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya, 1998, s. 25-55, Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 58-60.

² Erdoğan Erol, "Mevlana Müzesi Bahçesindeki Mezarlar Neden Kaldırılmıştır?", *X. Milli Mevlana Kongresi*, 2-3 Mayıs 2002, I, s. 79.

³ Haşim Karpuz, "Mevlânâ Külliyesi", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 448-450.

⁴ Ahmet Alkan, "Mevlevilik ve Mevlana Külliyesinin Konya Şehirsiz Gelişmeleri İçindeki Yeri", *I. Milli Mevlana Kongresi*, Konya 1985, s. 207-208

Dergâhı ve çevresi, merkez kimliğini sürdürmüştür. Bu dönemde türbe içinde onarımlar yapılarak, türbe çevresine derviş hücreleri, semahane, mescit, matbahı şerif, meydan-ı şerif, şadırvan, selsebil ve avlu duvarının yapılması ile Mevleviliğin merkezi olan bir külliyyeye dönüşmüştür⁵. Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşaatı başlatılan ve Sultan Selim zamanında tamamlanan Sultan Selim Camii'nin, camiye bitişik Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin⁶, caminin kuzeyinde Sultan Selim İmaret'i'nin⁷ ve imaret yakınında özellikle Kiremitli Han (Sultan Beyazıd Hanı)'ın yaptırılması ile birlikte geleneksel çarşı ile bütünleşen külliye ve çevresi, kentin ticari, sosyal ve kültürel işlevli üç önemli odak noktasından biri olmuştur⁸.

1867 yılında külliyenin batısında yer alan geleneksel çarşıda çıkan ve çarşının büyük bir bölümüne yayılan yangın sonrası⁹, geleneksel çarşının yeniden düzenlenmesi ile birlikte kentte başlayan imar faaliyetleri geleneksel merkezin ve çevresinin fiziki yapısının değişmesinde önemli rol oynamıştır. 1896 yılında Bağdad demiryolu hattının kentten geçmesi, kentte yeni ulaşım bağlantıları kurulmasını gerekli kılmış, İstasyon-Mevlana Külliyesi arasında iki farklı güzergâh üzerinde atlı tramvay sistemi işletilerek¹⁰ geleneksel merkezin ulaşılabilirliği artırılmıştır. 1917 yılında Alaeddin Tepesi'nin doğusunda açılan "Muammeriye Caddesi"nin¹¹, 1927 yılında genişletilerek Hükümet Konağı'na ulaşacak şekilde yeniden düzenlenmesi¹² (günümüzde Mevlana Caddesi) ile birlikte belediye binası, hükümet konağı, otel ve ticarethanelerin cadde üzerinde yer alması, Mevlana Külliyesi'nin ve çevresinin merkezi kimliğini daha da güçlendirmiştir.

1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılması ile birlikte Mevlana Dergâhı, "Asâr-ı Atika Müzesi" (1926) olarak hizmet vermeye başlamış; (1954 yılında adı "Mevlana Müzesi" olarak değiştirilmiştir)¹³, "Türbeönü" olarak anılan, kentin en gözde mekânı olmuştur. 1950'li yıllarda tüm ülkede olduğu Konya şehrinde de hızlanan imar faaliyetlerinde anıtsal yapıların "tek yapı" olarak ele alınması ve çevresindeki bütünleyici doku ile birlikte düşünülmemesi sonucunda Mevlana Külliyesi çevresinin mekânsal karakteristiği değişmeye başlamıştır. Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Külliyesi'nin görülebilmesi ve ulaşımın kesintisiz olması için Hükümet Konağı önündeki meydana külliyyeye doğrudan ulaşan yol açma çalışmaları ile Mevlana Caddesi günümüzdeki durumuna ulaşmış, Külliye çevresinde geleneksel dokunun önemli elemanlarından biri olan Sultan Selim Camii'nin kuzeyinde bulunan Sultan Selim İmaret'i'nin yıkılması (1958)¹⁴ ile boş kalan alana park düzenlemesinin yapılması¹⁵ sonucu Mevlana Meydanı oluşmuştur. Yeşil alan özelliği gösteren meydanın, batı yönünden mekân sınırlarını tanımlayan ve geleneksel dokuyla uyumlu Mevlana Tetkik Enstitüsü binasının yapılması (1973) ve İl Halk Kütüphanesi'nin bu binaya taşınması (1978), Mevlana Meydanı ve çevresinin sosyo-kültürel odak olarak gelişme göstermeye başlamasında etkili olmuştur.

Mevlana Külliyesi ve çevresinin fiziksel formunun biçimlenmesinde 1966 yılı Konya İmar Planı uygulamaları etkin rol oynamıştır. Kentin tarihi merkezinde yer alan tarihi ve kültürel değerlerin korunması hedeflenen planda, geleneksel merkezin yoğunluğunu kaldırabilmesi amacıyla kentin kuzeybatısında yeni yönetim merkezinin oluştu-

⁵ Hasan Özönder, "Mevlana Külliyesinin Mimari Teşekkülü", *I. Milli Mevlana Kongresi*, Konya 1985, s. 397.

⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964, s.1111.

⁷ Yusuf Küçükdağ, "Konya Sultan Selim İmaret'i", *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler - I*, Konya 2004, s. 45.

⁸ Mehmet Uysal, "Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı İçin Bir Mekânsal Analiz", *Milli Folklor Dergisi*, S.86 (2010), s. 152.

⁹ Hüseyin Muşmal, "1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXII/1 (2008), s. 105.

¹⁰ Alkan, *aynı bildiri*, s. 209.

¹¹ Ahmet Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Ankara 1998, s. 49.

¹² Mustafa Önge, "19. Yüzyıldan Günümüze Değişen ve Dönüşen Bir Kültür Mirası Olarak Konya Alaeddin Tepesi", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi (TÜBA-KED)*, S.13 (2015), s. 133.

¹³ Erol, *aynı bildiri*, s. 79.

¹⁴ Alkan, *aynı bildiri*, s. 210.

¹⁵ Önder, *aynı eser*, 239, Konyalı, *aynı eser*, s. 980.

rulması, ticari yapılaşmanın ise kentin kuzeyine (Nalçacı aksı) kaydırılması ve Alaeddin Tepesi ile Mevlana Külliyesi aksının tamamen yaya trafiğine ayrılarak, Kayalıpark ve çevresinde tarihi meydanlar platosunun oluşturulması öngörülmüştür¹⁶. Ancak tarihi ve kültürel dokunun korunması hedefi ile çelişen uygulamaların yapılması, geleneksel dokunun bozulmasını hızlandırmıştır. Bu kapsamda en dikkat çekici karar, külliyenin batısındaki iki katlı çarşının yıkılarak yerine “otopark-çarşı-büro” kullanımının öngörülmesidir¹⁷. 1982 yılında geleneksel çarşının ticaret karakteriyle bütünleşmeyen, kütle, gabari ve mimari olarak geleneksel doku ile uyumsuz, külliyenin geleneksel çarşı ile görsel ve sosyal ilişkisini koparan, altı kat yüksekliğindeki Mevlana Çarşısı'nın yapımına başlanmış ve çarşı 1988 yılında tamamlanarak hizmete girmiştir. Sonraki dönemlerde de Külliye çevresinde benzer uygulamaların gerçekleşmesi (Balıkçılar oteli, Karatay Belediyesi Binası, Kadınlar Pazarı, Kızılay Hastanesi vb) ile geleneksel doku özgünlüğünü kaybetmeye başlamıştır.

Mevlana Külliyesi ve çevresinin geleneksel dokusunun korunmasına yönelik ilk önemli karar, Mevlana Külliyesi ve Üçler Mezarlığı çevresindeki alanın Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1982 tarih ve A-3861 sayılı kararı ile Tarihi-Kentsel Sit Alanı olarak tescil edilmesi olmuştur. Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 18.11.1988 tarih ve 332 sayılı kurul kararı ile belirlenen Tarihi Sit Koruma Alanı için 1992 yılında “Konya Mevlana Külliyesi Çevre Düzenleme Projesi” hazırlanmış ve proje 1993 yılında onaylanarak uygulamaya konmuştur. Mevlana Külliyesi çevresindeki tarihi dokunun korunmasının ve güncel sorunların çözümüne ilişkin planlama kararlarının üretilmesinin amaçlandığı projede, külliyenin batısında Sultan Selim Camii ile sınırlanan açık alanın (Mevlana Meydanı) kamusal açık ve yeşil alan düzenlenmesi ile toplanma ve dinlenme mekânı niteliğinin artırılması öngörülmüştür¹⁸.

Mevlana Külliyesinin konumu itibari ile şehrin tarihi merkezinde tarihi-dini-kültürel-ticari-turizm odağı olması, bölgenin bütüncül olarak korunmasını gerekli kılmış, 1997 yılında Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır. 2000 ve 2002 yıllarında revizyon gören planda, geleneksel çarşıların yoğunlaştığı Bedesten, Kapu ve Aziziye Camileri ile Alaeddin (Mevlana) Caddesi çevresinin, Mevlana Külliyesi ve Piri Mehmet Paşa Külliyesi ve çevresi için hazırlanan Koruma Amaçlı Planları ile bütünleştirilmesi, Mevlana Türbesi'nin silüetini kapatan ve olumsuz etkileyen unsurların kaldırılması, önceki plandan gelen Alaeddin Tepesi ile Mevlana Külliyesi arasındaki ana omurganın yayalaştırılması kararının (Mevlana Promenadı) uygulanması, arasta ve çevresinin ulaşım gereksiniminin, Alaeddin Tepesi-Mevlana Müzesi-Mevlana Kültür Merkezi arasında işletilecek Raylı Toplu Taşıım Sistemi ile karşılanması öngörülmüştür. Projede Mevlana Meydanı'nın, müzeyi ziyaret edenlerin otopark, dinlenme, tuvalet, abdest alma, yeme-içme turistik alışveriş, tanıtım, sergileme sorunlarının çözümüne yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır¹⁹. Ancak proje idari mahkeme kararı ile iptal edilmiştir.

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2004 yılında Mevlana Külliyesi ve çevresini de içine alan *Mevlana Kültür Vadisi Projesi* hazırlanarak, 2023 yılına kadar projenin etaplamalı ve parçalı olarak sürdürülerek tamamlanması öngörülmüştür. Bu kapsamda Mevlana Külliyesi'nin güney doğusuna 1990 yılında temeli atılan ve 2004 yılında hizmete giren Uluslararası Mevlana Kültür Merkezi'nin yapılması ile Mevlana Külliyesi-Mevlana Kültür Merkezi aksı turizm açısından güçlenmiştir. Kültür merkezinin faaliyete geçmesi ile birlikte Mevlana Külliyesi çevresi 2006 yılında hazırlanan “*Mevlana Kültür Merkezi Batı ve Kuzeyi Kentsel Tasarım Projesi*” ile yeniden ele alınmıştır. Alaeddin Tepesi ile Mevlana Kültür Merkezi arasında kalan güzergâh için hazırlanan projede Selimiye Camii Meydanı olarak isimlendirilen Mevlana Meydanı'nı etkile-

¹⁶ Yavuz Taşçı-Haluk Berksan, “Konya İmar Planını Kazanan Müsabıkın İzah Notu”, Ankara 1965.

¹⁷ Alkan, *aymı bildiri*, s. 211,

¹⁸ “Konya Mevlana Külliyesi Çevresi Mevzii Koruma İmar Planı Raporu”, Ankara 1993, s. 7.

¹⁹ “Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı Planlama Raporu”, UTTA Planlama, Projelendirme ve Danışmanlık Ltd. Şti, Ankara (2000).

yen en önemli karar, Alaeddin Caddesi-Mevlana Kültür Merkezi aksı-Adliye güzergâhında tramvay hattı önerisinin getirilerek, meydanın önünde bir tramvay istasyonunun konumlandırılması ve meydanın bir odak noktası olarak değerlendirilmesi gerekliliğinin vurgulanması olmuştur. Bu kapsamda meydanın batısından geçen taşıt yolunun yayalaştırılarak, sadece yaya ve tramvay kullanımına açık olması, meydanın geleneksel çarşı ile bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca proje raporunda, meydandaki sedir ve çam ağaçlarında form bozukluklarının, yatıklıkların ve tek taraflı boşlukların olduğu vurgulanarak, bu ağaçların bakımlarının yapılması önerilmiş²⁰ ancak bu proje de uygulanmamıştır.

2009 yılında hazırlanan Konya Tarihi Kent Merkezi ve Çevresi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nın uygulanması ile Mevlana Meydanı'nın geleneksel çarşıya açılan batı yönündeki İl Halk Kütüphanesi Kültür Park içine taşınmıştır. 2011 yılında binanın yıkılması ile boş kalan alan, Alaeddin Tepesi yönünden Mevlana Külliyesi'nin algılanabilmesi ve dinlenme, yeme-içme, turistik alışveriş, tanıtım, sergileme vb. faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine yönelik düzenlenmiştir. Ayrıca Mevlana Caddesinin, ilk etapta taşıt trafiğine açık olması ve Alaeddin Caddesi-Mevlana Kültür Merkezi-Adliye güzergâhında işletilecek tramvay sistemi ile bütünleşmesi, ikinci etapta ise taşıt trafiğine kapatılarak Mevlana Yaya Aksı ve bisiklet yolu olarak düzenlenmesi öngörülmüştür²¹.

Mevlana Meydanı'nın mekânsal ve işlevsel karakteristiğinin biçimlenmesinde ve geleneksel merkezle bütünleşmesinin sağlanmasında en önemli gelişme Belediye Meclisinin 16.12.2011 tarih ve 700 sayılı kararı ile kabul edilen *Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi* olmuştur. Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Alanı, Mevlana Külliyesi ve Yakın Çevresi Koruma Alanı, Piri Mehmet Paşa Külliyesi ve Yakın Çevresi Koruma alanı ve yer altında kalmış Konya kale duvarlarıyla tanımlanan 3. Derece Arkeolojik Sit Alanını içine alan bölgeyi kap-

sayan 395 ha'lık bir alanda gerçekleştirilecek proje ile kentsel simge değeri taşıyan yapıları öne çıkarmak ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, şehrin tarihi ile bütünleşmiş karma kullanımlarla (ticaret-turizm- sosyo-kültürel kullanımlar) yeni çekim noktaları ve prestijli mekânlar tasarlamak, şehrin ekonomisine ve istihdamına katkı sağlayacak, güvenli, nitelikli, kaliteli, yaşanabilir çevreler oluşturmak hedeflenmiştir.

Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi ile ilişkisi kurularak hazırlanan Tarihi Kent Merkezi Ulaşım Planı (2014), Alaeddin Tepesi-Mevlana Külliyesi- Mevlana Kültür Merkezi aksının erişilebilirliğinin ve kullanım potansiyelinin artmasında etkili olmuştur. 2015 yılında uygulanan proje ile Tarihi Bedesten Çarşısının ana taşıt akslarından Tefikiye ve İstanbul caddeleri yayalaştırılarak, Alaeddin Caddesi-Mevlana Kültür Merkezi-Adliye güzergâhında tramvay hattı işletilmeye başlamıştır.

Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi ile belirlenen bölgelerde on iki başlıkta tanımlanan ve tamamlanması ile bütüncül bir mekân organizasyonuna ulaşılması hedeflenen proje kapsamında *Tarihi Bedesten Çarşısı Sağlıklaştırma ve Dönüşüm Projesi* ve *Türbe önü Meydan Düzenlemesi Projesi*, Mevlana Meydanı'nın günümüzdeki formuna ulaşmasında etkili olan çalışmalardır.

Mevlana Külliyesinin batı yönünde yer alan ve mekânsal karakteri ve işlevsel kimliği ile şehrin en önemli tarihi-ticari-sosyo-kültürel odağı olan Bedesten Çarşısı (geleneksel çarşı – arasta) için hazırlanan *Tarihi Bedesten Çarşısı Sağlıklaştırma ve Dönüşüm Projesi*, 2012 yılında Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Konya Büyükşehir Belediyesi işbirliği ile yürütülmüştür. 95.000 m²'lik alanı kapsayan proje iki yılda tamamlanmış ve 2015 yılında dünyada kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesini teşvik etmeye yönelik çalışmalar yapan YOCOCU (Youth in Conservation of Cultural Heritage) tarafından verilen Kültür Mirasını Koruma Büyük Ödülünü almıştır. Bedesten Çar-

²⁰ “Mevlana Kültür Merkezi Batı ve Kuzeyi Kentsel Dönüşümü İle Uygulama Projeleri Analitik Etüt Raporu”, Konya Büyükşehir Belediye Başkanlığı Fen İşleri Daire Başkanlığı Yapı İşleri Şube Müdürlüğü- seMİMARLIK İnş. Dek. San. Tic. Ltd. Şti, Konya, s. 80-92.

²¹ “Konya Tarihi Kent Merkezi ve Çevresi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu”, Konya Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Konya 2009, s. 33-39.

Ümmüğülsüm Dağlıoğlu

sısının tarihi atmosferinin canlandırılması hedefi doğrultusunda sokak sağlıklılaştırma projeleri ile birlikte üst örtü tasarımı yapılmıştır. Mimari ve tarihi değeri olan yapıların algılanabilir duruma getirilmesi için yapıların sıva ve boya ları yenilenerek, cephe düzenlemesi kapsamında, cumba, kepenk ve doğrama gibi ahşap yüzeyler yenilenerek, yapıların cephelerinde görüntü kirliliği yaratan tabelalar ile ışıklı panoların tümü kaldırılarak yerlerine yeni bir yönetmelikle tanımlanan ölçü ve biçimlerde tabelalar yerleştirilmiştir. Geleneksel dokunun yeniden canlandırılması amacıyla yayalaştırılmış sokaklarda, döşeme materyali yenilenmiş, oturma birimi, aydınlatma elemanı vb. kent mobilyaları yerleştirilmiştir. Kapı Cami avlusunun ve Aziziye Camii çevresinin yeniden düzenlenmesi ile rekreatif kullanımlara da imkân tanınmıştır.

batısındaki İl Halk Kütüphanesinin yıkılması ile boş kalan alanın ve çevresindeki işyerlerinin kamulaştırılarak dâhil edilmesi ile genişletilmiş ve günümüzdeki büyüklüğe ulaşmıştır (17.000 m²). Külliye nin önünde oluşturulan açıklıkla türbenin algılanabilirliğinin artması, Alaeddin Tepesinden ve geleneksel çarşı yönünden yaya hareketliliğinin külliye ye yönlenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Mevlana Müzesi'nden çıkışın meydana bakan kapılardan yapılması (Meydan Kapısı) ile müzeden çıkan ziyaretçi grupların meydana toplanarak daha çok vakit geçirmelerine, meydan çevresinde turistik alış-veriş yapmalarına, tarihi şehir merkezine yönelerek, şehrin diğer tarihi ve kültürel değerlerini ziyaretlerine imkân sağlanmıştır.

Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi kapsamında ger-

Mevlana Meydanı'ndan Altın Çarşı ve Mevlana Çarşısının Görünüşü

Türbe önü meydan düzenlemesi kapsamında ise Mevlana Türbesi ve Sultan Selim Camii önünde, halkın toplanıp bir araya gelebileceği ve ibadetlerini gerçekleştirebileceği bir meydan düzenlemesi yapılarak Mevlana Meydanı olarak adlandırılmıştır. Geleneksel dokunun ön plana çıktığı bir kimlik oluşturmanın amaçlandığı proje kapsamında Sultan Selim Camii'nin zemin güçlendirmesi gerçekleştirilerek, restorasyonu yapılmıştır. Meydan,

çekleştirilen ve Mevlana Meydanı ile doğrudan ilişkili diğer proje ise Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Konya Büyükşehir Belediyesi'nin birlikte yürüttüğü Mevlana Çarşısı'nın ve Altın Çarşı'nın bulunduğu alandaki dönüşüm çalışmasıdır. Mevlana Meydanı'nın batısında, geleneksel çarşının doğusunda geçiş özelliği gösteren ve özgünlüğünü yitirmeye başlayan sit alanı, tes-cilli yapılar, özel proje alanı ve koruma alanları göz

önünde tutularak 5366 sayılı Kanun kapsamında 30.10.2018 tarih ve 268 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile “Kentsel Yenileme Alanı” ilan edilmiştir. 12.09.2019 tarihinde Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından imar değişikliği ve *Aziziye Mahallesi Türbe Önü Kentsel Yenileme Avan Projeleri* onaylanmıştır. Ayrıca 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında, Cumhurbaşkanlığı tarafından 25.01.2020 tarihinde “*Riskli Alan*” ilan edilen alan için 29 Temmuz 2020 tarihinde uygulama projeleri hazırlanmış, 15.10.2020 tarihinde Mevlana Çarşısı, 01.01.2021 tarihinde ise Altın Çarşı yıkılarak, proje uygulanmaya başlanmış²² ve 2022 Aralık ayında tamamlanmıştır.

Geleneksel Merkez ile Mevlana Meydanı Arasında Yayalaştırılan Türbeönü Caddesi

Konya Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı ve 21 Kasım 2022 tarihinde açıklanan *Dar-ül Müllk Projesi* kapsamında da ele alınan Mevlana Meydanı'nın (Türbe önü), türbe arkasında gerçekleştirilecek tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik uygulamalarla birlikte değerlendirilmiş, işlevsel ve mekânsal açıdan bütünleştirilmesine yönelik kararlar üretilmiştir.

Bilim, kültür, sanat ve idari açıdan Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış Konya şehrinin kolektif belleğinde yer eden ve kimliğinin en önemli ögesi olan Mevlana Külliyesi ile bütünleşen Mevlana Meydanı gün içerisinde geçiş ve kısa süreli dinlenme amaçlı, özel günlerde ise ibadet ve etkinlik amaçlı kullanılmaktadır. Meydanda cami, türbe vb. inanç temelli turizm dışındaki aktivitelerde çeşitlilik getirilmesi, rekreatif kullanımlara yer verilmesi, “*yer'in ruhu*”nun hissedilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, ayrıca kullanıcıların kendilerini fiziki ve sosyal açıdan güvende hissetmelerinin sağlanması ile her yaş grubundan kullanıcının meydanı kullanımında ve kullanıcılarda aidiyet ve sahiplenme duygusunun oluşmasında imkân tanınacaktır. Meydanın kullanım potansiyelinin artırılması için karasal iklimin hüküm sürdüğü şehirde yazların sıcak, kışların soğuk geçtiği düşünülerek iklimsel konforun artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca 1966 yılında hazırlanan imar planı ile önerilen, sonraki yıllarda hazırlanan planlarda da uygulanması gerektiği vurgulanan tarihi ve kültürel değerlerin korunması

ve sürekliliğinin sağlanması için Alaeddin Tepe-si-Mevlana Külliyesi-Mevlana Kültür Merkezi arasındaki taşıt yolunun yayalaştırılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle Mevlana Meydanı ile Altın Çarşı arasındaki kullanım bütünlüğünü olumsuz etkileyen taşıt yolunun yayalaştırılması ile mekânsal bütünlük ve Aziziye Camii-Kapı Camii arasındaki yaya promenadına güvenli bir şekilde yönelme sağlanmış olacaktır.

²² “Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi Bilgi Notları”, Konya Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Konya.

KENTSEL DÖNÜŞÜM GÜNDEMİ*

Kentsel dönüşüm, kentsel yerleşim alanları içinde ya da yakın çevresinde yer alan; mekânsal-işlevsel nitelikler, sosyal-kültürel yaşam biçimi ve ekonomik değer bağlamında mekânsal karakteristik ve işlevsel kimliğini/anlamını kaybetmiş, bu yönleriyle, eskimiş-köhnemiş kent parçalarının farklı kapsam-içerikteki yasal-hukuksal araçlar eşliğinde ele alınarak, sağlıklı ve güvenli yaşam alanları oluşturulmasına yönelik “yeniden inşa/yeniden imar çabaları” olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bakılırsa, şehircilik ve mimarlık çabalarının birlikteliğinde sadece “mekânın fiziksel olarak yeniden inşa” içeriğinin ötesinde; “sosyal altyapının restorasyonunu” da içeren, “sosyo-kültürel değerler/yaşam biçimi”, “ekonomik olanaklar/finansal açılımlar” ve “hukuksal-yasal gereklilikler” bağlamında disiplinler-arası bir çalışma alanı olarak görülmelidir. Dolayısıyla, “sosyo-mekânsal yaşamın yeniden inşası” ile “sürdürülebilir kılınması” yönelik “hukuksal-yasal araç ve düzenlemelere” ilişkin olarak “kentsel mekânı” çok yönlü etkileri ile birlikte bütüncül bir ele alış biçimi olarak görülmelidir.

“Şehircilik/şehir planlama literatürü” ile “Mevzuat bilgisi” birlikte değerlendirilirse¹, kentsel

dönüşüm çabalarının; “tarihi çevrelerin iyileştirilmesi-yenilenmesi (kentsel sit/koruma alanları)”, “işlevsel değişim-dönüşüm/taşınma-desantrilizasyon (eski liman ve sanayi alanları)”, “sağlıksız-niteliksiz konut bölgelerinin yenilenmesi-canlandırılması (gecekondu bölgeleri/eskime-çöküntü bölgeleri)” temaları esas olmak üzere “yenileme alanları”, “riskli alanlar” ve “kentsel dönüşüm-gelişim alanları” olarak somutlaştırıldığını söylemek olanaklıdır. Buna göre, Mevzuat esas olmak üzere yenileme alanları², “kentsel sit ve koruma alanları ile koruma/etkilenme geçiş bölgesi içindeki alanlar” olarak tanımlanırken, riskli alanlar³ “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı uygun görüşü esas olmak üzere zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan alanlar” olarak tarif edilmiştir. Kentsel gelişim-dönüşüm alanları⁴ ise “konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla belirlene alanlar” olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Konya’da gerçekleştirilen gerek

* Prof. Dr. Koray ÖZCAN, Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-1221-9224. korayzocan@pau.edu.tr

¹ Anonim, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (ed. Pelin Pınar Özden vd.) Ankara 2003.

² 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun Uygulama Yönetmeliği, Tanımlar başlıklı 4. maddesi, (f) bendi.

³ 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Tanımlar başlıklı 2. Maddesi, (ç) bendi.

⁴ 5393 sayılı Belediye Kanunu, Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı başlıklı 73. maddesi.

farklı kapsam-içerik ve statü gerekse farklı Mevzuat gerekliliklerine tabi alanlara yönelik kentsel dönüşüm projeleri, şehircilik literatürü ve Mevzuat bilgisi esas olmak üzere “yenileme alanları”, “riskli alanlar” ve “kentsel dönüşüm-gelişim alanları” olmak üzere ele alınarak değerlendirilmiştir.

Yenileme Alanları: Tarihi Çevre Canlandırma Öncelikli Projeler

Konya bütününde yenileme alanı olarak belirlenen alanlar irdelenirse, tarihi kent merkezi yakın komşuluğunda anıtsal-kamusal hizmet yapıları ve sivil mimarlık eserlerinden oluşmakla; eski-köhnemiş konutların birlikteliğinden oluşan mekânsal örüntüye sahip geleneksel konut bölgelerini konu edindiği görülür. Bu çerçevede, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması, Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamında Konya tarihi kent merkezi komşuluğundaki birtakım mahallelerinin “yenileme alanları” olarak belirlendiği görülmektedir. Bu yenileme alanları; Karatay⁵ ve Meram⁶ ilçelerinde olmakla; gerek koruma statü kararları, gerekse mekânsal ve işlevsel yönden bütünlük-süreklilik gösteren Akçeşme-Kerimdede-Çeşme-Sarıyakup-Aziziye-Çelebi-Aksinne-Şükran mahalleleri ile 18, 19, 20 mahallelerinden oluşmaktadır. “Yenileme Alanı” olarak belirlenen mahallelerin mekânsal ve işlevsel karakteristiği incelenirse; Konya tarihi kent merkezini batı ve güney yönünden çevrelemekte olup mülk sahiplerinin terk etmesine koşut “yüksek kiracılık oranına” sahip görece “yoksunluk-yoksulluk” ve “suç olgusunun”

gözlemlendiği Konya kentinin eski konut alanları olduğu ifade edilmelidir. Bu yenileme alanlarından; Şükran Mahallesi’nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesini konu edinen araştırma sonuçları önemli görülmelidir. Bu araştırmalarda; dönüşüm stratejilerinin kentsel tasarım odaklı çalışmaları ile ele alınması, tarihi çevre ile uyum bakımından olumlu görülmeyle birlikte⁷, “proje sürecinde katılım-işbirliği düzeyindeki yetersizliklerin”, önemli sorunlar olarak not edilmesi⁸, kentsel dönüşüm projelerinde özgün/yerel kullanıcının yerinde korunması ve projeye ilişkin görüş-önerileri ile sürece dahil edilmesinin gerekliliğine işaret sayılmalıdır.

Bu noktada, Konya tarihi kent merkezini bütüncül bir biçimde ele alarak, “sürdürülebilir yenileme modelleri” geliştirilmesi üzerine odaklanan araştırmada⁹, “fiziksel müdahaleler/düzenlemeler” ile “sosyal restorasyon/sağlıklaştırma” projelerinin eşzamanlı ele alınması gerekliliğine ilişkin öneri, tarihsel çevrede “yerinde dönüşüm sağlanmasının” ya da “özgün kullanıcının yerinde korunmasının”, yenileme/dönüşüm projelerinin sürdürülebilir kılınmasında önem ve gerekliliğe vurgu olarak not edilmelidir.

Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanları: Yeniden Geliştirme Odaklı Projeler

Konya’da Belediye Kanunu, 73. maddesi kapsamında “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” olarak belirlenen proje alanlarını; konu-kapsam ve içerik açısından “eski sanayi/üretim alanlarının yeniden geliştirilmesi/imarı”, “eskiyen-köhneyen kentsel

⁵ Meram ilçesi için: 06.08.2021 tarih ve 4367 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Şükran, 18 ve 21 Mahalleleri Kentsel Yenileme Alanı (toplam 1.70 hektar).

⁶ Karatay ilçesi için: 13.01.2022 tarih ve 5101 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Akçeşme, Kerimdede ve Sarıyakup Mahalleleri Kentsel Yenileme Alanı (yaklaşık 10,50 hektar); 06.08.2021 tarih ve 4366 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Aziziye, Akçeşme, Sarıyakup ve 19 Mahalleleri Kentsel Yenileme Alanı (yaklaşık 9,30 hektar). 06.08.2021 tarih ve 4367 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Aziziye ve Çelebi Mahalleleri Kentsel Yenileme Alanı (yaklaşık 25 hektar).

⁷ Kamil Karataş, “Tarihi Kent Merkezinde Koruyarak Canlandırma Amaçlı Kentsel Dönüşüm Çalışması: Konya-Meram Örneği”, (Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Aksaray 2019, s. 210-213.

⁸ Osman Basri Erbek, “Kentsel Dönüşüm Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Aktörler Perspektifinden Değerlendirilmesi; Dönüşüm Meram Projesi Şükran Mahallesi Örneği”, (Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 136-137.

⁹ M. Serhat Yenice, “Tarihi Kent Merkezlerinde Sürdürülebilir Yenileme İçin Bir Model Önerisi; Konya Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2011, s. 172-173.

alanların yenilenmesi-iyileştirilmesi” ve “tarihsel çevrelerin/koruma alanlarını canlandırılması” olmak üzere üç kategoride değerlendirmek olanaklıdır.

“Eski sanayi alanlarının yeniden geliştirilmesi/mekânın yeniden üretimi” kategorisi açısından bakılırsa, Karatay Sanayi Sitesi ile Et Balık Kurumu Konya Et Kombinası olmak üzere iki projenin öne çıktığı görülmektedir. Birincisi; Meram İlçesinde toplam 65.00 hektar alanı kapsayan Et-Balık Kurumu Konya Et Kombinası olarak kullanılmakla, fiili durumda atıl/işlevsiz kalan kamusal alanının, konut ve ticaret alanları ile sosyal donatı alanları eşliğinde “yaşam merkezi” oluşturulmasına yönelik kurgulanan “Altın Hamle” olarak bilinen Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesidir. Bu proje, Meram Belediye Meclisi Kararı ile Hacı İsa-Yenice-Geçit mahallelerinin; “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” ilan edilerek¹⁰, sağlıklı-yaşanabilir ve nitelikli konut ve ticaret alanları ile sosyal alanlardan oluşan “cazibe merkezleri” oluşturulması bakımından önemli görülmelidir¹¹. Ancak, kentsel dönüşüm projelerini, “kent kültürü-kentlilik bilinci” yönünden ele alan akademik araştırma sonuçlarında; “Altın Hamle” Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi ile nitelikli yaşam alanları oluşturulmakla, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığına ilişkin sonuçlar¹², kentsel dönüşüm projelerinin sosyal-kültürel boyutlarının ayrıntıda irdelenmesi gerekliliğine işaret sayılmalıdır. İkincisi ise 2016 yılında Selçuklu ilçesi, Musalla Bağları ve Fatih Mahallesi, Karatay ilçesi, Fevzi Çakmak Mahallesi kapsayan alanlara ilişkin Eski Sanayi Alanı Kentsel ve Dönüşüm Alanı Projesidir. Proje alanının, Konya kent bütününe yönelik üst kademe planlarda “merkezi iş alanı” ve “yüksek hızlı tren” ve “metro” istasyonları

bağlamında “kentsel ulaşım odağı” olarak planlı olması, metropoliten kent merkezinin yeniden yapılandırılmasına/dönüşümüne yönelik projenin, mekânsal ve işlevsel/ sektörel etkiler ile sosyoekonomik yansımalarını önemli kılmaktadır¹³. Bu projenin bir başka önemi ise; kuramsal-kavramsal açıdan farklı kentsel dönüşüm model ve stratejilerini içermesi olarak görülmelidir. Nitekim proje içeriği incelenirse, ardışık iki aşamadan oluştuğu söylenebilir. Birinci aşama, kentsel dönüşüm literatüründe “desantrilizasyon” olarak tanımlanan yenileme-dönüşüm stratejisi kapsamında imalata dayalı küçük sanayi alanlarının kent dışına ötelenerek, “yeniden geliştirilmesidir”. İkinci aşama ise eski sanayi alanlarının “yeniden imar” olarak tanımlanan dönüşüm stratejileri eşliğinde mekânsal ve işlevsel yönden yeniden yapılandırılmasıdır.

“Eskiye-köhneyen kentsel alanların yenilenmesi-iyileştirilmesi” açısından bakılırsa; Konya tarihi kent merkezi yakın etkilenme alanında yer alan Çaybaşı-Hacı Fettah mahalleleri ile Kayacık-Araplar mahallelerine yönelik kentsel dönüşüm projeleri örnek verilebilir. Bu projeler, yerel yönetimler öncülüğünde kentsel dönüşüm ofisleri kurularak, yerel halkın ikna-anlaşma temelinde projeye dâhil edilmesi yoluyla gerçekleştirilmesi bakımından “katılımcı planlama” yönünden önemli görülebilir. Ancak, yerleşim ünitesi kurgusu bağlamında kapalı-güvenlikli site niteliğindeki projelerin, gerek kent bütünü ve yakın çevresi ile “mekânsal-işlevsel bütünlük kurulması”, gerekse “sosyal-kültürel etkileşim-bütünleşme” konuları yönünden yetersizlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim Konyadaki kentsel dönüşüm projelerini sosyo-mekânsal içerikler açısından ele alan akademik araştırmalarda¹⁴, mekânsal altyapının iyileştirilmesi olumlu görülmele

¹⁰ Meram Belediye Meclisi'nin 08.07.2005 tarih ve 132 sayılı Kararı.

¹¹ Tuba Uslugil, “Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Kamu Yararı: Meram Belediyesi Kentsel Dönüşüm Projeleri”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 177-178.

¹² Mahmut Sami Aldur, “Kentsel dönüşümün kent kültürüne ve kentlilik bilincine etkisi: Meram Belediyesi örneği”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2020, s. 247-249.

¹³ Ömer Akgündüz, “Sanayi Bölgelerinde Kentsel Dönüşüm ve Konya Sanayi Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesinin İncelenmesi”, (Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2022, s. 96-98.

¹⁴ Mustafa Kaş, “Konut Sorununun Çözümünde Kentsel Dönüşüme Kullanıcı Katılımının Sağlanması Üzerine Bir Yöntem Araştırması: Konya Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2014, s. 238-243.

birlikte, yerel halkın proje süreçlerine katılım düzeyi ile mahalle kültürü bağlamında “komşuluk ilişkileri” ve “mekânsal aidiyet” konularında olumsuz etkilerini vurgulanmaktadır.

“Tarihsel çevrenin korunması-yenilenmesi ve canlandırılmasına” yönelik projeler kapsamında ise Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi vurgulanmalıdır. Bu proje, Tarihi Konya Bedesteni Sağlıklaştırma Projesi ve Mevlana Türbesi Önü Meydan Düzenlemesi olmak üzere iki alt proje alanından oluşmaktadır. Konya Büyükşehir Belediye Meclisi’nin 2011/700 sayılı kararı ile başlatılan projenin amacı¹⁵; “tarihsel mekanların röleve-restorasyon projeleri ve cephe düzenleme çalışmaları eşliğinde yenilenerek, mekânsal ve işlevsel kimliğin canlandırılması yoluyla özellikle turizm-ticaret sektörleri ile sosyal-kültürel donanımların geliştirilerek, mekânsal niteliğinin geliştirilmesi” olarak kaydedilmektedir.

Bu çerçevede, Konya Büyükşehir Belediyesi himayesinde 2012 yılında başlatılan Tarihi Konya Bedesteni Sağlıklaştırma Projesi kapsamında yaklaşık 9,50 hektar alanda anıtsal-kamusal hizmet yapıları ile ticaret yapıları/sıra dükkânların yenilenmesi-restorasyonu yanısıra sokak cephe düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Projenin sosyo-mekânsal ve ekonomik etkileri üzerine yapılan araştırmalar¹⁶, yenileme-sağlıklaştırma projesinin, geleneksel ticaret bölgesinin sosyal ve teknik altyapı yetersizliklerinin -önemli ölçüde- çözümlenerek, mekânsal yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin yanısıra esnaf ve tüketicilerin mekânsal değişime uyum göstermesinin kültürel mirasın sürdürülebilir korunması bakımından önemli bir kazanım olduğu değerlendirilmektedir.

Riskli Alanlar: Yeniden İmar Yönelik Projeler

Konya’da riskli alanların yeniden imarına yönelik kentsel dönüşüm projeleri için; 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 2015 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile “riskli alan” olarak ilan edilen alanlara yönelik projeler sayılabilir. Bu projeler arasında Meram ilçesinde Turgut Reis-Aymanas Mahalleleri, Ulurmak-Ziya Barlas-Fahrnunisa Mahalleleri ile Şükran Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projeleri incelenebilir.

Bu projelerin, “riskli alan” kararı esas olmak üzere kentsel dönüşüm projeleri kapsamında Meram Belediyesi öncülüğünde örgütlenen S.S. Ulurmak Evleri Konut Yapı Kooperatifi, S.S. Aksinne Konut Yapı Kooperatifi, S.S. Fahrnunisa Evleri Konut Yapı Kooperatifi, S.S. Turgut Reis Evleri Konut Yapı Kooperatifi ve S.S. Aymanas Evleri Konut Yapı Kooperatifi olmak üzere “kat karşılığı anlaşma” modeli ile “mahalle ölçeğinde” güvenli ve sağlıklı yerleşim üniteleri oluşturulmasına dayandığı söylenebilir. Projeler ile Ulurmak Mahallesi için yaklaşık 27.00 hektar alanda 706 konut, Aksinne Mahallesi için yaklaşık 21.00 hektar alanda 638 konut, Fahrnunisa Mahallesi için yaklaşık 5.90 hektar alanda 1.042 konut, Turgut Reis-Aymanas mahalleleri için yaklaşık 53.00 hektar alanda 1.009 konut, olmak üzere kooperatifler yoluyla “nitelikli konut” üretilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır¹⁷.

Konya kenti bütününde kentsel dönüşüm uygulamalarını sosyolojik arka plan ve şehircilik stratejileri bağlamında sorgulayan araştırmalarda; kentsel dönüşüm projelerinin sağlıklı ve nitelikli konut üretimine katkısı ve sosyal-teknik altyapı sunumu bağlamında mekânsal altyapı açısından olumlu görülmeyle birlikte sosyo-mekânsal¹⁸ açıdan geleneksel mahalle kimliği/aidiyeti ve

¹⁵ İbrahim Eseroğlu, “Kentsel Dönüşümde Kültürel Birikimin Sürekliliği ve Korunması Sorunu: Konya-Mevlana Kültür Vadisi Projesi Örneği”, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018, s. 77-78.

¹⁶ Ayşe Gedikçi Öndoğan, “Tarihi Çarşılarda Tüketim Ritüelleri: Konya Bedesteni”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 36 (2016), s. 5-19.

¹⁷ Anonim, *2021 yılı faaliyet raporu*. Konya 2021, s. 142-149.

¹⁸ Muhammet Dur, “Kentsel Dönüşümün Sosyo-Kültürel Dinamikleri: Konya Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2015, s. 67-87.

Mevlana Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi

komşuluk ilişkilerini olumsuz etkilediği, şehircilik yönünden¹⁹ ise akıllı kent stratejileri bağlamında mekânsal sürdürülebilirlik esas fizik mekân iyileştirme çabalarını öncelenmekle, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutların yeterli ve gereken düzeyde ele alınmadığı değerlendirilmektedir.

Konya kentinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin değerlendirilmesinden, yasal-hukuksal arka plan ve yetki-sorumluluk esas kurumsal arka plan açısından farklı planlama-uygulama araçlarına dayandığı görülmektedir. Bu farklılıkları, kentsel dönüşüm projelerinin “amaç-gerekeç” bakımından kendine özgü mekânsal ve işlevsel karakteristiklerinin belirlediği söylenebilir. Nitekim “eski sanayi/üretim alanlarının yeniden geliştirilmesi/imari”, “eskiyen-köhneyen kentsel alanların yenilenmesi-iyileştirilmesi” ve “tarihsel çevrelerin/koruma alanlarını canlandırılması” olmak üzere farklı gerekçeler için “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı”, “riskli alan” ve “yenileme alanı” olmak üzere farklı statü alanları belirlenmiştir. Şüphesiz bu farklı statü içerikleri, kentsel dönüşüm projelerinin “ken-

dine/yere özgü” sorunların gerektirdiği çözümlere yönelik alternatif planlama ve uygulama araçları üretilmesini gerektirmektedir. Nitekim farklı statü alanlarına yönelik olmak üzere kamu ortaklıkları/Belediyeler-Toplu Konut İdaresi, kamu-özel sektör ortaklıkları/yap-sat/kat karşılığı-risk paylaşımı ve kooperatifler olmak üzere farklı konut üretim modellerinin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Diğer bir yönüyle bakılırsa, kentsel dönüşüm projelerinin, kent bütününe yönelik ilke planlar ile birlikte ele alınması, “bütüncül kentsel gelişme sağlanması” katkı açısından önemlidir. Ancak, Konya’daki kentsel dönüşüm proje sonuçlarına yönelik farklı içerikteki akademik araştırmalarda; “mekânsal yaşam kalitesinin geliştirilmesi” konusunda “olumlu yönde” ortak görüş oluşmakla, -özellikle- “sosyo-mekânsal içerik” ile “katılım süreçlerine” yönelik çabaların yeterli olmadığı vurgulandığı görülmektedir. Bu vurgu, gelecekteki kentsel dönüşüm projeleri için akademik-bilimsel temele dayanan çıkarımlar olarak değerlendirilmelidir.

¹⁹ Neslihan Serdaroğlu Sağ, “Dönüşüme Bağlı Kentsel Gelişiminin Yönetilmesinde Bir Araç Olarak Akıllı Büyüme; Konya Kenti Örneği”, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2011, s. 184-193.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KONYA İLİNDE
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE DUYARLI KENTLEŞME STRATEJİLERİ: KONYA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EYLEM PLANI*

Küresel ortalama iklim değerlerinde uzun yıllar boyunca meydana gelen anlamlı değişiklikler¹ olarak tanımlanan iklim değişikliği, XXI. yüzyılın en çok tartışılan küresel krizlerinden biri haline gelmiştir. İklim değişikliğinin doğal sebepleri olmakla birlikte sanayi devriminden sonra farklılaşan insan faaliyetleri bugün bir kriz halini alan olgunun esas sebebini oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte fosil yakıtların yoğun kullanımı, arazi kullanımında meydana gelen değişiklikler, üretim-tüketim biçimlerinin değişmesi, kentleşme, ormansızlaşma gibi insan kaynaklı faaliyetler atmosferde biriken sera gazlarının miktarını artırmış, bunun sonucu olarak da küresel ortalama yüzey sıcaklıkları yükselmiştir. İnsan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerinin en üst düzeye çıktığı içinde yaşadığımız bu dönem Antroposen Çağı (İnsan Çağı) olarak anılmakta, iklim değişikliği ise bu çağın ortaya çıkardığı en büyük tehdit olarak görülmektedir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)² yayınladığı son raporda; 1850 yılından beri her 10 yıllık dönemin bir önceki 10 yıllık dönemden daha sıcak geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı rapora göre 2001-2020 yılları arası ortalama yüzey sıcaklıkları 1850-1900 yıllarına kıyasla 0,99 °C artmıştır.

Kentler iklim değişikliği karşısında oldukça hassas bir noktada konumlanmaktadır. Bu hassasiyetin bir boyutunda kentlerin iklim değişikliğine sebep olan sera gazları salımında önemli bir payının olması varken, diğer boyutunda ise kentlerin barındırdığı yoğun nüfus ve sosyo-ekonomik aktiviteler sebebiyle iklim kaynaklı risklere karşı kırılgan oluşu bulunmaktadır³. Diğer bir deyişle, kentler hem iklim değişikliğine sebep olan hem de etkilenen alanlar olmaları sebebiyle iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir yere sahiptir. Nitekim kentsel faaliyetlerin ve kentleşme pratiklerinin iklim değişikliğine duyarlı hale getirilmesi ile sera gazlarının azaltımı sağlanabilir ve olası iklim risklerine karşı kentlerin uyumu güçlendirilebilir.

Dünya üzerinde her bir bölge iklim değişikliğinin etkilerine maruz kalacaktır; ancak bu etkilerin ne yönde ve ne şiddette olduğu ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye değişiklik göstereceği vurgulanmalıdır. Akdeniz Havzası'nda yer alan Türkiye, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgeler arasında gösterilmektedir. Özellikle güney bölgelerde şiddeti ve uzunluğu artan kuraklıklar beklenirken, kuzey bölgelerde taşkın afetinin şiddet ve sıklığında artışlar beklenmektedir⁴.

* Dr. Öğr. Üyesi Aysun AYGÜN OĞUR, Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-9403-7124. aygun@pau.edu.tr

¹ Murat Türkeş, "Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler", *İklim Değişikliği ve Çevre*, I/1 (2008), s. 27.

² IPCC, "Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*, (eds. Valérie Masson-Delmotte, etc), Cambridge, New York 2021, s. 5.

³ Emily Boyd-Sirkku Juhola, "Adaptive Climate Change Governance for Urban Resilience", *Urban Studies*, LII/7 (2015), s.1235.

⁴ Zekai Şen, "İklim Değişikliği ve Türkiye", *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, S.1 (2022), s. 7.

Bu noktada, Konya ili açısından bakılırsa, bir yandan tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı, bir yandan kuraklık tehdidinde en fazla maruz kalan bölgelerden birisi olarak iklim değişikliğine karşı oldukça kırılgan yapıdadır. Konya ilinde iklim değişikliği etkilerinin şimdiden ciddi oranda gözlemlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Nitekim kuraklık araştırmaları sonuçlarına göre⁵; Karapınar en büyük riski taşımakta, Konya Merkez ilçeleri, Ereğli, Çumra ve Cihanbeyli'nin kuraklık tehdidi altında olduğu kaydedilmektedir. Dolayısıyla, Konya ilinde iklim değişikliği ve olası etkileri ile mücadele bağlamında iklim değişikliğine duyarlı kentleşme stratejileri ve eylem planlarının geliştirilmesinin önemli ve gerekli olduğu açıktır.

İklim Değişikliği Karşısında Kentler

Günümüzde kentlerde yaşayan nüfus küresel toplam nüfusun %55'inden fazlasını oluştururken bu oranın 2050 yılında %68'e çıkması beklenmektedir⁶. Diğer yandan küresel GSYİH'nin yaklaşık %80'inin kentlerde üretildiği bilinmekte ve kentler küresel ekonominin merkezleri olarak anılmaktadır⁷. Yoğun nüfus bölgelerini oluşturan kentler barındırdıkları faaliyetler sebebiyle küresel karbondioksit salımının %70'inden sorumludur⁸. Nüfusun artışı ile birlikte iklim değişikliğine sebep olan faaliyetlerin yoğunluğunda da artış beklenmektedir. Bu yüksek miktarda salıma sebep olan faaliyetlerin gerçekleştirildiği sektörler sanayi, ulaşım, enerji, binalar ve atık olarak sıralanabilir⁹. Hammadde ve enerji yoğun sanayi üretimi, otomobile dayalı ulaşım, fosil kaynaklara dayalı enerji üretimi ve çeşitli kentsel alanlarda ve faaliyetlerde tüketimi, atıkların bertarafı iklim değişikliği ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Fosil yakıtı dayalı üretim ve ulaşım sistemleri aynı zamanda hava ve çevre kirliliğine de sebep olmaktadır. Diğer taraf-

tan, kentleşmenin artması ile yapıları çevrenin genişlemesi doğru orantılıdır ve bu durum kent ve çevresinde hızlı bir arazi kullanım değişikliği getirmektedir. Bununla ilişkili olarak “doğal yutak alanları” olarak bilinen habitatların yok olması ve atmosferdeki doğal dengenin bozulması söz konusudur. Bugün kentlerin %90'ı sadece yerel değil küresel boyutta da büyük öneme sahip ekosistemlere doğru gelişmektedir¹⁰. Tüm bunlar gözönüne alındığında, fosil yakıtı bağımlı üretim ve tüketim desenleri ile çevreye duyarlı kentleşme politikalarının iklim değişikliğine doğrudan sebep olan faktörler olduğu söylenebilir.

İklim değişikliğine önemli derecede katkıda bulunduğu bilinen kentler, aynı zamanda bu değişimden en çok etkilenecek bölgelerin başında gelmektedir. Ancak, kentler barındırdığı yüksek nüfus ve ekonomik faaliyetler sebebiyle herhangi bir tehdit karşısında oldukça kırılgan yapıdadırlar. Özellikle güney ülkelerinde kentleşme ve nüfus artışı çok hızlı biçimde olurken, iklim değişikliği karşısındaki kırılganlıklar da giderek artmaktadır¹¹.

Sıcaklıkların artması günümüzde gözlemlenebilen en etkin iklim değişikliği göstergelerinden biridir¹². Yoğun konut dokusu, geçirgen olmayan yüzeylerin yaygın kullanımı, asfalt, beton gibi ısıyı hapseden ve etrafına yayan malzemelerin tercih edilmesi, açık ve yeşil alanların yetersizliği, serinletici doğal alanların eksikliği ve yoğun trafik ve araç kullanımı sebebiyle kentlerde, sıcaklıkların çevreye göre daha yüksek olması şeklinde tanımlanan ısı adası etkisi gözlemlenmektedir¹³. Buna ek olarak iklim değişikliği sebebiyle sıcak dalgalarının sıklığında ve süresinde artışlar beklenmektedir. Kentlerde uzun süren sıcak dalgaları özellikle hassas nüfus üzerinde ciddi sağlık sorunları hatta ölümle sonuçlanan vakalara sebep olabilmektedir.

⁵ Anonim, *TR52 Bölgesi Kuraklık Endeksi*, Konya 2012.

⁶ United Nations (UN), *World Urbanization Prospects*, New York 2019, s. 9.

⁷ World Economic Forum (WEF), *Biodivercities by 2030: Transforming Cities' Relationship With Nature Report*, Geneva 2022, s.6.

⁸ World Bank, *Development and Climate Change*, Washington, DC 2010, s. 194.

⁹ United Nations Environment Programme (UNEP), *Cities and Climate Change*. Bakınız: <https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/cities/cities-and-climate-change> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2022).

¹⁰ WEF, *aynı eser*, s.9.

¹¹ IPCC, “Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change”, *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*, (eds. H.-O. Pörtner, etc), Cambridge, New York, 2022, s. 13.

¹² IPCC, *aynı eser*, 2021, s.5.

¹³ MichaelHulley, “The Urban Heat Island Effect: Causes and Potential Solutions”, *Metropolitan Sustainability*, (2012), s. 79.

Dünya Sağlık Örgütü Raporu'na göre¹⁴; 1988-2017 yılları arasında 166.000'den fazla insanın sıcak dalgaları sebebiyle hayatını kaybettiğini kamuoyu ile paylaşmış, 2003 yılı yaz aylarında ileri yaş nüfusun yüksek olduğu Avrupa'da meydana gelen aşırı sıcaklıkların 70.000 kişinin ölümüne sebep olduğu ifade edilmiştir.

Aşırı hava olayları ve iklim kaynaklı afetlerin artışı kentler üzerindeki bir diğer önemli iklim değişikliği tehdididir. Yağışların sıklığı ve şiddetindeki değişimlerle birlikte sel felaketlerinin özellikle altyapısı zayıf kentlerde ciddi can ve mal kaybına sebep olduğu, kentsel altyapıya zarar verdiği gözlemlenmekte ve gelecekte artması öngörülmektedir¹⁵. Dünya Bankası tarafından yayınlanan rapora göre dünya nüfusunun %23'ü sel riski ile karşı karşıya kalmaktadır¹⁶.

Buzulların erimesi ile deniz seviyesinin yükselmesi kıyı kentlerini tehdit eden bir diğer iklim kaynaklı risktir. Bugün deniz seviyesinden en fazla 10 m yükseklikte yaşayan nüfus 600 milyonun üstüne çıkmıştır¹⁷. Fırtına, kasırga ve kıyı selleri ile karşı karşıya kalan kıyı kentlerinde kritik öneme sahip altyapılar ve işlevsel kullanımlar risk altındadır. New York, Tokyo, Londra, Shenzen, Rotterdam ve İstanbul gibi küresel üretim ve finans merkezlerinin birçoğunun kıyılarda konumlandığı düşünüldüğünde, iklim kaynaklı oluşacak afetlerin sadece yerel değil küresel sosyoekonomik etkilerinin de olacağını söylemek olanaklıdır¹⁸.

Diğer taraftan, doğal alanlar ve yeraltı su kaynaklarının da tuzlanma ve yok olma tehdidi ile karşı karşıya olduğu kaydedilmektedir. IPCC¹⁹ tarafından yayınlanan son rapor; 2006-2018 döneminde küresel yıllık ortalama deniz seviyesi yükse-

lişinin 3,7 mm olduğunu, daha önceki dönemlere göre ortalama yıllık yükseliş miktarının arttığını ortaya koymaktadır. Gözlemlenen bu ivme, gelecekte kıyı kentlerinin tahmin edilenden de büyük hasarlar alabileceğini gözler önüne sermektedir.

Bir başka iklim değişikliği etkisi, artan sıcaklıklar ve değişen yağış rejimleri ile ilişkili olarak su kaynaklarının azalması/tükenmesi sonucu olarak ortaya çıkan kuraklık riski olarak kaydedilmelidir. Birçok kentte geçirgen olmayan yüzeylerin yaygın kullanımı, su kaynaklarının beslenememesi ve etkin olmayan su yönetimi sebebiyle su talebinin karşılanmasında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Uzun vadede; özellikle kurak, yarı-kurak bölgelerde bulunan kentlerde iklim değişikliği etkisi ile bu sorunların artması, sektörler arasında su rekabeti oluşması ve hem ekonomik hem de sağlık açısından ciddi sonuçların ortaya çıkması beklenmektedir. Bunun yanında kentlerde artan nüfus ile su talebinin de artması, alternatif su kaynağı arayışlarının hızlanması, dolayısıyla, kuraklığın etki alanının genişlemesi olasılıklar arasında sayılmaktadır²⁰. Özellikle tarım sektörünün etkilenmesi beklenirken kentlerde gıda güvenencesinin riske girmesi ve kırdan kente göçün artması kuraklık ile ortaya çıkacak dolaylı sorunlar olarak görülmelidir²¹.

İklim değişikliği ile kentler arasındaki sebep-sonuç ilişkisi incelendiğinde; kentlerin iklim değişikliği ile yerel, ulusal ve uluslararası mütadecadelede kilit bir rolü olduğu açıkça görülmektedir. Bir yandan, kentler üretilen strateji ve politikaların uygulama alanı olurken, diğer yandan sahip oldukları altyapı ve finansal olanaklar ile uygulama kolaylığı da sunmaktadır. Yerel yönetimlerin yet-

¹⁴ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), *Heatwaves*, <https://www.who.int/health-topics/heatwaves#tab=tab> (Erişim tarihi: 1 (10 Aralık 2022)).

¹⁵ Alistair Hunt-Paul Watkiss, "Climate Change Impacts and Adaptation in Cities: a Review of the Literature", *Climatic Change*, CIV/1 (2011), s. 14.

¹⁶ Jun Rentschler, vd., "Flood Risk Already Affects 1.81 Billion People. Climate Change and Unplanned Urbanization Could Worsen Exposure", https://blogs.worldbank.org/climatechange/flood-risk-already-affects-181-billion-people-climate-change-and-unplanned?cid=ECR_TT_worldbank_EN_EXT. (Erişim tarihi: 10 Aralık 2022).

¹⁷ UN, 2022, "The Ocean Conference" <https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2017/05/Ocean-fact-sheet-package.pdf> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2022).

¹⁸ Robert J. Nicholls, "Coastal Megacities and Climate Change", *GeoJournal*, XXXVII/3 (1995), s. 370.

¹⁹ IPCC, *aynı eser*, s.5

²⁰ Dursun Yıldız, "Kuraklığa Dirençli Kentler", *Şehir ve Toplum*, S.10 (2018), s. 64.

²¹ Food and Agriculture Organisation (FAO), *Climate Change and Food Security: Risks and Responses*, 2015, s. 19.

ki alanları dâhilinde kentsel planlama, sıfır atık yönetimi, çevre duyarlı ulaşım, akıllı ve yeşil bina sistemleri, alternatif enerji sektörlerinde etkin stratejiler ve projeler geliştirilmesi mümkündür²². Bu stratejilerin bir ayağını sera gazı salımlarının azaltılması konusu oluştururken, diğer ayağını iklim değişikliğinin muhtemel etkilerine uyumlu kentleşme stratejileri ile risklerin ve kırılganlıkların azaltılması, dirençliliğin artırılması oluşturmaktadır.

İklim Değişikliğine Duyarlı Kentleşme

İklim değişikliği ile mücadelenin temeli azaltım (mitigation) ve uyum (adaptation) olarak anılan iki yaklaşıma dayanmaktadır. Azaltım; iklim değişikliğine yol açan sera gazı salımının azaltılması, yutak alanların artırılması yönünde geliştirilecek stratejilerden oluşmaktadır. Uyum ise; doğal ve yapılı çevrenin gelecekte oluşacak yeni iklim koşullarına adapte olabilmesi ve beklenen iklim etkilerine karşı hazır hale gelmesi için atılacak adımları tariflemektedir. Bugün dünya üzerindeki tüm sera gazı salımları dursa bile, hâlihazırda atmosferde birikmiş olan gazların etkileri uzun dönem görülmeye devam edecektir. Dolayısıyla, iklim değişikliği ile mücadelede bu iki stratejik yaklaşımın birlikte ele alınması gerekliliği açıktır²³.

Bugün küresel ortalama yüzey sıcaklıkları yaklaşık 1°C'ye ulaşmıştır. IPCC tarafından yapılan projeksiyonlar incelendiğinde sera gazı salımlarının azaltıldığı ve sıfır karbon hedefinin yakalandığı en iyimser senaryoya (SSP1-1.9) göre 2100 yılında küresel ortalama yüzey sıcaklıklarının 1,4°C, karbondioksit salım miktarının 2050 yılına kadar bugünkü seviyede tutulduğu ortalama senaryoya göre (SSP2-4.5) yaklaşık 2,7°C, 2050 yılına kadar salımların iki katına çıktığı çok kötümser senaryoya göre ise 4,4°C yükselmesinin beklendiği gö-

rülmektedir²⁴. 1,5°C küresel ekolojik denge için bir kırılma noktası olarak tanımlanmaktadır. Bu eşik aşılması halinde beklenen etkilerin sıklığının ve şiddetinin öngörülemez bir hal alacağı, uyum ve risk azaltım maliyetlerinin yükseleceği vurgulanmaktadır. Küresel yüzey sıcaklık artışını belirtiren bu eşik değerinde tutabilmek için kentsel gelişme, ulaşım, enerji, binalar ve atık sektörlerini içeren kapsamlı bir dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır²⁵.

Kentsel alanlarda ve çevrelerinde yutak alanların oluşturulması, var olanların korunması atmosferdeki karbondioksit dengesinin sağlanması için önemlidir. Nitekim sürdürülebilir kentleşmenin bileşenlerinden biri olan çevresel hassasiyet burada da kritik bir rol oynamaktadır. Ormanlar, mera alanları, sulak alanlar gibi doğal karbon yutaklarının kentsel gelişme baskısından korunması için arazi kullanım ve kentsel büyüme yaklaşımlarında kompakt, verimli ve yeşil alanlarla entegre modeller öne çıkmaktadır²⁶.

Ulaşım, fosil yakıtla bağımlı otomobillerin yaygın kullanımını sebebi ile en yüksek karbon salım kaynağı olan sektörlerden biridir. Bu sektörde azaltım ancak sürdürülebilir ve yeşil ulaşım sistemlerinin yaygınlaştırılması ile mümkündür. Gerek şehir içi gerek şehirlerarası seyahatlerde toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi ve konfor artırımı ile tercih edilebilir hale getirilmesi otomobil bağımlılığının azaltılmasının birincil koşuludur. Arazi kullanım kararları ile ulaşım planlarının eşgüdümlü yapılması, yaya ve bisiklet gibi yeşil ulaşım türlerinin önceliklendirilmesi bu kapsamda önem taşımaktadır. Günümüzde yeşil ulaşım türü olarak kabul edilen elektrikli araçların yaygınlaşması fosil bağımlı ulaşımın dönüşümü için bir fırsat olarak değerlendirilebilir²⁷.

²² Osman Balaban, "Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Düşük Karbonlu Kentler", *Kent Planlama*, Ankara 2017, s. 633.

²³ Richard J.T. Klein, vd., "Inter-relationships between Adaptation and Mitigation", *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, (eds. M.L. Parry, etc.), Cambridge 2007, s. 750.

²⁴ IPCC, *aynı eser*, 2021, s. 62.

²⁵ IPCC, *Global Warming of 1,5°C; An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1,5°C above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty*, 2018, s. 4.

²⁶ Çiğdem Tuğaç, "İklim Değişikliği Krizi ve Şehirler", *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, I/1 (2022), s. 54.

²⁷ Kazuki Nakamura-Yoshitsugu Hayashi, "Strategies and Instruments for Low-Carbon Urban Transport: An International Review on Trends and Effects", *Transport Policy*, S. 29 (2013), s. 265.

Fosil yakıtta dayalı enerji üretim sistemlerinin yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması karbon salımının azaltılmasına önemli ölçüde katkı sunacaktır. Bu noktada, güneş, rüzgâr, biyogaz, jeotermal, hidro ve dalga yenilenebilir enerji kaynakları kabul edilmektedir²⁸. Aynı zamanda, binalarda enerji verimliliğinin artırılması ve yeşil binaların yaygınlaştırılması enerji yönetimine katkıda bulunacak adımlardır. Yeşil binalar inşa sürecinden başlayarak kullanıma kadar sürdürülebilirlik ilkelerinin gözetildiği, yapı malzeme ve inşaat teknikleri bakımından çevreye zarar vermeyen yöntem ve malzemelerin benimsendiği, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanıldığı ve su tasarrufunun sağlandığı çeşitli sertifikalar ile ödüllendirilen yapılardır. İklim değişikliğine uyumlu yapılaşma kapsamında binalar sektöründe öncü roledirler²⁹.

Atık yönetimi, kent yönetimlerinin bir diğer önemli müdahale alanı olarak görülmelidir. Yoğun kent nüfusu ve kentsel faaliyetler sonucu oluşan büyük miktarda atık kontrol edilmesi zor bir noktaya ulaşmıştır. Günümüzde geri dönüşümün yaygınlaştırılması için sıfır atık projeleri öne çıkmaya başlamıştır. Atık yönetiminde ilk aşamada atık miktarını azaltmak, ikinci aşamada geri dönüştürülebilir atıkların kaynağında ayrıştırılarak tekrar kullanıma kazandırılmasını sağlamak ve son aşamada atıkların uygun depolama ve bertarafını sağlayarak çevreye zararı en aza indirmek temel hedeflerdir. Teknolojideki gelişmeler sayesinde depolanan katı atıklardan enerji üretimi mümkün hale gelmiş olup, yaygın olarak kullanılmaktadır³⁰.

İklim değişikliğinin etkileri farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde gözlemlenecektir. Coğrafyaların etkilenebilirlikleri ise bir yandan maruz kaldıkları etkilere, bir yandan da barındırdıkları sosyo-ekonomik ve mekânsal kırılganlıklara göre değişkenlik

gösterecektir. Bu sebeple iklim değişikliğine uyum stratejilerinin ilk adımını yerel/bölgesel risklerin ve kırılganlıkların belirlenmesi oluşturmaktadır³¹. İklim riskleri ile mücadelede yeşil alanlar, su yönetimi, afet yönetimi gibi müdahale alanları ön plana çıkmaktadır. Kent ile doğal çevrenin bir arada bulunduğu, ekosistem hizmetlerinin kentlere entegre edildiği, aynı zamanda ekolojik döngülerin sürekliliğinin sağlandığı doğa temelli çözümler benimsenen en güncel yaklaşımlardandır. İklim afetlerine karşı kentsel dirençliliği artırma yolunda doğal ve yarı doğal çözümler öneren mavi-yeşil altyapı sistemleri doğa temelli çözümlerin kentlerdeki alt bileşenlerini oluşturmaktadır³². Mavi-yeşil altyapı sistemleri ile doğal havalandırma ve serinleme sağlanmakta, geçirgen yüzeylerin artırımı ile sel ve taşkın riskleri düşürülmekte, yağmur suyunun kullanımı ve yeraltı su kaynaklarının beslenmesi desteklenmekte ve yutak alanlar oluşturulmaktadır. Bu sistemlerin alt bileşenleri su kanalları, doğal akarsu yatakları ve etrafındaki taşkın parkları, yağmur bahçeleri ve hendekleri, ağaçlandırılmış sokaklar ve yürüyüş yolları, geçirgen yüzey kaplamaları, yeşil çatı ve cepheler, düşey bahçeler, şehir ormanları ve kent bostanları olarak sıralanabilir³³.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde iklim değişikliğine duyarlı kentleşme için her kentin kendi yerel dinamikleri ve kırılganlıklarından yola çıkarak çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Karmaşık kentsel sistemlerin her bir bileşenini dikkate alarak çok sektörlü, çok aktörlü ve yerele özgü azaltım ve uyum stratejileri geliştirmek geleceğin dirençli kentlerine ulaşmak yolunda mihenk taşlarını oluşturmaktadır.

İklim Değişikliği ile Mücadelede Türkiye'nin Rolü

1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda

²⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Yenilenebilir Enerji Kaynakları*, Bkz. <https://www.mfa.gov.tr/yenilenebilir-enerji-kaynaklari.tr.mfa> (Erişim tarihi: 11 Aralık 2022).

²⁹ Marilyn A. Brown-Frank Southworth, "Mitigating Climate Change Through Green Buildings and Smart Growth", *Environment and Planning A*, XL/3 (2008), s. 660.

³⁰ Balaban, *aynı eser*, s. 633.

³¹ Patricia Romero Lankao-Hua Qin, "Conceptualizing Urban Vulnerability to Global Climate and Environmental Change", *Current Opinion in Environmental Sustainability*, III/3 (2011), s. 143.

³² Çiğdem Coşkun Hepcan, "Doğ Temelli Çözümler ve Kentsel Dirençlilik", *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, I/2 (2022), s. 33.

³³ Biodiversity Information System for Europe (BISE), *Green Infrastructure*. Bkz. <https://biodiversity.europa.eu/green-infrastructure> (Erişim tarihi: 12 Aralık 2022).

taraf ülkeleri sera gazı emisyonlarını azaltma ve iklim değişikliğine karşı iş birliğine davet eden “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” (BMDÇS) imzaya açılmış, 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Uluslararası platformda atılan ilk adım olan ve bugün 194 ülkenin taraf olduğu BMDÇS Türkiye tarafından 2004 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye, küresel sera gazı salımlarındaki payının düşük olması, dolayısı ile tarihsel sorumluluğunun gelişmiş ülkelere göre az olması sonucu sözleşmenin “ortak ama farklılaşmış sorumluluklar” ilkesi kapsamında herhangi bir azaltım yükümlülüğüne sahip değildir³⁴. Ancak sera gazı salımları ile ilgili düzenli verilerin paylaşılması ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında politikalar geliştirmesi yükümlülükleri arasındadır. Azaltım konusunda daha bağlayıcı hükümler içeren ve 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü’nü Türkiye 2009 yılında imzalamıştır. Protokole göre Türkiye’nin 2020 yılına kadar herhangi bir azaltım taahhüt yükümlülüğü bulunmamakta ancak sera gazı salımları ile ilgili düzenli verilerin paylaşılması ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında politikalar geliştirmesi beklenmektedir. 2020 yılından sonraki süreçte küresel mücadelenin yol haritasını belirlemek için 2015 yılında kabul edilen Paris Anlaşması’nın hedefi küresel ortalama sıcaklık artışını 2°C ile sınırlandırmaktır. Türkiye Paris Anlaşması’nı 2016 yılında imzalamış, 2021 yılında Türkiye Cumhuriyeti Millet Meclisi’nde kabul etmiş, aynı yıl “2053 Net Sıfır Karbon” hedefini açıklamıştır³⁵.

Paris Anlaşması ilkeleri gereği her ülkenin Niyet Edilen Ulusal Katkı Beyanı sunması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye 2030 yılına kadar %21 artıştan azaltım beyanında bulunmuştur. Mısır’ın Şarm El-Şeyh şehrinde 6-18 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilen 27. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı’nda (COP27) Türkiye’nin

ulusal katkı beyanının %41 artıştan azaltım olarak güncellendiği açıklanmıştır³⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi’nde Paris Anlaşması’nın kabulünden sonra iklim değişikliği konusunda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki, 29 Ekim 2021 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan karar ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın isminin Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmesidir. Akabinde, 21-25 Şubat 2022 tarihleri arasında Konya’da İklim Şurası gerçekleştirilmiştir. Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, akademi ve özel sektör temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilen Şura kapsamında “Sera Gazı Azaltım 1-2, Bilim ve Teknoloji, Yeşil Finansman ve Karbon Fiyatlama, İklim Değişikliğine Uyum, Yerel Yönetimler, Göç, Adil Geçiş ve Diğer Sosyal Politikalar” olmak üzere yedi komisyon kurulmuş, her bir komisyon tarafından Türkiye’nin 2050 Karbon Nötr hedefine ulaşması için yol haritası niteliğinde tavsiye kararları hazırlanmıştır. Şura sonuç raporu olarak kamuoyu ile paylaşılan tavsiye kararlarının halen çalışmaları sürmekte olan İklim Değişikliği Yasası çalışmalarına veri tabanı olması amaçlanmıştır³⁷.

Merkezi yönetim kademesinde artan farkındalık ve hassasiyet yerel yönetimlere de yansımaktadır. Bugün Türkiye’de Büyükşehir Belediyeleri’nin yanı sıra İlçe Belediyeleri de yerel iklim değişikliği eylem planları, sera gazı envanteri, azaltım ve uyum planları hazırlamaktadırlar. Bu planlar sayesinde Türkiye’nin ortaya koyduğu ulusal katkı beyanlarına kentsel alanlarda yapılan müdahaleler ile katkıda bulunulmakta, kentler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlıklı hale getirilmektedirler. Ayrıca 5 Nisan 2020 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan karar gereği Büyükşehir Belediyeleri’nde “Sıfır Atık Dairesi Başkanlığı” ve “İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı”; İl ve İlçe Belediyeleri’nde ise “Sıfır Atık Şube Müdürlüğü” ve “İklim

³⁴ T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” (12.12.2022). Bkz. <https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>.

³⁵ Mehmet Emin Birpınar, “Küresel Sorun İklim Değişikliği: Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye”, *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 1/1 (2022), s. 29.

³⁶ T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. “Bakan Kurum, COP27 Zirvesi Bakanlar Oturumunda Konuştu” Bkz., <https://csb.gov.tr/bakan-kurum-cop27-zirvesi-bakanlar-oturumunda-konustu-bakanlik-faaliyetleri-36297> (Erişim tarihi: 12.12.2022).

³⁷ İklim Şurası, *İklim Şurası Kararları*” Bkz. <https://iklimsurasi.gov.tr/sayfa/sonuc-bildirgesi> (Erişim tarihi: 12.12.2022).

Değişikliği Şube Müdürlüğü” kurularak yerel mücadeleler kurumsallaştırılmıştır.

Konya İli İklim Değişikliğine Duyarlı Kentleşme Pratikleri

2022 yılında Türkiye'nin ilk İklim Şurasına ev sahipliği yapan Konya ili iklim değişikliği ile mücadelede gerek ulusal gerek uluslararası iş birlikleri kurarak ilerlemektedir. Uluslararası “Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler” (ICLEI) ağına dahil olan bu şehir aynı zamanda Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile birçok proje yürütmektedir. Bugün Konya'nın karşı karşıya kaldığı en büyük iklim tehdidi sıcaklıkların artması ve yağışların azalmasına bağlı olarak kuraklık ve çölleşme riskidir. Bu konuda hem halkın bilinçlendirilmesi ve farkındalık kazandırılmasına hem de azaltım ve uyum kapsamında önlemler alınmasına ihtiyaç vardır.

Konya Ovası Projesi Eylem Planı (2014-2018) ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma Programı (2021-2023)³⁸ özellikle kuraklık riskine karşı önemli kararlar içeren iki referans çalışmadır. Her ikisinde de bölgede dengeli gelişme ana eksene alınarak su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yenilenebilir enerji yatırımları özellikle vurgulanmakta, bu yönde strateji ve projeler geliştirilmektedir.

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ortaklığında yürütülen Türkiye'de İklim Değişikliğine Uyum Eyleminin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında Yerel Uyum Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanması için belirlenen dört pilot ilden biri olan Konya Büyükşehir Belediyesi için plan çalışmaları devam etmekte olup, Ekim 2023 tarihinde tamamlanması planlanmaktadır. Proje, su kaynakları, ekosistem hizmetleri ve biyoçeşitlilik, afet risk yönetimi, halk sağlığı, turizm ve kültürel miras, ulaşım ve iletişim, sanayi, enerji, sosyal kalkınma,

tarım ve hayvancılık ve kentler olmak üzere 11 alanı kapsayacak uyum eylemleri ile dirençli şehir yol haritasını tanımlamayı amaçlamaktadır³⁹.

Proje kapsamında ayrıca sera gazı emisyon envanteri de hazırlanmıştır. Konya ili sera gazı emisyon envanteri çalışması sonuçlarına göre imalat sanayi ve inşaat faaliyetleri %33 ile en yüksek salım yapan sektör olarak belirlenmiştir. Binalar sektörü %18,7'si konutlardan, %9,2'si ticari ve kamu binalarından olmak üzere toplamda %27,9 ile ikinci en yüksek emisyonu sahip sektör olmuştur. Bu sektörleri karayolu %25,5 ve havayolu %0,1 olmak üzere ulaşım sektörü izlemektedir. En az sera gazı salımına sebep olan sektörler ise sırası ile atık (%6,3 katı atık depolama, %1,7 atık su arıtma ve deşarj) ve tarım (elektrik kullanımına göre %5,4) olarak belirlenmiştir. Konya, Türkiye'nin emisyon azaltım hedefine paralel olarak 2053 net sıfır karbon vizyonu için “Sera Gazı Azaltım Eylem Planı” hazırlamaktadır.

Kentsel alanda sera gazı salımlarının azaltımı ve uyum konusunda çeşitli projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bahsi geçen projeler hava kalitesinin artırılması ve temiz enerji, sıfır atık, ulaşım, binalar ve su yönetimi başlıkları altında toplanabilir⁴⁰.

Hava kalitesinin izlenmesi stratejileri açısından, kentsel sera gazları ve artan sıcaklıklar hava kirliliğine sebep olmakta ve halk sağlığı üzerinde tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple Konya'da “Çevre Yönetim Bilgi Sistemi” kurularak hava kirliliğinin anlık takip edilmesi sağlanmaktadır. Sistem izleme, kontrol ve takip modüllerini barındırmakta, kirlilik bölgelerinin tespit edilerek haritalanması ve kirlilik değerlerinin ölçülmesine imkân vermektedir. Kent genelinde yaygınlaştırılmış olan hava kalitesi ölçüm istasyonları sayesinde sürekli kontrol sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu istasyonlar Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağı'na

³⁸ Konya Ovası Projesi, 2022, “KOP Bölge Kalkınma Programı”, <http://www.kop.gov.tr/sayfalar/kop-bolge-kalkinma-programi-2021-2023/54> (Erişim tarihi: 13.12.2022).

³⁹ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022, “Dört Pilot Şehrin Yerel Uyum Stratejisi ve Eylem Planları Hazırlanıyor”, <https://iklim.gov.tr/konya-samsun-sakarya-ve-mugla-turkiye-nin-iklim-degisikligi-neyum-eyleminin-guclendirilmesi-projesi-ile-iklim-direncli-olacak-haber-6> (Erişim tarihi: 13.12.2022).

⁴⁰ Bu bölümde anlatılan projelere ilişkin veriler Konya Büyükşehir Belediyesi'nden edinilmiştir.

entegre edilmiştir. Bu sayede CO, O₃, NO_x, PM_{2.5}, PM₁₀, SO₂ gibi kirleticilerin ölçümleri ile ilgili veri tabanı oluşturulmuştur.

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2020-2024 yılları için Konya İli Temiz Hava Eylem Planı hazırlanmıştır. Plan analizlerine göre 2017 yılında en çok hava kirliliğinin ölçüldüğü bölgeler doğalgaz kullanımının yaygın olmadığı kentsel dönüşüm alanı olan Karatay ve inşaat faaliyetlerinin ölçüm döneminde hız kazandığı mesken alanı olan Meram olmuştur. Hatta Karatay bölgesi Bakanlık tarafından belirlenen limit kirlilik değerlerinin üzerine çıkmıştır. Kirletici kaynakların emisyon değerleri karşılaştırıldığında ısınmanın %95’le en yüksek paya sahip olduğu, sanayi ve ulaşımı geride bıraktığı görülmektedir. Kömür yakılması ile oluşan bu kirliliğin önüne geçmek için eylem planında alternatif temiz yakıt kullanımının yaygınlaştırılmasına ve katı atık yakımının yasaklanmasına yönelik yapıcı kararlar alınmıştır. Akabinde, doğal gaz projesi ile kent merkezinde ısınma amaçlı kullanılan enerjinin katı yakıttan doğalgaza dönüşüm süreci başlatılmıştır.

Yenilebilir ve temiz enerji stratejileri bakımından, Konya’nın alternatif enerji potansiyeli değerlendirilerek, maksimum faydanın sağlanabileceği Hüyük ilçesine iki adet 250kV gücünde Rüzgâr Enerji Santrali kurulması ilk örnek olarak sayılabilir. Bir başka alternatif enerji kaynağı olarak katı atık depolama ve atık su arıtma tesislerinde elektrik üretimi yapılması söylenebilir. Nitekim Karatay ilçesinde Aslım Katı Atık Depolama Alanında, Konya Entegre Atık Bertaraf ve Enerji Üretim Tesisinde metan gazları toplanarak elektrik üretiminde kullanılmakta, bu sayede toplamda 52.000 konutun enerji ihtiyacı karşılanabilmektedir.

Diğer taraftan, doğal yutak alanlarının korunması-geliştirilmesi ve yeşil alan kapasitesinin artırılmasına yönelik stratejiler bağlamında ise hem kent içi yeşil alan kullanımını yaygınlaştırmak hem de hava kalitesini yükseltmek yönünde önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Bu adımlar arasında, işlevsel kullanımı değişmiş büyük kamusal alanlarının (eski stadyum, askeri alan, vb.) mil-

let bahçelerine dönüştürülmesine ilişkin projeler önemli görülmektedir.

Sıfır Atık stratejileri açısından ise ulusal çapta başlatılan “Sıfır Atık” hareketine Konya ili yerel “Sıfır Atık Yönetim Planı” hazırlayarak katkıda bulunmaktadır. Kaynakların verimli kullanılması, israfın önlenmesi, atık miktarının azaltılması, atıkların kaynağında ayrıştırılarak toplanması, geri kazanıma uygun olanların tekrar kullanılabilmesi olmayanların uygun koşullarda bertarafının yapılması amaçlanmaktadır. Plan kapsamında yerel halkın farkındalığını artırmak üzerine eğitimler düzenlenmekte, atık ayrıştırma için ekipmanlar hanelere dağıtılmaktadır. Nüfusun artışı ile birlikte yükselen atık miktarının kontrolü, geri kazanımı, bertarafı ve metan gazından elektrik üretme tesisleri sayesinde alternatif enerji olarak değerlendirilmesi sağlanmaktadır.

Ulaşım stratejileri açısından bakılırsa, ulaşım faaliyetlerinin en çok karbondioksit salımı gerçekleştiren ikinci sektör olması sebebiyle önemli projelerin geliştirildiği bir müdahale alanı olmuştur. Bu projelerin başında “Akıllı Toplu Ulaşım Sistemi” gelmektedir. Toplu taşımanın konforu ve güvenilirliğini artırmak, kesintisiz ulaşımı sağlamak ve bireysel araç kullanımını azaltmak üzere araçların konumunun, varış süresinin, güzergâhlarının durak bilgilerinin izlenebildiği bir online sistem oluşturulmuştur. Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde akıllı kart verileri kullanılarak kent içi seyahat ve yolcu hareketliliğini inceleyen bir platform kurulmuş, ihtiyaç ve eksikler belirlenerek toplu taşıma sisteminin iyileştirilmesi yönünde çalışmalar başlanmıştır.

Kent içi trafik yoğunluğu ve trafik kaynaklı emisyonun temel sebeplerinden birisi de otopark arayışı için kat edilen yol olarak görülmektedir. Bunun önüne geçebilmek için mobil uygulama üzerinden otopark konumları erişilebilir hale getirilmiştir. Akıllı Kavşak Sistemi ile araç yoğunluğuna göre trafik ışıklarının ve bekleme sürelerinin yönetimi yapılmaktadır. Azalan bekleme süresi sayesinde yakıt tüketimleri ve karbondioksit emisyonları azalmaktadır. Yine şehir içi trafiği rahatlatmak ve ulaşım kaynaklı emisyonu azaltmak

amacıyla Elektronik Levha ve Yönlendirme Sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem sayesinde kaza, trafik yoğunluğu ve yol durumu gibi konularda sürücülerin anlık uyarılması ve alternatif güzergâhlara yönlendirilmeleri sağlanmaktadır.

Alternatif ulaşım aracı olarak bisikletin Türkiye’de ilk yaygın olarak kullanılmaya başlandığı il Konya’dır. Bu kültürel oluşum bir fırsat olarak görülmüş ve kent içinde bisiklet yollarının yaygınlaştırılmasına odaklanılmıştır. Bugün 550 km’lik bisiklet yol ağı ile Türkiye’nin en uzun bisiklet ağına sahip ili olmuştur. Sürdürülebilir ulaşım ağları arasındaki entegrasyonu artırmak amacıyla “*Bisiklet Aparatlı Otobüsler ve Bisiklet Tramvayı*” toplu taşıma sisteminde kullanılmaya başlanmıştır. Yine sürdürülebilir ulaşımın yaygınlaştırılması amacıyla kent içinde 25,5 km’lik bir tramvay hattı aktif kullanılmakta, elektrikli otobüslerin sayısı artırılmaktadır.

Akıllı bina ve sürdürülebilir yeşil bina stratejileri ise iklim değişikliği ile mücadelede önemli azaltım fırsatları sunmaktadırlar. Konya ilinde de kamu yapılarında sürdürülebilir binalara rastlamak mümkündür. Örneğin, Konya Bilim Merkezi uluslararası Leed Sertifikası’na sahip, enerji ve su tasarrufu sağlayan akıllı ve çevre dostu bir binadır. Bu bina benzerlerine kıyasla %39 daha az emisyonla sebep olmakla birlikte %53 daha az su ve %39 daha az enerji tüketimi sağlamaktadır. Kullanılan malzemeler geri dönüştürülebilir malzemelerden seçilmiştir. Bir diğer Leed Sertifika sahibi kamu binası Büyükşehir Belediyesi Spor ve Kongre Merkezi’dir. Benzer şekilde akıllı teknolojiler ile donatılmış olan binada enerji ve su tasarrufu sağlanmaktadır. Kamu binaları dışında bu sertifikaya sahip özel mülkiyette çeşitli yeşil binalar mevcuttur.

Su yönetimi stratejileri açısından bakıldığında, yağışların azalması ve kuraklığın en büyük iklim değişikliği tehdidi olduğu Konya’da su yönetimine özel bir önem verilmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların ilk adımı su kayıp ve kaçaklarının önlenmesi olmuştur. Altyapı sisteminin akıllı bir şebekeye dönüşümü kapsamında yapılan çalışmalar devam etmekte, bu sayede tüm kentte su kayıpla-

rının tespit edilerek önlenmesi amaçlanmaktadır. Su altyapısı ile ilişkili bir diğer proje olan SCADA ile su kaynakları ve şebeke altyapısı izlenebilmekte ve bunlara gerekli durumlarda uzaktan müdahale edilebilmektedir. Ayrıca, gri suyun kullanımı öncelikli stratejilerden birisi olarak ele alınarak, gri suyun kullanımı konusunda Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi (KOSKİ) tarafından başlatılan Mor Şebeke Projesi ile arıtılmış atık sular yeşil alanların sulanmasında kullanılmaktadır.

Akdeniz Havza’sında konumlanan bir ülke olarak Türkiye iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgeler arasındadır. Çölleşme tehdidi ile karşı karşıya kalan, Türkiye’nin en verimli tarım arazilerinin bulunduğu Konya bölgesinde bugün bile iklim değişikliği etkileri gözlenebilmektedir. Tarım arazilerinde yeraltı sularının tükenmesi ile oluşmaya başlayan obruklar kilometrelerce derinliğe ulaşmakta, zamanla sayıları artmaktadır. Projeksiyonların ortaya koyduğu gibi Konya ilinin yüksek sıcaklıklara, azalan yağışlara ve kuraklığa maruz kalması, bugün gözlemlenen olumsuz etkilerin gelecekte katlanarak artması beklenmektedir. Bu sebeple Türkiye’nin tüm illerinde olduğu gibi Konya ilinde de yerel dinamiklerin ve yerel etkilerin göz önüne alınarak iklim değişikliği ile mücadele edilmesi, kentleşme ile ilişkili kararlarda bunların dikkate alınması önem arz etmektedir.

Konya iklim değişikliğine duyarlılık kapsamında Türkiye’deki diğer illere örnek teşkil edebilecek birçok proje hayata geçirmiştir. Altyapı ve üst yapının iyileştirilmesi, dayanıklılığın artırılması ve emisyonların azaltılmasını odağına alan bu plan ve projeler gelecek iklim değişikliği kaynaklı etkilere kenti hazırlamaktadır. Bu hazırlıklar, özellikle Konya için Yerel İklim Değişikliği Eylem Planı tamamlanması, kentsel yutak alanların geliştirilmesi, çevre duyarlı akıllı ulaşım sistemleri ile yeşil bina projeleri, atık bertaraf ve sıfır atık projeleri ile su kaynaklarının etkin ve verimli kullanımına yönelik projeler, Konya ilinin iklim değişikliği ile mücadele stratejileri açısından önemli kazanımlar olarak görülmektedir.

İklimİN PROJESİ*

İklimİN Projesi; Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen ve faydalanıcı kurumu Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olan “İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi” olup WEglobal liderliğindeki konsorsiyum tarafından yürütülmüştür. Sözleşme Makamı Merkezi Finans ve İhale Birimi ve Bütçesi ise 1.831.085 Avro olan proje 14 Ağustos 2017-Ocak 2020 sürecinde yürütülmüştür.

Proje kapsamında yürütülen eğitim programlarıyla kapasite geliştirme, paydaşlarla etkili iletişim ve farkındalık artırma çalışmaları ve hibe projeleri yoluyla yerel iklim değişikliği hareketinin gerçekleştirilmesi konularında teknik destek sağlanmıştır. Bu şekilde, küresel çevre sorunlarına yön verebilme ve uluslararası güvenilirliğe ulaşma konularında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na destek sağlanmıştır. Bu kapsamda projenin temel amacı; Türkiye'de iklim değişikliği etkilerini azaltmaya yönelik ortak çabaları güçlendirmek için paydaş kapasitesini ve kamunun farkındalığını artırmak amacıyla AB iklim politikası ve mevzuatına kademe olarak uyum sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu nihai hedefe ulaşabilmek için iklim değişikliği konusunda özellikle ulusal ve yerel teknik kapasite geliştirme konusuna odaklanılmıştır.

İklim değişikliği konusunda hedef kitlenin farkındalığını artırmak için çeşitli hibe projeleri, eğitimler, hibe projeleri sergisi, proje izleme

ziyaretleri, odak grup toplantıları, medya buluşmaları, haber kaynakları gibi çok geniş kapsamlı faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Genel olarak proje ekibi; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, İklim Değişikliği ve Uyum Dairesi Başkanlığı, İklim Değişikliği Ar-Ge ve Uygulama Şube Müdürlüğü birimlerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra projenin eğitim bileşeni kapsamında çeşitli bilim dallarından akademisyenler de destek sağlamıştır. Diğer yandan iklim değişikliği ile mücadele ve yerel iklim eylemi gibi konularda üst düzey kamu görevlileri, sivil toplum kuruluşları, belediyeler, kalkınma ajansları ve özel sektör temsilcileri de bu projede yer alan diğer önemli paydaşlardır.

Türkiye'de iklim değişikliğinin etkilerini azaltım çabalarını güçlendirmek, kamu farkındalığını artırmak ve paydaş kapasitesini geliştirmek suretiyle gerçekleştirilen projenin açılış konferansı 27 Eylül 2017'de Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Projenin açılışında; Sanayi Devrimi ile birlikte kirliliğin artacağı, Birleşmiş Milletler'in 2050 yılında dünya nüfusunun 9 milyar düzeyinde olmasını beklediği, bu rakamın tüketim çılgınlığının devam etmesi anlamını taşıdığı ve dolayısıyla dünya yüzey sıcaklığının da giderek artacağı konularına dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda özellikle dünya sıcaklığının artmaması konusunda çalışmaların önemi vurgulanmıştır. Bu konuda yapılan ya da yapılması planlanan proje ve çalışmaların önemine değinile-

* Doç. Dr. Gökşen ÇAPAR, Ankara Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-4636-9343. gcapar@ankara.edu.tr

rek iklim değişikliği konusunda kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve iklim değişikliği konusunda toplumu bilinçlendirmeyi amaçlayan projelerin tanıtımı gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda “İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (İklimIN)”nin 3,5 milyon TL değerinde toplam 37 hibe projesinin çalışmaları tanıtılmıştır.

İklimIN Projesi kapsamında belirlenen sonuçlara ulaşılabilmesi için üç temel bileşende faaliyetler sürdürülmüştür. Bunlar; eğitim, tanıtım ve hibe bileşenleridir. Eğitim bileşeni iklim değişikliği konusunda yerel ve ulusal teknik kapasitenin geliştirilmesine odaklanmak amacıyla geliştirilen projenin ilk bileşenidir. Buradaki asıl hedef ise iklim değişikliği ile mücadele içinde olan çeşitli yönetim ve sektörlerin arasındaki koordinasyon ve iş birliğini sağlamak ya da geliştirmektir.

Diğer yandan gerçekleştirilen bu çalışmalar ile bahsedilen paydaşların sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere bütüncül bir yaklaşım ile iklim politikaları ve çalışmalarını oluşturmasına destek sağlanmıştır. Bu bileşende çeşitli paydaşlar yer almıştır. Özellikle büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyeler, yerel yönetimler, iklim değişikliği ve çevre koruma konularında aktif faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve yine ilgili konularda araştırma ve danışmanlık gösteren ulusal kurum ve kuruluşları hedef alan detaylı bir eğitim ihtiyaç analizi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadelede mevcut durum ile olması gereken/beklenen durum arasındaki farkları ve hangi alanlarda farkındalık ve kapasite geliştirmede eğitime ihtiyaç olduğunu belirlemeye destek olması için “Eğitim İhtiyaç Analizi Anketi” geliştirilip yayımlanmıştır. Anket sonuçlarına göre İklimIN projesinin konusuna dair öncelikli eğitim ihtiyaçları, performans boşlukları ve sebepleri belirlenmiştir. Eğitim ihtiyaç analizinin sonucuna göre ise kapsamlı bir eğitim programı oluşturulmuştur.

İklimIN Projesi eğitim ihtiyaç analizi sayesinde Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadelede sektörel ve tematik olarak çeşitli alanlarda mevcut teknik

kapasiteyi geliştirmek amacıyla farklı hedef gruplar ve ilgili diğer tüm yerel paydaşlar için 20 il ve komşu illerinde eğitimler geliştirilmiştir. Proje kapsamında gerçekleştirilen eğitimler sonucunda oluşturulan eğitim materyalleri ve modülleri İklimIN Projesi web sitesinde online erişime açık hale getirilmiştir. Bu uygulama projenin başından sonuç kısmına kadar gerçekleştirilmiş olan faaliyetlerin, uzmanlar tarafından verilen eğitim ve bilgilerin diğer tüm paydaşlara aktarılmasını sağlayacak önemli bir platformun oluşturulmasını sağlamıştır.

Proje kapsamında ülkemizde iklim değişikliği ile yerel ölçekte farkındalığın artırılması ve kapasite geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen eğitim programları için 17 modülden oluşan İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi eğitim seti hazırlanmıştır:

1. İklim Değişikliğinin Bilimsel Temelleri, Türkiye’ye Etkileri
2. Küresel İklim Politikaları
3. Avrupa Birliği İklim Politikaları
4. Türkiye’de İklim Değişikliği ile Mücadelede Politikalar, Yasal ve Kurumsal Yapı
5. İklim Değişikliğinin Ekolojik Sistemlerdeki Yeri
6. Enerji Politikalarının İklim Değişikliği İle Mücadeledeki Yeri
7. İklim Değişikliği ve Türkiye Tarımı Etkileşimi
8. Su Kaynakları Yönetimi ve İklim Değişikliği
9. İklim Krizi ile Mücadelenin Makroekonomik Yüzü
10. Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri
11. İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kentler ve Kentsel Planlama Etkileşimi
12. Kentlerde İklim Değişikliği ile Mücadele için Yeşil Altyapı Çözümleri
13. Türkiye’de Atık, Atıksu ve Hava Kalitesi Yönetiminde İklim Değişikliği Kapsamlı Yerel Çalışmalar
14. İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığına Etkileri

15. İklim Değişikliğinin Neden Olduğu Afetlerin Etkileri
16. İklim Mücadelesinde Ekonomik, Sosyal ve Ekolojik Adalet
17. İklim Değişikliği ile Mücadelede Gençliğin Sorumluluğu

Bu eğitim modülleri kapsamında öncelikle iklim değişikliğinin ana yönlendiricileri, doğal nedenler ve küresel ısınma gibi temel kavramlar açıklanmıştır. Diğer yandan dünyada ve Türkiye’de gözlenen hava sıcaklıkları, yağış, yıllık donlu gün sayısı, don olayları, hortum ve diğer meteorolojik değişim ve eğilimler açıklanmıştır.

Küresel iklim değişikliğine karşı uluslararası işbirlikleri kapsamında geliştirilen politika ve anlaşmalar da eğitimin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Paris Anlaşması, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), Avrupa Birliği’nin Uluslararası İklim Taahhütleri ve Kyoto Protokolü gibi iklim değişikliği konusunda önemli uluslararası politikalar detaylıca değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kapsamda iklim değişikliğinde uluslararası taahhütler açısından Türkiye’nin konumu ve bu konuya yaklaşımı, Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği politikaları, konuyla ilgili kanunlar, yasal ve kurumsal yapı ele alınmıştır.

İklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkileri kapsamında; ekolojik sistem, tarım faaliyetleri, atık, atıksu ve hava yönetimi, iklim değişikliğinin neden olduğu afetler gibi çeşitli temel konularda değerlendirmeler yapılmış olup, eğitimler verilmiştir.

Bu seri içerisinde yer alan “*Su Kaynakları Yönetimi ve İklim Değişikliği*” adlı 8. Modülde; özellikle iklim değişikliğinin dünyada ve Türkiye’de su kaynakları üzerindeki olası etkileri üzerine güncel bilgiler derlenmiş, dünyadan Brezilya, Avrupa Birliği ve Orta Asya örnekleri verilmiştir. İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi hidrolojik döngünün değişmesi ve su kalitesinin değişmesi açısından incelenmiştir. Dünyadaki toplam su miktarı hidrolojik döngü ile sabit kalsa da, yağışların düştüğü yer ve zamanın değişmesi, yağış şeklinin değişme-

si, yüzey akış miktarlarının veya yeraltı su kaynaklarının beslenme miktarlarının değişmesi ciddi sonuçlar doğuracaktır. İklim değişikliğinin su kaynaklarının kalitesine etkisi fizyolojik, kimyasal ve biyolojik parametrelerin değişmesine bağlıdır. En yaygın görülen etkilerden birisi suyun miktarının değişmesine bağlı olarak çözünmüş madde yoğunluğunun artması ve su kaynaklarında kalitenin bozulmasıdır.

İklim değişikliğinin su kaynaklarını etkilemesi aslında su ile bağlantılı olan tarım, enerji, hayvancılık, turizm gibi sektörlerin de etkilenmesi demektir. Raporda bu etkiler gerek dünyadan örnekler üzerinden gerekse Türkiye özelinde incelenmiştir. Türkiye’de bazı havzalarda kullanılabilir su kaynaklarının azalması nedeni ile gıda ve enerji güvenliğinin tehlikeye girebileceği tespit edilmiştir. Yağış ve buharlaşma gibi parametrelerin değişmesi ile ülkemizde bitki desenin değişmesi, kuraklık ve taşkın risklerinin artması, ani ve aşırı hava olayları sıklığının artması beklenmektedir. Türkiye’de iklim değişikliğinden etkilenmesi beklenen ana sektörlerin içme, kullanma suyu, tarım ve sanayi olduğu görülmektedir. İklim değişikliğine uyum kapsamında; kayıp ve kaçakların azaltılması, yağmur suyu ve arıtılmış atık su gibi alternatif su kaynaklarının yaygınlaştırılması, su tasarruflu teknolojilerin uygulanması, tarım için uygun ürün desenin seçilmesi, endüstri için sıfır deşarj yaklaşımının benimsenmesi ve temiz üretim uygulamalarına geçilmesi gibi önerilere yer verilmiştir.

Eğitim modülleri kapsamında; iklim değişikliğinin bilimsel temelleri ve Türkiye’ye etkileri, küresel iklim politikaları, Avrupa Birliği iklim politikaları, Türkiye’deki iklim değişikliği ile mücadelede politikalar, yasal ve kurumsal yapı, iklim değişikliğinin ekolojik sistemlerdeki yeri, enerji politikalarının iklim değişikliği ile mücadeledeki yeri, iklim değişikliği ve Türkiye tarım etkileşimi, su kaynakları yönetimi ve iklim değişikliği, iklim krizi ile mücadelenin makroekonomik yüzü, yerel iklim eylem planlaması ve Türkiye pratikleri, iklim değişikliği sürdürülebilir kentler ve kentsel planlama etkileşimi, Türkiye’de atık, atık su ve hava ka-

litesi yönetiminde iklim değişikliği kapsamlı yerel çalışmalar, iklim değişikliğinin insan sağlığına etkileri, iklim değişikliğinin neden olduğu afetlerin etkileri, iklim mücadelesinde ekonomik, sosyal ve ekolojik adalet ve iklim değişikliği ile mücadelede gençliğin sorumluluğu gibi pek çok önemli alan yer almaktadır.

Diğer taraftan, hibe faydalanıcılarına yönelik “İklimIN Projesi” raporlama eğitimi 8-9 Mayıs 2018’de İstanbul, Ankara ve Gaziantep’te eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda verilen eğitimlerde hibe faydalanıcılarının sunmakla yükümlü oldukları ara ve nihai raporların hazırlanmasına destek sağlanmıştır.

Proje kapsamında önemli ikinci bileşen tanıtımdır. Bu kapsamda iklim değişikliği ve ortak iklim hareketinin önemi konusunda hedef kitlenin farkındalığının artırılması için çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. İklim değişikliği konusunda farkındalık oluşturmak ve geliştirmek için çeşitli kampanya faaliyetleri planlanmıştır. Bu sayede farklı hedef kitleleri için farklı mesajlar, farklı farkındalık düzeyleri ve dolayısıyla farklı bilgi ihtiyaçlarına göre medya etkili iletişim aracı olarak kullanılmıştır. İletişim ve tanıtım bileşeninde entegre iletişim stratejileri ve karma iletişim yaklaşımı benimsenmiştir. Entegre iletişim yaklaşımı ile medya iletişim faaliyetleri, bilgilendirme ve tanıtım materyalleri, çeşitli etkinlikler, interaktif uygulamalar, diyalog iletişimi, konvansiyonel reklamcılık ve halkla ilişkiler çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan yapılan tüm etkinlikler kapsamında oluşturulan haber kaynakları, fotoğraf, video ve e-bülten gibi tanıtım araçları sayesinde ortaya koyulan bilgiler internet ortamında herkesin erişimine açık şekilde sunulmuştur. Bu sayede iklim değişikliği konusunda ilgili tüm paydaşların da gerçekleştirilen bu projenin çıktılarını takip etmesine olanak sağlanmıştır. Bu da projenin önemli bileşenlerinden olan tanıtım ve farkındalık oluşturma için oldukça önemli bir adımdır.

Basın kaynaklarında; hibe projeleri tanıtım sergileri, İklimIN konferans oturumları, proje izleme ziyaretleri, İklimIN eğitim ihtiyaç analizleri, odak

grup toplantıları, yerel iklim eylemi konferansları, iklim değişikliği eğitim seminerleri, İklimIN fotoğraf sergileri, üniversite buluşmaları, fotoğraf yarışmaları ve kapanış konferansı dahil pek çok aşama haber kaynaklarında yer almıştır. Diğer yandan projenin iletişim bileşeni kapsamında yürütülen iklim değişikliği alanındaki kilit sektörleri ve toplumun genelini hedefleyen, farkındalığı artırma çalışmasının temelini oluşturan algı araştırması çalışması gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze ve elektronik anket yöntemiyle 967 katılımcının cevapladığı soru kâğıtları elektronik ortama aktararak istatistiki analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yapılan analize dayanarak İklimIN Farkındalığı Artırma İletişim Planı hazırlanmıştır. Bu analiz, projenin önemli çıktılarından biri olan Ulusal İklim Değişikliği İletişim Planının (NCCP) hazırlanmasına da kaynak olmuştur.

Projenin sonuçları içerisinde paydaş etkisi açısından en etkili bileşeni ise “Türkiye’de İklim Değişikliği Alanında Kapasite Geliştirme Hibe Programı”nın uygulanması ve izlemesini kapsamaktadır. Proje kapsamındaki hibe programı, belediyeler, üniversiteler, STK’lar gibi çok çeşitli paydaşları içermekte ve 37 hibe projesinden oluşmaktadır. Hibe programı ve projeleri özellikle yerel düzeyde çözümler üretme açısından oldukça önemli bir araç olarak geliştirilmiştir. Proje süreci kapsamında hibe yararlanıcılarına proje uygulama konusunda sürekli destek verilmiş olup, izleme ve değerlendirme gibi konularda teknik destek sağlanmıştır.

İklimIN Projesi kapsamında gerçekleştirilen hibe projeleri konu ve önem sırası gözetilmeksizin aşağıda sıralanmıştır:

1. İklim Hareketi İçin Değişime Güç Ver Projesi
2. İklim Değişikliği Azaltımı Projesi
3. Sürdürülebilir Eğitim Modeli ile Niğde İlindeki Lise Öğrencilerinin İklim Değişikliği Mücadelesi İçin Bilgi Kapasitesi ve Farkındalığının Artırılması Projesi
4. İstanbul’da İklim Değişikliği Farkındalığının ve Çalışmaların Geliştirilmesi Projesi
5. Büyük Şehirler İçin İklim Değişikliği Uyum ve Azaltma Oyunu Projesi

6. Spor Tesislerinde Yeşil Enerjinin Kullanımı ve Yaygınlaştırılması Projesi
7. TOBB ETÜ'de İklim Değişikliği Bilincinin Artırılması Projesi
8. Sahil Kentlerinde Çatı Üstü Kurulumlar Projesi
9. Hatay İçin Sürdürülebilir Bir Gelecek Projesi
10. İklim Değişikliğine Karşı Çıkmın Projesi
11. İklim Değişikliğine Karşı Bisikletlerimizle Mücadele Ediyoruz Projesi
12. İklim Değişikliği ve Erozyon Farkındalığı Projesi
13. Şehirlerde CO2 Salımını Azaltmak Amacıyla, Enerji Kullanımında Tüketici Farkındalığı ve Sorumluluğu Projesi
14. Trakya Bölgesinde İklim Değişikliği ile Mücadele ve Adaptasyonu İçin Kapasite Artırımı Projesi
15. Değişen İklimde Tarım Sektöründe Kadın İşgücünün Farkındalığının Geliştirilmesi Projesi
16. Yüksek Öğretimde İklim Değişikliği Konusunda Toplumsal Kapasite Geliştirme: Algı Yönetimi, Farkındalık Yaratma ve Dayanıklılığı Artırma Projesi
17. Tarım, Orman ve Balıkçılık Sektörlerinin İklim Değişikliğine Adaptasyonunda Kapasite Oluşturma Projesi
18. Türkiye'de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Karşı Hassasiyeti Üzerine Kapasite Geliştirme Projesi (Batı Akdeniz Havzası)
19. Antalya'nın Deniz ve Kıyıların İklim Değişikliğine Adaptasyonu Projesi
20. Ulusal İklim Eyleminde Paydaş Kapasitesinin Oluşturulması Yoluyla Kamu Anlayışının Farkındalığının Artırılması Projesi
21. Samsun'da İklim Değişikliğine Uyum Süreci Kapsamında Kızılırmak Delta Projesinin Su Yönetimi Modellemesi Projesi
22. Kayseri'nin Ekolojik İlçeleri Projesi
23. Trabzon İklim Değişikliği ile Mücadele Ediyor Projesi
24. Kocaeli Sera Gazı Envanteri ve İklim Değişikliği İnisiyatifi Projesi
25. Yüreğir İlçesi İklim Değişikliğine Hazırlanıyor Projesi
26. İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretim Etkilerinde Hassas Tarım Tekniklerinin Yaygınlaştırılması İçin Farkındalık Artırma Projesi
27. Dirençli Kentler İçin Bir Çerçeve: Yeşil Odaklı Uyarılama Projesi
28. İklim Değişikliği Alanında Geliştirilmiş Kapasite ve Farkındalık ile Daha İyi Geleceklere Projesi
29. Geleceğin İnşaatçıları İçin Kapasite Artırımı Projesi
30. Kadıköy Belediyesi Bütünlükçü ve Katılımcı İklim Eylem Planı Projesi
31. Gaziantep'te Ağaçlandırma Yoluyla Karbon Emisyon Miktarının Azaltılması Projesi
32. Kendini Değiştir, İklimi Değil Projesi
33. Akçadağ'daki Sera Gazı Emisyonunun Azaltılması Projesi
34. İklim Değişikliğinin Azaltılmasıyla Tarımsal Biyoçeşitliliğin Sürdürülebilir Yönetimi Projesi
35. Daha İyi Bir Çevre Seninle Başlar Projesi
36. Orman Amenajmanı Uygulamalarının İklim Değişikliği Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Ortak Protokol Geliştirilmesi Projesi
37. Yeşil İklim, Yeşil Belediye Projesi

Desteklenen projeler arasında yer alan ve tarım sektörünün iklim değişikliği karşısındaki kırılganlığını Batı Akdeniz Havzası-Muğla ili özelinde ele alan “Türkiye’de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Karşı Hassasiyeti Üzerine Kapasite Geliştirme Projesi” ise Ankara Üniversitesi Su Yönetimi Enstitüsü ve Twente Üniversitesi (Hollanda) tarafından yürütülmüştür¹. Projenin amacı, Türkiye ekonomisinin, tarımın ekstrem hidrolojik koşullar (kuraklık) ve iklim değişikliği karşısındaki kırılganlığının değerlendirilmesi, ayrıca bundan etkilenen farklı ekonomik sektörlerin kapasitesinin ve farkındalığının artırılmasıdır. Proje sonuçlarına göre bölgede sulama suyuna ihtiyaç duyulan zeytin,

¹ iklimin.org/tr/

domates, mısır ve buğday ürünleri gözetilerek çiftçilerle iklim değişikliğinin su kaynakları ve tarımsal üretim ile ilişkisi üzerine eğitim ve bilinçlendirme toplantıları gerçekleştirilmiştir. Modelleme çalışmaları neticesinde bölgedeki turizm alanlarından olan Bodrum ilçesini de kapsayacak şekilde su ihtiyacındaki artışın gıda üretimine etki edeceği ve bu durumun dolaylı olarak turizmi de etkileyeceği belirtilmiştir. Bölgede kuraklıktan etkilenmesi beklenen ürünlerin üretimi ile ilgili kırılmalıkların belirlenmesinde kullanılan su ayak izi değerlendirme yöntemi, ülkemizde tarımsal üretim yapılan tüm iller için uygulanabilir niteliktedir.

Konya ili ile ilgili olması bakımından şu iki projeden bahsedilmesi uygun olur. Bu projelerden birisi; Tuzlukçu Belediyesi'nin hibe kullanıcısı olduğu, Burdur Doğa ve Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin eş faydalanıcı olduğu "İklim Değişikliği ve Erozyon Farkındalığı Projesidir". Projenin amacı Konya'da iklim değişikliği ve küresel ısınma konularında farkındalığın artırılması yoluyla, ilde yaşanan rüzgâr ve toprak erozyonlarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi, bölgenin ekonomisinin canlanmasına katkı sağlanması, iklim değişikliğinin bölgede sebep olduğu toprak erozyonu ve çölleşme konularında tarım çiftçilerinin bilgilendirilmesidir. Proje kapsamında belirlenen alana üzüm fidanı dikilerek ilçede erozyon ve kum fırtınasının önüne geçilmeye çalışılması ve ayrıca ilçe ekonomisine hayat veren üzümün, üretiminin de bu yöntemlerle daha da artması hedeflenmiştir. Proje 12 ay sürmüştür. Proje kapsamında çeşitli etkinlikler düzenlenerek iklim değişikliği konusunda farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Tuzlukçu Belediye Başkanlığı tarafından organize edilen "Tuzlukçu Bağ Fidanlarıyla Yeşilleniyor" programında 3 bin 500 bağ fidanı dikilmiştir. Bu sayede erozyon ve iklim değişikliği farkındalığına dikkat çekilmiştir.

Bir diğer proje ise Selçuk Üniversitesi'nin hibe faydalanıcısı olduğu "İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretim Etkilerinde Hassas Tarım Tekniklerinin Yaygınlaştırılması için Farkındalık Artırma Proje-

sidir". Projenin amacı değişen iklim koşullarının tarımsal üretime etkilerinde sürdürülebilir ve hassas tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması için farkındalık artırılmasıdır. Proje 18 ay sürmüştür. Proje kapsamında Konya'nın belirlenen ilçelerinde hassas tarım teknikleri ve tarımsal teşvikler danışma günleri organizasyonu gerçekleştirilmiş ve panel düzenlenmiştir. Panel sonrasında ise genel sorunların dışında çiftçilerin hassas tarım teknikleri konusunda yaşadıkları özel sorunları paylaştıkları danışma saatleri uygulanmıştır. Bu sayede isteyen her çiftçi için uzmanlarıyla görüşerek sorunlarını anlatma ve onlardan sorunlarıyla ilgili bilgi alma imkânına sahip olmuş ve bu etkinliklerden yaklaşık 1.000 çiftçi faydalanmıştır. Proje sonunda ilçeler için danışma günü organizasyonu düzenlenmiştir.

Proje kapsamında ayrıca "Konya İlindeki 12 İlçeye Yönelik Hassas Tarım Teknikleri ve Tarımsal Teşvikler Raporu" yayınlanmıştır. Rapor'da öncelikle Konya'da tarımsal faaliyetler, bitkisel üretim, tahıllar, sebzeçilik, meyveler, baharat bitkileri, süs bitkileri, örtüaltı tarım alanları değerlendirilmiştir. Diğer yandan raporda Akören, Hadim, Akşehir, Ilgın, Beyşehir, Kadınhanı, Bozkır, Karapınar, Çumra, Seydişehir, Ereğli ve Taşkent ilçeleri içinde tarımsal faaliyetler detaylıca değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerden sonra bölgede hassas tarım teknikleri ve durum analizi yapılmıştır. Ayrıca iklim değişikliğinin tarımsal üretime etkilerinde hassas tarım teknikleri ve bölgeyi içeren tarımsal teşvikler de iklim değişikliği kapsamında ele alınmıştır. Bu rapor iklim değişikliği etkilerine bağlı olarak gelişen etkilerin ve hassas tarım teknikleri uygulamalarının bölgesel olarak incelenmesi açısından oldukça önemli bir çıktıdır².

Sonuç olarak; su kaynakları zengin olmayan ülkemizde ve özellikle kapalı bir havzada yer alan Konya ilinde tarımsal üretimin sürdürülebilirliği için İklimIN Projesi kapsamında elde edilen bilgi ve tecrübenin tüm paydaşlara duyurulması ve yeni projeler ile iklim dostu uygulamaların yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

² iklimin.org/tr/

SERA GAZI AZALTIM STRATEJİLERİ*

Küresel iklim değişikliğiyle mücadele için başta sera gazı emisyonlarının azaltılması olmak üzere insan faaliyetlerinin iklim sistemi üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi gerekmektedir. Bunun için oluşturulmuş çok taraflı iklim anlaşmaları ve çalışmaları artan sera gazı emisyonlarına karşın sektörlerde alınacak azaltım tedbirlerinin etkin bir şekilde uygulamaya konulmasını gerektirmektedir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) 2022 yılında yayınladığı son rapora göre küresel sıcaklık artışının 1,5°C veya 2°C olarak sınırlandırılabilmesi için net CO₂ emisyonlarının 2030 itibarıyla %35 ila %52 oranında azaltılması gerekmektedir¹. Her geçen gün net sıfır emisyon hedefi ilan eden ülke sayısının artması bu bakımdan oldukça ümit vericidir. Bu hedefe ulaşmak için ülkeler azaltım politikalarını ulusal şartları kapsamında geliştirmekte ve uygulamaya geçirmektedir. Azaltım politikaları dahilinde düşük karbonlu ekonomiye geçiş süreci, ülkeler için zorluklarla beraber yeni fırsatları da barındırmaktadır. Bu kapsamda, uzun vadede iklim ve ticaret arasındaki koordinasyonu güçlendiren, düşük karbonlu ürün teknolojilerini merkeze alan eylem planlarının hazırlanılması oldukça önemlidir. Ayrıca, azaltım politikalarının başarısı eşitlik ve adalet gibi toplumsal hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını ne kadar iyi destekleyebileceğine de bağlı olmaktadır.

Küresel ölçekteki yapılan anlaşmalar, çalışmalar ve politikaların ülkeler tarafından yerelde uygulanmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olarak ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleri çerçevesinde ulusal koşullarına uygun politikaları hazırlaması, etkin uygulaması, izlemesi ve raporlaması tüm sürecin başarılı bir şekilde yönetilebilmesi adına gereklidir. Bu bölümde Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, Türkiye'nin 2012-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı ve 2022 yılında Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurası'nın çerçevesinde öneriye sunulan enerji, binalar, sanayi, ulaştırma, atık ve tarım, arazi kullanımı ve ormancılık sera gazı azaltım politikaları incelenmiş ve Konya özelinde ne tür eylemler alınabileceği tartışılmıştır.

Azaltım Politika ve Stratejilerine Bakış

Azaltım, sera gazlarının kaynaklarını azaltmaya veya yutaklarını geliştirmeye yönelik insan yollu müdahaleleri ifade etmektedir². İklim değişikliğiyle mücadelede adaptasyon politikalarıyla beraber uygulanan azaltım politikalarının küresel sıcaklık artışını sınırlamada başarılı olmasının temelinde ulusal ve uluslararası düzeyde birçok aktörün işbirliği, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile adalet ve eşitlik prensiplerinin benimsenmesi yatmaktadır. Paris Anlaşması çerçevesinde ülkeler ulusal şart-

* Elif OKKAN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-0546-503X. elif.7okkan@gmail.com; Doç. Dr. İzzet ARI, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-6117-3605. izzet.ari@asbu.edu.tr

¹ Leon Clarke vd., "Energy Systems", *IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2022, s. 615.

² Ottmar Edenhofer vd., "Summary for Policymakers", *IPCC Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2014, s. 4.

larına paralel olarak en yüksek hedefi vermeleri kaydıyla bu mücadeledeki konumlarını belirleme esnekliğine sahip olsalar da fosil kaynakların enerji sistemimizden aşamalı olarak çıkartılması, enerji sektörünün küresel emisyonların yaklaşık olarak %74'ünden sorumlu olduğu düşünüldüğünde³, en yakın zamanda ulaşılabilecek şekilde uluslararası, ulusal ve yerel ölçekte ortak olarak benimsenmesi gereken bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim ekonomi sektörlerinin doğrudan ve dolaylı emisyon dağılımları incelendiğinde; sanayi sektörünün (%32) zirvede olduğu ve bunu sahip oldukları paylarla tarım, ormancılık ve arazi kullanımı (%25) binalar (%18) ulaştırma (%14,3) sektörlerinin takip ettiği görülmektedir.

Enerji açısından bakıldığında; uluslararası Enerji Ajansına göre; enerjinin, küresel olarak toplam sera gazı emisyonlarının üçte ikisinden fazlasını oluşturduğu tahmin edilmektedir⁴. 2015'ten 2019'a kadar küresel nihai enerji tüketimi %6,6 küresel enerji sisteminden kaynaklanan karbondioksit (CO₂) emisyonları %4,6 ve enerji arzından kaynaklanan toplam sera gazı emisyonları %2,7 artmıştır. Küresel ısınmanın 2°C altında sınırlandırılması enerji sistemlerinin kökten dönüştürülmesini gerektirmektedir⁵. Bu dönüşüm çerçevesindeki enerji sistemi azaltım politikaları; enerji üretiminin dekarbonizasyonu, binalarda ve sanayide doğrudan kullanılan fosil yakıtların elektrikle ikamesi, teknoloji ve diğer alternatifler kullanılarak toplam enerji talebinin azaltılması olmak üzere üç kategori altında toplanabilmektedir⁶.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre enerji arz sektöründe emisyon azaltımı sağlayacak stratejiler arasında: fosil yakıtlarının çıkarımında (*extraction*) ve enerji dönüşümü, iletimi ve dağıtım sistemlerinde enerji verimliliğini geliştirmek ve kaçak emisyonları azaltmak; yüksek

karbon yoğunluğundan düşük karbonlu yakıtlara doğru geçişi sağlamak için fosil yakıtları alternatifleriyle değiştirmek; yenilenebilir enerji, nükleer enerji ve karbon yakalama ve depolama gibi düşük emisyonlu enerji arzı teknolojilerine geçiş yapmak bulunmaktadır⁷.

Türkiye, uluslararası çalışmalar ışığında 2012-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı'nda enerji sektörüne dair belli başlı stratejiler belirlemiştir. Bunlar; enerji yoğunluğunun düşürülmesi, temiz enerjinin üretim ve kullanımdaki payının artırılması, temiz kömür teknolojileri ve verimlilik artırıcı önlemler uygulanarak elektrik üretiminde kömür kullanımından kaynaklanan sera gazı emisyonunun sınırlandırılması ve elektrik dağıtımında kayıp ve kaçakların azaltılmasıdır⁸. Bu stratejiler altında belirlenmiş amaç ve hedeflerle sorumlu ve ilgili kurumlar belirlenmiş ve bir zaman planı içinde uygulamaya geçirilmiştir.

2022 yılı Şubat ayında Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurasında enerji sektörü için tavsiye edilen azaltım tedbirleriyse: 2053 net sıfır emisyon hedefiyle uyumlu olarak uzun dönemli enerji planını Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin 27. Taraflar Konferansı'ndan (COP) önce hazırlamış olmak; yenilenebilir enerji kaynaklarının en üst seviyelerde kullanılmasını sağlamak için ilgili teknolojileri geliştirmek ve AR-GE faaliyetlerine destek vermek, kullanım alanlarını çeşitlendirmek ve enerji sistemine daha fazla kapasiteyle entegrasyonu için sistem esnekliğini artırmak; şebeke faaliyetlerindeki güvenliği ve verimliliği artırmak; yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı dağıtık üretim ve öz tüketim desteklerini artırmak; Türkiye'nin iktisadi sosyal kalkınma hakkına ket vurmayacak şekilde karbon yakalama ve depolama teknolojilerini içeren elektrik üretimindeki emisyonları düşürmek amacıyla bir yol haritası hazır-

³ Our World in Data (2020), Emissions by Sector, <https://ourworldindata.org/emissions-by-sector> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 20 Aralık 2022).

⁴ Uluslararası Enerji Ajansı, "Greenhouse Gas Emissions from Energy Data Explorer", IEA, Paris 2021. <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/greenhouse-gas-emissions-from-energy-data-explorer> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 11 Aralık 2022).

⁵ Leon Clarke vd., *aynı makale*, s. 3.

⁶ Jae Edmonds vd., "Electrification of the Economy and CO2 Emissions Mitigation", *Journal of Environmental Economics and Policy Studies*, S. 7 (2006), s. 175-203.

⁷ Thomas Bruckner vd., "Energy Systems", *IPCC Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2014, s. 516.

⁸ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Ankara 2012.

lamak; hem emisyonlarda azaltıma gitmek hem de enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla elektrik üretiminde alternatif yakıtların (doğalgaz, nükleer vb.) kullanılmasını değerlendirmek; termik santral ve endüstriyel işletme kaynaklı atık ısı potansiyelinden etkin şekilde yararlanabilmek için ilgili ısı mevzuatını geliştirmek ve teşvikler tanımlamak; enerji sektörünün dönüşümü sürecinde doğalgaz arama ve üretim faaliyetlerini artırmak; verimlilik artırıcı projelerin tüm sektörlerde uygulanabilmesi için bütçesini artırmak; ısıtma ve soğutmada emisyon azaltımı için ısı pompası, bölgesel ısıtma (jeotermal, biyokütle vb.) ve güneş kolektörlü ısıtma uygulamalarını yaygınlaştırmak; ve enerji sektöründe dönüşüme uyum sağlamak için dijital dönüşüm, depolama ve talep tarafı uygulamalarının hayata geçirilmesini sağlamakla beraber mesleki eğitimleri ve yeşil istihdamı artırmaktır⁹.

Binalar açısından bakıldığında; 2021 yılı itibarıyla binaların işletilmesi, küresel nihai enerji tüketiminin %30'undan ve toplam enerji sektörü emisyonlarının %27'sinden %8'i binalardaki doğrudan emisyonlar ve %19'u binalarda kullanılan elektrik ve ısı üretiminden kaynaklanan dolaylı emisyonlar) sorumludur. Böylece binaların 2021 emisyonları 2020 yılındaki Covid-19 kısıtlamalarından kaynaklanan düşüşün ardından 2019 değerlerinin üzerine çıkmıştır¹⁰. Bu çerçevede düşük karbonlu bir gelecekte binaların oynayacağı rolün önemi açıktır. Binalarda en büyük azaltma potansiyeline sahip gelişmekte olan ülkelerinse finans akışı, kurumsal kapasite ve uygun yönetim yapılarına dair eksiklikleri küresel bina stokunun karbondan arındırılmasını sekteye ugramaktadır¹¹.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre binalarda emisyon azaltımı sağlayacak stratejilerden bazıları: karbon verimliliği kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarının binaya entegre edilmesini (*building integrated RES*), düşük karbonlu yakıtlara geçiş yapılmasını, gelişmiş biyokütle sobalarının ve halokarbon emisyonlarını azaltmak için doğal soğutucu akışkanlarının (*refri-*

gerants) kullanılmasını sağlamak; enerji verimliliği ve teknolojileri kapsamında yüksek performanslı bina yalıtımı, verimli cihazlar ve aydınlatma, verimli ısıtma ve havalandırma, güneşiği, ısı pompaları, iklimlerde soğutucuların yerini alacak olan dolaylı buharlaşmalı soğutma, dijital bina otomasyonu ve kontrol sistemleri, akıllı sayaçlar ve şebekeler kullanmak; sistem ve altyapı verimliliği kapsamında binaları ve binalardaki enerji kullanımını net sifıra olabildiğince yaklaştırmak, binalarda ve kentsel planlamada entegre tasarım süreci uygulamak, merkezi ısıtma ve soğutma sistemleri geliştirmek, akıllı şebekeler oluşturmak ve atık ısıyı kullanmak; hizmet talebini azaltma kapsamında bireylerin yaşam tarzı ve davranışlarını değiştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktır¹².

Türkiye'nin 2012-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı'na göre binalara dair belli başlı stratejiler arasında; binalarda enerji verimliliğini artırmak, binalarda yenilenebilir enerji kullanımını artırmak ve yerleşmelerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak bulunmaktadır.

2022 yılında Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurasında binalar için tavsiye edilen azaltım tedbirleri: binalarda enerji verimliliğini ve yenilenebilir enerji kullanımını artırmak için finansal altyapı ve destek mekanizmaları oluşturmak; binaların enerji ihtiyacının sınırlandırılmasına, sınırlandırılan bu ihtiyacın yenilenebilir enerjiden karşılanmasına yönelik olarak yeşil bina/yerleşme için yeşil sertifika ve NSEB (Neredeyse Sıfır Enerjili Bina) ile ilgili mevzuat altyapısını iyileştirmek; binaların tüm planlama, inşaat ve yaşam döngüsü boyunca enerji verimliliğini artırmaya ve emisyonlarını azaltmaya yönelik olarak, bütünlük bina tasarım ve yapı bilgi modellemesi (BIM) ve modüler inşaat teknolojilerinin kullanımını geliştirmek ve teşvik etmek; binalarda su verimliliğiyle alakalı mevzuat oluşturmak, gri su kullanımını yaygınlaştırmak, yağmur suyu temelli sıfır atık sisteminin kurulmasını zorunlu kılmak; bina stoğunu netleştirmek ve iklim değişikliğiyle alakalı verilerin toplanması amacıyla

⁹ T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Şurası 2022 Komisyon Tavsiye Kararları, <https://iklimsurasi.gov.tr/public/images/sonucbildirgesi.pdf> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 3 Aralık 2022).

¹⁰ Uluslararası Enerji Ajansı, (2022), Buildings, <https://www.iea.org/reports/buildings>, License: CC BY 4.0 sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 11 Aralık 2022).

¹¹ Luisa F. Cabeza vd., "Buildings", *IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2022, s. 955.

¹² Oswaldo Lucon vd., "Buildings", *IPCC Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2014, s. 676.

bir bina veri tabanı oluşturmak; enerji tasarruflu ve çevreye duyarlı yapı malzemelerinin binalardaki kullanımını artırmaya yönelik çalışmalar yapmak; inşaat atıklarını döngüsel ekonomiye uygun olarak değerlendirmek; binalar için sürdürülebilir ve yeşil kalkınma prensiplerini yansıtacak şekilde mevzuat geliştirmektir.

Sanayi sektörü bağlamında ise; hem proses hem de enerji kullanımından kaynaklı emisyonlardan sorumludur. Sanayi, demir-çelik, alüminyum, çimento, kimyasallar, plastik, gübre gibi emisyon ve enerji yoğunluğu yüksek sektörleri içermektedir. Sanayi emisyonları 2000 yılından bu yana %70 oranında artmış durumdadır ve net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için, sektördeki toplam enerji kullanımındaki büyümenin 2030'a kadar yılda %0,5'in altında sınırlandırılması, sanayide enerji verimliliğinin ise 2030'a kadar yılda yaklaşık %3 artması gerekmektedir¹³. Sanayi, rekabet gücü ve karbon kaçağı endişeleri nedeniyle şimdiye kadar iklim politikasının ve karbon fiyatlandırmasının etkilerinden büyük ölçüde korunmuş olsa da sektörü bekleyen büyük dönüşüm ertelenemeyecek bir noktaya gelmiş bulunmaktadır¹⁴.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre sanayide emisyon azaltımı sağlayacak stratejiler arasında: sektörün enerji yoğunluğunu, enerji verimliliğiyle alakalı geliştirilmiş en iyi teknolojilerin yaygınlaştırılmasını sağlayarak mevcut seviyeye kıyasla yaklaşık %25'e kadar azaltmak; enerji yoğunluğunda %20'ye varan ek azalmalar sağlayacak inovasyon dahilinde bilgi programları başta olmak üzere ekonomik araçları, düzenlemeleri ve gönüllü eylemleri teşvik etmek; sektöre özel teknolojilerin yanı sıra endüstriyel sürecin performansına, emisyon azaltımına ve maliyetlerine olumlu katkıda bulunan verimli motorlar, elektronik kontrol sistemleri gibi paralel teknolojik gelişmeleri ve hava veya buhar sızıntıları gibi önlemleri benimsemek; uzun vade planlarına düşük karbonlu elektrik kullanımını, çimento gibi yüksek karbonlu ürünlere alternatif olacak yenilikleri, karbondioksit yakala-

ma ve depolama teknolojilerini dahil etmek; endüstriyel sektörler arasında altyapı, bilgi, atık ve yönetim sistemleri, ısıtma, soğutma konularında yapılan işbirlikleriyle daha fazla azaltma potansiyeli yaratmak sayılmaktadır¹⁵.

Türkiye sanayi sektöründe iklim değişikliğiyle mücadele için sanayi ve alt ölçekte imalat sanayi için ana stratejilerini, amaçlarını ve hedeflerini belirlemiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin 2012-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı'nda sanayi sektörüne dair belli başlı hedefler arasında: sanayi sektöründe enerji verimliliğini artırmak, 2023 yılına kadar sanayi sektöründe üretilen GSYİH başına eşdeğer CO₂ yoğunluğunu azaltmak, iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik olarak sanayi sektörü kapasitesini güçlendirmek bulunmaktadır.

Benzer şekilde İklim Şurasında sanayi için tavsiye edilen azaltım tedbirleri: imalat sanayinin ve alt sektörlerinin emisyonlardaki paylarını belirleyip projeksiyonlarını yapmak ve bu sektörlerin karbon yoğunluğu fazla olanlar başta olmak üzere sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla planlar ve destek mekanizmaları oluşturmak; atıklardan yakıt üretimi için ilgili kamu kurumlarıyla sanayi tesisleri arasında diyalog oluşturmak; döngüsel ekonomi çerçevesinde atıkların yan ürün ve hammadde olarak yeniden kullanılmasını belli bir oran belirleyerek zorunlu kılmak; Yeşil Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ve Yeşil Endüstri Bölgesi sertifikasyon sisteminin işletmeleri içerecek şekilde uygulanmasına yönelik altyapının oluşturulmasını sağlamak; imalat sanayi ve alt sektörlerinde karbon yakalama ve depolama, yeşil hidrojen ve türevleri gibi emisyon azaltımına hizmet eden yöntemleri yaygınlaştırmak; 2053 net sıfır hedefi doğrultusunda endüstriyel emisyonları azaltmak için zaruri olan geçiş sürecine mümkün olan en iyi şekilde sektörleri hazırlamak; sanayide yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmak ve teşvik etmekle beraber birleşik ısı güç sistemlerinin yaygınlaşmasını sağlamak; sanayinin yeşil dönüşümüne yönelik mesleki eğitimler vermek; Türkiye Çevre

¹³ Uluslararası Enerji Ajansı, (2022), Industry, <https://www.iea.org/reports/industry>, License: CC BY 4.0 sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 11 Aralık 2022).

¹⁴ Igor A. Bashmakov vd., "Industry", *IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2022, s. 1164.

¹⁵ Manfred Fishedick vd., "Industry", *IPCC Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2014, s. 753-757.

Etiketli Sistemi kapsamında yeni ürün ve hizmet grupları için çevre etiketi kriterlerini belirlemek ve yaygınlaştırmaktır.

Ulaştırma açısından ele alındığında; ulaşım kaynaklı emisyonların, 1990'dan 2021'e kadar diğer son kullanım (*end-use*) sektörlerden daha hızlı olarak yıllık ortalama yaklaşık %1,7 oranında arttığı ve 2050 Net Sıfır Senaryosuna göre sektördeki CO₂ emisyonlarının 2030'a kadar her yıl yaklaşık %3 oranında düşmesi gerektiği vurgulanmaktadır¹⁶. Aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya modellerden alınan senaryolar, ulaşımdan kaynaklanan CO₂ emisyonlarının müdahale olmaksızın 2050 yılına kadar %16 ila %50 aralığında artabileceğini göstermektedir¹⁷.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre ulaşımda emisyon azaltımı sağlayacak stratejiler arasında: örneğin, kentsel peyzajı yoğunlaştırarak, yerleştirilmiş ürünleri tedarik ederek, internette alışveriş yaparak, nakliye lojistik sistemlerini yeniden yapılandırarak ve ileri bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak mümkün olduğunda yolculuklardan kaçınılmasını sağlamak; toplu taşıma, yürüme ve bisiklet sürme yollarının altyapısına yatırımı artırarak ve havalimanı, demiryolları, limanlar ve karayollarını kullanıcılar için daha çekici hale getirerek düşük karbonlu ulaşım sistemlerine geçişi sağlamak; araç ve motor performansını iyileştirerek, hafif malzemeler kullanılarak, nakliye yük faktörlerini ve yolcu doluluk oranlarını artırarak, elektrikli üç tekerlekli araçlar gibi yeni teknolojileri devreye alarak enerji yoğunluğunu düşürmek; petrol bazlı ürünleri doğal gaz, bio-metan veya bio-yakıtlar, elektrik veya düşük karbondan üretilen hidrojen ile değiştirerek yakıtların karbon yoğunluğunu azaltmak vardır¹⁸.

2012-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı'nda ulaştırma sektörüne dair belli başlı hedefler: intermodal taşımacılık sistemini geliştirerek yük ve yolcu taşımacılığında ulaşım türlerinin dengeli kullanımını sağlamak, kentsel ulaşımı sürdürülebilir ulaşım ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırmak, ulaşım sektöründe alternatif yakıt ve temiz

araç teknolojilerinin kullanımını yaygınlaştırmak, ulaşım sektöründe enerji tüketiminde verimliliği artırmak, ulaşım sektöründe bilgi altyapısını geliştirmek olarak belirlenmiştir.

2022 yılında Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurasında ulaştırma için tavsiye edilen azaltım tedbirleri: ulaştırma sektöründe uzun vadede emisyon azaltımı için veriler toplayıp eylem planı belirlemek; emisyon azaltımına yardımcı olacak demiryolu, denizyolu gibi ulaştırma modlarına ve elektrifikasyon, yenilenebilir enerji gibi altyapı çalışmalarına teşvik vermek; plan ve koordinasyon sürecinde emisyon azaltımına yardımcı olan akıllı ulaşım sistemlerini uygulamaya geçirmek; ulusal ve uluslararası ölçekte yeşil kombine yük taşımacılığının imkânlarını geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmak; demiryolu ve denizyolunun taşımadaki payını artırmak ve alt yapı çalışmaları yapmak; karayolu taşımacılığında sıfır ve düşük emisyonlu araç kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik politikalar hazırlamak; kentlerde düşük emisyonlu ulaşım türlerini yaygınlaştırmaya ve düşük emisyon bölgesi oluşturmaya yönelik politikalar oluşturmak; kentlerdeki ulaşım sistemlerini sıfır ve düşük emisyonlu enerji kaynakları kullanılacak ve birbirine entegre olacak şekilde akıllandırmak; ulaşımın elektrifikasyonunda bütüncül bir yaklaşım benimsenerek özel kullanım hareketliliği ve kentsel toplu taşıma, ara toplu taşıma ve banliyö taşımacılığı için gerekli elektrikli araç (raylı sistemler, elektrikli otobüs ve minibüs, hibrit otobüsler, elektrikli yolcu gemileri ve tekneleri vb.), batarya sistemleri ve şarj altyapısı ile bunları destekleyecek enerji üretim ve dağıtım altyapısını elektrik sektörüyle eş zamanlı olarak geliştirmek; gıda güvenliği ve atık kullanımını ön plana çıkararak biyoyakıt kullanımını sürdürülebilirlik kapsamında yaygınlaştırmak; hidrojen yakıtlı araçların paylarını artırmak üzere çalışmalar yapmak; düşük veya sıfır emisyonlu araç dönüşümü kapsamında araç yenileme programları dahil olmak üzere sektörel bazlı politikalar geliştirmek; yeşil dönüşüme denizciliğin dahil edilmesi kapsamında limanlardaki elektrik altyapısını gemilere verilmek

¹⁶ Uluslararası Enerji Ajansı, (2022), Transport, <https://www.iea.org/reports/transport>, License: CC BY 4.0 sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 11 Aralık 2022).

¹⁷ Paulina Jaramillo vd, "Transport", *IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2022, s. 1053.

¹⁸ Ralph Sims vd., "Transport", *IPCC Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2014, s. 603.

üzere dönüştürmek ve hibrit/elektrikli gemileri yaygınlaştırmaktır.

Atıklar konusu ele alındığında; atık üretmek ve onları yeniden kullanmak insan aktivitesinin bir parçasıdır ve atık yönetim hiyerarşisi en iyiden başlayarak; atık azaltımı, geri dönüştürme, geri kazandırma ve imha etme şeklinde sıralanmaktadır¹⁹. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre atık emisyon azaltımı sağlayacak stratejiler arasında: endüstriyel bir süreçten veya üretim zincirinden kaynaklanan atık yoluyla malzeme ikamesi yapmak; atık azaltma stratejileri, teknolojileri ve uygulamaları tasarlamak; belediye atık üretim oranlarını azaltan evde kompostlamayı yaygınlaştırmak; genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesiyle atığı üreten taraflara açık bir şekilde atfederek depolama alanlarından yönlendirmek; tüketici sonrası atıkları yeniden kullanmak ve geri dönüştürmek; atıklara aerobik biyoreaktör depolama alanları oluşturulmasına yönelik çalışmalarda bulunmak; gıda atıklarını kapalı biyokimyasal reaktörlerde anaerobik olarak parçalamak; katı atıklarda bulunan enerjiyi, bir ızgara veya akışkan yataкта yakma gibi çeşitli ısıl işlem teknolojileriyle geri kazandırmak bulunmaktadır.

Türkiye'nin 2012-2023 İDEP çerçevesinde belirlenmiş eylem planları: etkin atık yönetimini sağlamak; 2023 yılı sonuna kadar ülke genelinde entegre katı atık bertaraf tesisleri kurmak ve belediye atıklarının %100'ünü bu tesislerde bertaraf etmek; ambalaj atığı yönetim planlarını tamamlamak, AB ile uyumlu Entegre Atık Yönetimi anlayışı ile Katı Atık Ana Planı (KAAP/2010) kapsamında öngörülen geri kazanım tesislerini kurmaktır.

Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurasında atık sektörü için tavsiye edilen azaltım tedbirleri: atık hiyerarşisine uygun sürdürülebilir bir atık yönetimini hedefleyen, iklim dostu bütünleşik bir "Ulusal Atık Önleme, Azaltma ve Geri Kazanım Strateji Belgesi", "Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı" ve atıkların hammadde olarak kullanılmasına yönelik "Döngüsel Ekonomi Eylem Planı" hazırlamak; 2053'ten itibaren ön işleme tabi olmayan atıkları

düzenli depolamaya almamak; 2035 yılı itibariyle %60 geri kazanım oranına sahip olmak; toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik eğitim modülleri oluşturmak; sektörlerdeki etkin atık yönetiminin geliştirilmesine dair teşvikler vermektir.

Tarım, arazi kullanımı ve ormancılık açısından bakıldığında, bu sektörlerin her birinin iklim değişikliğiyle mücadelede sera gazı azaltımının yanı sıra karbon giderimini artırma kapasitesine de sahip olduğu görülmektedir. Politika yapımcılar ve yatırımcılardan arazi sahipleri ve yöneticilere kadar tüm paydaşların uyumlu, hızlı ve sürekli çabası, sektörde yüksek düzeyde emisyon azaltımı elde etmeye ön koşuldur²⁰.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline göre tarım, arazi kullanımı ve ormancılıkta emisyon azaltımı sağlayacak stratejiler arasında: arz tarafında, arazi kullanımı ve değişikliğiyle arazi ve hayvancılık yönetiminden kaynaklanan emisyonları azaltmak, karasal karbon stoklarını toprakta ve biyokütlede tutarak artırmak, fosil yakıtların yerine biyokütleyi kullanarak enerji üretiminden kaynaklı emisyonları azaltmak; talep tarafında sera gazı emisyonlarını, gıda kayıp ve atıklarının kontrol ederek ve diyetle ve odun tüketiminde değişiklikler yaparak azaltmak bulunmaktadır²¹.

Türkiye'nin 2012-2023 İDEP çerçevesinde belirlediği tarım, arazi kullanımı ve ormancılıktaki belli başlı hedefler: tarım sektörünün yutak kapasitesini arttırmak; tarım sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak; tarım sektörünün bilgi altyapısını ve kapasitesini geliştirmek; orman alanlarında tutulan karbon miktarını arttırmak; ormansızlaşmayı ve ormanlara verilen zararları azaltmak; orman, mera, tarım ve yerleşim gibi arazi kullanımları ve değişimlerinin iklim değişikliği üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırmak; arazi kullanımı ve ormancılık konularında iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik yasal ve kurumsal yapıyı güçlendirmektir.

Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurasında tarım, arazi kullanımı ve ormancılık için tavsiye edilen azaltım tedbirleri: tarım sektöründe çiftçi odaklı kısa, orta ve uzun vadeli ulusal stratejileri

¹⁹ Manfred Fishedick vd., *aynı makale*, s. 786.

²⁰ Gert-Jan Nabuurs vd., "Agriculture, Forestry and Other Land Uses (AFOLU)", *IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2022, s. 751.

²¹ Pete Smith vd., "Agriculture, Forestry and Other Land Uses (AFOLU)", *IPCC Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, New York 2014, s. 818.

ve eylemleri oluşturmak; “İklim Dostu Tarımsal Destekleme Modeli” oluşturmak; bütünlük bir yaklaşımla ekosistem odaklı gıda üretim modeli oluşturarak tarım-gıda değer zincirini sürdürülebilir ve döngüsel hale getirmek; gıdada kayıp ve israfı önleyerek sürdürülebilir gıda sistemleri oluşturmak; tarımda verimliliği yükseltmek ve emisyonları kontrol altına almak amacıyla arazi bankacılığı sistemi kurmak, ulusal arazi kullanım planları yapmak ve arazi toplulaştırma çalışmalarını tamamlamak; tarım sektöründe emisyon azaltımı için tarımsal üretim yöntemlerine ve teknolojilerine yatırım yapmak; organik tarımı ülkemizde geliştirmek ve yaygınlaştırmak; metan emisyonlarını tarım ve atık sektörlerinde kontrol altına almak üzere çalışmalar yapmak; tarımsal üretim ve tüketimde iklim dostu bir yaklaşımın benimsendiği farkındalık çalışmaları yapmak; karbon yutak alanlarında afet riskini artıracak izin ve tahsislerden kaçınarak bu alanlar üzerindeki baskıyı azaltmak ve koruyucu eylemleri genişletmek; AKAKDO (Arazi Kullanımı, Arazi kullanım değişikliği ve Ormancılık) sektöründe karbon tutumunun artırılmasına yönelik iyi uygulamaları desteklemek ve AB Sürdürülebilir Karbon Döngüsü stratejisi ile uyumlu karbon sertifikasyon ve diğer teşvik mekanizmalarını oluşturmak; “AB’nin 2030 Orman Stratejisi” kapsamındaki amaçlar ve hedefleri AKAKDO çalışmalarında dikkate almak; deniz ve sulak alanları korumaya ve yutak kapasitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapmak; yutak alanların hepsinde karbon tutma kapasitelerine dair tespit bulunmak ve bunun Ulusal Sera Gazı Envanterine eklenmesini sağlamak; Sera Gazı Envanteri hesaplama, doğrulama ve raporlama gibi uzmanlık alanlarında ulusal kapasite geliştiriminde bulunmak; Arazi Tahribatının Dengelenmesi politikalarında doğal karbon yutaklarının muhafazası ve artırılması kapsamında güçlendirmeye gitmek; yangın müdahalesine ilişkin araç ve personel kapasitesini artırmak ve orman yangınlarında “Yangın Öncesi, Yangın Süresince ve Yangın Sonrası” olmak üzere yeniden değerlendirmeye gitmek; ekosistemlerin

restorasyonundaki küresel girişimlerle alakalı yerel politikaları güçlendirmek olarak belirlenmiştir.

Ancak, küresel ölçekte alınan emisyon azaltım tedbirlerinin başarısı bunların yerel ölçekte ne ölçüde hayata geçirildiğiyle ilişkilidir. Bu noktada, sera gazı azaltım stratejileri konusunda Konya ilindeki örneklerin irdelenmesi yararlı olacaktır.

Konya İlinde Sera Gazı Azaltım Çabaları

Konya ili özelinde bakılırsa, Konya Büyükşehir Belediyesi’nin 2007 yılında Dünya Belediye Başkanları İklim Değişikliği Konseyi’ne (WMCCC) üye olması ve yerel iklim eylem planlamasında öncü adımlar atması²², Dünya Kaynakları Enstitüsü (WRI) ile Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından yürütülen “Sıfır Karbon Binalar Projesi” kapsamında “Konya’nın pilot şehirlerden biri olarak seçilmesi” ve yakın zamanda hazırlıkları başlatılan “Konya İklim Değişikliği Eylem Planı” önemli gelişmeler olarak görülmelidir.

Konya nüfusu 2021 yılı verilerine göre 2.277.017’dir²³. Şehirdeki nüfusun azımsanmayacak büyüklükteki bir kesimine ev sahipliği yapan kırsal alanlar gelecekteki su kıtlığı ve kuraklık gibi sorunlara özellikle açık ve savunmasız durumdadır. Bu sorunlar, şeker pancarı, kuru fasulye, arpa, dane mısırı, yonca, macar fiği üretiminde Türkiye birincisi olup²⁴, “Tahıl Ambarı” olarak da nitelendirilen şehirdeki tarımsal üretime ciddi tehlike oluşturmaktadır. Refahın sanayi sektörüyle doğru orantılı olduğu şeklindeki genel kanıya rağmen tarım sektörünün Konya için her zaman önemini koruduğu bir gerçektir²⁵. Öte yandan Konya sahip olduğu sekizi aktif 10 adet organize sanayi bölgesi ve bakanlık destekli 80 sanayi sitesi ile Türkiye’de sanayi yükünü sırtlayan illerden biridir²⁶. İmalat Sanayinin Konya ihracatında sahip olduğu %96,5’lik pay da²⁷ sanayinin şehir ekonomisindeki önemini ve küresel piyasalara entegre olmasındaki yerini gözler önüne sermektedir. Sürdürülebilir kalkınmada stratejik bir öneme sahip olan yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâr ve gü-

²² Nuran Talu, *Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri*, Ankara 2019, s. 64.

²³ TÜİK, (2021), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500> sitesinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 13 Aralık 2022).

²⁴ Konya Ticaret Odası, *Konya Ekonomi Raporu 2020*, Haziran 2021, Konya, s. 44.

²⁵ Mevlana Kalkınma Ajansı, *Karaman Konya 2014-2023 Bölge Planı*, Aralık 2014, s. 33.

²⁶ Konya Ticaret Odası, *aynı rapor*, s. 63.

²⁷ Aynı yer, s. 63.

neş enerjisi açısından Konya avantajlı bir ildir²⁸. 1.348 MW kurulu güçle Karapınar GES Türkiye'nin en büyük güneş enerji santralidir. Diğer taraftan Konya'nın güney ilçeleri rüzgâr enerjisinde süreklilik vadetmeleri açısından öne çıkmaktadır.

Konya, sera gazı emisyon azaltım strateji ve politikalarını 21-25 Şubat 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen Türkiye'nin ilk İklim Şurasında izleme fırsatı bulmuştur. Azaltım, uyum, finansman, teknoloji transferi, göç, adil geçiş, bilim ve teknoloji, karbonun fiyatlandırılması, yerel yönetimlerin rolü ve eğitim konularında 1.000'den fazla aktif katılımcının olduğu şura Konya ilinde bu konuda kapasite ve bilincin artırılması adına önemli bir gelişme olarak yerini almıştır.

Konya özelinde emisyon azaltım stratejilerine dair sunulan öneriler arasındaysa; toprak ve su kaynaklarının kullanım ve yönetim etkinliğini artırmak, sulama yatırımlarını bütüncül bir bakış açısıyla hayata geçirmek, sürdürülebilir atık yönetim sistemlerinin kurulması ve yaygınlaştırılması için endüstriyel simbiyoz uygulamalarının bir araç olarak kullanılmasını teşvik etmek, sanayi tesislerinin çevreye olası etkilerini içeren envanter hazırlamak, çevre dostu üretim süreçlerini destekleyen AR-GE faaliyetlerini desteklemek, çevre altyapısını iyileştirmeye yönelik projeleri desteklemek, çevre dostu toplu taşıma sistemleri geliştirmek, il merkezleri başta olmak üzere tüm ilçelerde belediye hizmetlerinin etkinliğini artırmak, çevre bilincini artırmaya yönelik çalışmalarda bulunmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmak ve imalat sanayi başta olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlarda enerji verimliliğine yönelik uygulamaları geliştirmek ve yaygınlaştırmak bulunmaktadır²⁹.

İklim değişikliğiyle mücadelede nihai hedef olan küresel sıcaklık artışını 2°C ve mümkünse 1,5°C sınırlandırmaya yönelik alınan önlemler ve atılan adımlarda azaltım politikaları adaptasyonla beraber başrolde bulunmaktadır. Azaltım, emisyonları kontrol altına almak amacıyla sera gazı kaynaklarına ve yutaklarına insan eliyle yapılan müdahaleleri içermektedir. Ülkeler BMİDÇS'nin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli ka-

pasiteler ilkelerine ve ulusal şartlarına paralel olacak şekilde Paris Anlaşması kapsamında azaltım yapma taahhüdünde bulunmakta ve politikalar geliştirmektedir. Bu konuda gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye 2053 net sıfır hedefini duyurarak çok önemli bir adım atmıştır. Düşük karbonlu bir gelecek yolunda fosil yakıtlardan çıkış gibi etkili azaltım politikaları, başta ekonomik olmak üzere bir takım zorlukları barındırmaktadır. Öte yandan ülkeler bu dönüşüm sürecini sürdürülebilir kalkınmayı, adalet ve eşitlik prensiplerini merkeze alarak bir fırsat olarak değerlendirme imkânına da sahiptir.

Azaltım politikalarında öne çıkan sektörler; enerji, sanayi, binalar, ulaştırma, atık ve tarım, arazi kullanımı ve ormancılık olmak üzere altıya ayrılmaktadır. Enerjiden kaynaklı emisyonların hepsi küresel emisyonların %74'üne tekabül etmektedir. Ekonomik sektörler ayrı ayrı incelendiğindeyse doğrudan ve dolaylı emisyonların: sanayide %32 tarım, ormancılık ve arazi kullanımında %25 binalarda 18,4 ve ulaşımda 14,3 paya sahip olduğu görülmektedir. Sıcaklık artışının sınırlandırılması net CO₂ emisyonlarının 2030 itibarıyla 35 ila 52 oranında azaltılmasını gerektirdiği düşünüldüğünde³⁰, bu sektörleri kökten bir dönüşümün beklediği açıktır. Bu çalışmada, bahsi geçen sektörlerle yönelik Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin önerdiği ve Türkiye'nin 2012-2023 İklim Değişikliği Eylem Planı ve 2022 yılında Konya'da gerçekleştirilen İklim Şurası çerçevesinde belirlediği politikalara değinilmiştir. Bu politikaların başarılı olması plandan eyleme dökülebildiği ve dolayısıyla da yerel ölçeğe ulaşabildiği müddetçe mümkündür. Yakın zamanda hazırlıkları başlatılan "Konya İklim Değişikliği Eylem Planı" bu açıdan Konya için önemli bir adımdır. Önemli bir hububat merkezi olarak nitelendirilen şehir, kuraklık ve su kıtlığı gibi sorunların yanında yüksek güneş ve görece rüzgâr enerjisi potansiyeline sahiptir. Konya örneğinde olduğu gibi, şehirlerin sahip olduğu fırsatlar ve zayıflıklar dikkate alınarak hazırlanan eylem planları küresel iklim değişikliğinden kaynaklı felaketlerin önlenmesinde hayati önem taşımaktadır.

²⁸ Mevlana Kalkınma Ajansı, *aynı rapor*, s. 165.

²⁹ *Aynı yer*, s. 170-180.

³⁰ Leon Clarke vd., *aynı makale*, s. 615.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KENTSEL ALANLARDAKİ ETKİSİ: AZALTIM VE UYUM STRATEJİLERİ ESAS EYLEM PLANLARI VE PROJELER*

Fosil yakıtların kullanımı, arazi örtüsündeki değişiklikler, ormansızlaştırma, sanayileşme gibi insan faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği kentler, atmosfere salınan sera gazlarındaki artıştan, dolayısıyla iklim değişikliğinden büyük oranda sorumludur. Bölgesel ölçekli sektörel yatırım kararlarından kent ölçeğindeki makroform, alan kullanımlarının yer seçimi, ulaşım sistemi, sosyal ve teknik altyapı kararları ile kentsel dokuyu oluşturan yapılaşma koşullarına kadar tüm mekânsal plan kararları, atmosfere salınan sera gazı miktarında belirleyicidir. İklim değişikliğinde büyük pay sahibi kentler, diğer yandan, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine doğrudan maruz kalmaktadır. Günümüzde yaşanan ve gelecekte artması öngörülen deniz seviyesinin yükselmesi, sıcak hava dalgaları, kuraklık, şiddetli yağışlar, fırtınalar, ani seller gibi iklimsel tehlikeler karşısında nüfusun ve ekonomik aktivitelerin yoğunlaştığı kentler kırılgan ve savunmasız durumdadır. İklim değişikliği kentler üzerinde birbiriyle zincirleme ilişkili birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. Kentin yapısal çevresi, ulaşım ve teknik altyapısının zarar görmesi, ekosistem hizmetlerinde bozulma, hava kalitesinin bozulması, kentli nüfusun yaşamını, sağlığını ve geçim kaynaklarını tehdit etmesi, kitlesel göçler, gıda güvenliği sorunu, kamu hizmetlerine erişimin kesintiye uğraması, enerji tüketiminde artış, su kaynakları üzerinde baskı, orman

yangınları, ekonomik faaliyetlerde kayıplar ve verimlilik düşüşü bu etkiler arasında sıralanabilir¹.

Her kentin kendine özgü fiziksel, demografik, sosyal, ekonomik, mekânsal ve kurumsal yapı özellikleri, kısaca bağlamı, o kentin ne tür iklimsel tehlikelerle karşı karşıya olduğu, etkilenebilirlik ve kırılganlık düzeyinin ne olduğu ve uyum kapasitesi hakkında bilgi verir. Kentlerin coğrafi konumu, jeolojik, topografik, iklimsel, hidrolojik yapı özellikleri, doğal ekosistemleri gibi fiziksel özellikleri yanı sıra, nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, hane halkı büyüklüğü, bağımlılık oranı, kentleşme oranı, yaşlı, çocuk, engelli, göçmen nüfusu, eğitim düzeyi, sosyal dayanışma ağları, temel hizmetlere ve bilgiye erişim olanağı, ekonomik gelişmişlik düzeyi, kiracı oranı, hane halkı geliri, istihdam oranı gibi demografik, sosyoekonomik özellikleri² kentlerdeki risk türü ve büyüklüğü ile kırılganlık ve uyum kapasitesinin analiz edilmesinde kullanılmaktadır. Kentin makroformu, kentsel alan büyüklüğü, altyapı kapasitesi, kalitesi ve erişimi, enformel yerleşim alanlarının oranı, riskli bölgelerde (dere yatağı gibi) yapılaşma oranı, yapı stoku kalitesi, ulaşım sistemi (kademelenme ve genişlik), doluluk-boşluk dengesi, sosyal altyapı alanlarının dağılımı, geçirimli yüzey miktarı, ağaçlık alan miktarı, yapı yoğunluğu gibi özellikler kırılganlık ve uyum kapasitesinin değerlendirilmesinde incelenen mekânsal özelliklerdir. Yerel iklim eylem

* Prof. Dr. Duygu GÖKÇE, Süleyman Demirel Üniversitesi. ORCID: 0000-0001-6491-7131. duyugokce@sdu.edu.tr

¹ *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge, s. 535-612.

² Y. Kaya, "İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul İçin Bir Değerlendirme", *International Journal of Social Inquiry*, XI/2 (2018), s. 219-257.

planlarının varlığı, mekânsal planlarda iklimin ya da iklim değişikliğinin esas alınıp alınmadığı, afet eylem planlarının varlığı, kurumsal kapasite, yatırım programlarının kapsamı gibi kurumsal göstergeler ise kentlerin uyum kapasitesini belirleyen özelliklerdir.

Bu bağlamda yerel düzeyde her kentin sera gazı emisyon kaynaklarının, iklim değişikliğine bağlı risklerinin, etki ve etkilenebilirlik analizi yapılması; kentlerin iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle baş edebilmesi ve sürdürülebilirliğini sağlaması açısından gerekli müdahale seçeneklerinin ve kentsel politika önceliklerinin belirlenmesinde önem arz etmektedir.

İklim Değişikliği ile Mücadelede Azaltım ve Uyum Politika ve Stratejileri

Kentlerin iklim değişikliği ile mücadelesinde son yıllarda, azaltım ve uyum politika ve stratejilerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğu ve birlikte ele alınması gerektiği konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Azaltım, iklim değişikliğine neden olan her türlü sektör faaliyeti sonucu oluşan insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması, azaltılması ve tutulmasına yönelik uzun vadeli önlemleri ifade etmektedir. Bu önlemler, politik, ekonomik, yasal, kurumsal, teknolojik ve mekânsal önlemler olmakla birlikte, bu bölümde mekânsal önlemlere odaklanılmıştır. Demografik, ekonomik ve mekânsal yapılarıyla ilişkili olarak yüksek oranda enerji tüketen kentler, eş değer oranda karbon emisyonu üretmektedir. Üretilen emisyonun azaltılması bağlamında, orman alanları, sulak alanlar, mera ve çayır alanları, tarım alanları, yerleşim alanlarındaki ağaçlık alanlar gibi karbon yutaklarının korunması, iyileştirilmesi ve artırılması; tarımsal ormancılığın desteklenmesi; fosil yakıt kullanımını azaltmak amacıyla güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, biyoenerji gibi yerel yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması; ulaşım, yapılaşma ve açık-yeşil alan kararları ile kentsel ısı adası etkisini azaltacak bir kentsel dokunun oluşturulması; yeşil bina ve yeşil çatı düzenleme ve uygulamalarıyla yapılarda enerji verimliliğinin artırılması; yürüme, bisiklete binme ve toplu taşımayı kullanma oranını artıracak sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin planlanması; yolculuk mesafelerini azaltan, karma arazi kullanımını esas alan

çok merkezli kompakt kentsel gelişimin sağlanması ve bu kapsamda kentsel dönüşümün bir fırsat olarak değerlendirilmesi gibi politika ve stratejiler sıralanabilir.

Uyum, iklim değişikliğinin gözlenen ve olası olumsuz etkilerinin belirlenmesini, bunların neden olabileceği zararın önlenmesi ya da en aza indirilmesini ve ortaya çıkabilecek potansiyel fırsatlardan yararlanılmasını ifade etmektedir ve “yer”e özgüdür. Uyum kapsamında, olası riskler karşısında sektörel esnekliklerin artırılması, altyapı kapasitesinin iyileştirilmesi, yeşil altyapı ağının oluşturulması, kentsel tarım uygulamalarıyla kentlilerin gıda güvenliğinin sağlanması, yağmur suyu hasadı, arıtılmış atıksu yoluyla alternatif su kaynaklarının oluşturulması ve daha esnek su ve atıksu sistemlerinin planlanması, su yönetimi, yağmur suyu yönetimi, kuraklık yönetimi, atık yönetimi, olası sağlık risklerinin yönetimi, afet yönetimi, sürdürülebilir orman yönetimi, kıyı alanları yönetimi, akıllı şehir uygulamaları gibi politika ve stratejiler sayılabilir.

Bahsi geçen azaltım ve uyum politika ve stratejilerinin her kentin kendi bağlamı özelinde yapılacak ilgili analiz, tahmin ve senaryolar doğrultusunda oluşturulması gereklidir. Diğer bir ifadeyle, ilgili disiplinlerin ortak çalışmalarıyla ve katılımcı bir yaklaşımla, her kentin başlıca sera gazı emisyon kaynaklarının belirlenmesi, risk analizleri ile etki ve etkilenebilirlik analizlerinin yapılması, gelecekteki emisyon eğilimlerinin tahmin edilmesi, iklim değişikliği senaryolarının oluşturulması, buna göre yerel emisyon azaltma ve esnek-uyum politikalarının, stratejilerinin, araçlarının belirlenmesi, bunların çeşitlendirilmesi ve önceliklendirilmesi, kentlerin iklim değişikliğine karşı dirençli olması bakımından elzemdir. Bu süreçte merkezi yönetim olarak özellikle Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile yerel yönetim olarak belediyeler kilit aktörlerdir.

Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya ilişkin imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlama, her tür ve ölçekteki fiziki planlara yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirleme, çevre kirliliğini önleme, dönüşüm projelerini yürütme, ulusal coğrafi bilgi sistemi ve kent bilgi sistemini geliştirme, yapı denetimini yapma, iklim değişikliği önlemlerine yönelik politikaları belirleme gibi yetki, görev ve

sorumlulukları ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı kentlerin iklim değişikliği ile mücadelesine yön vermektedir.

Belediyeler ise kentsel altyapı, konut, enerji, ulaşım, açık yeşil alanlar, gıda güvenliği, afet yönetimi, kentli sağlığı, sosyal yardım hizmetleri, hava ve su kalitesi, mekânsal planlama gibi konularda sahip oldukları yetki, görev ve sorumluluklarla, kent kaynaklı sera gazı emisyonlarının kontrol altına alınmasına/azaltılmasına ve iklim değişikliği etkilerine ve olası afetlere uyum sağlayarak kentlerin dirençli inşasına ve sürdürülebilirliğine büyük oranda katkıda bulunabilir³. Bu kapsamda en önemli araçları “mekânsal planlar”, “yerel iklim eylem planları” ve diğer sektörel ve tematik alanlarda hazırlanan politika belge ya da planlarıdır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar bağlamında iklim değişikliğinin Konya kentine olası etkileri, kurumsal çabalar eşliğinde ayrıntıda değerlendirilirse, ulusal kurum-kuruluşlar ile uluslararası kuruluşların ortaklığından kuraklık, temiz su, güvenli gıda, sera gazı salınımlarının azaltılması gibi iklim dirençli planlama ve uyum eylem planları ile kentsel uyumun sağlanmasına yönelik çabalar olduğu görülmektedir.

İklim Değişikliğinin Olası Etkileri ve Konya Büyükşehir Belediyesinin Çalışmaları

Bu noktada, iklim değişikliği kaynaklı başlıca sorunlardan biri kuraklık olarak görülmektedir. Konya Kapalı Havzası içerisinde yer alan Konya ili bütününde farklı zamansal ölçekteki yağış verileri incelenerek meteorolojik kuraklık analizlerinin yapıldığı bilimsel çalışmalarda, kuraklığın şiddetinin arttığı tespit edilmiştir⁴. Gözlenen bu kuraklık eğiliminin gelecekte de devam edeceği, Konya Kapalı Havzası'na ilişkin iklim değişikliği projeksiyonlarının ve iklim değişikliğinin havzadaki su kaynakları üzerine etkilerinin değerlendirildiği bir raporda ortaya konulmuştur⁵. Bahsi geçen raporda projeksiyon dönemi boyunca (2100 yılına kadar) sıcaklık değerlerinin artma eğiliminde olacağı, yağış rejiminde önemli azalmaların görüleceği ve 2050 yılından itibaren yağıştaki azalmanın belirginleş-

ceği, buna bağlı olarak havzada su potansiyelinde düşüş olacağı, su ihtiyacının karşılanamayacağı, projeksiyon dönemi boyunca su açığının artarak devam edeceği ve havzadaki yeraltı suyu rezervlerinde önemli oranda azalma olacağı öngörülmektedir. Söz konusu iklim değişikliği tehlikeleri, kentsel alandaki nüfus artışı, yoğun ekonomik faaliyetler, enerji tüketimi ve iklim değişikliğine dirençsiz kentleşme ile birleştiğinde Konya kentini kırılgan hale getirmektedir.

1990'lı yıllarla birlikte tarım kentinden sanayi kentine dönüşüm süreci hız kazanan Konya kentinin bu sürece paralel olarak il içinden, çevresindeki il ve ilçelerden göç aldığı, kent nüfusunun ve kentleşme oranının arttığı görülmektedir. Konya merkez kent için yapılan nüfus projeksiyonlarında endüstriyel gelişmeler (Konya merkez kentte yeni organize sanayi bölgeleri ile serbest bölge, endüstri bölgesi gibi organize nitelikte sanayi alanlarının planlanması) nedeniyle kırsal nüfusun merkez kent ağırlıklı göçünün sürmesi, kırsal nüfusta önemli oranda azalmaların yaşanması ve kentsel nüfusun daha da artması beklenmektedir⁶. Kentlerde artan nüfusun barınma, enerji, su, gıda vb. ihtiyaçlarının karbon ayak izini ve doğal kaynaklar üzerindeki var olan baskıyı daha da artıracığı düşünülmektedir.

Konya ili bütününde iklim değişikliği kaynaklı bir başka sorun ise sera gazı emisyonlarıdır. 1940'lı yıllardan itibaren hızlı nüfus artışına koşut kentleşme ve endüstrileşme süreci, fosil yakıt kullanımını ve enerji talebini arttırmış, tarım alanları ve su kaynakları üzerinde baskı oluşturmuştur. Çevre illerle ve ülkenin farklı bölgeleri ile bağlantısını sağlayan karayolları açısından kavşak noktası niteliğindeki konumu, karayolu ve demiryolu bağlantıları ile kamyon-tır parkı, lojistik merkez kararlarıyla desteklenen endüstrileşmeye dayalı kentsel gelişimi, inanç ve kültür turizmine bağlı turizm hareketliliği ve yolculuk mesafelerini artıran saçaklanmaya dayalı makroformu Konya kentinin ulaşım kaynaklı sera gazı emisyonunda başat faktörlerdir.

³ N. Talu, *Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri*, Ankara 2010.

⁴ F. Sarış-F. Gedik, “Konya Kapalı Havzası'nda Meteorolojik Kuraklık Analizi”, *Coğrafya Dergisi*, S. 42 (2021), s. 295-308.

⁵ İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi Projesi, Konya Kapalı Havzası Proje Nihai Raporu (2016).

⁶ Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, 2016.

1980’li yıllardan sonra hemen hemen tüm kamu ve özel sermaye yatırımlarının kent çeperinde yer seçmesi, özellikle kamusal yatırımların desantralizasyonu ve kentin planlanmasında otomobil odaklı ulaşım sistemine öncelik verilmesi sonucu Konya kentsel alanının nüfus ihtiyacının üzerinde arttığı, sıçramalı bir gelişme deseniyle çepere doğru hızla genişlediği görülmektedir⁷. Bu saçaklanmanın planlar aracılığıyla gerçekleştiği göz önüne alındığında, Konya kentinin mekânsal planlarının “sıfır karbon emisyonlu ve iklim değişikliği etkilerine dirençli kent” hedefiyle yapılmadığı söylenebilir. Nitekim, verimli tarım toprakları üzerine kurulmuş Konya kentindeki bu saçaklanmaya dayalı kentsel gelişme, yolculuk mesafelerinin artması yanı sıra, geçirimsiz yüzeylerin artmasına ve yutak alanı niteliğindeki tarım topraklarının büyük oranda kaybına neden olmuştur.

İklim değişikliğinin kentsel alanlarda ortaya çıkardığı bir diğer sorun ise temiz ve güvenli su temini olarak görülmektedir. Konya Kapalı Havzası için iklim değişikliği öngörülleri, Konya kentinin sulama suyu ve içme-kullanma suyu ihtiyacının karşılanmasında suyu temin edebileceği bölgelere olan bağımlılığının artacağına, zorunlu su kullanımına bağlı sektörlerin olumsuz etkileneneğine, gıdaya erişimde sorunlar yaşanabileceğine, başta kentteki kırılğan gruplar (örneğin, yoksullar, yaşlılar, çocuklar, engelliler, mülteciler) olmak üzere kentli sağlığının olumsuz yönde etkileneneğine, suya duyarlı kentsel gelişme, su yönetimi, yağmur suyu yönetimi, kuraklık yönetimi gibi konuların yerel yönetimlerin gündeminin ilk sıralarında olacağına işaret etmektedir.

Bu bağlamda, Konya Büyükşehir Belediyesi, bir kısmı ulusal–uluslararası kuruluşlar, bir kısmı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı destekli çeşitli çalışma ve projelerle iklim değişikliği ile mücadele konusunda önemli adımlar atmaktadır⁸.

Bu projelerden, yürütücü kuruluşu Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, yararlanıcı kurumu Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olan ve Avrupa Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti

tarafından ortaklaşa finanse edilen “Türkiye’de İklim Değişikliğine Uyum Eyleminin Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında Konya Büyükşehir Belediyesi pilot büyükşehir olarak seçilmiş ve hibe programına dahil edilmiştir. Projenin (2019-2023) hedeflenen sonuçlarından biri, iklim dirençli planlama ve uyum eylem planları ile kentsel uyumun geliştirilmesidir. Benzer biçimde uluslararası destekli “İklim Dostu Yeşil Binalara Uyum Çalışmaları” çerçevesinde Küresel Çevre Fonu tarafından desteklenen ve Dünya Kaynakları Enstitüsü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından yürütülen “Sıfır Karbon Binalar Projesi” kapsamında öngörülen iki pilot kentten biri seçilmiştir. Proje kapsamında; 2050 yılına kadar inşaat sektörünün karbonsuzlaştırılmasına yönelik ulusal yol haritalarının, yerel eylem planlarının ve stratejilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan, Büyükşehir Belediyesi tarafından hizmete sunulan bazı kamusal yapılar (42 bin kişilik Konya Büyükşehir Stadı, Konya Bilim Merkezi, Büyükşehir Belediyesi Spor ve Kongre Merkezi) LEED sertifikasına sahiptir.

Diğer taraftan, yerel iklim değişikliği eylem planlarına zemin oluşturmak ve yol göstermek üzere Konya ili için sektörel bazlı “Toplum Ölçekli Sera Gazı Emisyon Envanteri” hazırlanmıştır. Buna göre; sera gazı emisyon envanter sonuçları, imalat, sanayi ve inşaat faaliyetleri %33, karayolu %25.5, konutlar %18.7, ticari/kamu binaları %9.2, katı atık depolama %6.3, tarımda elektrik kullanımı %5.4, atıksu arıtma ve deşarj %1.7, havacılık % 0.1 olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede, “Konya Sera Gazı Azaltım Eylem Planı ile Konya İklim Değişikliğine Uyum Eylem Planı” hazırlanması çalışmaları devam etmekte olup, 2020–2024 yıllarını kapsayan “Temiz Hava Eylem Planı” tamamlanmıştır.

Çevre duyarlı akıllı ulaşım sistemleri bağlamında ise “Ulaşım Master Planı ve Bisiklet Master Planı” hazırlanmış olup, “Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı” hazırlama süreci devam etmektedir. Büyükşehir Belediyesi, Bisiklet Master Planı ile Uluslararası İdealkent Ödülü’nü kazanmıştır. 550 km olan bisiklet yolu ağının 2030 yılında

⁷ Hale Öncel-M. Çağlar Meşhur, “Konya Kentsel Alanının Büyümesinde Kentsel Saçaklanma ve Nedenleri”, *Planlama*, XXXI/2 (2021), s. 191-207.

⁸ *Benim Şehrim Benim İklîmim*, Konya Büyükşehir Belediyesi, 2022.

786 km'ye çıkarılması hedeflenmektedir. Ayrıca, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile “Konya’da Bisikletli Ulaşımın Geliştirilmesi ve Teşvik Edilmesine Yönelik İkili İş Birliği Protokolü” imzalanmıştır.

Akıllı şehir stratejileri açısından bakılırsa, 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı ile uyumlu olarak Konya’ya özgü akıllı şehir çözümlerinin planlanması amacıyla “2022-2030 Konya Akıllı Şehir Stratejisi ve Yol Haritası Projesi” devam etmektedir. Projenin akıllı çevre, akıllı yapılar, akıllı ulaşım, akıllı enerji, akıllı ekonomi, afet ve acil durum yönetimi, coğrafi bilgi sistemleri, bilgi teknolojileri, akıllı yönetim, akıllı mekân yönetimi, iletişim teknolojileri, akıllı sağlık gibi iklim değişikliği ile ilişkilendirilebilecek bileşenleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, Konya Büyükşehir Belediyesi’nin halihazırda teknolojinin iklim değişikliğine entegre edilmesi amacıyla akıllı şehir uygulamaları bulunmaktadır. Çevre Yönetimi Bilgi Sisteminin, Akıllı Toplu Ulaşım Sisteminin oluşturulması, su kayıplarının kontrolü için “Akıllı Şehirler-Akıllı Şebekeler” konseptinde kentteki tüm altyapıların akıllı sisteme dönüştürülmesi, içme suyunun takip ve kontrolü için SCADA sisteminin kurulması, altyapı projelerinin planlama, yapım ve işletme süreçlerinde verilerin toplanması, depolanması ve analizi için Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi (KOSKİ Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (KoskiCBS) oluşturulması gibi uygulamalar akıllı şehir uygulamalarına örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, iklim değişikliği ile mücadelede temel stratejilerden biri olan atık su arıtma, atık geri dönüşüm ve geri kazanım altyapısının geliştirilmesi konusunda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Sıfır Atık Projesi kapsamında “Konya İli Sıfır Atık Yönetimi Sistemi Planı” hazırlanmıştır. Arıtılmış atık suların yeşil alan sulamasında kullanılması amacıyla “KOSKİ Mor Şebeke Projesi” geliştirilmiştir.

Yukarıda sıralanan çalışmalar, Konya Büyükşehir Belediyesi’nin iklim değişikliği ile ilgili azaltım ve uyum çabaları için gerekli olmakla birlikte, ilgili eylem planları ve politika planlarının hedeflerinin mekânsal olarak somut plan ve yapılaşma karar-

larına dönüştürülmesinde “mekânsal planlar” da önemli araçlardır. Bu kapsamda Konya İli Çevre Düzeni Planı ile bu planın ilke, hedef ve kararlarına uygun olarak hazırlanan alt kademe Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi Nazım İmar Planı incelendiğinde; söz konusu planların amaçları arasında, plan senaryolarında, yapılan analizlerde ve üretilen plan kararlarında iklim değişikliğinin esas alınmadığı, diğer bir ifadeyle, planlara iklim stratejilerinin dahil edilmediği anlaşılmaktadır. Konya kentinin sera gazı emisyonunu sınırlandırma/azaltma ve iklim değişikliği etkilerine karşı direncini artırma bağlamında mekânsal strateji önerileri bir sonraki başlıkta verilmiştir.

Konya Kentine İlişkin Azaltım ve Uyum Stratejileri

Yerel düzeyde kentlerin iklim değişikliğine karşı kırılganlığını azaltıp direncini artırmada en etkili ve uygulanabilir azaltım ve uyum seçeneği; her tür ve ölçekteki mekânsal planların “yerel iklim eylem planları” ve diğer ilgili politika planları ile bütünleştirilmesidir. Nitekim arazi kullanım biçimleri ve yoğunlukları, altyapı tasarımı, ulaşım planlaması, kentsel form, binalar ve enerji kullanımı, kentsel orman ve ekosistemler, karbon yutakları, gıda ve tarım, atık gibi başlıkları içeren iklim eylem planı strateji ve eylemleri; doğrudan mekânsal plan kararlarıyla bağlantılıdır⁹. Dolayısıyla yerel iklim eylem planı azaltım ve uyum hedeflerinin hayata geçirilmesinde mekânsal önlemler birincil önemdedir.

Bu noktada, gerek iklim değişikliği eylem planları gerekse her ölçek ve türdeki mekânsal planların hazırlanmasında, iklim değişikliğinden kaynaklı çok yönlü sorunları doğru tanımlamak, çözümleri çeşitlendirmek, uygulamaları hızlandırmak için çoğulcu, katılımcı, dayanışmacı ve eşitlikçi bir süreç izlenmesi gerekliliği hatırlatılmalıdır.

Konya kentinin iklim değişikliği karşısındaki kırılganlığını ve uyum kapasitesini belirlemek üzere öncelikle fiziksel, demografik, sosyal, ekonomik, mekânsal ve kurumsal yapı özellikleri bu bağlamda analiz edilmelidir. Her ölçekteki planın hazırlık aşamasında; disiplinler arası çalışmalarla ve coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılarak “Risk

⁹ B. A. Race, “Climate Action Plans: Analysis of the Effects on Form of U.S. Cities”, (The Faculty of the Welsh School of Architecture at Cardiff University, PhD Thesis), 2013.

Analizi” ve “*Etki/Etkilenebilirlik Analizi*” yapılarak öncelikli sektörler ve bölgeler belirlenmelidir. Bu kapsamda her ölçekte ihtiyaç duyulan ayrıntı düzeyinde verileri elde etmek için veri modelinin zenginleştirilmesi ve güncel bir risk bilgi sisteminin oluşturulması gereklidir. Diğer yandan, iklim projeksiyonlarına ve senaryolarına uygun olarak, her ölçekte etki tahminine yönelik iklim simülasyonları gibi araçlar kullanılmalı ya da geliştirilmelidir. Bu konularda yetki ve sorumluluğu olan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın yaptığı ve yapacağı çalışmalar ve ilgili yasal düzenlemeler oldukça önemlidir.

Plan analiz aşamasında yapılan söz konusu analizler ve sentezler sonucunda, “*Konya kentinin iklim değişikliğine karşı direncinin artırılması*”, gelecek vizyonuna, temel hedef ve politikalarına dahil edilmeli ve bu doğrultuda mekânsal gelişim senaryosu geliştirilmelidir.

Plan kararları oluşturulurken sadece kent ölçeğine odaklanılmamalı, bölgesel ölçekteki ilişkiler de değerlendirilmelidir. İklim değişikliğinin risk ve etkileri, iklim değişikliği sorunlarına yönelik çözümler idari sınırlardan bağımsızdır ve kentler gıda, enerji, su gibi temel ihtiyaçların temininde diğer bölgelere ya da yerleşimlere bağımlı olabilmektedir. Bu nedenle, örneğin Konya kentinde gözlenen ve gelecekte artması beklenen kuraklık riski ve bu riskin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkilerine karşı kentin uyum kapasitesinin artırılmasında Konya Kapalı Havzası sınırının esas alınması ve etkileşim içinde olduğu diğer kentsel ve kırsal yerleşimlerle ilişkisi, dolayısıyla, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin ilgili diğer belediyelerle karşılıklı iş birliği ve eşgüdümü önem kazanmaktadır. Konya kentinin karbon emisyonunun/ayak izinin azaltılmasında fosil yakıt kullanımının azaltılarak yenilenebilir enerji kullanımının artırılması stratejisi, benzer şekilde kentin diğer bölge ya da yerleşimlerle olan ilişkisini artırmaktadır. Konya kentinde sanayi, tarımsal sulama, konut ve diğer alan ya da sektörlerdeki enerji talebinin karşılanmasında il bütünündeki güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biyokütle enerjisi ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji potansiyeli ya da yatırımlarının olduğu diğer yerleşimlerle ilişkisinin gelecekte daha da önem kazanacağı düşünülmektedir.

Karbon ayak izinin azaltılması, enerji verimliliğinin sağlanması, iklim değişikliğine bağlı olası afetlere karşı dirençlilik ile su ve gıdaya erişimin artırılması, insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması gibi iklim değişikliği eylem planlarında yer alan hedefler, her ölçeğin gerektirdiği ayrıntı düzeyinde plan ve yapılaşma kararlarında somutlaştırılabilir. Konya kentinin günümüze kadar planlar yoluyla oluşan saçaklanmaya dayalı kentsel gelişimi, iklim değişikliğine karşı “*dirençlilik*” düşüncesiyle hazırlanacak planlar yoluyla, tampon bölgeler oluşturularak kontrol altına alınmalıdır. Gelecekte artması öngörülen kentsel nüfus, kent bütünündeki ulaşım ve kentsel alan kullanım kararları göz önüne alınarak, kentsel dönüşüm projeleri, yoğunluk artışları ve çok merkezli gelişim ile kent içine yerleştirilmelidir. Yoğunluk artışlarında doluluk-boşluk dengesi gözetilerek uygun yoğunluk değerleri belirlenebilir. Kentsel ısı adası etkisine neden olmayacak, enerji etkin yapılaşmayı sağlayacak ve geçirimli yüzey miktarını artıracak kentsel dokular oluşturmak üzere ulaşım, alan kullanım kararları ve yapılaşma koşulları belirlenmelidir. Kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinde anılan hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Karbon tutma ve depolama, havayı temizleme, kentsel ısı adası etkisini azaltma, havayı serinletme, enerji tüketimini azaltma, biyolojik çeşitliliği koruma, sel-taşkın önleme, yeraltı su kaynaklarını besleme, gıda temin etme, kentlilerin sağlığını koruma gibi birçok işleve sahip olan yeşil altyapı, iklim değişikliği ile mücadelede kentlerin dirençliliğini artıran önemli bir azaltım ve uyum aracıdır. Ekosistem değerlerini ve işlevlerini koruyan birbirleriyle bağlantılı doğal, yarı doğal ve kültürel alanlardan oluşan yeşil alt yapı; bina, sokak, mahalle, kent ve bölge ölçeklerindeki alan ya da koridorları içeren bir yeşil alan ağıdır. Ormanlar, tarım arazileri, sulak alanlar, akarsu koridorları, botanik bahçeleri, hayvanat bahçeleri, hobi bahçeleri, topluluk bahçeleri, kent bostanları, kampüsler, mezarlıklar, kent parkları, mahalle parkları, yağmur bahçeleri, spor alanları, okul bahçeleri, şahıs ve kurum bahçeleri, çatı bahçeleri, dikey bahçeler, ağaçlandırılmış yollar ve kaldırımlar, bitkilendirilmiş otoparklar vb. yeşil altyapı ağının bileşenleridir. Yeşil altyapı sistemini oluşturan her bir bileşenin sağla-

diği ekosistem servisleri bu alanların ekolojik özelliklerine (konumu, büyüklüğü, mekânsal dağılımı, sahip olduğu bitki örtüsünün yapısı, yoğunluğu, vb.) bağlı olarak değişiklik gösterir. Örneğin, geniş yapraklı ağaçlarla kaplı alanın serinletici etkisi, aynı büyüklüğe sahip çim veya çalı ile kaplı yeşil alanlardan daha yüksektir¹⁰.

Kentlerin iklim değişikliğine karşı direncini arttırmada önemli işlevleri göz önüne alındığında, her kent için ekolojik nitelikleri yüksek “yeşil altyapı ya da açık-yeşil alan sistemi” planlanmasının imar mevzuatında zorunlu hale getirilmesi ve bu konuda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın ilgili mevzuatı bu doğrultuda yenilemesi önem arz etmektedir. Örneğin, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nde yeşil alt yapı ya da açık-yeşil alan sisteminin tanımı, içeriği ve bileşenleri açıklanabilir, plan analiz aşamasında yeşil altyapı bileşenleri analiz haritalarının oluşturulması gerekliliği planlama esaslarına dahil edilebilir, açık-yeşil alan standartlarında “kişi başına düşen yeşil alan miktarı” hesaplamasında kentteki “ağaçlık alan miktarının” esas alınması gerektiği belirtilebilir, her yerel yönetimin yeşil altyapı bileşenlerinin tasarımı, bakımı ve yönetimi konusunda ilkelerin, kuralların ve standartların tanımlandığı yere özgü rehberleri hazırlaması zorunlu tutulabilir.

Bu bağlamda, Konya kentinin ekolojik nitelikleri yüksek olan (geniş taç örtüsüne sahip, kuraklığa dayanıklı yöreye özgü bitkiler gibi) yeşil alan miktarının fazla olduğu, yapılaşmış alan/yeşil alan oranının düşük olduğu, kent genelinde yeşil altyapı bileşenlerinin dengeli dağılım gösterdiği bir kent olarak planlanması yoluyla kentsel direncinin artacağı düşünülmektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi, yeşil altyapı bileşenlerini haritalandırıp bilgi sistemlerine işleme, yeşil altyapı bileşenlerinin tasarımı, bakımı ve yönetimi konusunda kente özgü rehberler hazırlama (yağış suyu yönetimi rehberi, yol ağacı rehberi, kurakçıl peyzaj rehberi gibi), nazım ve uygulama imar planlarına ve plan notlarına yeşil altyapı bileşenlerini dahil etme yoluyla, kentin direncini arttırmaya büyük oranda katkıda bulunabilir. Özellikle kuraklık riskinin yüksek ol-

duğu kentte, su kaynaklarının beslenmesi oldukça önemli olduğu için yağış suyu yönetimine önem verilmeli ve bu kapsamda yeşil altyapı bileşenleri olarak yağmur bahçelerinin, yağmur hendeklerinin vb. planlanması ve kent bütününde geçirimli yol ve yüzeylerin artırılması yoluyla yağış suyunun doğal sistemlere iletilmesi amaçlanmalıdır. Alternatif bir su kaynağı olarak atıksuyun arıtılarak kullanımını sağlayacak alt yapı sistemleri planlanmalıdır. Kuraklık riski karşısında, diğer yandan, su ekosistemlerinin korunması ve kirliliğin önlenmesini amacıyla bölgesel ölçekte havza yönetimi, Havza Koruma Eylem Planları ve özel hüküm belirleme çalışmaları da önemli görülmektedir.

Kentlerde ulaşımdan kaynaklı karbon salınımını azaltmak amacıyla kent içi ulaşımda toplu taşıma, yaya ve bisiklet yolculuklarının sayısının ve oranının artırılması temel bir stratejidir. Konya Büyükşehir Belediyesi’nin bu konuda önemli çalışmaları bulunmaktadır. Konya kenti geçmişten gelen bisiklet kültürünün etkisi ve topografyasının uygunluğu yanı sıra, Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Bisiklet Master Planı ile kent genelinde oluşturulan yaklaşık 550 km bisiklet yolu ile Türkiye’nin en uzun bisiklet yolu ağına sahiptir. 1992 yılında hizmete sunulan 21 km uzunluğunda “Bisiklet Tramvayı” yer almaktadır. Alâaddin-Adliye Tramvay hattında tarihi bölgedeki görüntüyü bozmamak için 2.200 m uzunluğunda katanersiz tramvay sistemi kullanılmaktadır. Toplu taşımadan kaynaklı sera gazı salınımını azaltmak için Büyükşehir Belediyesi elektrikli otobüs alımı gerçekleştirmiştir. Bunlara ek olarak, akıllı ulaşım konusunda çeşitli yatırımlar yapmıştır. Toplu ulaşım kullanımını artırmak ve kesintisiz ulaşımı sağlamak için “Akıllı Toplu Ulaşım Sistemi” oluşturulmuştur. Bu sistem kapsamında; kent merkezinde 184 durağa ekran kurulması, internet üzerinden Elkart hizmetinin verilmesi, hat yönetim sisteminin (toplu taşıma analiz ve yönetim platformu) oluşturulması, Otopark Bul mobil uygulaması, trafik ışıklarının yönetilmesine yönelik kent merkezinde 102 kavşakta “Akıllı Trafik Yönetim Sistemi” kurulması, kent trafiğini rahatlatmak amacıyla

¹⁰ Ç. Hepcan Coşkun, *Kentlerde İklim Değişikliği ile Mücadele için Yeşil Altyapı Çözümleri İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 12*, Ankara 2019.

elektronik yönlendirme ve bilgilendirme ekranlarının tesisi, trafik yoğunluğu fazla olan kent merkezindeki 86 kavşakta kameralarının kurulması bu yatırım ve hizmetlere örnek olarak sayılabilir¹¹.

İklim değişikliği azaltım stratejilerinden biri de tüm sektörlerde enerji verimliliğinin sağlanması ve yenilenebilir enerji kullanımının artmasıdır. Konya ili sahip olduğu farklı yenilenebilir enerji potansiyeli ve yatırımları ile avantajlı durumdadır. Yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımların artması ile yenilenebilir enerjiden yararlanma oranında artış olacağı öngörülebilir. Enerjinin yerelin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yerelde üretilmesi amacıyla dünyada ve ülkemizde örnekleri bulunan “yenilenebilir enerji kooperatiflerinin” Konya kentinde de kurulması teşvik edilebilir. Kentin katı atıklarının depolandığı Aslım Katı Atık Depolama Sahası’nda oluşan metan gazlarının değerlendirilmesi amacıyla Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2011 yılında kurulan Elektrik Enerjisi Üretim Tesisi örnek bir proje olarak görülmelidir. Mekânsal planlar aracılığıyla da yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği gerçekleştirilebilir. Güneş ve rüzgârdan yararlanma ve/veya sakınmayı sağlayacak bir ulaşım sisteminin kurgulanması, kentsel alanda doluluk-boşluk dengesinin oluşturulması, dengeli bir açık-yeşil alan dağılımının sağlanması, yapı adalarının uygun yönlendirme ve proporsiyonlarda oluşturulması, uygun yoğunluk değerlerinin ve yapılaşma koşullarının (yapı nizamı, bina yüksekliği, taban alanı katsayısı, yapı çekme mesafesi gibi) belirlenmesi, plan notlarıyla konut ve kamu kurumlarının bahçeleri için bitki örtüsü ve geçirgen döşeme alanı oranının belirlenmesi ile enerji verimliliği sağlanabilir. Bu doğrultuda, yürürlükteki imar planları yeniden gözden geçirilebilir ve kentsel dönüşüm bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Kentlerde sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlanması hedeflerine ulaşmada akıllı şehir uygulamaları önemli rol oynamaktadır. Konya Büyükşehir Belediyesi mevcut akıllı şehir uygulamalarına ek olarak, kente özgü hazırlanmakta olan “2022-2030 Konya Akıllı Şehir Stratejisi ve Yol Haritası Projesi”

ile akıllı şehir bileşenlerinin tümünü, gerçekleştireceği proje ve yatırımlarla eyleme dönüştürebilecek ve iklim değişikliği ile mücadelesine önemli katkı sağlayabilecektir.

Sonuç itibarıyla, Konya kentinin, iklim değişikliğine karşı mekânsal azaltım ve uyum stratejileri kapsamında iklim değişikliği olası etkilerine-risklerine karşı dirençli kılınmasına yönelik stratejilerin mekânsal ve kurumsal planlama çalışmalarının bütünleşik bir bakış açısı ile ele alınması gerekliliği vurgulanmalıdır. Dolayısıyla, yerel iklim değişikliği azaltım ve uyum eylem planları ile mekânsal planların ve politika planlarının birbirine entegre edilmesi, ilgili tüm yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve azaltım ve uyum konusunun mevcut mevzuata dahil edilmesi, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, kurumlar arası işbirliği ve eşgüdümün sağlanması, iklim bilgi yönetim sisteminin kurulması, TÜİK Resmî İstatistik Programına iklim değişikliğinin etkilerine ve kırılganlığa ilişkin göstergelerin dahil edilmesi, her sektör ve alanda iklim değişikliğinin etkilerini belirlemeye, izlemeye ve uyum sağlamaya yönelik Ar-Ge çalışmalarının yapılması, finansman kaynaklarının ve araçlarının geliştirilmesi, eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması, kapsayıcı bir iklim yönetimi gerçekleştirilmesi gibi birçok konuyu içerdiği vurgulanmalıdır.

Bu noktada, Konya İli Çevre Düzeni Planı ve Alt Bölge Nazım İmar Planları ile “Konya Ulaşım Master Planı”, “Konya Bisiklet Master Planı”, “Konya Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı”, “Enerji Verimliliği Eylem Planı”, “Kent Atık Yönetim Planı”, “Su Yönetim Planı”, “Afet Planı”, “Yeşil Altyapı Planı”, “Kent Kuraklık Planı”, “KOSKİ Master Planı”, “Konya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı”, “Kent Yatırım Programı” gibi mevcut ve/veya hazırlanacak tüm politika planlarına iklim değişikliği ile mücadele unsurları eklenmeli ve “Konya Sera Gazı Azaltım Eylem Planı”, “Konya İklim Değişikliğine Uyum Eylem Planı”, anılan mekânsal planlar ve politika planları birbiriyle bütünleştirilmesi, Konya kentinin iklim değişikliği konusunda dirençli kılınması bakımından önemli görülmektedir.

¹¹ Benim Şehrim Benim İklimim, Konya Büyükşehir Belediyesi, 2022.

ÇÖLLEŞME İLE MÜCADELE STRATEJİLERİ: KARAPINAR ÖRNEĞİ*

Dünya'nın oluşum evreleri boyunca, kurak ve yarı kurak, nemli, buzul ve buzulara-sı dönemler boyunca iklim değişmelerine bağlı olarak yer şekillendirme süreçleri de değişmiştir. Akarsu, buzul, dalga ve akıntılar ve rüzgâr gibi dış kuvvetlerin yanında magmatizma ve tektonizma gibi iç kuvvetler ve olaylar etkili olmuştur. Dünya'nın kurak ve yarı kurak bölgelerinde etkin olan rüzgârların erozyonu sonucunda farklı aşınım ve birikim şekilleri oluşmuştur. Jeolojik zamanlarla morfolodinamik süreçler kurak bölgelerde yeri ni yarı nemli süreçlere, yarı nemli bölgelerde ise yarı kurak ve kurak süreçlere bırakmıştır. Kurak bölgeler yağış yetersizliği başta olmak üzere diğer faktörlerle birlikte çöl alanlarıdır. Dünyada kurak bölgelerin en tipik şekillerinden biri olan kumullar, yarı kurak ve yarı nemli bölgelerde çölleşme sürecinin göstergesi olarak değerlendirilir. Bu doğal sürece ek olarak antropojenik nedenlerle arazi kullanımı ve küresel iklim değişmeleri kaynaklı çölleşme bölgeleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de Karapınar (Konya) çevresidir. Bu çalışmada çöllere, kumullar Karapınar çevresindeki doğal ortam ve antropojenik olaylara bağlı çölleşme süreci farklı yönleriyle değerlendirilecektir.

Yer kürede, alçalıcı hava kütlelerinin etkin olduğu 30° enlemleri çevresinde subtropikal sıcak, termik sübsidansın görüldüğü kutuplarda ise soğuk çöllere ortaya çıkmıştır. Kıtaların batısında okyanus tabanından gelen soğuk suların yüzeye çıktığı, yüzeydeki sıcak suların alize rüzgârlarıyla batıya taşındığı bölgelerde kıyı çölleri, etrafı dağlarla çevrili

olması nedeniyle nemli hava kütlelerinin ulaşamadığı alanlarda ise kıta içi çöllere oluşmuştur. Çöllere, özgün morfolodinamik süreçlere, iklimik değerlere ve vejetasyonu sahip olup, kurak iklim bölgeleridir. Pratikte 250 mm'den daha az yağış alan alanlar çöl olarak nitelendirilir. Karaların yaklaşık %30'u çöldür. Zaman içerisinde iklim ve jeomorfolojik koşullardaki değişimlere bağlı olarak çöl alanları genişler ve daralır. Çöllere merkezi kısımlarında iklim stabil iken çevre kısımlarında instabildir.

Sıcak ve soğuk çöllere fiziksel parçalanmanın ve sellerin egemen olduğu yerlerdir. Ani ve istikrarsız yağışlar ve sellenmeler, rüzgârın aşındırma, taşıma ve biriktirme faaliyetlerinin oluşturduğu yer şekilleri yaygındır. Bu şekillerden birisi de kumullardır. Çöllere, kıyılarda ve buzul çevresi alanlarda boyutu 2 mm'den daha küçük unsurların oluşturduğu yığıllara kumul denir. Bu kumulların 125 km²'den daha fazla alan kaplayanlarına erg'ler veya kumul denizi, daha küçük alanlılarına ise kumul arazisi denir. Çöllere %20'si, karaların ise %6'sı kumullardan oluşur¹. Çöllere hâkim şekillendirici kuvveti olan rüzgârların taşıdığı tanelerin birbirine çarpması (atrisyon) ile iri tanecikler 0.05 mm'den daha küçük parçalara ayrılır. Bunlar asılı durumda kaynak bölgelerinden oldukça uzak mesafelere taşınır. Büyük Sahra'nın kumulları rüzgârla Atlantik Okyanusu'na, Akdeniz Havzası ülkelerine kadar oldukça geniş bir coğrafyaya taşınır. Rüzgâr, orta ve ince taneli kumulları asılı, 2 mm'den daha büyük iri kumulları sürüklenme ve yuvarlama yoluyla taşı-

* Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR, Afyon Kocatepe Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-2095-5683. aozdemir@aku.edu.tr

¹ S. Sam Boggs, *Principles of Sedimentology and Stratigraphy*, New Jersey 2012, s. 221.

maktadır. Rüzgârın taşıdığı toz (silt ve kum) rüzgârın hızının azaldığı alanlarda çökmesi sonucunda lës depoları olarak birikir. Aşındırmadan geriye daha iri unsurlar kalır. Rüzgârın deflasyonu ve çökeltmesi ile ripplelar ve kumullar oluşur. Rüzgâr taşınması süresince 0,01 m uzunluk ve birkaç mm yükseklikte küçük ripplelar, 500-600 m uzunluk ve 100 m yükseklikte, bazen de 400-500 m yükseklikte olan draa adı verilen büyük kumul tepeleri oluşur. Ripillarin dalga boyları rüzgâr hızıyla orantılı artar ve azalır. Kumulların gerisinde ripillar, draa'ların arka kısımlarında ise kumullar oluşur. Kumul jeomorfolojisini kum kaynağı ve rüzgâr parametreleri belirler. Kumullar, ağır mineral, duraysız kayaç kırıntuları ve kuvars içerirler. Sahil kumulları ise ootler, iskelet parçaları ve karbonat tanelerinden oluşur. Rüzgâr kumullarında, çapraz tabakalanma tipiktir. Kumullar, gastropod, pelesipod, diatome ve ostracod gibi tatlı su organizmaları ve ayak izlerini içerebilir. Geçici sığ göllerin kuruması ile evaporitik kumullar içinde karbonat mineralleri, jips veya anhidrit çökeli mi oluşur. Kum çökeli ndeki karbonat ve jipsin büyümesi, birincil çökeli me izlerinin bozulmasına ve yeniden şekillenmesine neden olur. Ayrıca, kuruma çatlakları, yağmur izleri, evaporitik tabakalar ve pseudomorf çökellerle karakterize edilir ².

Türkiye'de kumullar, kıyıların belirli bölgelerinde, iç bölgelerde Akhisar, Karapınar, Söke çevresinde olduğu gibi yaygındır. Bu yarı kurak alanlarda arazinin yanlış kullanımı ve iklimin kuraklaşması rüzgâr erozyonunu artırmış, çöl bölgelerinde yaygın görülen kum fırtınalarının, kumulların ve çölleşme süreçlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye'de bu alanlardan biri de İç Anadolu bölgesinde, Konya ilinde, Karapınar Ovası ve çevresidir. Rüzgâr erozyonuna uygun kayaçların varlığı, seyrek bitki örtüsü, yarı kurak iklim şartlarına yanlış arazi kullanımı eklenince yörede kum fırtınaları artmış, harekete geçen kumullar yerleşim alanlarını tehdit etmiş, insanları göçe zorlamıştır. Türkiye'de çölleşme denilince akla gelen Karapınar Ovası aynı zamanda çölleşme ile mücadelenin örneği olmuştur.

Karapınar'ın Coğrafi Özellikleri ve İnsan Antropometrik Etkileri

Karapınar Ovası çevresinde dağlık alanların yapısını Paleozoyik ve Neojen yaşlı kireçtaşları oluşturur. Karapınar Havzası içinde Miyosen-Pliyosen/Geç Pleyistosen volkanik dağlar yer alır. Konya Ovası, Geç Pleyistosen'de, Würm buzul devrinde 4500 km² alana ulaşan 20 m derinlikte bir gölle kaplanmıştır. Bu göl *Dreissenapolyomorpha* (bir gastropod türü) kavkalarına göre 21000-17000 yıl yaşındadır³.

Karapınar Taşlığı çevresinde Mesozoyik ve Pliyosen kireçtaşı, Neojen-Kuvaterner yaşlı piroklastikler, bazalt ve andezitler, Kuvaterner yaşlı volkano-sedimenter kayaçlar, yamaç molozları (talus), alüvyal yelpazeler, alüvyonlar ve kumlar bulunmaktadır. Rüzgâr erozyonuna bağlı kumul oluşumu için piroklastik kayaçlar, kıyı kumulları, yamaç molozları ve alüvyonlar kaynak sahası durumundadır.

Yöre, ova tabanı, ovadan yükselen platolar, vadiler, kumul alanları, volkanik tepeler ve dağlık alanlardan oluşan ana jeomorfolojik birimlere sahiptir. Plüviyal göl tabanı olan Karapınar Ovası çevresinde volkan konileri, ova ve platolardan oluşan tekdüzeliği değiştirir. Pluviyal göllerin oluşturduğu birikim düzlükleri, gölsel sekiler ve ova tabanları klastik kayaçlar içerir. Bunlarla birlikte, çevreden ova tabanına yönelen akarsuların oluşturduğu yelpazeler, rüzgâr erozyonuna kaynak malzeme hazırlar.

İklimsel şartlar, çöllerde ve kapalı havzalarda, yarı kurak bölgelerde, kıyı bölgelerinde rüzgâr erozyonunu kontrol etmektedir. Yarı kurak iklime sahip Karapınar'da arazi yılın en az bir yarısında rüzgâr erozyonundan yoğun etkilenmektedir. Karapınar Meteoroloji İstasyonu'nun 1964-2021 yılları arası 57 yıllık verilerine göre yıllık ortalama sıcaklık 11.2°C'dir. Ocak ayı ortalama sıcaklığı -0.4°C, temmuz ayı ortalama sıcaklığı ise 22.9

² Boggs, *aynı eser*, s. 225.

³ Catherine Kuzucuoglu-Romola Parish-Mustafa Karabiyikoglu, "The Dune Systems of the Konya Plain (Turkey): Their Relation to Environmental Changes in Central Anatolia During the Late Pleistocene and Holocene", *Geomorphology*, XXIII/2-4 (1998), s. 258; Faruk Ocakoğlu, "Eolien Süreçler", *Kuvaterner Bilimi*, (ed. N. Kazancı-A. Gürbüz), Ankara 2012, s. 326.

°C'dir. Sıcaklık amplitüdü karasal koşulları göstermektedir. Karapınar Meteoroloji İstasyonu'nun 57 yıllık verilerine göre yıllık yağış miktarı ise 295.4 mm'dir. Yağışın aylara ve mevsimlere dağılımı yarı kurak dönemin yılın yarısından fazla olduğunu göstermektedir. Klimatik formüllere göre saha yarı kurak iklim ve doğal step sahasıdır. Bu durum doğal steplerden oluşan bitki örtüsünün kapallılığını olumsuz etkilemekte, selcik ve rüzgâr erozyonunu artırmaktadır. Verilere göre 115 gün süren don toprağın dağılmasına kayaçların ayrışmasına yol açmaktadır. Kuşkusuz çölleşmenin bir diğer önemli parametresi rüzgârdır. Yöredeki kumulların ve kumul topoğrafyasının, çölleşme süreçlerinin ortaya çıkmasından öncelikle yağış yetersizliği ve rüzgâr deflasyonu sorumludur. Karapınar'da hâkim rüzgâr yönü N 13.5° E olup, en fazla frekansa sahiptir. Bunu S 22° W yönünden esen %39'luk frekansa sahip rüzgârlar izlemektedir. Yöredeki kumul topoğrafyasını N ve S sektöründen esen rüzgârlar şekillendirmektedir. KKB-GGD yönünde uzanan kumullar egemen rüzgâr yönleriyle uyumludur⁴. Karapınar çevresinde rüzgâr hızı, şiddeti ve frekansı kum kaynaklarından deflasyona yeterli olduğu için kum reliefi meydana gelmiştir. Dreissenalığösel depolar içinde rüzgârın taşıyabileceği kırıntılar ve unsurlar bol olup, kumullar için kaynak oluşturmaktadır. Karapınar Taşlığı çevresindeki tepeler ve Andıklı Tepe rüzgâra karşı önemli bir engel oluşturmamış, kuzey rüzgârları tepenin üzerinde ve kuzeyinde, güneyindeki düzlüklerde ise güney rüzgârları hareketli kumulları oluşturmuştur.

Çölleşme sürecinden en fazla etkilenen unsur, arazi kullanımını ve toprak özellikleridir. Sahada doğal şartlarla uyumlu sierozem, regosol, kahverengi, alüvyal ve kolüvyal topraklar bulunmaktadır. Bu toprakların gevşek yapılı olması, kireç, tuz ve jips içermesi, kum boyutundaki tekstüre sahip olması rüzgâr erozyonuna karşı araziye duyarlı kılmaktadır. Tuzlu bataklıkların tabanlarındaki kumlu-killi

maddeler ve tuz kabuğu yazın kurumakta, aynı zamanda arazinin sürülmesi ve otlatma nedeniyle kabuk kırılarak ezilmekte, alttaki gevşek kumlar bitki örtüsünün de seyrekliğinden dolayı kolayca hareket etmektedir. Bitki örtüsünün zayıf olduğu bu topraklar organik madde içeriği bakımından fakirdir. Bu durum, toprağın kohezyonunu düşürmekte, erozyonu arttırmaktadır⁵.

Yörede yarı kurak iklimin doğal bitki örtüsü olan stepler seyrek otlardan oluşmakta, bu durum diğer koşullarla birlikte araziye deflasyona karşı duyarlı kılmaktadır. Ayrıca gittikçe artan tarımsal arazi ve otlak talebi bitkilerin kapallılığını azaltmakta hatta bazı türlerin yok olmasına yol açmaktadır. Oysa kumulların hareket etme kabiliyetlerini, kumul reliefinin oluşumunu en iyi kontrol edecek unsur bitki örtüsüdür. Taşlık alanlarda geven (*Astragalus*), çoban yastığı (*Acantholimon*), kuru topraklarda kapari (*Capparis spinosa*), kekik (*Thymus*), tapir (*Salviacyrptantha*), kafkas otu (*Phlomis armeniaca*), yavşan otu (*Artemisia scopario*), playa tabanlarında ise *Androsemaxima*, *Salicornia herbacea*, *Salsola*, *Alyssum desertorium*, ve *Atripex* gibi tuzcullar, erozyonun etkili olduğu alanlarda yumak, yabancı yulaf, ayrık otu, gökbaş, taş yoncası, brom otu, üzerlik, yandak, çakırdikeni, kangal diken, sarı ot, papatya, yayın, ayı kulağı, sütleğen bitkileri yaygındır⁶. Bu türlerin kuraklıktan etkilendiği, aşırı otlatma ve tarım sonucu çok seyrekleştiği, sahanın adeta çöle dönüştüğü görülmektedir. Yörede, 1950'li yıllarda 25-30 civarındaki ot türü, 1963'lü yıllarda 4-5 ot türüne inmiş, çölleşme sahaya damgasını vurmuştur⁷. Bu yıllardan itibaren bitkilendirme, ıslah, türleri koruma ve ağaçlandırma çalışmalarına yoğun şekilde başlanmıştır.

Karapınar çevresinde yıllık yağış miktarı yıllara göre 200-300 mm arasında değişmekte olup, potansiyel evapotranspirasyon 1.500 mm kadardır. Bu nedenle yağışın yanı sıra yüzey suları ye-

⁴ Sırrı Erinc, "İç Anadolu Karapınar Çevresindeki Kum Reliefi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VII/13 (1963), s. 113-129.

⁵ İbrahim Atalay, *Konya Karapınar Kazası Rüzgâr Erozyonu Kontrol Sahası Toprak Etüd Raporu*, Ankara 1967.

⁶ Atalay, *aynı eser*.

⁷ Hikmet Birand, *Karapınar Olayı ve Erozyon*, Ankara 1969.

tersizdir. Kışın yağmur suları ve karın erime devresinde geçici akışlar olmakta, yer altı su seviyesi yükselmekte, playa tabanlarında göl ve bataklıklar oluşmakta, yaz ve sonbaharda ise göller tamamen kurumakta ve yer altı su seviyesi düşmektedir. Bataklıklardan Hotamış 28 km², Sultaniye Bataklığı ise 4 km²'dir. Ayrıca, Meke Tuzlası ve Acı Göl bulunmaktadır. 1963-1965 yıllarında, DSİ tarafından Karapınar erozyon sahasında 34 adet sondaj kuyusu açılmış, o dönemde statik su seviyeleri 8 ila 16 m, verimleri ise 13-25 litre/saniye arasındadır. Kuyulardan su çıkışı 610 litre/saniye olup, derinlikleri 40 ila 146 metre arasındadır⁸.

Karapınar'da Çölleşme Süreci ve Yapılan Çalışmalar

Karapınar Ovası'nda kumul istilasının tarım arazilerine zarar vermesi, yerleşme merkezlerini hatta Karapınar ilçe merkezini tehdit etmesi ile başlayan çölleşme süreci yöneticilerin dikkatini çekmiş, bu olumsuz etkileri azaltmak, ortadan kaldırmak, çölleşmeyi durdurmaya dönük çalışmaların başlamasını sağlamıştır. Ovadaki alanın 233.900 dekarı çok şiddetli su erozyonu, 62.400 dekarı şiddetli su erozyonu, 8.200 dekarı ise su ve rüzgâr erozyonunun etkili olduğu alanlardır. Karapınar rüzgâr erozyon sahasındaki su erozyonu, eğimin %10 ila %20 arasında olduğu IV, VI ve VII. sınıf arazilerde yoğunlaşmıştır. Kuşkusuz ilçede en etkili erozyon rüzgâr erozyonudur.

Karapınar çevresinde, çok şiddetli 78.000, şiddetli 387.600, orta şiddetli 564.300 dekar erozyon alanı bulunmaktadır. İlçe yüzölçümünün %35'inde rüzgâr erozyonu etkili olmaktadır⁹. Rüzgâr erozyon sahası, İnoba Yaylası'ndan Meke Dağı'na yaklaşık 93 km²'lik bir alan kaplar. Orta şiddette rüzgâr erozyonu 126 km² alanda olup, Karapınar Taşlığı ve kumluğu, Apak ve Yeniceoba Yaylası çevresinde, hafif şiddetli rüzgâr erozyonu kuru ve sulu tarımın yapıldığı yaklaşık 69 km²'lik bir alanda görülür¹⁰. 1959 yılındaki 43.000 dekarlık kumul alanı geniş-

lemiştir, 103.000 hektara ulaşmıştır. Böylece rüzgâr erozyonuna bağlı kum örtüleri, kum tümsekleri, dağ eteği kumulları, lünetler ve barkanlar oluşmuştur. Kum örtüleri yayılmış ve önemli yükselti-ler oluşturarak, yörede çölleri hatırlatan manzaralar oluşturmuştur.

Çölleşme, yörenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 1962'li yıllara kadar buğday, arpa ve çavdar ekimi şeklinde kuru tarım yapılmaktaydı. Küçük ve büyük baş hayvancılık yaygındı. Aşırı otlatma otların seyrekleşmesine, bazı türlerin ortadan kalmasına yol açtı. Ayrıca, 1962'li yıllardan sonra makineli tarımın yaygınlaşması, sondajla yer altı sularından faydalanılması, mera alanlarının traktörle işlenerek tarım alanlarına dönüştürülmesi erozyonu tetiklemiştir. 1962'li yıllardan itibaren mera hayvancılığı azalmaya başlamış, ahırlarda besi hayvancılığı ön plana geçmiştir. Yörede mera hayvancılığı, kumul istilasını ve kum fırtınaları nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Konya-Adana Karayolu'nun 8 km'lik bir bölümünde kum fırtınalarının görüş mesafesini düşürmesi nedeniyle trafik kazaları meydana gelmiştir. Dolayısıyla kum fırtınaları, insan yaşamını da etkilemiş ve özellikle Karapınar'da hava kalitesini düşürmüştür. Başlangıçta kumlar yayla yerleşim alanlarını örterken, zamanla ev yüksekliğine ulaşan kum örtüleri nedeniyle bazı yerleşmeler terk edilmiştir. Önce Göçmenler Mahallesi etkilenmiş sonra bütün ilçeye yayılmıştır. Öyle ki yerleşmelerin taşınması bile gündeme gelmiştir. Toprak Su 4. Bölge Müdürlüğü 1962 yılında Rüzgâr Erozyonu Plan ve Tatbikat Grubu Başmühendisliği Dairesi, sahada etüt yapmış, çözüm yolları aramaya başlamıştır. Uzmanlar, ilçe halkını ve çiftçilere yönelik eğitimler düzenlemiş, rüzgâr erozyonuna karşı neler yapılmasını gerektiğini anlatmışlardır.

Bu çerçevede rüzgârın hızını kesecek kamış perdeler yapılmış, araları otlandırılmış ve ağaçlandırılmıştır. Yaklaşık 10 yıl süren mücadele sonun-

⁸ DSİ, *Konya-Karapınar-Çumra Ovası Hidrolojik Etüd Raporu*, Ankara 1971.

⁹ Hayati Çelebi, "Rüzgâr Erozyonu ve Konya-Karapınar Proje Sahasında Rüzgâr Erozyonu ile İlgili Çalışmalar", *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, III/4 (1971), s. 135-165.

¹⁰ Aşır Yaman, "Karapınar Ovası'nda (Konya) Rüzgâr Erozyonu", (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 2000, s. 47.

da durum stabilleşmiştir¹¹. 1962'deki çalışmalarla 160.000 dekarlık alan tel çitle çevrilmiş ve korumaya alınmıştır¹². Devamla, rüzgâr kıran kamış perdeleri, otlandırma ve ağaçlandırma yoluyla rüzgârın esiş yönüne dik perdeler arası 8-10 m, perde yüksekliği 1.5-2 m olmak üzere koruyucu bariyerler yapılmıştır. Doğal olarak rüzgârın esiş yönüne dik yapılan perdeler, rüzgârın hızını düşürmüş, hareket gücünü azaltmış ve kumul hareketini önemli ölçüde durdurmuştur. Perdeler, kar yağışlarının dengeli dağılmasını sağlamış, böylece toprak nemini korumuştur. Perdeler, otların tutunmasına da yardım etmiştir. Otlandırma kapsamında çavdar (*Secalecereale*), otlak ayrığı (*Agropyroncristatum*), yüksek otlak ayrığı (*Agropyronelongatum*), kılçıksız brom (*Bromusisnermis*), domuz ayrığı (*Dactylisglomerata*), İtalyan çimi (*Loliumitalicum*), İngiliz çimi (*Loliumperenne*), sudan otu (*Sorghumsudanense*), aktaş yoncası (*Melilotusalba*), sarı taş yoncası (*Melilotusofficinalis*), korunga (*Onobrychissativa*), koca fiğ (*Vicianarbornensis*), tüylü fiğ (*Viciavilose*), adi fiğ (*Viciasativa*) gibi türler ekilmiştir. Deflasyonu önlemek için çalı-ağaç türlerinden akasya, iğde, ahlat, idris, gladiçya, dişbudak, karaağaç, akçaağaç ve safara dikimi yapılmıştır. Bunlar içinde akasya, dişbudak ve iğde türleri iyi sonuçlar vermiştir. Ek olarak söğüt (*Salix l.*), iğde (*Eleagnus*), kavak (*Populusnigra*), gladiçya (*Gladitsiatriacanthos*), sofora (*Sopharajaponica*), karaağaç (*Ulmuscarpinifolia*), mazı (*Thujaorientalis*), kızılıçık (*Cornus*), ahlat (*Pyruselaegnifolia*), aylantus (*Ailantusglandolusa*), meşe (*Quercus*), sedir (*Cedruslibani*), karaçam (*PinusNigra*) dikimi yapılmıştır. Meyve olarak ise kayısı, erik, bağ, elma, badem, kiraz ve armut ağaçları dikilmiştir¹³.

Rüzgâr erozyonu alanlarında otların boyu, sıklığı, kök derinliği ve bıraktığı bitkisel kalıntılar önemlidir. Doğal bitki örtüsü korunarak barkanlar arasındaki boşluklar otlandırılmış ve mera ıslahı yapılmıştır. Saha çitle korumaya alınmış, aşırı

otlatmanın önüne geçilmiş ve doğal türler korunmuştur.

Rüzgâr erozyonu ile mücadelede tarım şekli ve makine seçimi son derece önemlidir. Tarımda, bir kısım arazide işleme yapılırken, diğer bir kısmı otlandırmaya alınmıştır. Rüzgâr yönüne dik, belirli aralıklarla oluşturulan şeritler arazinin erozyondan etkilenmesini önlemiştir. Ketir Tepesi çevresinde 200 dekar alanda bağ tesis edilmiş, 700.000 badem ağacı dikilmiştir. Otların biçiminde ve anız bırakılmasında bilinçli olarak yüksek bırakma tercih edilmiş, böylece toprağın nemliliği korunmuş, buharlaşma azalmış ve infiltrasyon artmıştır. Toprağın bütünüyle ufalanmasına neden olan tarım aletleri yerine, kesekli olmasını sağlayan soklu puluk ve kazayağı tarım aletleri kullanılmıştır¹⁴.

Karapınar çevresinde, çiftlik gübresinden tezlek yapılması geleneği vardır. Ayrıca hayvanların sevmediği otlar sökülerek evlerde yakacak olarak tüketilir. Aşırı otlatma ve mera alanındaki otsu türlerin yakacak olarak sökülmesi rüzgâr erozyonunu artırmıştır. 1951'de 45.000 hektar olan tarım arazisi, 1957'de 246.000 hektara ulaşmış, mera arazisi 211.000 hektardan 10.000 hektara düşmüştür¹⁵.

1962'ye kadar 34 civarında olan sondaj kuyusu, 1972'de 1.000'i, günümüzde ise 5.000'i geçmiştir. Böylece sulu tarım yaygınlaşmış, şeker pancarı-buğday ekim nöbeti uygulanmış, günümüzde ise yem bitkileri (yonca, korunga, mısır, şeker pancarı) yanı sıra çilek, meyve ve sebze yetiştirilmektedir. Bu çalışmalar sonucunda rüzgâr erozyonuna karşı etkin mücadele yapılmış, önleyici şeritler yapılmış, en uygun tarım aletleriyle sürüm yapılmış, nadas zamanı ve sürüm derinliği belirlenmiş, korunga yaygınlaşmış, 43.000 dekarlık saha ağaçlandırılmış, bu sahalar tavşan, tilki, kekkik ve kuşların barınak sahası durumuna getirilmiştir. Ancak, sahanın yarı kurak iklim şartları karaçam, sedir ve meşelerin susuz kalmasına, bir kısmının kurummasına yol açmıştır. Bu nedenle ağaçların bir

¹¹ Yaman, *aynı tez*, s. 59.

¹² Faik Tavşanoğlu, "Türkiyede Rüzgâr Erozyonunun Kapsamı, Rüzgâr Erozyonuna Karşı Mücadele", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, XXVI/2 (1976), s. 73.

¹³ Nejdet Özdoğan, *Rüzgâr Erozyonu ve Rüzgâr Erozyonu Sahalarında Alınacak Başlıca Tedbirler*, Ankara 1976.

¹⁴ Yaman, *aynı tez*, s. 63.

¹⁵ İ. Soykan, "Orta Anadolu'da Rüzgâr Erozyonu", *Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Topraksu Dergisi*, S. 11 (1962).

kısmı kurumuş, gelişimleri yavaşlamış, gençleştirme çalışmaları planlandığı gibi yapılamamıştır. İngiliz çimi, mavi ayrık ve kılçıksız brom gibi suni çayır-mera bitkilerinin yaygınlaştırılması istenilen hedeflere ulaşmamıştır.

Karapınar Ovası ve çevresinde kuraklık ve su kaynaklarının aşırı kullanımı doğal ekosistemlere büyük zararlar vermiştir. Karapınar'da modern sulama yöntemlerine kısmen geçilmiş olmasına rağmen saha çölleşme duyarlılığını korumaktadır. 1972 yılından itibaren günümüze doğru sulu tarım arazileri artmıştır. 1990 yılından itibaren ise makineleşme ile birlikte tarımda su ihtiyacı katlanmış, aşırı su tüketimi sonucunda yer altı su seviyeleri düşmüş, göller kurumuş, bu durum obruk oluşumunu hızlandırmıştır. 2022 yılı itibarıyla sadece bu bölgede 400'den fazla obruk meydana gelmiş ve bunlara her yıl yenileri eklenmeye başlamıştır. Obruklar daire ve elips şeklinde, genişliği 400-500 m, derinlikleri 30-40 m'yi bulmaktadır. Obrukların bir kısmının tabanında taban suyu (göl) bulunurken, bir kısmı kurudur. Otlaklar ve tarım arazileri içinde, günümüzde oluşumu devam eden obrukların sayısı 400'ü geçmiştir. Rüzgâr erozyonu, kum fırtınalarına ve istilasına yol açarken, kuraklık yine bir başka çölleşme sorunu olan yer altı suyu azalması ve buna bağlı obruk oluşumu hem tarım arazilerini hem de yerleşmeleri tehdit etmektedir. Böylece, kumul istilasına sorununa, yer altı suyunun aşırı kullanımı sonrası gelişen obruklar eklenmiştir. Bu oluşumlar yöre halkını tedirgin etmekte, yerleşme ve arazilere zarar vermektedir. Kuraklık, aşırı otlatma ve arazinin yanlış kullanımı rüzgâr erozyonunu artırırken, 1070'li yıllardan itibaren gittikçe artan hem yüzey hem de yeraltı suları kullanımı karstik bir oluşum olan obrukların yenilerinin de oluşumunu hızlandırmış, önemli bir turizm destinasyonu olan ender güzellikteki volkanik oluşumlardan Meke ve Acı Göl'ü kuruma noktasına getirmiştir.

Yarı kurak bölgede yer alan Karapınar çevresindeki gölsel tortular, volkanik kökenli kayalar, akarsu ve göl depoları, yamaç molozları rüzgâr erozyonuna malzeme sağlamaktadır. Ekstansif hayvancılığa bağlı hayat tarzı, aşırı otlatma ve tarım faaliyetleri gibi antropojenik süreçler sahanın çölleşmesine neden olmuştur.

İklim duyarlılığı, antropojenik olaylarla birleşince Karapınar çevresinde çölleşmeyi başlatmış, çöl bölgelerinin hâkim süreci rüzgâr erozyonunu ön plana çıkarmış, rüzgâr tarafından aşındırılan ve kum depolarıyla örtülen çölü hatırlatan araziler yaygınlaşmıştır.

Yağışın yetersiz olması, NNW-SSW yönlü rüzgârlar kum çöllerini hatırlatan peyzaj oluşturmuştur. Bu sorun 1962'de maksimuma ulaşmış, yaklaşık 10 yıl süren çalışmalar sonucunda 1972 yılında kum istilasına önemli ölçüde kontrol altına alınmıştır. Otlandırma, ağaçlandırma, ıslah, rüzgâr setleri yapılarak rüzgâr erozyonuna karşı olağanüstü mücadele verilmiş, bir ilçenin taşınmasının önüne geçilmiştir. Karapınar'da bitkilerin erozyonu kontrol eden ana unsur olduğu açıktır. Bu nedenle yangınlara karşı tedbir alınmalı, ağaçlandırma, ıslah ve gençleştirme çalışmaları kesintisiz bir şekilde devam ettirilmelidir.

Küresel ısınmaya ve iklim krizine duyarlı olan Akdeniz Havzası'nda bulunan yörede kuraklık ve su kaynaklarının aşırı kullanımı doğal ekosistemlere büyük zararlar vermektedir. Bu şartlar, tarımsal su ihtiyacını karşılamak üzere yeraltı sularına yönelmeyi artırmaktadır. Bu durum, çölleşme ile mücadelede kuraklık ve susuzluk sorununu ortaya çıkarmıştır. Karapınar'da modern sulama yöntemlerine kısmen geçilmiş olmasına rağmen saha çölleşme duyarlılığını korumaktadır. 1972 yılından itibaren günümüze doğru sulu tarım arazileri artmıştır. 1990'dan itibaren ise makineleşme ile birlikte tarımda su ihtiyacı artmıştır. Aşırı su tüketimi sonucunda, göllerin bir kısmı kurumuş, yer altı su seviyeleri düşmüş, bu durum obruk oluşumunu hızlandırmıştır. 2022 yılı itibarıyla sadece bu bölgede 400'den fazla obruk meydana gelmiş ve bunlara her yıl yenileri eklenmeye başlamıştır. Rüzgâr erozyonu kum fırtınalarına ve istilasına yol açarken, kuraklık yine bir başka çölleşme sorunu olan yer altı suyu azalması ve buna bağlı obruk oluşumu hem tarım arazilerini hem de yerleşmeleri tehdit etmektedir. Jeomorfolojik oluşumların aktif dinamiği, çölleri hatırlatan kumul oluşumlarının, karstik obrukların, hatta volkanik aktivitenin oluşmaya devam edeceğini göstermektedir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM BAĞLAMINDA AFET YÖNETİMİ*

Günümüzde iklim değişikliği kavramı, içinde bulunduğumuz antropojenik çağın eleştirilen tüm nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, karbon temelli büyümenin uzun vadeli bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar küresel iklim değişikliği konusunun abartıldığını düşünen ve iklimin doğal seyri içinde gösterdiği değişkenliği endişe verici olarak algılanmaması gerektiğini savunan uzmanlar ve çalışmalar olsa da ekonomik büyüme temelli bu kriz önemli bir küresel sorundur ve pek çok açıdan tehditler barındırmaktadır. Fosil yakıt kullanımı, kentleşme ve sanayileşme süreçleri, afet olaylarının sıklığında gözlenen artışlar, vb. gibi koşullar altında günümüzde iklim krizi dünyanın gündemine oturmuştur¹. 2001 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (UNIPCC) kapanış bildirgesinde ifade edildiği² gibi, “tehlke şu ana kadar düşünüldüğünden daha yakındır”.

Dünya Küresel Forumu (WEFORUM) tarafından 2020 yılında düzenlenen rapor incelendiğinde, beş önemli küresel riskin çevre kaynaklı olduğu görülmüştür: (1) Aşırı hava olaylarının yaygınlaşması, (2) iklim değişikliğinin etkilerinin somut-

laşması, (3) Antropojenik afetler sonucu çevresel kirliliğin ve radyoaktif tahribatın oluşması, (4) karasal ve denizel ekosistemlerin tehdit altında olması ve (5) doğal ve beşeri afetlerin sayısının ve sıklığının artması. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan *Küresel Risk Endeksi*'ne göre, özellikle doğa kaynaklı afet riskleri konusunda Türkiye dünya genelinde 12. sırada yer almaktadır. Risk eğilimi bakımından ise yüksek ve artış gösteren türden riske sahip olması bakımından dünya çapında 10. sırada yer almaktadır³. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yayınlanan istatistikler baz alındığında ise, 2000 yılı sonrasında Türkiye genelinde depremlerin, heyelanların ve meteorolojik afetlerin (taşkın, dolu, fırtına, yıldırım düşmesi, çığ ve sis) sayısının ve sıklığının arttığı tespit edilmiştir⁴.

Bu noktada, Türkiye'nin küresel düzeyde etkileri artık daha somut biçimde gözlemlenen iklim değişikliği ve buna bağlı olarak yaşanabilecek afetlerden en fazla etkilenecek ülkelerden birisi olmasının nedeni nedir sorusu önemlidir. Bu soruya verilebilecek yanıtlar, ağırlıklı olarak ülkenin bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu topografik, iklimsel ve meteorolojik niteliklerden temel-

* Doç. Dr. Nur Sinem PARTİGÖÇ, Pamukkale Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-9905-2761. npartigoc@pau.edu.tr

¹ Seda Bostancı, “Yerel Yönetimlerin İklim ve Su Politikaları”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, VII/1 (2022), s. 395-410.

² Hatice Bilgin Yıldırım, “Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Türkiye”, *Ziraat Mühendisliği*, S. 349 (2007), s. 22-29.

³ European Commisi WEFORUM, (2020), “Burning Planet: Climate Fires and Political Flame Wars Rage”. weforum.org: <https://www.weforum.org/press/2020/01/burning-planet-climate-fires-and-political-flame-wars-rage>, (Erişim tarihi: 15.09.2022); Hayriye Sağır, “Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamında Konya Kapalı Havzası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, XXIX/4 (2020), s. 73-118. on, “Incorporating Epidemics Risk in the INFORM Global Risk Index”, *Technical Report by the Joint Research Centre (JRC)*, Italy 2018.

⁴ İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), “Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri”, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.

lenmektedir. Bu nitelikler; karmaşık bir iklim yapısının gözlenmesi, üç tarafının denizlerle çevrili olması, mevcut topografik ve orografik özellikleri, yapılaşma dinamikleri nedeniyle flora ve faunanın yaşam alanlarının değişmesi, orman tahribatının son dönemde önemli ölçüde artması, tarım alanları, çayırlar ve meraların kentleşme baskısı altında tahrip edilmesi, içme suyu kaynaklarının hızla tükenmesi nedeniyle kuraklık tehdidi oluşması, ortalama mevsimsel yağışlarda meydana gelen sapmalar, ülkenin sıcak ve kurak iklim kuşağına girme riskinin bulunması olarak sıralanabilir⁵.

Dünya genelinde etkileri pek çok alanda net biçimde gözlemlenen iklim değişikliğinin Türkiye özelinde neden olabileceği çeşitli değişiklikler (çevresel, sosyal, kentsel, ekonomik, vb.) detaylı olarak incelendiğinde ise “sıcak ve kurak devrelerinde süresinde ve şiddetinde yaşanacak artışların farklı afet türlerini (kuraklık, çölleşme, tuzlanma, erozyon) tetiklemesi”, “mevcut su kaynaklarında önemli ve geri dönülmez kayıpların yaşanması”, “bölgesel ve mevsimsel değişimlerin paralelinde tarımsal üretim potansiyelinin düşmesi”, “karasal ekosistemlerin değişmesine paralel olarak salgın hastalıkların artması”, “mevsimsel anormallikler nedeniyle halk sağlığı sorunlarında artışlar yaşanması”, “yağış rejiminin değişmesi nedeniyle sel, taşkın ve çığ olaylarının artması”, “deniz ekosistemlerinin değişmesine paralel olarak biyolojik çeşitliliğin artması”, “kuraklığın artması sonucu özellikle İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinde orman yangınlarının artması” konularının öne çıktığı görülmektedir⁶.

Bu değişikliklere, Türkiye genelinde su kıtlığına ilişkin ortaya konulan öngörüler de eklenmelidir. OECD tarafından hazırlanan⁷ ve 2050 yılı projeksiyonlarının aktarıldığı raporda, günümüzde kişi başına yıllık 1000-1500 m³ su düşen Türkiye'nin

gelecek yıllarda ‘su kıtlığı çeken ülkeler (su stresi yaşayan ülkeler)’ kategorisine girmesi öngörülmektedir. Buna göre, kişi başına yıllık su tüketim miktarının 2050 yılında 982 m³/yıl, 2075 yılında ise 957 m³/yıl olacağı tahmin edilmektedir⁸. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2017 yılında açıklanan istatistiklere göre, Türkiye’de aynı yıl içerisinde toplamda 598 adet meteoroloji kökenli afet meydana gelmiştir. Bu değer, 1940-2017 yılları arasından gözlenen rekor değerlerden biridir⁹. Akdeniz, Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde yaygın olarak gözlenen afet türleri arasında kuraklık, aşırı yağışlar ve dolu yer almaktadır. Kentsel ölçekte bakıldığında ise, Kahramanmaraş, Antalya, İstanbul, Balıkesir, Konya, Aksaray, Kayseri ve İzmir kentlerinde meteoroloji kökenli afetlerin sıklığının görece daha fazla olduğu tespit edilmiştir¹⁰.

2001 yılında düzenlenen 7. Taraflar Konferansı (COP7)³nda, Türkiye aleyhine önemli bir karar alınmıştır. Bu karara göre, pek çok OECD üyesi ülkeden biri olan Türkiye, enerji üretimi ve tüketimi bakımından yarışta geri kalmış olup, sosyoekonomik kalkınma düzeyi bakımından EK-II listesinde yer alan ülkelerden biri sayılmayacaktır. Bu kritik kararın temelinde, iklim değişikliği gerçekliği karşısında sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin hayata geçirilmesinin, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, oldukça zor bir görev olması mantığı yer almaktadır. Türkiye için bu zorluğu oluşturan ana faktörlerden biri de, 2004 yılında 189. ülke olarak Türkiye'nin de taraf olduğu ve sözleşmeye taraf olan ülkeleri belirlenen taahhütleri uygulama yükümlülüğü altına sokan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir.

Türkiye'nin bölgesel olarak iklim değişikliği ve afetlerden etkilenme biçimleri kapsamlı şekilde incelenmiş ve şu şekilde gruplandırılmıştır¹⁰:

⁵ Kemal Öztürk, “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII/1 (2002), s. 47-65.

⁶ Osman Orhan, “Konya Kapalı Havzası’nda Uzaktan Algılama ve CBS Teknolojileri ile İklim Değişikliği ve Kuraklık Analizi”, (Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Aksaray 2014.

⁷ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), “2050 yılı Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamında Konya Kapalı Havzası Üzerine Bir Değerlendirme”, *OECD Çevre Tahmin Raporu: Harekete Geçmemenin Sonuçları*, (2012).

⁸ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), “Türkiye’nin Yedinci Ulusal Bildirimi”, Ankara 2018.

⁹ M.A. Erkan vd., “Meteorolojik Karakterli Doğal Afetler 2017 Yılı Değerlendirmesi”, Ankara: Araştırma Dairesi Başkanlığı Meteorolojik Afetler Şube Müdürlüğü (2018).

¹⁰ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü (TAGEM), “İklim Değişikliklerinin Tarım Üzerine Etkileri Paneli Raporu”, TAGEM, Ankara 2001; M. Kayhan, “İklim Değişikliği ve Türkiye”. *I. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi*, İstanbul (2007). Ziraat Mühendisleri Odası, “Küresel Isınma”, (2007). http://www.zmo.org.tr/odamiz/kuresel_isinma.pdf

1. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri hububat üretim merkezi olan iki bölgede yaklaşık %40-50 oranında ürün kayıplarının olması,
2. İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgeleri; çölleşme tehlikesinin bulunması, kuraklık nedeniyle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde çeşitli problemler yaşanması,
3. İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri; bu bölgelerin sıcak ve soğuk hava dalgalarına karşı duyarlı olması nedeniyle yağış rejiminin düzensizliğine bağlı iklimsel sapmalar gözlenmesi,
4. Konya, Karaman, Yozgat kentleri; yetersiz yağışlar nedeniyle ekim-dikim yapılan alanlarda yaklaşık %80-90 oranında kuraklık gözlenmesi, su varlığı konusunda önemli problemler yaşanması.

Konya İli ve Çevresinin Afetselliği

Ülke genelinde İç Anadolu Bölgesi'nin ve özellikle Konya ilinin iklim değişikliği ve afetlerden etkilenme düzeyinin oldukça yüksek olduğuna ve bu durumun önemli dezavantajlar doğurduğuna hem akademik yazında yer alan bilimsel çalışmalarla hem de kurumların hazırlamış olduğu dönemsel raporlarda sık sık dikkat çekilmektedir. Konya ili genelinde geçmişten günümüze geçen sürede farklı tür ve şiddette meydana gelen afetlerin doğal ve yapısal çevreye önemli zararlar verdiği saptanmıştır. XVI. yüzyıla ışık tutan tahrir defterlerinin incelenmesi sonucunda, doğal afetler sebebiyle toplam 225 köyün 147 tanesinin ve toplam 143 mezranın 130 tanesinin devamlılığını sürdüremediği ortaya konulmuştur. XVII ve XVIII. yüzyılda yaşanan depremler nedeniyle en çok kırsal alanların zarar gördüğü, bu nedenle pek çok köyün zorunlu olarak boşaltıldığı arşiv belgelerinde yer almaktadır. Ayrıca, iklimsel ve meteorolojik afetlerin etkisiyle Konya Kapalı Havzası'nda genellikle Mayıs ve Haziran aylarında meydana gelen ani su taşkınları nedeniyle geçmiş dönemlerden günümüze pek çok can ve mal kaybı

yaşanmıştır. Yaşanan afet olaylarına verilebilecek diğer örnekler olarak, 1502-1505 yılları arasında birçok nehrin taşması, göllerin su seviyelerinin yükselmesi ve kentin sular altında kalması verilebilir¹¹.

Kısa bir zaman diliminde önemli yıkıcı etkiler yaratan diğer bir afet türü örneği olarak, Tuz Gölü ve çevresi, Çarşamba Çayı ve çevresinde yağışların mevsim normallerinin üstünde olduğu yıllarda suğlalara iyi bakılmadığı tespit edilmiştir. Yağışlı mevsimlerde ovada taban suyu seviyesinin yüksek olması nedeniyle çukur sahaların önce gölcük ve sonra bataklık haline gelmesi anlamına gelen suğlalar, yapısal çevre unsurları için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Suğlalara gerekli bakımın yapılmaması sonucunda, bölgede ciddi bir beşeri afet ve halk sağlığı sorunu olan sıtma hastalığı 1575-1576 döneminde baş göstermiştir¹². Sıtma bu tarihten başlayıp XX. yüzyılın başına kadar sürmüş ve pek çok can kaybına neden olmuştur¹³.

Uzun vadede yıkıcı ve geri dönülmez etkileri gözlemlenen kuraklık açısından incelendiğinde, 1886-1887 döneminde Konya'da başlayan kuraklığın kentsel alanı pek çok açıdan etkisi altına aldığı bilinmektedir. Kuraklık sebebiyle bu dönemde Konya'da zirai üretim faaliyetlerinin bitme noktasına gelmesi sonucunda buğdayın ve arpanın Kayseri ve Yozgat illerinden satın alınmaya başlanması, hayvanların otlayabileceği alan kalmayınca vatandaşların çevre illere zorunlu göç ettirilmesi gibi önemli olaylar bu etkilere örnek verilebilir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan kuraklık üst üste dokuz kere yaşanmış olup, bu dönemde Konya ili ve çevresi bu afetten çeşitli açılardan (fiziksel, ekonomik, kent planlama dinamikleri, sosyolojik, vb.) olumsuz biçimde etkilenmiştir. Afetin en çarpıcı etkisi ise, mevcut yerleşimlerin afet karşısında direncinin azalması ve kuraklığa bağlı olarak oluşan kıtlık problemi nedeniyle vatandaşların göçünün zorunlu hale gelmesi olmuştur¹⁵.

Günümüze geldiğinde ise AFAD tarafından hazırlanan "Türkiye 2010-2017 Doğa Kaynaklı Afet Olayları Haritası" detaylı şekilde incelendiğinde;

¹¹ İlker Yiğit, "İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26 (2017), s. 329-364.

¹² Osman Gümüşçü, *XVI. yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.

¹³ Dr. Nazmi, *Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Konya Vilayeti*, Ankara 1922.

Konya ili ve çevresinde genellikle heyelan, sel ve orman yangınları gibi afet türlerinin görüldüğü, bu afet türlerinin genellikle kent merkezinde değil, kent merkezinin batısında ve Beyşehir Gölü'nün kuzeyinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır¹⁴.

Konya Kapalı Havzası ve Çevresinin Afetselliği

Tarım alanlarını tehdit eden pek çok afet türü bulunmaktadır, ancak sel, don, toprak kayması ve dolu bu türler içerisinde ilk sıralarda yer almaktadır. İklimsel ve meteorolojik faktörler nedeniyle oluşan bu afetlerin kısa, orta ve uzun vadeler içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. İklim değişikliği ve antropojenik kökenli afetler sonucunda oluşan, fiziksel çevrede kolayca gözlenebilen ve son yıllarda gündeme taşınan yüzey deformasyonları ve obruk oluşumları, Konya Kapalı Havzası'nda yer alan Obruk Platosu ve platonun kuzeyinde kalan Karapınar ilçesini önemli ölçüde etkilemiştir¹⁵. Karapınar ilçesinin afetselliği incelendiğinde, yalnızca obruk olumları değil, aynı zamanda volkanik patlamalar, deprem, rüzgâr erozyonu gibi diğer afet risklerinden de bahsedilebilir. Bölgenin topografik yapısı nedeniyle, heyelan ve çığ gibi afet risklerinin bölge için herhangi bir tehdit oluşturmadığı bilinmektedir¹⁶.

Özellikle Konya ili Karapınar ilçesinde iklimsel ve meteorolojik afetlere zemin hazırlayan bölgesel faktörler yakından incelendiğinde¹⁷: (1) Bölgede iklim özellikleriyle uyuşmayan, yüksek miktarda su tüketimine neden olan tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, (2) iklim değişikliğinin bölgede gözlenen somut etkileri, (3) bölgedeki yeraltı suyunun giderek azalması, (4) yağışların yeraltından çekilen suyu geri beslememesi, (5) bölgenin jeolojik yapısı nedeniyle zeminde yaşanan çökmeler olmak üzere beş temel faktörün çıktığını söylemek mümkündür.

Denilebilir ki, afet duyarlılığı daha fazla olan bu tür bölgelerde yerel düzeyde eylem planlarının eksikliği, tespit edilen afetlere karşı risk yönetiminin verimli ve başarılı biçimde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu yetersizliğe örnek olarak,

Tuz Gölü'nün kapladığı alanın 15 yıl gibi kısa bir sürede 260,000 hektardan, 130,000 hektara düştüğü, neredeyse doğal kaynak varlığının %50'sinin kaybedildiği söylenebilir. Ayrıca, 1992-2022 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde Tuz Gölü ve çevresinde yaşayan pek çok kuş türlerinden biri olan flamingolarından sayısının 14.000'den 11.000'e gerilemesi, doğal yaşam üzerindeki etkileri göstermesi bakımından önemlidir. İlin doğal miras değerleri arasında yer alan Akşehir Gölü'nün günümüzde tamamen kurumuş olması, Beyşehir Gölü'nün ise yaklaşık beş yıl gibi kısa bir zaman diliminde bataklık haline gelmesi gibi çevresel olumsuzluklar Konya ilinde afetler karşısında kentsel dirençliliğin oldukça düşük olduğunu düşündürmektedir¹⁸.

Konya ilinde yer alan Konya Kapalı Havzası ise, coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal kaynak değerleri ile hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli bir değerdir. Konya Kapalı Havzası'nın nitelikleri detaylı biçimde incelendiğinde, farklı iklimsel özelliklerin (güney kesiminde Akdeniz iklimi, kuzey kesiminde karasal iklim, vb.) hâkim olduğu görülmektedir. Diğer yandan, zemin çökmeleri ve obruk oluşumlarının yoğunlaştığı Karapınar yerleşimi çevresinde çöl iklimi gözlenmekte olup, yaz aylarında ortalama sıcaklıkların yüksek olması ve bölgeye düşen yağışın oldukça az olması gibi nedenlere bağlı olarak, bu bölgede farklı afet türlerinin (kuraklık, çölleşme, ormansızlaşma, vb.) gözlenebileceği öngörülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Konya Kapalı Havzası'nda yer alan obrukların 1972 yılından beri oluşmakta olduğu ve büyük kısmının 2000 yılından sonra oluştuğu bilinmekte olup, havzada yer alan toplam 362 obruğun 332 adedinin Karapınar yerleşiminin sınırlarında kaldığı ve bu obrukların 21 adedinin tarımsal faaliyetlerin devamlılığının sağlanabilmesi için kapatıldığı tespit edilmiştir¹⁹.

Havzanın sahip olduğu su kaynaklarının %88'inin tarımsal üretim süreçlerinde kullanılması ve kullanılan bu suyun %61'inin yeraltı su kay-

¹⁴ İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), "Türkiye 2010-2017 Doğa Kaynaklı Afet Olayları", Ankara 2018.

¹⁵ Osman Orhan, Osman Sami Kırtıoğlu-Murat Yakar, "Konya Kapalı Havzası Obruk Envanter Bilgi Sisteminin Oluşturulması", *Geomatik Dergisi*, V/2 (2020), s.81-90.

¹⁶ İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), "Türkiye 2010-2017 Doğa Kaynaklı Afet Olayları". Ankara 2018.

¹⁷ Beyza Önügören-Fatma Bünyan Ünel, "Afet Alanlarının Tarım Arazi Değerleri Üzerindeki Etkileri", *International Geoinformatics Student Symposium*, (IGSS), (2021), s. 36-39.

¹⁸ Burhan Hekimoğlu-Mustafa Altındağ, *Küresel Isınma ve İklim Değişikliği*, Samsun 2008.

naklarından temin ediliyor olması sebebiyle¹⁹, Türkiye'nin ve Orta Anadolu Bölgesi'nin en büyük ve önemli havzalarından biri olan Konya Kapalı Havzası ciddi risk altındadır. Dünyanın en önemli 200 havzası arasında sayılan havzada yer alan Bolluk, Kulu, Samsam, Kazanlı, Hotamış, Akşehir, Eber, Suğla, Meke, Eşmekaya, Ereğli, Tersakan ve Düden sazlık ve göllerinde küresel ısınmaya bağlı olarak hem yeraltı hem de yerüstü su seviyelerinde önemli azalmalar görülmektedir. Türkiye genelinde bulunan toplam yeraltı suyu rezervlerinin %40'ını barındıran havzanın iklime bağlı değişikliklerden olumsuz biçimde etkilendiği açıkça ortadadır.

Yerel, Ulusal ve Küresel Düzeyde Yürütülen Çalışmalar

İklimsel ve meteorolojik afetler karşısında kent sel kırılğanlığın azaltılması adına ulusal düzeyde farklı paydaşların katkılarıyla önemli adımlar atılmaktadır²⁰. Bu adımlara, Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi (2010-2023), Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023), 5. Ulusal İklim Değişikliği Deklarasyonu (2013), Ulusal Havza Yönetimi Stratejisi (2014-2023), Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Stratejileri ve Eylem Planı, Ulusal Kuraklık Yönetimi Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2023) ve Nehir Havzası Yönetim Planları örnek verilebilir.

Kentlerin afetler karşısında daha kırılğan hale gelmesinin temel gerekçelerinden biri, yerel düzeyde yetkili kurum ve kuruluşların hizmet alanları içerisinde afet ve iklim değişikliği gibi konular hakkında olası riskleri yeterince dikkate almamaları ve gerekli tedbirlerin risk yönetimi kapsamında ele alınmamasıdır. Nitekim yerel düzeyde iklim eylem planları üzerine hazırlanan çalışmada, Türkiye'de yer alan 30 büyükşehir arasında yalnızca yedi tanesinde (Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, İzmir ve Muğla illeri) iklimsel ve meteorolojik afetler karşısında hazırlıklı olmak adına eylem planlarının tamamlandığı ve uygulamaya konulduğu görülmektedir.

2021 yılında Konya ili ve çevresinde yer alan kırsal bölgelerde ikamet eden ve ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan vatan-

daşların katıldığı anket çalışmasının sonuçlarına göre şu tespitler ön plana çıkmaktadır²⁴: Bu tespitler; (a) Kırsal alanların kentsel alanlara göre iklim değişikliği ve afetlerden daha fazla etkilenmesi, (b) afetlere ilişkin farkındalığın yüksek olması ancak dirençliliği artırma yöntemleri konusunda farkındalığın düşük olması, (c) iklim değişikliğinin sosyoekonomik etkilerinin en az çevresel etkileri kadar kritik olması, (d) zorunlu göçlerin farklı ölçeklerde (kırdan kent, farklı kente, farklı bölgeye, vb.) gerçekleşmesi, (e) halkın kuraklık sonucu yaşanabilecek salgın hastalıklar konusunda kaygı taşıması, (f) teknolojiyi baz alan iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekliliği, (g) merkezi ve yerel düzeyde uyum, adaptasyon ve dirençlilik politikalarının geliştirilmesi gerekliliği olarak sayılabilir.

Bu tespitler dikkate alınarak, yerel düzeyde iklim değişikliği ve afetlerle mücadele sürecinde önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Uluslararası düzeyde ön plana çıkan organizasyonlara Konya ilinin dahil olması bu adımlara verilebilecek en iyi örneklerdendir. Bu organizasyonlar arasında 2007 yılında üye olunan WMCCC (Dünya Belediye Başkanları İklim Değişikliği Konseyi), 2011 yılında üye olunan EUROCITIES (Avrupa Şehirler Birliği), 2012 yılında üye olunan UCLG (Birleşmiş Milletler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı), 2012 yılında üye olunan ICLEI (Sürdürülebilir Yerel Yönetimler Birliği) ve 2015 yılında üye olunan WWC (Dünya Su Konseyi) ilk sıralarda yer almaktadır.

İklimsel ve meteorolojik afetler karşısında kentsel kırılğanlığın azaltılması adına ulusal düzeyde farklı paydaşların katkılarıyla önemli adımlar atılmaktadır. Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi (2010-2023), Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023), 5. Ulusal İklim Değişikliği Deklarasyonu (2013), Ulusal Havza Yönetimi Stratejisi (2014-2023), Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Stratejileri ve Eylem Planı, Ulusal Kuraklık Yönetimi Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2023) ve Nehir Havzası Yönetim Planları gibi çalışmalar örnek verilebilir²². Küresel ölçekte

¹⁹ United Nations Development Programme (UNDP), (2012), Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu: Geleceği Sahiplenmek Sürdürülebilir Kalkınma En İyi Uygulama Örnekleri 2012. undp.org: <http://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/EnvSust/2.En%20iyi%20Uygulama%20Ornekleri.pdf>, (Erişim tarihi: 16.09.2022).

²⁰ Busen Özgür, "The Assessment of Socio-economic Impacts of Climate Change in Rural Areas: the Case of Konya", (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019.

çevresel farkındalığın ön plana çıktığı 1970'li yıllardan günümüze kadar gelen süreçte ağırlıklı olarak merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilen faaliyetler dikkat çekmektedir. 1973 yılında Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasıyla başlayan bu süreç, 1983 yılında Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve 1991 yılında Çevre Bakanlığı ve teşkilatlarının kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Uluslararası platformda atılan önemli adımlardan biri olan ve 2001 yılında Türkiye'nin de katılım sağladığı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçevesi Sözleşmesi (BMİDÇS) süreci ulusal düzeyde sıklıkla gündeme getirilen iklim değişikliği konusunda büyük bir adım atılmasına zemin hazırlamıştır. 2001 yılında İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasıyla, Türkiye'nin iklim dostu kentler ve bölgesel kalkınma dinamiklerinin ele alındığı projelere ve girişimlere dâhil olma süreci başlamıştır. ICLEI İklim Dostu Kentler Kampanyası (2009 yılı), Turkuaz Şehirler Programı (2016-2018 yılları), sekiz pilot bölge için geliştirilen Farkındalık Projeleri (2017 yılı), Paris İklim Antlaşması'nın imzalanması (2021 yılı) bu projelere ve girişimlere örnek verilebilir. 2021 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurum isminin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmesi de ulusal düzeyde yürütülen çalışmaların kurumsal yansımalarına önemli bir örnek sayılabilir.

Kentsel dirençliliğin afetler karşısında artırılması adına yerel düzeyde atılan diğer önemli adım, Türkiye genelinde büyükşehir statüsünde yer alan belli başlı kentlerin yerel yönetim birimlerinin hazırlamış olduğu ve 2020-2024 yıllarını kapsayan raporda açıkça ifade edilmiştir. Buna göre, Konya ili ve çevresi için belirlenen temel politikalar arasında mevcut su havzalarının korunması, sosyal su kartı uygulamasının yaygınlaştırılması ve özellikle tarımsal üretim yapılan alanlarda yeni sulama tekniklerinin geliştirilmesi yer almaktadır²¹. Tatlı su kaynaklarının evsel tüketimden ziyade tarımsal sulamada kullanılması, yakın gelecekte öngörülen su krizinin temel gerekçelerinden biri olacaktır ve Konya ilinde bu problem ciddi oranda gözlenmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Göstergeleri kapsamında iklim değişikliğiyle ilişkilendirilen ve iklimsel ve meteorolojik afetleri kapsayan konular (Hedef 2, 6, 13,15), Konya Kapalı Havzası için önceliklendirilen konular arasında yer almaktadır⁴. Bu tespitin temel dayanağı, havzanın sahip olduğu su kaynaklarının günümüze ve gelecekte çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması adına sahip olduğu kritik rolüdür. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) çerçevesinde Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından 17 farklı amaç belirlenmiştir²². Bu amaçlar detaylı olarak incelendiğinde, iki önemli amacın direkt olarak bu çalışmayla ilişkilendirilebileceği görülmektedir:

(I) SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar); 1990'lı yıllardan itibaren Konya kentinin kompakt biçimde yapılaşması konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bunun yanı sıra, belirtilen amaç kentsel dönüşüm uygulamalarının hız kazanması, ulaşım ve altyapının olası afet durumları için güvenli hale getirilmesi, yeni yerleşime açılan konut alanlarının sağlıklı ve afet riskleri bakımından güvenli biçimde planlanması, 2015-2019 dönemine ilişkin hazırlanan "Afet Riskini Azaltma Çerçeve Eylem Planı" doğrultusunda bütüncül bir afet risk yönetimi anlayışının uygulanma durumunun denetlenmesi, ağırlıklı olarak su taşkınlarına yönelik önlemlerin planlanması gibi çalışmalarını kapsamaktadır.

(II) SKA 13 (İklim Eylemi); Konya ili, iklim değişikliğiyle uluslararası düzeyde mücadele etmeyi amaçlayan ICLEI (Sürdürülebilir Yerel Yönetimler Birliği) organizasyonunun üyesidir. Bu kapsamda, özellikle 2021 yılı içerisinde Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde iklim değişikliğiyle mücadele amacıyla ilgili alt birimler kurulmuştur. Konya ili ve çevresini tehdit eden kuraklık ve çölleşme gibi afet türleri konusunda toplumun farklı kesimlerinin (üretici, gençler, sivil toplum kuruluşları, diğer yerel yönetimler, vb.) bilinçlendirilmesi, bu afetlerle baş etme sürecinde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, kent genelinde erken uyarı sistemle-

²¹ Konya Büyükşehir Belediyesi, 2020-2024 Stratejik Planı. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/NB9yy+strategik_plan.pdf, (Erişim tarihi: 17.09.2022).

²² Konya Büyükşehir Belediyesi, *Halkın Kampanya ve Uygulamalara Destek Araştırması ile Birlikte Konya'da Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*, İstanbul 2021.

rinin kurulması, Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile işbirliği yapılarak uyum ve adaptasyona yönelik eylem planlarının hazırlanması yer almaktadır²³.

Kentsel dirençliliğin afetler karşısında artırılması adına yerel düzeyde yapılan en önemli çalışmalarından biri, 2014-2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan Konya Ovası Projesi (KOP)'dir. Proje, Aksaray, Konya, Karaman ve Niğde illerini kapsamaktadır. Projenin temel amacı, bölgede kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirmek ve bu dönüşüm kapsamında iklimsel ve meteorolojik afetlerin doğuracağı olası sorunlara çözüm önerileri geliştirmek olarak belirlenmiştir. KOP kapsamında beş ayrı gelişme eksenini belirlenmiş olup, toplamda hazırlanan 92 eylemin iklim değişikliği ve afetlerle mücadele amacına hizmet etmesi beklenmektedir. Bahsi geçen eylemlerin içeriğinde su kaynaklarının sürdürülebilir kılınması, havza su yönetimi, çevre koruma ve yenilenebilir enerji yer almaktadır²⁶.

Yerel düzeyde yürütülen diğer çalışmalar incelendiğinde, yeraltı suyunun aşırı kullanımı kaynaklı obruk oluşumunun engellenmesi amacıyla Karapınar ilçesinde yerel yönetim birimleri tarafından önemli çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, karbon emisyonunun azaltımı için toplu taşımada teknolojik yenilikler yapılması, kentsel altyapı ve üstyapı sistemlerinde güneş enerjisinden daha fazla yararlanılması, vatandaşların elektrikli araç kullanımına yönlendirilmesi gibi farklı çabalar olduğu görülmektedir. Kent genelinde mevcut kentsel açık ve yeşil alan stokunun kent genelinde artırılmasına yönelik çalışmalar da ormansızlaşma konusunda atılan adımlara örnek oluşturmaktadır²⁶.

İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) ile Daha Dirençli Bir Kent

Konya Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından 2021 yılında tamamlanan ve yayımlanan "İl Risk Azaltma Planı (İRAP)" çerçevesinde, Konya ili ve yakın çevresinin afetselliğine ilişkin önemli tespitler ortaya konulmuş, alanda gözlenen afet türlerine göre sorunlar belirlenmiş, detaylı

GZFT analizleri yapılmış ve çözüm önerisi niteliği taşıyan temel hedefler doğrultusunda eylemler geliştirilmiştir²⁴.

- Türkiye genelinin aksine, Konya ilinin büyük bölümü deprem riski bakımından afet riski taşımadığı için tehlikesiz bölgede yer almaktadır. Ayrıca, ili çevreleyen Konya Kapalı Havzası'nda yer alan faylar büyük oranda (%67 oranında) aktif durumda değildir.
- Konya ilinin afet geçmişi incelendiğinde, ağırlıklı olarak kaya düşmesi, heyelan ve su taşkınları görülmektedir. Heyelanlar, ağırlıklı olarak ilin batısında yer alan Akşehir ilçesinde ve güneyinde yer alan Taşkent ve Hadim ilçelerinde meydana gelmektedir. Kaya düşmesi gibi afet olaylarının ise ilin güneyinde yer alan Bozkır, Hadim, Seydişehir ve Taşkent ilçeleri ile il merkezinin batı kesiminde kalan Meram ilçesinde görüldüğü tespit edilmiştir.
- Karapınar, Çumra, Altınekin ve Kadınhanı yerleşimleri çevresinde obruk oluşumlarının son dönemde ciddi oranda artış gösterdiği bilinmektedir. Bu afet türünün gözlemlendiği toplam 42 bölge Afete Maruz Bölge ilan edilmiştir. Obruk oluşumlarının, ağırlıklı olarak ilin doğusunda yer alan Karapınar ve Çumra ilçelerinde gözlemlendiği söylenebilir.

Konya ili ve yakın çevresinin afet durumuna ilişkin yapılan mekânsal ve istatistiksel tespitler ışığında yerleşim alanlarındaki mevcut afet risklerinin önlenmesi ve olası zararların azaltımı amacıyla İRAP kapsamında pek çok önemli çalışma yürütülmüştür.

Bu kapsamda yapılan çalışmalar²⁸:

- (a) Toplam 245 taşkın koruma tesisinin inşaa edilmesi yoluyla, Konya Kapalı Havzası'nda taşkın riski altında olan Akşehir, Seydişehir, Beyşehir, Ereğli, Karapınar ve Cihanbeyli ilçelerinde olası afet risklerinin azaltılması,
- (b) Yapısal Olmayan Önlemler kapsamında afet eğitimlerinin verilmesi ve tatbikat uy-

²³ Kalkınma Bakanlığı, (2014), "Konya Ovası Projesi (KOP) Eylem Planı (2014-2018)". <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/16.pdf>, (Erişim tarihi: 17.09.2022).

²⁴ Konya Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, "Konya İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP)", AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi, Ankara 2021.

- gulamalarının yapılması (deprem, yangın, KBRN, arama kurtarma, vb.),
- (c) 2013-2020 yılları arasında farklı düzeydeki eğitim kurumlarında yer alan öğrenci, öğretmen, veli ve idarecilerde farkındalık oluşturulması adına afetler konusunda bilgilendirilmesi,
- (d) İl genelinde toplamda 900.000 kişiye hizmet verecek 55 çadır kent alanının belirlenmesi ve yer seçimlerinin yapılması,
- (e) Bölgede etkili afet türlerine dair afet risk haritalarının oluşturulması (deprem, obruk, yangın, kuraklık, endüstriyel tesis kazaları, bulaşıcı hastalıklar ve kütle hareketleri),
- (f) Afet türlerine ilişkin senaryoların oluşturulması, risk azaltma çalışmaları kapsamında politika ve stratejilerin belirlenmesi olarak sıralanabilir.

Diğer taraftan, yürütülmekte olan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası faaliyetler gözönünde bulundurularak, farklı afet türleri (deprem, iklim değişikliği kaynaklı afetler, obruk, kütle hareketleri, yangın, endüstriyel tesis kazaları ve salgın hastalıklar) karşısında Konya ili ve yakın çevresinin daha dirençli hale gelebilmesi için atılabilecek adımlar yedi maddede sıralanmıştır:

- Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2005 yılından itibaren sürdürülen imar planına esas jeolojik ve jeoteknik etüt çalışmalarının imara açılması planlanan yeni yerleşimler için dikkate alınmasıyla özellikle deprem ve obruk kaynaklı afet riskinin azaltılması,
- Teknolojik imkânlar (drone, insansız hava aracı, uzaktan algılama, uzay teknolojileri, Coğrafi Bilgi Sistemleri, vb.) aracılığıyla oluşturulan Kent Bilgi Sistemi'nin farklı afet türleriyle mücadele amacıyla detaylandırılarak güncellenmesiyle afet sonrasında Kriz Yönetimi sürecinin daha verimli hale getirilmesi,
- Kentsel ve kırsal nitelikli yerleşmelerde tespit edilen altyapı ve üstyapı sorunları ve eksikliklerinin ivedilikle ve tek merkezden giderilmesiyle Erken Uyarı Sistemleri ve afet öncesinde Risk Yönetimi uygulamalarının daha etkin biçimde yürütülmesi,

- Planlar arası kademeli birliktelik ilkesi temel alınarak, Konya ili ve yakın çevresine dair kararları içeren üst ölçekli planların farklı afet türleriyle mücadele sürecinde gerekli uygulama araçlarını içermesinin sağlanması ve mevcut afet risklerinin gözetilerek alt ölçekli plan kararlarına yansıtılması,
- Farklı paydaşların (kamu sektörü, özel sektör, üniversiteler, STK, vb.) vatandaşlara ve özellikle tarımsal üretim sürecinde rol oynayan üreticilere iklim değişikliği kaynaklı afetler ve obruk oluşumları hakkında yönlendirici ve bilgilendirici eğitimler verilmesiyle uyum ve adaptasyon sürecinin hızlandırılması,
- Dirençli kentler oluşturulması adına hayata geçirilebilecek tüm uygulamaların yasal dayanağı olan kanunlar ve ilgili mevzuatın afetlerle mücadele, uyum ve adaptasyon politikalarının üretilmesine olanak sağlayacak biçimde güncellenmesi,
- Ulusal düzeyde iklim değişikliği ve afet yönetimi alanlarında yürütülen çalışmaların sürdürülebilirliğinin sağlanması ve uluslararası düzeyde yürütülen çalışmaların takip edilmesiyle afetlerin krizlere dönüşmesinin engellenebilmesi.

Sonuç olarak, değişen çevresel koşullara bağlı olarak Konya ili kentsel ve kırsal yerleşim alanlarında farklı afet risklerinin önlenmesi ve olası zararların azaltımına yönelik iklim değişikliğine uyum ve afet yönetimi konularında nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, paydaşların afetlere yönelik bilgi ve donanımının ortak paydada buluşturulması ve yaygın etki oluşturulması öncelikli görülmelidir. Bu çerçevede, teknolojik olanakların doğru ve etkin biçimde kullanılabilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde yürütülen faaliyetlerin takibi ve katılım sağlanması, planlama süreçlerinin eşgüdüm ve koordinasyon halinde yürütülmesi, afet yönetiminin çok boyutlu biçimde ele alınması, uyum ve adaptasyon politikalarının yere özgü biçimde geliştirilebilmesi ve geçmiş dönemde yaşanan afet olaylarından gerekli derslerin çıkarılması gibi hamlelerin orta ve uzun vadede etkin bir afet yönetim süreci adına önemli kazanımlar sağlayacağı açıktır.

I. CİLDİN YAZARLARI

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Koray ÖZCAN
Denizli Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. M. Serhat YENİCE
Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Caner ARABACI
KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Ümmügülüm DAĞLIOĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Osman DOĞANAY
Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Nizamettin KAZANCI
Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZ ERLER
Samsun 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KURT
Karaman Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL
Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BAHAR
Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Duygu GÖKÇE
Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Barış SARIKÖSE
Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz ARAT
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur TUZTAŞI
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE
Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Doç. Dr. Süheyla BÜYÜKŞAHİN
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Sedef ŞENDOĞDU
Samsun 19 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Nur Sinem PARTİGÖÇ
Denizli Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Kamuran ŞİMŞEK
Denizli Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet ARI
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. İlker YİĞİT
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Gökşen ÇAPAR
Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan MUSTAFOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz ÇELİK
Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent İŞLER
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜNDÜZ
Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar KOÇ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gül KÜÇÜKBEZCI
Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖNCEL
Konya Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aysun AYGÜN OĞUR
Denizli Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine KÖKER GÖKÇE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Gülin GENÇOĞLU KORKMAZ
Konya Teknik Üniversitesi
Doktorant Didem ÇAĞLA
Selçuk Üniversitesi
Doktorant Coşkun BİLGİ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Araştırmacı - Yazar Sabri DOĞAN
Emekli Arkeolog
Bekir ŞAHİN
Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü
Elif OKKAN
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

T.C. ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI